BABITS MIHÁLY

KÁRTYAVÁR
ELZA PILÓTA

KÁRTYAVÁR
EGY VÁROS REGÉNYE

1. §. BEVEZETÉS, MELYBEN AZ ÍRÓ A MAGA LOVÁT DICSÉRI
2. §. MELYBEN A JÁRÁSBÍRÓ LAKÁST KERES
3. §. A JÁRÁSBÍRÓ BENÉZ A KÁVÉHÁZBA, ÉS EGY RÉGI ISKOLATÁRSÁVAL TALÁLKOZIK
4. §. EGY MŰSZAKI FEJEZET, MELYET A JÁRÁSBÍRÓ ÉS AZ OLVASÓ EGYÜTT SZENVEDNEK VÉGIG
5. §. A BÍRÓ A KÁRPITOSHOZ KERÜL, ÉS: A KÁRPITOS EMLÉKEIBŐL
6. §. MELYBEN ÚJVÁROST A TURTELTAUB UTCA FELÉ ÉPÍTJÜK KI, ÉS: A TANÍTÓ EMLÉKEIBŐL
7. §. A TANÍTÓ EMLÉKEIBŐL (FOLYTATÁS, MELYBŐL AZ OLVASÓ JOBBAN MEGISMERI A SPRICCERPÁRTOT ÉS A KÍSÉRTETES KOCSMÁT)
8. §. MELY AZ ÚJVÁROSI VIGADÓBAN JÁTSZIK
9. §. MELY ÁLTAL A POLGÁRMESTER GONDOLATAIBA AVATTATUNK BELÉ
10. §. ROMANTIKUS FEJEZET, FÉRJRŐL, SZERETŐRŐL ÉS EGY RÉGI BŰNRŐL
11. §. A HARMINC ASSZONY ÉS A HARMINCEGYEDIK
12. §. BONTÓÉK, A CSERI-CSÁRDA ÉS A BRILIANT: EGY FEJEZET ÚJVÁROS ŐSTÖRTÉNETÉBŐL
13. §. EGÉSZEN RÖVID § A POLGÁRMESTER KÉT GONDOLATÁRÓL
14. §. MELYBEN EGY ÚJVÁROSI HANGVERSENYT FOGUNK MEGHALLGATNI
15. §. MELYBEN EGY NŐCSKE BOLYONG, ÚJVÁROSON, ESTE
16. §. AMELY ELMONDJA, MI TÖRTÉNT ÉJFÉLTÁJT
17. §. SCHUNDFILM, VAGYIS EGY FEJEZET AZ APACSTANYÁN
18. §. A SCHUNDFILM FOLYTATÁSA: MELYBEN A HELYZET NÉMILEG TISZTÁZÓDIK
19. §. MELYBEN A POLGÁRMESTER ELOLVASSA A REGGELI LAPOKAT
20. §. MELYBEN, TÖBBEK KÖZT, EGY HASONLAT LESZ A KANNÁRÓL ÉS AZ ÖNTÖZŐRÓZSÁRÓL
21. §. MELYBEN KÜLÖNBÖZŐ JELENETEK FOGNAK LEJÁTSZÓDNI
22. §. EGY SÁMSON ÉS EGY ATLASZ
23. §. BESZÉLGETÉSEK A VÁROSHÁZÁN ÉS A MEXIKÓBAN
24. §. MELYBEN AZ ÍRÓ SZIMULTÁNISTA HAJLAMOKAT ÁRUL EL
25. §. MELYBEN VASÁRNAP DÉLUTÁN LÉVÉN, SEMMI SEM TÖRTÉNIK
26. §. MELYBEN AZ EPOPEIÁHOZ SZÜKSÉGES OLÜMPOSZI TANÁCSKOZÁS FOGLALTATIK
27. §. MELYBEN A JÁRÁSBÍRÓ POLITIKAI TÜNTETÉSBEN VESZ RÉSZT, S MEGSEBESÜL
28. §. MELYBEN BRILIANT POLGÁRMESTERI ASSZISZTENCIÁVAL KÜLFÖLDRE UTAZIK
29. §. MELY NEM MINDENÜTT TELJESEN ILLEDELMES
30. §. MELYNEK TARTALMA KÖNNYEN ELŐRELÁTHATÓ
31. §. MELYBEN VÉGRE ELÉRKEZÜNK AMA BIZONYOS TEMETŐKERÍTÉSHEZ

ELZA PILÓTA
VAGY A TÖKÉLETES TÁRSADALOM

ELSŐ SZAKASZ
A TÖKÉLETES TÁRSADALOM
TÖRTÉNELMI BEVEZETÉS
AZ ANYA
HANGSZÓRÓK
LÉGBARLANG
FIATAL LEÁNYOK
FEGYELEM, ELSŐ OSZTÁLY
KUTYÁK, SZIGETEK, MÉCSEK
ERKÉLY, GÁZJELZŐVEL
ELSŐ JEGYZET
A KÖNYVRŐL, AMIT SCHULBERG PROFESSZOR OLVASOTT

MÁSODIK SZAKASZ
ÉLET A LÉGBARLANGBAN
TOBORZÓ
IDEGEK
FEGYELEM, MÁSODIK ÉS HARMADIK OSZTÁLY
VALLÁSTÖRTÉNET
TIZENKILENC
ORVOSI TANÁCSADÓ
AZ ORVOS DILEMMÁJA
BESZÉLGETÉSEK ÉS SZÓNOKLATOK
MÁSODIK JEGYZET
KAMUTHYNÉ KÖNYVBŐL KÉSZÜL SCHULBERG MEGLÁTOGATÁSÁRA

HARMADIK SZAKASZ
IFJÚSÁG ÉS KULTÚRA
MARGIT ÉS ELZA
A MÁGLYA
ELZA
EGYETEM
TISZA-PART
AZ UTOLSÓ EMBEREK
KÉT NAP ÉS KÉT ÉJJEL
HOLNAPUTÁN ÉS AZUTÁN
HARMADIK JEGYZET
SCHULBERG TANÁR FELOLVASÁST TART RÉGI KÖNYVÉBŐL

NEGYEDIK SZAKASZ
ELZA PILÓTA
ELZA PILÓTA
START
VAKRÖPÜLÉS
SCHULBERG ÉS ELZA
AZ ELSZÁLLT LEÁNY ÁRNYA
NEGYEDIK JEGYZET
MÉG EGY BESZÉLGETÉS SCHULBERG ÉS ELZA KÖZT

ÖTÖDIK SZAKASZ
A FRONT ÉS TÚL A FRONTON
A NAGY RÓKALYUK
HALÁL A FÖLD ALATT
ELZA IRÁNYT CSERÉL
TÚL A VONALON
AZ ANTIPÓDUSOK KÖZT
AZ ANYA
UTOLSÓ FEJEZET
ÖTÖDIK JEGYZET
SCHULBERG TALÁLKOZIK RÉGI KÖNYVÉNEK SZERZŐJÉVEL

KÁRTYAVÁR
EGY VÁROS REGÉNYE

1. §. BEVEZETÉS, MELYBEN AZ ÍRÓ A MAGA LOVÁT DICSÉRI

Gyermekkorunkban én és a testvérem - és rokon gyerekek - egy sajátságos játékot eszeltünk ki egymással.

Apáink hivatalnokemberek voltak: akták és aktapapírok szerte hevertek nálunk otthon is. Ó, mennyi görbe lábú, nagy hasú török pasát pingáltam, se füle, se farka versikét firkáltam annak idején azokra a kemény, ropogós, kékes árkusokra, amiken olyan szép, gusztusos, gömbölyű betűkkel volt odanyomtatva felülről:

ŐFELSÉGE A KIRÁLY NEVÉBEN:

és lejjebb ez a rejtelmes szó:

Indokok:

Egyszer aztán arra a gondolatra jöttünk, hogy az aktákból valóságos akták legyenek, kicsiben: játékakták elképzelt pörökről, elképzelt bíráknak és kigondolt nevű minisztereknek nagycirkalmas aláírásával. A pörökből lassanként történetek nőttek, mesék, amiket szőttünk-fontunk, bogoztunk végérhetetlenül, mindenikünk tudott valamit hozzátenni, egymást szülték az iratok, és a pörök szereplői mind jobban és jobban megelevenedtek a fantáziánkban: valóságos emberek lettek ezek, akik éltek, akartak, csaltak, loptak, birtokokat szereztek, eladtak, panaszokat emeltek, s védekeztek, fellebbeztek, és prókátorokat mozgósítottak. A prókátorok, a bírák, a miniszterek ismét élő személyek voltak maguk is: új „jogalanyok", akik tettek-vettek, akikkel történtek események: a táblabírót kúriai bíróvá léptették elő, a fiskálist valami „homályos ügy" miatt kitörölték az ügyvédi kamara lajstromából, a kormány megbukott, a király megkegyelmezett valami gyilkosnak.

Apránként egész országunk támadt így, és megtartottuk az első népszámlálást. Hosszú ívek listáiba róttuk a csupán papiroson létező lakosságot, gyermekes pedánssággal rendeztük gyülekező irattárunkat, mely egy egész kis világ egyetlen valóságát képezte, és nem engedtünk azontúl semmilyen eseményt nyom nélkül elrepülni: anyakönyvet vezettünk a születésekről, esküvőkről és halálozásokról, házakat építettünk, adásvételi szerződéseket kötöttünk, mappát csináltunk a városhoz, lerajzoltuk a fundusokat, telekkönyvbe róttuk az adósságokat. Folyt a játék hónapokon át, új istenek, s egy gondolt ország királyai lettünk, s már nem éltünk a magunk világában; ha beszélgettünk, egy képzelt élet híreit újságoltuk egymásnak, és a felnőttek meg nem értettek bennünket.

Nos, olvasó, hasonló játékra hívlak meg téged. Egy várost fogok alapítani én is, nem messze különben, csak itt mindjárt a főváros mellett, és benépesítem emberekkel, és nevezni fogom *Újvárosnak*. Hiába keresed Újvárost a mappán: Újpestet fogod találni és Kispestet és Rákospalotát és Erzsébetfalvát. Mind csak tökéletlen exemplárok! Újváros a negyedik dimenzióban áll, és lakóit sem ismerhetted soha. Rájuk ismersz mégis? Meglehet! Istenem! az emberek mind olyan egyformák. De meg ne lepődj, ha becsületes ismerősöd a játékban gazságot követ el, vagy különös képességeket árul el, amit fel nem tettél róla. Nem ő az, olvasó: bajsza tán hasonlít, de az orra már más. Játék ez, kiosztott szerepekkel: noha volt idő, mikor ez a játék

rám nehezedett, rám ült, mint egy fojtó álom - az álom mélyülhet lidércnyomássá, mégsem valósággá. Újváros csak álom, s már álomlétét is megrázta az idő, mely valóságnak s álomnak egyformán gyilkosa. Régi regényt fogsz olvasni, talán nem is érdekel már: gúnyjául a sorsnak, a játék, amiből rémálom és lidércnyomás lett, ma már jámbor ábránd, múltak dicsősége és nagyzolás...

Akkor kezdtem még ezt a kis játékot, mikor velünk a *nagy játékot* kezdték: hazánkkal, életünkkel, vagyonunkkal és gyermekeinkkel - mit csinálhattunk volna? gyengék voltunk! s nem az volt-e a legboldogabb, aki gyerek módjára játszott a pad alatt, s akit egy gondolt élet eseményei jobban érdekeltek, mint véres hírlapjaink? De jaj, gyöngék voltunk, s a nagy játék tovább győzte vérrel, mint a kicsi kedvvel és erővel. A játék abbamaradt, s száz esztendő után nyúlok hozzá újra: mert amint mondják, hogy „száz mérföld a Duna", száz esztendő az idők vér-Dunája. De játsszuk csak tovább: mint a gyermek a szörnyű árvízben, ha felkapaszkodhat egy deszkára, felejti a veszélyt s folytatja játékát. Íme, Újváros - egy pillanatig egy új, hazárd és szennyes Magyarország szimbóluma! Valami bűzlik Dániában, s lehet, hogy mindannyian egy kártyavár romjai alatt fuldoklunk. Nosza, rothadásból és omladékból is - építsük tovább játékvárosunkat!

2. §. MELYBEN A JÁRÁSBÍRÓ LAKÁST KERES

- Handlé! Handlé! Mindenféle ócska vasakok, övegek!...

A toprongyos, kis, öreg zsidó hangja rekedten és unottan vegyült a szennyes napsugárba: lompos nadrágja sajátságos mimikrivel húzott a por felé, horpadt pincskalapja is csupa szürke volt már a titkos rokonérzéstől, mellyel a nyári utca és délutáni ég színeibe olvadt. Virágos keszkenőbe göngyölt batyuja egyhangúan hintált a nyakán, amint az eredménynek minden reménye nélkül és mintegy tisztán csak hivatásos lelkiismeretének megnyugtatására ismételgette:

- Nyúlbrrr veszek...

- Nini, itt még handlék is vannak - konstatálta magában Partos Kálmán járásbíró úr, és gyermekkorára gondolt, amikor Pesten laktak egy darabig, és akkor még Pesten is jártak handlék, s a legjobb utcákban. Úgy hatott rá ez az emlék, mint valami csöndes, üdítő és szentimentális gondolat, ami jól is esett már neki, mert először volt Újvárosban, és mindeddig semmi csöndes, üdítő és szentimentális vonást nem bírt itt felfedezni.

Hátrasandított a *fiúra*, aki utánajött. Mit akarhat ez a kölyök tőle? Mit szemtelenkedik? Mikor kiszállott a gyorsvonatból (melynek Budapestről második állomása volt az újvárosi), megrohanták ilyen gyerekek, öten-hatan, jó, úrias kinézésű mindannyi, és váratlan vehemenciával és versengéssel támadtak rá:

- Nagyságos úr, a csomagját!... Viszem a pakktáskát!... Kiváltom a poggyászt!... Nagyságos úr!...

Kértek, hadartak, nyújtogatták a kezeiket. De a bíró úrnak más poggyásza se volt, mint egy kis bőrtáska áthelyezési okmánya s igazoló iratai számára, melyet külön ez alkalomra vásárolt meg Pesten, hogy illő grandezzával állíthasson be új hivatalába. Tehát idegesen rázta le magáról a fiúkat, csak azért, hogy a következő percben már a bérkocsisok tolakodási szférájába jusson.

- Fiáker!... Fiáker!... - kiabálták, elébe trappolva néhány lépést.

Szinte ijedten vágott át a túlsó aszfaltra. Nem akarta dobálni a pénzt! A villamosvezető dühösen csöngetett rá. Egy autó majdnem elütötte. A por megtöltötte a szemét. Tétovázva állt végre a járdán, mint egy hajótörött idegen, aki igazán nem tudja, hogy merre forduljon.

- *Az Est!* - ordította fülébe egy hang.

- Mit alkalmatlankodsz a nagyságos úrnak, te jassz? - kiáltott egy másik, és a bíró ijedten ismerte föl az előbbi fiúk egyikének hangját. - Nem látod, hogy a nagyságos úr Pestről jött, és már olvasta *Az Est*-et? Keresni tetszik valamit, nagyságos úr? Megmutassam, melyik villanyosra kell felszállani?

A bíró nagyon kellemetlenül érezte magát e tolakodásra. Hiszen Pesten még nagyobb a lárma, az igaz: de ott legalább nem törődnek az emberrel. Hagyják békén az embert. És hogy itt így kinézik belőle a vidékit! Rendkívül zavart és ideges lett. Nem válaszolt, hanem iparkodott úgy tenni, mint akinek határozott célja van, és gyors léptekkel befordult a legközelebbi mellékutcába.

És a fiú itt is a nyomában!

Még ideje sem maradt föllélegzeni. Még meg se mert állni, hogy az izzadságát letörölje. Irgalmatlanul sütött a nap. Úristen, vajon jó irányban megy-e? Alig mert a házakra sandítani, hogy az utca nevét meglesse.

Rózsa utca!

Hol vannak itt a rózsák! Por szőnyegezte a kövezetlen utcát. Az egyik oldalon még járda sem volt. Ellenben egy ház, egy vadonatúj és hipermodern ház - vakító fehér, de hajlatain és farészein minden ok nélkül és rendkívüli vakmerőséggel éles feketére festve - szemérmetlen ragyogással feszítette napnak terpesz ablakait. Miért csináltak rá ilyen széles, tripla ablakokat? Talán, hogy több por férjen be rajtuk.

E mellett üres, burjános telek következett, barnára festett, düledező deszkakerítéssel. Átellenben pedig egy piszkos udvarból alacsony, rozoga, földszintes ház mutatta az utcára fakó, sűrű, halvány virágos, ízléstelenül lilázó mintáját. Ez is valami szemérmetlenséggel és pongyolasággal, mint egy alsószoknya.

Hüjj, de meleg van! Szeretett volna megállni, tájékozódni, nézelődni: talán kérdezősködni: de már restellt a fiútól. Sohasem járt idegenben, Itáliában, ahol így tolakodnak a cicerónék. Félszegen érezte magát, mint a tolvaj. A házakról szemek néztek rá, kerek pléhtáblákról, és a szemek alá nagy betűkkel volt fölírva: VAGYONŐRZŐK. Tétován ment egyenest előre és nézte a táblákat, EZEN HÁZ VÍZVEZETÉKEIT JENEI ÉS KRAUSZ KÉSZÍTIK. - KÖPLINGER CIPÉSZ. - HIGIÉNIKUS BORBÉLY- ÉS FODRÁSZTEREM. - Amott építkeznek.

Mégiscsak kérdezősködni kellene valakitől. Ki tudja, nem megy-e éppen az ellenkező irányban? De nem volt az utcán senki, csak gyerekek játszadoztak, piszkos, mezítlábas gyerekek, és hangosan sápítozva olvasták ki a verset:

Gyertek - gyerekek - isko-lába
öltöz-zetek - papru-hába
inci-finci - te - vagy - kinn.

- Gyerekek, nem tudjátok, merre van a járásbíróság? - kérdezte Partos hirtelen elszánással, és iparkodott rá se nézni a fiúra, aki utánajött.

A gyerekek értetlenül és inkább csúfolódva bámultak reá: de a fiú már utolérte, s közbejött:

- Tessék rám bízni, nagyságos úr, elvezetem én. Fenébe innen, srácok!

A járásbíró megadta magát a sorsának.

- Messze van?

- Elég messze: a Goldman utcába.

- Milyen utcába? - hökkent meg a bíró.

- Goldman: Goldman Áron utca: az a főutca. Gyalog tetszik, vagy villanyoson?

- Villamoson - felelte a bíró, és követte a fiút a sivár utcaporban. Most nézte meg csak jobban. Tizenkét-tizenhárom esztendős, agárképű, inas lábú, nagy, nyurga kölyök volt, s feltűnően úrias ruhája és arca. A járásbíró zavarában beszélgetést akart kezdeni vele.

- Jársz te iskolába? - kérdezte.

- Hogyne - felelt a fiú, szemmel láthatólag sértve, hogy tegezik.

- Hova?

- Gimnáziumba.

Partosnak szinte torkán akadt a szó.

- Gimnáziumba? És nem restelled így szaladgálni a hatos után?

A fiú sértett önérzettel nézett rajta végig.

- Pardon - mondta fölényesen -, de ezt csak Magyarországon kérdezhetik. Amerikában senki sem szégyellné a munkát.

- Szülei bizonyára szegény emberek? - kérdezte zavartan Partos.

- Mért volnának szegények? - felelte a fiú. - Ellát engem az apám minden szükségessel: de moziba járok, és cigarettázom, és nem kívánhatom, hogy az élvezeteimet is ő fedezze.

- Micsoda város lehet ez? - gondolta a bíró. Egy halottaskocsi, valószínűtlenül, lehetetlenül cifra halottaskocsi jött velük szembe üresen a porban. Verkli szólt. A sarkon egy köszörűs ládája állt, megfordított S-sel metszve rá a cég.

- Itt tessék fölszállni - mondta a fiú.

A bíró szinte rémülettel nézett ki a térre, mely előtte nyúlt. Nagy, puszta térség volt: homok-kupacok, kőhalmazok, mésztörmelékek hevertek rajta szanaszét. És a közepén pompázott egy torony, egy sohasem látott formájú és színű, idomtalan nagyságú bábeli torony, amely fönn hirtelen nekivastagodott, és megdöbbentő nagy fejet eresztett, erkéllyel és képtelen ablakokkal: egy víztorony! Az alacsony házak és üres telkek között szinte ez volt a világ legcsodálatosabb építménye, és Partos bírónak valóban gyermekkori fogalmait juttatta eszébe a babiloni építkezésekről. Meséskönyvekben vannak ilyen tornyok.

A villamos félelmesen rázott: de Partos azért jól érezte magát, hogy megszabadult a fiú szemétől, és egy kicsit nyugodtan tűnődhet. A város centrumában, a hivatala közelében lesznek tán szebb helyek is; ott kell lakást keresni, mert Pestről bejárni naponta nagy strapa volna mégis. Kissé mosolygott a csalódásán. Otthon, Szakolcán, azzal vigasztalta a feleségét - akinek hiúságát sértette, hogy nem pesti, csak újvárosi áthelyezéssel dicsekedhetik barátnői közt-, hogy hiszen még szebb és urasabb dolog így, nem Pesten lakni, hanem Pest mellett valahol, kertes házban talán, villatelepen: a gyerekeknek sem árt a jó levegő. Most látta csak, mennyire tévedett: hisz ez rosszabb Pestnél. No de sebaj: legalább belülről teszi széppé a

lakását: áthúzhatja végre a bútorokat... vesz néhány újat is... Ilyen otthon ülő embernek, mint ő, nem kell sajnálni a költséget a lakására. Most úgyis kölcsönt vett föl: az államtól kapott előleg úgysem lesz elég költözködésre és berendezkedésre: pláne, miután nagy része régibb adósságokra ment el. Drága mulatság ez. Ej, ej, az az asszony, mért is akart mindenáron Pest felé gravitálni: nem jobban megéltek volna ők vidéken? Így dohogott, de a pénz dalolt a zsebében. Soha ennyi pénze még nem volt egyszerre.

Mindenesetre az első dolog jó lakást találni, a centrumban, a hivatalhoz és a pesti villamoshoz is közel - lássuk: öt óra elmúlt: ma még meg lehet nézni egynéhányat: a hivatalban jelentkezni tán már úgyis késő: azt jobb is lesz holnap délelőttre hagyni. Ej, ez a villamos... soha ennyi ellenőrt... micsoda hely ez? városháza? no akkor itt leszálljunk...

A városháza - nagy, egészen új és igen modern épület, ez is valami asszíriai stílusban építve, nagy, réteges toronypiramissal a közepén, s cifra, szögletes pilléreken nyugvó, karzatos erkéllyel - ugyanazt a hatást tette Partosra, amit az előbbi túlságosan cifra és komolytalan halottaskocsi: komikus volt, pompás és mégis sivár és szomorú. Köröskörül a téren piaci bódék piszkosodtak délutáni elhagyatottságukban. Az aszfalt dinnyehéjakkal és kukoricacsutkákkal volt teledobálva. Szemközt kávéház volt, amilyenek Pesten a Rákóczi út külsőbb részein és iszonyú bérházak utálatos domborművekkel és furcsa szögletekben kiékellő, csukott erkélyekkel homlokzatukon. Közel volt a járásbíróság is, de ez már egy régi, sárga házban, mely isten tudja mióta nem látott festéket. A szomszéd bérházon piszkos, sárga cédula hirdette, hogy lakás kiadó.

- Meg lehet nézni - gondolta a bíró. - Az végre nem kötelez semmire. És tájékozódni annál jobb, mentül előbb.

A kapu alatt, nagyon kis keretben, melyből bizonyára egy régi fényképet vettek ki, poros üveg alatt alig fért el hat-hét elgörbült névjegy s légynyomos papírrongy: Weisz Ignác, Alföldi Mór stb... a lakók nevei.

- A második emeleten - utasította a házmester.

Jelenleg egy fogorvos lakott ott. A gangerkélyen, kis üvegszekrényben, piros ínyhús s vicsorgó fogak. Az asszony - élveteg, puha bőrű, kövérkés zsidó asszony - slampet pongyolában nyitott ajtót. A lakás sötét volt, és az egész házat valami kellemetlen szag töltötte be. Pedig még új ház volt. A bíró az ár után kérdezősködött, és nagyon drágállotta.

- Az asszony is sokallná - gondolta lemenet. - Biztosan poloskás is. Úgy néz ki, mintha poloskás is volna.

A téren egy öntözőkocsi verte föl még jobban a port, s egy udvarból hangzott a villamos favágó őrjítő zenéje. Egy autó után puskaporszag maradt. A túlsó oldalon nagy építkezés folyt.

3. §. A JÁRÁSBÍRÓ BENÉZ A KÁVÉHÁZBA, ÉS EGY RÉGI ISKOLATÁRSÁVAL TALÁLKOZIK

- Utálatos város ez - mondta magában Partos bíró, és a szakolcai délutánok arany pihenőjére gondolt. - Hogy tudnak nézni ezek a disznó zsidó asszonyok! Vajon szokás-e itt a levizitelés? Mi mindenesetre inkább pesti társaságot fogunk keresni, mint újvárosit.

A kávéházban ült már (mert szükségét érezte a pihenésnek), és a helyi lapokat kérte a pincértől. Egy egész tornyot raktak eleibe, huszonöt-harminc tépett, rongy újságot, melyek legtöbbje csak négy oldalból állott, s abból hármat a legcsodálatosabb hirdetések borítottak. Partos kikereste a legnagyobbakat, de amint kezébe fogott egyet, megint meglepte az a

szédülés, mely imént az egész városon keresztül üldözte. *A kóklerek* - ez volt a címe a vezércikknek, és a polgármester pártját szidták benne. Hipnotizált patkányoknak nevezte őket a szellemes cikkíró, és Madár János polgármestert a hamelni patkányfogóhoz hasonlította.

Mi nem követjük e kócevő és paktumos labanc vezért a nadragulyakotyvasztásban. Mi nem megyünk vakon a reakciós magyar Lueger[1] *után, mint az analfabéták, spricceresek és más efféle lebujalakok. Nem akarunk idomított szavazógépekké válni, mint e kócos bugrisok. Csaholjanak, vakkantsanak a kitartott lapok, melyek hangja, nem tudni, kocsmából vagy istállóból jön-e: verklis kompánia és kitartott városházi alakok szerkesztik, ontják a mocskot, okádják a piszkot.*

A második lapon a polgármester üzelmeinek különböző leleplezései következtek. Ez a polgármester milliomos. Külföldi pénzintézeteknél horribilis összegei vannak elhelyezve. E vagyonnak eredete ismeretlen. Kétségkívül tisztességes forrásból származik. Beszélnek ugyan valamit a vízvezetékről... a villanyvilágítás ügyében is van valami nem tiszta dolog... a Tőkéssy-féle telekfelosztás meg teljességgel homályos ügy... de ki merné a nagy polgármester dolgait szellőztetni? Mi, közönséges halandók, elégedjünk meg azzal, hogy mikor elrobog mellettünk *négyes hintaján*, a szétfecskendett sárból és porból nekünk is jut némi rész; mialatt hátul, a lakáj helyén boldogan ül Szabó János városházi szolga, akit a polgármester saját háztartása részére foglal le. És hajoljunk meg előtte mélyen, talán nekünk is kreál a városházán valami szinekúrát, mint ahogy...

Partos egymás után vette kezébe a kisebb és nagyobb lapokat és olvasta a cikkek címeit. A VÍZMŰVEK ÜGYE. - KULTÚRPALOTA ÚJVÁROSON. - IPARVÁGÁNY ÉS IPARLOVAGOK. - A TEMETŐKERÍTÉS. - A POLGÁRMESTER TANULMÁNYÚTJA - S: BOTRÁNY! PANAMA! - mindenfelé.

„Újvároson nagyon fúj a szél" - mondta az egyik lap. - „Vihart jósolunk! Villámok fognak cikázni és terebélyes fákat gyökerestül fog kitépni az orkán."

A szegény járásbíró úgy érezte, hogy egy kígyófészek, egy tál parázs hever ott mellette a széken. Ezeknek a lapoknak a hangja nem volt halkabb, mint a villanyos favágóé ott a szomszédban. Hát ebben a városban csupa gazemberek laknak? Ó! Amint kinézett a térre, a villamos mögött, a piac mögött, maga az igazi *nagy* vasút, a fekete vasút, a gőzvasút törtetett előre az utcán, a házak között, át a város közepén, éles füttyel, teherkocsikkal és vaskos fekete füstcsóvájának kormát irgalmatlanul a házakra vetve. Partos óráját nézte. Fizessen, és folytassa útját e rettenetes városban? A biliárdozókra bámult egy darabig. Micsoda vegyes a publikum ebben a kávéházban! Akaratlanul a kígyófészekbe nyúlt megint.

Egyes akarnokok kibújtak rejtekeikből, és megkezdték piszkolódó munkájukat.

Mi nem elégszünk meg holmi házi patikaszerrel, belső vizsgálattal: ismerjük az effélét, amikor egymásnak flastromokat ragasztanak!

Elő azzal a sajtópörrel!

E pillanatban árny esett a papírra.

- Pardon - szólalt meg előtte egy szőke bajszú, vörös képű, elhanyagolt külsejű úriember. - Nem Partos Kálmán úrhoz van szerencsém?

- Én vagyok - felelte Partos kissé bizalmatlanul.

---

[1] *Lueger* - Karl Lueger (1844-1910) osztrák keresztényszocialista politikus, 1897-től Bécs polgármestere; munkásellenes, antiszemita, az osztrák parlamentben heves ellenzője a magyar függetlenségi törekvéseknek.

A vöröses arc kordiális mosolyra szélesedett.

- Szervusz - szólt nagy hangon az ismeretlen. - Nem emlékszel rám? Iskolatársak voltunk, Kovács Endre vagyok.

- Hogyne, hogyne - felelt a jó Partos. - Ott ültél mindig a harmadik padban. Ejnye, ejnye, hogy nem ismertelek meg! Pedig emlegettelek, többször, a feleségemnek is beszéltem rólad. Ejnye, ejnye, nézze meg az ember! Hát te itt vagy Újvároson?

- Én bizony rögtön megismertelek: nem változtál egy csöppet se, pajtás! Mintha csak most is ott ülnél az iskolapadban. Emlékszel még az öreg Gyíkosra? De hát mi szél hoz téged e sivatag helyre, hol még a madár se jár?

- Most helyeztek át ide járásbírónak Szakolcáról. Tudod, az asszony, az asszony, semmi áron sem akart falun megvénülni. De hát beszélj magadról inkább: mi vagy te? itt lakol állandóan Újvároson?

- Én nem vittem sokra, pajtás: csak tanító vagyok. Igazgató lehetnék: de ne beszéljünk erről. Rég igazgatónak kellene már lennem, ha csak egy csöpp igazság van a világon, és ha más polgármester ül Újvároson.

- Községi iskolában tanítasz?

- Dehogy: államiban. De, tudod, te nem ismered az újvárosi viszonyokat: itt minden a polgármestertől függ. Tudod, barátom, ha Újvárosra jössz, akkor a Madár János nevét tanuld meg először: azt kell itt tudni jól: az itt a fő. De ne beszéljünk erről: van-e már lakásod? Pesten fogsz lakni, vagy Újvároson?

- Az igazat megvallva, a mai tapasztalataim után szívesebben laknék Budapesten: nagyon is - hogy mondjam? - üzleti jellegű ez a ti Újvárostok...

- Nekem mondod? Annak idején fogni kellett ide a tisztességes embert - az államtitkár válogatta -, engem is úgy fogtak - tudod, három oklevelem is van... a méhészetit is megszereztem... nem szívesen jöttem ide... abban az időben még rosszabb híre volt... nem is Újváros ez, hanem Pfujváros...

- Hm. De viszont mindennap kivasutazni: az se valami kellemes kilátás, s aligha hatna jól az idegeimre. Azért ha kaphatnék valami csöndesebb helyet, ahol por se volna nagy, lehetőleg kertes házzal...

- A telepen, barátom, csakis az új tisztviselőtelepen. Építtetsz magadnak egy kedvedre való kis hajlékot: nem kerül úgyszólván semmibe: a város garanciát vállal mindenért. És tudod: egy év alatt huszonöt percenttel emelkednek az árak!

- De hol lakom addig? - kérdezte a bíró, akinek a lélegzete is elállt arra a gondolatra, hogy ő Újvároson házat építtessen.

- Veszel ki egy ideiglenes lakást. Tudod, üzletnek se lesz ám utolsó! Aztán nem kell soká várnod, arra mérget vehetsz: a polgármester már összevásárolta a telkeket, és tudod, sok mindent lehet Madárra mondani, nagy hasznokat rak zsebre: de amibe egyszer belefog - no, valóságos boszorkánymester ez az ember. Én ki nem állhatom, de azt meg kell hagyni, hogy boszorkánymester. És erre az ügyre nagyon rávetette magát.

Partos úgy érezte, mintha ennek az új városnak barátságtalan nyüzsgése egyszerre elkapná és magával ragadná az ő lelkét is. Mint aki nagy, szeles masina mellé jut, s megérzi a sodrát. Szédült. A villamosok csengetése, a gépfavágó rettenetes zaja, a vonat füttye, egy reklámautó szirénája: mintha végre összeolvadtak volna benne valami idegizgató, idegen zenévé. Egy nagy nő ment a kávéház előtt rövid, fehér szoknyában és fehér harisnyával... Ó, micsoda

gondolat! Villatulajdonosnak lenni Budapest közelében! Milyen büszke lenne a felesége! De... Oly nagyhangú és furcsa ez az ember. Természetes félénksége bizalmatlanná tette.

- És... és gondolod, hogy nem kockáztatnék semmit?

- Barátom! Ha egyszer Madár János polgármester garantál neked, és garantál érted az Építő Céhnél - az életedet ráteheted. És, mondom, nem kerül úgyszólván semmibe. A lakbéredet lekötöd, és megvan: olcsóbb, mint egy bérlakás. Melyik tisztviselő nem fizet rá manapság a lakbérére?

- És hol tudom meg pontosabban a feltételeket?

- Hol? megállj csak! Legjobb lesz, ha magával a polgármesterrel beszélsz. Majd én elviszlek hozzá: tudod, úgy külsőleg jól vagyok vele, még abból az időből, mikor ő is magamfajta szegény legény volt még. Hej, mennyit dolgoztam érdekében: nélkülem sohse lett volna polgármester: mert tudod, mint tanítónak, régi helybelinek és már kiszemelt igazgatónak volt egy kis befolyásom az iparosság körében. Tudod, naiv, naiv voltam még, ifjú és bohó: sok mindent vártam tőle, mert zseniális ember, azt meg muszáj adni: de hát, tudod, a hatalom, a hatalmi őrület! aztán ez a korrupt rendszer! ne is beszéljünk róla: itt minden panama. Csak annyit mondok: hálát, barátom, azt ne várj a világtól.

- Nős ember vagy te? - kérdezte a bíró.

- Öt gyerekem van, barátom, öt lányom - de ne beszéljünk erről! Most az a kérdés, hogyan találkozhatsz leghamarabb a polgármesterrel? holnap délelőtt elmehetnél a hivatalába... de akkor én nem érek rá... hanem tudod mit? akarsz velem most kisétálni a szigetre, megnézni a telep helyét? legalább kedvet kapsz rá! épp most találkoztam Adameccel, a főszámvevővel, azt mondta, hogy oda készül, a polgármester kíséretében, megtekinteni a vízműveket: esetleg találkozunk, és mindjárt megbeszélhetitek a dolgot - nos, van kedved?

A bíró megint szinte elvesztette a lélegzetét e nagy sietéstől és energiától. Ki ez az ember, ez a kopott senki, egy tanító, hogy így elkapja egyszerre az akaratát, hogy így kiemeli, egy apró kerék a nagy masinából? Valami kényszert érzett, mintha szíve ellen vonnák valahova.

- De kérlek... most azonnal?... hisz még meg sem gondolhattam a dolgot...

- Ugyan, mit kell ezen meggondolni? Csak egy séta az egész. Addig nem is gondolkozhatsz, míg nem tudod a feltételeket... Gyere, no, előbb-utóbb úgyis tudakozódni fogsz.

- De... nem kívánnék ezzel neked lenni a terhedre...

- Ugyan kérlek... Úgyis kíváncsi vagyok a polgármester viselkedésére... *épp ma*. Tudod, ma volt a Pest vármegye közgyűlése... Vajon az ellenzékkel szavazott-e? Tudod, manapság minden a politika... Amilyen panamás, kitelik, hogy eladja magát a kormánynak. Tudod, olyan ez, mint egy politikai vizsga. Érdekes lesz: a polgármester vizsga után, mit? Gyere no, ne okoskodj: mit csinálnál most úgyis: nincsen semmi dolgod...

Valóban, mit csinálna mostan, egyedül? A feleségét otthon hagyta egyelőre Szakolcán, ahonnan már maga is évek óta nem tette ki a lábát: s a szolid, családias ember rettentő idegenül érezte magát a zajos Budapesten. Különben sem szokta meg azt, hogy egyedül legyen, és valósággal kapaszkodott a társaság után.

- Jól van hát, megyek - mondta. - Elvégre ez nem kötelez semmire.

S ment; de menet közben úgy érezte, hogy jobb volna nem menni.

4. §. EGY MŰSZAKI FEJEZET, MELYET A JÁRÁSBÍRÓ ÉS AZ OLVASÓ EGYÜTT SZENVEDNEK VÉGIG

- Hova megyünk tulajdonképpen? - kérdezte a bíró.

- A Hirschfeld-szigetre.

Mondta volna: „A vérpadra!”, nem tett volna Partosra olyan gyászos hatást, mint ez a két szó: Hirschfeld-sziget. Goldman utca! Hirschfeld-sziget! Hova jutott hát ő? A csúnyaságnak, a közönségességnek, az üzletiességnek micsoda tanyája ez a város, ahol még a szigeteket is így nevezik! Kinek volt lelke a szent Dunába ejteni ezt a kufár nevet?

- Jaj barátom - magyarázta nyugton a tanító -, ezt meg kell szoknod Újvároson; itt minden a zsidóké. Ezt a várost Goldman Áron alapította vagy ötven esztendeje. A szigetnek különben Újvárosi-sziget a hivatalos neve: de biz az csak Hirschfeld-sziget marad, míg el nem viszik átellenbül a Hirschfeldék gyárát. Látod, az öreg Hirschfeld még maga vakarta a bőröket a Duna-parton: ma többszörös milliomos és nagyisten Újvárosban. Tudod, a bosnyák háborúból ered a vagyon: volt is akkor valami kellemetlensége az öregnek; persze eltussolták... - szólt felelőtlenül.

- No de: Goldman utca!

A tanító nem látszott méltányolni Partos elszörnyedését.

- Ez semmi - mondta -, de jártál-e már Erzsébetfalván? Tudod hogy híják az ottani főutcát? Hitel Márton utcának híják. Tudod, mért? Mert egy Hüttl Márton nevű bankügyvéd...

A széles Hunyadi úton haladtak, s egy villanyos szerelőkocsi robogott el mellettük, piszkosszürkén s ásító nyílással közepén, amilyeneket a nép *mukinak* nevez. Kétoldalt tarka, bazárszerű, kis üzletek voltak: a zsidók künn álltak a boltajtókban, mint a polipok, megszólítottak mindenkit, aki a kirakatot nézte. Amott egy zálogház tárta nagy, szomorú, piszkos üvegtábláit, s egy cselédszerző intézet pettyegette szemükbe messze vigyorgó piros-kék-zöld reklámcsíkjait. Minden szemérmetlen volt és kiabáló. Egy piperés fiatal anya jött kicsi gyermekével: a gyermek kiszaladt a veszélyes kocsiútra; az anya csetlett-botlott, utánaszaladni: a divatos toalett, a szűk alj nem engedte. Két lány jött szembe velük: az egyik vakmerően hasított sötétkék aljból mutogatva pókháló harisnyáit; a másik, még egész kis csibe, térden felül érő háromszor fodros, fehér szoknyájában, fehér cipőben és harisnyában, jó erős térdekkel és lábikrákkal gázolt, mint egy fiatal strucc. Közöttük egy nagy fiú, egy igazi jasszképű gavallér, egy hosszú, döglött siklót vitt kezében.

Már alacsony házak közt haladtak a Duna felé.

- Itt csupa baptisták laknak - mondta a tanító.

Egy hosszú léckerítés mögött deszkahasábok és ölfák fantasztikus romvárosa terült: GREGORETTI FA- ÉS SZÉNTELEPE. ÉS az utolsó házban, egy szecessziós, modern városi házban, por közt, stílszerűtlenül BERCI BÁTYÁNK VENDÉGLŐJE s nagy koszorús cégtáblán fölötte: ÉLJEN A KIRÁLY! ÉLJEN A HAZA!

- A kikötő!

Hajók, kémények fehér, fekete színe. Por, széntörmelék, zsákok. Füst! Búcsúzó napfény. Avult köveken nagy vaskarikák piszkos ágya. A földön egy drótkötél számára való óriás faspulni, meztelen. Girbe fatörzsek, koromtól feketén, sivány folt füvek, keményre taposott, hepehupás talaj. Egy nagy gyár, gyárépületek csupasz falai, elfeketült, törött ablakokkal. De lentebb sejteni már, érezni a vizet, a Dunát, amint mossa, viszi le mindezt a sok piszkot a

tengerbe, a Fekete-tengerbe! És túlnan, egy hegy, egy szép hegy a füst mögött, mintha Vezúv volna!

És a zaj, tutulás! És micsoda szag! micsoda bőrgyári szag!

A járásbíró mindent meglátott, ahogy csak a most érkezett láthat, szítta, szürcsölte a benyomásokat, mint aki egy izgató italt, undok bár, nem tud abbahagyni. Otthon, Szakolcán, de Pesten is, évek óta nem látott annyit, mint most ez egy délután. A Megszokás, a Restség és a Kényelem, három jó testvér, lágyan befedték érzékeit, hogy a világból mennél kevesebb juthasson hozzájuk. Mert nem Szem volt ő ez életben, hanem Száj, aki csak érdekeit figyelte - és az érdekei egészen kicsiny, kis érdekek voltak. De most ezek, eddig oly tiszták és egyszerűek, belevesztek a jövőbe s e furcsa város zűrébe, s a szegény, kis hernyószáj kétségbeesetten csucsorodott e külső piszokba. S amint rálépett a csúnya, nagy hídra, a sziget felé, ahol - ki tudja? - talán háza, saját háza s egész új élete rejlett a jövőben, úgy érezte, hogy a benyomásoknak e szemén, fülén, orrán betóduló sűrű árama megkapja, és magával ragadja az Ismeretlen felé, ahol panamás polgármesterek, hirtelen milliomossá lett zsidók, építkezések, üzletek, puha, élveteg zsidó asszonyok és érthetetlen tolongások várták.

- A polgármester csakugyan itt jár - mondta Kovács Endre, és Partos, nagy bámulatára - mert nem gondolta, hogy Pest mellett ilyet lát - egy valóságos négylovas hintót pillantott meg jobbról a híd mellett. És sötét ruhás urak csoportja ácsorgott tovább.

A sziget különben szintén nem volt valami üdítő látvány. Nagy kőkockák és heverő érccsövek nyomták szerte a szegény füvet, s monoton verő kalapácsolás hallatszott messzebbről. Az urak egy kerek medence előtt. Zöldes, békanyálas állott víz közepett, mintegy méternyire e talajvíz színétől, mélyre befúrt acélcsövek nyílásai.

Az urak egyike magyarázott:

- A csövek alsó vége - mondta - a Duna C pontján jóval alul van, s a lyukasztott alsó részét már az a tiszta, üde víz tölti be, amely a vízvezetéki csöveket fogja majd táplálni. Egy ily kerek medence, amint látni méltóztatik, az ekként befúrt acélcsövek egész kis csoportját foglalja magában. És mivel minden ily acélcső egy-egy kút első stádiuma: a medencét kútcsoportnak nevezhetjük.

Micsoda varázs volt ez? A száraz szavak - az idegesítő kalapálás hátterén - oly *műszakiak*; a bíró szót sem értett, és valósággal szorongást érzett, mint diákkorában a fizikaórán. Szavak, csövek, kövek - minden oly idegen volt neki; hogy kerül ő ide? A tanító azonban nagy hangon köszönt, *pertu* szólította a polgármestert, s az alázatosság és tolakodás különös vegyülékével sietett bemutatni „városunk új lakóját, volt iskolatársamat, Partos Kálmán járásbíró urat", mint kinek ez legjobb jogcíme a közeledésre, s mint ki önkénytelen is dicsekedni való szerencsének érzi egy járásbíró barátságát.

Ah, de a polgármester az kellemes csalódás. Nem *újvárosi* típus. Fekete zsakettes; inkább alacsony; erélyes, de vidám, nyílt képű úriember, s barátságosan, házigazda módjára szorít kezet a bíróval: szokva a reprezentáláshoz, s látszik, hízeleg is neki, hogy minden új embert ő fogadjon először városában.

- Van-e már lakása a bíró úrnak? - kérdezte azonnal, s megkérte, keresse fel őt másnap a városházán, hol a tisztviselőtelep ügyében minden felvilágosítást készségesen megad.

- Egyébként a tanító úr, az én kedves barátom, el fogja kalauzolni a bíró urat a kiszemelt fundusokhoz, itt vannak pár lépésre; ugye, leszel oly szíves? - fordult Kovácshoz oly hangon, mintha az valóban *neki* tenne ezzel szívességet. - De ha érdekli az urakat, legyen szerencsénk,

tekintsék meg velünk Újváros készülő vízműveit: mondhatom, érdekes látnivaló, kivált ily kitűnő kalauzzal - bókolt a mérnöknek.

A bírót ismét vonta a nagy masina, amerre nem akart és nem szeretett. A nagy kopácsolás mind közelebbről jött. Oly kísérteties volt mindez! Még a kedves polgármester is mintha izgatott lenne, mintha valakit várna, óráját nézte egyre, mintha gondjai volnának. S ez a meztelen munka mindenütt! Új „kútcsoport" elé értek, melynek számát egy nagy római hármas hirdette egy táblán.

- Ez is kezdetleges stádium - mondta rá a mérnök. - A vezetőcölöpök most veretnek be, és a szádfák beverésre előkészítve várnak. Érdekesebb lesz a következő, a második számú: ott most verik le a kutak szádfalait, hogy a jövő hét folyamán a betonmunka megkezdhető legyen.

Ah, itt a zaj fészke! Tompa ütések, egyhangú zakatolás, s közben egy-egy éles, metsző csengése a tömör acélnak. Ritmus, ritmus. Hogy rebegtek a gyér akácok poros lombjai! Két verőgép s két kéziverő dolgozott, s szürke munkások nyüzsögtek csoportosan, mint a nyárlevelek. Mily nagy Kényszer vagy Akarat szele rázza ezeket a csúf, szürke emberi lombokat? És kiáltások hangzottak, munkára hívó, jeleket adó, jelentő kiáltások - és - olyan idegen; ó, minő Bábel ez! A munkások idegen nyelveken kiáltoztak.

- Igen - mondta a mérnök. - Ezek tótok, a szomszéd csoportban olaszok dolgoznak. Az újvárosi poliglott munkásság!

- Egész Európából sereglettek ide, a szélrózsa minden irányából - szólt szinte büszkén a polgármester. - Azért olyan nagy itt a pauperizmus.

- És azért oly csekély a közbiztonság - toldotta a főjegyző, dr. Balázsy, egy szürke ruhás, fontos, keserű képű úr.

- Csekély a közbiztonság? - a szegény bírónak eszébe nyilallott Újváros rossz híre: a csibészek, a jasszok!

- Kérem - szólt a főjegyző, ki a város történetének megírásával foglalkozott. - Ezekről a csövekről jut éppen eszembe. Nemrég, a csatornázás alkalmával, sűrűn találtak embercsont-vázakat, nagyon magasan, közel a föld színéhez. Furcsa világ volt itt valamikor. Hát iszen, kérem, csak gondoljuk meg. Tetszik tudni, hogyan épült Róma? A nagy Romulus ázilumot nyitott, menedékhelyet - no ugye? -, jött mindenfelől a sok csavargó, sehonnai, az üldözött gazemberek: és ebből származott a híres város, ennek a nyelvével nyomorgatják maig a gyerekeinket. Nem tom, Újváros eléri-e a Róma nagyságát: de a származásuk egészen hasonló. Tessék megnézni a népesedési görbéket: hogy szökött fel hirtelen ez a város: és máig sincs bejelentőhivatala. Nem világos-e, hogy minden kétes egzisztencia Budapestről ide húzódik? Gyülevész nép ez, bíró úr, a nagy városok söpredéke! én mondom, öreg újvárosi róka. Ázilum!

- A minisztérium sokallja a bejelentőhivatal költségeit. De azért - mondta enyhítve a polgármester - nagyon javultak a viszonyok, mióta villany ég, s mióta az államrendőrség vette kezébe a közbiztonsági szolgálatot.

- Ázilum! - ismétlé a főjegyző egy kézlegyintéssel: s mintha e latin szó oroszlánbarlangot jelentett volna, vagy a mesebeli mágneshegyet, amely magához vonja a szegény hajókat, s tömegükkel növekszik. Partos döbbenve eszmélt rá, hogy az ő egysége is élezni fogja a népesedési görbe ijesztő meredekét. Ó, ilyen helyre jutni! Szeretett volna búcsút venni, valami mentséget felhozni, menekülni: vissza! Pestre! a hotelszobába! egyedül maradni! szemrehányó levelet írni a feleségének! - De nem volt mentsége, nem volt akarata, ment, amerre vitték a többiek: ez a sok idegen arc. (Milyen nagy esemény volt Szakolcán egy idegen arc!)

Ment, mintha álmában menne. A mérnök tudákos szavai, szavak és képek - kutak, csövek - tompán olvadtak egymásba lelkében - szivattyúhelyiség - első kútcsoport - a kutakhoz vezető csatornák betonozása folyik - a fenébe, mennyi szúnyog van itt - ó - egy épület - mely éppen (mondja a mérnök) a falegyent érte el, s a tető elhelyezésére vár: a *gépház*!

- Amott meg az igazgatóság épületei.

- Az is már eléri a falegyent.

- Dehogy - mosolygott a mérnök -, azok csak a pince szintjének alapvonalai: még mintegy három méter feltöltési munkálat is befejezésre vár.

Ó, szépen haladnak a munkálatok. E héten a csőhálózat lefektetett hossza már huszonnyolc kilométert ér el. Még a fagy előtt lefektetik a jövő évre tervezett csöveket is. Tetszett látni a Viola utcai víztornyot? Ott a kőművesek naponta tizenhétszer kerülik meg a falat. Lesz víz, jó víz lesz nemsokára. De a vízért árkokat kell ásni - a szélfújt port kell nyelni. -

A fenébe, ezek a szúnyogok!

5. §. A BÍRÓ A KÁRPITOSHOZ KERÜL, ÉS: A KÁRPITOS EMLÉKEIBŐL

A járásbíró végigszenvedett mindent. Mindig épp elmulasztá a menekülésre alkalmas pillanatot: s aztán nem is illett volna legalább némi érdeklődést nem mutatni. A polgármester végre is igen kedves volt hozzá. Ó, valóságos kultúrember ez! Mikor elváltak, még meghívta a Karcsa Ferus hangversenyére: a híres csodagyermek ma este Újvároson játszik (a városháza dísztermében: egy kitűnő író is kijön Pestről! „kultúra füzértánc nélkül”[2] - jegyezte meg a polgármester), ó, valóságos kultúrember ez! Partos meg is ígérte, hogy ott lesz, ily ígéretek elvégre úgysem kötelezők. De amint a hídnál a polgármester még egyszer kifejezve örömét, hogy Újváros intelligenciája ily rokonszenves taggal gyarapodott, vidéki nagyúr módjára beült a négyeshintóba, a kocsis megigazította pokrócát, s Szabó János városházi szolga is elhelyezkedett hátul, megint csak egy gondolata volt: menekülni! egyedül lenni! nyugodtan meggondolni mindent! s el innen! - jaj! itt már villanyos jár: a sziget fölül össze van drótozva a felsővezeték hálóival - amilyet Pesten még csak külső sivárabb részeken láthatott -, s ami Újváros főbb utcáit végigvonta; jaj! itt már kezdődik ama külvárosi sivárság! A sors fonta hálóba ezt az örömtelen várost... Visz Pestig ez a villamos? - Köszönöm a szíves...

- Hát nem maradsz kinn a hangversenyre?

- Sajnos, nem lehet, dolgom van...

- De hát a telep helyét csak megnézzük; hisz kölyökidő van: vacsorára beérsz.

- Bocsáss meg, kérlek; köszönöm a szívességedet, nemsokára becsukják az üzleteket, majd holnap...

- Bevásárlásokat akarsz tenni?

- Nem; azazhogy... tudod, ha az ember költözködik... holnap vasárnap; át akarom húzatni a bútorokat, kárpitost keresek, egyenesen hozzá küldenem... hogy mire átköltözünk, kész legyen...

---

[2] *„kultúra füzértánc nélkül”* - utalás Ambrus Zoltán *Kultúra füzértánccal* (1911) című novellás kötetére.

- No hallod! ha itt fogsz lakni! csak nem akarod Pestre küldeni a bútorokat? pesti kárpitoshoz? itt sokkal olcsóbb is... Újváros főfészke az ily iparosoknak... Ismerek egy nagyon derék kárpitost... és tudod, keresztény... egy fiatal kollégámnak az apja... Csak nem dobsz ki pénzt a drága pesti iparosra... s még hozzá külön kell fizetni a szállítást Pestről...

A szegény járásbíró kényszerült belátni, hogy régi konskolárisának igaza van, és - mivel csak ürügy volt neki az egész -, mint a tettenkapott, nem tudván felelni, néma megadással követte a tanítót vissza a Hunyady úton az Ampenszán kárpitos felé. Az izzadság csípte hóna alatt, keze idegesen forgatta a bőrtáskát. Már bábbá vált, védtelen engedte lelkére zúdulni az újvárosi hangok, színek bolond zuhatagát. Csak néha jajdult föl belsejében: s szinte babonásan rezzent át, hogy egy nyolcszögletes szürke bádogbódén, fehér meszelt alapon pisze mázolt halálfejet pillantott meg, két keresztbe tett csonttal. Alatta óvó betűket olvasott: *Kinyitni életveszélyes*; s azontúl lépten-nyomon újra észrevette a fenyegető bódét a pisze halálfejjel. És az embercsont-vázakra gondolt, melyeket nemrég találtak a csatornázás alkalmával, közel a föld színéhez.

De nemsokára még gyászosabb irányt vett tűnődése. A bútorok áthúzását még tulajdonképpen nagyon meg kellett volna gondolni: rengeteg nagy kiadás lesz ez, és Partos most ijedve s rossz lelkiismerettel találgatta, mit szól majd hozzá a felesége. Az okos, kissé rideg asszony egyéb híján szinte lázas szenvedélyig vitte a spórolást, s férjének egyetlen önálló kiadását sem hagyta erős kritika nélkül, még ha maga is magában hasznosnak és szükségesnek ismerte is el. Ez pedig - amibe ő most ügyetlenségében meggondolás nélkül így beugrott - alapjában mégis luxusköltség; igaz, hogy neki régi vágya volt, de... végre a bútorok még megtették volna egy darabig a régi huzattal...

- Jankának sohasem volt érzéke a dolgok szépsége iránt - gondolta magában Partos. - Ha úgyis hurcolkodunk, kölcsönt is veszünk fel; miért ne essünk túl mindjárt ezen is? Kijut belőle, és egy füst alatt megy. Majd meglátom az árát, ha nagyon sok lesz, nem muszáj belemenni. Elvégre érdeklődni csak szabad... Az nem kötelez semmire...

Még egész világos volt: de már a légben fakadoztak a kis izzólámpák, s távolabb, a városház felé, egy éles, törött üvegű ívlámpa is szembevakított.

- Látod, ezzel is jócskán zsebelt a polgármester - fecsegett Kovács Endre. - A villanyvilágítással. Meg hagyta magát vesztegetni a társaságtól. A társaság ma is négyszázezer koronával adós a városnak: senkinek sincs eszében követelni. Ha megvolna még a lapom... Mert tudod, nekem lapom is volt... Milyen hatást tett rád a polgármester?

- Én... én nem tudom... kedves embernek látszik...

- Ó... nagyon kedves... ezzel tud mindenkit elkábítani. Meglátod, milyen karriert csinál még ez az ember... főispán lesz... kivált, ha ma a kormányra szavazott... No de akkor lesz itt egy kis kellemetlensége... Tudod, az újvárosi polgárság mind függetlenségi. Lelkes függetlenségi egytől egyig. Még Hersei is csak függetlenségi programmal mert itt fellépni képviselőnek... az öreg Hirschfeld fia... pedig az apja ugyancsak erős oszlopa a kormánynak... No, kíváncsi vagyok a Madár János szavazatára... ez az ember nagy diplomata. Az gyanús, hogy a Kerbolt nem volt vele... te nem ismered Kerboltot, az elnöki tanácsost: ez is egy olyan állás, tudod, amit a polgármester kreált a bizalmasának... Tudod, itt minden panama. Ez a Kerbolt mindig vele szokott járni... elválhatatlanok... de Kerbolt lelkes ellenzéki... s most nem jelent meg... Tudod, itt minden politika...

- Az is egy panamaember, az a Kerbolt?

- Dehogy, ellenkezőleg, egy puritán, igazi típusa a megalkuvás nélküli függetlenségnek, a becsületes, vasöklű tisztviselőnek, Kerbolt előtt kalapot emelhetsz, barátom! Persze, azt

kérded, hogy lehet akkor a Madár János bizalmasa? de hát Újvárosban minden lehetséges. Tudd meg, hogy Kerbolt volt itt a bíró, mikor még nem volt „rendezett tanács”, mígnem a Hirschfeld-klikk megbuktatta. Itt semmire sem mégy becsületességgel. Meg kell adni, gavallér cselekedet volt Madár Jánostól, hogy maga mellé vette, állást kreált a bukott embernek, de ha azt hiszi, hogy most már minden politikai eltévelyedését az ő szeplőtelen hírnevével fedezheti... Erre jer, barátom!

Nagy, rút udvarba fordultak be: szurtos kislány zöld pléhkocsiban tologatott egy ordító csecsemőt, s a melléképület mellett piszkos deszkán hevert a fabakon, ég tudja, mióta, egy horpadt, poros, szomorú pincskalap. Hátul, a félszerben, régi, meztelen és nyúzott kanapék gyászos kacérsággal mutogatták belső darócukat, s némelyiknek fölmetszett hasából törött rugók és szakállas kócok lógva meredeztek.

- Itthon van a papa, Treszka lányom? - kérdezte nagy hangon a tanító. - Mondd, fiam, hogy kuncsaftot hoztam - tette hozzá. - Kuncsaftot hoztam, Ampenszán bácsi! - kiáltotta. - Úgy ám! Nem felejtjük az öreg Ampenszánt, ha díszítőmunka kell a barátainknak!

- Isten hozta az urakat - tipegett elő a sovány Ampenszán, kissé bizalmatlanul. - Tessék beljebb fáradni. Mivel szolgálhat csekély személyiségem?

- Most beszéltem a polgármesterrel, Ampenszán bácsi - újságolta a tanító, mialatt Partos iparkodott a szűk ablak közelébe jutni, melynek legalább egy külön kis táblája nyitva volt; mert a szobában az avult ruhaneműek, zsúfolt mesteremberlakások tompa illata fojtott; nem sok örömet lelt ott sem, nagy szekerek zörögtek az utcán, az ablakdeszka egy szinten volt a kocsiúttal, a járdát köztük egy kikövezett mélyedés képezte, hol emberemlékezettől mindenféle szemét rakásra gyűlt. - Hallja, Ampenszán bácsi! Most beszéltem a polgármesterrel. Tudja már, hogyan szavazott? Tessék? Én sem tudom, de kutya van a kertben, én azt mondom, valami nem tetszik nekem... Tudja, a szigeten voltunk - folytatta büszkén -, megtekintettük a vízműveket, a polgármesterrel... és nem jött vele Kerbolt: ez jelent valamit! nono, feltétlenül jelent valamit.. az egy karakteres ember...

- A nagyságos polgármester úr nem fog az ellenzék ellen szavazni - mondta Ampenszán -, mert ez, kérem alássan, hogy így fejezzem ki véleményemet, nem is lenne előnyös rá nézve, ha szabad így mondanom.

- Ugyan, ugyan, édes Ampenszán bácsi! Mit tehetnénk mi, szegény független polgárok? Főispán lesz, majd meglátja, főispán lesz! Ránk se fog nézni többet!

- Meglátjuk, meglátjuk - felelt a kárpitos. - Ampenszán bácsi tudja, amit tud, kérem. Nemcsak a polgármesterségről van itt szó, tisztelt urak, olyan igaz, ahogy Istent hiszem.

A járásbíró az angyalos szenteltvíztartóra nézett, a szentelt barkára az ajtó mellett, a hímzett háziáldásra és egy nagy Krisztusra az ágy fölött, töviskoszorús, lángoló piros szíve kívülről volt ráfestve ruhájára. Két festett kezet is látott a falon, egymást fogták erősen és alattuk furcsa verset olvasott: *Barátságunk köteléke - Legyen tartós és erős - Sírig tartó kivitelben - Legyen mindenikünk.* - Künn egy gyár tutult, munkáscsapatok, apró, fekete táskákkal, lepték el az utcát.

- De ne vessék meg szerény helyiségemet, tisztelt urak - törölgette közben a székeket Ampenszán. - És ha szabadna kérdenem, mi járatban vannak a tisztelt urak?

- Bútoráthúzás, Ampenszán bácsi, egy egész bútorzat áthúzása - recsegett a tanító. - Ne mondja, hogy nem vagyok jó ember: jó kuncsaftot hoztam! Itt nem kell féltenie a pénzét: királyi járásbíró a barátom: érti? biztos fizető...

- Á, nagyon örvendek, van szerencsém. Ampenszán kárpitos vagyok - adta meg a módját egyszerre Ampenszán bácsi -, azazhogy tette hozzá zavartan a tanítóra sandítva - Ampenszán temetőigazgató... tegnap óta, kérem... mert kérem, hiába, vén csont... tetszik tudni, rosszul is ment az üzlet... fölhagyok már, kérem alássan, az iparral, és a nyugodalmasabb hivatalnoki pályát választottam... holnap ki is hurcolkodunk a temetőbe... Treszka te, mit bőgeted már azt a porontyot?

- Nem kell ezt bőgetni, bőg ez magától is - dörcögött vissza Treszka az udvarról, és Ampenszán bácsi háborítatlanul folytatta:

- Tetszik tudni, mondom a polgármester úrnak: „Nagyságos polgármester úr - mondom, mert tetszik tudni régen ismer engem -, egy kis hivatal szükségeltetnék" - mondom, mert tetszik tudni nem olyan egyszerű mesterség az a kárpitosság, mint ahogy mondják, hogy: „Kárpitos! Mi az, kárpitos? az semmi! azt a gyerek is tudja!" - nem úgy van az kérem! mert ízlés kell ahhoz! már csak az anyag megválasztása is, kérem - nem tudja azt akárki! ha nem is olyan mutatós munka, kérem, mint aki a gyalut vonja egész nap, vagy a vasesztergát aki forgatja: tessék elhinni, azért munka is kell ahhoz, mert ott van, kérem, mindjárt a különböző szövetek vágása, a szabás, kérem, ott van a szögek elhelyezése, kérem, a matracok tapecírozása: hát mondom, kérem: „Nagyságos polgármester úr, az én vén csontjaim ezt nem bírják tovább, nagyságos úr: aztán tetszik tudni, élni is kell valamiből, az üzlet mindig rosszabb, a segédek, kérem, egyre csalják-lopják az embert - a mai világban kérem, mind olyan fölvilágosodott: hát mondom, kérem -, nagyságos úr..." „Ampenszán barátom - mondja a polgármester, mert így szólít kérem -, Ampenszán barátom, legyen nyugodt, gondoskodni fogok az ügyéről: maga ezt meg is várhatja tőlem" - mert igaz is, kérem, mert mi, független iparosok, tettük őt polgármesterré, kérem, vagyis abban az időben még bíróvá, kérem, és tisztán hazafias kötelességérzetből, tetszik tudni, és nem mondhatom, hogy áldozatok nélkül, kérem alássan: mert szegény iparosnak az ideje nem potya...

- Úgy ám, Ampenszán bácsi, megvárhatja, meg bizony - kapott mohón beszédébe a tanító -, ki spriccerezett annyit a hazáért, mint Ampenszán bácsi? ki szónokolt egész estéket a Vnukban? Azt sínyli a mestersége is, elhiheti nekem, nem törődött vele eléggé, gyónja meg, úgy, ahogy van...

- Hát bizony mi tagadás benne, az alkotmányos költségek szép pénzt megettek bizony: mert tetszik tudni, az ember tartozik a társadalomnak, és a kötelességérzet megnyugtató tudata élteti a honfiszíveket, kérem: mert, kérem, az ember előbb polgár és azután, kérem, kárpitos, mondjuk kérem: vagy járásbíró - no nem igaz, kérem? ha szabadna így kifejeznem véleményemet, kérem...

A szegény járásbíró ezalatt tűkön ült. A szoba fojtott levegője, az Ampenszán végérhetetlen fecsegése, mely mint valami monoton mintás durva gyári szövet tompán kárpitozta a kétes csöndöt, a fülébe ragadt város zaja s mind az átgázolt, sok tarka sivárság, a kényszerült ragadtatás tehetetlen érzete, s tervei, az előtte álló változások, s merész beugrásainak ijedt tudata: mindez valami rezignált kábasággá olvadt benne össze... szeretett volna éket verni a beszélgetésbe... hisz ha Ampenszán most temetőigazgató... ki tudja? halvány remény pislogott fel benne... talán el se vállalja a munkát... de nem tudott kérdezni... de nem tudta siettetni a dolgot... mélán ült megint az idegen környezetben, nézte a csodálatos, valóban kárpitos lakásába illő függönyt a vakajtó előtt, s az asztal tetején keresztbe fektetett nyers kanapévázat, melyen az ár és kis kalapács hevert a szögecsskatulyával, ki tudja, mikor abbahagyott munka emlékei... Az utcáról különös, rohadt esti szag ülepedett. Egy autó, már égő szemekkel, pöfögött el, mint egy jelenés. S benn az a két kellemetlen ember szinte elfeledkezve róla keseredetten hápogott tovább, s szidta a polgármestert.

- Hát iszen, kérem, ha elhanyagoltam a mesterségemet, az is tetszik tudni, óvégette esett, és ha juttat nekem valamicskét, az csak jogos fizetség; no nem igaz, kérem? hogy tetszik...? richtig... renumeráció...

- Legyen nyugodt, Ampenszán bácsi! ha magát jutalmazza, Ampenszán bácsi, mindenki csak örülhet, hogy egy derék iparost ér a kitüntetés... nem úgy, mint az a sok ingyenélő a városházán...

- Mert igaz is, kérem: én nem hagyom magam megvesztegetni: Ampenszán nem hagyja magát megvesztegetni! a független polgárság, kérem, nem hagyja magát megvesztegetni! azért mondtam, kérem, az imént is: ha a nagyságos polgármester úr, kérem, bátorkodik, kérem, ha szabad így kifejezni véleményemet, az ellenzék ellen szavazni, kérem, a hazafias kötelesség-érzet tudata...

- Arany szavak, Ampenszán bácsi, arany szavak: de hiába, nem árt annak semmi: édes Ampenszán bácsi: nincs igazság a földön, én mondom magának! látja, vegyük csak az én esetemet: milyen rég kiszemelt igazgató voltam, ugye, maga tudja? és közbejön ez az ember, és kineveznek igazgatónak egy kicsodát? egy senkit! aki csak fél éve van itt a városban...

- Én csak egyszerű iparos vagyok, kérem... azazhogy... egyszerű temetőigazgató... tessék csak elhinni... Ampenszán bácsi tudja, amit tud...

- Ugyan már, Ampenszán bácsi! Nem árt annak semmi! Főispán lesz, meglátja, főispán lesz...

A szoba nagyon sötétedett, egy utcai izzólámpa, hosszú póznájáról, éppen besütött az ablakon, ott künn recsegő talyiga ment, az udvaron bőgött a gyerek, a konyhában a búcsúzó kárpitossegéd szedte össze cókmókját, s kuplét énekelt hozzá, míg Ampenszánné asszonyság szigorú szemekkel őrködött rajta, hogy mit tesz a ládába, a nyúzott kanapéváz rejtelmes kínpadnak látszott a sötétben. A járásbíró, bot, kalap a kezében, állva, türelmetlenül, hallgatta a beszélgetést.

- Hát maga még életében a temetőbe költözik, Ampenszán bácsi? - tréfált a tanító.

- Miért ne, kérem szépen? Jó csöndes hely az.

Az egyetlen csöndes hely ebben a városban.

6. §. MELYBEN ÚJVÁROST A TURTELTAUB UTCA FELÉ ÉPÍTJÜK KI, ÉS: A TANÍTÓ EMLÉKEIBŐL

Mozi. Ó, micsoda rettenetes mozi, éles kiáltó, takaratlan fény, véres plakátok rémképei! Húsz meg húsz vörös-fehér műsor kockásan kiragasztva tarkán, és gyerekek nyomják az ember kezébe. Mily tömeg az utcasarkon, mily rikító olcsóság! Az ember önkénytelen a zsebébe tapint. Mit lesnek ezek itt?... Megálljunk!... Hogyan? Ah, ez a Kovács mily rettenetes ember! Egy pillanatig nem szűnik beszélni. Ha nem beszéli tele a fejét, talán nem ment volna bele... a bútoráthúzásba... A kárpitos is... azzal a fecsegéssel... Hogy ez lesz az utolsó munkája... Hogy a temetőben is meg fogja csinálni... És ami a legrosszabb, előleget adott, túl nagy előleget... hogy a szövetet beszerezhesse... addig is, amíg a bútorok megérkeznek... Mit szól majd Janka hozzá?... Ilyen emberek! Jaj! Csak ennek az ívlámpának az üvegje ne törött volna el! Hopp! Villamos! Elvakul itt az ember...

- Bécsi eredmény!

- Á, a járásbíró úr, van szerencsém! Legalább bemutatom mindjárt a hivatalfőnökének... még nem ismeritek egymást?... az új járásbíró...

A járásbíró úgy megrezzent, mint a szökött fogoly, aki börtönőrével találja magát szemben. A polgármester volt, Borcsai táblabíróval, a járásbíróság vezetőjével... Valóban, Partos ismét nem futhatott vissza Pestre... a hivatalfőnökével csak illett néhány szót váltania... és mentegetőznie... hogy ma mindjárt nem jelentkezett...

Olyan volt már ez, mint a lidércnyomás! És a táblabíró rögtön hítta, vacsorázzanak együtt a Vigadóban - az újvárosi Vigadóban - és menjenek el a hangversenyre.

- A bíró úr már úgyis ígérte - szólt a polgármester.

Ha futhatna! futhatna! ha mondaná, hogy beteg, hogy eszébe jutott egy pesti randevú... lehetne... de... olyan ez már, mint a lidércnyomás!

Az újvárosi Vigadó - megint, megint egy bábeli épület, még alig befejezve, még a kövezet hiányzik előle - ijesztve tárta elükbe ötszögletes, óriás üvegeit; kávéház, vendéglő, minden vadonúj, ragyogva csiszolt csillárokkal... De körül micsoda por!

A tanító azonban, Kovács Endre, szökött, és sorsára bízta a szegényjárásbírót. Ez a társaság nagyon is előkelő volt neki: feszélyezve érezte magát hangosságában, és ezt az egyet igazán nem szerette. Már alig vágyott egy másik társaságba, kisebb fény közé, ahol kedvére ihatik, lármázhat, és szidhatja a polgármestert. Egy mélyebb és sötétebb rétegből való hal volt ő ebben a tengerben, s alig várta már, hogy lebukhasson ismét a mélyebb és sötétebb rétegekbe. Elhaladt még egyszer a mozi előtt: az éles, plebejus kék fény még megvillant egyszer plebejus alakján: aztán befordult egy homályos utcába, nem messze attól, ahol a kárpitos lakott. A villanylámpák monoton távolságban vetették árnyát hátra, majd előre, előre, majd hátra a sárga házak ismert hajlásain: egy alacsony, csipkés ablak mögül rákopogtattak az üvegen, a fűszerüzlet csengő, lépcsős ajtajában majdnem nekiment egy kisleánynak, aki óriási spiritusszospalackot tartott a kezében. A tanító mosolygott magában, elgondolta, miket magyarázhatna itt a bírónak, ha vele jönne. Valaha *ez* volt a Goldman utca, de a város fejlődött, az utca elmaradt, sötét maradt: bizonyos hölgyek is megtelepedtek benne, s egy szép nap a tanács méltatlannak ítélte Újváros község szervezőjének tisztes nevéhez. Ekkor lett Turteltaub utca, a hely első telepese, Turteltaub, sváb szőlősgazda után: a zsidó klikk malíciájából bizonnyal ez is, mert az antiszemiták Turteltaubot szerették a város alapítójának tekinteni.

Aki váratlanul régi iskolatárssal találkozik, egyszerre új színben, szinte kívülről pillantja meg a saját életét, egész környezetét, melyet a megszokástól már-már alig látott. A tanító megérezte, hogy elsüllyedt városrészben jár, hogy ezt az egész réteget, melyben él, más, fényesebb rétegek, föléje rakódva, régen mélyre nyomták. Az esti harang szólt - a hangosabb utcákban nem lehetett hallani -, és itt olyan volt, mintha tenger fenekén elsüllyedt harang szólna.

Egy mészvedlő, piszkos, alacsony házban volt a Vnuk-féle kocsma.

Sör- és pörköltszag áradt az ajtóból, fölváltva kellemesen a „büdesgyár” enyvszagát, mely különben a Turteltaub utcát elöntötte. A szűk söntésben munkások tolongtak a bádog merítőasztal előtt, melynek horpadékaiban tavakat csinált az elfolyott híg sör. Többen egy kerek asztal körül ültek, németül beszéltek, de közben magyarul énekeltek egy orfeumkuplét.

- Osztrák munkások - formulázta magában Kovács, akinek éltető hiúságaihoz tartozott, hogy minden ilyesmit tud. De most ez a fölényérzet sem hangolta jobban, s miközben bement, egyre arra gondolt, hogy visszafordul: csak akarata késedelmezett a megszokás elleni parancsot kiadni. Azelőtt büszkeséggel töltötte el, hogy beavatott és bejáratos a belső ivóba,

melynek létét a lármás söntés mögött idegen nem is sejti: de most ez is elsüllyedt emberek elsüllyedt tanyájának tetszett.

- Elkeseredett tanítók és tönkrement iparosok - gondolta világosan, benyitva a füstös szobába, hol hangos beszéd folyt a borfoltos abroszok fölött. Pedig ezúttal dúsgazdag vendég is ült az asztalnál: Gruber, az öreg pék, aki, mióta veje lett egy híres festő, csak ritkán ereszkedett le közibük, panaszkodni olykor, ha a vő könnyelmű költekezései vagy valami új adó elkeserítették közismert smucigságát.

- Köztisztasági járulék; ki hallott már ilyet? - zsörtölődött. - Kérem, a vármegye maga is aggályosnak tartja. Kérem, a mai közgyűlésen felolvasta Balázsy a törvényhatósági bizottság leiratát: az, kérem, csak a szemétkihordási költség megállapítását mondja ki jogosnak.

- Mégis megszavazták, ugye? - kérdé keserű fölénnyel Kovács.

- Kérem, a polgármester polemizál, azt mondja, a járulék nem adó; hát mi az isten csodája, kérdem, ha nem adó? mindegy, neki nem adó - fölteszi a kérdést, végignéz; nem mer senki ellentmondani.

- Az a baj, kérem, hogy az iparosság hagyja magát az orránál vezettetni, kérem - szólt bele Ampenszán -, ha szabad így kifejeznem véleményemet, kérem. Mert nagy erő van, kérem, az iparosságban... Csak tetszik tudni, maga sem tudja erejét...

Kovács szinte megdöbbenve ismert rá, hogy ezek a Madár János szavai: hányszor mondta el ugyane szavakat, ugyanennél az asztalnál az *ifjú* Madár János, aki akkor még maga is idejárt közibük. A tanító önkénytelen valami dühös bámulattal és tisztelettel gondolt erre az emberre. Ó! Ez valóban fölismerte az iparosságban rejlő erőt: és arra használta, hogy önmagát emelje föl vele: és lábbal tapodja őket, mint a lépcsőt. Ó! Ha a kőnek lelke volna: mily szemrehányólag nézne a lépcső köve a fölhágó láb után! Kovács agyában hirtelen felhajtott bor kezdett működni, és zavaros érzelmek kergették benne egymást.

- Eljön-e Nagy-Tatár? - kérdezte. Nagy-Tatár, az újságíró, biztos ott volt reggel a megyegyűlésen: tudni fogja, hogyan szavazott a polgármester. Ezek az újságírók mindenütt ott vannak. - Eljön-e Nagy-Tatár? - Hogyne jönne. Hiszen mind azt várták. Feszülten várták, nyomott hangulat volt a szűk kocsmában. Az asztalon az *Újvárosi Napló* vezérhelyen zord betűkkel hirdette: „Újvároson készül valami. Vihart jósolunk!" Vihart! Kovács megpróbált beszélni, hencegni a vízművek megtekintésével, kommentálni a Kerbolt távolmaradását. De elfojtódva hallgatott el megint. Kísértetes kocsma ez! A levegő sűrű volt, az alacsonyan függő gázlámpa nagy hőséget árasztott, és Kudora, a Kovács öreg kollégája, kicsattanó vérvörös arccal, szótalan ült helyén, mint ahogy még ült abban az időben, a *spriccerpárt* fénykorában, amikor még az ifjú Madár is idejárt. Ő nem törődött a város dolgaival, őt nem érdekelte semmi - csak ivott, ivott rendületlenül.

- Tessék már hazajönni, kihűl a vacsora - mondta egy kislány, aki félénken sompolygott be az ajtón.

- Mindjárt jövök - dörmögte Kudora némi bűntudattal, de azért ivott tovább, Kovács szédelegve nézett körül a füstben és zajban. Hazamenjen? Csak megvárja Nagy-Tatárt! Mit csinál rosszkedvével az öt gyerek és savanyú asszony közt? És kellemetlen érzéssel gondolt rá: szegény, az hogy fél tőle, dehogy merne utánaküldeni! A söntésajtó felé nézett, az üvegkalitkára, ahonnan Mariska hajdan, a szép Mariska - Vnuk Mariska - dirigálta a csaposfiút. Hol vannak már azok az idők! Azóta Mariska is férjhez ment, egy városházi iktatóhoz, reménytelen hagyva a fiatal Ampenszán tanítót, az Ampenszán kárpitos fiát: az öreg Vnuk pedig mindig a vendégek közt kártyázik valahol - az üvegkalitka árván maradt. Kovács

melankolikusan nézett arrafelé, s egy nagy bausztos[3] alakot látott belépdelni, dupla orral, nagy borjúszemekkel a pápaszem alatt, s furcsán tapogva jó vaskos botjával. Ez nem változott, ez jön pontosan, nyolc után, egyenesen pesti kávéházaiból.

- Alig billent ide. Azt hiszi tán, mi is tanárai vagyunk - dörmögött Kovács. Ah, bah, újvárosi kultúra! Ez a vastag úr, híres pofozó különben, Kárász Gábor, az újvárosi magángimnázium tulajdonosa, ni, hogy lenézi a szegény tanítókat s e „politikus csizmadiákat", az egész spriccerpártot: s mily méltósággal ül a másik asztalhoz, a sörpárthoz, hol már tanárai alázattal várják. E komoly urak, társadalmi s kulturális fölényük tudatában, megvetik a kicsinyes, helyi politikát.

- Csak porcelán tálcácskán, barátom, csakis porcelánon! - telepszik le Kárász. - Mariska sohse hozta másképp: már tudta, hogy másképp meg nem iszom.

- Pedig gusztusosabb a szőrpamacsról, *igazgató úr* - feleselt egy fiatal tanár (ki rühellt kissé e hírhedt intézetben tanítani, hol szabott áruk volt a bizonyítványoknak, s lelkiismeretét avval könnyítette, hogy iparkodott mindig kellemetlent mondani a tulajdonosnak. Az *igazgató urat* gúnyosan hangsúlyozta, mert Kárász nem volt voltaképp igazgató, nem lévén meg a képesítése: tartott minimális bérért egy stróman igazgatót, az öreg Pacókát, ki álmosan itta mellette a sört, s mindent csinált, csak nem igazgatott).

- Szőrpamacs? pfuj, fiatalember! hiszen azon rajt poshad a hab! Akkor már inkább pléhtányérról iszom.

- No, pléhtányérról meg sem innám - szól Hábertó rajztanár. - Micsoda anyag az a pléh? Az nem anyag!

- Legjobb egyenesen az asztalra tenni - mondta csöndesen az öreg Pacóka!

Hányszor hallotta Kovács ugyanezt a vitát! Újvárosi kultúra! Hányszor élceltek rajta az ifjú Madárral! Az ifjú Madár, akkor kishivatalnok a Belügyminisztériumban - Pestről érkezve ide naponta, előkelőbb és jobban öltözve, mint a többiek - gyakran átült a tanárok asztalához, s kész élcekkel jött vissza. - Hányszor elmondták a régi anekdotát: „Apropó, a lovamnak nem állítanának ki az urak egy bizonyítványt?" „Pardon, mi csak szamaraknak szoktunk." - Kovács is akkor még fiatal, ambiciózus, kiszemelt igazgató - három oklevele is volt: a méhészetit is megszerezte - egészen másképp fogta fel a dolgokat, mint manap. - Itt minden panama! - Kultúra? Eszébe jutott kiszemelt igazgatóságának története, és mérhetetlen keserűség töltötte meg szívét. Ah, Madár János főnn ül a városházán, és milliókat rak zsebre! Ez a sörös svindler meg itt...

Ampenszán egy rund spriccert fizetett új állásának örömére. Holnap már kiköltözik a temetőbe. Jó csöndes hely az. Nagyon szép lakása lesz.

- A polgármester szerezte neki, de ő nem hagyja magát megvesztegetni.

- Hisz nem smucig a Madár; könnyű neki... a város pénzéből!

- No, azt nem lehet tagadni - szólt Christián bádogos -, hogy nagy érdemei vannak a város körül. Újváros végre is mindent neki köszön: a vízvezetéket, a villanyvilágítást, a vágóhidat...

- Érdemei? - kiáltott Kovács. - Panama. Mind panama! Itt minden panama!

---

[3] *bausztos* - bajuszos.

A Kudora kislánya megint besompolygott nesztelen az ajtó felől.

- Tessék hazajönni, azt izeni a mama, hogy nagyon beteg.

- Mindjárt jövök - szólt Kudora vörösen. - Mondtam már, hogy mindjárt jövök. Ez mégis disznóság. Nem elég, hogy mondtam már, hogy mindjárt jövök?

7. §. A TANÍTÓ EMLÉKEIBŐL (FOLYTATÁS, MELYBŐL AZ OLVASÓ JOBBAN MEGISMERI A SPRICCERPÁRTOT ÉS A KÍSÉRTETES KOCSMÁT)

Évek, évek, hogy be vagytok néha zsúfolva egy estébe és egy kis szobába! Nem kísértetes kocsma volt-e ez? Eleven emberek kísértetei lestek a fülledt melegben, vártak egy varázsszavat: Újváros holt múltja, mint eleven átok leste a jövőt, a furcsa varázsszavat: „Hogyan szavazott a polgármester?"

- Nagy-Tatár tudni fogja. Ezek az újságírók mindent tudnak.

Hallgattak, nem volt már mit mondani. Csak az öreg Vnuk kompániájából hallatszottak a kártyaszavak. Késő volt. Vnuk is már vacsorázva, bevonult ide, belső termébe, meghitt társaival. Az ócska óra recsegve ütött, mint egy köhögés. Kudora is köhögött, vörösen. Mindenki panaszaira gondolt, élete sérelmeire, kedves hazugságaira, melyekkel hibáit erénnyé festette. A múltak lassan megtöltötték a szobát. Ampenszán előtt felesége állt, a kardos asszony, üngben és sötét alsószoknyában, a pénzről beszélt, a züllő üzletről, az időlopásról, a mihaszna spriccerezésről: s a kárpitosban félve rebegtek várospolgári kötelességei. „Hát te azért a Madárért tönkrejuttatod magad?" - kérdezte sokszor az asszony. Ó bizony, Madárért! - A gazdag Gruber pék vejének, a híres festőnek pezsgős vacsoráira gondolt és az új adóra. - Kovács tanító megint a Csobán előtt állt, dr. gyéresi Csobán Ákos minisztériumba berendelt tanfelügyelő előtt, aki ásított, nyújtózott szürke zsakettjében, leereszkedően bizalmas volt, fáradtságot szenvelgett, fontoskodva kérdezte, melyik részét választaná az iskolának, mert az újvárosi iskola nagy már, lehetetlenül nagy már, és a kegyelmes úr az ő indítványára ketté akarja választani: Kovács van kiszemelve új igazgatónak.

- Én voltam kiszemelve! Innen gáncsoltak el, Újvárosról! Itt minden panama! - Kovácsot elöntötte a visszakérődzött felháborodás. Valóban nőtt, nőtt az iskola, a kis csibészek majd fölvették Újváros utcáit, a szaporodó osztályokat bérházakban helyezték el: és ki építette a bérházakat? a régi igazgató (a református pap) és maga Pósa tanfelügyelő építették, valóságos konzorciumképpen és aztán bérbe adták önmaguknak, az államnak. Nekik érdekük volt a *status quo*. Hallgatni kellett volna, ne is sejtse a tisztelt szövetség, miről van szó! - De persze az én hülye nyíltságom! - Kovács sóhajtott. Egész életében az volt a baja, hogy nem tudta befogni a száját.

De hát ki fogta volna be száját a Vnukban? Még a vén Gambrinus-plakát is panamák fölött látszott hunyorogni. Kovácsra egyébként senki sem figyelt: itt most csak egy téma volt: Madár János.

- Mit beszélnek? - dörmögött az öreg Gruber, a fogvájóval végigdögönyözve avult ínyhúsát. - Maguk tették őt polgármesterré! A spriccerpárt tette őt naggyá, annyi szent!

Előkelőségében magát nem is számította már a spriccerpárthoz.

- Gondolhattuk mi, kérem? - kérdezte Ampenszán. Ah, igen, gondolhatták? Ki volt hevesebb ostorozója a panamáknak, mint épp Madár János? A tanító fulladva kapott a szóba: akkor is, akkor is! S tovább mesélte a történetet, inkább csak magának: összeröffentek a panamások, s

neki Madár János hordta a részleteket: ő mindent tudott, minden érdekelte. Hogy jött a Vnukba a hírrel, hogy: nagy az ijedtség, az iskola igazgatói irodájában késő éjekig világos ablak mellett folyt a munka, szedik rendbe az elmulasztott könyveket, számadásokat, nagy bajok lesznek itt. A tanfelügyelő is ott egész este, pedig máskor nagy ritkán toppan haza Pestről az utolsó villanyos előtt (úgy is híják ezt: Pósa szekere)... (Holott gyökeres újvárosi lenne, idevaló születés, háztulajdonos, sőt az őstelepes Turteltaubnak a dédunokája.) Beszélte Madár, hogy váltókat is hordoz a városban, pénzt akar teremteni, ki tudja mily hiányok pótlására! S aztán nem Madár volt-e az, aki még écát is adott neki - neki, Kovács Endrének -, mikor ez a vén, ravasz Pósa beugratta a lemondásba? Megint elöntötte a keserűség... Igen, rászedték, beugratták. Ez a Pósa magához hívatta, mily mézes-mázos volt, mily nyomorultan mézes-mázos kétségbeesett hazugságaival! „Kedves barátom - mondta -, nézze, a katolikusok felzúdultak, hogy a második igazgató is református legyen: nézze, lépjen vissza, kérem, a község békéjének érdekében...” Ilyen naiv embernek nézte őt! és ilyen naiv is volt, hiába: szörnyű hírük volt a katolikusoknak, már grasszált akkor ez a hecckáplán Kercz, akiről az az anekdota járta, hogy a párzó kutyákat botjával választja szét az utcán. Madár az nem volt naiv, az mindjárt tudta, miről van szó, kik ezek: „Menj el Ketykóhoz, a plébánoshoz - mondta -, hisz a zsidók tették plébánossá. De reggel jókor menj: mielőtt még Pósa bevinné lemondásodat a minisztériumba.” Madár átlát a szitán, azért is vitte oly sokra, nagy diplomata...

Az öreg Kárász fölkelt, és kicsoszogott a vendéglőből, de a Nagy-Tatár, akit vártak a hírrel, még mindig csak nem jött. Nagy hallgatásba merültek megint. Kudora egyszer csak elkékülve lefordult a székről.

- Mi az? Az istenért?

- Hogyan? Mi volt az? Semmi, semmi - dörzsölte Kudora a homlokát, és egy kisvártatva már megint úgy ült ott, és ivott, mintha semmi sem történt volna.

Ampenszán az üzletről beszélt, még most sem tudja abbahagyni, ragaszkodnak a régi iparosokhoz, ma is kapott egy új nagy rendelést, melyet becsületből el kellett fogadnia. S megcsörgette zsebében a járásbíró pénzét, amit letagadott a felesége előtt. Kovács azonban rendületlenül mesélte tovább a históriáját... a reggelt, amikor Ketykónál volt. Várnia kellett, még ágyban találta, *ezért* nem aludt ő egész éjjel, *ezért* volt fönn már ötkor, hogy el ne aludjon! No, gondolhatni, hogy ideges volt: ha nyolcig nem fogja meg a tanfelügyelőt, meg nem kapja többet: ha egyszer fölült a pesti villamosra, ütheti bottal a nyomát. A kis molett gazdaasszonnyal, aki az időjárásról beszélt, szeretett volna gorombáskodni. Hogy alhatnak a papok ilyen soká? Nem kell neki misézni? Ó! Mily türelmetlen nézett ki az ablakon, az órára, a nagy új templomra, mely tarka, sablon festésű ablakaival s fél tornyával csonkán meredt a poros téren, a bazárok előtt! Ennek az egyik tornyát is ellopták. Ki tudja, nem a pap zsebében van-e? Újvárosi templom ez, sorsjátékkal szerezték rá a pénzt. Ah! És hogy jött végre Ketykó Máté, messziről nevetve, szeretetreméltóan, s hogy akadozott ő, hebegett, hogy vonta szét a pap ámulva vidám szemeit... Mintha most is hallaná hangját:

- Hát, kedves Kovács úr, nem katolikus? Én bizony azt hittem. Hisz mindig a templomban látom a gyerekekkel...

Ampenszán fecsegett, az óra ismét ütve recsegett: „Botrány - panama”: mintha ezt recsegné. Már az öreg Pacóka is hazakészülődött, a spriccerpárt még mindig együtt ült, várta a bűvös hírt: „Hogyan szavazott a polgármester?” Kovács azonban mindjobban múltjába mélyedt. Milyen izgatott reggel volt az. Pósát már nem találta... Szaladt a kávéházba levelet írni neki... postára... expressz ajánlva... vonta volna vissza a lemondását... de Madár hozza ám a *Budapesti*-t: a tanügyi rovatban megkékceruzázva a neve, nagy dicséretekkel: önfeláldozása a

felekezeti béke érdekében! Ah, mintha ma lett volna! Fut a minisztériumba: a protektora szabadságon; Csobánnál előszobáz vagy két óra hosszat: végre hidegen kitessékeli: ó, hogyha rágondol! Most már világos előtte a dolog: ez a fecsegő ember is orrot kapott elhamarkodott intézkedéséért, ezt az orrot adta neki tovább...

A várakozások, szaladgálások, izgalmak keserű emléke egészen eltöltötte. Melege volt: fölhajtott még egy spriccert. Érezte, hogy vörös foltok gyulladnak az arcán. Madár Jánosra gondolt. Mily kedves volt mindig ez az ember, hogy tudott bizalmat önteni bele, milyen tekintélye volt előtte: elvégre ő is minisztériumban dolgozott! S hogy adta az előkelőt! Egy szóval sem mondta, hogy nincs befolyása... Szép fiú volt és imponáló: Mariska is az üveg-kalitkából sokszor lesett rá titkon, míg a rugós ceruzát nyomkodva, szórakozottan hallgatta ki kisöccse leckéjét. Mindig jól öltözött ez a Madár János. Miért is ereszkedett le ide közibük? Kisgyerek kora óta járt ide, még az apja hozta, a rakoncai bíró, ha olykor a vásárról betért. Az is olyan ügyes ember volt, az öreg Madár, igazi parasztész, szép szál magyar különben, Pesten is ismerték, egyszer Blahánéval táncolta a csárdást a rakoncai csárdában. Úgy tudta a fiát bejuttatni a minisztériumba. S a fiatal miniszteri hivatalnok nem restellt esténként tanítókkal, mesteremberekkel spriccerezni! Kovács majd szétfeszült a belső méregtől. Most világosan látott. Ez az ember épp azért szerette a társaságukat, mert alacsony volt, mert itt ő volt az első, legkülönb: a minisztériumban biztosan utolsó volt. Ez az ember uralkodni született, parancsolásra, tekintélyre. Ah, micsoda alacsony eszközök voltak ők neki! Az elkeseredésüket, a lelkük mérgét használta emelőnek... mint az övét is... aztán kijátszotta...

„Botrány - panama" - köhögött tovább az öreg óra változatlan. A kártyaasztalnál veszekedés támadt. A füstöt vágni lehetett. Kudora nyílt szemmel aludt, bután, mint az ópiumszívók barlangjukban. Az öreg Gruber pék megint a köztisztasági járulékról beszélt.

- A város maga csinálja a piszkot a mindenféle ásásokkal, építkezésekkel. Köztisztaság! Mi az? Nem kell az senkinek Újvárosban! A munkásság írásos tiltakozást nyújtott be. Az a zsidó, Svarc Jenő, kérte, kérem, a tiltakozás felolvasását. Azt mondja Madár: „Ehhez nem járulhatok hozzá - azt mondja -, ily tiltakozással meg lehetne akasztani a tárgyalások rendes menetét."

- Ez, kérem szépen, mi ez, kérem szépen, ez állásfoglalás az obstrukció ellen, nincs igazam, kérem? - politizált Ampenszán.

- Igazi Napóleon - dörmögte a tanító.

- Mégis a munkássággal, tessék elhinni, az úgynevezett munkássággal nem lehet másképp bánni - szólt a sovány Christián bádogos, a keresztény Iparoskör főembere. Tessék elhinni, mi iparosok tudjuk. Mi az a munkásság? egypár szájas zsidó...

Mind egyszerre beszéltek, munkaadók, elkeseredve a segédek éretlen szocializmusán. Azt az egyet meg kell adni a polgármesternek, az ily elemekkel keményen elbánik. Kovácsnak megint a régi jutott eszébe, a spriccerpárt őskora, az első nagy elkeseredések. Újváros amerikai stílben nőtt hirtelen, nagy házak gombamód bújtak ki a földből, kétes forrású nagy vagyonok kezdték éreztetni hatalmukat. Iszonyú gyárak dugták föl kéményeiket szinte egyik napról a másikra, s viszont a munkások lapokat alapítottak, s nagy szervezetekbe tömörültek. A munkabérek rohamost drágultak, s a munka kevesbedett. Az iparosság a két nagy malomkő közt ijedve érzé a város kormányát is kisiklani kezéből.

- Újváros egy zsidó klikk markába került - mondták akkor a Vnukban. Hányszor ismétlé Ampenszán ugyanazt a szónoklatot: még ma is fülébe csöng:

- Mert úgy van az, kérem, tisztelt urak! Mert valamint a folyóvizekben látjuk, kérem, hogy a nagy halak megeszik a kis halakat...

- Igen, mert a kis halak hagyják magukat - ütött az asztalra ilyenkor Tóth István, magyar ruhás, régi gombkötő, azóta rég meghalt. - Én, kérem, jól tudom, suhanclegény koromban, mikor Újvárosba kerültem, ez volt az iparosok paradicsoma, szabad ipar volt itt, kérem, szabad kereskedelem, céhek formálását, privilégiumok szerzését nem tűrte a gróf, föl is virágoztunk akkor szépen - de ez a mai iparosgeneráció nem ér hajítófát...

- Szabad ipar! szabad kereskedelem! mesebeszéd! - kiáltott Christián. - Ez volt a baj éppen. Ha ez nincs, sohse híznak így föl a zsidók.

Valóságos darázsfészek volt ez akkor. Volt ok zúgolódni. A nagy halak mind nagyobbra híztak. Az öreg Hirschfeld, bőrgyáros, megbuktatta Kerboltot, a város legjellemesebb, legkiválóbb bíráját. Az iparosok befolyása végképp letűnt. Csak Madár János mondta már, hogy nagy erő van bennük. A városházán botrányos dolgok folytak. Váci szolgabírák, ha bejöttek kártyázni Újvárosba, és reggelre elfogyott a pénzük, csak átüzentek Jolszky főjegyzőnek, akinek kulcsa volt a városkasszához: rögtön küldött nekik ötszáz pengőt. Minden összejátszott. Mikor az ifjú Madár először fellépett bírónak, Babay főszolgabíró lemondatta minisztériumbeli hivataláról, és a lemondás elfogadását nem kézbesítette, csak egy órával a választás után. Így nem is jelölhették. Panama! panama!... És micsoda posványba fulladt az iskolaügy is! Mily rég elhatározták az iskolák kilakoltatását a Pósa-konzorcium bérházaiból! Az államtitkár nagy haragra gerjedt Pósa ellen, mikor Kovács leleplezte a visszalépési komédiát. Azt mondják, a mézes-mázos Pósa térden állva könyörgött előtte, hogy ne mondja föl a bérleteket: esküdözött, hogy azok a legalkalmasabb házak, egyenesen iskolai célokra építették. Ezzel szólta el magát, elárulta a panamát. De mit ártott neki? Az új épületeket bevették a költségvetésbe, a Ház megszavazta a pénzt, le is volt téve; a község képviselőtestülete, gyermekeikkel érdekelt apák, megajánlották a telkeket: de a tanfelügyelő ki tudta vinni a városházán, hogy átadásukat halogassák. Itt minden panama! Az iskolák maradtak a régi bérházakban. Újvárosi kultúra!

Kilenc óra rég elmúlt. A söntésből részeg munkások éneke hallatszott. A kártyázók felugrálva, állva kiabáltak. Ampenszán megszűnt fecsegni, és álmosan hunyorgott. Nagy-Tatár valóban jöhetett volna már. Jöhetett volna, mint egykor jött, borostás állával, dühös szemeivel, hangos szavával, a sajtó szent hangosságával, harcot hozva és reményt. Kovács még jól emlékezett első megjelenésére, evvel az emberrel csodálatos hamar megértették egymást. „Te Bandi - mondta az újságíró -, adj nekem lapra kétszáz pengőt, hogy néhány szám biztosítva legyen, kikaparom nektek a telkeket!" Belement, nem olyan ember ő, hogy bele ne menjen. De mit ért az egész? Úgy látszott, mintha sikerülne, a véletlen is kedvezni látszott, az események egymásra tolultak, Jolszky főjegyző öngyilkos lett, a városi sikkasztások napfényre kerültek. Babay, a főbíró, most már maga forszírozta ki a Madár János bíróvá választását. Mit ért az egész? Itt van! Madár János nagyobb panamista, mint az elődei: Hirschfelddel hidegen-melegen együtt van, és most eladja magát a kormánynak. Az iskolák is megkapták a telkeket, föl is épültek azóta, de ő, Kovács Endre, máig sem igazgató. Madár János, akkor már befolyásos ember, maga tett ellene lépéseket: persze ilyen spricceres alak nem méltó az előmenetelre, mintha Madár maga is nem ült volna a Vnukban évekig! Vagy talán az volt a baj, hogy a neve rajt volt a Nagy-Tatár lapján, mint tulajdonosé? Vagy éppen azért nem lehetett igazgató, mert a tanfelügyelő ellensége, és Madár azért szólt ellene, hogy kibékítse Pósát a telkek átadásáért: kitelik tőle, nagy diplomata.

Ah, nagy zaj, új jövevények, beszéd, nevetés, hangos bemutatkozások:

- Nagy-Tatár Vilmos, nyugalmazott százados.

- Szervusz, Bandi.

- Itt van Nagy-Tatár! Ott voltál a megyegyűlésen? Mi hír? Mi hír?

- Ellen. A polgármester az obstrukció ellen szavazott.

- Eladta magát a kormánynak! Főispán lesz!

- Merte? Merészelte?

- Kifordítjuk a polgármesteri székből! Lemondatjuk! Sohasem lesz többé polgármester!

- Kérem, nemcsak a polgármesterségről van itt szó, kérem! Ampenszán bácsi tudja, amit tud, kérem!

- Adjanak az urak nekem lapra ötszáz koronát...

- Nagy erő van az iparosságban, kérem, csak maga nem ismeri az erejét, kérem...

- Mi az? Kudora bácsi!

- Ah! Ja! Semmi, semmi...

Kudora már másodszor esett le a székről: arca kék volt, mint a pulyka pötyögője, szemei véresen forogtak.

- Kérem - magyarázta hangosan Nagy-Tatár -, még több újságot is tudok: Hersei, országgyűlési képviselőnk, az öreg Hirschfeld fia kijelentette, hogy ezentúl ő is foglalkozik városi politikával, és élére áll Újváros független polgárainak...

Kovács keserűen legyintett kezével:

- Mit ér? Főispán lesz.

8. §. MELY AZ ÚJVÁROSI VIGADÓBAN JÁTSZIK

A Vigadóban nagy társaság verődött össze. A polgármester úgy vonult be, mint egy *maréchal*. Királyi kedvességgel fogadta az üdvözléseket. A járásbíró egyszerre Újváros elitjének közepében találta magát.

Nagy fény volt. Az üvegcsillárok csiszolt hasábjai keresztül-kasul verték a fehér sugarakat. Csiszolt tükrök a fények láncát végtelenbe vonták. A falak alját dagadó bőrimitáció tapétázta. Ormaikon táncfüzért ábrázolt a hosszú fríz, szecessziós nőtestek sovány, piszkosan modern meztelenségüket otromba mozdulatokkal hangsúlyozták. A szögletes pilléreket üveglapok fedték, üveg alatt arany-piros-fekete asszír jelek ékei éktelenkedtek. A járásbíró szédült és káprázott. Szögletes volt minden és vakító. Szögletes evőkészletek lehetetlen modernséggel tornyoskodtak, borstartók, mint egyiptomi csészék. Zsidó pincérek elegáns ajkbiggyesztéssel flancoltak át a termen. Pestebb volt ez Pestnél.

- Sohasem gondoltam Újváros on ilyen elegáns éttermet - mondta Partos.

- Meg fog bukni - kiáltott Balázsy, a dühös főjegyző. - Már meg is bukott. Napokig ha vonhatja, hogy az ilyen zsidó mindenbe belefog! Egy krajcárja se volt: ez az egész palota úgy épült, adósságra. Belebukik, kezd másba: már keresi az új üzletet.

- És mi lesz a házzal?

- A ház? Itt marad! Lesz eggyel több nagy ház Újváros on. Egypáran még belebuknak. Két hét múlva mozi lesz ebben a teremben. Mbach! Az egész város így épült! Az egész város puffra épült!

- Hm. Van benne valami - nevetett a polgármester, kedélyesen, mint ki egy ellene irányuló tréfába jó gyerek módjára belemegy. S könnyedén felszökött, átült a szomszéd asztalhoz, ott is nagyobb társaság volt együtt, az asztalfőn egy nő nagyon feltűnő eleganciával, fehér selyemköpenyben s a lábait merészen keresztbe rakva, cigarettázott. A szivarkafüst bárányfellege ragyogott a fényben.

- Kitűnő ember - mondta Borcsay táblabíró, a polgármesterre. - Igazán a vállán az egész város. Mindent ő csinált, ami nagy itt és modern intézmény. Vágóhidunk az első a drezdai után. A vízművekről csodákat mondanak hozzáértők. Színházunk van, kitűnő iskoláink, tisztviselőtelepünk lesz. Az eszmék nem újak, de mit tudtak eddig megvalósítani? És ő milyen boszorkányos gyorsan megcsinálta!

- Magam előtt is rejtély, miből - szól Adamec főszámvevő. - Igaz, nagy autokrata, mindent maga végez...

- Pedáns hivatalfőnök?

- Dehogy, ellenkezőleg, bőkezű, konciliáns. Kitűnő ember, kétségtelen.

- És hogy szeretik az asszonyok! Valóságos charmeur!

- Ki az a hölgy, akinek udvarol? - kérdezte a járásbíró.

- Ó! Az Tőkéssyné, annak a szélhámos Tőkéssynek a felesége.

- Olyan keleti típus.

- Tényleg... az asszony csakugyan zsidó származású. Sőt az újvárosi rabbinus leánya. Unokahúga Cukorinak, az államtitkárnak. Nem tudtad? Az nagyon érdekes család. Négyen testvérek, közülök három pap, az egyik Zucker, a zsidó pap, a másik katolikus, nagy szónok, egyházi író, biztosan hallottad a nevét, a harmadik református... Minden istenhez van bejárásuk, nem csoda, ha az öccsük államtitkárig vitte.

A fáradt járásbírót éppúgy kápráztatta e beszéd, mint a terem fénye. De Borcsay folytatta, pletykázott, finoman és halkan, mint ahogy evett.

- A szép asszony férje sem zsidó... sőt! A Tőkéssyek valódi dzsentricsalád. Az öreg Tőkéssy nagy antiszemita. Holmi Hirschfelddel nem dugja egy asztal alá a lábát.

- Tőkéssy... nem volt az képviselő?

- Dehogynem... az öreg Tőkéssy, nem ez. Ez a Tőkéssy, aki itt ül, László, már rég tönkrement, valódi szélhámos, hazárdjátékos, a lovaregylet kigolyózta. Különben művelt ember, nyelveket tud, mindig külföldön jár. Jönnek hozzájuk lefoglalni, szép villájuk van: hát minden csukva, vasléccel lezárva, csak egy cseléd otthon, meg a gimnazista fiú magol egy udvari szobában: „A papáék Monacóba utaztak egész esztendőre.” Megindítják a keresetet, átteszik az iratokat, diplomatice, a monacói fejedelemséghez: mire az ügy valamire jutna, Tőkéssyek már megint itt vannak Újvárosban. Visszakerül az ügy, ők akkorra Baden-Badenbe utaztak. Ez a mese róluk, nem mondom, hogy igaz.

A járásbíró megint szédülni kezdett. A hivatalfőnöke, egy táblabíró, kedves elnézéssel, látható gyönyörűséggel beszélte el a történetet.

- Különben igen kedves emberek - tette hozzá. - Az asszony meg éppen nagystílű nő. Ajánlom, kérlek, járj kedvébe, ha protekciót akarsz.

- Miért?

- Miért? Hm. Ő a miniszterünk szeretője. Az igazságügy-miniszter barátnője.

A szegény járásbíró teljesen elkábulva nézett az asszonyra - s alig mert ránézni. Egy nagy, színes forgatag vette föl idegzetét... Egyik meglepetésből a másikba bukott. Egyszerűsége fellázadt e bábeli komplikáltságok ellen. Azt sem tudta már, mi tréfa, mi való. Fehér abroszok, fénylő, ezüst borstartók, fekete pincérfrakkok, festett, meztelen combok s emlők a fal freskójáról, egy tarka hímzésdarab egy nőnek a válláról, egy kalap a fogasról, arany asszír betűk, egy zenehang, egy hegedűnyak, egy zsidó vigyor, mint kaleidoszkóp üvegmorzsái, forogtak előtte a táblabíró szépen stilizált, fésült, szakállas, finom mosolyú arca körül. S e forgatagon, mint tenger fátyolán a nimfa teste, csábítón csillant át egy karaj a szép hölgy harisnyás lábából, egy dobogó hajlás a méltóságos nyakról, emelkedő és süllyedő arany medalionnal. Ó! aranycsónak egy hústengeren! De odanézni nem mert.

A szép hölgy egyik cigarettát a másikról gyújtotta, s a száraz papiros lassan nedvesedett át túlzottan piros, kemény, szorító ajkai között. Halkan beszélt a polgármesterrel, mialatt férje az asztal alján más urakkal valami sportkérdésen vitázott.

- Hát maga fölvette a pénzt az öreg helyett? - kérdezte az asszony.

- Már át is adtam neki - felelt Madár János. - Az öregúr hálás lehet maguknak, asszonyom.

- Ó - mondta a szép nő, és a cigarettahüvely laposssá zúzódott a fogak hó csontja között -, azt hiszem, nem sok hasznunk lesz belőle. Mondom ma az öregnek: „Látja, most kijártuk magának a tömérdek sok pénzt!" - Tudja, mit mondott rá? azt mondja: „Hálás is vagyok, fiam, és hogy lásd, ma este veletek megyek a koncertre." Mondom: „Apóka, inkább pénzt adhatna nekünk, majd széttépnek a hitelezők." - Azt mondja: „Eddig megéltetek, fiam, eztán is megéltek, nekem is van adósságom, máma is vesztettem." Nem lehet az öreggel beszélni.

- No! A pénzes apa mégiscsak jó a háznál - nevetett a polgármester.

A cigaretta egy pillanatra az ujjak közt kiröpült a szájból. Füstölve röpült a szép, hosszú, gömbölyű ujjak közt.

- Azt hiszi? - kérdezte a szép száj. - Maga téved. Még a hitelezők sem adnak rá semmit. Az öregnél nem áll meg a pénz. Meglátja majd, nem marad utána egy krajcár. Biz' isten, még jobb lett volna, ha nem parcelláztat.

A cigaretta csücskével ismét az ajkakba nőtt, és lankadtan kókadt ki onnan, mint nedves földből egy letört virágszál. Gúnyos, ingerkedő mosoly konyította le az ajkakat.

- Még jobb lett volna, ha nem adja el a földeket.

A polgármester arcán titkolt kedvetlenség vonása futott át.

- Nagyságos asszonyom, mindenesetre tudja, mily nagy készséggel eszközöltem ki, nem nehézség nélkül, azt az engedélyt, a parcellázási engedélyt, s hogy vétettem meg a telkeket a várossal.

A cigaretta hirtelen felágaskodott az orr felé, amint az alsó ajak a felsőre csapódott.

- Ó! Úgy mondja ezt, mintha jutalmat várna! Én nem szolgálhatok viszontszívességgel, kedves uram. Én nem vagyok polgármester, nincsenek befolyásaim. Különben, mit szívesség, mit macíz? Maga úgyis mindent a közügyért tett, bölcs atyja a városnak, a tisztviselőtelepért ugye? Nem érettünk!

És egyenesen a szemébe nézett, pajzán mosolygással, mint aki valami sikerült tréfát mondott. A járásbíró a szomszédban persze szót sem hallott ebből; de egy szó mégis: ez a szó: *parcellázási engedély*, valahogy kiröpült, megütötte a fülét, mint egy csúnya bogár. Istenem! miről nem beszélnek itt a szép asszonyok! Hát itt minden üzlet? Mennyi ilyen bogár

röpködhet ebben a teremben! A fülei zúgtak, szeretett volna a levegőre menni. A kárpitosra gondolt, a házépítésre a telepen. Idegesen tapintotta meg az irattáskáját a széke mellett, ahová támasztotta: ott van-e még? Oly ügyetlen dolognak érezte, hogy e táskát hurcolja! Az óráját nézte. Nem lehetne még valahogy megszökni? De a gondolat, hogy egyedül fölkeljen, elbúcsúzzon, végigmenjen ezen a fényen: borzasztónak tűnt föl. Hogy bekerült ide, bekeveredett emberek, érdekek közé, akikhez semmi köze!

Egyszerre... a furcsa tornyos bejáratnál... új vendég lépett a terembe, feltűnően elegáns, magas öregúr, szikár, vékony orrú, szúró szemű, a szájából aranyfogak villogtak. Mint egy elegáns sas jött furcsa, horgas mosollyal, kicsi race fejéről erősen dekoratív ősz császárszakáll diszkrét bojtjai csüggtek, vékony, átlátszó keze - kifeszültek rajta a kék erek - három gyönyörű ebet vezetett pórázon, és előkelő keskeny ajka különös neveken szólítgatta ebeit:

- Pszt, Goldman, pszt! Gyere ide, Hirschfeld! Steiner, lekti!

- Az öreg Tőkéssy - mondta Adamec főszámvevő. Nevettek. - Pompás alak ez, istállója van, rulett-terme a villájában. Tagja volt az olasz emigrációnak. Mindenki tudott róla valamit. - De a termen kellemetlen feltűnés rezgett végig. A közönség érdekelt része tüntetően affektálta az előkelő közönyt. Nem vettek észre semmit. Már a pincérek csoportba verődve vihogtak. A grand seigneur[4] dohogó méltósággal s némi pompával közeledett a cigarettás, szép nő asztalához, s melegen, feltűnő melegen, két kézzel szorította meg a Madár János kezét. A polgármester azonban, néhány szót váltva még, visszaült a másik asztalhoz.

- Az öregúr javíthatatlan - mondta finom, elnéző mosollyal. - Én nagyon szeretem őt, meg tudok érteni és bocsátani ilyen kis bogarakat; de végre az embert zsenírozza, például az öreg Hirschfeld miatt, aki mégiscsak igen derék, kiváló ember, akit nagyon tisztelek. - Óráját nézte: - Ó, már fél kilenc... kilenckor kezdődik a hangverseny. Haza kell szaladnom... Kerbolthoz is benézek! nem haragszik-e a pecsovicsságért? - mondta tréfásan. - Ah, Kerbolt... az nem változik... Csakugyan, ma nem mutatta magát... Amilyen konok negyvennyolcas...

- Drága különc! Biztosan vadászni ment. Nevettek.

- Tudni kell - magyarázta Balázsy a járásbírónak -, hogy ez a Kerbolt amolyan *elméleti vadász*: puskával elbarangol egész napokat, de még senki se látta, hogy akár egy nyulat is hozott volna haza. Könyvtára van vadászati szakmunkákból, de maga sajnálja lelőni a vadat. Valóságos Jókai-figura...

- Hisz az talán a bajunk valamennyiünknek, hogy a Jókai világából csöppentünk egyenest Újvárosba - szólt a polgármester. - No de tréfán kívül, szükség van itt egy ilyen kemény karakterre, aki csak a vadakkal lágy szívű, emberekkel és elvekkel szemben megingathatatlan. A koncerten látjuk egymást, ugye? - Búcsúzott.

- Még van idő. Negyed tízre ott lenni elég.

Balázsyék tovább beszéltek Kerboltról, aki, úgy látszik, örök téma volt: hogy különbözött össze, Újváros bírája lévén, már az első alkalommal az öreg Hirschfelddel; a gyáros valami szívességet kért tőle, nem is kimondott szabálytalanságot; Kerbolt ridegen elutasította, le se ültette.

- Konok ember. Nekimegy mindennek...

---

[4] *grand seigneur* - nagy úr.

A járásbíró bort ivott, kába nehézséget érzett tagjaiban. Oly lusta lett egyszerre. Most már nem is szívesen ült volna villanyosra, hogy azonnal menjen vissza Pestre. Szórakozottan hámozta körmével egy ásványvizes üveg vignettáját. A terem zsongása eggyé szűrődött fülében. A Karcsa Ferus plakátját nézte a fogason, sárga plakátot, fekete és piros betűket. Mellette nagy sportplakát: UTE-FTC. Szeme kábultan játszott a betűkkel. Egy kis tábla is lógott a kampón: KUTYÁKAT BEVINNI TILOS. Az öreg Tőkéssy ebei nyugton, okosan hevertek alatta.

S arcok, új arcok körülötte! Egy fekete zakós, nagy testű, hangos férfi beszélt az asztalnál, nagyon biztos, affektáltan úrias modor: Hersei, az országgyűlési képviselő. Ez egészen más volt, mint a többiek: minden második szava szociológia, Herbert Spencert idézte, s úgy beszélt a magyar függetlenségi politikáról, mint egy majdani, még haladottabb politika előkészítő stádiumáról. Nyilván a hangulatot puhatolni jött: mit szólnak a városi urak a polgármester szavazatához? Az urak azonban óvatosak voltak, csak az öreg Bódog bácsi, nyugalmazott adóvégrehajtó pattogott, hogy az ő kedves János öccse is mameluk lesz már. Hersei kedvetlen arcot vágott. Arról beszélt, hogy ő tiszteli Madár Jánost, tudja érdemeit a város körül, személyesen is lekötelezettje: de végre egy ekkora városnak, s pláne, ha ily rohanvást növekszik, százféle zavart ügyei lehetnek... több szem többet lát... Madár nagyon is maga akart mindent kezelni, arra a legkiválóbb ember sem lenne képes... az óvatosság sohasem árt... ő a hétfői közgyűlésen egy bizottságot indítványoz a város ügyeinek felülvizsgálására.

- Nem jó - szólt a főjegyző. - Semmi alap erre. Végre ilyesmit csak akkor lehet, ha szabálytalanságok történtek...

- Magunk között mondva - szólt Hersei -, nem volt itt szabálytalanság elég? Kezdve a sorozó bizottság megvendégelésén, amiért a megye is leírt, egész a városi könyvtár dolgáig vagy a szolgák karácsonyi ajándékáig. Nekem mindegy, én egy új társadalom alapján állok; de most nézzük csak a paragrafus szempontjából: szabályos-e? Mind tudjuk, hogyan csinálta a Kerbolt állását, hogyan csempészte be sok apró határozat közé mint befejezett tényt...

- Kerbolt olyan jellem, s olyan szakismeret, akire igazán szükségünk volt. Kerboltban a város nagyon sokat nyert.

(- És a polgármester a feleségében - tette hozzá Borcsay táblabíró, finom mosolyával. - Mindenki tudja ezt.

- Csak Kerbolt nem tudja. Az ily rigorózus jellemeket néha alaposan megtréfálja az élet.

- Nono! Ne tudná?

- Nem tudja! Gyula bácsi nem az az ember, aki, hogyha tudná...

- Á! Újvároson vagyunk!...)

- Kérem, én nem tagadom Kerbolt kiválóságát, ha egy kicsit Don Quichotte-szerű is. Az apám ellen is védelmeztem, akivel nagyon félreértették egymást. De most csak az a kérdés, szabályos volt-e a visszahozatala, elnöki tanácsos címén? Ez-e a módja a közélet megtisztításának, ebmarást szőrével?... Aztán a Tőkéssy-telkek ügye. A város a vágóhíd iparvágányára való hivatkozással adta meg a parcellázási engedélyt, és az iparvágányt mégsem arra vezették, hanem a polgármester saját telkén keresztül.

- Mert arra volt a legalkalmasabb - felelte Balázsy. - Jól tudja mindenki, hogy ez csak ürügy volt. A telkek a tisztviselőtelep céljára kellettek, és mivel a képviselőtestület csupa korlátoltságból késlekedett a telephez hozzájárulni, a kész telkekkel mintegy *fait accompli*[5] elé állítottuk őket...

- Ez a telep is, kérem! Hisz kétségkívül emelheti a várost, de gondoljuk csak el a vállalt garanciát: garancia az Építőcéhhel, garancia a házépítő tisztviselőkkel szemben: ilyen óriás felelősség elé állítani a várost... ugyanakkor mikor más magánvállalatoknak iránta való kötelezettségeit nem sürgetjük elég erélyesen... Aztán még, kérem, ma a demokrácia felé kell fejlődnünk; mért nem épít munkástelepeket?

A járásbíró némán, feszengve hallgatta a beszédet, a házára gondolt, a tisztviselőtelepi házára, s nem tudni, mért, eszébe jutott a víztorony, a babiloni torony, melyet oly félelmes nagyságban látott délután meredni egy téren. És nézte a szép asszonyt, a cigarettás, szép nőt, a miniszterének szeretőjét! aki huncut kacérsággal nevetett huncut apósa szeme közé. Főzte az öreget.

9. §. MELY ÁLTAL A POLGÁRMESTER GONDOLATAIBA AVATTATUNK BELÉ

Furcsa este járni, fény után, fény előtt és egyedül maradni annak, ki egyedül lenni nem szokott. A polgármesterben zsibongott még egész zaklatott napja, reggel a megyegyűlés, a Hersei szónoklata, hadüzenete, a kocsiút Pestről haza aszú mezőkőn át, por és nap között, a kapkodó, szórakozott, szótalan ebéd, aktaolvasás, a délutáni városi közgyűlés, köztisztasági járulék, vízművek, a sziget, az új járásbíró, Tőkéssyné... alig volt otthon, alig egyedül, percekre bár! Itt... itt az utcán most... az újvárosi tömeg között... egyedül volt! És ilyenkor úgy érezte, mintha feszélyező társaságban volna - valakivel, akivel nincs mit beszélnie. Mindenki előtt feltalálta magát, de önmagával szemben lámpaláza volt - s most hiába járt utcán, szemek előtt, méltóságosan itt is, mint akit sok szem néz, akit mindenki ismer, akinek vigyázni kell a mozdulataira: most mégis egyedül volt, kikapcsolódott egy percre: ez a sok ember, esti nyüzsgés már, otthonok, vackok felé, kopott urak vacsorájukat viszik papirosban, nők megtérnek a látogatásokból, kis, társas gombolyagok most összegombolyodnak megint, a kivilágított villamosok robogó szobák gyanánt ezer otthon fáradt gondolatával suhannak be Pestről... vagy mint nagy vetélők vetik vissza a szertekuszált kis életszálakat apró orsóik köré... boltok nyüzsögnek esti forgalomban, a házak ablakai mögött fölgyúl a sok szecessziós csillár, az Újvárosi Iparbank - a Hirschfeldék bankja - nagy, rostélyos üvegtáblái mögött nagy, csöndes fény, mintha maguk a kincsek világítanának, nagy, biztos fényben aluvó kasszák, komptoárok,[6] mint a Rajna kincse a tengerben... A színház kapuja nyüzsög... *Újvárosi Színházi Lapok!*... Ez is van már... pedig a színház maga is bukóban... S a kis utcában valami gépház, mily fényben, mily zajjal! Óriás gépteremben, az ezer sivító masina között, valahol görbed, kicsinyen, mint egy kukac, magányban egy kicsike ember...

A polgármester a város óriás masináját érezte lüktetni, kényelmetlenül, mint a gépész, ha egy pillanatra kiejti kezéből a fogót. Egyedül járt a masinája mellett. „Kerbolthoz kell menni" - gondolta. Csak ezen túl lenne! Szinte örömmel gondolt rá, hogy nemsokára megint emberek között lesz, a városházán, a koncerten, reprezentálni fog, beszél még egyszer Tőkéssyékkel,

[5] *fait accompli* - kész tény.

[6] *komptoár* - pult.

tesz valamit: emberek előtt mindig eltalálja, mit tegyen, kezében lesz a gyeplő. Már hétszámra nem vacsorált otthon, családja alig látta: de nem is szeretett otthon lenni: az sem volt más, mint egyedül lenni: egy szótlan és engedelmes házban. És Kerbolthoz... egész sajátságos vonakodást érzett most magában, Kerbolthoz is menni. Nem mintha délelőtti szavazata, e pálfordulás feszélyezte volna elves, kissé különc barátja előtt... mért feszélyezze?... különben is szokva ő már kényes helyzetekhez... Nem... egy más gondolat, egy kérdés kellemetlenkedett a lelke mélyén, szinte félt önmagától megkérdezni: nem kellene-e egészen szakítani Kerbolttal? a hivatalos ügyeken kívül megszakítani vele minden érintkezést... a legjobb barátjával?

Hiszen ha nincs egyedül, ha cselekedni kell, csak megtalálja a helyes utat, önkénytelen is... S ha kell, megtenni valóban semmi lesz: de rágondolni! Bizonyos, hogy soká így nem maradhat. Valamit tenni kell... ki kell lépni az ingó falak közül, mielőtt ráomlanak. Falak. Ah, fenn a városház dísztermében gyújtják már a lámpákat a koncertre... fél kilenc... elmenjen még Kerbolthoz? Ez a városház is milyen szélházi épületnek látszik így az éjben... a világos ablakok úgy törik át, mint fényes lyukak... oly modern... oly vékonyak a falai... vékonyak és cifrák... mintha inganának... inganának az éjben... szél jönne, elfúná... Madárnak eszébe jutott, amit a főjegyző mondott: Újváros puffra épült! és hogy épült! máról holnapra, mint a mesebeli vár! hisz ő tudja legjobban... Némi büszkeséggel gondolt rá, mennyi itt az ő érdeme: ő volt az a mesebeli királyfi, aki a levegőből palotákat emelt! Újvárosnak nincs vagyona, nincsenek földjei: ő pénzt teremtett a semmiből, furfanggal, ha kellett, panamával, megnyerte a vállalatokat, megszelídítette a bankszörnyeket, ezer zátony között evezett; és ami legnehezebb, magát a népet, a korlátolt, bizalmatlan, újdonságoktól, munkától, tehertől félő tömeget szuggerálta, kényszerítette elhatározásokra, kockázatokra akár! S ha kellett, cselekedett nélkülük, ellenük... Nem nézett szabályra, formára, keresztülgázolt mindenen, ha nem ment másképp; a panaszkodókat autokrata módon, tekintélyével, akaratával, hatalmával némította el: mit ért volna érvekkel? Ah, valóban sok szabálytalanságot követett el: de nem a maga, hanem a város érdekében. Nőtt a vád és gyűlölet ellene, s ő e vád és gyűlölet közt úgy járt, mint egy isten - nem cáfolta meg a vádakat, mert tudta, hogy épp ezek imponálnak az embereknek, s úgy használta a panamákat, mint a négyesfogatot, mellyel elvakította a szegény polgárok szemét. Jól tudta, hogy Újvároson nem a tisztesség szerzi a tekintélyt, s hagyta, hogy botrányos millióiról beszéljenek, míg nagy költségei mellett anyagi zavarokkal küzdött. De... épp ezért... semmi kegyelmet nem remélhet. A gyűlölet és az irigység összecsapnak a feje fölött, az ingatag talaj előbb-utóbb kisiklik a lába alól. Az ő Újvárosa is homokra épült, a kétes pénzműveletek, ezer szabálytalanság süppedőire. Mit ér, hogy nem magának haracsolt?... ki fog hinni önzetlenségében?... legfeljebb az ügyetlen bűnös szégyene lesz övé. Ki kell lépni ebből az épületből, dicsően és *fölfelé* kilépni, mielőtt leomlana. Utána az özönvíz!

Karrier! Minden karrier nyitva előtte, s Újvárosra úgy fog letekinteni, mint egy szerény, első állomásra. Sikerülni kell, eddig is minden sikerült, eztán is csak meglesz valahogy. Tőkéssyéknek segíteni kell őt. Ah!... Ugratni akarja az az asszony! Ugratni, mint egy balek imádót? Mért mondta, hogy nincsenek befolyásai? Igaz lenne ez? Madár jól tudta, hogy a szép asszony barátsága az igazságügy-miniszterrel nem mese, de mégsem bízott nagyon ebben az összeköttetésben. Ismerte a minisztert: e száraz, szikár, szigorú urat, aki rendkívüli művészettel tudta elhárítani személyétől a befolyásokat. Azt is tudta, hogy Tőkéssynétől hatalmas testvérei, a katolikus pap-író és az államtitkár, az utóbbi időben mindjobban elidegenültek. Mégis segítségére lehet ez az asszony. Hacsak *akar* a segítségére lenni. És ott van az öreg is - az öreg Tőkéssy. Neki még mindig vannak drótjai: a pártkörben még mindig otthonos finom mosolya, kedves huncutsága. Csak e vén antiszemita barátságánál nagyon óvatosnak kell lenni Hirschfeld miatt. Az újságok már úgyis reakciósnak kürtölik Madár Jánost. Hirschfeld is szeszélyes öreg már, kiszámíthatatlan: akkor is, hogy megneheztelt, mikor Kerboltot vissza-

hozta Újvárosba - tudta pedig, hogy ártani nem árthat. Hirschfelddel pedig csínján kell bánni: hiába, a tényleges hatalmakkal számolni kell. Vajon kormánypárti szavazata kedvezőbben fogja-e hangolni? Két szálka volt az öreg szemében: az ő függetlenségi pártállása és Kerbolt... Mindenesetre vigyázni kell... Hirschfeld mindenható Újvárosban, de magasabb körökben is sokat tehet... És Madár érezte, hogy megint ott égnek gondolatai a kellemetlen pont körül: nem kellene-e Kerbolttal végleg szakítani?

...Elmenjen Kerbolthoz? Itt már a Kossuth utca, az úri utca... itt lakik a hivatalnok-arisztokrácia, egyszerűbb, földszintes házaikban... itt lakik Kerbolt is... Elmenjen Kerbolthoz? Ha nem megy el, holnap nem tud találkozni vele: bezárkózik, mint szokta... vasárnap. Milyen különösek is az emberek! Mintha örvények volnának közöttük, levegőből: nehéz velük bánni. Mily dicső dolog, velük bánni mégis, milyen élvezet fölényben maradni! Mint a sakkfigurák, mindeniknek megvan a maga törvénye, egyik sem mozgatható önkényesen... Hirschfeld... Tőkéssy... Kerbolt... ez a kemény Kerbolt, főleg, ez a természetrajongó különc, aki elvekből falakat csinál maga köré!... Végre az ő hibája... az ő baja... Tartozik ő Kerboltnak valamivel? Igaz: hasznos szolgálatokat tett a város körül... szükség is volt egy ilyen emberre, aki ismeri a viszonyokat, s aki szilárd, hajthatatlan, akit kényes ügyekben maga elé tolhat, mint egy vasürügyet. Ha nem lett volna szüksége rá, nem hozta volna föl... bizonnyal nem (gondolta) ezt a kényes embert, aki éppen Hirschfelddel, a város legnagyobb potentátjával nem tudott megférni. Szüksége volt rá: de viszont, Kerbolt nem köszönhet-e mindent neki, a megélhetést, állását? Nem volt-e tönkrement ember? Az ő számlájuk rendben; és mégis, van valami, ami örökre nyílttá teszi - Ilona.

Kerbolt... csak a lelkébe láthatna Kerboltnak. Kerbolt bizonnyal tudja, mint van ő Ilonával... Lehetetlen volna nem tudnia. De Kerbolt sohasem említette előtte Ilonát, és Ilona, aki oly gyermeki odaadással tudott csevegni mindenről, sohasem ejtette ki a férje nevét. Hogyan lehetett *együtt* ez az emberpár? Madárnak szinte ellágyult a szíve, amint a kerten átmenve arra gondolt, hogyan *menekül* szinte hozzá Ilona, gyenge kis lélek, aki bújt a zordtól, és kereste a nyájas erőt. Hogy adta oda finom, kis gyermektestét, mint valami értéktelen szerény ajándékot. Szegény asszony! Micsoda magányosságban kellett élnie különc, kemény, szinte embergyűlölő férje mellett, drága, kis madárnak, holott csupa hajlékonyság, szeretet, ragaszkodás volt a szívecskéje. S mit adhat ő neki? Sietős perceket! és Ilona pedig... majdnem elérzékenyülve s némi önelégültséggel gondolt rá, hogy ennek az asszonynak mennyire minden ő, egyetlen társasága, öröme és bűne, egyetlen titka, minden félelem, áhítat és vezeklés oka.

Félelem? Madár érezte, hogy a nőnek nincs oka félnie, hogy a férj bizonnyal nem csinál neki jeleneteket, nem bántja durva, sem gúnyos szavakkal, gyengéd vele, és szerelmes a maga módja szerint, gyengéd, mint ahogy az oroszlán lehetne gyengéd egy pillangó iránt: de jaj, micsoda távolságban, mily szótlanságban élhetnek ők együtt, szótlanságban, amit a nő bizonnyal néma vádnak érez! Madár előtt is szinte a talány tekintélyével bírt ez az ember, ez a különös férj, aki néma és mogorva, mint a férjek a régi tragédiákban, aki oly büszkén eszi az ő kenyerét, s akit mégsem tudott megvetni, mert jól érezte, hogy mégsem ez, mégsem a kenyér, melyet tőle kapott, fogja be a száját (hacsak nem a hálának valami különös érzésével, mert hisz régen, mikor még Ilonát nem is ismerte, szervezte neki ezt az állást) - hanem a szeretet, szinte beteges szeretet és sajnálat ez iránt a törékeny kis teremtés iránt, a félelem attól, hogy tőle egészen elszakadjon: mind oly érzések, amilyent csak ily erős és mogorva lelkek érezhetnek, akiknek egyetlen gyengeségük...

A sötét kertből egy szép és nagy kutya ballagott a polgármester elé, ismerősen, nyájasan. „Cézár, te, Cézár!” - simogatta kedvesen Madár János, és keresve nézett maga körül. Egy magas, függönytelen udvari szobából lámpa fénylett, széles, rengő fénylepedőt terített egy sötét orgonabokorra. Hátul a kert mélyéből egy üveges, kerti házból, szintén világosság áradt. Madár, aki máskor sohasem szokott tétovázni, egy pillanatig tűnődve állott, hogy merre forduljon.

A messze, sűrű lombok remegtek valami gyenge szélben. Senkinek sem volt Újvárosban oly szép kertje, mint Kerboltnak. Az ablak alatt, az orgonabokor mellett, egy délceg platán állt. Madár végigsimította két ujját a fa kérgén, és aztán a fény elé tartotta. A két ujj teljesen fekete lett a koromtól.

- Ilyen az én városom levegője - gondolta magában a polgármester. S a virágokra gondolt, melyek ebben a kertben lélegzenek, s a szegény Ilonára.

A kúthúzó nehéz csikorgása hallatszott az éjben. Egy szolgálóleány volt a kútnál.

10. §. ROMANTIKUS FEJEZET, FÉRJRŐL, SZERETŐRŐL ÉS EGY RÉGI BŰNRŐL

- A nagyságos asszonynak vendége van. Egy hölgy.

Madár János meglepetve nézett föl a világos, udvari ablakra. Jól tudta, hogy Kerbolték senkivel sem érintkeznek, és a kis, falusi asszonynak nincs egyetlen bizalmasabb ismerőse a rideg Újvárosban.

- És a nagyságos úr?

- A nagyságos úr egész nap nem jött ki a szobájából.

Igen, persze. Bezárkózott megint. Madár lassú léptekkel ment az üveges, kerti ház felé. Égő villanycsillár függött a kis pavilon közepén, s körülvetette fényét a sűrű bokrokra. Angolkert volt ez, mint újvárosiak szokták büszkén mondani, akik közül kevés juthatott be a zárkózott Kerbolthoz. Legendák voltak erről a Kerboltról. Madár jól látott mindent a kivilágított üvegfalak mögött, a faalkotmány zöldre volt festve belülről is, egy férfi járt fel és alá e ketrecben, görnyedt, de erős férfi, hátratett kezekkel és szabályosan, mint egy oroszlán. Talán reggel óta így járt már: ilyenkor az ebédet is idehozatja magának. Az asztalt zöld terítő takarta, rajta írószerek s egy sarokba támasztva Kerbolt vadászfegyvere.

- Gyula - kiáltott be Madár az ablakon -, Gyula, bocsáss meg, ha zavarlak. Hiába vártunk a vízművekhez...

Kerbolt kinyitotta az ajtót, udvariasan jött a polgármester elé.

- Remélem, nem követtem el mulasztást.

- Ó - szólt a polgármester. - Bár már követnél el egyszer valami mulasztást. Igazán boldoggá tennél vele. Azt hiszem, te vagy a legpontosabb tisztviselő egész Európában. Mindazonáltal jólesett volna, ha eljössz. Tudod, mindenki azt hiszi, amilyen nagy negyvennyolcasnak ismernek, megneheztetél a délelőtti szavazatomért... és őszintén szólva, ettől magam is félek egy kicsit - tette hozzá mosolyogva.

- Hogy neheztelnék? - kérdezte Kerbolt szigorúan. - Ehhez semmi jogom. Senkinek sincs beleszólása a más véleményeibe.

- Én, barátom - szólt a polgármester, kicsit mulatva magában, hogy csakugyan mentegetőzik -, önmagammal jövök ellenkezésbe, ha az obstrukciót helyeslem. Te tudod, ugye, mindig a felvilágosult abszolutizmus híve voltam?

- Lehet, hogy igazad van - felelte Kerbolt. - Sokszor bámultam egészséges opportunizmusod. De az én utam más. Nekem az elv: szentség. Mindenki a maga véleménye szerint...

- No, te, ismerlek, mily csökönyös vagy a magadéval - nevetett Madár. - Nem is hívlak a koncertre: mert ez is elvfeladás lenne, ugye?... Nekem már sietnem kell... Pedig elhozhatnád Ilonát ilyenekre... ha már Pestre nem viszed be soha... szüksége volna néha kis szórakozásra...

Kerboltnak elszorult a lelke... mindig visszásan érezte, ha Madár a feleségéről beszélt... s hozzá egyszerűen Ilonának nevezte, a régi familiaritás jogával. A mindennapi megszokás tompította ez érzést: meg nem szüntethette. Ó, hogy a lehetetleneket megszokja az ember! Annál rosszabbul esett ez most neki, mert érezte, hogy Madárnak igaza van: s hogy ő valóban igen zord élettárs ehhez a kis nőhöz.

- Ilona maga rendelkezik az idejével - felelte mogorván. - Oda megy, ahová kedve van.

- Jól tudod, hogy nélküled, nincs kedve menni sehova. Én sokszor felajánlottam a famíliám kíséretét.

Kerbolt megint érezte, hogy ez igaz: a félénk Ilona inkább mindig otthon ült, semhogy férje nélkül mutassa magát: mintha egyedül az ő kísérete adná meg neki a jogot a rettenetes újvárosi világ előtt megjelenni. Ilona nem érintkezett senkivel, szórakozni legfellebb moziba ment, éppúgy elzárkózott a világ elől, mint ő maga. Annál jobban meglepte a Madár odavetett kérdése:

- Igaz, Ilonának vendége van?

A kertben voltak, a kapu előtt már, és Kerbolt csodálkozva nézett fel a világos ablakra, ahonnan női beszéd hangzott. Ki lehet a feleségénél? Újhegyiné? Azt nem vezetné az udvari szobába. - Madár azonban az óráját nézte:

- Holnap... holnap vasárnap... jöjj fel azért délelőtt a városházára, valami...

Kerbolt hirtelen a polgármester szemébe nézett. Úgy villant meg a tekintete, mint egy gyanakvó acél, mint egy Damoklész-kard. Kerbolt nagy, magas ember volt, a polgármesternek fölfelé kellett nézni rá.

- Fölmegyek - mondta. - Egy kérdésem van hozzád úgyis.

A hangja is acél volt, úgy mondta ezt acélhangjával, mint aki el van tökélve egy kellemetlen csomót azonnal kettévágni. Madár kutatóan nézett a szemébe, de rögtön látta, hogy nem Ilonáról van szó: tudta is, hogy róla nem lehet szó. Micsoda kérdés hát? Érezte, hogy nagy lehet és nehéz... hogy valami nem tiszta közöttük... s mivel már úgyis egész nap felhő felhőre gyülekezett körüle... nem akarta ezt az utolsó felhőt is eltűrni... gyors és tiszta elintézések híve volt mindenben... inkább késni akart... De e pillanatban, nem messze előttük, a kis körte fényében, két nő jött le a kilenc lépcsőfokon: Ilona kísérte ki vendégét. A vendég jó alakú, érett, kissé inkább hervadt nő volt, a villamos fény éles, arany vonallal rajzolta körül a nagy, szabad est fekete tábláján nagy kalapos, dús hajú, élveteg sziluettjét. Úgy hatott evvel a múló aranyozással, olcsó s nem nagyon ízléses fazonú öltönyében, mint valami megnagyított s életre kelt bazári figura. Kerbolt és Madár megdöbbenve pillantottak egymásra... mind a ketten ugyanazt érezték: hogy kerül ez a sziluett az Ilonáé mellé? De amint befordult a kapunál, s a villanykörte egyenest az arcába sütött - enyhe zuhanyként folyatta le fényét, a nőalakok nem itták el nyomtalan, mint a szomjas lombok -, egyszerre megismerték mind a ketten:

- Vilma!

És nézték, mint egy kísértetet. Az úrnő ezalatt elbúcsúzott vendégétől, és lassú, gondolkodó léptekkel tért vissza a lépcsőn, észre sem véve a férfiakat. Törékeny, finom alkata szinte eltűnt nagy rojtos kendőjében, mint egy apácáé. Sem férje, sem a polgármester nem léptek elő az árnyékból, hogy üdvözöljék. Valami varázs kötötte le őket. Mintha alvajárót látnának, vagy operai jelenetet. Éppen felkelt a nagy hold. A bokrok közt valahol tücsök szólt. De távolról hallatszott a villanyos csengője, s a tücsök is hangos volt, visító, újvárosi tücsök, s mikor Madár János kezével a fatörzshöz akart támaszkodni, eszébe jutott, hogy csupa korom. Újváros on vagyunk - gondolta. S az a nő Vilma volt... csakugyan Bontó Vilma. A híres Bontó Vilma. Hogy kerül Vilma Ilonához? Mintha Újváros elküldte volna fülledt, kormos lelkét ez után a szép és gyengéd asszonyka után, aki nem idevaló, messze, vidékről jött, és nem újvárosi lélek - de hiába búvik el itt, e lombos kertnek rejtekében...

Ilona eltűnt a házban, és Madár sietett a hangversenyre: most már igazán sietnie kellett. Ő, polgármester, mindig feltétlen ura önmagának, érezte most, hogy a gondolatok, melyek e kertnek, e különös családnak légkörében áradnak, megzavarhatják: és sietett előlük, hogy egyelőre legalább méltó nyugalommal s méltósággal jelenhessen meg udvarában. Kerbolt azonban lassú léptekkel visszatért üveges kastélyába és némán járt tovább fel s alá, mint egy árnyék. Mi ügye volt neki Vilmával? Semmi! Szigorú volt a múltja és tiszta: mégis úgy szorongott, mint akit üldöz egy hűtlenül elhagyott, romlásba taszított szerető. Mit kereshetett náluk Bontó Vilma? Mondják, színésznő lett, majd egy orvos szeretője Pesten... egészen elzüllött. Mit akarhatott? Szinte félt megkérdeni Ilonától. Ó, hát micsoda nap van ma, hogy már a holtak is megjelennek? Már reggeltől valami nyomasztót, retteneteset érzett a levegőben. Minek is jött vissza Újvárosba? Milyen gyönyörű volna halkan, békén élni a távol Erdély havasai közt! Míg itt a piszkok, piszkok gyűlnek, és lassanként eltemetik az embert. S ma minden, amit éveken át gyűlni hagyott, lelkére gyűlni hagyott, látatlan hagyott, eltagadott önmaga előtt: minden, minden égetni kezdte ma, lehetetlenül, tűrhetetlenül égetni már, és érezte, hogy nem bírja tovább.

Ó, hogy irigyelte Madár Jánost, mosolygó, könnyed simaságát, ahogy minden piszkos vízen átevezni tudott! Azazhogy... irigyelte? Nem jobb-e mégis törni, mint hajolni? Eszébe jutott a saját podestasága; mert ő is volt valaha bíró Újváros on, Madár egyik előde: és hogy kellett innen, megverve, távoznia! Miért jött ide vissza? Nem a pénzszükség hozta egyedül, más volt a varázs, mikor meghívta ez állásra Madár: munkájának a sikere csábította, múltja törekvései, a megkezdett feladat, a kudarc, mintegy lelkébe törött nyíl. Bizony gyönyörűbb lett volna messze szép erdőkben Ilonával! De ha a föld, földje nem is hűtelen: az ő lelke sohasem kereste a gyönyörűséget. A munkát kereste és kötelességet: zord, germán lélek, mint dédapjáé, aki először bejött az országba, nagyurak lojális hű szolgája hajdan, uradalmi főerdész. Oly lojális, oly zord: kemény lett és negyvennyolcas magyar a hazában, szenvedélyes és önzetlen munkás a városban. Munkát keresett és kötelességet: s ó, milyen győzelme volt és büszkesége eleinte, mikor régi tervei, melyekért egykor haszontalan küzdött, egyenként megvalósultak a keze alatt; s hogy bámulta ezt a Madár Jánost, aki finom és kesztyűs kezével az utakat mind elsimította a munkája előtt. Éppen azt tudta, amit ő sohasem, ami neki legnehezebbnek, legnagyobbnak látszott. Hálás volt iránta: nem hogy kenyeret adott neki, megélhetést: hanem hogy teret biztosított a munkájának, lehetőségeket!

De már régóta sejtette... s önmagának sem vallotta be, hogy sejti... min alapulnak e lehetőségek. Panamákon, ezek is panamákon! Ma reggel (a hivatalban mindenki a megyei közgyűlésről beszélt és a polgármester szavazatáról, és ő előre tudta, érezte, bizonyosan tudta, hogy Madár az obstrukció *ellen* fog szavazni, s a nagy hazafias elvekhez éppoly kevéssé fog

ragaszkodni, mint a kicsiny formaságokhoz) egyszerre egész világosan, kikerülhetetlen érezte bizonyosságát, mint egy régi bizonyosságot, arról is, hogy itt minden siker titkos rugója bűn és megalkuvás. S csodálta gyávaságát, hogy ezt eddig be nem vallotta magának. S e bűnök között érezte vergődni magát is, kis, gyáva halat a piszkos folyóban, tehetetlen, megfizetett szolgát, eszközt eszközök közt. Visszautasíthatatlan gondolat volt ez. S egyszerre érezte azt is, mi szüksége volt az ő szeplőtlen nevére, törhetetlen hírű múltjára a polgármesternek. És - míg körötte piszkos ügyekről, mint megszokott mindennapiságokról, könnyedén csevegtek az urak - egy még borzasztóbb gondolat merült fel lelkében, itt-ott hallott célzásokból, régi gyanúiból, mély emlékezetsikátorokban szemétnek felgyűlt csekélységekből egy még kínzóbb aggodalom mérgét keverte magának: nem panama-e az ő dolga is, maga az ő ittléte, állása, fizetése, a pénz, amelyből él, a közgyűlési határozat, mely megválasztotta, a cél, amiért idehozták? Tán könnyű lett volna meggyőződni róla, de sohasem volt annyi bátorsága sem, hogy csak a gyanút is formulázza önmaga előtt, bár minden újság nyíltan kiabálta. Most... most már érezte egész mélységében rettenetes, piszkos helyzetét, és ezért járt ma egész nap fel és alá üvegszobájában, melyet azért építtetett magának e bokros kert közepén, hogy ne lásson onnan mást, csak amit szeretett, a szabad földet és szabad eget és az ártatlan növényeket. Úgy járt itt az üvegkockák közt izgatottan, mint a szegény légy, ki iszonyatos pókháló közepén evickél. Járt, s szórakozott, komikus szokásból nagy szarvaskésével labdázott az éjben. Ez volt a régi, híres Kerbolt bíró, az acél, a szilárd, aki Hirschfeld ellen is megállt. S közben megjelenik Vilma, Vilma a múltból! A züllött Vilma, mint egy régi bűn... Milyen más volt abban az időben, gazdag, szép úrilány! Úgy jön, mintegy szemébe mutatni, mit tett az a szilárdság, mit tett a becsületesség! Mert nem ő tette-e tönkre Bontóékat? Vilma, a múlt, jött, mintegy bosszút állni - mit kereshet ez a lány Ilonánál? A múlt, a régi Újváros, kísérteteket küldöz a jelenbe, a megölt szörny lelke visszajár, az ember derék, jellemes tetteiből romlás lesz, csupa romlás, és Ilona... Ilona...

Úgy fájt most a gondolat, hogy majdnem fölordított. Ilona nem szereti őt, sohasem szerette; mit tudta ez a gyerekasszony, mit tesz az, szeretni?... Csupa gyengeség és hajlékonyság az egész kedves lénye... mint folyondár simul mindig a közeli ághoz - az erőhöz, aki épp közel van. Ó, hogy ezt a gyermeki simulást, a gyengének ezt az önkénytelen, odaadó, bámuló vonzódását az erős iránt szerelemnek vette! Nem ebből ered-e minden tragédiája? Nem ezért jött-e ide, kapaszkodott ebbe az állásba, vagyontörötten, mint egy eszközbe, hogy Ilonát nőül vehesse? Nem ebből ered-e minden gyengesége, gyávasága - hogy erről a szerelemről nem tud lemondani? Vagy nem is szerelem kell neki - hisz Ilona nem szereti őt -, csak léte, ittléte, mellette léte... arca... mosolya... nincs, nincs lelki ereje soha erről lemondani! Ő, mindenben oly erős, ebben gyenge, pulya. Örökké az a félelem gyötri, hogy egy semmi egyszer, egy kicsiség - vagy a *nagy okok* -, egy elejtett szava véget vet ennek az együttlétnek mindörökre! Mondjon egy szót, és vége mindennek! Örökké gyötri ez a félelem, mióta... megint majdnem feljajdult... borzasztó még rágondolni is... És mégis mit el nem tűrne, csak vele maradjon!... Hogy történt? Csak *úgy*! Lassan. Észrevétlen lejtőn. Egyszer csak *így* voltak... lehetett-e másképp? Néha - ha maga volt - ölni kívánt volna: de ha aztán látta Ilonát, szerette, sajnálta, félt bántani egy szóval, kímélte, mint egy kéjeztett gyermeket. Gyermek és ideges... Néha csupa gyermeki szeszélyből és idegességből halálra kínozza... de alapjában milyen jószívű! Mennyi gyengédség és szeretet! Ó, ha bírhatná őt! bírhatná egészen! de nem bírja-e valóban?... még mindig... bizonyos értelemben... ha nem is szerelemmel... Nem ő-e előtte az első tekintély? Nem őtőle tanult-e mindent? Első, szűz érzelmeit ő ébresztette fel: lelkének ő tágítója, szinte teremtője... Ezt nem lehet eltörölni soha... őneki köszön mindent. Úgy néz reá, mint egy kegyes és szigorú apára... Még bűne is... ha bűn a szerelem... szerelem egy más iránt... őhozzá fűzi: a félelem, a hála, a bűntudat... És Kerbolt, aki hajdan egyetlen élethiúságát önmaga előtt hajlíthatatlan jellemében lelte, most oly gyengének, aljasnak érezte magát.

Érezte, hogy kész megbocsátani a sorsnak Ilona bűnét, mely közte és Ilona között ily erős érzelmi kapcsot feszít állandóra: a bűnös hálóját, a megbocsátó megbántottal szemben! Már nem bánta, akárminő a kapocs, csak legyen!

Legyen! legyen! Ez, ez a nagy, önzetlen elnéző szerelem adta meg az önérzetet neki, hogy ha a világ a megcsalt férjet láthatná is benne! az asszony maga, asszonya, tiszteli őt, szereti, mint egy vezető barátot, egy atyát. De ma, éppen ma, mikor helyzetének egész kétes volta először rémlett fel neki, ez az önáltató bölcsesség is gyengeségnek és hazugságnak látszott. Ah, gyengeség, hazugság volt minden, egész élete! És Vilma is most, múltjának kísértete, nem arra jött-e figyelmeztetni, hogy múltja is, régi ideáljai, hazugságok voltak? Csak bajt, nyomort hintett el mindenütt, szigorával, melyet következetesen végigvinni sem joga, sem ereje nem volt. Hol lehet most Bontó, a kövér csendbiztos? ő sem volt tán olyan nagy bűnös. Hol kezdődik a bűn? - És...

Mit akart Vilma Ilonával?

Egyszerre megállt, érezte, hogy mégis be kell menni, beszélni Ilonával, tenni valamit, cselekedni! így nem mehet tovább! A hold nagy kerek képpel, pirosan járt fenn a nagy, kormos, poros kert felett. A hold magasan járt a nagy, piszkos földi felhő felett, melyben egész Újváros fürödött, a por és korom felett, mely áthatott, átitatott mindent, ezt a szegény kertet is, megölte, megmérgezte, befeketítéfáit, láthatatlan kozmával szórta tele, mely elvette az élet minden jó ízét. Künn egész Újváros dobogott, feszengett a súlyos és meleg estben, a szegény spriccerpárt züllöttségének, becsapottságának keserveitől feszült a Vnuk-kocsma, Tőkéssyék a Vigadóban izgatott és zavaros pénzforrásokról álmodoztak, városi urak fojtva politizáltak kétes ügyeikről, a szegény járásbíró mint egy megfogott bogár, kábultan fénytől s bortól, vakulva gondolt meghomályzott jövője elé, a városháza nagy termében a koncert rendezői izgatottan szaladgáltak, mert a csodagyermek előre követelte tiszteletdíját, s a polgármester, aki a dolgot elsimítsa, késett; Madár János fojtott, leküzdhetetlen szorongással sietett az utcán, és Ilona... mit csinálhatott Ilona?... mire gondolhatott Ilona?... Kerbolt bizonytalan léptekkel gázolt át a holdas kerten, és maga mögött, az üveges, kerti házban, a sötét kert közepén, égve hagyta a magányos villanyt...

11. §. A HARMINC ASSZONY ÉS A HARMINCEGYEDIK

Milyen furcsa: kis szoba, világos, esti szoba. Egyszerre egy sziget. Senki idebenn. De Ilona zsebkendője ott hever a díványon. És a kézimunkakosár tárva az asztalkán. Ó... kis szoba, családi kis szoba!... Ha gyermekük lenne!... Minden kísértet szerte ma, a gyermeké is, aki nincsen.

Hol van Ilona? Zsemlyéné pletykál a konyhában. Mesél, mesél... áthallik az ajtón...

- Nagy kemencéjük volt, olyan régimódi, de nem sütöttek benne kenyeret, csak sparhertnek használták, főztek a tetejin. Hát, aszongyák, fölül főztek, alul meg benne volt, aszongyák, a sok arany-ezüst gyertyatartó, ezüstkanalak...

Bontóékról mesél. Ilona kérdezte Bontóékról. Zsemlyénét kérdezte. A szakácsnét kérdezte. *Őt* nem kérdezi.

Kerbolt merőn nézett a függő fénybe, a szoba fényébe. Nagy, súlyos petróleumlámpa, villanycsillárrá idomítva, hajdani lakások dísze, régi családi darab, ma idekerült az udvari szobába. Apró majmocskák guggoltak a rézcirádákon, furcsán előretolva mancsaikat. Kerbolt

egy ujjal gyengén meglökte a lámpát, mire minden fény, minden árnyék, lassan ingadozni kezdett a szobában.

Itt él Ilona. Ide búvik. A cseléd: egyetlen barátnője. Ó, hogy így lett, így lett!

- Meg is találtak ott mindent, rá is ismertek egyre-másra, a Briliant holmijára. Mindenféle jasszokkal cimboráltak ezek.

Bontóék... (Mert Kerbolt, ebben a városban... melynek ő bírája volt... ebben egy szót se hallhat, hogy ne hasítson hegedő emléket! Itt minden emlék lassan csupa seb lett.)

- Megölte magát. Aszongyák. A lánya pedig...

- Ilona!

Parancs volt: a *bíró* hangja. „Ilona!" - akinek sohase tudott parancsolni!

Becsukta az ajtót Ilona után.

- A cselédekkel... Magának Zsemlyéné az egyetlen bizalmasa...

Nem, ez nem a jó hang. Sohasem találja el. Ilona izgatott és ingerlékeny megint.

- Hiszen ne csodálja, ha a cselédekkel barátkozom!

Ilona sír. Két szót sem tudnak váltani. Ó, hogy így lett. Ki itt a hibás? hogy ítélne itt egy igazi *bíró*, egy lelkek bírája?

Ilona sír. A lámpa még inog, a síró asszony árnyéka inog a falon. Olyan ügyetlen ilyenkor. Kerbolt, olyan kétségbeejtő, idegingerlő bizonytalanság ez! Csak lelkébe látna! Mit szóljon, hogyan kezdje? Hogyan vigasztalja? Hiszen bizonyos, ő is hibás... Ő is rosszkedvű mindig, és ma éppen... annyi keserűség... hiszen azt sem tudja, mit beszél. De nem kell-e elnézni egymásnak egyet-mást? Fájt valami bent nagyon. Ó, mit el nem néz ő, mit meg nem bocsátana? Nem kell neki semmi, csak egy szó néha, egy meleg tekintet! Mit meg nem bocsátana!

- Ilona! Ilona! Hát ne menjen most ki! hát ne hagyjon most itt!

- Hagyjon engem!

- Nem, nem hagyom... Ilona! Úgy jöttem magához, mint egy beteg... mint a kétségbeesett... tűrjön el egy kicsit... bocsássa meg a zordságomat... hisz nincs nekem senkim... senkim... hát vigasztaljon legalább egy kicsit...

Mosolyogni akart, de az aggodalom, a könyörgés ott ült a szemében. Lemondott minden méltóságról, mentül nyomorultabbnak adta magát - mert ismerte Ilona jó szívét. Ó, ha megint, ha megint úgy lenne, mint egyszer, amikor beteg volt, ágyához ült, csevegett neki, mint egy gyermek, teát csinált, ápolta, egészen övé volt... Néha, néha még egészen övé, gyermeke, leánya... Hogy megvigasztalná egy ilyen óra egész rossz napjáért.

És mint aki váratlan kincset talált, mikor Ilona, hirtelen kedélyfordulattal, mint egy ideges gyermek, egyszerre meleg lett, kedves és vidám. Anyás fölénnyel szólt a nagy férfihoz, akinek leánya is lehetett volna:

- Ó, maguk férfiak, magukat mindig vigasztalni kell!

Kerbolt leülni vonta, gyengén és gyengéden, gyáván és óvatosan, mint aki törékeny kincset talált, és fél, hogy elejti. Összekuporodott az asszony a díványon, frissen, furcsán, mint egy kényes macska. Ott ültek együtt, férj és feleség, de valami köztük volt, *valaki* köztük volt.

- Látja, megmondtam magának, hogy ne vegyen feleségül, mert én rossz asszony leszek, önző vagyok, nem adok én semmire, nem törődök az istennel se...

- Gyerek voltál, gyerek vagy ma is.

Az asszony arca hirtelen megkeményedett, a szeme merő, üveges kerekséggel nézett ki, mint egy kis Medúzáé - csupa sértett, ideges játékból.

- Ne tegezzen engem!

Aztán egyszerre ellágyult megint:

- Látja, ha ott maradtunk volna, Küküllőben, talán más lennék egészen, baromfit nevelnék, talán tehenet is, járnék szőlő után, pletykáznék a szomszédasszonyokkal, szép kutyáim lennének, mindenféle állataim, egy mókus, egy kis sün; mondja, emlékszik a teknősbékámra? Mikor föltettük a kertasztalra? a sünt meg a teknősbékát?

A férfi idegesen simította meg a homlokát. Oly nehéz volt ma a levegő!

- Maga mindig csukott ablaknál él... Mért nem nyitja ki az ablakait ezen a meleg estén?

- Nyissa ki.

Ah... egy éles fütty, a vasútnak füttye... egy sivító surranás... a villamos csenget... a szoba-szigetet fölkapta a hullám! Messziről, ütemesen, vérvörös lángocskát pöfögött az estben egy kohó. Újváros... Hogy szökött innen, egykor, mily boldogan, hogy vonta a föld, az ős, messze hegyek, a gazdálkodó, természetes élet! De a föld megcsalta, a gazdasághoz nem értett, a pénz bosszút állt rajta, elhagyta őt, és Újváros utánaüzent, Újváros visszahítta, visszaszítta, mint egy iszonyú szívómasina egy elszállt porszemet. Most újra itt - és jaj! itt van vele Ilona is...

- Hiszen maga is kívánkozott ide, Budapest mellé - próbálta magát megnyugtatni.

- Ó, nem, ne higgye azt. Ne hallgatott volna rám! Hiszen maga mondja, hogy gyerek voltam. Én alapjában mindig iszonyú rokonszenvet éreztem az egyszerű élet és egyszerű emberek iránt - mondta fontoskodó, kislányos érzelgéssel -, mindig iszonyú jól éreztem magam az olyan nagy, falusi összejöveteleken, nyájas murikon, nagyon jól el tudok beszélgetni az egyszerű, falusi emberekkel, szeretem a parasztokat, úgy megértem őket... már bizony, ki kell jelentenem, tetszik, nem tetszik, senkivel sem vagyok olyan jó barátságban, mint Zsemlyénével...

A férfi boldog mentegetőzésben áradt ki. Ó, nem, dehogy korholja ő ezért Ilonát, ezért a mély rokonszenvért az egyszerűek, a Biblia *együgyűi* iránt! Oly kedves ez inkább! Oly bájos, gyermeki! Hisz ő is - ő, Kerbolt bíró - nem volt-e a nép barátja teljes életében? De nem ezé az újvárosi népé... a jó, igaz, romlatlan *magyar* nép barátja! - Egyszerre frázisok tolongtak eszébe... felébredt benne a szónok... az elvek és szólamok embere... a régi, ítélő fölény... hisz Ilona végre is úriasszony... nem ereszkedhetik le mindenkihez, tiszta, úri lelkét őrizni kell... a társadalmi konvenciók nem csupán ostoba szokások... egészségi szabályok is... a lelki egészség szabályai...

- Ó, már megint szónokol? - csúfolódott Ilona. Milyen hamisan csengtek ezek a frázisok - pedig Kerbolt az volt éppen, aki hitt a szólamaiban: csupa ilyen hit, csupa ilyen szólam. De az igazat is lehet játszani: és Ilona tudta, hogy Kerbolt most játszik, mint a nevelő, aki kétségbeesetten és reménytelen akarja megóni tekintélyét egy rossz gyermek előtt. - Már megint szónokol? Én azzal barátkozom, akivel akarok. Tudja, ki volt ma nálam?

Kerbolt megint sétált a szobában, megállt a lámpa előtt, meglökte megint. Az ingó fényjáték kezdődött megint: most a magas férfi alakja hintált a falon. Künn rengett a fénylepedő az orgonabokron, rezgő, görbülő. Jaj... Vilma... (vége legyen hát a boldog órának?...) mit akart Vilma?... (kerülte volna már a kérdést szívesen...) de égette, égette... (hazudni sose tudott...)

- Tudom - mondta komolyan, gépiesen.

A vörös kohó pöfögött messziről. Villámlott messziről. Mily fülledt, nyár végi est!

Szemrehányások szálltak innen is, onnan is.

- Ugyancsak jól van értesülve.

- És Zsemlyéné pletykáit kérdezi. Ahelyett hogy engem kérdezne.

- Ó! Beszéljen róluk! Beszéljen el mindent! Igaz hogy maga jött rá? Igaz, hogy maga?... hogy Vilma?... Nekem sohasem beszélt még ezekről.

Fantáziája (mint gyermek a tilos szobában) pislogott át a komoly és zord férfi ügyeibe, s a különös Vilma kétes alakja mögött egy új, izgató világ rémlett naiv kandiságának.

- Ilona! Mit akart itt Vilma?

- Mondja el előbb a történetet. Jó? Mondja el előbb a történetet!

- Újváros! - kiáltott Kerbolt. - Újvárosi ügyek! Piszkos dolgok! Pénz, lopások, panamák. Nem érdeklik magát.

- Maga írja elő, hogy mi érdekel engem?

- Ilona! Mit keresett magánál az a...

- Hallgasson! Hallgasson! Ne mondjon róla rosszat!

- Maga gyerek!

Járt néhányszor fel-alá - megint megállt a lámpa előtt.

- Nem fogom faggatni. Amilyen gyerek: akkor azért se felel a kérdésemre.

- Juszt sem! Ni, hogy ismer! Azt hiszi, felelek, csak hogy ne tartson gyereknek?

Csend. A lámpa ingott.

- Felelek. Megmondom, miért jött hozzám Bontó Vilma. De előbb maga mondja el a történetet.

Az igazat is lehet játszani. Kerbolt *játszotta* most az idegest.

- De igazán, Ilona, micsoda asszony maga! Micsoda gyerekes kíváncsiság. Micsoda különös történetet vár? Semmi; úgyis tudja; két szóban elmondhatom: mit érdekli magát, hogy Bontó csendbiztos hogyan játszott össze betörőkkel...

- Jasszokkal...

- Jasszokkal. Tetszik ez a csúnya szó?

- Nekem nagyon - mondta ingerkedve. - Beszéljen a jasszokról nekem!

Messziről a nyitott ablakon át, mennydörgés hallatszott.

- Gyermek! - Szél jött, s az ablak előtt szemragyogva állt az *enfant terrible.*[7] Barna haja bomlott. Most csupa dac volt és ingerkedés; pedig milyen csöndes asszony máskor... Félénk, rejtező asszony, a világ előtt búvó asszony; kit fölkapott a pletyka. - Újváros!

De *előtte*, a *bácsi* előtt...

Kerbolt elérzékenyedett, hirtelen, ahogy a kemény, vasemberek érzékenyednek el.

- Ilona. Ha te tudnád, hogy mennyire szeretlek!

Ilona durcás, kedvetlen arcot csinált.

- Hát mért szeret annyira?

- *Mindennek dacára* mennyire szeretlek!

Mindennek dacára.

...Hova lett a régi, szótlan, vas Kerbolt? Mily erő, mily biztonság van a némaságban! Mindennek dacára. Ezt nem lett volna szabad mondani! Ez a két szó megint kísértetet idézett - egy eleven ember kísértetét! Közéjük állt - ott volt a szobában. Nem beszélhettek többé egyedül. Különös csönd támadt: a hold a felhőkbe bonyolult. A tücsök elhallgatott - a visító, újvárosi tücsök. Csak a vörös füst pöfögött - pöfögött.

És messze villámlott.

Ilona azonban sírt. Ismét a díványon sírt. Milyen hamar sírt, ok nélkül sírt... Leborulva a nagy virágú, széles és fakólilás kanapéra, úgy hajtotta telt és lágy fejét annak lágyan kifelé görbülő párnázott karjára, mint valami hajó korlátjára, és mintha valami mély tengerbe nézne. A parkett sima, egyenlő mintái lassan hullámzottak könnybe borult szemei alatt. És ide-oda inogtak az ingó lámpafényben, mint a tengerhabok sík, márványos rajza. Bűnösen és haragosan és idegesen zokogott.

Nem, nem tengeren volt - villanyoson! És a temetőkerítés ingott el mellette. A hosszú-hosszú temetőkerítés. Ami mentén annyiszor elbárkázott. És ment, ment be Pestre. Pestre, egy kis szobába. Ahol találkozik...

- Rossz asszony vagyok! - zokogott magában.

De mennyi rosszabb van Újváros on! Védte magát, önmaga előtt, mint a gyermek: hiszen ez is, az is; hisz mit vethetnek az ő szemére - újvárosi asszonyok! Harmincat könyvben is kiírtak egyszer, milyen nagy botrány volt! harminc asszonyt, akik bejártak Pestre, a Hajnal utcába. A híres Hajnal utcába jártak be úriasszonyok, egy kóbori Steiner lány, többek közt, árulták magukat! Mint a legutolsók! Úgy szereztek pénzt divatos ruhákra! Ő csak mégis egészen más. Kitört, mint mikor fogytán megbuggyan az üveg:

- Minek hozott ide Újvárosba?

...Különös... A piszkos Újváros sivított köröttük, mögöttük. Kerbolt éppen erre gondolt szintén, a Nagy-Tatár híres pamfletjére. Összeszorult a szíve, naiv férfiszíve, ha erre gondolt, kik közé hozta ő Ilonát. Igaz volt, mind igaz? Ki mert szólni, sajtópert kezdeni? Senki... A harminc asszony? Pár hétig szégyenkeztek, nem mentek világ elé. Ma? Ma ők pletykáznak Ilonáról... Újváros hamar felejt...

- Minek hozott ebbe a városba?

---

[7] *enfant terrible* - komisz kölyök; szörnyű gyermek.

Vigasztalta, könyörgött, ígért mindent, ígérte a történetet... de Ilona eltakarta arcát - csak a karjából láthatott egy karajt -, amint gubbaszkodva könyökölt, zsebkendő és csipkeujj között... Ilona magába bújt újra, mint a csiga a házába. Ilona emlékezett... a kezdetére. Emlékezett. Véletlenül találkoztak mindig, a vasúton. Az öt tizenkettes pesti vasúton. Tudták már, hogy ott látni fogják egymást. Újvárosiaknak a vasút legjobb találkahely. A helyi vasutak hosszú, üres kocsisora. Enyhe délutánokon. A nagy ablakok, az érdes plüssfülkék... Ment... bevásárolni.

Minek kellett ő annak az embernek? - Hiúságnak. - De őneki kellett a jó barát.

Szegény, elhagyott lélek volt ő akkor. Maga sem tudta, hogy is volt: nem volt akarata. Hogy várt, a percekre. Néha a férfi nem jöhetett, a hivatal miatt. Milyen sivár volt akkor!

Ó, istenem! Sietni aztán - találkára! A hosszú villamosút. A hosszú-hosszú temetőkerítés. A keresztek kikandikáltak a kerítés fölött, és inogtak. Úgy rázott a villamos! Egy helyt, ahol a kolerások temetője volt, mindenki felállt a kocsiban, hogy lássa, hány új sír van.

- Hagyjon engem!

Kerbolt a vállához nyúlt, félénken, zavarban. Ilona megrázkódott, úgy zokogott. Ez az ember - az *ura*... Mennyi bizalommal, tisztelettel... igen tisztelettel... jött egykor ehhez az emberhez. Persze nem jól érezte magát a néninél, és férjhez akart menni! És minden, minden úgy volt, mindenki magától értetődőnek tartotta, hogy férjhez fog menni. És... úgy ki nem állhatta azokat a falusi gavallérokat! Ez az ember... ez *ember* volt legalább... ezt tisztelte! Kötötte magát, hogy hozzá megy - bár lánya lehetne, vagy épp azért. Gyermek volt: apát keresett, parancsolót. Ha tudta volna, hogy ennyire nem tud parancsolni!

Egyszerre megszánta ezt az embert, gyermeki szánalommal. Felnézett rá, mosolygott rá könnyein keresztül. Tudta, hogy boldoggá teszi. Ó! hisz igazában oly gyenge szíve volt! oly tele bizalommal! Bújt az emberektől, szegény falusi lélek, de akihez mégis közel jutott, attól nem tudta meleg szívét soká megtagadni. Ha csak egy cseléd volt is. Csak férjéhez nem bírt közel jutni, és néha gyermeki szeszéllyel állt bosszút. De aztán rámosolygott, és ürügyet keresett, szólni hozzá. Vilma rémlett hirtelen eszébe, Vilma látogatása - és felszárította a könnyeit:

- Elmondja nekem a történetet?

El, el; csak nézzen rá így! Mit el nem mondana! Mit meg nem tenne érte. Leghalálosabb titkát elmondaná.

- Minden feltétel nélkül?

Paff! A szél becsapta az ablakot. Kerbolt odaugrott, és becsukta Megint egyedül voltak a szobaszigetben. A lámpa még egyre ingott: milyen soká leng egy ilyen inga! Kerboltot kezdte idegesíteni a fényjáték. Megpróbálta ujjával elállítani.

De csak még jobban ingott.

12. §. BONTÓÉK, A CSERI-CSÁRDA ÉS A BRILIANT: EGY FEJEZET ÚJVÁROS ŐSTÖRTÉNETÉBŐL

- Hogy kezdjem? Hiszen semmi különös sincs az egészben. Csacsi kis asszonyka vagy, hogy ilyesmit annyira kívánsz hallani.

- No! Ne mondja nekem, hogy csacsi! - vonta fel Ilona durcás fenyegetéssel a száját.

- Csacsi kis asszonyka - ismételte Kerbolt, boldogan a jelenet ilyetén fordultán, hogy így, ilyen nyugodtan együtt lehet Ilonával. - No hát! Akkor még nem voltak pesti rendőrök Újvároson, csak egy csendbiztos volt, három-négy emberrel: ez volt a kövér Bontó.

Mintha vízözön előtti dolgokat mesélne... Valami ősi volt Újváros múltjában, fonák primitívség, szennyes romantika... *asylum*, ahogy Balázsy, a sötét főjegyző szokta mondani; a söpredék új respublikát kezdett, évtizedek századokat jelentettek, s a jasszokkal paktáló csendbiztos mint mitológiai alak lépett elő...

- Igaz, hogy a kemencéjükben találták meg a Briliant ezüstkanalait? - kérdezte Ilona.

- No, no, kis kotnyeles, várj sorra. Asszonynak nem lehet semmit sem mesélni: mindjárt végét nézi a regénynek. Tudod, hogy akkor én voltam a bíró Újvároson.

Ilona kacagni kezdett, tiszta, csengő gyermekkacagással:

- Bíró! Falusi bíró! Mindig mulatok, ha rágondolok!

- Bár falusi bíró lettem volna! Egyszerű, jó, magyar falusi bíró: az igen.

- Iszonyú bölcsességgel intézted volna a dolgokat - mondta Ilona komoly tisztelettel. Olyan jólesett ez a komoly férfinak. Egész felmelegülve gondolt régi ábrándjaira.

- Egy patriarkális falusi uralom, ismerve mindenkit, nem függve senkitől, szigorú egyenlőséggel kormányozva és kertészkedve üres óráimban, vagy fogolyra járva a csöndes mezőkön: az igen, az nekem való volna! De ez a folytonos megalkuvás, ez az ide is nézz, oda is nézz, minden kímélése, ez az istenverte tojástánc - ez, ami itt kellett -, őrizni ezt a kártyavárat, hogy le ne omoljon...

- Azt mondják pedig, ilyen ember kellett éppen ide, mint te vagy...

- Ilyen ember! Igen! Azért üldöztek ki innen! Tudod... Nem elég, hogy megbuktattak, kibuktattak a bíróságból: nem, nem, még azt sem tűrték, hogy a városban maradjak! Tudod, hogy távolítottak el innen engem? Dupla áron vették meg a házamat, a gyönyörű kertemet - mi ez a mostani ahhoz képest? -, csak menjek, csak hogy menjek! Dupla áron sajátították ki a város számára! a város pénzén! óvodacélokra! azt hiszed, lenne különben olyan szép óvoda? Azt hiszed, a városért! a városért tettek valamit? Dehogy a városért! énellenem tették! Mert tudták, hogy míg én itt vagyok, nem szabad a vásár!

Megint izgatott volt, megint járt. Alakja szinte kiegyenesedett. Az asszonyka ragyogó szemmel nézte. Ez, ez volt az, a hajdani erős férfi, a küzdő, akiről egyszer azt hitte, hogy szereti... Szerette, és félt tőle... valóban félt zordságától, házasságuk első évében, amikor ő egész naiv gyermek volt még... Önkénytelen az a másik tűnt fel fantáziájában, nyájas és kedves kép, valaki, kit mindig szeretett, akiben mindig bízott, akitől sohasem félt: akivel titkon, boldogan össze szoktak nevetni, mint a gyermek a szigorú tanító háta mögött. A szigorú tanító mögött, akit azért valahogyan mégis tisztel és szeret. - Ilona csillogó szemekkel követte férjét... Ő valóban nem adott semmire, azt szerette, és úgy szerette, ahogy friss és szeszélyes szívének jólesett.

- Miért uszította magára azt a vén vaddisznót? - mondta rosszallással, de a rosszalláson át érzett hangjában a büszkeség, a gyönyörködés, hogy ilyen erős, ily kemény, ily veszedelmes ember az ő ura.

- Micsoda vén vaddisznót?

- Azt a Hirschfeldet; hát nem olyan, mint egy vén vaddisznó?... Mondja, igaz az, amit beszélnek? Hogy mikor maga bíró lett, jött magához kérni valamit... valami protekciófélét... S maga le sem ültette... kezet sem nyújtott neki... csak úgy bánt vele, hivatalosan, mint egy közönséges ügyes-bajos féllel... Visszautasította a kérését... *ezt* nem tudta soha magának megbocsátani... Mondja, igaz ez?

- Ezt is Zsemlyénétől hallotta megint?

- Mindegy, hogy kitől... Attól hallottam, akitől akartam...

- Vagy talán...

Egyszerre elhallgatott: az asszony arcán, tekintetén (már újra Medúza lett, megüvegzett, merev!) észrevette, hogy megsértette, megsértette megint! Vagy talán... ah, igen, persze... vagy talán Madár Jánostól hallotta... még annyi tapintat sincs ebben az emberben, hogy erre ne célozzon! Madár Jánostól... hát nem tudja, nem érzi, hát nem kell-e éreznie, hogy soha-soha nem beszélnek Madár Jánossal róla, még a nevét sem említették soha, ha egyedül voltak! Még ennyi finomság sincs ebben az emberben? Madár János ezt nem tette volna... ezt nem mondta volna... (Hogy ki tudta kerülni Madár János mindazt, ami rossz érzést szülhet, ami kellemetlen!) - Az asszony mozdulatlan lett megint, szenvtelenül, hidegen hallgatott, és nem lehetett tudni, hallgat-e.

Kerbolt, hogy elfeledtesse elszólását, beszélni kezdett, mesélni tovább, zavartan, aggodalmas gyorsasággal, belső izgalommal:

- Ezek a Bontóék - mesélte - gazdagok voltak, nagy lábon éltek, és senki sem tudta, hogy miből: rengeteg házat vittek, nagy murik voltak náluk, a kövér Bontó a legkedvesebb mulatópajtás volt az egész Újvárosban. Vilma is, a legszebb lány itt akkoriban, igazi típusa a *magyar*, telt, élveteg szépségnek: hasadt, piros száj, széles, áldott, királynői csípők, magától mosolygó arc, nagy barna, szuggesztív szemek; élte világát, udvaroltatott magának, öltözködött királynői módon, pesti bálokban is csillogott...

Egy Jókai-regény alakjai bontakoztak ki szavaiból...

Ilona kezdett érdeklődni, előrehajlott, előrekönyökölt, a zsebkendőjét állára támasztva - kis csipkeujja bájosan fordult le formás karján -, mereven nézte férjét, és egyszer csak közbeszólt!

- Mondja, maga is udvarolt neki? Igaz, hogy el akarta venni?

A férfi ijedten hökkent vissza, pedig előre tudta ezt a kérdést.

- Hát ezt... ezt kitől hallotta?

- Zsemlyénétől - nevette el magát az asszony; de aztán elkomolyodva igazította ki mindjárt: - Nem! Ezt maga Vilma mondta!

Kerbolt fölpattant megint, nem bírva tovább, idegeit nem fékezhetve többé, hogy az asszony ijedt sikollyal húzódott vissza tőle:

- Mért jött hozzád Vilma?... Mit akart nálad Vilma?... Beszélj! nem tűröm tovább, hogy hallgass!

- Mit jön úgy nekem, mint az oroszlán? - mondta az asszony, idegesen igazítva a haját. - Látja, maga mond engem kíváncsinak, gyereknek, aztán maga miket csinál a kíváncsiságtól!... Úgy látszik, még mindig nagyon érdekli magát ez a Vilma - mondta, csak úgy tréfásan gyanúsítva, mint a süldő lányok szokták, és kedvesen megvető ajkabiggyesztéssel.

Kerboltot pedig boldoggá tette még a tréfa is, még a színe is, hogy Ilona törődik vele, hogy féltékeny lehet rá. Ekkor - mert ki volt mérve ezen az estén minden pillanat - benyitott Zsemlyéné, a kertész felesége. Nehezen szánta rá magát, benyitni Kerbolt előtt, félve kérdezte a nagyságos asszonyt: lehet-e teríteni?

- Jesszusom! - kiáltott Ilona. - Már milyen késő van! egészen el is feledkeztem a vacsoráról! Maga sem vacsorázott még... szegény ember... Most nem viteti abba a csúf üvegkalickába. Itt eszik velem, és mesél tovább.

És mikor Zsemlyéné kiment, kedves szemrehányást tett az urának:

- Látja, most meghallotta Zsemlyéné, hogyan kiabált. Aztán én szégyelljem magam a cselédek előtt.

Kerboltot is bántotta ez, hogy a pletyka cselédek mindent hallanak, de kellemetlen érzésébe kis, ideges boldogság is vegyült, hogy van egy közös félelmük, egy közös ügyük: ha más nem, annyi legalább, hogy ki ne hallják a cselédek a jeleneteiket. De ez ideges boldogság volt megint: mégis sötét és baljós maradt ez az este, ez a munka nélküli... mennyivel jobb munkában tölteni az estéket, ott az üvegházban, a zöld lombok között! Kerbolt már elszokott az ilyen munka nélküli estéktől: úgy ültek együtt az asztalnál, férj és feleség, mint régen, azelőtt, és ő régi furcsa, újvárosi történeteket mesélt el asszonyának, egy igazi újvárosi romantikát! A saját történetét mesélte voltaképp, a saját elromlott életét.

- Ez a Bontó - mesélte -, Bontó pazarlása rég gyanús volt mindenütt: de ő, Kerbolt bíró, nem volt a gyanú embere, és megvetette a kósza beszédet. Újvárosnak bizony rossz híre volt akkor: nem volt barátságos éjszaka kószálni a világítatlan, pocsolyás utcákon: még nem olyan rég volt az idő, amikor a bíró maga is lámpással járkált az utcákon, esküdtje, a *Geschworener*, vitte utána a lámpát. Gyakran zsineg volt végigfeszítve az utcán; az aranyifjúság oltotta, törte a lámpákat, akadt, aki mindenestül kiemelte az utcalámpából az olajtartókat, azok világánál készült vizsgájára. Ilona hosszan, hangosan kacagott e részleteken.

S mindennaposak voltak a betörések a sötét városban. De lehetett-e másképp ebben a nagy, sötét városban, amely törvénykerülők menhelye volt? Különös moslékba csöppentek itt a Jókai világának csöppjei, különös Pitaval anyaga gyűlt; fölényes zsidók szervezték a detektívregényeket (akik mindent a kezükbe vesznek); a városban nyíltan beszéltek betörőtanyákról, s a három csendőr a vállát vonogatta... Mindössze három csendőr... Bontó maga panaszkodott legjobban, és Kerbolt hiába járt a miniszterhez a bejelentőhivatal ügyében.

Egyszer csak Nagy-Tatár - ez a Nagy-Tatár, az a borostás állú, aki állítólag katonatiszt volt valamikor, ma, ég tudja, miből él, mindig új lapja van, minden lében kanál -, amint ő mondja, kinyomozott egy pesti detektív barátjával, és kitett az újságba, felsorolt százhatvannyolc betörőt névleg és lakás szerint. Ilona kacagott: valóban, százhatvannyolc betörőt, név és lakás szerint. Olyanok voltak köztük, akik Pesten működtek, akiket a pesti rendőrség rég keresett, körözött, s akik nyugodtan éltek ezalatt Újvárosban - sőt a csendbiztos védnöksége alatt. Jasszok voltak közöttük; foglalkozás nélküli egyének, ezer névvel, sötét ligetek habitüéi, éjszakai csavargók, kik nappal megbújtak az újvárosi rókalyukakban. És ott volt a híres Briliant...

Akkor a pesti rendőrség vette kezébe a dolgot, azóta is van pesti rendőrség Újvároson.

Ilona kacagott.

- És nem álltak bosszút Nagy-Tatáron?

- Megfenyegették, mikor elment a tanyájuk mellett, nappal, egész nyíltan; a tanyájuk ott volt, ahol most a Selig-kávéház, akkor Briliant-kávéháznak hítták, sört is mértek ott, mindig állt egy csomó kétes képű alak az ajtóban: Nagy-Tatár állítólag hallotta, amint mondták messziről: *Da kommt er!*[8] - németül beszéltek ezek.

- És milyen volt az a híres Briliant? - kérdé Ilona a legnagyobb érdeklődéssel.

- Milyen? ügyes, már nem fiatal, egész bandája volt, messze kiterjedtek a szálai, külföldön is volt azóta dolga, máig sem fogták meg. Én láttam...

- Látta? Igazán? Látta? Hol látta? Beszéljen róla!

- Vagy legalább Nagy-Tatár állítja, hogy ő volt. A cseri csárdában.

- Ah! beszéljen a cseri csárdáról! Látja, soha ki nem vitt...

- Majomka! semmi sincs ott! már akkor sem volt semmi. Sárga ház új tetővel... a ház ugyan régi, negyvennyolcban Vácról jövet ott pihentek honvédeink, a vasspalétát még a harmincnyolcas árvíz nyomta be... Gémes kút az udvarban, deszkaól... De ma üveges veranda van, asztalok a nagy, fásított udvarban...

...Igen, mindenre jól emlékezett. Semmi nem volt ott, semmi különös: sivár volt minden és vigasztalan, mint manap. Az ő cicerói cselekedete volt ez: az ő nagy akciója Catilina ellen! Mennyi erőt és szilárdságot érzett! csupa bizalom volt - önmaga iránt... Hova lett ez az erő, ez a bizalom manap? Hogy emlékezett arra a délutánra. Még korán volt, nagy, meztelen gyerekek fürödtek a parton, a híres újvárosi strandon, mások lapos köveket csúsztattak, amodébb egy kocsit hajtottak a vízbe... Ők mentek előre... háborúba... A pesti detektív vizsgán, fölényesen lépkedett. Nagy-Tatár is ott volt, hiú fontossággal... Mintha most is látná. Kikötött vízimalom van a folyón, tompaezüst víz, túl a hegyek ezüstszürke ködben. Egy rozzant csónak himbál... Himbálnak a csárdaudvar napraforgói ügyetlen fejükkel... A kavicsok, a szép, sima kavicsok között tört sörösüvegek barna cserepei... elszórt papirosok...

Két nagyocska lány ült cédán ott a parton, valami földbuckán: piszkos pongyolasággal lógatva csíkos-harisnyás lábukat. Emlékezett Kerbolt, mennyire megvetette akkor a nőket, az egész nőnemet: mennyire vad, harcos, hivatalos férfinak érezte magát, és mindenre, minden *nőire* olyan fölényesen, oly megvetőleg gondolt, mint ezekre a kis ringyókra ott a Duna-parton. A színre is emlékezett, amint most elbeszélte Ilonának, ahol a Bontóék bűnjeleit lelték: ócska kocsiszín volt, hat vedlett sároszlopon egy fatető, alatta vagy két rozzant szekér. Egy kis, kék üngös fiú ácsorgott körülötte: a fabak alatt, széna közt hevert egy kuvasz. Baromfiak szemeteltek szerteszét.

Egy tízéves kislány, okos szemű, tiszta ruhájú, jött kérdezni, mit akarnak. Oszlopos tornác alatt kártyáztak a jasszok, üvegből töltötték a sört a nagy söröspoharakba, sörösüvegek erdeje volt a hasadt deszkaasztalon.

Szinte fülébe csengett annak a bolond Nagy-Tatárnak a hangja, amint kikelve, öblösen elkiáltotta: - Briliant!

Egy pillanat alatt eltűnt az, akit Brillantnak nézett. Nem fejlődött ki semmi romantikus jelenet, semmi nagy ütközet. A meglepett jasszok becsületes munkásoknak bizonyultak a szomszéd téglagyárból. De azt az egyet máig is Briliantnak hiszi Nagy-Tatár. Mért tűnt el másképp? és hova lehetett? Körülnéztek. A csárdaudvart drótsövénykerítés vette körül. Túl keréknyomok haladtak a porban. Egy ökrös szekér. Egy keskeny iparvágány. A téglagyár kerítése, színes

[8] *Da kommt er!* - Itt jön!

téglákból kirakott betűk cégérével. Szegletes, üzleti deszkakocsi ment az úton F. M. felírással. Zsákban, csónakon, valamit szállítottak át a szigetre. A Duna egykedvűen mosdatta tovább fényes, színes kavicsait. Munkás parasztlányok nagy fagereblyékkel közeledtek.

A tízéves kislány szakadt, összevarrt, kék abroszt terített nekik az akácok között. A detektív furcsa tárgyakat hordott ki az abroszra a színből. Nagy-Tatár ujjongott a bűnjeleken. Ő maga, Kerbolt bíró, szilárdnak érezte magát, komolynak, hivatalos gépnek. El volt tökélve az igazságért. Bontóék, a kövér Bontó, az egész klikk mögötte, a nagy ellenszenv, amit a leleplezés kelteni fog, hatalmas ellensége... és Vilma, mint egy megvetett, csábító gyümölcs, mint egy akadály az igazság útján: mind csak növelték elszántságát, örömét szilárdságán, titkos büszkeségét. Igen: harcol és bukni fog. Mi lesz? nem tudta még. De ez az öntudat, ez a fő hiúság, ez a minden kincsnél többet érő kincse megmarad.

Ilona égő szemekkel hallgatta mindeddig, egész lelke figyelembe feszült; de Vilma, a mai látogatás, ott ült a szívében, a hivatalos férfiridegség iszonyú igazságtalannak tűnt fel neki. Nemének egész sorsát érezte Vilma esetében - a nőét, ki mindig csak áldozat a férfinak nagy játékain. Asszony volt, csak kegyetlen, nagy játékot látott a hivatalos gépben, csak romantikus, gyilkos férfipózt a nagy elvek alatt. S bár máskor ingerelte ez a férfipóz, most egyszerre elszorult jó szíve, gyermeki önkénytelenséggel felkiáltott:

- Milyen hiú ember is maga!

- Hiú!

- Igen. És a hiúságának áldozta fel azt az egész nyomorult családot.

- De Ilona! Csak nem védelmezed? Közönséges orgazda volt. Végre is a bűnös lakol. Csak nem kellett volna futni hagyni.

- Másképp kellett volna csinálni - mondta Ilona, makacsul. - A bűnös lakol! Hát mit vétett Vilma?

- Ez harc volt - felelte Kerbolt szinte védekezve. - Én is exponáltam magamat, én is sokat vesztettem vele... mindent. Az egész klikk ellenem zúdult: a klikket nem lehetett megölni. Bontóék eltűntek, de a klikk megmaradt. Tudtam, hogy megbuktatnak. Végre is Bontónak mindenki barátja volt, és ezt Hirschfeld tudta, felhasználta. Megfosztottak az állásomtól, a házamtól, a kedves kertemtől, kiüldöztek a városból is...

- Látod, te bolond! - nevetett Ilona. - Azóta polgármester lennél, és... én lehetnék a polgármesterné.

Kerbolt elkomorodott - s egyszerre Ilona is. A *harmadik* megint közébük állt.

- Édesem, hisz akkor meg sem ismertelek volna. Ó, látod, én áldom ezt az egész nagy szerencsétlenséget! Látod, hiszen akkor is örültem neki. Megvalósítottam régi ábrándomat, földet vettem a pénzen, amit a házamért kaptam, elvonultam messze Küküllőbe, gazdálkodtam, vadásztam...

- Szépen gazdálkodott!

Kerbolt kényszeredetten elmosolyodott.

- Hát a gazdasághoz csakugyan nem értek. Sohasem értettem a magam ügyeihez. De látod, akármennyit vesztettem, mégis találtam egy kincset, ami mindennel felér: ott találtalak téged...

- No, már megint milyen romantikus hangulatok öldösik...

Metszőn mondta ezt, sérteni akart, bosszút állni, maga sem tudta, miért. Kerbolt ilyenkor jéghideget érzett a szívében. Milyen kegyetlen ez az asszony! Még egypercnyi illúziót sem hagy meg neki.

- Mért is nem maradtunk ott, ott falun, a hegyek közt, Küküllőben, ahol az apád pap volt... ahol te még...

(- ...egészen az enyém voltál - akarta mondani: de ezt már nem tudta, nem merte kimondani.)

- No bizony! Ott hagyott volna engem megvénülni falun! Rabságban tartott volna! Mondhatom, szép kis önzetlenség! - ingerkedett Ilona. De Kerbolt, vériggyötörve, nem tudta többé a kedves gyermeket látni benne: mint a türelmét vesztett tanító nem látja többé növendékei kedvességét.

- De hiszen előbb mondtad, hogy a falut szereted, a csöndes vidéki életet...

- Én? Mondtam? Ezt elhitte nekem? - Kacagott.

- De Ilona! Hát ne ölj meg! Hát nem lehet a te szavaidon már kiigazodni!

- Ne tegezzen engem! - kiáltott Ilona, és arca megint fölvette a Medúza-szerű merevséget. - Kegyetlen, önző, rossz ember! Mit csinált velem! Itt hagyta a kis, fiatal, gyámolatlan feleségét, sokszor alig szólt hozzám zordan egy szót, bezárkózott, elvonult! Mivé tett engemet! Sokszor, hogy sírtam magamban, hogy kellett volna egy meleg szó, egy bizalmas tekintet: nem, csak gondterhes, szigorú arcot láttam, akinek előbbre való a hivatala, mint a felesége...

- De Ilona, én nem tudtam, én nem akartam... nem is sejtettem... mért nem szóltál?... Hiszen tudod, mennyire szerettelek. Hiszen... hiszen azért mégiscsak több jót tettem veled, mint rosszat, ugye? - mondta könyörögve, reménykedve, mint aki lelkifurdalások ellen akarja megnyugtatni magát.

- Nem! - kiáltotta Ilona. - Több rosszat tett, mint jót! Engem is tönkretett, nemcsak... nemcsak Vilmát... Maga megveti, ugye megveti? Fölényesen néz rá... Én... én sajnálom. Olyan mély részvétet tudok érezni az ilyen szegény teremtések iránt...

Kerbolt fölszisszent, mint aki parázshoz ért!

- Mit... mit akart Vilma nálad? Ilona! Mit akart?

De Ilona kitépte magát a keze közül, kirohant a konyhába, és becsapta az ajtót. Kerbolt kétségbeesve nézett utána. Mit csináljon? Menjen utána, Zsemlyéné előtt? Iszonyú szégyent érzett és iszonyú sivárságot. Nem, ezt az asszonyt semmi sem fűzi hozzá - mindig távol maradnak egymástól. Madár János képe merült föl előtte. Irtózatos, végleges elkeseredést érzett most ellene. Minden lassú tüzének rég felgyűlt salakja egyszerre az ő nevére szakadt. Ez... ez az ő barátja, ennek az embere ő. Mondhatatlan szégyen égett a lelkében. Lassan, szomorúan ment megint a kerten keresztül, vissza, a kerti házba.

A vörös kohó pöfögött az éjben. Port, port és kormot kavart a fülledt szél. És a fák undorodva kapkodták fejüket.

13. §. EGÉSZEN RÖVID § A POLGÁRMESTER KÉT GONDOLATÁRÓL

Madár Jánosné kalapját tette fel a tükör előtt. Egyszerű asszony volt, igen ritkán is ment valahova, csak, ha a férje okvetlen kívánta, a reprezentálás kedvéért. Ilyenkor - ez nagy dolog volt neki - a szalonba ment, ott tette fel a kalapját a nagy tükör előtt. A hálószobájuk egész egyszerűen volt berendezve, nem voltak modern toalettasztalok, csak azok a szobák voltak pazarok, ahova a vendégeket vezették.

A polgármesterné ideges volt ilyenkor, egyre aggodalmaskodott, hogy elkésnek.

- Ugyan, mama - mondta Géza (milyen nagy fiú már), kétségbeesetten erőltetve szmoking-üngébe a kis díszgombokat. - Apát csak megvárják.

Madár János egy szót sem szólt a családjához. Amilyen kedves szokott lenni mindenütt, oly mogorva volt otthon. Óráját nézte, türelmetlenkedett. A lépcsőn találkozott a vigadóbeli társasággal. Pár szót váltott velük, mielőtt beszaladt a feleségéért. Hallott tőlük egyet-mást. Ah! Felülvizsgáló bizottság? A dolog erősebben készült, mint gondolta. Ha Hersei akarja, amennyire ellene most a hangulat, még ki is viszi. De kész volt már terve is. Kerbolt is tagja lesz a bizottságnak. Igen: ezt meg tudja csinálni. Kerbolt a legintaktabb ember a képviselő-testület szemében. És Kerbolt... Kerbolt ismeri az ő önzetlenségét... tudja, hogy ő egy krajcárt sem tett el magának... és... még ha akar, sem tehet őellene semmit. Mert önmagát is kompromittálná. Hisz az ő terveit valósította meg, hisz együtt tettek mindent. És Kerboltról ki tételezhet fel panamát?

De... más is volt még. Pénz kellett, gyorsan, gyorsan. Iszonyú hirtelen nagy dolgokba bocsátkozott: a pénztár is egészen az ő rendelkezésére állt. Az ő nyugtáját sokszor napokig készpénzként kezelték. Nem volt szabályos, de megbíztak benne. Merész dolgokat csinált, de érezték, hogy a kezén minden arannyá vál. De néha... néha zavarba jött. A jövőre gondolt, és a jelen néha zavaros volt. Ma délben óriás összeget fizetett ki az öreg Tőkéssynek. Ha meglesz a tisztviselőtelep, bőven meghozza ez az összeg a kamatját: és bízott reklámja hatásában, bízott szervező ügyességében, hogy meglesz, felvirul - pesti tisztviselők is itt fognak építeni -, ó, nemhiába hozta ő a nagy áldozatokat, nem is említve a személyes hasznot, amivel a Tőkéssy-összeköttetés neki magának jár. De ebben a pillanatban - szégyellte volna bevallani - a város a legcsekélyebb összegek miatt zavarba jöhetett. Ó, nem jön zavarba, ért ő már az ily egyensúlyozáshoz - de... kikből fog állani az a bizottság?... A bugrisok lássanak pénzt, készpénzt. Ha tömeges jelentkezéseket szerezhetne hirtelen a telepi telkekre, kedvezményes feltételekkel (a kedvezményeseknek nagyobb összeget kellett előre letenni), a legostobább is látná, érezné, hogy a befektetések nem történtek hiába. Pozitív, rögtön fogózó, tervező esze megakadt a járásbíró emlékén. Ez egy. Egy csepp a tengerben. Pár ezer korona. De nem szabad megvetni egyetlen cseppet sem.

14. §. MELYBEN EGY ÚJVÁROSI HANGVERSENYT FOGUNK MEGHALLGATNI

A városház díszterme türelmetlen zúgott. Már húsz perce meg kellett volna kezdődni az előadásnak. Mit várnak? Megint a polgármestert várják? Semmibe veszik a közönséget?

Nem volt előkelő csend. Az első padsorban az urak fesztelen átkurizáltak a távolabb höl-gyekhez. A karzat hol pisszegett, hol tapsolt. A gázlángok sisteregtek: gáz és villany is volt a teremben. Egy ventillátor, épp azon az ablakon, amely alatt Partos járásbíró helye volt, zúgott, rebegett, recsegett, mint egy irtózatos nagy, vergődő madár. Valami óriásfiú gombostűre tűzte, mint egy pillangót, kegyetlenül. Vergődött bádogszárnyaival. Egyszerre elhallgatott. Kiszenvedett talán? A járásbíró önkénytelen felnézett a döglött madárra. Milyen jólesett, hogy elhallgatott! És olyan különös zúgás állt be a helyébe. Csupa emberi zúgás.

A dobogó mögött, a kis tanácsterem ajtain keresztül, izgatott szaladgálást lehetett észlelni.

A polgármester szobája mellett volt egy kis benyíló. Vastag, sivár jogi könyvek hevertek, egy nyitva az asztalon, nemzetiszín fülekkel. A csodagyermek az asztal előtt rosszkedvűen illegette nyakához hegedűjét, néha idegesen rázta meg fejét, s hosszú arany fürtei rengettek. A

száját is megvonta, blazírt undorral, hogy finom, fekete kabátkája a poros asztalhoz ért. Por, por volt itt mindenen. Az impresszárió, fel-alá járva a szobában, megállt néha, betűket írt ujjával a porba, a könyvespolc legfelső fokán, hol egy konyakosüveg és egy pohárka állott.

A többi művészek a polgármester szobájában csevegtek: de elakadt a társalgás. Balázsy főjegyző izgatottan nézte az óráját. Adamec kinézett a terembe. A közönség valóban teljes volt már. Tőkéssyék most telepedtek le az első sorban: pedig akkor már késő. S az az előkelő külsejű, tiszteletre méltó, öreg házaspár, ott mellettük, nem fejedelmi pár-e, aki, ha megjelen, kezdeni kell? Partos bíró magára maradva, zavart unalommal, ügyetlen feszelgett. Nem tudta, kit ismer a közönségből, kit nem; nézzen-e, szóljon-e valahova? Örült, mikor meglátta Adamecet.

- Soká kezdik még?

- Jöjjön velem, bíró úr - szólt Adamec, megsajnálva. - Jöjjön csak velem.

- Ki az az előkelő öregúr ott az első sorban? - kérdezte a bíró.

- Azok Hirschfeldék - felelte Adamec. - Már itt vannak Hirschfeldék - újságolta Balázsynak is, amint beértek a művészszobába. - Madár még nem jött? - kérdé izgatottan.

- Nem tudom, mért késik. Csak pillanatra futott haza, a feleségéért.

A teremből átzengett a türelmetlenség tapsa. Egy fiatalember, egy rendező, piros arccal, izgatottan, nézett be az ajtón. Egy helybeli ügyvéd, aki a hangversenyen a *conférencier* tisztét volt hivatva betölteni, kétségbeesetten, izzadva iparkodott szellemes élceket mondani, el-árulgatva közben a budapesti művészvilággal való ismeretségét. Partosnak itt még idegenebb volt, még kellemetlenebb. Az a tudat, hogy egy „művészszobában" van, hogy ez a furcsa, kissé hervadt nő itt Takács Juci, a pesti primadonna, hogy az ajtó mögött a világhírű Karcsa Ferus hangolja a hegedűt: egészen megbénította szavait és mozdulatait. Az is feszélyezte, hogy nem volt estélyöltözetben, bár a nézőtéren, ahol még szürke ruhás férfiakat is látott, már egyszer megnyugodott eziránt.

A várakozás egyre nehezebb, egyre lehetetlenebb lett. A primadonna türelmetlenkedett: neki sietni kell, ő éjfélkor egy pesti kabarében énekel.

- Csak a művésznőtől függ, mely pillanatban kezdjük - mondta Bátor Mór, a kaszinó titkára. A művésznő bizalmatlanul nézett. Nem, ez nem lehet. Ha Karcsa Ferus előre kívánja a pénzét: ő sem fog anélkül fellépni. Ő is van annyi, mint ez a kis taknyos. Neki beszélnek? Nono! Újvárosban nem lehet olyan nagyon megbízni. Ő is Újvárosból való, ő tudhatja.

- De... méltóztatik tudni, a dologban egy kis tévedés van - hebegett Bátor Mór. - Karcsa Ferus is újvárosi születés... Újvárosi rokonai kérték fel a közreműködésre... a jótékony cél érdekében... Honóráriumról egy szó sem esett... Azt hittük... nem gondoltuk... nem tudhattuk előre...

A művésznő vállát vonta. Ő nem bánja, ha botrány is lesz. A pesti író is megsejtette, miről van szó. Nem tudhatták előre... persze... nem tudhatták előre, hogy a művészi munkának díja van. A bohócokat megfizetik... az utolsó *saltimbanque*-ot[9] is. Az író csatlakozott a honorárium-követelőkhöz. Nem a pénzért, nem a rongyos kétszáz koronáért: az írói mesterség presztízse érdekében nem tehette, hogy lemondjon róla. A teremből ismét áthallatszott a taps. A művészszobában lassanként felgyűlt honoráciorok kellemetlenül feszélyezve érezték magukat. A *conférencier*-ügyvéd kifogyott a viccekből. A füle vörös volt. A benyílóból izgatott

[9] *saltimbanque* - csepűrágó.

beszélgetés szűrődött keresztül: Karcsa Ferust kérlelték újvárosi rokonai. A csodagyermek némán rázta füleit, és az impresszárió felé intett blazírt ajkaival. Az impresszárió, magas, nyálkás férfi, egykedvűen dobolt ujjával a poros könyvpolcon.

Bátor Mór kétségbeesésében a járásbírónak panaszolta el a helyzetet.

- Kérem, ha tudtuk volna... Kérem, ez zsarolás... Megjegyzem, kérem, előre egy szóval sem jelezték...

A járásbíró zavarban volt, mit feleljen. *Ezek* a nagy országos hírességek? És *mindenki* újvárosi? És, hogy kerül ő ide? Mi köze neki mindehhez? Mélán gondolt a tegnap reggelre, amikor még nyugodtan reggelizett a csöndes Szakolcán - mint valami álomra, mint valami nagyon távoli álomra. Milyen elegáns volt ez a hivatalszoba, milyen feltűnő eleganciájú. Partos a fővárosi polgármester hivatalát sem tudta képzelni pazarabbnak. A bőrbútorok... a tanácsterem tapétás ajtaja... a keleties nyolcszög dohányzóasztal... perzsaszőnyeg... Csak bankszobákban látott még ilyesmit.

És az emberek, az affektált hanyagsággal beszélő, egymás bosszantására blazírt nyugalmat negélyző, fölényes és cinikus emberek, ezek egy műest szereplői? ezek egy műest hallgatói?... Inkább várakozó *business-manek*... A pesti író szótlan nyúlt el hosszú lábaival a mély bőrfotelben, szájában a polgármester nagy szivarainak egyike, arcának sikerrel törekedett a gondtalan, előkelő hülyeség kifejezését adni. Svarc Jenő, a fiatal hírlapíró állt előtte, és szeretett volna irodalomról beszélni vele - amit a pesti író előkelően került. Kissé élénkebb társaság képződött Matild néni körül. Matild néni, újváros egyetlen méltóságos asszonya, a nőegylet elnöknője, aki minden újvárosi összejövetelen háziasszonyi és reprezentatív női szerepet vitt, mindig élénk volt, kedélyes, mindenkihez kedves, mégis előkelő. Kiváló élvezettel gyűjtötte, s finoman feldolgozta és értékesítette Újváros egész bő pletykatermését. Alacsony, fürge kis öregasszony volt, egy magas rangú állami tisztviselő neje, s az újvárosiak büszkék rá, mert társaságuknak bizonyos szolid, úri központot adott. Szerette a fiatalságot, a zajt és a fényt. Főleg a kényes helyzeteket kedvelte, melyeknek tapintatos eltussolásában nagy gyakorlatra tett szert. Most is mindent elkövetett, hogy a jelenet külső dekórumát megőrizze.

Végre megérkezett a polgármester. Kedvesen, egyszerűen jött, mint egy házigazda, mindenkihez volt egy szíves, udvarias szava: mosolygott, bókolt, nem lehetett észrevenni, hogy komolyan is tárgyalt volna, de azért egy pillanat alatt minden rendbe jött, senki sem tudta, hogyan. Madár Jánosnak mindig volt pénze, mikor a város presztízsének megmentéséről volt szó: és itt arról volt szó. Rögtön kezdették az előadást: a polgármester maga vezette Partos bírót vissza a helyére. A pénzről jutott eszébe Partos; egy csepp a tengerben! Nagyon kedves volt hozzá: de alig pár pillanatot szentelhetett neki, rögtön Hirschfeldékhez fordult. Az öreg gyáros az est szereplői felől érdeklődött tőle, azzal a mecénási áhítattal, azzal a reménytelen, kívánságos kíváncsisággal, amivel minden művészitől nagyon távol élő üzletemberek szoktak érdeklődni művészet iránt. És amint Madár János felelt neki, szokott előzékenységgel, ki gondolta volna, mennyi titkos feszültség van a két ember közt, s hogy a polgármester mennyire szeretné megtudni, hányadán van voltaképp e kedves öregúrral?

Partos bíró egyedül maradt a rebegő, kelepelő bádogmadár alatt, nem sejtve még, hogy ő is e nagyjáték egy szereplője már, élete, pénze, egy csepp lesz itt e nagy, forrongó tengerben... Egyedül és mégis együtt már ezzel az egész különös forgataggal, beléje fonva látatlan szálakkal, mint egy morzsa, ha egy különös, erjedő féregtelepbe pottyant, és azonnal erjedni kezd, és beléje olvadni maga is.

A nagy ventillátor egyszerre megint elhallgatott: dr. Öcsényi ügyvéd úr a pódiumra lépett, és konferálni kezdett. Mindjárt a csodagyermeket harangozta be, és a közönségnek nyújtandó szellemi élvezetet egy ízletes lakomához hasonlította. Ez a hasonlat nagyon szellemesnek, és eredetinek tűnt fel neki: de nem dolgozta ki előre, hanem elhatározta, hogy tréfás részleteit a pillanat ihletére bízza.

- De valamint önök, hölgyeim, akik a konyha titkainak minden részleteiben jártasak - önök sem...

Izzadott, mert észrevette, hogy ez a hasonlat nagyon prózai. Hogyan fog keresztülvergődni ezen? „Hisz ő jó szónok... hisz ő szellemes ember" - biztatta valami régi hiúság öntudata. Kétségbeesetten erőlködött finom lenni és szellemes, de csak vaskos ügyvédi frázisok tolongtak eszébe.

- Hölgyeim - önök sem... fogják... mindjárt a lakoma elején... művészetüknek *chef-d'oeuvre*-jét...[10]

Mi az - a konyhaművészet *chef-d'oeuvre*-je? „Pecsenye" - ó, ezt a szót lehetetlen itt kimondani. Öcsényi titkon törölte arcát; az állóhelyekről, ahol diákok voltak, tompa vihogás hallatszott. Előbb... előbb... - valami kedveset, vicceset mondani! - Persze: a *chef-d'oeuvre* utoljára marad, mint a finom torta - mint Karcsa Ferus művészete. Előbb... előbb... - fölemelte hangját, azzal a kétségbeesett elszánással, hogy higgadt lesz - tisztelt hölgyeim... az étvágykeltő leves... a pikáns garnirung...

- Ön a pikáns garnirung - kiáltotta egy hang a közönségből, mire nagy kacagás viharzott ki, Öcsényi idegesen mosolygott izzadt mosolyával, de hiába próbálta többé megrendült *aplomb*-ját[11] helyreállítani.

- Van szerencsém bejelenteni Takács Jucit... - kiáltott kétségbeesve, és örült eltűnni. Szűnhetetlen tapsvihar követte. De Takács Juci, az énekesnő, aki a tanácsterem ajtaja mögött figyelmessé lett a *conférence* végére, egyszerre kijelentette, hogy ő nem lép fel egy olyan estén, ahol őt leveshez hasonlítják. Kérlelni kezdték: mindhiában. Azalatt Öcsényi negyedszer-ötödször is megköszönte a tapsot, hogy az idő teljen. Vörös arccal vergődött, titkon rángatta elő zsebkendőjét, és kemény ünge megtörött a hajlongástól. Partos idegesen nevetett, kiment cigarettázni; némely urak politizáltak, félhangon, a polgármestert szidták. A hangulat kínos volt. A nagy ventillátor is megszólalt, vergődött megint, mint a szobában rekedt éjjeli pillangó.

Madár Jánost hítták - s egy szóval, egy tekintettel el volt intézve az ügy. Az előadás folyt tovább. Partos mintegy álomban hallgatta az énekesnő fecskeszerű tátogását és a pesti író blazírt, affektált előadását. Arra gondolt, hogy felesége, Janka milyen boldog és büszke lesz, legalább eleinte, hogy ily híres neveket hallhat és láthat ily könnyen. Az előadás különösen izgatta idegzetét; zene közben mindenféle eszébe jutott, gondolatai jöttek, amilyenek nem, diákkora óta. Előtte ült a szép Tőkéssyné; szinte arcát súrolhatták volna fürtei. Micsoda nők vannak itt, Pest körül! Milyen más ez, mint a szakolcai kövérkés doktorné! Ez a váll oly szelíd, oly meleg! s úgy beomlik a selymek közé, mintha valami fürdőbe omlana! Ó, ez az öltözet! mely testrésszé vált már, részévé a meztelenségnek! Partos jogászkori álmaira emlékezett, amikor regényeket olvasott, amikor még asszonyokról álmodott, félénken, messziről, szerelmi lehetőségekről, amelyekből semmi sem teljesedett. Nem, semmi; s ő legszebb éveit

---

[10] *chef-d'oeuvre* - remekmű; főmű.

[11] *aplomb* - egyensúly; önbizalom.

siváran élte, örömtelen, Szakolcán, tétlen, ostoba kényelemben, most érezte csak! Hogy élhetnek az emberek itt, Pesten, Újvároson! Ah, mi lehet, mi minden lehet még! Most ő is *Pesten lesz*! Gyönyörteljesen elszorult a lélegzete, gyönyörteljes ijedtséggel, amint a jövőre gondolt, mint aki vakító ismeretlenekbe robog belé. Zenére robog belé, és hegedűszó viszi, viszi a lelkét és doboló zongora. Ó, milyen - milyen meleg ez a terem! Egy fiú áll a pódiumon, rázza hosszú aranyhaját, mily gyönyöruntan biggyeszti a száját, a zene ömlő gyönyörében, egy romlott serdülő, csontos térdét előrenyújtva rövid nadrágjából. Eszébe jutott, amit az imént hallott: hogy egy újvárosi kereskedőnek a fia ez. Ebben a városban minden lehet, minden lehetséges. Hirschfeldre nézett, az öreg Hirschfeldre, hersei és újvárosi Hirschfeld Árminra, aki hajdan maga vakarta a bőröket a Duna-parton: hogy ült ma itt, egy fejedelem, hogy hallgatta, mecénási áhítattal, a magas zenét! És a felesége, az a fehér hajú, kissé stilizált matróna, fekete ruhájában, mily finom, ideges finomságú arc, milyen úri, egyszerű, semmi parvenü sincs ezeken, hacsak nem épp annak az affektálása, hogy nem parvenük...

S a zene, a zene és a fény! Partos érezte, mint önt el mindent a hegedűhangok vékony, finom aranyfolyama, mint furakodik be minden rejtekbe, rebegteti a függönyöket, becsúszik a zugokba, beszivárog a tárgyakba, a vérbe, a lelkekbe, a szép Tőkéssyné selymei alá. És minden rezeg tőle, egyformán, mélységesen, édesen, zsongón, borzongón; és nincs menekvés ez elől a rezgés elől. Partos érezte, hogy a műsor rezeg a kezében, apró, hangyás rezgéssel, mintha zsibbadozna, mintha millió kis tompa gombostű rezgetné ütemre. Millió kis gombostű bökdöste egész lelkét, mint egy új részegség, még ijedtsége is izgalommá vált, sajátságos lelkesülés vett rajta erőt, semminek tűnt fel előtte egész eddigi élete; fogadásokat tett önmagának, hogy élni fog, élvezni. Egyszerre eszébe jutott a *ház*, az ő háza! Egy szép kis villa ott a szigeten, napos park között... Villatulajdonos Budapest közelében... A kertutakra vesz majd kis agyagtörpéket, nyulakat, a Párizsi Áruházban...

Némely ütemnél mintha átrezegne az egész terem. A szép asszony válla kiduzzad, mindjárt ki fog kelni selymeiből... mindjárt leolvad róla a selyem... beleolvad ebbe az olvasztó zenébe... szétleng a levegőbe, mint e selyemzene...

Tulajdonképp Partos jogászkora óta alig volt színházban. Most úgy érezte, hogy színházak várnak rá, az újvárosi jövendőben, különös látványosságok, izgató muzsikák. Itt, Pest mellett, olyan olcsón lehet minden ilyenhez hozzájutni. És végre, ha az ember él, hát éljen. Ah, hogy élnek ezek a zsidók itt, hogy élnek! Az a csupasz képű ott, az a duzzadt ajkú pápaszemes - pénze van sok, vagy adóssága van? Az ördög tudja, honnan veszik ezek a pénzt! Fiskális talán - vagy sznob kereskedő - intellektüel... Mennyi mindent élhetett ez a hitvány zsidócska is, amiről neki, szegény Partos bírónak sejtelme sincs.

Behunyta a szemét.

Egészen benn érezte már magát a forgatagban. Minthogyha ezer esztendeje lett volna utoljára Szakolcán, a lelke egészen elszakadt minden otthonitól. Behunyta a szemét. Egyszerre eszébe jutott, hogy rengeteg pénze van a zsebében - mennyi is? Az előleg, amit a fizetésére kapott; a kölcsön, amit ma fölvett egy pesti bankháztól - valami hatezer korona összesen. Soha életében sem volt annyi pénze! Szinte égette a zsebét. Miért vett fel ennyi pénzt? maga sem tudta. Talán csak azért, hogy a feleségét bosszantsa vele, aki nagyon haragudott érte. Lám pedig mégis jó volt: most legalább szabadon rendezi be a jövendőjét. Az ember végre is csak egyszer él. Behunyta a szemét. Eszébe jutott valami, amit még diákkorában hallott (mintha e zene megint diákot csinálna belőle) az öreg Gyíkostól, a görögtanárától... Átérezte és magára alkalmazta a mitológiát. Az ókori lantos zenéjéből házak épültek a régi mesében... Karcsa Ferus zenéjéből is, e városban, ahol annyi-annyi ház épült egyszerre, e teremben, ahol annyi-annyi kétes és zavaros terv rajzott a zenétől bezsongott üzleti fejekben - Karcsa Ferus

zenéjéből is házak épültek! És felépült lassan a jövőbe Partos villája is, egy kis tornyos villa, és bebútorozódott az újonnan áthúzott bútorokkal. Szép, modern színekbe öltözködtek ezek a bútorok - nem nagyon diszkréten; mit ér manapság a diszkrét? Ha úgyis drága, legalább mutasson! S szép, új ruhájukban, a zene ütemére, odatáncoltak a modern, világos, sima falú szobák zugaiba. Ah! *új* bútorok is kellenének, modern, *művészi* formájú bútorok - ma minden *művészi* olyan divatos! Ne kelljen szégyenkezni a pesti vendég előtt. Hiszen elég lesz ez a pénz mindenre... Hiszen ha az ember így, valószínűleg egész életére rendezkedik be, csak nem sajnálhatja... Aztán hiszen csak álmodik most róla, zene mellett - ez végre is nem kötelez semmire!

Milyen meleg van ebben a teremben! A zene iszonyú forró hullámokat ver, a hullámok köveket hordanak, épít, épít. Nagy, bábeli tornyok emelkednek, gömbölyű, homorú, domború kövekből rettenetes várak, szenvelgett tornyokkal és gyárkéményekkel. A vonó idegesen, érdesen sivít végig még párszor a húron, gyorsan, gyorsan, az építés iszonyú lázában, mintha valamit hirtelen, hirtelen kellene összeépíteni, vékony kártyákból, sietve, sietve, mert mindjárt összedől. Még néhányszor... néhányszor... és mindjárt vége lesz... Mindjárt csönd lesz: még néhány lázvonás; a levegő tele a zene fantasztikus építményeivel, egy egész nagyváros, egy egész iszonyú, ideges nagyváros...

Ah, egyszerre semmi, semmi, csend... Taps, csattogó, nagy taps, amely mindent hirtelen rapityára temet, mint lehulló, nagy romok. És mint a kitört ár, a mozgás... a beszéd... mindenki feláll helyén... a megrebbent embererdő. Már üres a terem, noha telve nyüzsög: minden semmivé omlott, ezer szál szakadt szét egyszerre, mindenki külön maradt egyszerre, külön, kis apró társaságok.

- Kávéházba... Ugye velünk tart a kávéházba?.. Bíró úr, lesz szerencsénk... Ah, bemutatom...

Egyszerre szemben állt a szép Tőkéssynével. És a szép asszony mosolygott, kimutatta fogait, mintha valami nagyon titkos, delikát, édes rejtekét mutatná testének. Ah, bent, a kis, édes szájban, a bájos, éles, piros nyelv körül, belül a fogak vakító várfalán, micsoda meleg, nedves, mézes rejtek...

Jólesik a hűs levegő egyszerre, az éj, a tiszta éj, a nehéz szél, a készülő zivatar szaga, mintha nagy, lassú cseppek akarnának esni. Mennyivel tisztább a város így este, mikor nem látszik a por. Egy pompás hintó gördül elé, csattogva, pörögve, az éji aszfalton, egy négyeshintó, a polgármester cifra kocsisa a bakon. Ah! négyeshintón viteti magát át a szomszéd kávéházba! Partosnak megint diákkori emlék jött eszébe, megint valami, amit az öreg Gyíkostól hallott hajdan: Agamemnón, a régi király, aki szőnyegeket teríttetett lába elé...

- Méltóztassék...

- Ah, nem, mi gyalog megyünk - nevetett a szép Tőkéssyné, és belekapaszkodott a járásbíróba.

15. §. MELYBEN EGY NŐCSKE BOLYONG, ÚJVÁROSON, ESTE

Bontó Vilma, amint kilépett Kerboltéktól, egyenesen haladt a sötét utcán, és nem nézett se jobbra, se balra. Maga se tudta, merre megy: csak arra gondolt, meg ne ismerhesse senki. Ezt mégis restellte volna, habár rég ideje nem volt már mit restellnie. Így kerülte az úribb utcákat, ahol régi ismerősökkel találkozhatott volna, ahol a házak maguk régi ismerősei... Vajon rájuk ismerne-e még? Újváros annyira változott! emberek, házak, itt pár év alatt mind kicserélődtek.

Gyűlölte ezt a várost, ahol a lánysága folyt, gyűlölte az emlékeit, és bújt és félt tőlük. A kis utcákon pedig eltévedezett: az egyenest, de lehetetlen irányokban vágott kis utcákon. Ez az Újváros iszonyúan fejlődött azóta! A legváratlanabb helyeken modern házak emelkedtek, merész, fehér hajlásaikat furcsán világította be a holdvilág, ha ki-kibújt egy percre a kapkodó felhőkből. Vilma gyűlölte ismeretlenül mindazokat, akik ezekben a házakban laktak.

- Ha az apám lehetett zsiványok cimborája, én is! - gondolta magában. - Süllyedjen el ez az egész város.

A szeretőjére gondolt, egy elzüllött orvosnövendékre, akit már egy év óta úgyszólván ő tartott. Isten tudja, miféle piszkos lebujban találkozott az ő pubija avval a... Hát idáig jutottak? Hát az... az a...

Briliant... most már *előkelő úr*... és segíteni akar rajta... Őrajta! Kéz kezet mos!

Kellemetlen volt ezeken az esti kis utcákon járni. A prostitúció itt az utcalámpákkal gyulladt ki: az utcán ácsorgó, kis, nyomorult teremtések látható féltékenységgel lesték az idegen leányt. Vilma kényszerült óvatosan messze huzakodni tőlük, nehogy szavakkal is bántalmazzák. Ekkor férfiak vették üldözőbe, rossz öltözetű, nagyon utolsó formájú férfiak, amilyenek csak Újváros kisebb utcáin csatangolhatnak este. Meg-megálltak, utánanéztek, utána is mentek, egyik-másik meg is szólította: de ezekkel Vilma értette már a bánást, fölényesen tudta lerázni magáról. Most mégis idegesen menekült előlük: alkalmatlan volt neki minden, minden, szerette volna, ha egy kicsit nem háborgatja semmi.

Kiért a térre, és szemébe villant a városháza. Az új épület, mely *akkor* még meg se volt. Milyen furcsa, nagy, modern épület! akkor még egy hosszú, sárga ház állt a helyén. Az egész tér megváltozott, messze nagyvárosiasan villogtak a kávéház ablakai, s éles ívlámpák zizegtek póznáikon. A törött üvegű ívlámpa, csempéjén keresztül szemtelen köpte fényét a porba. Vilma szinte visszahökkent, mint egy kísértettől, mintha egy régi arcot látunk megváltozva; az és mégsem az! Hogy nő, nő ez a város, melynek ő egykor királynője volt, melynek titkos mélyeiből felgyűlt pénzeken ragyogott ő hajdan. Ha azokra az időkre gondolt, szerette volna leköpni az embereket, kik akkor ünnepelték, s akik aztán kilökték utálatos bolyukból, piszkos férgek, akik vakon és esztelenül rakják itt lehetetlen házaikat, nem lakni, nem lakni, csak pénzelni, pénzelni.

- Süllyedjen el ez az egész város! - mondta majdnemcsak hangosan. Úgy képzelte, mintha hirtelen egy mérges kelevényt látna az öreg föld bőrén, egy viszkető, dagadt kelevényt, amelyben ártalmas férgek nyüzsgenek. Mindig voltak ilyen különös képzelődései, már egész kislány korában - az udvarlóit is mindig ilyenekkel zavarta meg. Az udvarlóit! Pfuj! a gyomra keveredett, ha ezekre a férgekre gondolt, akik most mások előtt meg sem ismerik őt. Hogy a föld meg nem rázkódik, és le nem rázza az ilyen férgeket! Mért nincs itt földrengés? Jó volt ezeknek a kolera! A fene essen a palotáitokba - lopott pénzből raktátok ide mind! - Pénz! pénz! akinek pénze volna! Aki nagy pénzzel jöhetne ide vissza közibük, hogy földre vágódjanak előtte! hogy folyjon utána a nyáluk! hogy ugatnának utána, mint a kutyák!

Muszáj volt odább menni, mert kezdett föltűnni az ácsorgó leány. Rendőr, egy pesti rendőr állt a városház előtt: ez is csak azóta van, azóta! Vilma dacos fájdalommal fordult be a mellékutcába. Valamikor, amikor még az apja volt itt a félelmetes csendbiztos, korlátlan hatalmú úr, a csendőröket szinte házuk cselédjeinek tekintette. Gondolta volna-e kislányka korában, hogy egyszer a rendőrtől félni fog? Kacagott - kényszerítette magát, hogy kacagjon -, és befordult a mellékutcába. De még egyszer visszanézett a városházára: csak most vette észre, hogy fényben úsznak az ablakai. Mi van itt? Megállt egy hirdetőoszlop előtt, mintha nézné a plakátokat. S most szemébe vágott a nagy plakát, a vörös betűk: a Takács Juci nevét

látta meg! A Takács Juciét - azét a vén... Egy durva szót mondott magában, egész kéjjel mondta a durva szót, s ismételte többször. Jól emlékezett Vilma Takács Jucira: gyerekkorában sokat pletykáztak róla az asszonyok. Akkor hogy megvetették: úgy beszéltek róla, mint az utolsóról! Most őt hívják ide, tapsolnak neki, talán pénzt is adnak. Az asszonyok is tapsolnak neki. Igaz, hogy ők maguk is csak olyan...

Ohhhh! akinek pénze volna! Ha csak egyszer jöhetne ide sok-sok pénzzel - nem sajnálna semmit. Most az úribb városrész felé ment. A Turteltaub utcán át, a Vnuk-kocsma mellett (ahol már alvó haragok forrongtak), kiért a szép utcába. De kerülni akarta Kerbolték házát - mint egy rossz emléket. Mért is ment az imént Kerboltnéhoz? Gorombáskodni vágyott, kiönteni egyszer a szívét, a mérgét, már nem bírta tovább! És éppen ezen az ártatlan asszonyon! Ezen az egyen! Az ismeretlenen! Aki mind a többit képviselte! A Kerbolt Gyula feleségén! Ez is olyan, mint a többi, és méghozzá az ő felesége! A *pubitól* hallotta, hogy ez is rossz asszony. A pubi hordott még neki néha újvárosi híreket: mert a pubi még ki szokott rándulni néha Újvárosba, és pénzt hoz onnan - isten tudja, kitől. A pubi mesélte az újvárosi pletykát, hogy a Kerbolt Gyula felesége a Madár Jánossal csalja meg az urát.

Azzal a Madár Jánossal, akit régen Vilma is jól ismert. Kedves, mulatságos fiú volt! de milyen egészen más, mint Kerbolt! Ma ő a polgármester: olyan ember, akiről sokat beszélnek! Jó firma lehet az is. Az asszonyok mennek rá, mint a legyek. Pfuj, minden újvárosi asszony! Mind harminc asszonyok, mind Hajnal utcai nők; ezek hordják úgy fenn az orrukat? Nem is kellene törődnie velük - minek is ment el most is ehhez a kis taknyos Kerboltnéhoz? Látni akarta, ha már úgyis Újvárosba kimegy - ki akarta önteni a mérgét. No hiszen! Éppen neki! Ennek a gyereknek...

Vilma megint kacagott. Azzal ment Kerboltnéhoz, hogy nem bánja, ha botrány lesz is! Egyszer kiadja a keservét - ezeken a Hajnal utcai asszonyokon. Az élete piszkos volt és nehéz: a keserűség szorította el a szívét és a mély szánalom önmaga iránt, ha önmagára gondolt, elvesztett szépségére, fiatalságára. Napról napra jobban érezni kényszerült, hogy hervad, és olcsó lesz... Már pubi sem szereti - ó, jól érezte ezt! Már szabadulni akar az is tőle! Akiért mindent odaadott! Akiért tulajdonképpen eladta magát - hogy neki pénzt szerezzen! Egyszer ki kellett önteni a keservét - ha már úgyis Újvárosba megy!

De - éppen ennek a taknyos gyereknek? Ő nem gondolta, hogy ilyen szegény kisgyerek ez! Ilyen pityergő, naiv gyerekasszony! Ilyen tudatlan, ennyire butácska! Aki így, ilyen módon szóba áll vele! Megsajnálta, bizony isten, egészen megsajnálta. Megsajnálta, pedig irigyelte - pedig megölni is szerette volna. Ó! milyen tétován, milyen irigyen keringett most az utcájukban, mint a kivert kutya! Itt szép, kis villaszerű házak is voltak már, világos, barátságos, nagy, modern ablakokkal - és kívül meg kezdett már rossz idő lenni. Valami fojtott, meleg szelet köhögött az éjszaka, és a szél éles port hozott a messze utakról és a nagy, sötét bogáncsos telkekről. Vilma ijedten tekingetett az üres telkek felé, ahonnan füttyöket vélt hallani, és izgatottan fogta össze ruháját, melyet a szél kapkodott.

Gyönyörű, gyönyörű fényes villámok öntötték el néha a messze eget a kertek alatt, fénnyel, nagy, hirtelen karcolások az égen, mint ahogy elömlik vérrel a sebek környéke. Vilma össze-összerezzent egy ilyen villámra. Ezek voltak azok a villámok, amiket Kerboltné, Ilona, izgatottan nézett ablakából. Vilma sietni kezdett - de aztán meglassította lépteit megint. Még korán van - minek sietne? Amíg csak nem esik. A kalapja? Nem olyan kényes a kalapja sem. Meg-megállt néha egy-egy fényes ablak előtt, és benézett. Az ablakok itt be sem voltak függönyözve, a családi szobák szabadon és kissé szemérmetlen vetették szecessziós, kis csilláraik fényét az utca kövezetlen porára. Újvároson az emberek sohasem zárják ki az utcát. A széles fénykévék szétterültek a porban, mint az ablakon kidobott világos szőnyegek. Be

lehetett látni. Néhol könyvállványt lehetett látni, másutt képeket. Néhol egy-egy óriás ebédlő-kredencet, csiszolt üvegekkel. Sok fényűző, szemnek való bútort. Néhol gyerekeket. Egy helyen egy fiatal leányt, csinos arccal, hosszan lógó hajjal, amint valami kottákat rendezgetett.

Vilma itt meg is állt az ablak előtt, és hosszan nézett be. Aztán köpött egyet, és továbbment. Az eső nagy cseppekben kezdett el csepegni. Vilma sietni kezdett: és fáradt is volt már. Tíz óra rég elmúlt. A széles Hunyadi útra ért: messziről egy kis kávéház - egy egész közönséges, kis, éjjeli kávéház - világított sárgán.

Pubi azt mondta, hogy Briliant egész este vár itt.

16. §. AMELY ELMONDJA, MI TÖRTÉNT ÉJFÉLTÁJT

Tíz óra és éjfél között iszonyú zápor szakadt a városra. Tizenegy óra tájt Ilona, Kerboltné, egy iszonyú zengéstől ijedve, izgatottan csapta fel a konyha ajtaját. Zsemlyéné aludt, az együgyűek szent súlyával aludt, melyben álommá lesz az égszakadás.

Felkeltse? Ó, milyen egyedül volt! És az ég zengett, zengett. Ilona, ideges gyermek, reszketett egész ösztönéletével; mint az állatok szoktak a viharban. Nagy, meleg kendőt kerített vállára, bolondul futott át a kerten, a kerti ház felé. Zsupp! a zápor súlyosan, ólmosan vert, vert le minden port, minden könnyűséget. A kerti ház rengett a lombok között, egy nagy, szép villám reccsent szét az égen.

- Gyula! Gyula!

Benn, a főtéren, a városház körül, magányban ázott a városi fény. A törött ívlámpa fényes léke kékellt a vízrácson át. A nagy kávéház pincérei mind az ablak körül ődöngve fülelték a tócsázó vizek locsogását és a mennydörgés szaggatott robbanásait. Az emberek ilyenkor szinte megnémulnak - nem merik kinyitni a szájukat a természet nagyszerű korholása előtt. Még a zajos kávéházban is különös halkulás állott be: önkénytelen tompítá beszédét mindenki. Csak a koncertről átvonult társaság csevegett fesztelen. De olykor egy pillanatra ők is elhallgattak - s ilyenkor mindenki lelkén átzúgott a nagy, mennyei koncert egy akkordja.

A járásbíró azonban nem vett észre semmit - mert a szép asszony vele kacérkodott. Megint cigarettára gyújtott - a szép Tőkéssyné -, és duzzogott valamiért Madár Jánosra. És mulatott, és Partos bíróval kacérkodott. Igazán: vele kacérkodott! Az igazságügy-miniszter barátnője!

A polgármester pezsgőt hozatott. A járásbíró fel volt hevülve a szokatlan italtól, nem tudta, mi ez, nem tudta, mi lesz, hogy lesz, úgy érezte, mintha a vihar villanyossága őt is átjárta volna, élénk és boldog volt, és valahol mélyen, tudata mélyében félt és borzongott is: hogy mi lesz még ebből? Isten tudja, mi mindent elképzelt: de félelme és borzongása csak élesítette a boldogságát, idegesítette az élénkségét.

- Szép asszony, mi? - intett Újhegyi festőművész (Újvároson mindig akad festő) Tőkéssyné felé, akit épp lefoglalt e pillanatban a méltóságos Matild néni, faggatván a varrónőjéről, azzal a kandiséggal, mely a matrónákat híres, víg nők titkaihoz vonzza. - Hiába, ezt nem unjuk meg soha; én is, vén piktor, sok szép nőt láttam már, ruhában vagy anélkül, és mégis...

- És a nagyságos asszony nem féltékeny? - kérdezte Partos Újhegyinét, aki szemben ült: a dúsgazdag Gruber pék lánya volt, kövérkés, szelíd, anyaszemű, bár gyermektelen asszony.

- Miért? Csak természetes, ha egy művész rajong a szépségért; nem igaz?

- Mi van a világon ekívül? - szólt a festő kéjenc vigyorral. - Érdemes volna élni másért ebben a ronda városban? Nézze ennek az asszonynak a vállát! Nem kell-e fellázadni a paradicsomi átok ellen, hogy „elfedezzük meztelenségeinket”? Én már csak a röpülőgépet várom.

- A röpülőgépet?

- Azt. Ha a légi közlekedés felvirágzik, nincs szükség többé városokra, szétoszolhatunk a mezőkön, és újrakezdhetjük a paradicsomi kultúrát. Külföldön már vannak *Nacktkultur-Sanatorium*-ok.[12] Én most röpülőgépet szerkesztek.

Újabb mennydörgés vágta ketté a szót.

- Miért ne? Leonardo da Vinci is szerkesztett röpülőgépet...

A polgármester odaintette a cigányt, és a szép asszony fülébe húzatta. Tőkéssyné Partos felé emelte poharát, s erősen szemébe nézve koccintott. Újhegyiné másnapi zsúrjára toborozta a jelenlevőket.

Odakünn pedig csapkodott a zápor. A villanyosok egyre-másra csengettek, furcsa, kék fények pattantak, feccsentek, sziporkáztak szét a felső drótok alól, és sistergett minden. Egyszer csak az a hír terjedt el, hogy már tíz helyen becsapott a villanyosba a mennykő.

A járásbíró nyugtalan kezdett lenni: eszébe jutott, hogy neki haza kell menni még ma este pesti hoteljébe.

- Még van idő - nyugtatta meg a polgármester. - Éjfélig még járnak a villanyosok: addig pedig ez eláll.

Partos hagyta magát megnyugtatni: igen, ez olyan nyári zápor. Itt még mindig nyár van. A polgármester átült a másik asztalhoz, a Matild néniék társaságához, és Partos, bár egyre nézegette az óráját, mégsem tudott felkerekedni: mert a polgármestertől mégiscsak illett elköszönni és viszont, odalépni hozzá, ahhoz az egész ismeretlen társasághoz... Különben itt, Tőkéssyéknél is nagyon nehéz volt megbontani a kompániát... és... és a szép Tőkéssyné ingerkedéseire mindig feleletkészen kellett állni... és ez fárasztó volt... Ideges kezdett lenni és szórakozott: és a cigarettás, szép hölgy olyan ingerkedően nevetett mindig a szeme közé... És az eső odakünn úgy zúgott...

Nem, lehetetlen volt hamarabb elmenni.

Végre az eső csillapulni kezdett, és Madár János is visszajött az asztalukhoz. Éjfél volt, gyönyörű idő a zápor után: az egész társaság fölkerekedett. A város mintha megmosdott volna: mennyivel tisztább ilyen esős este! Friss, friss, friss volt minden, és hangos a társaság.

- Kap-e még villamost? - kérdezte Adamec a járásbírótól.

- Én felajánlom a kocsimat - szólt a polgármester előzékenyen.

De Partos sietett tiltakozni. Ó, nem, hiszen még megy villamos s legrosszabb esetben is, van fiáker Újvároson.

- Ó, fiáker, azt ne, az drága - mosolygott Madár János. - Hanem itt megvárjuk, hogy jön-e villamos, és ha nem jön, akkor az én kocsimon...

- Igen, igen, megvárjuk - nevetett Tőkéssyné, és a nagy társaság, fölverve az utca zaját, csoportosult a nedves aszfalton. Övék volt a város.

---

[12] *Nacktkultur-Sanatorium* - nudista szanatórium.

- Ó, csak jönne a villamos! - gondolta Partos, mert restellt volna a polgármester kocsiján menni Budapestre. És jött a villamos, nagy, éjjeli zajjal, üres fénnyel. Sietve ugrott fel reá. Sivító surranással robogott el a kocsi, iszonyú himbálva fordult, és Partos majd kiesett az ajtón, amint visszanézett a szép Tőkéssyné felé. Nótákat vert az üres kocsi csengője elül.

- Budapestig? Nem megyünk már be Budapestre, kérem. Csak a Duna-parti remízig megyünk.

- Hát melyik megy be?

- Nem megy már egy se, kérem. Le tetszett késni - nevetett a kalauz.

Partos ugrott volna le, de még nem volt begyakorolva a robogó villamosról leugrani, és a kocsi iszonyú soká száguldott vele, nem állt meg. Végre a Dunát látta csillámlani. Nagy lökéssel toppant meg a jármű, ugrott ki a bíró, szaladt vissza a városházához: ott bizonyosan lesz egy bérkocsi. Volt is: a kocsis aludt a bakon, és dühösen morgott, amint fölkeltette:

- Budapestig? Tizenkét korona.

Tyű, az árgyélusát. A bíró vidéki, takarékossághoz szokott lelkét egészen felháborította a gondolat, hogy ennyit fizessen azért, amit húsz vasért is megtehetett volna. Eszébe jutott, hogy pezsgőt is fizetett - először életében, mert nem engedhette, hogy őt traktálják viszonzástalan. Káromkodott egyet, amennyire káromkodni tudott... Ez lehetetlen, hogy a rendes taksa legyen: ez az ember zsarol - gondolta, és eszébe jutott, hogy a hajóállomásnál biztosan lesz kocsi: rohant vissza a Dunához. Az eső megint szemetelni kezdett, és ő rohant kiskabátban esernyőtelen.

De nem volt kocsi a Duna-parton.

Muszáj pedig hazajutnia. Mit csinál ebben a rettenetes városban, egyedül, éjszaka? Micsoda szállodák lehetnek itt. Van-e olyan, amiben ő megalhat egyáltalán?

Visszarohant a városházához - de az előbbi kocsi már nem volt ott.

Az eső sűrűbben kezdett hullani. A kávéház üresen, üres ablakokkal villogott a térre: ez nem volt éjjeli helyiség, mindjárt bezárják, egy vénasszony söpört. Az utcákon senkit sem lehetett látni. Csak egy nagy torony jött a villamossínen, lassan, egy rejtelmes faváz, amelynek emeletein fekete emberek állottak, és lobogó csóvák égtek. Mint egy mesebeli óriás, lobogó szemekkel.

Partos mégis beült a kávéházba, s tűrte, hogy a porverő banya alatta söpörjön a szék lábai közt. Vendég nem volt már; csak egy nagy hajú, borotválatlan, rojtos nadrágú fiatalember gázolt a kassza felé.

- Nincs ott senki, *tanár úr*! - kiáltott rá a pincér, és kacagott. A nagyhajú visszafordult, megakadt szeme a járásbírón, egyenesen odasietett melléje, bemutatkozott, letelepedett, és elkezdett Schopenhauerről beszélni. Partos rendkívül bámult a zavart beszéden, mely igen tudományosnak tűnt fel neki: de bámulata tetőpontra hágott, mikor az idegen egyszerre csak, minden átmenet nélkül, egy koronát kért tőle „kölcsön". Partos meglepetésében szó nélkül nyomta a kezébe.

- Nem adna mindjárt két koronát? - mondta ekkor az idegen. Partos némán vette elő azt is. Ekkor a nagyhajú fogta a kalapját, és köszönés nélkül távozott.

Partos is kilépett az üres kávéházból. Tétován állt meg a fekete, sillámló nedvesség között Egyszerre megérezte, hogy el van zárva - egész hosszú éjre el van zárva e szörnyeteg város tömlöcében. És amint a fekete, lobogó masina elsijjongott a messze síneken, és beállt megint az éji csend, egyszerre meghallotta e csendben a város hangjait. Megint pöfögött a vörös kohó.

Őrülten csengettek a remízbe aludni térő villamosok. Kék szikrájuk sistergett. Különös, gyanús füttyök, kiáltások sejlettek szerteszét. Az eső csojtorgott a rongyos csatornákból. Lépések toccsantak. Távol cigányzene szólt. Közelebb egyhangú kalapálás, vasrobaj: ez a város még éjszaka is épül. És egyszerre nagy rezgő sivítás: a vonat hosszú füttye!

Partosnak egyszerre eszébe villant: vasúton még hátha hazajuthat! És elkezdett menni, találomra, a füttyhang után, az emlékezete után. A villamos mentén mert csak menni, a nagy utcákon, és ijedten húzódott a másik oldalra, ha egy-egy kétes alakot látott a sarkok körül felbukkanni. Az utcalányoktól alig menekülhetett: megszólították, belékaroltak, vonták, összevesztek rajta, utánakiabáltak. Másutt gyanús férfialakok tünedeztek. Partos futott. Megint úgy érezte magát, mint délután, mikor a *fiú* elől tévelygett. És eszébe jutott a mogorva főjegyző beszéde a szigeten: embercsontok, közel a föld színéhez!

Majd magánosabb helyekre ért: s itt határozatlan félelem vett rajta erőt. Oly elhagyott volt minden! A nagy, üres bankhelyiség félelmesen villogott az éjben. Aludtak a kincsek. De messze zakatolt az éber gépház, a rejtelmes fényű. Tovább... A Vigadó rolettái levonva. Újra csöndbe borult az utca, Partos léptei kopogtak, kopogtak egy diákkorában tanult ballada ütemére:

Sok embercsontokat lát,
Halomra hordtakat...

Éjfél volt. Több is. Már csak minden második villanylámpa égett. Tovább, tovább... Egy nagy szögletes épület villogott messziről: a vasúti indóház.

Partost szinte kergette a remény. Ha vasúton, olcsón, Pestre jutna! Hogy ez mindjárt nem jutott eszébe! Lihegve fordult az első egyenruháshoz.

- Budapestre? Éppen most ment el. Ha öt perccel előbb tetszik jönni...

Öt perccel előbb! Annak a füttyét hallotta hát! Olyan volt ez, mint egy átok, mint egy lidércnyomás! A járásbírót szinte a guta kerülgette. Hát nem lehet kiszabadulni ebből a városból?

- S a legközelebbi?

- Fél hat.

Fél hatkor reggel. Fél hatig fogoly. Ó, istenem, mit csinál éjnek idején, ebben a városban?

Leült egy padra az éji peronon. Nagy őrök, színes lámpáikkal, durván imbolyogtak előtte, mint kísértetek. Üres kocsik, sötéten, nehéz némaságban, álltak a síneken. Néha egyik megcsuklott, gördült egyet, görcsösen, vasasan. Zöld szeme gyúlt egy-egy szemafornak. Rövid füttyök hangzottak, lokomotívok tompa köhögése. Egy gép, tolatva, hirtelen éles fényt vetített: aztán még nagyobb sötét. Messze elhalkult egy itatott masina szürcsögése.

Egy nagy átjáró híd veti szét finoman tagolt vaslábait a sínmező fölött. Különös, csavargóforma alakok dőlnek a híd korlátjának, és lenéznek. Most alattuk megy el egy nagy kémény. A két alak beborul a füstbe.

Egy ércsorompó nyurgán ágaskodik. A sínek kígyóznak, hajlanak, metszik egymást, egymásba olvadnak, elnyújtóznak a nagy messzeségbe.

Partos megint diákkorára gondolt, mikor kalandokra vágyott, mikor utazásokról álmadozott. Most itt van a kaland! A lelke elszorult, mint valami rémségek közeledtén.

Még sohasem volt életében, hogy ne tudta volna, hol hajtsa le álomra fejét.

Még nem érezte ezt gyerekkora óta. Hogy a világ ilyen idegen, ilyen rémes, ilyen bizonytalan.

Homályos, rég tudattalanná vált gyermekkori hangulatok jöttek fel, kísérteni...

Aztán megpróbálta kinevetni magát. Mit kaland? csak egy peches utazás. Akár itt a váróteremben várhat: fél hatkor utazik... Villamos talán már ötkor is megy.

De érdemes-e akkor még Pestre menni? Hiszen holnap úgyis itt lesz dolga, Újvároson. Még délelőtt beszélnie kell... a polgármesterrel... a háza ügyében...

Amint a házára gondolt, és minden másra, arra az egész sok mindenféle lekötöttségre, amit Újvároson már eddig is vállalt - a szép Tőkéssynére, arra, hogy holnap estére elfogadott egy meghívást is, Újhegyi festőművészék zsúrjára, ahol Tőkéssyné is ott lesz - megint rémület lepte meg, megint a menekülés ösztöne. Mintha egy polipféle hálózná be lassan... és, maga sem tudta, mért, valami bűntudatot érzett, hogy így engedte magát, engedte magát. S amint egyszerre csak nagy mozgalom támadt a peronon, a váróterem őrei csengettek, kiáltoztak, közönség kitódult, egy végérhetetlen kígyóvonat pöfögött be gyilkos fényszemekkel: beszállás volt, és Partos megértette, hogy evvel a vonattal akár Szakolcára el lehetne utazni - szinte kísértve merült fel benne az ösztönös gondolat: ne kapjon-e fel erre a vonatra? ne meneküljön-e vissza? haza? Szakolcára? a felesége mellé?

De szamárság lett volna. És különben sem volt ő az az ember, aki ily hirtelen el tudta volna magát határozni.

A vonatból tódultak ki az utasok: elkésett újvárosi lumpok jöttek haza Pestről. Partosnak eszébe jutott az anekdota, amit hallott - Pósa szekeréről. És amint nézte a kifelé hömpölygő áradatot, egyszerre föleszmélt egy gondolatra: hisz most talán talál kocsit az állomás előtt. Nem bánta már, kerül, amibe kerül, csak Pestre juthasson! Csakugyan épp most gördült oda egy, és Partos boldogan csapta belé magát:

- Mennyit kér Budapestig?

A kocsis nagyot káromkodott. Tessék csak leszállani. Ő az istennek nem megy ki most Pestre. Szépen megy ő ki ilyenkor Pestre.

Partos rendőrrel fenyegetett. A kocsis nevetett. Nem tartozik túlmenni a város határán.

Nevetve elrobogott. Partos kétségbeesetten maradt ott a járdán.

E pillanatban egy alak, aki már előbb ott ólálkodott körüle, váratlanul megszólította:

- Tetszik talán egy szoba az éjszakára? Én tudnék szerezni egy jó szobát. Egy úri szobát.

Olyan volt, mintha kacsintott volna a szava mellé, és különben sem jó külseje volt, és máskor Partos szóba sem állt volna vele: de eszébe jutott a délutáni fiú, s jobbnak látta mindjárt elejét venni a további kellemetlenségnek. S azonkívül - hátha oktalan is ez a bizalmatlanság? Milyen jó lenne leheverni itt vagy ott, akárhogy! Csak most érezte rendkívüli fáradtságát.

- Nem megyek el akárhová - hangsúlyozta. - Csak ha tisztességes helyet tud...

- Kérem, tessék csak erre jönni - szólt a gyanús alak. Partos követte, akaratlan. De olyan mozdulatot tett, mintha revolvert szorongatna a zsebében.

Az ismeretlen ugyanarra vezette, amerre reggel a fiú. És kiért a térre, és meglátta a bábeli tornyot.

Nagy, éjjeli munka folyt a torony körül, az állványok mozgó fáklyák fényében rezegtek, a falak is rezegtek a világos, vörös füst mögött, mint vékony kulisszák a légvonatban. Ah... naponta tizenhétszer kerülik meg a munkások a tornyot. Villogott és nyüzsgött az egész, mint

valami ismeretlen világító férgek égő bolya. És Partos régi, gyermekkorában olvasott kalandos történet furcsa illusztrációjára gondolt, mikor Tom és Mary eltévedtek az őserdőben, és egyszerre csak a fák, a sötét fák, a vastag-vastag fák - mintha ezer-ezer szögletes fényszeme gyúlt volna mindeniknek - ablakokat tártak, ezer meg ezer, szögletes, fényes ablakot, és ragyogott és nyüzsgött egyszerre az egész nagy erdő. Mind óriási odvas fák voltak azok, és néger törpék laktak az odvakban, és a nagy őserdő egy város volt...

- Erre tessék - szólt az ismeretlen vezető, és nemsokára egy kicsi, rossz külsejű, éjjeli kávéház lépcsőin mászott fel.

- Hogyan? Megálljon! Nem megyek oda! - kiáltott Partos, és kétségbeesve iparkodott visszarántani a suhancot a lépcsőn.

- Csak keresztülmegyünk itt! - magyarázta a kalauz, és benyitott a gőzös üvegajtón, melyre fehér betűkkel volt ráfestve kívül: KÁVÉ. TEA.

Tikkadt zsibongás, női és férfihangok, fülledt szag dőlt ki az éji helyiségből.

- Adja ide a táskámat! Én ide nem megyek! Itt van egy hatos! Adja ide a táskámat! - akart Partos mindenképpen menekülni.

De későn volt. A vezető már benn volt a gőzben - és Partosnak utána kellett menni, a táskája miatt!

Ez pedig ugyanaz a kávéház volt, amelybe két órával ezelőtt bement Bontó Vilma.

17. §. SCHUNDFILM,[13] VAGYIS EGY FEJEZET AZ APACSTANYÁN

Kerboltné, Ilona, mikor a nagy viharban, kendőben, átszaladt a kerten, hogy a férjétől kérjen segítséget, zárva találta a kerti ház ajtaját. De belül égett a nagy fény. Ilona idegesen zörgetett az ajtón:

- Gyula! Gyula! Én vagyok! Nyissa ki!

Nem felelt senki, és Ilona elkezdett körülmenni, vigyázva, az eresz alatt, hogy meg ne ázzon: bekémlelni az üvegen. Nem látott senkit ottbenn, és egy iszonyú gondolat ijesztette meg. Kétségbeesetten kezdte verni az üveget:

- Gyula! Gyula!

Egy kép jutott eszébe, melyet egyszer látott, egy mozikép: egy öngyilkos, a fal mellett eldőlve, összecsuklott térddel, folyton növekvő fekete tócsában. Reszketve a kulcslyukat kezdte kapargálni kisujjával. Körül vert a zápor, csattogtak a villámok: a nagy, kerti ház villogott a sötétben.

A kulcs nem volt benn belülről a lyukban. Ekkor Ilona feltapogatott kezével az ajtófél deszkáján, és megtalálta a kulcsot, szokott szögén függve. A kerti ház üres volt: Kerbolt elment valahova, szórakozottan, égve hagyta a lámpát!

Ilona gépiesen forgatta meg a kulcsot a zárban, bement. Egyedül állt, üvegfalak közt, a vihar közepén, mindenfelől láthatta a csatázó villámokat. Leánykorára gondolt. Küküllőre, amikor egy ilyen őszi vihar nagy szerencsétlenség volt az egész famíliának: elverte a szőlőt, a pompás, egész Erdélyben párját ritkító küküllei termést! Ilyenkor az anyja szentelt gyertyákat

[13] *Schundfilm* - szennyfilm.

gyújtott a konyhában, és a körül hangosan imádkoztak. Az anyja, egyszerű falusi asszony, sohasem tudott az ilyen paraszt babonákkal felhagyni.

Jaj! Egy iszonyú villám borított mindent fénybe körös-körül, s Ilona ijedtében elkezdett zokogni hangosan. Könnye összefolyt az esőcsöppek nedves nyomaival arcán, leborult a bőrdíványra, egy régi bőrdívány állt a kerti házban, elrejtette az arcát, mint a strucc. Lassanként átmelegedett arca nedvessége a sima bőr hűsén, szemét addig nyomkodta, míg különös, színes foltok jelentek elébe, és a foltok folytak, alakultak, átszivárványosodtak és elfeketedtek, mint a vértócsák. És újra a mozikép volt a szeme előtt, amit egyszer látott: az öngyilkos, összecsuklott térddel, a fal mellett. És reszketett és vacogott, és úgy érezte, mintha meztelen volna kitéve a viharban, és annyira félt, hogy már szinte valami iszonyú kéj, valami istentelen, ideges gyönyörűség volt ez a félelem.

Kerbolt pedig még tíz óra tájban távozott hazulról, maga sem tudta, hová, csak ki, a szabadba! Egész büszkesége szétomlott, neki, akinek egész élete büszkeség volt! Ment, mint egy őrült, az idővel nem törődött. Alig látta az utcát, szabad mezőkre gondolt, fürjes vetésekre. Ment, amerre Vilma ment előbb, s egyszerre messziről egy nőt pillantott meg... Vilmát... Most kétszeres erővel gyúlt föl benne a kérdés, mely egész estén át gyötörte - egyetlen vágy, egyetlen gondolat: tudni! tisztán látni! Egyszerű lelke mindig csak egy gondolatot tűrt meg egyszerre, és minden gondolat rögtön zsarnoka lett, ura lett. Néhány nagy lépéssel utolérte Vilmát, éppen mikor az kinyitotta a kis kávéház ajtaját, utánaugrott a lépcsőkön, és megragadta a karját:

- Vilma!

Ebben a pillanatban egy hosszú, deres, nyírott bajuszú ember ugrott belülről hozzájuk, karonfogta, és egy asztal mellé vonta.

-. Kérem, uraságod, csak egypár szót kérek - mondta hirtelen, leült, félrecsapta kis angol pipáját, helyet mutatott Kerboltnak is. - Üljön le, kisasszony - mondta Vilmának is.

Kerbolt zavartan nézett körül:

- Bocsánat, uram, de nem tudom...

- Azonnal, uram... Kerbolt tanácsos úr, ugye? - kérdezte az idegen a legtökéletesebb udvariassággal, és Vilmához fordult: - A kisasszony nem jött egyedül.

- De... én... - hebegett Vilma, mint aki nem tudja, mi történik vele.

- Nem baj - mosolygott a nyírottbajuszú finom, gúnyos ajkaival.

- A kisasszony fél tőlem, ezt én meg tudom érteni. Bocsánat, uram - fordult ismét Kerbolthoz -, ha egy kicsit akadozom a magyar beszédben, de hosszú időt töltöttem külföldön. És különben sem ez az anyanyelvem - tette hozzá.

Kerbolt egyik meglepetésből a másikba esett. Az idegen modora igazán nem illett e helyre: előkelően beszélt, valami szélhámos előkelőséggel. S azzal a könnyedséggel, ami éppen Kerboltnak mindig úgy imponált.

- Uraságod egyedül jött Vilma kisasszonnyal: tetszik ez nekem - nézett tovább, kissé ingerlőn, Kerboltra. - Tetszik ez nekem, noha *so soll ich leben*[14] - mondta kissé kiesve szerepéből -,

[14] *so soll ich leben* - úgy éljek.

nem tudom, hogy tetszett gondolni. Egyébiránt - fordult hirtelen egy suhanchoz, aki az utcaajtón bámészkodott ki egy darabig, s aztán csengetve becsapta - *etwas in der Gasse*?[15]

- Senki - felelt a suhanc nagy grimasszal. - Akkora senki, mint egy ház.

- *Schön, schön*[16] - folytatta az idegen. - A tanácsos úr gavallér, lovagias jellem, hisz ezt hittem is, *das glaubte ich schon.*[17] A tanácsos úr gavallérosan kíséri a kisasszonyt, *begleitet das Fräulein*:[18] csak azt nem tudom, mi szükség lesz akkor rám? Én nem vagyok meglepetve, uram, hozzászoktam én már a meglepetésekhez, *bin dazu gewöhnt*:[19] csak bevallom, nem értem, *kann's nicht verstehen*.[20] Schöner úr megmondhatta volna, hogy a kisasszonynak még mindig... hogy a kisasszony még mindig, *wie sagt man das*,[21] érintkezik régi barátaival.

- Nem igaz! - kiáltott Vilma hirtelen. - A fene érintkezik ezekkel a disznókkal, ne bosszantson! Az ördög tudja, honnan csöppent egyszerre ide, én nem híttam, menjen a...

Az arca nekidacosodott, Kerbolt hökkenve nézett rá, szép volt, mint azelőtt. De micsoda kísértet volt mégis, ezen a helyen, ebben a ruhában és ilyen szavakkal! De megismerte, azért még a szavain is megismerte, a dacosságán, a hirtelen felforrásán. Nagy, barna szeme szinte még jobban fénylett, mint azelőtt, valami fölcsigázott ragyogással, csak az arcbőre romlott, csak körülhálózták a szemét apró ráncok. Ésráncot vetett a nyaka, amint fordult. És elnyúlt a széken, keresztbe dobta lábát, hogy térdig látszott az erős, formás láb, az azsúrharisnya. A füstön keresztül. A Selig-kávéházban.

A szerb tamburás éppen abbahagyta a játékot, és valami pénzdolgon veszekedett hátul a gazdával, nagyon hangosan, mialatt a suhanc egy másikkal kártyázott. Egy nagy hajú fiatalember könyökölt csupán egy asztalnál, feketekávé mellett, egy nő mellett, aki fel-felugrott, dühösködött, összevissza gazemberezte a fiatalembert, amit az cinikus mosollyal hallgatott. Hátrább egy ivókompánia ült, láthatólag nem törzsvendégek, betévedt ivókompánia, nem nagyon válogatós, akik tovább akartak inni, mikor máshol már bezártak. Ezek közül némelyik ismerősnek tűnt fel Kerbolt előtt... mint ahogy az álmok alakjai ismerősek... és az is furcsa volt, hogy ittas beszédjeikben a Madár János nevét hallotta minduntalan emlegetni.

A kávés nem tudott összebékülni a tamburással, és megindította a zongoraautomatát. A tamburás dühösen akasztotta le nyakáról hangszerét, és hangosan monologizálva fejezte ki megvetését e keserves világ ellen.

A kucséber holmiját rakta ki, és pénzét számolta egy sarokban.

Közben a kártyások is összevesztek. Az egyik gyanúba jött, hogy „vászonra zsugál". Tiltakozása hangossá vált:

- Maga beszél? Fonnyadt gyerek vagyok, de azért ha megfognám, maga a földön lenne régen! Halottszaga lenne régen!

---

[15] *etwas in der Gasse?* - van valami az utcán?

[16] *Schön, schön* - szép, szép

[17] *das glaubte ich schon* - hiszen így is hittem.

[18] *begleitet da Fräulein* - kíséri a kisasszonyt.

[19] *bin dazu gewöhnt* - hozzá vagyok szokva.

[20] *kann's nicht verstehen* - nem tudom megérteni.

[21] *wie sagt man das* - foglaljanak helyet.

- Kenj le neki öt ruppóért! - biztatták a többiek.

Egyáltalán olyan volt minden, mint az álom. És Vilma, Bontó Vilma kísértete - ah, annyi régi est, egy báli éj, egy komoly szó emléke a szép, piros ajkakról (oly komolyan tudott beszélni, oly okosan, nem volt tucatleány) - annyi múlt kísértete, egy virág kísértete, sárosan, fonnyadtan és... A züllött lány beszél, felforr, ontja a durva, csúnya szavakat, mintha egy sáros virággal arcul csapnak valakit...

- Vilma, én elmegyek, de addig nem megyek el, míg meg nem mondja, mit akart a feleségemnél. Ez végre kötelességem és jogom...

- Fütyölök a kötelességére - kiáltotta a lány -, fütyölök a jogaira! Fütyölök, tudja? Az apám megölte magát a maga kötelességei miatt. Disznók, disznók, itt hadarnak kötelességekről, pedig ők is olyan disznók, mint a többi. Maga miatt jutottam én, ameddig jutottam. Szegény, szegény jó papám, ha tudta volna, mi lesz a lányából! - tette hozzá szörnyen hamis, színészes pátosszal, forgatta a szemét, és elővett egy kendőt.

- Vilma - kiáltott Kerbolt, mély férfirészvétének, emberi önérzetének egy utolsó mozdulatával -, Vilma, én megértem az elkeseredését, jöjjön innen velem! Vilma, én megértem, én nem haragszom magára, én nem vetem meg magát, jöjjön velem erről az utálatos helyről. Vilma, nézze, bocsásson meg nekem, én belátom, hogy vétkes vagyok maga iránt... akaratlanul, kényszerből... de gondoljon csak vissza, legyen igazságos, én... én feleségül akartam venni magát!... Még akkor is! Még azután is! Csak magától függött... én nem léptem vissza... Én elvettem volna...

- Megölte az apámat, és elvett volna engem... disznó! disznó! - zokogta Vilma, mialatt az angol pipás férfi hátratámaszkodva székén, nézte őket szótlan. Kerbolt magához tért, kezdte feszélyezni a helyzet, kezdte szégyellni, hogy így kiadott magán: a szomszéd ivókompániából is - bár szavait nem hallhatták - különösen nézegettek át rá, mintha ismernék, és bizonyosan ismerték is, mert nagy hangos beszédben Madár Jánosról beszéltek, és mintha reá, Kerboltra is tettek volna célzásokat:

- Ó, Madárnak még a lába nyomát is megcsókolhatnák - kiáltott egy sovány, szőke ember, az asztalt döngetve. - Három-négy elemi... semmi sem lett volna belőlük... És most ott ülnek az ő jóvoltából, és ellene áskálódnak... Ezt is, kérem - mondta, halkítva -, ő hozta ide kérem, tönkrement ember volt...

Kerbolt mereven ült, varázsban, lenyűgözve; és hallotta fejére zúdulni, hangos beszédben lelkére hullani mindazt, ami eddig titkosan bántotta.

- Disznó! disznó! - kiáltotta Vilma mind hangosabban, hogy a szomszédban is elakadt a beszélgetés, és mind idenéztek... Borzasztó, mivé lett ez a lány! Kerbolt felugrott idegesen, megragadta a Vilma kezét:

- Jöjjön innen velem, akarom! Vilma, segíteni akarok magán, nem való magának ez a hely, gondoljon csak rá, ki volt maga, nézze, itt meg is ismerhetik...

Vilma összerezzent, ijedten nézett körül. Kerbolt megfogta a kezét, mintha vonni akarná az ajtó felé:

- Jöjjön velem! Jöjjön innen velem!

Vilma dühösen rántotta vissza energikus, szinte férfias kezét:

- Csak azt lesse, hogy én magával elmegyek! Szépen megyek én el magával. Mindenki megkap engem, csak maga nem fog megkapni soha! Disznó! Elmegyek inkább akárkivel, az

utolsó csavargóval ingyen, mint magával a világ minden pénzéért. Disznó! Az én apám orgazda volt, zsiványok cimborája, mégis leköpöm az ilyen disznókat! Elmegyek inkább a Brilianttal, jöjjön! - mondta, felállt hirtelen, belekarolt az angol pipás idegen karjába. - Elmegyek inkább a tolvajjal, a betörővel, akit a rendőrség keres, azt is többre tartom, mint magát!

- Megbolondult? Vilma kisasszony! - sziszegte a nyírottbajuszú, önkénytelen körülpillantva: aztán dühösen tette hozzá: - Fogja be a száját!

- Látja? Elmegyek inkább Brilianttal: nekem az való! Hozzám ilyen való! - kiáltott Vilma még hangosabban, nem is hallgatva rá.

- Briliant! - rezzent össze Kerbolt, a híres bíró, és eszébe villant az esti, otthoni beszélgetés... a felesége: - Vilma! - kiáltotta, és elfeledve mindent, a lány vállához kapott. - Mondja meg azonnal, mit keresett a feleségemnél!

- A felesége! A maga felesége! Köpök a feleségére, tudja! - szitkozódott a lány, és ránézett, mint egy ijesztő madár.

- Én elmegyek! - határozta el hirtelen Kerbolt, csak ebben a pillanatban ébredve tudatára igazán, kivel ült egy asztalnál. Feltette a kalapját, s elfordult.

De Briliant, hirtelen és halkan, mint a macska, felugrott, elébe állt.

- Bocsánat, uram, de innen nem megy ki! - mondta súgva, de határozottan.

Egy pillanat. Összevágtak a férfiszemek páros acéljai.

- Csak semmi feltűnést, tanácsos úr... Beláthatja, hogy nem eresztethetem ki, addig nem, míg magam messze el nem tűntem - magyarázta Briliant -, mert rendőrt hívhatna. Van okom félni a rendőrségtől - tette hozzá fölényes, finom mosolyával -, önnek nincs. Az jó érzés lehet. Én már régóta nem ismerem ezt az érzést. Csak nyugodtan: tessék helyet foglalni - mondta csitítva, mint egy gyermeknek.

Kerbolt vadul nézett az előtte suttogó, vékony, ideges alakra. Egy kézszorítással összeroppanthatta volna ezt a macskaszerű ügyes, nyurga zsidócskát.

- Hátha mégis kimegyek? - suttogta.

Briliant a zsebébe nyúlt.

- Revolver van nálam: van önnél? - mosolyogta. - Ugyan, tanácsos úr, minek csináljunk komédiát? Én szokva vagyok ilyenekhez, *bin dazu gewöhnt*, kár volna az életét reszkírozni erre. Egy kicsit itt ül még; miért ne? aztán én egyszer eltűnök, és akkor ön szabad.

Kerbolt a fogait csikorgatta. Hát ez a vég? ez a sors? gondolta. Ó, érezte ő azt ma előre, érezte egész nap már. Jobb is - gondolta:

- Azt hiszi, hogy félek?

- Kedves tanácsos úr - mosolygott Briliant egyszerűen -, gondoljon rá... ha itt botrány lesz... ha önt itt találják... Bontó Vilmával... egy éjjeli botrány hőse gyanánt... Nem tudom, ez kedves lesz-e önnek... mit szól a felesége?...

Kerbolt leült a székre szótlanul. A közfigyelem azonban kezdett feléjük fordulni. A suhancok szemmel látható feszültséggel kísérték Briliant mozdulatait. Őrök voltak ők, bármely pillanatban készen a beavatkozásra. Az ivókompánia azonban, akik a Madár János ügyéről beszéltek, nyilván ijedten és zavartan álltak fel helyükről. Egymást okolták, hogy minek jöttek ide, kinek az ötlete volt ide jönni, ebbe a lebujba! Ezek tudniillik a Vnuk-beli társaságból

voltak, Kovács Endre tanító és mások, kik ma túlfűtve a nagy izgalomtól, a nagy események hírétől, tovább akartak együtt maradni még, inni és politizálni, éjfél után is, mikor a jó öreg Vnuk már bezárta a boltját.

- Gyerünk a Seligbe - mondta akkor valaki: - ott is kapunk bort, az nyitva van egész éjjel.

S azzal a rokonszenvvel, mely minden olcsó és szűk alkoholzugok felé vonta kicsiny lelkeiket, siettek az éjjeli lebujba.

- Áhh, ilyen helyen kapni néha a legjobb bort - mondta *akkor* Kovács Endre. De most, hogy a dolog a veszélyes botrány színét kezdte ölteni, meg voltak szeppenve mindannyian, szinte kijózanodtak a bortól.

- Mondtam, hogy a Selig utolsó hely - mondta Kovács Endre.

- Selig úr! Selig úr! - kiáltoztak mások.

És tanakodtak, melyikük induljon az ajtó felé. Végre a tanító elszánta magát, és néhány lépést tett előre. De majd hanyatt esett rémületében, mikor Briliant egyszerre előtte állt, revolver a kezében.

- Uraim, nem ismerem önöket. Önök tanúi voltak annak, ami előbb itt történt. Nem engedhetem ki. Legnagyobb sajnálatom...

Hirtelen elkacagta magát hangosan. Ampenszán, volt kárpitos, temetőigazgató, aki hogy váratlan pénz volt a zsebében, bármennyire félt is a feleségétől, új állásának örömére, és a polgármester hazaáruló szavazatának, a küszöbön álló nagy eseményeknek bővebb megbeszélése végett ma szintén a mulatókkal tartott, egyszerre elsárgulva, egy ijedt nyekkenéssel leesett a padlón.

- Selig úr! Selig úr! Rendőrt! - kiáltozta Kovács, a kályha mögé menekülve.

Eközben Kerbolt felállt hirtelen, és nagy határozottsággal az ajtó felé tartott. Két suhanc az előbbi kártyázók közül egyszerre felszökött és az ajtó elé állt, a kijárást egészen elkerítve. Selig úr nem volt látható sehol.

És ebben a pillanatban egyszerre nagy csengéssel kinyílott az ajtó - kívülről. És bejött... elül egy suhanc, Partos járásbíró okmánytáskáját cipelve... és utána bejött - maga a járásbíró.

18. §. A SCHUNDFILM FOLYTATÁSA: MELYBEN A HELYZET NÉMILEG TISZTÁZÓDIK

Az első, akit a járásbíró megpillantott, a hosszú hajú fiatalember volt, a hátsó asztalnál: rögtön megismerte benne ugyanazt, akinek éjfélkor, a főtéri kávéházban két koronát adott. A hosszúhajú közben felültette nőjét az asztalra, és térdeit simogatva mindenféle furcsákat mondott neki, amiken a lány nagyokat vihogott, mialatt különben egész kíváncsiságával az előtérben lefolyó jelenetre ügyelt.

- Ó, Aphrodité! - mondta a hosszúhajú. - Lásd, itt vannak a Bűnök, és itt a Revolver! A Bűn és a Halál. Itt jól érezzük magunkat, Aphrodité! Mert én vagyok a Filozófia, és te vagy a Szerelem: és a Szerelem is, a Filozófia is rokon a Bűnnel és Halállal. Aphrodité!

Hirtelen lelkesedésében fellebbentette a lány szoknyáját - aki inkább csak szokásból, unottan simította le kezeivel megint -, és a járásbíró két sovány, félig-meddig meztelen combot látott vagy képzelt egy pillanatra megvillanni a gőzös levegőben. Ó, igazán utolsó hely volt ez! Partos megfordult, és menekülni akart az utcára, megfeledkezve a táskájáról, mindenről.

- Nem lehet kimenni! - kiáltoztak most már a suhancok kórusban; és nagyokat röhögtek.

A helyzet most már egész nyilvános lett, és kétségbeesett. Határozottan a csavargók részén volt a fölény.

- Selig úr! Selig úr! - kiáltozta Kovács a kályha mögött.

Lassanként csakugyan előkerült Selig úr a hátsó helyiségekből. Megpróbált azalatt az udvaron keresztül érintkezésbe jutni a külvilággal: de azt tapasztalta, hogy itt is egy fiatalember állja el az útját, aki isten tudja, honnan bukkant egyszerre elő, és tréfásan vihogva azt mondta neki:

- Fel a kezeket!

- Telefonálni! - kiáltott Kovács. - Telefonálni a rendőrséghez!

De maga Briliant őrködött a kagylóknál.

A szegény Selig úr kétségbeesetten kezdett el könyörögni, ne tegyék tönkre az ő üzletét, végre az urak elmennek, nem lesz semmi baj, neki, a kávésnak legkellemetlenebb, ha rendőrséghez kerül a dolog, úgyis már rossz hírét költötték, ő kezeskedik mindenről, tessék elengedni az urakat, őneki nincs kifogása egy vendége ellen sem, ő nem akar tudni semmiről, ezek itt igazi úriemberek, ő nem engedheti...

- Ne karattyolj, hitsorsos - szólt közbe egy kamasz. - Nem mindig voltál ily finnyás!

- Igen, Selig úr! - korholta Kovács is a kályha mögül. - Selig úr tanyát ad az ilyen jasszoknak, csirkefogóknak, aztán a tisztességes emberek...

Ebben a pillanatban meglátta Briliant arcát, és ijedten elhallgatott.

- Én nem tudok semmit, nekem minden vendég egyforma; nem igaz, kérem? - mentegetőzött Selig.

Briliant nyilván teljesen felfogta a helyzet komikumát:

- Üljenek nyugodtan helyükre az urak, *nehmen Sie Platz*[22] - mondta -, Selig úr, tessék kiszolgálni a vendégeit, ne zavartassák magukat, uraim! Ne is törődjenek velem - csak mintha itt se volnék.

- Kérem, mi... kérem, hogy mer velünk... kérem, a barátom városi tisztviselő... Stark Rezső városi tisztviselő - ingadozott Kovács tanító bátorság és gyávaság között, mutatta be a szőke, sovány fiatalembert, aki imént egyre Madár Jánost védelmezte. - Kérem, mi tisztességes úriemberek vagyunk...

Partos járásbíró azonban örömmel menekült régi barátjához, amint a kályha mögül egyszerre előlépni látta: örömmel szinte ahhoz az emberhez, aki még késő délután, mint a legrettenetesebb Újváros szelleme és emblémája tűnt fel neki. Már nem is csodálkozott, hogy a leglehetetlenebb helyeken látta megjelenni a tanítót: itt Újvároson már minden lehetségesnek, minden egyszerűnek tetszett.

---

[22] *nehmen Sie Platz* - foglaljanak helyet.

A tanító, végképp elázva bortól és izgalomtól, szintén elvesztette már csodálkozó képességét. Úgy fogta fel Partos megjelenését, mint egy *deus ex machinát*, mint egy protektort, aki jött hirtelen érveket hozni mellette, megmutatni, milyen úri társaság ők:

- Ez a barátom itt királyi járásbíró! - kiáltotta. - Mi tisztességes úriemberek vagyunk!

- Kérem, nem kételkedem - szólt mosolyogva Briliant, és Selighez fordult: - Selig úr, szolgálja ki az úri vendégeit! Milyen úri vendégei vannak mostanában!

- Ujjé, másképp volt valaha! - kiáltott az egyik suhanc, furcsán ráncolva orrát. - Ujjé, de másképp volt itt! Ugye, Berkó bácsi? - csapott a vén kucséber combjára.

- A Briliant... a Briliant korába - nyögött a vén süket, nem is sejtve, hogy maga Briliant az a nyurga, álbajuszos úr, néhány lépésnyire.

- Akkor ez a kávéház nem volt az enyim, kérem, akkor én nem voltam itt, kérem - bizonykodott Selig úr, a járásbíró felé fordulva.

- Látja, ön az oka, hogy ezek a szép idők elmúltak - szólt Briliant, ismét Kerbolt mellé telepedve, finom mosolyával, és nyugodtan rágyújtva pipájára. - Ha megengedi, még egy kicsit itt maradok, beszélgetünk, ezeknek az uraknak remélhetőleg nem sietős - mondta heccelődve. - Látja, tanácsos úr, így kerülünk össze már másodszor... Bontó-ügy, *numero zwei*[23] - és a szeme ráesett Vilmára. - Vilma kisasszony, nem iszik valamit, valami édeset? pincér! Sajnálom, hogy ezek után nem maradhatok itt; szeretem az önök szép városát - parodizálta Kerbolt felé a fejedelmi frázist -, finom hely ez, direkt nekem való. Most érkeztem, és már hadseregem van - mutatta a revolveres suhancokat -, csak annyit mondtam: *Én vagyok a Briliant*: ezt is persze, mintha csak ugratnám őket. Mind ugrott az, Nick Carteren tanultak olvasni. Mit nem lehetne itt csinálni! csak szervezni kéne... Ahogy én kezdtem is, már akkor, a Bontóék korában; de ez talán rossz emlék Vilma kisasszonynak. Kényelmesebb egyedül dolgozni, vagy egy szép nővel, grófi nevek alatt; szeret utazni, kisasszony? Én holnap indulok, külföldre, Bécs felé; nem utazna velem? Szép, elegáns alakja van, úri alakja, ez kellene, ez imponál, ízlése is van, szépen öltöztetném... Jól emlékeztem kegyedre, mondtam is mindjárt Schöner úrnak: „Szép hölgy! ez kellene nekem, egy ilyen hölgy, sok pénzt szereznénk együtt" - mondtam, szóljon magának! No, jön velem? Nem akar? Nekem megmondhat mindent! Sajnálja itthagyni azt a selyempipit?... Nono... nem akarom sérteni Schöner urat... szép fiú, meg kell adni, mindig elegáns, mesélte, hogy maga mennyire brennol érte...

Vilma csendesen sírni kezdett, Briliant fölénnyel, színészies atyáskodással nézett rá:

- Nézze, fogadjon el tőlem, öreg tanítótól, egy jó tanácsot, nem kell olyan nagyon bukni senkiért, nem érdemlik azt a férfiak, *glauben Sie mir*.[24] Magáért halálos vétek, maga egy príma nő, ezt én mondom, a Briliant. Jöjjön velem, príma módon dolgozhatnánk mi együtt, volna dohány! No, hát ne sírjon azért; hát mi az, hogy sír? Bántja sokat? Meg is veri talán?

- Sose... sose lesz semmi, orvos lehetne, adtam neki a vizsgáira pénzt, el... elkártyázta mind... - zokogott Vilma.

- Vagy elköltötte más lányokkal, ugye? - nevetett Briliant. - Ne bőgjön hát! Hiszen maga büszke, úrikisasszony volt, a Kerbolt úr menyasszonya; vagy nem?

---

[23] *numero zwei* - másodszor

[24] *glauben Sie mir* - higgyen nekem.

- Megyek magával! - kiáltott Vilma egyszerre. - Itthagyom ezeket a disznókat... Aztán visszajövök... sok-sok pénzzel jövök vissza... a talpam alatt fognak csúszni ezek... Köpőcsészének fogom használni ezt az undok várost...

Határozottan olyan volt mindez, mint egy álom, és Kerbolt szólni, mozogni sem tudott, mint a rossz álomban. Ült, ült mozdulatlanul, és hallgatta, hogy dumál ez a jasszfejedelem, hallgatta, hogyan sír, sír Bontó Vilma, és hallgatta a többi szót is mind, mind, amit a többiek szerte mondtak a helyiségben, mintha megháromszorozódott volna a figyelme, lélektelen, gépi figyelem, háromfelé is tudott egyszerre figyelni. A suhancok sem kártyáztak most, hanem beszéltek, beszéltek, és vigyáztak, hogy ki ne mehessen valaki, és beszéltek, kacagtak, emlékeztek, és Kerbolt a maga nevét hallotta minduntalan, és Madár Jánosét, akik szétugrasztották a régi, híres abstecherbandát.[25] Briliant *vasalak* volt előttük, pláne még exportőr, most készül Mókenvófba. Ezek fiatal suhancok voltak, és arról az időről csak hallomásból tudtak, legendákból, melyeket mozidrámákká dolgozott fel fantáziájuk, tetszett nekik a dolog, úgy tekintették őt, mint a veszedelmes üldözőt, a bírót, majdnem detektívet, a Sherlock Holmest, aki most az ő foglyuk.

- Hurrá! Fantomas Juve ellen! - kiáltott az egyik...

- Fenét! - mondták mások, és mondták a másik asztalnál is, ahova Kovács tanító visszaült. - Ugyan! Kerbolt? Kerbolt egy karakter, egy talpig becsületes ember: de mit tehet egy becsületes ember? Nem a becsületes emberek csinálhatnak valamit Újvároson! A Madár János, az más, az csinál, az csinált villanyvilágítást, rendőrséget, rendet is: mintha azt akarná, hogy ő maradjon az egyetlen gazember Újvároson! Még bejelentés is lesz, ha őtőle függ, mindenkit be kell jelenteni, akkor aztán igazán alászolgája!

- Alászolgája! - bólongatott az egész különös társaság, őrök és foglyok, a kétágú gázláng alatt. - Siessetek! Vége a kis csirkefogók paradicsomának Újvároson: itt a nagy csirkefogók paradicsoma!

- Szent igaz! Szent igaz! - helyeseltek a Kovács asztalánál, s a bortól nehezült fejek, kényszerű éberségben, unalomig feszítve s megtörődve - feledve helyet és eseményeket -, gépiesen forogtak újra megszokott várospolitikai vágányaikba, mintha a legotthonosabb helyen volnának, mintha nem is történt volna semmi. Már az igaz - a nagy csirkefogók! A nagy csirkefogók ellen egyszerre testvér lett mind: proletár, elvtárs! Gyermekesen, siránkozva kezdtek el panaszkodni, és megint a Vnukba képzelték magukat, és bort rendeltek Seligtől, és kezdték a régi történeteket, hogy senki sem akarta ezt a Madárt, mihelyt egyszer látták, hogy kicsoda: gyűlölték őt, ki akarták buktatni, mindjárt az első alkalommal, csak panamával lett meg újra, négy jelöltet is állítottak ellene... Partos járásbíró zavartan nézett e szesztelt szellemekre, akikben az érzés és emlékezet unott óraműve forgott újra a régi úton... Kovács már sírva tördelte a régi szót:

- Panama! Panama!

Négy ellenjelölt is volt, de mindegy volt nekik, akárki lesz, csak Madár János ne, csak ő ne újra! Mind azt kiabálták: „Abcúg Madár! Le vele Madárral! Nem kell Madár! Agyonütjük Madárt!" Ő nem kellett, a *rend*, a Madár János rendje! Ezek, ezek az ilyen suhancok, a jasszok, akik nem is szavaztak, ezek kiabáltak legjobban! És kijött akkor Babay főszolgabíró az erkélyre (éppen az, aki hajdan legelső felléptekor megbuktatta Madár Jánost), és kikiáltotta:

---

[25] *abstecherbanda* - csavargók bandája.

„Mivel más nevet nem hallok említeni, csak Madár Jánosét, egyhangúlag megválasztottnak jelentem ki.” Így lett Madár János másodszor is újvárosi bíró.

- Az volt valami! - mondta az öreg kucséber. - Felégették a városházát!

Igen, forradalom volt, valóságos jasszforradalom! És Kerbolt egyszerre érezni vélte a gyűlölet hullámait felcsapni, forrón, hajrá, az nagyszerű lehetett! Felégették a régi városházát, és széthordták, kő kövön nem maradt. Mindenki beszélt, még a kócos lány is elmondta a járásbírónak, otthagyva a nagyhajút, hogy az ő anyja is ott volt, az anyja, az asszonyok is ott voltak akkor, dobálták a követ. Ó, bizony, az urak loptak, csaltak, és a szegény embert mindenért üldözték, a szegény lányokat rendőrség alá fogták, nem hagyták megélni. Úgy ám! Kő kövön nem maradt akkor a városházán. Magyarországon ezt sehol se csinálták meg máshol.

- Mit ért, mit ért? - kesergett Kovács. - Akkor épült az új városház, ez a mostani: akkor lett polgármester!

- Minden csak használ neki... Minden!

És Kerbolt elveszni érezte magát, amint ez az alak bontakozott ki ismét a lelkekben, a Madár János alakja! Minden használ neki! Igen, mert valódi *erő*, építő *magyar erő* - gondolt rá Kerbolt, még ekkor is, itt is bámulattal; Madárra, itt a csőcselék között: aki ezt a csőcseléket magyar várossá tudta tenni... Úgy sejtette valahol messze Madár Jánost, amint láthatatlanul ezer meg ezer szálat fog össze kezébe. Stark Rezső azonban, a sovány, szőke fiatalember megint védelmezni próbálta a polgármestert.

- Az nem igaz kérem, hogy a szegény embert nem hagyja megélni, az nem igaz! Én kérem, mondhatom, én szegény ember voltam, ha valaki, mi szegények voltunk, a feleségem a lakodalmunkra úgy kérte kölcsön a menyasszonyi koszorút, kérem, a kölcsönzőintézetben: mert hirdették, kérem, az újságokban, hogy kölcsönadnak menyasszonyi ruhát, menyasszonyi koszorút... hisz nincs abba semmi, kérem - mondta hirtelen megszégyellve magát indiszkrét közléséért -, hisz úgyis csak egyszer veszi fel az ember, nem is érdemes megvenni; nem igaz, kérem? Mi szegények voltunk, kérem, és én elvesztettem az állásomat, disznóság volt, és kérem, mikor meghalt a két fiam, egyszerre, sarlachba, és azt mondja az orvos: „Holnapig biztosan vége, holnap nem érek rá eljönni, mindjárt kiállítom a halotti bizonyítványt!” - „De a másik, doktor úr, a kisebbik, mi lesz a kisebbikkel?” - kérdi a feleségem. - „Hát - azt mondja -, holnapután majd eljövök, annak majd kiállítom akkor!” - tetszik tudni, mi szegények voltunk: engem, kérem, ő tett megint emberré, nekem ő adott kenyeret, mióta ez a tisztviselőtelep van, tetszik tudni, azt mind én írom, én címezem a felhívásokat, én korrigálom a reklámokat, kérem...

- Igen ám, Rezső pajtás, de ne feledd el, hogy ez szabálytalanság volt, Rezső pajtás, mert ez az állás nincs megszavazva, Rezső pajtás, az egész tisztviselőtelep nem kóser dolog, én nem sajnálom tőled, pajtás, csak aztán meg ne járj vele - szólt bele Kovács.

- És nem szabad elfelejtkezni, kérem, hogy a jogtipró kormány mellett szavazott, kérem - szónoklott Ampenszán is, felébredve ájulásából, s elfeledve, hol van. - S hogy ez mily nagy bűn a hazafias szívekre, kérem, arról az én igen tisztelt uram, nagyságos Kerbolt tanácsos úr is tanúságot tehet; van szerencsém bemutatni magamat: Ampenszán temetőigazgató vagyok - jegyezte meg zárójelek között -, nagyságos Kerbolt úr is bizonyságot tehet, aki ma délután a polgármester előtt, ha szabad így kifejeznem, távollétével tündöklött volt, kérem...

- Ellenkezőleg, éppen ellenkezőleg! - kiáltott Stark Rezső, a vitában és a borban nem is gondolva arra, hogy Kerbolt jelen van. - Ellenkezőleg mindent neki köszönhet Kerbolt úr! A polgármester embere ő is. És ha szabálytalan állásokról van szó, hát az ő állása...

- Elég! - kiáltott Kerbolt, és felugrott. - Részeg kompánia, hivatalnok nem szégyenli magát így leinni!

Egyszerre zavar támadt. Stark azt hitte, a polgármester védelmezője ellen szólt a támadás, és még hevesebben kezdte védelmezni: ő csak egy írnok volt, de megmondja az igazat a tanácsosnak is! Ha szavazott Madár, szavazott, akire akart, kinek mi köze hozzá, a vélemény szabad még Magyarországon...

- Hazaáruló! Kérem - kiáltott Ampenszán. - Mert a hazaárulót védelmezni, kérem... - és bort rendelt a járásbíró bútorhuzatainak árából.

Kovács azonban egyszerre ráeszmélt, hogy Kerbolt részeg kompániának nevezte őket, és elkezdett sírni és dühöngeni, hogy ő is van olyan művelt ember, mint egy tanácsnok, és hogy a tanácsnok ne nézze le a szegény népnevelőt, mert a népnevelés a legfontosabb nemzeti feladat...

- Jöjjön, mucám - fogta meg ezalatt a kis, kócos ringyó a járásbíró kezét, aki ijedve konstatálta, hogy vezetője elpárolgott. - Jöjjön velem, már ki lehet menni. Meglógott az anyja hólyag, mit bánja? Ki tudja milyen piszkos helyre vitte volna? Majd adok én magának szállást, cicám! Jöjjön, csak nem akar ezekkel veszekedni, hagyja itt ezeket a disznókat...

- A táskám! - kiáltott a járásbíró, amint észrevette, hogy az út csakugyan szabad már, és a csavargók, hogy, hogy nem, mind eltűntek.

- Nem jól teszed ezt, ó, Aphrodité! - szavalt a nagy hajú filozófus a leányhoz, aki végképp belekapaszkodott a járásbíróba. - Nem érzed-e, hogy én vagyok a te Értőd, a te Rokonod? Nem érzed-e bennem az Erószt, a Filozófiát?

- Pukkadj meg a füles Zsófiáddal!

- A táskám! Az okmányaim voltak benne! - idegeskedett még mindig Partos.

Kerbolt pedig egyszerre körülnézett - és nem látta Vilmát sehol. Ott künn a hajnal valami csúnya, kormos szürkeséget kevert. De Partos nem mehetett. Nem menekülhetett. A táskáját kereste.

- Látod, barátom - nevetett Kovács tanító, akit a sok bor s az álmatlanság még élénkebbé, hangosabbá tett a szokottnál. - Így jár, aki ezek után szalad! Ugyan bocsáss meg... örülök, hogy a véletlenség megint így összehozott, de... ki az ördög adta neked azt a gondolatot, hogy Újvároson keress nőcskéket? Badarság, barátom! Már ne haragudj, de... tőlem csak őszinte szót várhatsz, ugye?... Badarság! itt mind az utolsók vannak... utolsók... Valamirevaló mind Pestre megy innen: a pestiek nagy része innen került... Badarság, vén kujon... hej, így jár, aki...

- De... de én... ugyan... - mentegetőzött a járásbíró, és ijedten gondolt a feleségére és hivatali méltóságára. - De nekem eszem ágában sem...

- Nekem beszélsz? *Kenn dósz!*[26] - röhögött a tanító. - Hagyd ezt, ne add a bankot, öreg! Hogy a mennykőbe kerülnél másképp ide?... Azt hiszed, nincs nekem is eszem, nem találom ki, hogy az a csibész valami jó nőt ajánlott neked... hogy itt találsz egy jó nőt... Hanem persze... mikor rábíztad a táskádat... jobbnak látta megugrani vele... bruhhaha!

Csodálatosnak látszik, de igaz: Partos csak ebben a pillanatban realizálta igazán, hol is van ő voltaképp, micsoda helyen töltötte az éjszakát. Eddig úgy gördült minden, mint egy álom: nem is lehetett csodálkozni semmin. Fantasztikum volt, s szinte nem is valóság. De most,

[26] *Kenn dósz!* - Ismerem én ezt!

amint gyermekkori pajtását látta részegen maga előtt, s az ismerős hanglejtést hallotta: egyszerre a mindennapi élet piszkos színeiben jelent meg előtte minden. Érezte, hogy valóban ő ez, Partos királyi járásbíró, és nem valami mesebeli, álombeli helyen van, nem egy detektívregényből kivágott apacstanyán, hanem egy egészen közönséges, egészen piszkos helyen, ahol egy királyi járásbírónak igazán nem illik megfordulnia! Valami kijózanodás volt ez, minden egyszerre valóság lett: elveszett okiratai, s a jövendő, nagy kellemetlenségek. És mint mikor az álmodó iszonyú erőfeszítéssel kétségbeesett mozdulatot tesz, hogy kirázza magát valami lenyűgöző lidércnyomásos álomból, sikerült egy pillanatra feledni ezer restelkedését, passzivitását, s minden akarata, minden ereje egyetlenegy ideában éleződött ki: hatóság! rendőrség!

Önkénytelen Kerboltra pillantott. Ez a rejtelmes korholó, aki oly váratlan jelent meg itt, szinte a szolidság nagykövetének látszott ebben a kétes környezetben... Madár János bizalmasa, a szigorú, az elves Kerbolt, akinek a nevét ma már annyiszor hallotta, nem maga a hatóság-e itt? Nem hozzá kell-e fordulni mindjárt? Nem az álom csodáihoz tartozik-e ennek az embernek a megjelenése is itt? valami gondviselés...

A társaság úgyis keveredett, bemutatkoztak, borosan, zavartan tárgyalták az eseményeket. S Partos egyszer csak Kerbolttal beszélt, hosszú, izgatott sürgetésbe áradt, mentegetőzéssel vegyest, minduntalan ismételgette: tanácsos úr, tanácsos úr - és a rendőrséget emlegette, a legközelebbi őrszobát.

Kerbolt kábultan, üvegesen nézte. Tetterős gyorsasága egészen megbénult. Hova lett Vilma? Rendőrség? Ó, hátha Vilma... hátha Vilmát is... hát végre Vilmát is üldöztesse, a rendőrség kezére juttassa... mint hajdan az apját? Most... éppen most... Hát kicsoda ő, hogy így sorsként avatkozzon egyre e szegény leány életébe... akit egykor szeretett? S akit mégis ő taszított *ezzé*, az ő zord tisztasága? Mi joga volt erre? Most érezte, hogy a tisztaság is csak helyzet és illúzió... A saját életének alapja is csupa szenny...

Ő, aki mindig imádta a jellemet, akaratot, most nagyon is látta a sorsnak, a helyzetnek hatalmát, amely ellen lehetetlen küzdeni. Báb, mindenki báb: s nem volt-e ő is báb mindig, helyzetének bábja, mikor legjobban hitte, hogy erővel, akaratból cselekszik?

S mintha kétfelől húzzák a marionett zsinórját: mozdulatlan maradt.

- Tanácsos úr... tanácsos úr... - lamentált egyre Partos, és valahányszor visszajött ez a szó, mindannyiszor följajdult valami Kerbolt belsejében, mintha tüzes vassal döfködnék újra meg újra. Stark Rezsőre nézett, a szegény diurnistára,[27] aki bent, a hivatalban bizonnyal meglapulna előtte, felnyitni se merné a száját: de itt az imént, borosan, csakhogy a szemébe nem mondta, hogy a polgármester kegyelméből él, hogy az állása panama!

Kerbolt, mint a legtöbb visszavonult, magányos ember, állandóan magán érezte függni a világ tekintetét. Nem volt hiú pedig: mint a méhész, annyit törődött a körülötte dongó apró fullánkosokkal; de korrektségének tudata volt a méhészkesztyű, mely őt minden szúrástól védelmezte. Hova lett ez a drága kesztyű? Elmállott lassan, elrongyolódott a cselekvésben, mint a Don Quichotte-ok páncélkesztyűi mind... Most megsebezhette minden, és nem mert többé benyúlni a kasba.

- Haza, Ampenszán bácsi, gyerünk, gyerünk! Reggel van, Ampenszán bácsi! - támogatták föl Kovács és Stark Rezső a holtrészeg Ampenszánt. - Hova vigyük haza? A temetőbe? - s nagyokat kacagtak, míg Ampenszán szokott fecsegése helyett búskomor hallgatásba merült.

---

[27] *diurnista* - napidíjas írnok.

Ilyenkor már a feleségére gondolt, erre a száraz és szigorú asszonyra, ingére és sötét alsószoknyájára, s ideges, végeérhetetlen szavaira...

- A rendőrségre, barátom, csak a rendőrségre - biztatta Kovács Partost még kimenet. - Nincs is messze az őrszoba: ismered az oroszlánbarlang-teóriát? Szaladj oda, most mindjárt; tessék őt odavinni, tanácsos úr. Az én Kálmán barátom egészen új ember Újvároson, most helyezték ide, járásbíró, királyi járásbíró... A rendőrségre, ez elengedhetetlen, már csak a közügy szempontjából is, a közbiztonság érdekében... Ó, bocsánat, tanácsos úr, nem akartam útbaigazításokat adni, egyszerű néptanító létemre, a tanácsos úr bizonnyal jobban tudja a tennivalókat, ne úgy tessék venni... Mindannyian tudjuk a tanácsos úr kiváló érdemeit... és mindenkitől tisztelt, nagyra becsült jellemét... megvesztegethetetlen tevékenységét e szerencsétlen város körül... Mert kérem, ez csak egy panamafészek... Itt minden panama... már bocsánat, hogy ily kereken kimondom, egyszerű néptanító létemre... Ámbátor igazgató kéne hogy legyek én; annak története van, kérem... Szervusz, járásbíró uram, menjetek csak a rendőrségre... Mennék én is, de Ampenszán bácsit haza kell vinni: azt se tudja, a temetőben lakik-e már, vagy nem még. Gyüjjön, Ampenszán bácsi... Igaz, járásbíró úr, mikor látjuk egymást? Legyen szerencsém holnap, azazhogy már mát kell mondanom, ebédre... Ebédre... - nyelt egyet, érezte ennek a hirtelen meghívásnak merészségét. Mit szól hozzá a felesége, tud-e hamarjában olyan ebédet adni, nem szoktak náluk vendégek lenni, hogy viselik majd magukat a gyerekek? - Gyere ebédre, a feleségem meg fog örülni, legalább meglátod a kölykeimet, az orgonasípokat... Ipar utca 10, el ne feledd!

A járásbíró egészen meg volt botránkozva, mennyire nem látszik ezeken az embereken, hova kerültek, mit éltek át az imént. Részegek - egészen részeg mind. De érezte, hogy ő maga se józan. Menni akart, és bizonytalan támolygott a lábán. Minden olyan furcsa volt körülötte. A kis márványasztalok, mintha inogtak volna. A vén kucséber arca egy fintor. A lámpák émelyegve égtek bele a reggeli, ködös ablakok tompa szürkületébe... A kis kávéház ingott a szürkületben, mint egy hajó. Partos kapaszkodott... kapaszkodott... és a kócos lányba kapaszkodott bele... Valami röhögéseket hallott körös-körül.

- A rendőrségre... a rendőrségre kell menni - kóválygott a fejében.

Szédült. A hűs márványasztalra hajtotta homlokát. Valaki átkarolta: egy rikítópiros női kabát érdes érintését, olcsó szövetszagát érezte. Hátul valahol röhögtek: de elöl mindenki eltűnt. Hajfürtöket érzett Partos, csiklandozták a fülét: valami meleget. Kovácsék eltűntek, eltűnt Kerbolt is. Tőkéssynére gondolt Partos, Tőkéssyné fürteire, vállára, amint előtte ült volt a koncertben. Mintha ezer esztendeje lett volna már az is. Egy gomb, egy nagy gomb ért hidegen a nyakához.

Egyszerre... eloltották a lámpákat. Reggel volt, visszavonhatatlanul szürke, piszkos reggel.

Kinyitották az ajtót. A pezsgőplakátok a falon kopottan, szédelegve lobogtatták cifra rongyaikat a nappali fényben. A biliárdasztal nyújtózva mártogatta tömzsi lábát a kétes árnyékokba.

A járásbíró homályosan emlékezett, mintha valami nagy kár érte volna: de már nem tudta, hogy mi. Egész kis gyermeknek érezte magát, fáradt kisgyermeknek, aki nem érti, mi van körülötte, aki félig alszik, aki rosszakat álmodott, aki szeretné, ha dédelgetnék: puha ágyba szeretne bebújni.

- Aludni, kicsikém, aludni! Jöjjön velem aludni! - mondta egy női hang, és nem folytatjuk tovább a járásbíró éjszakájának történetét.

19. §. MELYBEN A POLGÁRMESTER ELOLVASSA A REGGELI LAPOKAT

Az az ablak a városházán, melynek világosságát a járásbíró bámulta az éjben, a polgármester dolgozószobájának ablaka volt. Reggel három óráig dolgozott ott Madár János, próbálta rendbe szedni az iratokat, mit adjon a bizottság elé, mit ne, ha igazán bizottság lesz.

Komoly veszélyt érzett: nem kellett volna idáig engedni a dolgokat. Előbb kellett volna kilépni innen... fölfelé... hogy ne is merhessenek arra gondolni: számot kérni tőle! Szemét nép, és ő kesztyűsen bánt velük. Ezek akarják kitörni a nyakát? Neki? Próbálták volna egyszer ők igazgatni Újvárost, csak egy napig!

Szabálytalanság? No, sokra ment volna itt ő szabályosan! Ugyan mire ment Kerbolt?

S vajon ezeknek az embereik szabályosak voltak? Az ő elődje egy ruháskosár aktát égetett el a tisztújítás napján. Jolszky főjegyző... mindenki tudja, miért lett öngyilkos Jolszky főjegyző.

Jó barátságban lenni velük: ez az egyetlen titok! Kormányozni őket, hogy észre se vegyék. Mindnek állás kell, mindnek be kell tömni a száját. De minden új állás új szabálytalanság, új vád, új ürügy ellene: azok szájába - akiknek nincs betömve a szájuk. Akik nem kaptak állást. Pedig az állások egyszer csak elfogynak.

Nem azért fog-e megbukni, mert nem tud több állást teremteni?

Mért nem távozott előbb? Ó, ez a munka igazi veszedelme: hogy szenvedéllyé válik! Valóban, azért nem hagyta itt előbb ezt a várost, mert munkájának sikerét óhajtotta látni: mint a játékos nem áll föl, míg a partit ki nem játszotta. Ha tudnák ezek az emberek körülötte, milyen nagy dolog volt neki mindaz, amit kezdett, milyen szenvedéllyel csüggött tervein, ezen az egész nagy, fejlődő városon, az ő városán: mint a gyermek a házon, amelyet építőkockákból rak föl.

Ha tudnák? Talán tudják - és elnézik neki, mint valami ártatlan, kissé gyermekes szenvedélyét egy különben komoly úrnak.

De ha tudnák, hogy ezt a szenvedélyét a saját haszna fölébe helyezte, hogy minden inkorrektséget nem magáért, hanem a városért művelt, hogy a hatalom nem vagyon, hanem alkotás forrása volt neki!

Hogyan megvetnék és kinevetnék!

És még ha tudnák, hogy most is mennyire sajnálja ezt az alkotást elhagyni! S a veszélyek között szinte nem is magát félti annyira (ó, istenem! őt csak nem tudják, nem *merik* tönkretenni!)... Hanem például az új tisztviselőtelepet; ennek biztosan vége, ha az ő kezét egyszer megkötik, ki tudja ezt megcsinálni olyan semmiből, ki meri csak elgondolni is úgy, ahogy ő *megcsinálta* volna? Folytatja-e valaki? Elmondhatja-e valakinek azokat a ravaszságokat, azokat a képtelennek látszó utakat, melyek az ő tervében voltak?

- Lehetetlen és szabálytalan - ezt mondanák reá.

Pedig ő megcsinálta volna! Mint ahogy a többit megcsinálta!... És elmélázott lelke apróságokon, pontos tennivalókon: nézte a tisztviselőtelepi előjegyzéseket - holnap a járásbíró is közöttük lesz már -, íme, mennyien építenek a szavára, a Madár János szavára. Szabad-e engedni, hogy az ő szava ne legyen cselekedetté? Apró szabálytalanságok miatt? Holnap tárgyalnia kell Kerbolttal: Kerbolt szolidsága fedezni fogja őt! Kerboltnak azt kell kivinnie a bizottságban, hogy ne nagyon kicsinyesen vizsgálják az ügyek alapjait. Vajon megteszi-e ez a szigorú ember? Meg kell tennie: hisz híve, bízik benne, bámulja alkotásait - nagyon jól tudhatja már Kerbolt, éppen a maga tapasztalásából is, hogy tiszta elvekből nem lehet megcsinálni semmit. Kerbolt úgyis beszélni akart vele - miről? Az asszony? Csak most meg

ilyesmi ne komplikálja az ügyeket! - Minek is van dolga az embernek mindig asszonyokkal - (gondolta bosszúsan, de tulajdonképpen nagy önelégültséggel: belekapaszkodtak az asszonyok, neki nem volt fontos soha, mindig inkább gyengeségből ment bele; de karrierjének tagadhatatlan használt). - Csak most az egyszer... de nem, ez nem lehet, ez már régi dolog, nem volna értelme most - (gondolta, igen józanon). Talán éppen a saját ügyeiről akar vele beszélni Kerbolt. Három óra tájt tért Madár János a hálószobájába, és hétig aludt. Hétkor az ajtó alatt - ahol már régóta keskeny világosság szűrődött keresztül, reggeli aranycsík - egyszerre csak halk surranással becsúszott az *Újvárosi Közlöny*. A polgármester kikelt ágyából, fölvette az újságot, visszafeküdt, és böngészni kezdte a betűket a szürke homályban.

Csönd volt, a felesége már fölkelt, mindig korán szokott feküdni és korán kelni, gondos háziasszony. Madár János zörögve kiterítette paplanán a nagy lapokat. A barna szekrény frissen és komolyan állt őrt a fal mellett, a spalettán is fény szűrődött át, csíkok, aranycsíkok mindenfelé.

Az első cím, amit a polgármester meglátott: *Nagy betörés Újvároson.*

- Botlató! - gondolta Madár János, amint figyelme megbotlott az újságcikken. - Botlató! - Ma este óta már egyre ismételgette magában ezt a szót. Akkor ötlött eszébe először, mikor Kerbolttól jött vissza, a koncertre, át a városháza szokás ellenére kétfelé kitárt, cifra kapuján. A kapu alatt, éppen középen, apró ércköldök okvetetlenkedett a sima aszfalton, záráskor ebbe vetette meg magát a belső szárny leoltott vasretesze. De tárt szárnyak között csak alkalmatlan botlatónak meredt, és Madár titkon mosolygott, amint a koncert gyülekvő közönsége, fényes, betétes cipők, sorra csetledezett az ügyetlen vasbütykön.

- Botlató! - gondolta mindjárt. - Holnap le fogom vétetni, és az aszfaltba vágatom a reteszne k való nyílást. - Botlató! - ismételte akkor rögtön, egész másra gondolva, arra, hogy kedves, lendülő terveit, hogyan botlatják egyre, szamárságból, ostobák. - Botlató! - gondolt egyszer, a zene közben, az asszonyokra is ezzel a szóval, Ilonára... - Ilonára és Kerboltra (akivel ma oly kényes és fontos beszéde lesz)... - Botlató! - botlott meg most az újságcikken, mely a szenzációs címet viselte: *Betörés Újvároson!* Éppen most kellett ez is; igazában már rég nem volt ilyesmi Újvároson (no, annál biztosabban meg lehet találni újvárosi rejtekekben pesti szenzációk tetteseit). A róka is bejár a faluba csirkéért: Pesten működtek ezek. - Botlató! - A polgármestert zavarta ez az új eset. Pedig voltaképp mit törődik vele? Mást keresett ő most az újságban: a maga nevét érezte villogni a szennyes betűk szeme közt, és már látott is egy cikket nagy címekkel: *Kitört a vihar!* - De - belebotlott a másik címbe: *Betörés, betörés!* - s nem tehette, hogy futtában azonnal tudomást ne vegyen mindenről, amibe belebotlott... Betörés! És éppen az úri utcában, a Kossuth utcában, Újváros hivatalnoknegyedében... Éppen most, mikor a tisztviselőtelepet reklámozza - éppen jó reklám lesz... Botlató! - betörés Bátor Mórnál... Ah! - éppen Kerbolt tőszomszédságában!

- A rendőrségnél kivisszük, hogy a fővárosi lapok ne nagyon firtassák az esetet - gondolt rá a polgármester, és szeme már a másik cikket kutatta: *Kitört a vihar!*

- *Kitört a vihar!* Dr. Madár János, városunk polgármestere, Pest vármegye tegnapi közgyűlésén az obstrukció ellen szavazott... Hersei képviselő helytelenítette Madár állásfoglalását, s bejelentette választóinak, hogy ezentúl vezérük lesz, s a *városi közéletbe* be fog avatkozni. Hadat üzent a városi rezsimnek.

„Felülvizsgáló bizottság! Ez máról holnapra jött. Olyan váratlan, mint a mesebeli *haupttreffer*.[28] A pillanat szülte."

„Hajrá! Hersei-Hirschfeld! Hajrá!"

„Ez legyen a jelszó."

„Ti derék függetlenségiek, szaladjatok utána. Segítsetek új, felkent vezéreteknek igazolni a Svarc Jenők, a hemzsegő negyvennyolcas zsidók igazát."

(- Ah, ügyetlen, tehetségtelen! - bosszankodott a polgármester. Ezt az embert, aki ezeket írta, mindenki az ő leibzsurnalisztájának gondolta: mert egyszer megsajnálta szegény nyomorultat és némi támogatásban részesítette. Könnyelműen híveket szerezni néha még rosszabb, mint ellenségeket. Mit törődött ő tulajdonképp az újságokkal: amit a kicsapott díjnokok és félbemaradt filozopterek irkálnak? Ők bírálják, ezek a tinók tanítják őt, hogy kell a várost kormányozni!... Hadd ugassanak! De ha ügyetlen dicséreteikkel sodorják kellemetlenségekbe, ha saját, egyoldalú, kicsinyes velleitásaikat imputálják neki: a barátaink ellen igazán nem lehet védekezni. Ez az újság - az ő pártlapja - hónapok óta valósággal antiszemita hírébe keveri őt, és már nem tud hogyan védekezni ellene. Mert nyíltan tiltakozni mégsem lehet: a katolikus körrel sem húzhat végre ujjat. Ah, már szólni kell végre ennek az embernek: az ilyen jámbor, meggyőződéses marhánál nincs rosszabb...)

„Azt akartátok, hogy várossá alakuljunk. Falunak szegények voltunk, és lettünk koldus - város."

(- Tinó! - gondolta Madár János. Hisz a várossá alakulást voltaképpen ő, *Madár* akarta, a polgármesterségre *neki* volt szüksége: és hogy sokáig az ellenszegülőt játszotta, az csak politika volt. - Tinó! és nem tudja azt, hogy az ő városára, éppen most, nem szabad mondani, hogy koldus.)

„Ti torokbűvészek, hangosan kiabálók, a jó étvágy fölkentjei, akik az ellenzék öblös gyomrú szeladonjaival - (tinó! az ellenzéket szidja: mikor éppen azt kell mutatnom, hogy ha az obstrukciót helytelenítem is, megmaradtam igaz ellenzékinek!) telepedtetek a terített asztal mellé, és zajos csámcsogással ropogtattátok agyaraitokkal a községi gazdálkodás harapnivalóit." (Tinó! még a panamákat emlegeti!)

„Hajrá!"

„A kapkodás, a rohanás, a sebtiben való cselekvés befészkelte magát koponyáitokban, melyek tátongó ürességét megtölti a gondolat: Mi vagyunk az urak! És szabad a vásár!"

Madár János letette az újságot. Kéjes, vasárnapi szibaritasággal akart elnyúlni még egyszer, mielőtt e kellemetlenségek mára végképp elöntik. Oly nyugodt volt minden e kedves félhomályban. Csinos, bodros szobalány hozta ágyához a reggelit, csengő, fehér edényeket. Feltárta az ablaktáblát, s az aranycsíkok szétömlöttek széles, éles fénykévékké, elfolytak, lefeküdtek padlóra, bútorokra, a székeken dagadó toronnyá rakott tiszta vánkosokra. S a nagy szekrény teljes reggeli méltóságában bontakozott ki egyszerre, rezes vakzáraival s sarkainak fényezett villanásaival. Oly nyugodt volt minden. De a fénnyel hangok is bedőltek a kitárt ablakon, Újváros reggeli hangjai, vaszörgés, tört harangszó, villanyoscsengések, ajtónyitás, porolt szőnyegek puffanása, pergő asszonyszavak, hars kiáltások is, vad, sivító ütemű kamaszhang:

- Újvárosi - Friss Új-ság! - Újvárosi - Friss - Új-sáág!

---

[28] *haupttreffer* - főnyeremény.

- Á, az ellenzéki - botlató - a Svarc Jenő lapja. Mari, hozzon egy *Friss Újság*-ot.

És végignyúlt újra a bevájt nagy ágyban, mintha máma nem is akarna fölkelni. Pedig oly szép idő látszik ott künn! Lassan fog fölmelegedni az éji vihar után. Madár újra fölvette a lapot. Az életes betűk kalapáltak, ketyegtek, sziszegtek. Jó! Csak hadd sziszegjenek, kiabáljanak ide-oda! Ő nem fél, ő hatalmas, nyugodt hatalom, jól érzi magát, játszik velük, ismeri őket veséjükig. Tinók! Bőgjenek! ez az élet.

De aggodalmak áradtak a papirosból, ijedelem, védekezések, bizonytalanságok. Ez a hirtelenség, ez a hajrá, ez a sebtiben való cselekvés... Nem ingott-e meg itt valami? lehet ez? lehet ez ellen védekezni? Ki gondolta volna... ilyen hirtelen?

„Ha pár hónappal ezelőtt meghallgatja a polgármester egy ibolyacsokros lovag ajánlatát, akkor ma a lovag úr nem förmedvényeket, hanem ódákat zengene dicsőségéről..."

Ah... A Polgári Kör fáklyásmenetet rendez Herseinek, „azon alkalomból, hogy a vármegyei közgyűlésen az obstrukció mellett, vagy inkább (vessük le az obstrukciós köpönyeget) a polgármester ellen foglalt állást"... Ma este... fáklyásmenet... „Jelszavakkal és görögtüzes jelenetekkel táplálni ezt a szerencsétlen nemzetet - nem volt még elég?"

- Apa, itt a *Friss Újság*... Apa, mama kérdezteti, nem kelsz még föl?

- Hagyjatok békében! - ordított Madár János, és a Géza fiú ijedten surrant ki az ajtón.

- Apának rosszkedve van.

- Hát mi vagyok én? Hát polgármester vagyok én? - dühöngött magában Madár, és az ellenzéki lap zörgött a kezében. - Ez a Svarc Jenő is, meg a Nagy-Tatár, az ilyenek: ezek Újváros kerékkötői. Ha őrájuk hallgatnánk, bizony nem történhetne semmi - semmi sem haladna. Uff! föllebbezési blankettái voltak készen, azelőtt, ennek a Nagy-Tatárnak, mindent fellebbezett a tanácsban: megtörtént, hogy elaludt egy ügyet, fölriadt hirtelen, a már megszavazott dologra nyújtott be interpellációt. Ezekkel kell neki udvariaskodni! a zsurnalisztikával: a „közvéleménnyel"!

Beszélnek... mennyi szamárságot! Az egyik antiszemitának bélyegzi: a másik azt olvassa fejére, hogy a zsidók kifizették adósságait - mielőtt polgármesterré lett.

Mint döntő zápor, verték a vádak mindenfelül. Ami nagyot, hasznosat alkotott, kulturális áldozatkészsége: éppen az vált váddá, gyanúvá ellene. Semmi sem jó nekik. („A mozit színháznak, a csinnadrattát zenének, tinglitanglit művészetnek, pipaszurkálót könyvtárnak nézi a tanács." Semmi sem jó nekik.) Ha mindent csak önzően, szűk célokkal tenne, mint más, megértenék, hagynák. Nem értik önzetlenségét, nem érzik a haladás szükségét: aljas okokat sejtenek mögötte.

„Egy kiérdemült handlé se vesz annyi mindent össze, mint az érdemes tanács. Egy patkánnyal teli, vén házra fáj a foga. Fő a sok éhes patkány, aki szeret rágcsálni."

Ó! Ötvenezer koronáért vette azt a házat. Néhány év alatt kétszázötvenezret fog megérni! Nem vétette-e meg hat éve a Weisz-féle telket százezerért? ma a beépítetlen része is többet ér! Mindenki tudja ezt. Világos, hogy mire irányulnak ezek. Lehetetlenné akarják tenni a Tőkéssy-féle parcellázást. Érzik, hogy ez nemcsak kedves terve, hanem fogózó, mentőkötele is. Érzik, hogy szüksége van Tőkéssyékre. Az ördög tud ezek között valamit megvalósítani! Érdemlik ezek?

Az egyik cikk éppen félreismerhetetlen célzásokkal beszélt Újváros közéletének megrontójáról, a régi, tiszta éráról, melynek vezetőjét a polgármester magához láncolta, és romlott

klikkjébe vonta. Ez egyenesen Kerboltnak van szánva. „Csodáljuk - mondta a cikk -, hogy kiváló és jellemeseknek mondott úriemberek nem tudnak ellenállni e férfibőrbe bújt szirén bájhangjainak, s nem veszik észre, minő szemétdombra vonja őket." Szerencsére Kerbolt nem olvassa az újságokat. Különben mindjárt úgyis beszélni fog vele.

A polgármester erélyesen rúgta le magáról a takarót, s gyors, de gondos toalettet csinált. Felülvizsgáló bizottság! - gondolta. - Itt van a nagy próba: hamarabb, mint gondolta - botlató! Ah, mikor kopnak le mindezek a botlatók? Megyek - gondolta -, elibük fogok lépni: önzetlenségem, ártatlanságom tudatát szögezem elibük. „A köztisztviselő jutalma - gondolta -, éjjelt-nappalt eggyé téve nem ismertem fáradságot, akkor, amidőn a közérdekért, mások javáért tenni, alkotni kellett!"

A városi szolga hordta fürdőjének a vizet. „Majd ha meglesz a vízvezeték..." - gondolta. - Nem tudják, mit köszönhetnek nekem!

- János! - mondta a szolgának. - Ez is nekem köszönheti a kenyerét - gondolta -, négy új szolga! - Hogy pedig akaratom ellenére néha-néha szabálytalanságot is kellett elkövetnem, annak a teljesen elavult községi törvény az oka, mely megakadályozza a városok fejlődését, s melyen már végiggázolt az egész ország városi hatósága... - próbálgatta magában a frázisokat. - A nagyokkal nem törődnek: kicsiségekbe bukom bele; botlató! - gondolta. És egyszerre Itália jutott eszébe, tengerparti reggel, egy pompás hotel terasza, kis, uniformisos, hajlékony groomfiúk... (Ilona...) Két éve! Valóban szabadságot kért, két hetet akkor, évi jelentésének megszerkesztésére, aztán megint két hetet s megint: az évi jelentésből a város félszázados története lett, egy emlékmű, egy jubileumi könyv: s kérte, hogy hivatalától távol, nyugodtan írhassa meg: Kerboltot is kikérte, a város volt bíráját, hogy a könyvhöz fontos adatokat szolgáltasson. Miért kellett a város történetét éppen Itáliában megírni? Istenem! neki mindent megszavaztak akkor! És Újvárosnak reprezentálni kell, Újváros polgármesterének utaznia kell: tanulmányutakat! S úgy kellett a nyugalom is, a közélet undorai után: egy kis nyugalom, amely mégis tevékenység! Istenem! a város története ma sem kész, és Kerbolt, szegény Kerbolt, sohasem titkolta előtte rosszallását e furcsa üdülésért, amibe őt is belevitte. Csupán Ilonáért ment bele kétségkívül, aki már akkor is ideges volt, akinek környezetváltozást, levegőváltozást ajánltak az orvosok. És... ott szövődött szerelmük Ilonával: a pálmás hotelben, a szép olasz tavaszon... Istenem! úr volt akkor, mindenható, és boldog és szabad! Ez a boldogsága, ez a kis csent nyugalom: ez is fejére fog lázadni most!

Vastag szivart dugott a szájába, a tiszta ing ropogott a mellén, büszkén ütötte ki fejét a fényes gallérból. „Ha e világ mind ördög volna..." - mint diákkorában énekelte, gyakran, szép öblös hímhangján! „Karrier? - gondolta. - Nem, nem kell karrier most, gyávaság volna félreállni, itthagyni őket, míg mind le nem győzte, mind el nem tiporta ezeket a férgeket!" Karrier? Minden karriert nyitva érzett mindig: s sohsem érzett több erőt, mint most! Érezte most, hogy minden lehetne: főispán, ha akar... hisz *fölfelé* mindenki barátja: s egy lépés még a kormány felé... és... De előbb legyőzni itt mindent, maga, a maga erejével, a tények döntő erejével.

És - mi lenne itt most nélküle? Az üres pénztárra gondolt, a kuszált ügyekre, melyekben senki kívüle nem tudna kiigazodni. Egy kéz: és minden pompásan forog; vonjuk el a kezet, micsoda *débâcle*![29] És a bukás: a város bukása - és az ő bukása! Az adósságai, a felelősség: az ezer apróság, amiről nem tudna számot adni... Kis dolgokban mindig hanyag volt: lehetett-e másképp? De ami kicsi volt a város nagy ügyei közt: nem lesz-e nagy neki, ha magára marad?

[29] *débâcle* - bukás; összeomlás.

És a családja? az emberek, akik hozzá vannak kötve? Ilyenkor érezte csak, hogy családja van: mint valamely tagját akkor érzi csak az ember, ha fáj.

- Géza! Géza! - paskolta meg a nagy fia fejét, aki jött kezet csókolni, indult a templomba. A fiú meglepve, zavartan osont el.

- Ma este fáklyásmenet... Herseinek... - gondolta a polgármester, megmarkolva ezüstnyelű botját. Suhintott egyet, verte a lombokat.

Aztán kimenet még szóba állt a hajdúval, szokott kedélyes leereszkedéssel; a betörésről beszélt már a János, pletykáltak a városban. A gazdag Bátor ügyvédnél törtek be, akinek Hirschfeld lány a felesége. Bátor nem volt otthon, későn jött haza (kaszinói titkár lévén, kötelességének érezte reggelig kártyázni), Bátorné a szüleinél aludt. A betörőknek mindezt tudni kellett. Azt mondják, a Briliant itt van a városban, volt valami hecc a Selig-kávéházban... A betörés csak zajjal történhetett, csodálatos, hogy Kerbolték nem vettek észre semmit...

- Gyula aludt volna? - csodálkozott Madár, s eszébe tűnt a világos kerti ház, a nagy árnyékát sétáltató férfi. Egész éjeket így szokott sétálni...

Ah, pedig érdemes-e rosszkedvűnek lenni? Madár dúdolva lépett ki a lépcsőházba. Szemét nép... szemét nép... Vajon ezért a betörésért nem ő lesz-e felelős? Kitelik ezektől. Közbiztonság... Madár János alatt!

20. §. MELYBEN, TÖBBEK KÖZT, EGY HASONLAT LESZ A KANNÁRÓL ÉS AZ ÖNTÖZŐRÓZSÁRÓL

...Hajnal, piszkos hajnal! Újvárosi hajnal! Hogy ültették föl a temetőfalra a tökrészeg kárpitost lármás barátai! És hol-mindenhol nem hempergett a szegény Partos bíró! Oly barátságtalan szürke hajnal volt ez, és *egy* aszfalt volt az ég is, nedves aszfalt a föld, mikor Kerbolt tanácsos hazamenekült. Szegény, alélt, éjjeli lények fordultak haza a sárban, undok, barna generál-szaftjában a kemény városnak. És villanyosok, az első villanyosok, munkásvonatok, gyűrött, fekete emberek zsúfolt tartányai, zúgtak, sivítottak, sebten, szigorúan. Még így vasárnap is; noha valami különbséget már lehetett érezni. Nótákat vert ki csengőjén a hajnali kalauz. Haj! csobbant, loccsant a barna tócsa a friss kerekek alatt, mint habverőtől a csokoládéhab. Kerbolt sietett, borzongott, a ruhájához dörzsölte magát: különösen ernyedtnek érezte tagjait, a szájában összement a nyál. Nem volt hideg, és mégis hideg volt. Rideg, léha, bágyadt érzés a levegőben: a házak ásítottak, az utca nyújtózkodott, az akácok dideregtek. Mintha nemcsak az ember, hanem az egész város is: a kövek, a fák, álmatlanul töltötték volna ezt a szennyes éjét.

Kerbolt kimerült volt, zsibbadt, émelygett: és izmai megereszkedtek. Pedig hányszor vigilált át egész éjszakákat, frissen, vígan! Hány szürke, pisla hajnalon bolygott ebével boldogan a küküllei buksi dombok között! Leste, mikor köt túl piros pántlikát a fehér havas. Ugrált az eb, és az ő lelke is, hű, együgyű férfilelke ugrált a drága föld nyájas puháján...

Az emberek lelkükön viszik múltjukat, mint holt kincsek zsákját, melynek csak nehezét érzik és nyomását.

Tutult, tutult valami nagy-nagy gyár. Az utcák mögött oszlott-foszlott valahol a piros pántlika. Kéjelmetlen, a szürke égen, mint tűz a hamuban. A hamu megfojtja.

Kerbolt ernyedve hágott át a kertjén. A sűrű levelek zölden, haragosan rázták vizüket. Kis, csúszós tenyerükön lébe gurult a fekete korom. Lepörgött: piszkos gyöngy. Boldogan, lihegve szították a fák a megtisztult leget.

Sárgán, hidegen terjedt, csurongott a kora nap aranya a lombok mögött. Reggel volt.

És mint idült seb a reggel testén, szégyenkező emléke az éjnek - mily szegényes fény most! -, égett a nagy villany a kerti ház üvegtáblái mögött. A bőrdíványon, alva vagy ájultan, hevert még a szép nő, a nagy reggelben, mint egy csipkerózsa, és messzire látott az üveges fényben. Kerbolt lábhegyen nyitott oda hozzá, megérezte, hogy sírt, nem költötte föl, nagy, heverő vadászkabátjával gyöngéden betakarta édes asszonyát. Aztán egy magas széket állított elébe, leborítva medvebőrével, ellenzőnek, hogy az ébredő nap gyenge arcára ne süssön.

Hosszan, némán nézte a szép alvót, hogy elsimultak a vonásai, fehéren, tisztán, mint egy gyermeké.

A rigók, a feketerigók, szemtelen reggeli rikkancsok, visongtak.

Kerbolt tanácsos kivitt egy karosszéket a kertjébe, közel, ahonnan látta Ilonát az üvegen át, kivitt egy pipát a pipatóriumból. Istenem! most úgy képzelhetné, ahogy álmodta, magát: boldog családúrnak, magyar úrnak, egyszerű gazdának. Most az övé Ilona, mert látja, édes, gyermek asszonya, övé, míg ő őrizi álmait. Övé, mert nincs ébren: míg nem szól, övé. Szegény, szegény gyermek!

Kerbolt örökké szeretett volna ülni így, a hajnali napban, alvó asszonya mellett. Úgy érezte, hogy a régi megint, a régi szív: a magyar bíró, a német erdész fia.

Hova lett a piszkos éjjel, a piszkos emlékek? Nem volt lelkéhez való, nem vette lelkébe: alig emlékezett rá. Talán nem is volt igaz, talán álom az egész. Talán egész Újváros álom körülötte: egész Újvárost nem vette lelkébe. Újváros, élete, kötelessége annyi éven át: nem lett övé soha, nem ment a lelkébe. Ilyenkor... mintha nem is volna... Ez az asszony, ez a kert, ez a karosszék, ez a pipa: ez volna egyedül!

Csak a nagy, rossz álom körülötte bele ne csöngetne villanyával, bele ne fúna kürtőivel az ő szép, csöndes nyugodalmába itt!

Egyszerre édes, érzékeny lanyhaságot érzett. A fáradtság elült, elcsöndesedett benne, mint a méregre ivott tej. Sírni szeretett volna, és jó volt a pipa, hogy ne sírjon. A híres, vas Kerbolt...

Máskor kemény volt, még önmagával is gőgös és rideg. De most, ezen a bágyadt reggelen, amint lassan-lassan melegítette át lelkét a nap, s a fáradtság elvette testének, lelkének erejét, megtörték a szokatlan izgalmak, ezer szégyen alázta, és büszkesége szétmállott, mint lakatok a tűzben: szíve melegen áradt ki ezer fájdalmasan olvadt zára alól, jóleső szemérmetlenséggel, nem rejtőzve önmaga előtt, érzések forró patakja, ércek lávája, édesen, mint a vér, mint a könny. Férfiú volt, mély és forró szívű, tele jósággal, szeretettel a világ iránt.

Nem, nem tudott, nem akart alább szállni az önbecsülésben. Szerencsétlen volt, de nem hányhatott magának semmit a szemére. És tudta, hogy sohasem viselné el, hogy szemére hányhasson valamit magának! Ha gyalázat éri, távozni fog inkább büszkén, fölemelt fővel, elmegy, kész elmenni bármikor, nincsen oka félni semmitől... Fájt neki, hogy boldogtalanná tette, akiket szeretett: de tudta, hogy sok titkos jótett is marad utána, és megnyugtatta, hogy távozásával nem okoz fájdalmat senkinek.

Egyelőre itt ült, a napos reggelben nyugodtan, mintha öröktől fogva itt ült volna. S mintha a boldogságot akarná rekonstruálni, boldogtalansága s nyugtalanságai közepén, s magába szuggerálni, még egyszer, szerényen, utoljára. Mintha valaki mosolyogna, erővel mosolyogna, hogy érezze, milyen az öröm.

Ilona itt van, idejött az éjjel, őt kereste a kerti házában, őhozzá menekült! Milyen jó volna itt ülni örökké, mellette, álma mellett, a szép, sűrű, reggeli lombok alatt!

Itt, ezen a helyen, régi kedves terve volt, itt akart méhest csinálni. Újvárosban méhest: micsoda sziget lenne ez! Itt zsonganának szerte a derék, arany bogarak, mézzel és zenével és édes munkával. Be-becsapnának, mikor nyitva volna az üvegtábla, körülmuzsikálnák dolgozószobáját: s aztán ki megint a virágokra, haza a szalmapalotába. Csináltatna egy üvegkast is, hogy lássa az életüket belül, megfigyelje. Nem, nem bántaná szegényeket! Nézné, amint elcsapongnak a virágokon, az ezer és ezer piroson, sisakvirágokon...

Egy kis katicabogár mászott végig a kezén, gyengén cirógatva, alázatos kis kliens, jött kezet csókolni. Kerbolt annyi jóakarattal nézte a szegény, apró bogarat!

Harangszó, vonatfütty, gyárkémény szólt egyszerre. A nap meleg volt már és magas. A lombok fölszáradtak, hirtelen, mint gyermekek könnye.

Zsemlye Vince megjelent a kertben, a kertész. Lassan csavarta rá az öntözőrózsát a kannára. A rózsa gyengéd permetekben szórta a cseppeket.

A víz kikígyózott a murvás útra, az ázott ágyasból, mint a telt edényből.

- Azt gondolom, ne is öntözzek ma - dörmögte Zsemlye Vince.

Ilona nyugtalanul aludt, meg-megfordult a kemény pamlagon. Szép ajka lihegett. Az utcán zaj hallatszott.

- *Újvárosi Friss Újság! Újvárosi Friss - Friss - Friss* - kezdték már itt is kiáltozni.

Ilona fölnyögött álmában, ideges mozdulatot tett. Újváros, az egész szörnyeteg város, nehezült álmán, lidércnyomás.

Egyszerre, a szomszédból, mintha egy sikoltást lehetett volna hallani. Mintha ajtókat csapkodtak volna ott, mintha különös szaladgálás volna. Mi történhetett...? Ilyen korán kelnek a Bátor Móréknál?

Az alvó Ilona nyöszörgött, mint egy gyermek.

Egyszerre aggodalmakkal lett tele a reggel. Kerbolt letette a pipát, felugrott, járni kezdett, s már megnépesült rémekkel álmatlan feje, az éj alakjai zsibongtak föl benne; mintha megturkálják a parazsat. Briliantot látta, a feltámadt Briliantot, fölszabadult kísérteteket, Bontó Vilmát, síró, szitkozódó, gyámoltalan, ijedt figurákat, mint egy groteszk színpadon: Stark Rezsőt, a részeg Ampenszánt, Partos bírót. Újváros kísértetei... a városé, melynek ő bírája volt, s amely most, ím, a fejére veri ezer átkát. Ő nem volt bűvész, csak bűvészinas: nem bírt a fölidézett szellemekkel. Ezer régi cselekedetének rémes árnya, ki nem számított következményei lebegtek körüle. Emberek, akiket szeretett és tönkretett: akiket gyűlölt és segített emelni. Város, melyet segített szörnyeteggé tenni: melyet kormányzott hajdan, s mely összemorzsolja most, mint masina, ha elkapja gépészét. Mért is avatkozott idegen sorsokba! Milyen nagy dolog az, milyen kiszámíthatatlan felelősségű: embereket igazgatni! Érc és hármas erő övezze keblét, aki azt meri!

Madár Jánosra gondolt, ennek az egész, iszonyú hemzsegésnek a főalakjára: őneki való ez! Az ő mosolygó arca otthon van itt. Ő tud nem venni komolyan semmit, csak a várost: nem az egyeseket, csak az *egész* életét. Tud hidegen bánni az emberekkel, nem törődni velük: mosolyogva igazítani az egészet. Ő bizony nem érez felelősséget: s övé a világ!

Mert - úgy érezte Kerbolt - az emberek kormányzásához nem tehetség kell: hanem lelkiismeretlenség.

Lelkiismeretlenség - és ravaszság.

Nem tehetség, nem is akarat. Tehetséget, akaratot Kerbolt maga is érzett magában, annyit, mint akárki. Szilárd, hajthatatlan, egyenes akaratot, mint az a vízsugár, mely oly egyenesen ömlik, üt, csap ki a kanna csövéből - ha nincs rajt a rózsa. Hatalmas vízsugár: melyet befogtak a munkába, e város nagy malmát hajtani. Erős, durva, egyenes sugár, sok virág lecsuklott, sok fű lefeküdt csapására! De Madár János megszelídítette a vad sugarat. Rózsát tett az ő kannájára, a ravaszság rózsáját, szépen, nyájasan, egyenletesen öntötte ki vizét, szőrmentibe fésülve a füvet.

És övé a világ. Ő a kertész, ő a bábjátékos, ő a pók. És hálójába kerített mindent, mindent, még őt magát is - még...

Ilona nyöszörgött álmában, mint egy gyermek. Kerbolt egyszerre megállt izgatott sétájában.

Mi történt vele? Nem voltak többé természetes, egyszerű érzései. A harag, az egészséges, férfiharag, megfulladt, mielőtt megszületett volna. S először életében úgy érezte, hogy nem neki van igaza - hogy céljai, ideáljai, akarásai, nevetséges és gyerekes fontoskodások egy más ember céljai és cselekedetei előtt.

Mi történt vele? Az erkölcs emberében megfordult az erkölcs. „A világ nem az erkölcs szerint igazodik.” Hányszor hallotta, mondta is ezt! De most - egyszerre - megértette! elhitte! belátta! Lehullott benne, mint a megérett gyümölcs. S arcába csapta magának, mint más a gazemberséget, az áldatlan és kétes becsületességet.

- Hazugság! Önáltatás! - mondta, és Madár Jánosra gondolt. Végelemzésben Madár az igaz, jó és erős ember.

Letette a pipát, s fájó szívvel nézett az álmában hánykolódó Ilonára.

Neki, az olyan embernek, mint ő, távozni kell, nem való ide... Igen, beszél Madárral, végképp tisztázza helyzetét, nem tűr meg semmi kétességet, s aztán...

- Rendőrök jöttek - mondta Zsemlye Vince. - Betörtek Bátoréknál. Fölbontották a wertheim-kasszát.

Kerbolt agyán új izgalom futott át.

- Mikor?

- Éjjel. Két óra tájt. Újságot is hoztam.

Bizalmasan mosolygott, rakoncai polgár, mint falusi úrra, akivel tud beszélni a paraszt.

- Benn van az újságba is.

A *Friss Újság*-ot tárta ki a tanácsos. De... a maga nevét látta, magáról egy cikket: támadó cikket, mint a polgármester eszközéről. A Bátorék udvarán rendőrök vizsgálták a lábnyo-mokat.

21. §. MELYBEN KÜLÖNBÖZŐ JELENETEK FOGNAK LEJÁTSZÓDNI

Mikor Partos bíró ismét fölmerül előttünk az újvárosi éj homályaiból, külseje, be kell vallanunk, a tegnapitól nem előnyére különbözik. Ruháján, melynek hullámait tegnap még kacér egyenesek szántották át, mint a dél-amerikai térképeket, mára már nyoma is alig maradt a vasalásnak: nadrágja sáros volt, gyűrt kabátja pihés. De még gyűröttebb volt arca és lelke: iszonyú csukló furdalásokat érzett, s a nappali fény, a friss és ragyogó reggel, szinte szemérmét sértette - bújt volna! süllyedt volna!

Ó, ha otthon volna! Vagy legalább Pesten! Levelet kell írnia a feleségének: akinek eddig minden fillérről be szokott számolni. Rettenetesen, valószínűtlenül sokba került az az éjszakája - maga sem tudta, hogyan. Meglopták? Ez volt a legrosszabb, ezt nem lehetett letagadni, elfelejteni... S ijedten tapintott a másik zsebére, ahová a bankból fölvett nagy pénzét rejtette, hogy legalább az nem tűnt el? Szeretett volna azonnal visszamenni Pestre, bezárkózni a hotelszobába, lefeküdni, be nem engedni senkit, egyedül maradni, nem is hallani többet Újvárosról. De érezte, hogy ezt nem lehet, és hiába is volna: őt ide helyezték át, ő most már újvárosi lakos! s ez az éjszaka beavatás volt egy új életbe, amilyenről neki eddig sejtelme sem volt. Villanyosra ülni? Hisz amint Pestre ér, akár rögtön induljon is vissza! Még ma délelőtt el kell mennie a polgármesterhez, jelentkeznie a hivatalában; ebédre Kovácsékhoz - nem vetheti meg egykori iskolatársát, mert csak egyszerű tanító - estére pedig a piktorékhoz...

Arra meg, hogy e hirtelen szőtt kötelékeket széttépje, most kevésbé lenne ereje, iniciatívája, mint bármikor. Fáradt volt és apatikus: valami állati megadással érezte, hogy tovább fog menni - Újváros útain.

És - az okmányai! Egyszerre eszébe jutottak az elveszett okmányai. Jelentést tegyen róluk a rendőrségnek? Alig érkezik Újvárosra, és már rendőrség, már... mindenféle ügyek... Jobb volna talán csak azt mondani: elvesztette, maga sem tudja, hol... A polgármesternek említést tesz róla... benne volt bizalma. Oly szíves, oly derék ember! S hisz ő is, Borsai is láthatták az irattáskát a kezében...

Megkávézott a kávéházban, a kávé egy kis erőt adott neki, semmi álmosságot nem érzett, inkább izgatott volt. Még egyszer megolvasta pénzét, ezerszer is megnézte az órát, ideje-e már a polgármesterhez menni? Maga sem tudta, bele fog-e menni a tisztviselőtelepi házépítésbe vagy nem, de elhatározta, hogy azt a körülményektől fogja függővé tenni, a közelebbi felvilágosításoktól. A polgármesterben megbízhatik! Nem volt ereje egyedül határozni...

Künn zsúfolt villamosok rohantak Pest felé. Az újvárosiak vasárnap tódultak be a fővárosba. Az utasok tömege majd szétfeszítette belülről a kocsik oldalait, és kibuggyant az ajtóknál, mint a telt edényből: még a lépcsőket is teleállták. A megállóknál valóságos csaták fejlődtek.

Partos ismét áthaladt a téren. Egy piaci kikiáltó, élesen, a tárgyhoz egyáltalán nem illő, irodalmi, modern hangon és stílusban kínálta portékáit. Egy félkegyelmű a járdán, egy hülye - dadogó nyelv, tátott száj, ingó fej, dülledt szemek - bámészan ácsorogva, félelmesen köszönté.

A reggeli nap nyájasan mosolygott, csillogtatta a piac pocsolyáit, kigyalulta arany gyalujával a bódék szálkás léceit.

A városházán ma későn kezdődött az élet. Begyűltek, de inkább kaszinózni, mint munkára: itt találkoztak a „hivatalos” sörözés előtt. A nagyfejűek még benn se voltak. Az iktatóban egy szerencsétlen fél érdeklődött valami akta iránt. Ami kilátástalan vállalkozás lett volna még hétköznap is. (Az irodatisztről azt pletykálták, hogy hentesnek adogatja el az irattárt.)

- Kérem, itt akar uraságod valamit megtalálni? Hisz ez egy rongyos panamafészek... Nincs meg, kérem, előre tudom - mondta a díjnok, cinikusan.

Csak az elnöki tanácsos szobájában volt már élénkség. Ott összegyűltek a város napszámosai: a tanácsos úr ilyenkor szokta kiutalni a heti béreket. Utcaseprők, plakátragasztók, csengettyűsfiúk... öregek, asszonyok, gyerekek.

Kerbolt, akit kollégái zordnak és barátságtalannak ismertek, ezekhez az emberekhez leereszkedett. Idealista volt: szerette a népet, szigorú, de igazságos akart velük szemben lenni. Ilyenkor ismét a régi bírónak érezte magát, szóba állt velük, korholt, tanácsokat adott: és most, egyensúlytalan hangulatában szinte menekült ehhez az elfoglaltsághoz, amely mégis a hasznosság némi érzésével kötötte le figyelmét.

- Hát maga összeesküdött-e már az urával? - kérdezte egy asszonytól, egy még elég fiatal, kardos külsejű nőszemélytől.

Az asszony egész szóárt öntött ki válaszul. Nem bizony, dehogy esküdött össze, mennyibe kerül az, már maga a pap is, minek az nekik, szegény emberek ők, attól ugyan nem lesz nagyobb a böcsület, szegény embernek úgysincs böcsülete...

- A maga férje most munkás, ugye? - kérdé Kerbolt.

- Igenis, kérem.

- Gépek körül dolgozik?

- Igenis.

- Hát nézze, ha most elkapja a masina, akkor maga nem kap utána semmit, mert nem hites férj és feleség: de ha összeesküsznek, a munkásbiztosító pénztár fizet...

- Gyula, kérlek - nyitott be egyszerre Madár János az ajtón. - Van most egy kis időd?

- Bocsáss meg, látod, hogy el vagyok foglalva - szólt Kerbolt barátságtalanul.

- Darabos, konok ember - mondta Adamec főszámvevő, amint Madár szokott finom, megértő mosolyával mesélte neki ezt a rövides kiutasítást.

- Nem szeretnék tőle függeni - szólt Balázsy főjegyző. - Nincs igazságtalanabb, mint az igazságos ember... Mindenkihez ilyen: goromba, részvétlen.

- Ellenkezőleg, csupa szív, csupa vaj - védelmezte Madár János a barátját. - Csak nem szereti mutatni.

...Amint a polgármester benyitott az imént Kerbolt szobájába, az egyik csengettyűsfiú, aki éppen az ajtónál állt, megrezzent, és egy zöld papírskatulyát ejtett ki ujjasából. A skatulyából különböző színes plajbászok gurultak szét s töredeztek össze a padlón, s a fiú előbb önkénytelen utánuk ágaskodott: de aztán, észbe kapva, megállt mereven, s iparkodott úgy tenni, mintha a plajbászok nem tőle származnának, mintha az egészhez semmi köze sem volna. De Kerbolt észrevette, megismerte: a színes ceruzák az ő asztalán szoktak volt heverni, pontos, szinte felesleges könyveinek rubrikáit színezgette ki velük, szerette a pontosságot, az áttekinthetőséget, szerette magát a száraz, gépies munkát is, izgalmait, rossz hangulatait gyakran ölte ilyen rubrikázásokba.

- Te itt maradsz, utolsónak! - kiáltott rá a megszeppent fiúra.

- Lesz ennek! - susogták a többiek. Mindenki látta, hogy a szigorú tanácsosnak még a szokottnál is rosszabb kedve van. A fiú halálos félelmek között szorongott. A zöld falak ijesztő rengetegként vették körül. Kerbolt zöldre festette a dolgozószobája falait, zöld szőnyegekkel boríttatta padlóját, zölddel, hogy zöldben érezze magát, erdőben, gyepen. Zord szemének kellett ez, gyermekkori, Jókaiból maradt szentimentalizmusának, melyhez mint

mindenhez, egyforma híven, egyforma makacsul ragaszkodott; rideg, gyermekes, külsőleges fantáziájának. Virágot nem tűrt: az csak a tövén szép. De a holt tárgyakon eleven színt kívánt. Még az asztalterítő is zöld volt, a függönyök is.

- Zöld szoba! A zöld szoba! - élcelődött ott künn a főszámvevő. Furcsa bogarai vannak néha a legkomolyabb embernek is. Nem nevetséges-e ez egy ilyen komoly hivatalban?

- A dolgozó ember hangulata fontos - mondta az intelligens polgármester. - Hidd el, kérlek, az ilyen hangulati szükségletek kielégülése lényegesen emelheti a munkakedvet: kivált az érzékenyebb kedélyeknél.

- Kiről van szó? - kérdé egy vékony úr. Villogó szem, maliciózus mosoly, meghatározhatatlan életkor; most fordult be éppen a folyosón: a zsurnaliszta, Svarc Jenő. - Jó reggelt kívánok, polgármester uram! Kerbolt Gyula bácsiról van szó? Ó, nagyon bájos! ezek az apró gyengeségek hozzátartoznak... Nélkülük nem volna olyan bájos... olyan - biedermeier...

A polgármester érezte, hogy ingerültsége egyre nő, nő, és ki kell törnie. Egy pillanat alatt eltűnt a szomszéd hivatalszobában, ahol díjnokok dolgoztak - onnan hallatszott ki menny-dörgő férfias hangja, mellyel hajdan, a spriccerpárt fénykorában gyakran ragadta el az újvárosi dalárda publikumát:

- Vasárnap! Mikor munka van, akkor nincs vasárnap! Azt a szentséges atyaistenit az ilyen állatoknak! Csendőrt állítok a maga háta mögé! Hát mi vagyok én? Hát polgármester vagyok én?

A zsurnaliszta mosolygott.

- Az öreg nem nagyon válogatja a szavait. És nem remonstrálnak?

- Ugyan - mondta Balázsy. - Tíz perc múlva megbánja: még ő kér bocsánatot. Máskor meg olyan kedves hozzájuk: mindent megtesz nekik... Ez csak arra való, hogy imponáljon: meg is kívánják néha. Különben hisz nincs nála generózusabb...

- Csakugyan, mindenki tudja, hogy generózus a pártfogoltjaival - jegyezte meg maliciózusan Svarc Jenő, s aztán tüntető tapintattal sietett más térre fordítani a beszélgetést. - Ma mindenki ideges: *dies nefastus*[30] - mint a római jogban mondják - (kérkedett egyetlen jogi vizsgájának emlékeivel). - Az éjjel betörtek Bátoréknál: hallották már az urak? Meg akarom kérdeni Kerbolt bácsit: tud-e róla, mint szomszéd?

- De hát igaz-e, hogy fáklyásmenet lesz az este? Magának tudni kell, maga benn van - faggatóztak vissza az urak.

- Márma mindenki ideges - felelt a hírlapíró rejtelmesen.

...Kerbolt szobája lassanként kiürült. A tanácsos egyedül maradt a bűnös csengettyűsfiúval. Fölkelt székéről, megállt a rettegő gyermek előtt.

- Hány éves vagy?

- Kilenc.

- Mért vitted el a plajbászokat?

- Én nem vittem el.

- Mért vitted el?

---

[30] *dies nefastus* - átkozott nap; olyan nap, melyen (az antik Rómában) nem volt szabad bíráskodni.

- Pingálni akartam.

Kerbolt fölvett az asztalról egy egészen új csomag ceruzát.

- Nesze! Ez a tied! Itt van egy hatos is. Hol az anyád? Hogy hívják az anyádat?

- Csereklye Ferencné.

- Mondd meg az anyádnak...

Ebben a pillanatban Madár János megint benyitott ingerülten, türelmetlenül.

- Kérlek, Gyula, beszédem van veled: küldd már ezt a kölyköt a...

- Hordd el magad!... - kiáltott Kerbolt egyszerre, rettentően kiegyenesedve, irtózatos hangon a szegény kis csibészre, aki bámulva és rémülten iparkodott kezét megcsókolni. - Nem hallottad, hogy takarodj innen? Nem értesz? - ordított mind iszonyúbb haragra gyulladva.

A fiú vergődve igyekezett láthatatlanná válni.

22. §. EGY SÁMSON ÉS EGY ATLASZ

- Gyula - szólt a polgármester. - Kérni akarlak valamire. - És közelebb lépett barátjához. - Mi az? Hogy nézel ki? Nem aludtál máma?

- Nem jól - felelt Kerbolt.

- Igaz: valami betörés volt a szomszédságodban. Tudsz róla?

- Most mondja a kertészem.

- Nem hallottál az éjszaka semmit? Ébren voltál, és nem hallottál semmit?

- Nem hallottam semmit - szólt kitérve Kerbolt. Megsimította a homlokát.

Egy pillanatra Briliant, Vilma, minden fölvillant az emlékében.

- Gyula - szólt Madár János. Leült az asztalhoz, és szivarra gyújtott. - Komoly kérésem van hozzád. Látod, micsoda hajszát kezdtek ellenem. A dolog egészen komoly mérveket ölt. Tudod, hogy holnapra rendkívüli közgyűlést híttak össze. Ezen egy bizottságot fognak kiküldeni az én működésemnek a felülvizsgálására.

Kerbolt nem felelt. Madár idegesen kutatta szemeit.

- Aljas politikai bosszú az egész - mondta.

Kerbolt lassan, Madárra rá sem nézve, felelt:

- A közgyűlésnek joga van kiküldeni ilyen bizottságot.

- Joga van! Joga van! Hogy beszélhetsz ilyen hidegen? Közönyt akarsz mutatni, pedig nem lehetsz közönyös. Hisz végre is (te nem nevetsz ki, te jól tudod, hogy ez így *van*) itt az életünk művéről van szó. Igen, nemcsak az enyémről, a te életed művéről is. Együtt terveztük, együtt alkottunk mindent, együtt kell megvédenünk. Cserbenhagynád-e a művet most, amikor veszély fenyegeti?

Kerbolt erős belső ingerültséget érzett e szavakra. Egyenes lelke valami nem egyenest sejtett bennük. Nem úgy hangzottak-e, mint cinkosok szavai? „Együtt terveztük, együtt kell megvédenünk. Cserbenhagynád-e?" Ah! - Hát cinkosa ő? Hát valóban hozzá van kötve ehhez az emberhez? Félnie kell bizottságoktól, felülvizsgálásoktól?

Egyszerre felébredt egész régi büszkesége.

- Nekem tiszta a lelkiismeretem. Ha bizottságot küldenek: bármely pillanatban kész vagyok számolni.

- Tudom, Gyula, tudom... Éppen azért akarlak *téged* kérni. Neked tiszta a lelkiismereted, és tiszta a kezed is. A lelkiismeretem nekem is tiszta. De a keze hogy maradjon tiszta annak, akinek sárból kell építeni? Sárból építeni: ez volt mindig a szenvedélyem, ez is szenvedély. Gyermekkoromban az anyám, hogy az ura Rakonca bírája lett, engem már úrnak nevelt: valami kiállhatatlan pedáns tisztaságot értett az úri nevelésen. Jött mindig az udvarba: „Mutasd a kezedet!" Az én kezem mindig sáros volt: mert sárból építettem. Látod, ilyes-valamit érzek most is: mint mikor az anyám jött, és parancsolta: „Mutasd a kezedet!" A kezem piszkos, de a sárpalota kész; egy kis idő kell még, felszárítja a nap, bevakoljuk, senki sem fogja mondani, sárból van. Ez a te palotád, a Kerbolt bíró palotája, amit én fölépítettem, amit neked nem sikerült: mert nem akartad besározni a kezedet.

Kerbolt nem felelt. Madár feszülten hangsúlyozta:

- A modern, a rendezett Újváros épülete.

Kerbolt még mindig hallgatott.

- Nem gondolhattad - kezdte ismét Madár -, hogy ennyi szenny között ártatlan maradhatok. Biztosan érzed te is, hogy itt ember kellett, aki tesz, és nem kényeskedik. Magamnak nem használt ez, ha tudja valaki, te jól tudod. A városnak használt. Hogy boldogulhattam volna itt valami erkölcsi szigorral?

Kerbolt az öntözőrózsára gondolt, mely szelídíti a víz zuhanását.

- Te tapasztaltad, hogy nem lehet avval boldogulni - folytatta Madár. - Kérlek, ne vess meg engem, mert nem álltam meg félúton. Bajtársak voltunk, és most szükségem van rád. Látod, nem erkölcsből üldöznek, hanem politikai és személyi okokból. Te nem tisztelheted ezeket az okokat. Te boldog vagy, tiszta maradhattál: most segíthetsz rajtam, éppen a tisztaságoddal...

Kerbolt lassan emelte föl szemeit:

- Mit kívánsz?

- Tulajdonképpen semmit: csakhogy túlzott becsületességből ne tiltakozz, ha téged is beválasztanak a felülvizsgáló bizottságba. Téged beválasztanak; megcsináljuk, hogy beválasszanak. Tebenned megbíznak: téged mindenki megvesztegethetetlen, az igazsághoz hajthatatlanul ragaszkodó embernek ismer. Megválasztanak: te bevett ember vagy, *utraque parte*.[31] Ne tiltakozz, ne gondold magadat érdekelt félnek. Nem vagy az.

Kerbolt sápadtan, lángoló szemekkel kelt föl a székéről:

- És becsületes nevemmel fedezzek... mondd meg őszintén, mit kéne fedeznem?

Madár sok mindenre akarta még emlékeztetni barátját: jótéteményeire, arra, hogy az állását is neki köszönheti, arra, hogy ez az állás is tulajdonképp szabálytalanság... De érezte, hogy itt kősziklára bukkant. Sokkal jobban ismerte és tisztelte Kerboltot, hogysem ezeket a dolgokat szemébe merte volna vágni. Nem tudta, nem sejtette, hogy azok már titkon úgyis pusztítanak benne. Jobbnak látta az elvi álláspontón megmaradni.

---

[31] *utraque parte* - mindkét részen; mind a két pártban.

- Nézd, azok a szabálytalanságok nem is szabálytalanságok - mondta. - Csak jóakarat kérdése ez: legnagyobb érdemeimnek azokat lehet tekinteni. Mindennek a községi törvény az oka - mondta. - Nem sokszor beszéltünk erről? Amely lehetetlenné tesz minden fejlődést. Ha át nem törjük a korlátokat. Amerikát csak amerikai módra lehet építeni - mondta. - A cél és siker igazolja az eszközöket. Te magad is beláttad, hogy ez úgy van.

Kerbolt elgondolkozott. Valóban mi az, amit ő meg tudott itt csinálni a tiszta kezével? Mi fűződik az ő nevéhez? Kossuth díszpolgársága... frázisokkal átitatott lelke egyszerre megérezte, micsoda nevetséges semmiség lehet ez ennek az embernek szemében. Mi hát? Néhány kényszerű intézkedés a kolera ellen... „A Hunyadi útnak a Viola utcáig terjedő része kockakővel kövezendő, a rakoncai út az ekképp nyert oszlopkövekből makadám burkolattal ellátandó." Micsoda óvatos, fukar kis művek a Madár János Újvárosa mellett! Cél és siker...

- A siker igen, a siker igazol - mondta lassan. - De ne kíván*d*, hogy *én* igazoljalak. Én nem vetek a te szemedre semmit. Te ilyen vagy, neked ezt kellett csinálni. S a tied a siker. Bár én is ilyen lennék, talán jobb volna. De én más vagyok, és nem változhatom meg. Én nem mehetek veled ezen az úton.

- De éppen a siker, a művünk sikere forog kockán, - felelte Madár. - Ne törődj velem, törődj a várossal, amivel annyi éven át annyit törődtél. Lásd, ha baj lesz, minden összeomlik. Itt mindent én tartok a kezemben: itt senki se tud semmit. Képzeled te, mi az a hitelmegdőlés? Tudod, hogy semmiből csináltam mindent? pénz nélkül, szavamra, hitelemre! Nekem volt hitelem, a városnak nincs. Látod, őszinte leszek, ebben a pillanatban nincsen pénzünk. Alig van a város pénztárában pénz. Egy nevemmel kiállított nyugtát kezelünk pénz gyanánt. Minden kellett, minden készpénz kellett egy nagyon fontos, nagyon sürgős, a városra nézve nagyon hasznos, nagyon jövedelmező dolognak a megteremtéséhez. Mindent kiadtam.

- Hogyan tehetted ezt? Hogyan merhetted?

- Nem lehetett késedelmezni: soha ilyen alkalom nem jöhetett többé. És erősnek éreztem magamat, soha ily erősnek! Érts meg, őszinte leszek: a tegnapi szavazatom egyik motívuma is az volt: erősíteni magamat! A kormány mellett milyen erős lehettem volna, lehetek még. S kell az erő! Nem magamnak: a városnak. Mit ér az ellenzékeskedés, az obstrukciózás, a panamakeresés, szőrszálhasogatás? Magad látod, magad belátod már. Ismered a Svarc Jenőket, a Nagy-Tatárokat! Kell az erő!

- Én nem ilyen vagyok, én más vagyok - felelte Kerbolt. - Tudva támogassam a panamát?

- Minden összedől - kiáltotta Madár. - Amíg én itt vagyok nem kell félni semmitől. Minden a legszebben megy, épül - fölfelé! De csak egy kis bizalmatlanság legyen! Nézd! A villamos társaság bármely pillanatban megtagadhatja az utcai áramszolgáltatást. Joga volna: most semmit sem tudnánk törleszteni. De nem lekötelezettem-e mind, az egész társaság? Amíg én itt vagyok... Szabálytalanság, mondod? De gondold el: minden összeomlik! A város sötétbe borul. Én, én tartok mindent... Újváros olyan, mint házai: kártyavár!

- Te, te tartasz mindent...

- Látod... mint ahogy Mátyás király után összeomlott minden. A te terveid... jóformán a te alkotásaid. Még idő kellene, még én kellenék, hogy megszilárdítsam. Össze fog omlani minden, és mindnyájunkat eltemet.

- Kár érte? Talán kár érte? - kiáltotta Kerbolt. - Kár ezért a mindenért? Omoljon össze, dőljön szét! úgy épült. Sárból épült. Én magam volnék az első, aki szétrúgnám... ezt a piszkos építményt! Hogy magam is segítettem építeni? A rab Sámson talán maga építette a palotát,

amit később magára temetett! Jó rabszolga voltam, kötelességből építettem. Amerikát! Ó, az én világom a falu, egy purián ház, egy Biblia - nem Amerika!

- Ez az utolsó szavad?

- Az utolsó.

Szünet. A sötétzöld falak elborították a lelkeket - mint egy rengeteg.

- Érts meg, János, én nem vetek a szemedre semmit, én... én tudom... hogy voltaképpen neked van igazad: de ne kívánd, hogy magamat megtagadjam. Egész életemnek, minden büszkeségemnek csak egy értelme van: a következetesség. Ne kívánd, hogy erről mondjak le.

Madár, a sikerekhez szokott, az emberekkel bánni tudó, türelmetlenné vált. Bármerre tapintott, a kősziklát érezte.

- Kegyetlen vagy, Gyula. Kegyetlen vagy... hozzám csak úgy, mint ahhoz a csengettyűsfiúhoz.

Kerbolt megrezzent. Gyöngeségére emlékeztették. Elfordult, dacosan, mint egy bűntudatos.

- Nézd: gondolj rám, a barátodra - folytatta Madár. - Ismered az anyagi helyzetemet. Tudod, hogy el vagyok adósodva. Tudod, hogy rám végzetes csapást is mérhetnek. Gondolj a családomra...

Kerbolt elsápadt. Ez a szó, mint egy villámfény, iszonyú komplexumot világított meg a lelkében.

- És gondolj magadra is... magatokra - folytatta Madár. - A te állásod.

Ebben a pillanatban kopogás hallatszott.

- Szabad! - kiáltott Kerbolt.

Szinte örült a látogatóknak. Nem, ez a beszélgetés nem tarthat tovább. Mohón sietett Svarc Jenő elé, akivel pedig sehogy sem rokonszenvezett.

- Detektív vagyok - mutatkozott be tréfásan a zsurnaliszta. - Igen, Franciaországban a hírlapírók sokszor a legkitűnőbb detektívszolgálatokat végzik. Joseph Rouletabille; kérem, tetszett olvasni *A sárga szobá*-t? Gyula bátyám... Gyula bátyám... - mondta egyre a hírlapíró, mintegy tetszelegve ez otthonos, magyaros megszólításban: *biedermeier*, mint ő kifejezte. - Gyula bátyám hallott valamit az éjjeli eseményekből?

- Nem hallottam.

- Semmi neszt, semmit? Ah, ez érdekes! Gyula bátyám a kerti házban szokott aludni, ugye? Nyitott ablakoknál? És nem zavarta meg semmi mozgás... semmi hang. Ez érdekes... Ne tessék nevetni - folytatta. - Néha éppen az a legérdekesebb, ami nem látszik annak. Tehát: semmi nesz? Gyula bátyám kétségkívül igen mélyen alszik... nyugodt ember... jó lelkiismeret...

Kerbolt Madárra nézett:

- Nem aludtam.

A hírlapíró valósággal ugrott örömében.

- Á, á, ez igen érdekes... és nem hallott semmit. Pedig kétségkívül ott dolgozott a kerti házban... mint mindig... nyitott ablakoknál, ugyebár?

- Nem... Ezúttal nem voltam ott.

- Á? Hát benn tetszett lenni a szobákban?

- Nem! Nem voltam otthon! - kiáltott Kerbolt türelmetlenül. Bosszantotta az újságíró tolakodása, de nyílt természete mégsem tudta megtagadni a feleletet.

A polgármester meglepetve pillantott barátjára.

- Á, á - kiáltott a hírlapíró. - Hisz ez nagyon érdekes! Gyula bátyám házon kívül töltötte az éjszakát. Hát hisz akkor Gyula bátyám ellen fogok mindjárt detektívvizsgálatot indítani. Gyula bácsi lumpolt! No ez nagyszerű! Ez felfedezés! A törvény nevében, Gyula bácsi, merre járt?

- Sétáltam - mondta Kerbolt, inkább Madárnak, mint Svarcnak.

- Rosszul éreztem magam, és a Duna-parton sétáltam.

- Az újvárosi Duna-parton? Nagy merészség... Éjjel sétálni az újvárosi Duna-parton...

...Künn a folyosón élénk beszélgetés, vidám zaj hallatszott.

- Erre, erre... Itt lesz a tanácsosa szobájában... Az elnöki tanácsos szobájában... Tessék csak... Tetszik ismerni Kerbolt tanácsost?

Partos járásbíró lépett be, Adamec főszámvevő kalauzolásával.

- Á, a járásbíró úr! - fogadta a polgármester tüntető szívességgel.

- Isten hozta. A telep ügyében, ugye? Azonnal... átmegyünk az én szobámba... Ismerik egymást az urak? Kerbolt tanácsos...

Bár Kerbolt, mint egy sötét alak, mint éjjelének egyik rémképe, élt ma a járásbíró fantáziájában, mégis öröm volt szinte és megkönnyebbülés, hogy most találkozott vele. Hisz Kerbolt is *ott* volt, vele volt: egy tekintélyes városi ember! Ez megmenti őt minden szégyenkezéstől, ez megkönnyíti az egész ügyet.

És a különös, zöld szoba hangulata egészen felélénkítette.

- Volt szerencsém - kiáltott. - Volt szerencsém: az éjjel. Micsoda *établissement*[32] is volt az? no, nem éppen a Ritz - tette hozzá mosolyogva, hogy az egészből tréfát csináljon. - Sokkal kevésbé előkelő.

Mind meglepetve néztek Kerboltra.

- Selig-kávéház, vagy hogy hívják... *Café Selig* - folytatta a járásbíró. - Kérem, az irattáskám nem került meg... Nem tudom: jelentést tegyek a rendőrségnél?...

Adamec eközben a polgármester felé közeledett:

- Kérlek, polgármester uram... sürgősen keresnek... baj van...

- Megállj! - kiáltott a polgármester. - Mi baj?

- A villanyos társaságtól... Azonnali törlesztést kívánnak... Rubinek úr van itt...

- Hisz tegnap beszéltem vele...

- Meg vannak ijedve... A mai újságok telekürtölték a várost. Már vizsgálattól félnek, isten tudja, mitől... Nyugtasd meg őket... Mind le van neked kötelezve... épp azért ijedtek meg. Érzik, hogy minden a kezedben...

- Fizetni: legjobb volna fizetni most... valamelyest - gondolta a polgármester. - Csak tüntetésül... megnyugtatásul... Oly csekély összeg elég volna... Ez snájdig dolog volna...

---

[32] *établissement* - intézmény.

Különböző számlák - gondolta - könyvek... elszámolási rovatok... nem mindegy az?! Pénz - pénz! Amíg én itt vagyok - nem kell félni... Nem mernek semmit - gondolta. - Majd csak meglesz! Egy pillanatra - mondta hangosan. - Legyen szerencsém nálam, járásbíró úr. Adamec pajtás, vezesd át a bíró urat, van ott snapsz, kínáld meg! Az irattáska? hogy? a Selig-kávéházban? Majd azonnal megbeszéljük ezt. Pénz nem veszett el? Majd azonnal... nem lesz baj! A telep dolgát is megbeszélhetjük... Csekélység az egész... olcsón gyönyörű háza lesz a bíró úrnak... A fő, hogy pénz nem veszett el...

Partos elhatározta, hogy a pénzről, hogy az éjszaka utolsó részéről szót sem fog ejteni. Nem, nem veszett el pénz!

Be kell vallanunk, hogy történetünk ezen a ponton kissé zavarossá és összefüggéstelenné válik. *Dies nefastus* - mint Svarc Jenő mondta. - A hangulat rétegekben rakódott le a tanácsos szobájában, mint a ködfüggönyök. Minden szó sűrűbbé tette a levegőt. De ezek a felhők nem hoztak villámot. A meglepetések magyarázatlanul tolultak valamely egyre késlekedő, mindig messzebb és messzebb csúszó, soha jönni nem akaró poén és tabló felé. Furcsán kavargott belülről a furcsa hivatalszoba, mint egy kis örvény a nagy tengerben, az újvárosi élet tengerében, egy kis sötétzöld örvény. Az ablak is zöld festékkel volt bevonva embermagasságig, azon felül besütött a nap, a vasárnapi nap, élesen, gyászosan a sötétzöld falra.

Mért nem nyittatta ki az ablakot Kerbolt? Még érzett a levegőben a parasztruhák, kékvászon, bőr, rossz dohány, izzadt munkástestek fürdetlen illata. A nagy vasárnapi parasztszag: amilyent falusi templomokban érezni nagymisén. Megmaradt leheletek. S lehelete volt mindennek ebben a szobában. Az akták, az újvárosi akták a polcokon, ezer szájjal lélegzettek kék és fehér papírlapjaik között. A friss újság az asztalon a botrányok sűrű gőzét bocsátotta. S füst, cigarettafüst, áradt a napfényben. S az emberi lelkek lehelete.

Minden szó még sűrűbbé tette a levegőt. Minden szó fontos lett, minden hír fontos lett és furcsa. A szók a levegőbe ragadtak, a sűrű, ragadós levegőbe. És mikor beállt a hallgatás, senki sem vette észre: mert a szók a levegőben maradtak. Kerbolt fúlva érezte, hogy csap össze feje körül az örvény. A füle zúgott, és az újságíró tréfálkozásai komoly és rettenetes vádakként csengettek bele. Úgy érezte, mint aki gyanú alatt áll, és aki körül szűkül a gyanú. Érezte, hogy exponáltatott, hogy ezek az izgatott, kíváncsi arcok mind az ő lelkébe kívánnak tekinteni. Milyen gőgös, hideg méltósággal nézett volna a szemükbe máskor! De most - most rejtenivalója volt: és ez bénává tette a nagy férfit. Tétován vergődött benne a gondolat: hát mivel jobb ő Madár Jánosnál - ha neki is van rejteni valója?

S Kerbolt bénasága átszármazott a többiekre is. A meglepetés, az aggodalmak bénasága volt ez. Csak az újságíró fecsegett tovább, simán, zavar nélkül, elemében, mint hal, ha tovasurran az örvényben úszó, kapkodó, fuldokló emberek körül:

- Á, igazán a Selig-kávéházban találkoztak? Nohát ez nagyon érdekes! Gyula bácsi, mit hallok? És még azt mondja valaki, hogy semmi sem új a nap alatt! És a bíró úr elvesztette az irattáskáját... hogyan történt ez? Mondjon el, kérem, mindent... a lap számára... Minden kis részlet érdekes lehet ilyenkor. Tetszett olvasni Joseph Rouletabille-t: *A sárga szobá*-t? Az egy detektívregény, sokkal különb, mint a doktor Holmes: csak nálunk nem ismerik, ugye...

Kerbolt szédülve pillantott a járásbíróra. Úgy tetszett neki, mintha valami kikerülhetetlen, logikus végzet üldözné. Ezt az embert is a végzet hozta az útjába. Ez az ember most el fog mondani mindent... Egy pillanatra fölvillantak agyában a helyzet minden rémei: rendőrség, vizsgálat, nagy szenzáció... és az ő neve, mocsoktalan neve a szenzáció közepén... A betörés! És a két eset között összefüggést fognak keresni: talán találni is:

- Hány órakor történt a betörés? - kérdezte hirtelen.

- Három óra tájban. Vagy még azután - felelt az újságíró. - Egyszóval reggel felé... Hol sétált maga a Duna-parton reggel felé, Gyula bácsi?

- Reggel felé? - kiáltott Partos bíró. - A Briliant! akkor biztosan a Briliant volt! Akkorra már eltűntek a Seligből... ez lehetséges... Nem gondolja a tanácsos úr?... - Partos ujjongott, az álmatlanságtól még ideges, reggeli élénkségében, fontosnak érezve magát, először életében, egy nagy érdeklődés központjának. A napsugár megingott a zöld falon, mozgás, járás-kelés hallatszott örökösen e nagy újvárosi *signoria*[33] folyosóiról.

- Briliant! - kiáltotta meglepetve Adamec.

- Briliant! - sivított fel Svarc Jenő is, teljesen magánkívül örömében és meglepetésében. - Tyű, az istenfáját! a híres Briliant! Hiszen Joseph Rouletabille sem kívánhatna különbet! Nagy-Tatár ne hencegjen többet a százhatvannyolc betörővel, akiket kiírt az újságba: ez az egy fölér mind a százhatvannyolccal!

Teljes izgatottságában fölkapta az asztalról a telefonkagylót:

- Halló... halló...

Nyílott az ajtó. Stark Rezső jött, a díjnok, valami aktával.

- Szulimán van itt - mondta -, a Hirschfeldék művezetője. Valami munkásasszony ügyében akar beszélni a tanácsos úrral.

Kerbolt gépiesen vette át az aktákat. Nem is figyelt. Mind eligézve hallgattak. Csak Svarc Jenő fecsegett, végeérhetetlen.

- Nagyszerű ember ám ez a Szulimán is - mondta a központra várva, kezében tartva a telefonkagylót, a vidéki, szenvedélyes újságíró mindig figyelemkész érdeklődésével. Hogy ilyen áldozatosan jár-kel a szegény munkások ügye után: valóságos tolsztoji alak, ugye. Egyszerű munkás létére egész tekintély és hatalom! Ilyen is csak Hirschfeldéknél lehetséges, ugye. No, tudom Kerbolt tanácsos úr nem nagyon szereti Hirschfeldéket: de nincs igaza, ugye! Az öreg Hirschfeld páratlan egy ember. Ahogy az bánik a munkásaival, ahogy az neveli őket! és aztán ami a jótékonyságot illeti... halló... halló... Én csak egy hibát láthatok az öreg Hirschfeldben - folytatta mosolyogva -, de ebben, ugye, kezet foghat Gyula bátyámmal... Gyula bácsinak is éppen az a hibája... No, nem találja ki? Elég nagy hiba pedig; a neve: Madár János... Kerbolt Gyula hibája: Madár János. És Hirschfeld bűne: Madár János...

- Szulimán azt mondja - kezdte Stark Rezső az aktákra várva, míg a többiek szórakozottan hallgatták, hogy a főműhelyből kirendelték az éljenautomatákat. Farkas mérnök kirendelt kétszáz embert. Az esti fáklyásmenethez. A polgármester ellen...

- Ne mondja.

- Ki gondolta volna ezt Hirschfeldről?

- De hiszen Hersei a fia - szólt közbe a járásbíró, kissé idegesen a letért beszédtárgytól és elvesztve tájékozódását.

- Az ilyen családok mindig tartanak egy ellenzéki fiút - felelte Adamec. - Az öreg Hirschfeld maga fő-fő kormánypárti oszlop...

- Az idők jele - mondta Svarc Jenő a telefonnál. - Az öreg, ugye, rendkívül intelligens, finom érzékű ember, és megérti a változott időket...

---

[33] *signoria* - városháza.

- A fenét - felelt Adamec. - Haragszik Madárra, ennyi az egész. Mindenki tudja, mióta haragszik...

Kerbolt látszólag el volt merülve az aktákban, de azért észre lehetett venni, hogy összerezzen, idegesen.

„Te segíthetsz rajtam, te mocsoktalan vagy!" - kérlelt fülébe még a polgármester hangja. „Kell, hogy segíts rajtam, hiszen temiattad...!" - folytatta benne valami. Ó, jaj, az ő mocsoktalansága, inkább makacssága!... Fölvetette szemét, s tekintete Stark Rezsőre esett, aki előtte állt.

- Miért épp *maga* jön ezekkel hozzám? - kérdezte váratlan idegességgel.

- A folyosón találkoztam Szulimánnal - hebegett a díjnok. - S az igazat megvallva, föl akartam használni az alkalmat... meg akartam kérni a tanácsos urat... Ma kérem, különös éjszaka volt... Én nem tudom, mi történt velem, kérem...

- Halló... halló... Az istenfáját, hát senki sincs itt... Halló... - kapta meg közben a zsurnaliszta a telefoni összeköttetést. - A tanácsos urat kérem, Mosonyi rendőrtanácsos urat... Halló... Á, van szerencsém... Itt Svarc Jenő, az *Újvárosi Lapok*-tól... Értesült már a rendőrség Briliantról? Igen, igen, az... ugyanaz a Briliant... Itt, itt Újvároson...

- Briliant! - kiáltott Stark Rezső, mintegy menekülve a Kertbolt vészes szótlansága elől. - Briliantról van szó? Tetszett hallani, hogy az éjjel a Seligben...?

- Maga is tudja már?

- Én? Hiszen ott voltam.

- Ah, látják! - kiáltott a hírlapíró, ledobva a kagylót. - Ez, a Madár János érája Újvároson! Ilyesmi történik, ennyien ott voltak, mindenki tudja már, nyíltan beszélnek róla a városházánál, ugyanakkor, mikor egy betörés híre tartja lázban a várost, amely ezzel valószínűleg összefüggésben áll: és a rendőrség még nincs értesítve, a rendőrség még semmit sem tud Briliant ittlétéről... Ez a híres, sokat hangoztatott közbiztonság! a pesti rendőrség! nahát! Édes Stark úr, meséljen el mindent... Nem teszünk-e mi hírlapírók nagyobb szolgálatot az igazságnak, mint... Mikor a hatóság... Édes Stark úr, beszéljen hát!... Mi mindent tudunk, és a rendőrség semmit sem tud... Stark úr, édes Stark papa... Mi is történt hát tulajdonképpen?

...Kerbolt úgy érezte, hogy összecsap feje fölött az örvény. A fülei zúgtak. Svarc Jenő, a járásbíró, Stark, mint megannyi rémek, éjszakájának ijesztő rémei, ágáltak a szemébe. A hangjuk mintha messziről hallatszana: messziről, de élesen, tisztán. Az a hang, mely az ő nevét is prédára viszi majd, viszi mindenfelé... A telefon, mint egy iszonyú fül a falban, lesett, kémként, az ő szép zöld falában, a gonosz világ füle, mely nem veszt el egy szót sem, amit rábíznak. Nemsokára az egész világ ajkán lesz a neve - az ő neve a Vilma nevével! És a Vilma neve a Briliantéval! És a betörés! Hova tűnt el, hova lett egyszerre Vilma az éjszakában? Brilianttal tűnt el?

- Hát nem nagyszerű közbiztonság ez? Az egész városháza tudja és a rendőrség nem tudja... Közbiztonság Madár János alatt - ismételgette Svarc Jenő diadalmasan.

- Közbiztonság! Csináljanak bejelentőhivatalt, akkor majd lesz közbiztonság! - mondta megvetően Adamec.

- Bejelentő - a hírlapíró örömmel kapta meg a szót, mint egy prédát. Gyűjtötte a vádakat a polgármester ellen, s úgy érezte, hogy ebből az egész ügyből nagyszerű támadást fog kavarni. (Hogy éppen a polgármester mennyit járt a bejelentő érdekében, azt persze nem tudta.)

- De hát miért is nem jelentette azonnal a rendőrségnek, bíró úr, hogy a táskája elveszett? - fordult Adamec Partoshoz.

- Én... én akartam... nem tudtam... - felelte a bíró. - A tanácsos urat kértem meg... A tanácsos úr... Kerbolt tanácsos urat kértem mindjárt.

Mind Kerboltra tekintettek ismét. A szigorú Kerbolt kikutathatatlan arccal ült, mint egy elfoglalt ember, az íróasztala mellett, és komoly, hivatalos hangon, mint akit ügyfelei várnak, és másra most nem is gondolhat, szólt oda Stark Rezsőnek:

- Hívja be, kérem, Szulimán urat!

- Ez a Gyula bácsi! Nem tetszik nekem ez a Gyula bácsi! - mondta Svarc Jenő a folyosón, amint elhaladtak a nagy, széles vállú Szulimán mellett. - Itt valami lappang, Joseph Rouletabille azt mondaná, itt valami lappang! Maga ott volt, Stark úr? igazán ott volt? Édes Stark úr, meséljen el mindent! Aranyos, cukros Stark úr, egyetlen Starkocskám; ugye el fog nekem mesélni mindent?

23. §. BESZÉLGETÉSEK A VÁROSHÁZÁN ÉS A MEXIKÓBAN

- Ó, ne aggódjon a bíró úr, legkevésbé se, azon ne aggódjon! Minden meg fog kerülni, és ha nem kerülne is... Csak hogy pénz el nem veszett! Az iratok? Eh, azok könnyen megszerezhetők újra: de különben nincsen is rájuk szükség, Borsai kérni se fogja, úriemberek megbíznak egymásban, az embernek nincs szüksége okmányaira, kérem, az én diplomámat senki sem látta, amióta megvan. Csekélység, kérem, mondom, ne tessék ezen nyugtalankodni. Hogyan? Nem kellemes? Kérem, majd vigyázunk, hogy az újságok ne írjanak róla, nem fog híre menni. Csak hogy pénz nem veszett el! - Tehát visszatérve az ügyünkre, amint mondtam, negyvenezer koronába kerül egy ötszobás villa, mely évi háromezer koronás részletekben törlesztendő: de ha előre méltóztatik fizetni ötezer koronát, akkor a hátralevő harmincötezerre évenként csak ezerkétszáz koronát veszünk... Tessék, bíró úr, ajánlhatom a benediktinert... Egy szivart parancsol?

A bíró kissé szédelgett már a snapsztól, és jóleső bágyadtsággal terpedt el a kényelmes bőrfotelben, a kellemes, finom szivarfüstben. Most, hogy ismét kényelemben volt, most kezdte csak érezni a fáradtságot, jólesett kissé, szibarita módon lehunyni a szemét. Az úri élet, a lankadt úri élet édessége áradt el egész testén. Milyen más itt minden, mint Szakolcán! A polgármester modora valósággal megbabonázta: kimondhatatlanul szerette volna ilyen úri körben, ily pompás úri bútorok között, egy szép kis villában, a saját villájában tölteni el életét. Nem is úr az, akinek szép, előkelő lakása nincs! És Újvároson minden úriember ott fog lakni, a telepen.

- Minden modern kényelem lesz, azt garantálja a társaság - folytatta a polgármester. - És kérem, tessék elhinni, nem mindegy ám nekünk, szellemi munkával foglalkozó embereknek, a lakás. Kérem, én meg tudom érteni Kerbolt barátomat, aki a hangulatot keresi még a hivatalszobájában is. A hangulat minden a szellem munkásainak: és a hangulatot a környezet adja. És hogy az ember még otthon, fáradtan, a munka után, se találjon egy kis kényelmet, egy kis jó hangulatot! És kérem, tessék elhinni, Újvároson nem kap ám a telepen kívül tűrhető lakást. A telepen pedig rohamosan fognak drágulni.

- Pestről bejárni pedig nagy strapa - mondta Partos.

- Itt van a legjobb alkalom: mondhatnám, egyetlen - folytatta a polgármester. - Már most tessék választani a módozatok között.

Partos úgy érezte, hogy a polgármester némi kicsinyléssel néz reá, mint akiről azt hiszi, hogy nincsen a zsebében ötezer korona, azonnal lefizethető. Milyen kevésre becsülheti őt ez a hatalmas ember, kivált az irataiért való megokolatlan, gyermekes aggodalmai után. Valóban csak a tapasztalatlan vidéki aggódhatik ilyesmin annyira. Minek is beszélt róla egyáltalán? Még utóbb azt is hiszi Madár, hogy talán oka is van félni a bizalmatlanságtól, még utóbb valami szélhámosnak gondolja, akinek nincsenek is iratai. Érezte, hogy ez megint túlzott aggodalom, s aggodalmas voltát csak még jobban szégyellte, és attól még jobban zavart lett. Ah! pedig a biztonság! ez a fő az emberek előtt. A biztos fellépés, elegáns gesztus: megtanulhatná épp Madár Jánostól!

Kissé kábulva szítta a szokatlanul illatos szivart, nem tudott hamar válaszolni: de érezte, hogy illetlenség volna soká föltartani a nagy elfoglaltságú polgármestert. Úgyis túl sok szívességet fogad már el tőle. Kissé döbbenve érezte, hogy a felelete most már nem lehet aggodalmas, halogató, hogy a telepi házépítésbe most már be kell mennie - ezek után! Másképp nem is tekintik úriembernek - a polgármester nem is erre vár választ tőle, csak a módozatokra nézve. Hogy a feleségével nem beszélte meg előre a dolgot... Hát muszáj mindent ővele előbb megbeszélni? Hiszen ő a férfi, intézhet egyszer valamit maga is! A felesége még mindent megakadályozna, csupa kicsinyes, asszonyi smucigságból, és nyomorognának tovább, isten tudja, milyen piszkos bérlakásokban! Borzadva gondolt a tegnap délutánjára, amikor lakást keresett: a fogorvos lakására. A kövér zsidó asszonyra, a névjegytartóra a kapu alatt. Ah, az újvárosi lakások! Poloskák...

Nem, nem, *fait accompli*-val kell az asszony elé jönni. De hogyan? A háromezer korona évi részlet sok, azt az ő viszonyai nem bírják. Viszont a másik módozatban meg azonnal kell lefizetni ötezret.

- Máris rendkívül sok az előjegyzésünk - mondta a polgármester. - Budapesti hivatalnokok is tömegesen jelentkeznek. A helyünk pedig korlátolt. Már nemsokára vissza kell utasítanunk a jelentkezőket.

Partos a kabátja zsebéhez tapintott, ahol a banktól fölvett pénzét rejtette. Mit szól majd az asszony, ha ebből a pénzből nem marad semmi?... Eh, ez a legjobb befektetés! A pénzt úgyis az új lakásra szánták. Ez a legjobb megoldása a lakáskérdésnek.

Az új viszonyokhoz alkalmazkodni kell. Nem maradhat itt is smucig, mint falun. Adósság? hát az baj? Kinek nincs? Néhány év alatt letörleszti. S mit ér, ha nincs adósságod, s amellett nyomorogsz, egy poloskás, piszkos, újvárosi házban?... És... hadd lássa Madár polgármester, hogy ő is úr, hogy ő sem ijed meg, hogy az ő zsebében is akad néha bankó.

...Így történt, hogy Partos bíró sok-sok pénzzel szegényebben és egy újvárosi háziúr büszkeségével gazdagabban kelt föl a polgármester íróasztala mellől. Ki hitte ezt még tegnap? És hogy fognak bámulni Szakolcán!

- No, megvan az üzlet? Hát most igyuk meg az áldomást! Átviszem a bíró urat a Mexikóba: ott vannak ilyenkor az urak: Borsai is ott lesz. Remélem, nincs elfoglalva a bíró úr?

- Ebédre vagyok híva.

- Hova? Budapestre?

- Nem. Kovácshoz. Kovács Endre tanítóhoz. Iskolatársam volt.

- Ó, hiszen arra korán még: Kovács is ott lesz a Mexikóban: ilyenkor mindenki ott van. Valóságos intézmény nálunk ez a vasárnap déli sörözés: Kovács el nem fogja mulasztani. Polgármester uram, velünk tartasz?

De a polgármester csak később jöhetett: dolga volt még a városházán. Svarc Jenő azonban hozzájuk csatlakozott, s Balázsy főjegyző szintén. A téren éppen bomlott a piac. Egy kofalány, kilökve a fapeceket, éppen lecsukta óriás ernyőjét: ügyesen, fürgén bújt alóla ki, és lábával rugdalta odébb talapzatának ágait. Négyágú léctalapzaton állott a nagy ernyő, amilyenen a karácsonyfák szoktak. Partos szabadon és otthonosan pillantott át a téren. A nap már melegedni kezdett, de még mindig érzett az éjjeli zivatar frissítő hatása. A vasárnapi tér frissen nyüzsgött, s Partos, új háziúr, mint egy Napóleon, fölényesen pillantott át rajta, és szeme volt minden nőneműhöz, mint már régóta nem. Ah, micsoda lányok mentek a templomba - a Ketykó Máté templomába, amelynek egyik tornya elsikkadt. Feszes, egyenes, ropogós testű lányok, mintha ki lennének vasalva! Valami úri mise kezdődött éppen. Adamec jobbra-balra köszöngetett a tóduló hölgyeknek. Anyák vitték mutatni kis csirkéiket, és Partos meghallotta véletlen egy kövér mama gondos intelmeit:

- Mici, ne lógasd úgy a két kezedet! Ebbe a ruhába jobb, ha nem lógatod a kezedet!

- Akár Szakolcán - gondolta magában. Valóban, így vasárnap délben, mikor a boltok bezárultak, mikor megszűnt a kereskedelmi forgalom, Újváros kevésbé volt a rettenetes Újváros, mint máskor: s a hamis, lármás, kellemetlen nagyvárosi színek mögül, mint ellenszenves, rikító festék alól az arc természetes színe, előjöttek egy rendes, fejlődő vidéki város vonásai, amelyen alig látszott, hogy Pesttől alig van néhány kilométernyire. Újváros igazában nem egy volt, hanem kettő, és ez a második Újváros azokból az emberekből állott, akik évenként egyszer-kétszer ha bementek Pestre, akiknek ez mindig nagy utazás volt, és akik tulajdonképpen a régi Újváros voltak, a mag, a gyökér. Akiknek világa ki se látszott máskor a fekete nagy gyárak, a kérészéletű tarka üzletek, Budapest nagy külvárosa alól, csak ilyen csöndes vasárnap délelőtt.

És éppen ez a világ volt az, amibe vezette Partost Adamec, és itt, itt már Partos otthon érezte magát. A Mexikó vendéglő egészen másféle hely volt, mint a Vigadó. És más hely, mint a Vnuk. Ide nem járt Ampenszán kárpitos, sem pedig Stark Rezső. Ide urak jártak, rendes, szolid urak, akik maguk is utálták Újvárost. Itt már messziről kellemes sör- és pörköltszag áradt. Fakult, aranykeretes képek függtek a falon, hölgyeket ábrázoltak, papagájjal vagy kiskutyával; hölgyeket régi divatú toalettben s merev mozdulattal, mint a francia kártyák dámái. Vidéki kocsma volt ez. Pompás, ropogós, köménymagos kifli az asztalon, és arany olajban úszó barna ringlik. Nagy szivarfüst gomolygott, és vidám, hangos férfiszavak.

- Zónát! Egy zónapörköltet! - kiáltott az egyik.

- No hát! Hogy van beállítva a lépésmérő? - érdeklődött a másik. Ezt mindig homéroszi kacaj követte. A lépésmérő Balázsyra csinált tréfa volt. Otthon ülő, zordon ember volt ez a Balázsy, hát ráfogták, hogy papucshős, hogy reggel, ha elmegy hazulról, a felesége a bokájára csatolja a lépésmérőt, a nadrág alá, és délben aztán leolvassa.

- Hány lépés van engedélyezve, Balázsy bácsi?

- Hallgass, te szűrszabó! - kiáltott flegmával a főjegyző. - Jobb volna, ha te se koptatnád annyit az újvárosi flasztert. Valóságos újvárosi csibész lesz belőled. - Nevettek. - Én ki se eresztenélek az utcára. Nem én! - Megint nevettek. De Svarc Jenő már az asztal mellett állt, egy kis rikító *couleur locale*-t[34] vigyorogni e kedélyes heherészés közé:

- Azért nem ereszti ki a saját fiát sem, Balázsy bácsi?

- Hát ezt már honnan veszi? - förmedt a főjegyző, s újra kezdődtek a csipkedések. Balázsynak volt egy nagy, már-már felnőtt fia, akit úgy tartottak otthon, mint örök gyereket, alig bocsátották egyedül utcára, minden percéről számot kellett neki adni. E jezsuita nevelésnek gyászos következménye lett. A fiú tanulás örve alatt egész nap verseket gyártott unalmában, és a helyi lapokat ostromolta; társai sokat nevettek a nyakigláb, ügyetlen kamaszon, aki pirulós volt, mint egy szűz leány, tele ártalmas képzelődésekkel, és félénk, mint egy rab. - Jobb talán ha az újvárosi utcán flangálna? - riadt a sötét apa, az elkeseredett főjegyző, aki szinte a Sátán főjegyzőjének érezte magát ebben a városban: annyira gyűlölte, hogy inkább a levegőtől is elzárta a fiát, mintsem itt kószálni eressze.

- Kitől őrzi olyan nagyon, Balázsy bácsi? - csúfolódott a zsurnaliszta.

- Kitől? Magától! - robbant ki Balázsy, szinte szimbólummá emelve a vigyorgó Svarcot, nagy gaudiumra.

- Tyűh! - mondták. - Van esze ennek a Balázsynak! meg tud ez felelni! aki hallja, nem is gondolná, hogy lépésmérőt cipel a lábán! Egyébként minek a lépésmérő? - És visszaestek az örök témába. - Egyszerűbb a Mukiék módszere. - Ezen aztán még jobban nevettek. - Nincs itt az öreg Muki? Ma is bement Pestre? Azt hazudja otthon, hogy vasárnap is van munka, estig.

Az öreg Muki pesti hivatalnok, de újvárosi lakos: s minden reggel megkapja a feleségétől a két hatost a vonatjára. Csak két hatost, mégsem jön haza este hatig soha. Addig nem eszik semmit: mi az neki? Nem volt még beteg az soha. (A múltkor, hogy egyszer a feje fájt, megtestált, papot hívatott.) Mit csinál estig Pesten? Beül valahová - kibicelni, mert nincs pénze kártyára. Néha a kibicek is *fogadnak*: ő is a hazamenetelre való hatost kockáztatja néha. Ha nyer, van egy szivar; ha veszt, gyalog jön haza, s fél nyolcig nem ebédel.

A nevetésbe egy kis csodálat is vegyült: a zsarnok Asszonnyal szemben egyek voltak. A férfiúi szívósság legendája volt ez, régibb, erősebb nemzedék példája:

- Megszokta az öreg a gyaloglást fiatal korából.

- Akkor nem volt még helyi vonat?

- Volt a kis daráló. Az utas lehítta a kalauzt egy pohárra útközben. Vagy gyalog mentek be az emberek, hogy megspórolják az útipénzt: aztán minden kocsmába betértek útközben.

Mélabús, irigy hangon tette hozzá:

- Mennyi bort legurítottak azok!

- Tudjátok különben, hogy az öreg Muki nagy donzsuán? Láttam, mikor este hazajön a vonaton. Az *gusztálja* a vonatot, mint kártyás a blattot. Először a dohányzókocsikba néz be, aztán a nemdohányzókba, végre a női szakaszokba is. No különben Újvároson a dohányzó-kocsikban találni a nőket. Nem lehetnek azok meg kan nélkül. Elég az, az öreg végre megállapodik, rendszerint egész fiatal csirkéknél. Az öreg olyan Kisfaludy Sándor-os gavallér, szép

[34] *couleur locale* - helyi színezet; helyi sajátosság.

cukkedlistanicliból kínál, reszkető kezeivel. „Kérem, kézcsókolásomat odahaza a nagyságos asszonynak!” Mindig így: „Kézcsókolásomat!” Nagyszerű figura az öreg.

- Micsoda élet. Ezek az emberek mást se tesznek, csak vasúton, villamoson, vasúton, villamoson... no, az isten verje meg! - mondta Boronkai, városi tisztviselő, a javadalmi hivatal főnöke, végzett dzsentri, akit benyomtak ide, mert ért a gazdasághoz. - Hej, mikor még falun kocsiztunk, az én két szürkémmel! Jobb idők voltak régen.

- Mennyi bort legurítottak azok!

- Egy ötvenliterest kitettünk az előszobába, kecskelábra, a csapot bele, addig meg se mozdultunk mellőle, míg tartott. Akkoriban még nem adtunk semmit a zsidóra. *Zsidó*; hát azt mondtuk: mi az a zsidó? Jön hozzám egyszer a kocsis: „A tekintetes urat kereste egy úr meg egy zsidó.” Úgy ám, így mondta: egy úr meg egy zsidó.

Könnyekig nevettek, aztán elkomorodtak megint.

- Most ők az urak. Most fáklyásmenetet rendeznek a polgármester ellen.

- Ó, kérem, már azt is ők csinálják? - kiáltották át a szomszéd asztaltól, ahova Svarc Jenő telepedett.

- Bizony csak ők csinálják. Ki csinálná más, ha nem ők? Ők emelték annak idején: aztán most már nem tetszik nekik.

- A spriccerpárt is ellene van.

- Azok az emberek? Hát nem megcsókolhatnák a lába nyomát is? Mi volna a spriccerpárt Madár János nélkül?

- Madár Jánost a saját szabálytalanságai buktatják meg - jelentette ki Svarc Jenő.

- Szabálytalanságok; micsoda szabálytalanságok? - kiáltott Boronkai. - Jól tudom én, mit kell érteni azokon a szabálytalanságokon. Nyomtató lónak nem kötik be a száját.

- Megbuktatás? Ki beszél itt megbuktatásról? Madár János sohasem bukik meg. Már az apja is örökös konzul volt: negyvenszer választották bíróvá Rakoncán. Végül házat épített a temető mellett, azt mondták rá: „No, megy már a temető felé!” De bizony eszébe se volt meghalni. Szívós faj az. Csak fáklyásmenetezzenek: ő majd nevet rajta.

24. §. MELYBEN AZ ÍRÓ SZIMULTÁNISTA HAJLAMOKAT ÁRUL EL

...Madár János, még tisztelt és korlátlan úr, alázatos felek és felugráló szolgák között sietett ezalatt a városháza folyosóin át, vissza, Kerbolt szobájába. Nem bántotta a büszkeségét, visszamenni... könyörögni menni? Nem, Kerbolttal szemben nem bántotta! Különben nem könyörögni ment: szívességet tenni ment: kegyet adni. Hallotta már az éjszaka történeteit (a járásbírótól), hallotta, és részben megsejtette. Ami Kerbolttal történt, megsejtette. Ment most - fölhasználni.

- Gyula, zavarlak?

Szinte *en garde*[35] nyitott be az ajtón, mint egy nagy küzdelemre. De legnagyobb meglepetésére, Kerbolt maga sietett eléje, s egészen másképp fogadta, mint előbb. Azonnal,

[35] *en garde* - vívóállásban; támadásra készen.

hirtelen végzett Szulimánnal, mintha örülne, hogy ürügye van szabadulni tőle. Vannak napok, amikor minden új esemény új zavar. Ez a Szulimán is mintha csak azért jött volna éppen ma Kerbolthoz, hogy jobban megzavarja. Pedig az imént még szinte föllélegzett a tanácsos a munkásvezér elé: egy tiszta perc, túl az egyén fájó bonyodalmain, az önző élet sárlabirintusán! Szulimánt az apostol híre előzte meg; s nem voltak-e a nép barátai mind a ketten? Nem akartak-e voltaképpen egyet? De az apostol követelő hangja különösen érintette. Valami népsegélyező ügyben jött, s kérése messze túlterjedt a városi jótékonyság rendes határain. Kerbolt patriarkális megoldást ajánlott, a jog és méltányosság szellemében; hosszan beszélt, izgatott lendülettel, s csak a végén nézett föl a munkás vezérre, aki mogorván állott, s nem reagált.

- Megfelel ez önnek? - kérdezte Kerbolt, már kissé veszítve fölényét.

- Nem felel meg - válaszolta Szulimán s rögtön kijelentette, hogy ők méltányosságot nem várnak, nem is fogadnak el, s nem a jogra és igazságra támaszkodnak.

Kerbolt úgy nézett rá, mintha kínai szókat hallott volna. Ő az apostolt csak mint jog és igazság apostolát tudta elképzelni.

- Hát mire támaszkodnak?

- Az erőre - felelt Szulimán. - A munkásság erejére, mely kívánságainak teljesítését előbb-utóbb ki fogja kényszeríteni.

Kerbolt úgy érezte, mintha egy idegen világ falkerítésébe ütődött volna. Eszébe jutott a fáklyásmenet, amely ma este a polgármester megbuktatására fog fölvonulni Újváros mélyeiből, mint egy hadsereg. S épp ebben a pillanatban nyitott be maga Madár János, nyájasan és melegen, mint mindig, s mintegy visszanyert nyugalommal, mert valóban, szívességet felajánlani jött most, és szerepében érezte magát. Szulimán zavart gőggel vonult vissza, mintegy ignorálva a polgármestert, s Madár János Kerbolt felé fordult, új fölénnyel, mert érezte, hogy egészen más emberrel áll szemben, mint előbb. Ha előbb könyörgött: most vigasztal.

- Gyula - kezdte -, azért jöttem, mert látom rajtad, hogy bánt, amit beszélnek. Nem tudom, mi történt az éjszaka, nem is akarom; de jól láttam, hogy minden szó bántott...

Kerbolt összevonta szemeit, és homlokához nyúlt a kezével. Különösen védetlen pillanatban érték őt barátja szavai. Idegen és ellenséges világot érzett maga körül. A világ nyelvén volt, s szinte szégyennel gondolt a gőgös hangra, mellyel az imént még Madárhoz beszélt.

- Mit gondolsz rólam, János? Látod, arra gondoltam az imént is: mit gondolsz *te* rólam?

Ömlött ki belőle a keserűség, életében először.

- A többiekkel nem törődöm. Az egész világgal nem törődöm. Beszéljenek, amit akarnak. De hogy a világ cégére leszek én is, teelőtted restellem.

Ömlött ki belőle a keserűség, mint egy törött üvegből. Madár szánakozva nézte. Mily kemény volt ez, és milyen átlátszó! Maga az erő és az őszinteség. A tiszta keménység.

- Nem, nem üvegből kell lenni... hanem vasból - gondolta Madár. - Vagy aranyból.

- Pajtás - mondta hangosan. - Nincsen mit restellni. Világ cégére? Majd segítünk rajta.

Kerbolt kifakadt.

- Segíteni? Hogyan lehetne segíteni? Tudod te, hogy áll a dolog? Tudod te, hogy Briliant... Hogy a rendőrség már értesült, hogy én... Feljelentést kellett volna tennem a rendőrségen.

Hogyan mulaszthattam ezt el? Szeretném a falba verni a fejemet. Nem, ezt nem lehet kimagyarázni. Kötelességem lett volna. Holnap az összes lapok... Ez a zsurnaliszta... - A fejét a kezére bocsátotta. - Le vagyok verve. Nincs már nekem semmi, amire még büszke lehetnék... Legyőzött fél vagyok. Kudarcot vallott az életem. - A zárkózott ember hirtelen idegessége tört ki belőle, a hosszú, dacos és hallgatag éveken át fölgyűlt panaszok. Sohasem panaszkodott ő senkinek. Milyen sokáig hallgatott a lelke a testében, hidegen rejtezett, mint egy halott. Most fölolvadt ez a lélek, egyszerre, borzalmasan, mint a konzervált hulla, amelyhez levegő fért. - Én nem vétettem senkinek... mindenkivel igazságos voltam... Mégis rám tiportok... megaláztok... - Mint életének borzasztó titka, szakadt ki belőle végre a szó: - Engem nem szeret senki.

Hangjában elvetélt zokogás kísértett. „Engem mindenki megvet. Ilona is megvet." Hökkenve nézte Madár az emberi roncsot, akit Újváros összetört...

...Partos bíró ezalatt, új úr és háziúr, kit Újváros egy nap alatt önmaga előtt eddig nem sejtett magaslatra emelt, a boldogságig fölhangolva ült a Mexikóban. Szivarozott, pedig nem szokta ebéd előtt, szabad, fölényes embernek érezte magát. Mosolyogva nézett Adamecra (aki imént még mentora volt): nevetett a lépésmérőn, a papucshősökön, mint vidám, független szalmaözvegy. A téma mindig visszakerült erre, tárgyalták a nőuralmat e jámbor bürokratacsaládokban, férjeket, kik maguk mángolják meg otthon a ruhát, pedáns asszonyokat, akik még a padláson is söpörnek. Partos az arany sör és ezüst szivarfüst, a napos délelőttben kavargó füstfelhők mámorában egészen új ember lett, úr és modern! Valaki Kerboltot említette - az éjszakai eseményeket -, és Partos a legnagyobb gyönyörrel bocsátkozott a szóba, mesélt újra meg újra, fontosságának tudatában, részben mint szemtanú. Kerboltot egyáltalában nem „vetették meg", és hiába iparkodott Svarc Jenő, át-átszólva a másik asztaltól, éjszakai szereplését különös és gyanús színekbe keverni: a legenda már formálódott, s egy második Cseri-csárda-eset bontakozott ki a fantáziákban, egy sötét és igazságos bíró alakja, aki inkognitó lepi meg a bűnösöket.

- Ideális jellem - mondták. - Valódi Baross Gábor.

- És ha úgy volna is! Ha valami nőügy vitte is oda: hát aztán? Mi van abban? Nem is említve, hogy éppen ő, a házasságával... - És ekkor új témakör merült föl, a legérdekesebb, politika és szerelem egyszerre: a polgármester nőügyei! Ó, az nagy gazember, s hogy szeretik a nők! két szeretője is volt egyszerre, fiatalabb korában egy pesti színésznő is. S Ilona történetét sugdosták Partosnak, az itáliai hármas nászutat „a város történetének megírására", egy újvárosi panamaszerelmet, melyben Kerbolt a derék, szánandó, megcsalt férjek típusa lett, míg Madár János alakja természetellenes arányokat öltött. Minden beszédek mögött, még a sikamlós célzásokon át is, az ő helyzetének izgalma viszkedett, nőügyek és városi ügyek és politika, minden ő, minden Madár János!

Titkos irigységgel, de osztatlan hódolattal beszéltek hatalmáról, gőgjéről, mind többé-kevésbé tőle függtek, mindenkinek volt valami speciális ügye, valami félni- vagy remélnivalója az ő dolgaiból: a polgármester érdekei behálózták az egész városházát, mind ezt a sok apró egzisztenciát. De mind bíztak e hatalom szilárdságában, mind reménytelennek tartották a támadásokat. Csak Svarc Jenő, az újságíró példálózott forradalmian:

- No, no. Volt egyszer egy béka, aki egy mesében fölfúvódott!

- Semmi: főispán lesz - kiáltott Kovács tanító, aki közben szintén megérkezett. - Minden támadás visszapattan róla: ebben a városban nem lehet semmit sem csinálni! Itt minden panama. Itt minden becsületes ellenzék úgy jár, mint az egyszerű béka: én is tudok ám mesét a békáról. - És körülnézett bölcs arccal, mint Menenius Agrippa: még a tegnapi bortól bölcs

arccal, *hesterno mero*.[36] - Egy béka harmincegyszer próbált egy lépcsőre fölugorni: s mikor harminckettedszer is visszaesett, megfogadta, hogy többet sohasem hirtelenkedik...

De idősebb urak erősebb anekdotákra gyújtottak, és Kovács meséje nem aratott kellő sikert. Obszcén fantázia vegyült az olcsó füst és alacsony érdekek közé. A nap, a nyári nap, a fürge vasárnap szállt, szállt odakünn, karikázott a gyerekekkel, meg-megcsapkodta az ablakokat aranyos szárnyával, be-bevillogott, észrevétlen. A templom előtt gyűltek az ifjak, és várták a miséről kijövő hölgyeket. A városháza előtt polgárok gyűltek, mesteremberek, ős szokás szerint, fekete ruhában, ácsorogva, méhzsongásszerű zümmögéssel a napban, tárgyalták az esti fáklyásmenetet, a holnapra két rendkívüli közgyűlést. Fönn, a zöld szobában, egy erős férfiú, ideális jellem, valódi Baross Gábor, zokogott és idegeskedett, mint valaki, akiből kiszakadt minden hiúság: a zárkózott ember föltárta egész lelkét, mint az őrült, ki lehányja ruháit:

- Engem mindenki megvet. A tulajdon feleségem megvet. Az egyetlen, aki hozzám tartozik, megvet engem - tördelte szinte hisztérikusan. Madár szánakozva és zavarban nézte. Semmi sem hozta annyira zavarba ezt a társasághoz szokott és emberek igazgatására teremtett lelket, mint azok a pillanatok, amikor az indulat széttöri az emberi érintkezés formáit, s a lelkek meztelen kerülnek egymással szembe. Az ő élete a legerősebb társadalmi és politikai formák között folyt le, s edzve volt e formákkal s e formák között a legelkeserültebb küzdelemre is: de ha e formák valakiről egyszer leszakadtak, zavarba jött, mint az állig fölfegyverzett harcos, aki váratlan meztelen ellenféllel találja magát szemben. Ebben a pillanatban önzően megbánta, minek kellett magát Kerbolttal terhelnie. Hisz alapjában mindig sejtette, hogy ebben az emberben nincs valami rendben, hogy ez a nagy zárkózottság, ez a ridegség, ez az imponáló szigor és nyugalom valami nagy, belső diszharmónián alapul. Tudta, hogy nem normális. De föl akarta használni, mint mindent. Talán rálépett: de nem megvetésből, hanem éppen azért, mert sziklának nézte, amelyen meg lehet vetni a lábát. És most megdöbbenve, hökkenve érezte, hogy a szikla sárrá omlik össze - a lábának érintésétől.

- Rám tiportok. Mindenki megvet... az egész világ nyelvére jutok.

- Ugyan, Gyula, hiszen mindnyájan tisztelünk - mondta Madár, örülve, hogy legalább Ilona neve nincs többé a levegőben, mint egy zúzott virág nyomasztó illata. - Mindnyájan tisztelünk! Itt vagyok én, a jó barátod, nincs okod azt hinni, hogy én megvetnélek...

- Te... éppen te vetsz meg legjobban. Megvetsz, mert legyőztél, legyőztél mindenben. Te élsz, helyeden vagy, én csak tengek itt... Megvetsz, mert rád szorulok, én, aki sohasem akartam szorulni senkire...

- Ugyan már, Gyula... Hisz mind a ketten egymásra szorulunk... Nem azért hoztalak-e vissza Újvárosba, nem azért hívtalak-e ide magam mellé, mert rád szorulok, a szakértelmedre, jellemedre, ebben a nehéz hivatalban?...

- Megvetsz, mert embered vagyok, mert teremtményed vagyok... mert *barátod* vagyok, mert *mindennek dacára* barátod voltam... De látod, oly egyedül voltam... olyan egyedül... Kapaszkodtam beléd... mert idegenben voltam itt... Senkim, senkim sem volt a világon... És most megvethetsz, mert embered voltam, mert barátod tudtam lenni...

---

[36] *hesterno mero* - színbortól mámorosan.

- Nem szabad így elveszítened az önérzetedet... Hát miért ne lennél te a barátom?... Hisz mi együtt vagyunk valakik... kiegészítjük egymást... Te vagy az akarat, a lélek ereje: én vagyok a végrehajtó ügyesség. Te vagy a kéz, én vagyok a kesztyű... mint ahogy az a Svarc Jenő meg is írta egyszer...

Kerbolt megrázkódott; Madár sietett folytatni:

- És hogy emberem volnál... hogy rám szorulsz, hogy kapaszkodnál belém, látod, arról szó sincs... E pillanatban én vagyok az összetört, engem üldöznek, én szorulok terád... Nem én jöttem-e előbb is ide, kérni téged valamire?... Valósággal kérni, hogy ments meg... És te még meg is tagadtad... hát hogy mondhatod, hogy rám szorulsz? Mi szorulunk rád, mindannyian tisztelünk, és...

- Tiszteltek? - kiáltott Kerbolt. - Ó, istenem, hogy tudjak én azok elé állni még, akik tisztelnek?... Ó, János, hogyha te tudnád... éreznéd... Én magam vetem meg magamat! Igazad van, elvesztettem önérzetemet, megvetem magamat, és az emberek szemében ennek a megvetésnek a visszáját látom, akár egy tükörben... Mindenkinek... annak a Svarcnak a szemében... a te szemedben is... meg kell vetned engem... Hallgass ide, János, elmondok neked mindent... elmondok neked...

Madár Kerbolt felé nyújtotta tenyerét:

- Ne mondj el semmit... Csak gyötröd magad vele...

- De... mit gondolsz rólam? Mit gondolhatsz?... Látod, ma éjjel... Látod, ez a bíró... az új járásbíró... Mit gondolhatsz, hogy előbb azt mondtam neked, hogy ma éjjel...

A polgármester kiegyenesedett, higgadtan, férfiasan, korrekt és baráti hangon felelt, mint úriember az úriembernek. Formát talált ismét, hangot, modort. Fölragadta elejtett fegyvereit. Zavara megszűnt, elemében volt:

- Kedves barátom, egyáltalán nem gondolok erről a dologról semmit. Senkinek semmi köze, hogy te hogyan töltöd az éjszakádat. Én a magam részéről nem is kívánom, hogy azt nekem elmondjad; félek, hogy az neked kellemetlen érzéseket okoz. Légy meggyőződve, hogy semmit nem tételezek föl rólad, csak a legkorrektebb...

- De... - kezdte Kerbolt: ez az erős ember megtanult szégyenkezni is, megtanult dadogni. - Holnap már az egész város beszélni fog róla... Isten tudja, mit fognak beszélni... A rendőrségre kerül... a világ elé... Gondolj az újságírókra, a tárgyalásokra... Meg leszek bélyegezve.

- Nem, kedves barátom, légy egészen nyugodt, nem kerül ez a világ elé. Majd teszünk róla, hogy ne kerüljön semmi formában a világ elé. Annyi hatalmunk csak még van Újvároson. Majd én meg Borcsay teszünk róla. Borcsay úgyis le van nekem kötelezve. Légy nyugodt, nem fog erről senki megtudni semmit; aki meg már tud, az azt fogja gondolni, amit mi akarunk, hogy gondoljon; a tekintélyed csak nőni fog...

Kerboltnak kelletlen érzés szorította össze lelkét. A tekintélye? Hát az ő egész férfibüszkeségét ily közönséges hiúságnak gondolja Madár? De nem erre felelt, keserűen fakadt ki, csak a szó kedvéért, csak a keserűség kedvéért.

- Az embered vagyok, a teremtményed vagyok, védeni akarsz, le akarsz kötelezni, hogy én viszont védjelek... Növelni a tekintélyemet, hogy én fedezzem... fedezzem a tekintélyemmel... a... a te dolgaidat... Cinkosok vagyunk! Szolgálatot kínálsz nekem, és viszontszolgálatot vársz.

Madár egy pillanatra sem vesztette el nyugalmát; mindig a legnagyobb hidegvért tudta megőrizni, mikor arról volt szó, hogy valakit megnyerjen magának. Érezte, hogy itt mindent föl kell tenni egy kockára.

- Kedves barátom - mondta -, semmiféle viszontszolgálatot nem várok tőled, és egyáltalában kérlek, hogy minden kérdésben cselekedjél teljesen a lelkiismereted szerint, amit különben a kérelmem nélkül is bizonyára úgy cselekednél. Bízz engem sorsomra, és ne törődj velem. Kérlek, ne hozzuk ezt többet elő.

Kerbolt hallgatott. Mereven nézett íróasztalára, ahol a zöld posztón, az írások fölött, barnán, simán nyújtózott egy ércagár. Egy dongó dongott, vergődött az ablaknál. A beáradó sugárkéve, mint egy napóra, lassan kerülte meg a zöld szobát. Künn delet harangoztak. Vasárnap, vasárnapi csöndben, még a harangszó is meghallott Újvároson. A sörözők a Mexikóban órájukra néztek, és még egy vágást rendeltek. A vita egyre hangosabb lett, a két asztaltársaság átbeszélt egymáshoz, nagy hangon kiáltotta Balázsy az ellenzék felé:

- Janicsárdobot állítotok a piac közepére!

- Ószeres kompánia! - üvöltöttek vissza Kovácsék.

- Egyik félnek sincs igaza. Mi nem követjük, de meg se kövezzük Madárt - mondta Szabolcs ügyvéd, laptulajdonos, aki mindeddig feltétlen híve volt a polgármesternek, s csak a tegnapi hirtelen fejleményektől ijedt meg.

- Irigység, aljas irigység - mondták a városi asztalnál. - Mert nem tűrik az emberek, hogy valaki több legyen őnáluk. Strómant szeretnének polgármesterüknek. Pedig vigyázzatok! Sokan elszámítják magukat. Az oszlop kidől, és utána a falak következnek.

- Elborul a nap, eltűnnek a porszemek - mondta gúnyosan Svarc Jenő.

- Eggen - szólt másvalaki. - Mit törődnek ők a várossal, az igazsággal? mit bánják ők a panamákat? Csak ők meglegyenek, csak ők ott üljenek a húsosfazék mellett!

- Panama? Ki beszél itt panamáról? - dörmögte a javadalmi hivatal főnöke. - Nyomtató lónak nem kötik be a száját. Haj, régebben micsoda élet volt! Jött a bíróhoz a panaszos fél, kacsa sápított a hóna alatt. „Ej, a ruhám piszkítja, itt hagyom." Rátóti gróf jószágigazgatója két tehénengedélyért húszat tartott. Igaz, akkor még könnyen elbántak a panamákkal; a gróf parancsára huszonnégy óra alatt a béresek szekérre rakták minden holmiját, és kitették az országútra.

- Annyi bizonyos - volt az általános vélemény -, Madár rosszul tette, hogy a kormány szája íze szerint szavazott. Ezt az egyet rosszul tette. Lehet, hogy most megvédi még a Hirschfeld-klikk, de meg kellett volna gondolnia, mielőtt az újvárosi polgárság támogatását eljátszaná. Kétszer is meg kellett volna gondolnia...

- A Hirschfeld-gyár munkásai ki vannak rendelve az esti fáklyásmenethez.

- A Hersei-kabaréhoz. Olvasták az urak a *Közlöny*-t: „Hersei, városunk képviselője, a függetlenségi körben kabarét rendezett. Fényesen sikerült. Nagy Endre kiskutya hozzá képest."

Kacagtak. Hanem a hír a Hirschfeld-munkásokról szöget ütött a fejekbe.

- Ki mondta?

- Szulimán.

Lehetetlen. Hirschfeld, a józan, kormánypárti ember nem mehet bele ilyen politikai üldözésekbe, még ha ezerszer a saját fia csinálná is.

- Eh! Személyi okai vannak annak. Az öreg még mindig nem tudja megbocsátani Kerboltot.

Így anekdotáztak, politizáltak, találgattak összevissza, s mind több aggodalom vegyült a derűs vasárnap déli hangulatba. Nagyokat hallgatott egyik-egyik közbe, nagyot szítt a szivarból, nagyot nyelt a sörből. Valami veszedelmes hétfő rémlett már e vasárnap mögött. Ha az oszlop kidől, utána a falak következnek. A város tisztviselői sötéten tűnődtek, mennyiben vannak ők is belekeverve a polgármester szabálytalanságaiba, mennyiben tehetők ők is felelőssé? Bizony nagyon is reáhagytak mindent, eszük ágába sem jutott a dolgokba nekik is belenézni vagy éppen beleavatkozni, őt korlátozni, ellenőrizni. Ki-ki annyi hasznot mert közben a zavarosból, amennyit tudott, s Madár bölcsen szemet hunyt ez apróságokra. A többi jelenlevők, a zsurnaliszta, az ügyvéd, magukban mérlegelték érdekeiket a polgármester mellett és ellene. Mások, mint Kovács tanító, néma dühvel és irigységgel várták, remélték az eseményeket. Kovács szinte irigyelte ezeket az embereket, akik beletartoznak e nagy érdekhálózatba. Őneki még érdekei sincsenek, ő igazán senki... mi az, egy tanító? Minden hangossága mellett is érezte nagy senkiségét: s ez az érzés csak feszítette még lelke gyűlöletét a hatalmas Madár János ellen, aki egykor ott üldögélt vele minden este a spriccerpártban, a Vnuknál...

- Még egy vágást! - kiáltott Adamec. Fél egy felé járt. A nap kissé elborult: a levegőben táncoló porszemek eltűntek.

Az oszlop ezalatt, a nagy polgármester, Madár János, feszülten nézett Kerbolt barátjára. „Gyula hasznomra lehet - gondolta -, segíthet rajtam: de ha nem...” Akkor összeomlik mindaz az építmény, melyet ezer apró lélekből, a „független polgárság” hangulatából emelt támasztéknak lábai elé, mely annyi éven át fönntartotta őt. Mit bánja! Ha lefelé nem támaszkodhatik többé: hát kapaszkodni fog - fölfelé! Mindig messzebb és messzebb az ellenzéktől. Egy pillanatra Hirschfeld tűnt eszébe; s vizsgálta a Kerbolt szakállas arcát. „Ideológ - gondolta -, nem többet tett-e az öreg Hirschfeld a városért, mint mindezek a becsületes szónoklók?” - És ebben a pillanatban a Mexikóban is Hirschfeldről beszéltek, Kerbolt is Hirschfeldre gondolt. Sajátságos áram a gondolat, megy a levegőn át, árad a szóból, a hangból, az arcból, a némaságból, minden mozdulatból. Képek áradnak vele, mint kísértetek a levegőben: mindenki látja őket, és mindenki azt hiszi, hogy csak maga látja. - Kerbolt is Hirschfeldre gondolt. Eszébe jutott, amit Szulimán mondott: a fáklyásmenetre kirendelt munkások. „Ennek is én vagyok az oka - gondolta keserűen. - Madár mindent megtett, hogy megnyerje Hirschfeldet: mégis ellensége, énmiattam. Mert Madár az én hagyományaim letéteményese Újvároson: és itt vagyok én mellette, ennek élő jele gyanánt.” És eszébe rémlett Hirschfeld nagy hatalma, a klikk nagy hatalma, amely egykor összetörte őt: vajon Madárt is így fogja-e összetörni - őmiatta? Őmiatta? Ő, az ideológ, a rajongó függetlenségi, jól tudta ebben a pillanatban, hogy a függetlenségi eszmék milyen üres jelszók, hogy az egész derék független polgárság micsoda vak eszköz az ilyen felsőbb hatalom kezében, amely minden, csak nem függetlenségi. És földig alázva érezte egész szánalmas szegénységét nagy nevetséges becsületességének, gyerekes elvhűségének, amelyet most Madár János oly kíméletesen került megsérteni. (Mi fűződik az ő nevéhez? Kossuth díszpolgársága...)

- Kedves barátom - ismételte a polgármester -, ne aggódj semmit, teljesen szabad vagy, és elveid szerint fogsz cselekedni. Én nem kívánok tőled semmi viszontszolgálatot. Én gondoskodom róla, hogy az, amit nem kívánsz, ne kerüljön a nyilvánosság elé; gondoskodom erről minden önző érdek nélkül, egyszerűen, mert barátod vagyok, és ami téged kellemetlenül érint, az nekem sem lehet kellemes.

Kedvesen csengett a hangja, udvariasan, a világfi, a korrekt, jó barát modorában, olyan ember fölényével, aki mindig tud uralkodni magán. Bizalom és nyugalom szólt a szavaiból kiapadhatatlan: és Kerbolt kábulva hallgatta, mintha idegen nyelven beszélne. Oly idegennek érezte magától ezt a nyájas erőt, úgy gyűlölte! Igen, ezek az igazi jók, ezek az erősek és nyugodtak: a skrupulustalanok! Ezek tudnak élni és keresztülsiklanak mindenen, mint a hal. A magafajta *nehezek* pedig, éppen mert nagyon is kínos igyekezettel tiszták akarnak maradni, előbb-utóbb bebonyolódnak a mocsokba - és megfulladnak benne. Micsoda dilemma ez! Becsületes dolog volna elhagyni barátját, akinek állását köszöni s munkája befejezését, álmai megvalósulását; s aki exponálta magát miatta, akit a hatalmas Hirschfeld miatta ejtett el? Elhagyni elvekért, amik csak szavak? De egész megalázott élete, mely e szavaknak kemény szolgája volt, tiltakozott belül; és valahol mélyen, forrón, Ilona képe égett... Madár már elhagyta, a küzdés embere - mint a sáncot, mely gyöngének bizonyult; hallatszott a négyesfogat zaja, amint előállt, hogy a Mexikóig vigye! Agamemnón utolsó tragikus pompáját élvezi... Megjelenik mindjárt, nyájas grandezzában, lázongó népe közt, barátok és elnémuló ellenségek között, mindennek központja... Kába, sörös fejek, pletykától részeg nyelv, a sörkorcsolya sós ízével, szálas szivarfelhők a vasárnap déli napfény sugárködében gomolyogva, friss sürgés a konyhában és előrevetett események izgatott képe a lelkekben, félős vagy ígérő, hazárd csábításokkal; s mindezek között a mosolygó férfi, akitől minden függ, nyugodtan, annyi gyűlölet és bizalom árjában Kerbolt szinte látta, amint végigment az utcán, hogy inganak már a házak, a nagy Kártyaváros ijesztő házai, mint cifra skatulyák egy csiricsáré üzlet polcain, amiket hirtelen rakott egymás tetejére egy gyors kezű segéd. Még most, vasárnap délben is ott úszott a napban a finom por és szén, zsivajgott a lárma, nagy csata dúlt a Pestre induló villamosok körül. Darazsak a kasból, rendetlenül, viszik lármájukat, fullánkjukat, szívó szerveiket...

25. §. MELYBEN VASÁRNAP DÉLUTÁN LÉVÉN, SEMMI SEM TÖRTÉNIK

Partos bíró először felélénkült a sörtől és a szótól; maga is cselekvője volt már az újvárosi drámának, és éppen úgy hatott rá a Madár János megjelenése, mint a többiekre: mint az adutt ász megjelenése a kártyaasztalon. De aztán álmos lett, s a szivar kiesett rosszízű szájából; az éjszaka katzenjammere most ütött ki rajta, zöldes zsibongás futott össze füleiben. Egy csöpp étvágyat sem érzett, sőt valóságos undor fogta el az ebéd gondolatára; de már foglya volt a rettenetes tanítónak, aki ebédre hívta meg. Akarat nélkül ment mellette az újvárosi utca bokáig süppedő, fekete porában.

- Minden összedől, majd meglátod, minden összedől! - mondta a tanító, egyetlen széles gesztusba foglalva felhányt kupacokat, meredő póznákat, vasárnapra félbehagyott építkezéseket. - Vízművek, tisztviselőtelep, világítás, minden!

- Hogyan, a telep is? - kérdezte a járásbíró. Rettenetes perspektíva tárult belső szeme elé. Persze hogy a telep is. Itt minden puffra épült, mindennek a tőkéje a polgármester személyes presztízse volt. Minden összeomlik. Mint Mátyás király halála után.

- De hát akkor mi lesz azokkal, akik befizették a pénzt? - Egy sovány asszonyt látott Szakolcán, jajveszéklő szemrehányások csengtek a fülébe, ó, valóságos dráma, semmi sem marad, csak adósság! Egy élet...

- Csak nem fizetted be?

- Hisz te mondtad, hogy mérget vehetek...

- Az tegnap volt: még te nem ismered Újvárost. Itt semmi sem bizonyos két napig. Keresztet vethetsz már arra a pénzre, barátom!...

Száraz, meleg szél kavarta meg a szenes port, elborult percre a vasárnapi nap. Partos bíró érezte, hogy lesz tele szeme, szája az éles homokkal. Csak egy pillanatra: aztán megint kisütött a tolakodó napfény; mintha még a nap is szemtelenebb lenne itt, mint másutt.

- Ne búsulj, barátom - vigasztalta a bírót Kovács Endre. - Majd szerzek én neked üzletet, olyant, hogy duplán visszanyerhetsz mindent! Ki esik kétségbe Újvároson? Itt egyik napról a másikra fordulhat a kerék. Azért, hogy én szegény vagyok? Holnapra talán milliók vándorolnak a zsebembe, milliók! Barátom, ha te tudnád, mik az én terveim! Társam lehetsz egy olyan üzletben... Csak ki kell nyújtani a kezedet, barátom!

Ó, üzletek, kocka, öngyilkosság! Partos bírónak Ampenszán jutott eszébe, a kárpitos és temetőigazgató, akinél meg vannak rendelve a bútorai, fizetni kell; ki tudja, honnan veszi ezt a pénzt is? Milliók?! Úgy érezte magát, mint egy bűnös játékos, iszonyú esélyek között, mint egy szegény Macbeth, hozzá nem illő, elbírhatatlan tragikumban.

Madár János polgármester asztalnál ült családjával, úrias és diszkrét ebédlőben; az egész család hallgatva kanalazott. Madárné lopva nézett olykor férjére, akinek arcából semmi jót sem olvasott ki. A családfő dühös volt és ingerlékeny. Géza, a nagy fiú, alig várta, hogy vége legyen az ebédnek: futballmeccsre készülődött a strandhoz. Egy pillanatra elkalandozott gondolata egész az estéig, amikor a meccs után együtt maradt barátaival: röhögött magában, mert egy hecc jutott eszébe, amit egyszer este csináltak az utcán... A fülledt és nagyszerűen erkölcstelen újvárosi utcán... Milyen paff volt a rendőr, mikor megtudta, hogy a polgármester fia!

- Apa - szólt egyszerre -, igaz, hogy ma este nem fognak égni a lámpák?

A lámpák? Már hogyne égnének? Ki adna ilyen ostoba pletykákra? A polgármester nagy fölénnyel intette le fiát, de kellemetlen bosszankodással: Rubinek urat látta magában, a villanyos társaság emberét, kis bőrtáskájával, amint „azonnali törlesztést" követel... És hallotta a Svarc Jenő éles hangját: „Közbiztonság Madár János alatt!" Mi lesz, ha a város csakugyan sötétségbe borul?

- Megkapta azt a levelet... amit az a hölgy hagyott itt? - kérdezte férjétől Madárné. Igen, most már zsarolják is... Önkénytelenül a zsebéhez nyúlt, ahol a furcsa levél volt. Iratok Bontóéktól?... Ezek is most kerülnek elő, őt kompromittálni? (Persze, neki akkor pénz kellett; és semmit sem vetett meg, hogy előrejusson. Ki vethet követ rá?) Csel ez, vagy valóságos zsarolás? Este itt és itt - a bérkocsiállomásnál - ennyi meg ennyi pénzt... Szépen van neki pénze... Itt csak a bátorság segít - reszkírozni - rendőr, razzia... megmutatni, hogy ő nem fél a leleplezéstől. „Ma éjjel nagy események fognak történni Újváros sötétében..." A sötétről is tudnak? Ki írta ezt a levelet? És elképzelte a szögletes, nyomtatott betűket utánzó aláírást: *Briliant*. Igen: nagy razzia... a *pater patriae*[37] póza, aki fellép végre Catilina ellen! Ha gyorsan és bátran cselekszik, megnémíthatja a vádakat. Aztán a fáklyásmenetre gondolt, Hirschfeldre és megint a villanyos társaságra... Elmenni Hirschfeldhez? Mindennel törődni, mindennel!... Kerbolttal... Győzni kell! És segíteni kell őt mindenkinek!

- Eltaposom - mondta magában, maga sem tudva pontosan, hogy mire.

[37] *pater patriae* - a haza atyja.

Kerbolt vadászpuskáját akasztotta vállára. Úgy érezte, egyedül kell lenni, nincs ereje beszélni senkivel a világon, még a feleségével sem. Ilona kijött a zajra, de csak közömbös szót mert ejteni.

- Hova megy?

- A szigetre.

Legalább az ebédet megvárná. De Kerbolt nem felelt. Töltényeivel babrált, és nem nézett az asszonyra. Átnézett a szomszédba, ahol a betörés történt; s valami följajdult belsejében. Ó! elviselhetetlen gondolat! Közömbös emberek elé állni majd, rendőrség elé, tanúnak, felelni kérdésekre, elmondani a tegnapi éjszakát, hogy mindenki megsejthesse küzdelmeit... Elfogta a menekülés ösztöne, nem is a sziget felé ment, mint mondta, mert az első lépésnél elborzasztotta a gondolat: hajók, kémények, por, széntörmelék, zsákok! és a készülő vízművek, érccsövek, kőkockák! és a gyárak a szennyes folyó partján, a Hirschfeld-gyár, a Klein és Fisch-féle festékgyár, amit büdös gyárnak hívnak! ezek közt átmenni, míg egy kis poros zöldhöz, sivár vízparthoz ér, amit az újvárosi jasszok vasárnap ladikozásokkal avatnak föl... és a sziget végén futballpálya. Kerbolt megfordult, s a Rakoncai út felé ment. Inkább a falun át és az erdőbe! Az utcán már nem voltak járókelők, a kormos por leült, mint minden vasárnap kora délutánján, mikor pesti kávéházban lógnak az újvárosiak. A Rakoncai út a Kossuth utca egyenes folytatása. Az egyik oldalon elmaradtak lassanként a házak, a másik oldalon léniásan tartott még a sor, egy kiszámított és elszámított utca, öröm mégis, mert kilátás nyílt az üres mezőkre; egy-egy tűzfal ugyan vagy gyárkémény elszórtan bosszantott. Túl a Dunán még hegyek is látszottak.

- Ma legalább a *Vezúv* se működik - konstatálta Kerbolt. A *Vezúv* egy hegy volt, amely előtt és belemosódva egy gyárkémény látszott: rövidlátó szemmel a hegyet vélhetted füstölni. A *Vezúv* vasárnapi munkaszünetet tartott. Messziről előkerült sovány fákkal, őrsök gyanánt az erdő.

- Alázatos szolgája, tanácsos úr! - érte utol egy hang. - Vadászni, vadászni? - Száraz köhögés nyomta el a kérdést. - Ó, bizony, gyönyörű időnk van, egy kicsit meleg bár; de hát a természet, a szabad természet, ugyebár! Az erdő! Bizony, ha az újvárosiak tudnák, hogy mijük van! De hát ezeknek nincs érzékük, kérem. Itt a vasárnap, kérem, és senki se megy az erdőbe. Én persze, kérem, én beteg ember vagyok. Ha tehetném, egész nap ott kószálnék. De hát ezeknek nincs érzékük, kérem. Még az ifjúság is, tessék elhinni, én tanár vagyok, hát tudom: ezek a porba mennek, futballozni, kérem! Igaz, volt egy banda, aki az erdőbe járt, és mi derült ki, kérem? mért bújtak azok a fák közé? Hát kérem, valaki rajtakapta őket, hogy erkölcstelen játékot játszottak! életerejüket fogyasztották versenyt! mind megsápadt, elcsenevészedett, ahelyett hogy megedzett volna, kérem... Hát erre használja az újvárosi ifjúság az erdőt. Persze, a levegő megfertőzi őket, nem csoda, és a tanáraik, tessék elhinni, magunk között mondva, ezek mind kiváló emberek lehetnek, azok is, hisz a kollégáim, nem mondhatok róluk rosszat, kérem, de az újvárosi dolgokkal keveset törődnek ezek, kérem, mind Pest felé gravitál ez, Újvárost csak Pest előszobájának tekintik, alig várják, hogy az órát lecsöngessék, kérem, ugornak villamosra, legtöbbje Pesten is lakik, délután ingyen se látni Újvárosban őket, nem vesznek ezek részt itt semmiben, tegnap is ez a koncert, kérem, mégiscsak művészi dolog, egyetlen helybeli tanár sem volt jelen, kérem, ez szégyen ám, én, kérem, beteg ember vagyok, nem járok sehova, de kérem, illenék, hogy a tanárság aktív részt vegyen a város életében. Most is ez a hajsza a polgármester ellen! Kérem, Madárra sok mindent el lehet mondani, de mégiscsak ő virágoztatta föl Újvárost, és a gimnázium is, kérem, az állami gimnázium (mert ez a Kárász-féle, ahol pénzért adják a matúrát, csak nem nevezhető komoly iskolának?) neki köszönhető. Azelőtt a fiúknak, kérem, Pestre kellett bevillanyosozni, nem is említve a régi időket, mikor még gyalog jártunk Pestre, kérem, naponta kétszer, a gimnáziumba, magam is:

nagy szükséglet volt ez! Igaz, érdeke volt neki is benne, mert fia van, azután meg tudjuk, micsoda városi hatalmasságoknak kellett evvel eleget tenni. Addig nem volt Újvároson gimnázium, míg ezeknek a gyerekei föl nem cseperedtek: velük cseperedett a gimnázium, osztályonként, „fokozatos fejlesztéssel". De mégis, ami igaz, igaz, ez a hajsza - mit tetszik gondolni? Mert kérem, a tanácsos úr ebben valóságos orákulum, nemcsak annál a szoros viszonynál fogva, amelyben a polgármester úrral állani méltóztatik, hanem egyúttal annál a feddhetetlen becsületességnél és sziklaszilárd jellemnél fogva is, amely Újvároson közmondásos s amely hogy úgy mondjam, a mi egyetlen büszkeségünk és klenódiumunk...

Partos bíró Kovács tanítóéknál ült, fülledt és szomorú szobában, és már mindent megevett, ami megehető. Kínáló szavak és unt válaszok gyüremlettek fülében-torkában - a sovány háziasszony tüntető önfeláldozással kínálta, mintha azt mondaná: „Én egy szegény, beteg asszony vagyok, és a férjem vendéget hitt nekem, holott magunk is koplalunk, és cselédem sincs éppen, de azért én kiteszek magamért, mert tudom, mi az illendőség - tessék csak, tessék még, kedves bíró úr!" Rettenetesen cikóriás kávé és egy istentelen szivar íze, melyet pedig Kovács Endre hangos aplombbal hámozott ki egy fenségesen zörgő aranygyűrűből - nyilván egy perccel előbb a szomszéd szobában maga húzta rá ezt a hencegő cingulust - szédítették az álmatlanságba úgyis belevásott fejét. Az öt vékony leány szótlanul és rejtett villogásokkal ült az asztal végén, és kiszolgálás ürügye alatt folyton fölugrálva, az ablakon próbálgattak ki-kipillantani, mely a földszintes ház udvarára nyílt. Apjuk feléjük intett a bírónak.

- Mit viszkettek már itt? Hogy izgatja őket az a rossz nő! Tudod, kit lesnek ezek?

- Kicsodát?

- A Takács Jucit.

- Azt a színésznőt? Aki tegnap a koncerten...?

- Azt, azt! Tudod, színésznő szeretne lenni ez is egytül egyig, a Máli jár is az akadémiába... Lesik, mikor megy végig az udvaron, miféle toalett lesz rajta.

Partos kinézett az ablakon, piszkos udvart látott, hátul jellegzetes deszkabódékat; alacsony műhelyt, kopott küszöbbel és törött ablakkal, TRAUB MÓR CIPÉSZ - szólt egy szennyes tábla.

- De hogy kerül ide az énekesnő?

- Hogyan? Úgy, hogy itt született, barátom! A Traub suszter lánya! s ma az apjánál aludt, mert Hirschfeldékhez van híva ebédre! Ugyan fölvitte a dolgát: Magyarország egyik leggazdagabb emberénél eszik. Újvároson minden lehetséges. A plébánossal eszik egy asztalnál!

- A plébánossal?

- Ketykóval, az újvárosi plébánossal; az minden vasárnap ott zabál. Tudd meg, hogy nálunk még plébános is csak az lehet, aki a zsidókkal bratyiz. Különben! amilyen plébános ez!... Csak én lehettem oly marha; pofozni szeretném magam, ha eszembe jut, igazgató volnék ma, ha nem hagyom megijesztetni magam ettől a Ketykótól, mint valami mumustól! Története van annak, barátom: itt minden panama... - és belefogott a történetbe, még az átlumpolt éjtől rekedt hangján.

Partos rá se figyelt, a zöldes zsibongás orgiát ült a füleiben, lelke mélyéről eltűnt a diadal, s valami kábult aggódás foglalta el helyét az ebéd utáni bamba lomhaságban. Asszonysápítozás, lányvihogás cifrázta a szoba ételszagát, mint az olcsó csipke a zöld, kopott és rossz rugójú kanapét, a tanító élete düheit mesélte, nyomott irigységek sárgultak a szivarfüstben, a történet a jelenig ért, a jövőbe siklott, kéjelgett, ijesztett... Madár János bukni fog; de jaj, mi lesz a tisztviselőteleppel? Mi lesz, ha Partos pénze odavész?

- Ne búsulj, pajtás, itt semmi sem komoly! - vigasztalt a gazda. - Egy kis bükergetőt! Na dehogynem! pompás törkölyöm van! Mit? hogy ittál a polgármesternél? De nálam még nem ittál, barátom! a találkozásunk örömére! Nagy ünnep ez! mikor két ilyen régi barát találkozik! Nem szabad búsulni! bízd csak rám, barátom! Itt semminek sincs jelentősége! pénz az nem számít! - mondta, meghazudtolva a sivár bútorzatú szobát. - Olyan üzleteket fogunk csinálni...

Ebben a pillanatban egyszerre irtózatos reccsenés hangzott, s pokoli zene robbant. Mintha egy egész Lucifer bandája, repedt hangszerek és rekedt torkok sivítanának föl, s robogó vonat vagy recsegő teherkocsi lármájához hasonló lárma volna a kíséret: saját szavát sem hallotta az ember! A szomszéd lakásban, nyitott ablak mellett, a *gramofon* szólt! Igazi újvárosi zene volt ez, egy újvárosi vasárnap délután! rikított, sikított, ordított! Vágyak, unalmak, aggodalmak feszítették a fülledt, kis szobát; mit lehet tenni Újvároson vasárnap délután? A lányok hisztériás cigarettákat rágcsáltak: mért nem jön már az a Takács Juci? (Hirschfeldéknél hatkor van az ebéd, franciásan.) A lányok már szökni akartak, önálló nők voltak, hivatalba jártak, akadémiába, nem szokták meg az otthon gubbasztást! Az egész család gyűlölte otthonát, unta a kényszerű együttlétet. A tanító a Vnuk-kocsmára gondolt (hol vasárnap estjeit tölteni szokta); az asszony élete robotjára, a lányok vásott, vasárnapi flangálásaikra, Partos, szegény Damoklész, már semmire (de ez a semmi is rosszízű és aggasztó volt). Végre előkerült a szó, mely föloldotta a hangulatot:

- Mozi! Moziba kellene most menni!

- Nem kapunk jegyet - aggodalmaskodott a bíró. - Vasárnap van.

- Bízd csak rám, barátom! - S Kovács már vezette a menetet. - Mindenhol van nekem protekcióm! - S amint kivonultak az udvarra, a gramofon rekedt hörgéssel adta ki lelkét a szomszéd ablak mögött, s éppen ebben a pillanatban libbent át a sáros kövezeten s el mellettük, Takács Juci, pesti primadonna, merész toalettben, mint kéjek és romlott Alexandria, illatos szemérmetlenség a sivár udvar hátsó deszkabódéinak szegény szemérmetlensége felől: ezekben az években öltöztek legvakmerőbben a nők.

- Ez bizony úribb ebédet kap - tette rá megjegyzését a tanító. - Ott nagyban rázhatják a rongyot: de az egyszerű háziasság és barátság mindent kipótol...

Ilona, Kerboltné, az ablaknál ült, s látta, mint annyiszor, a polgármester fogatát robogni Pest felé: mindig vasárnap délután szoktak találkozni. Madár akkor ért rá. Ilona felállt, felöltözött, engedelmesen a megszokott jel előtt, meghajolva a férfiakaratnak, mint egy szegényjószág, és menekülve is, mert borzasztó feszültséget érzett a levegőben. Úgy ment, mint aki segítségért megy: férjére gondolt, aki elhagyta, szótlan s vállán a puskával. Hisz máskor is elbolyong vasárnap: de ma olyan különös volt minden! Nem tudta, mitől, csak félt. S ha a tegnapi beszélgetésükre gondolt, valahogy magát érezte bűnösnek... És hol járhatott Gyula az éjszaka? aki soha estén túl nem tette ki lábát. Ma még nem beszéltek. Igaz, ő sem akart; *adta* azt, hogy nem kíváncsi semmire! De most, ha a mord, puskás férfiúra gondolt, megbánta már. Régi félelme ez: oly nem természetes a gyáva és fürge Újvárosban ez a komor, puskás ember! Aki méghozzá csak elméleti vadász; mert sohase hoz vadat! Sajnálja, és futni hagyja őket! De hát akkor minek kezében a puska? Ilonának rémképei voltak: s futott az egyetlen emberhez, akiben bízott, akit erősnek és nyájasnak érzett, futott Pestre (sohsem találkoztak Újvároson).

A lankadt délután középső óráiban kicsit enyhült a villamos forgalma, úgyhogy Kerboltné ülőhelyet kapott. Újvárosi embernek nem oly hosszú utazás ez, mint annak, aki csak kirándul ide. Az ő életének egy nagy része úgyis villamoson, vasúton folyik le; korzó, randevú ez; s a pesti villamos épp familiáris. Ismeri az utat, tudja, hogy mindig mi következik: most a villanytelep, vasúti aluljáró, azután az enyvgyár jön, a városi jégüzem tócsája, s néhány kopott

mező közepén meredő ormótlan tűzfal után újra gyárak: ez Pest. Számon tartani már szórakozás. De ki szokhatja meg a temetőkerítést, hogy ne legyen hosszú? Végtelen, végtelen kőfal mögül meredő keresztek: tíz, tizenegy, huszonhárom, huszonnégy… és külön a koleratemető. Ilona éppen szemben ült. Ó, így lehet csak Újvárosból ki- vagy bemenni: a temető mellett! Ilona emlékezett, hogy éveken át olvasta újvárosi lapok hasábjain ezt a címet: A TEMETŐKERÍTÉS, valami panamahistória révén, mely ennek az építésénél folyt... Oly végérhetetlen ügy volt ez, mint amily végérhetetlen maga ez a temetőkerítés. Ilona útitársait kezdte nézni. Mellette egy leány valami rikítóan pikáns könyvet olvasott, s magasan keresztbe vetette lábait, a szemközt ülő suhancok gyönyörűségére, akik az Angolparkba igyekeztek, és a pofozógép mellett kivívott hőstetteikről társalogtak. A villamos zsibbasztó zötykölléssel, sivítva befordult az aluljáróba. Sötét és penészes hűvösség csapott itt homlokon, a leány leemelte szemét a könyvről, a suhancoknak csak arcélük látszott...

Az újvárosi vasárnap délután nagy eseménye a futballmeccs: s aki nem megy Pestre, a szigetre tódul. Géza, a polgármester fia, ott állott három-négy más nagy fiú társaságában, egy fabódé árnyékában, melynek falai ocsmány szavakkal és rajzokkal voltak telefirkálva. Iszonyú hőség volt; a téren szünet és nagy szó vita lankadt, posványodott, játszók és bírók közt: „Szabálytalan!" „Kiállni!" „Anyjuk profik!" - hangzott el idáig. A publikum elvesztette az érdeklődését. A fiúk azzal szórakoztak, hogy egyiküket, egy csontos, vékony kamaszt, a Balázsy főjegyző fiát, aki nagyon szemérmes fiú volt, ugratták a deszkára mázolt trágárságokkal.

- Nézd, Pista, itt van a neved fölírva, P. I. - kiáltotta az egyik, egy éretlen eleganciával öltözött cigarettás nyegle, Tőkéssy Laci, a volt képviselő fia. - Vagy ez más betűkkel végződik, ó, pardon! - S kórusban röhögtek.

Pista vörös lett, s hebegett. Balázsy főjegyző annyira meg volt győződve Újváros romlottságáról, hogy a fiát minden szellőtől elzárta, otthon neveltette, s ha kiment, minden lépéséről számot kellett adni. A fiú úgy nőtt fel, mint egy szűz lány, üvegházi növény, keveset tudva, annál többet sejtve, félszegen; s ha néha kiszabadult - csak a legjobb társaságban, mint a polgármester vagy a dzsentri Tőkéssy fiával -, suta lelkét éppen úgy nem tudta hová tenni, mint a kezét-lábát...

- Hű, az anyja Straszi! - kiáltott egyszerre Madár Géza, egy játékosra irányozva a figyelmet, aki a polgári életben a Strasser névre hallgatott. - Ez megadta a vizesnyócasoknak! - Strasser az UKA (Újvárosi Kereskedelmi Alkalmazottak) csapata ellen játszott. - Szorítsd, vizesnyócas! - kiáltott Géza, teljes lelkével a játékra veszve: meg sem lehetett ismerni a kimért úrifiút, aki otthon és apja jelenlétében oly szertartásosan illedelmes tudott lenni.

- Á, arany fiatalság, szórakozunk, szórakozunk? - lépett hozzájuk egyszerre Svarc Jenő, újságíró, aki szeretett jóba lenni a polgármester fiával. - Hallották már a nagy újságot?

- Mi az, Svarcikám, afrikai sötétség, Briliant, betörések, Arséne Lupin Újvároson? Záklyásfene, a sötét ellen, ötér? Tudom én, Svarcikám, hogy pikkje van az öregemre, de vigyázzon rá, én mondom magának: az öreg ebből is kimászik.

- Schmarrn![38] - mondta Svarc Jenő mosolyogva. - Képzeljék csak, az imént nekem fut egy srác, kezembe nyomja ezt a paksamétát, és azonmód elszalad... Most, itt, ebben a pillanatban. Gratulálok, Géza, az apjához: ez már magas foka a dicsőségnek. - A csomagon, rossz

[38] *Schmarrn* - (Schmarren) semmiség.

detektívregényekből eltanult módra, újságból kivagdalt betűkkel, szeszélyes kuszáltságban volt olvasható (nyilván nem az előkelő Briliantnak, hanem tanítványainak stílusában):

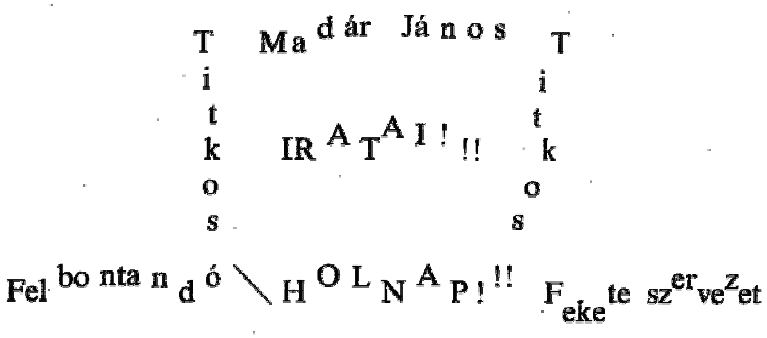

- Tyű, az anyja, fekete szervezet! - kiáltott föl Géza. - Megmondjam apának?

- Felesleges! Magam beszélek este vele.

- Nem tudom, otthon lesz-e.

- Otthon - felelt az újságíró. - Telefonált a rendőrségre, és rendőröket kért maga mellé, estére, a kocsiállomásra, mert valami fenyegető vagy zsaroló levelet kapott délben... No, és most ez, nem érdekes? Ott leszünk, én is ott leszek! - tette hozzá, önelégülten kéjelegve jólértesültségén.

Partos bíró azonban a moziban ült, egy óriási moziban.

- Ekkora mozi Pesten sincsen - mondta a tanító.

Színháznak épült ez, mozi lett belőle; s most végre - amit színház korában sose tudott elérni - megtelt zsúfolásig. A tanítóéknak székeket raktak be, valami festetlen hokedlikat, s Partos kényelmetlen és izzadva nézettelőre-hátra. Micsoda granárium![39] Hőség, hőség és bűz! Az első sorban ingujjban udvarolt egy ifjú; kövér, izzatag asszonyok terpeszkedtek mind famíliástul; lárma volt, egyik sorból a másikba két-három renden is társalkodott át a publikum fesztelen, míg Nándi, a gépész, ülve hátul a magasban, furcsa, háromlábú székén, vigyorogva és lekiabálva, nem is ingujjban, hanem mészárostrikóban a meztelen bőrén, pörgette végig félfényben a reklamográfot. A tanító hátranyájaskodott egy ellentengernagyi egyenruhában pompázó, nagy hangos úr felé:

- Tűzoltó-alparancsnok - súgta Partosnak maliciózusan -, eredetileg asztalosmester: műhelytüzekben szakértő! Azért tart egyenruhát, hogy moziba mehessen ingyen - tette hozzá.

- Startolsz holnap fizikából? - kérdi egy éles diákhang, valahol előttük.

Máshol nyugodtan szalonnáztak, maguk közé téve a számozatlan székre a zsíros papírokat. Máshol murizó hang kiáltotta:

- Le a szidivel! - s egy kalap leröpült, egy dühös szem hátra villant.

- Kenj oda neki öt ruppóért! - zengett már a szomszédi tanács. Csattanások között pörgött a reklamográf. *Örülök a kerékpárnak, mert Kellnertől való.* Egy asszony verte az urát a vásznon: *Nem megmondtam, máshol ne vásárolj, mint Kohn és Friednél, Hunyadi út 105.* Egy öreg ugrott föl, ferencjóskában, frissen mázolt padról: *Így jár, ki festékét nem itt és itt szerzi!*

[39] *granárium* - magtár, csűr.

Ah, omló kövek, zuhanó gerendák: *Látja, mért nem vett Bergmann-cementet? Most összedűlt a ház!* Mintha gerenda, kő, mind a szegény bíró fejére szakadna.

- Újvároson semmi sem biztos: hogy épülnek itt a házak, barátom! - súgta a tanító. „Bár dűlne le a mozi, s temetne maga alá! - gondolta Partos. - Mi lesz holnap?!" A tűzoltó-alparancsnok cigarettára gyújtott. A vásznon cowboyok kergetőztek, detektív szögezte revolverét, egy szép nő villant ki úszóruhában, meztelen combokkal. „Este a festőékhez! - gondolta Partos. - Ott lesz az igazságügy-miniszter szeretője!" - Szünet és rövid fény: előttünk egy zsidó asszony nyaka csöpögött a zsírtól.

- A lányok megszöktek! - konstatálta Kovácsné, síró hangon. - Azt mondják, ezt már látták. - A mozi előtt most állt a „csibekorzó": oda szöktek a tanító lányai.

- Hadd szórakozzanak! - mondta Kovács. - Múlik a fiatalság, s pénztelen leánynak mit adhat az élet?

A Régi Kőhöz címzett vendéglő Újváros és Rakonca határán áll: itt látták Kerboltot ozsonnatájt. Újvárost és Rakoncát a vasút választja el. Ott, a széntörmelékkel elegyes por között, kopik a Régi Kő, egyik oldalára RAKONCA van írva, a másikra PEST. Maradvány Turteltaub előtti időkből, mikor még Újváros nem létezett! Itt szaladnak, mondják, az újvárosi ebek a síneken át Rakoncára a sintér elől, kinek oda már nem terjed hatásköre. És itt még a régi vendéglő, amolyan „egyet szuszannó, egyet melegedő, egyet faló, egyet hörpentő stáció": Újhegyi festő ült benn, sörnél és poros lombok alatt, menekülve szokás szerint otthonából, mely nappal a gazdag Gruber pék, az após háza volt, s csak este, ha vendég jött, szorult az öreg dohogva az úri társaság elől a mellékszobákba. Újhegyi egész délutánokat ül a Régi Kőnél: nem tétlen, de nem mint festő működik ilyenkor. Egy repülőgépen dolgozik, mely saját találmánya. Leül, iszik egyet, letenyerel, homlokára üt, *Heuréka*! Zsebébe nyúl, elővesz egy csomó csavart, drótokat, fúr, farag, pörget, szelepeket, kerekeket: így érte őt Kerbolt. Csakhogy Kerbolt külön asztalhoz ült. Letámasztotta puskáját egy lámpatartó faoszlop mellé, bort kért, szótlanabb volt a szokottnál is. Már megjelenése feltűnt a festőnek: azelőtt sose látta még bor mellett. Megpróbált ugyan beszélgetni vele!

- Közeleg a megoldás! - kiáltott át hozzá. - Politika, városi ügyek: az vurst! A tudomány fogja megoldani a városok problémáját, a kultúra! nem ám a politika! tanácsos úr. Tessék elképzelni, ha egyszer olcsó masinák fogják szelni a levegőt... A közlekedés bliktri! a centrumok közelsége bliktri! Mi szükség akkor Újvárosra? Minek élni ember ember hátán, mint a disznók? Mehetne ki-ki a nőjével vagy a nőivel erdőbe, paradicsomba. Gondolja csak, az egész föld egy szabad paradicsom. Persze, nevetnek, hogy masinákon kotlok. Az kell, hogy zöld fákat pingáljak nekik, *quantum satis*:[40] mert buták! Azt se sejtik, az a tájkép mért szép nekik; mert *idáig* vannak a várossal! Fák és zöld kellenek! természet! meztelenség! akt! paradicsom! És nem tudják, hogy azt majd a masina hozza meg nekik! a jövő században!...

Kerbolt nem szólt semmit, elgondolkozott, fogta a puskáját, és szórakozottan, fizetés nélkül ment ki Rakonca felé. Újhegyi még látta a kertésznevelő nagy üvegházai mentében, amint fogadta a francia főkertész köszöntését (akivel, nagy virágkedvelő lévén maga is, ismeretséget tartott fönn), s fellépett a hídra, mely a vasút fölött viszi át Rakoncára a villamost. A faluban is látták, Rakoncán, melankolikusan ment a főút szederfái alatt a porba tiprott fekete epreken: elgondolva talán, hogy ez a falu is Újváros lesz immár... Villamoscsikorgás vegyül a tehénbőgés közé, panamákról beszélnek a legelők körül, villák épülnek a határban, óriás

[40] *quantum satis* - amennyi kell; rogyásig; bőven.

műteremablakokkal, üvegbolt nyílt egy emeletes házban, a pancamárik üzleti alapokra helyezkedtek, s szinte idegenül érinti a fület a régi jó aó-s dialektus:

- Maari te, hocca ide azt a kaszaat, havvaagom meg szamaar derekaat, mind leraagja ezt a fiatal hajtaast!

- Szépen viszem én azt oda magaanak! - felel Mari jó újvárosiasan. Az ősi, fekete guba, piros hajtóka, mely a hunoktól való leszármazást bizonyítja (a magyar törzsek, mint a megyeri, Árpádé, ma is fehér gubát vesznek), kiveszőfélben van; selyemharisnyát hordoznak a kofák. Vasárnap délután lévén, a kocsma előtt folyt a tradíciós játék, de a cigány a *Kis pofám!*-at húzta, s a leányok bosztont és tangót táncoltak. A villamos-végállomásnál, ahol már a falu is végződik, s ahol gigantikus szanatórium épült legújabban, idült alkoholisták számára, egy elkésett, kövér pancamárit tessékelt éppen le a kalauz:

- Szálljon le, néni, nem látja, hogy itt a végállomás?

A túlbuzgó néni, aki nagy pénzéhségében vasárnap is bevitte fölhígított tejét a városba, nyakába kötött ormótlan bugyrával s az elül lógó nagy tejeskannával nehézkesen kászolódva le a lépcsőkön, hamisítatlan újvárosi *szóviccel* felelt:

- Nem szaallok én, hogy szaallnék? nem vagyok én madaar... Szaalljon az újvaarosi polgaarmester...

Egy banya söpörte a veszteglő villanyost: a kalauz tréfásan udvarolt neki, miközben a paraszt-kölyköket hessegette onnan. Egy pimasz letolta nadrágját, úgy mutatta naptól nem barnított részét. Egy nagyobb suhanc egy lányt szólított meg:

- Maari te, mit csinaal a rakoncai bíró? - A lány tudta a viccet, milyen bika és basa Rakonca bírája, s nem restellte megelőzni a durvaságot:

- B... az anyaadat!

Valami művész ült messzebb az erdő felé, nagy állvánnyal, ládákkal, s festette az erdőt. Idébb bérház épült, Rakonca legelső bérháza, két emelet, nagy, modern ablakok. Kerbolt az erdő felé fordult, letaposott füvön, üres sörösüvegek, szardíniásdobozok, zsíros, gyűrött papirosok között. Jobbra a gróf Rátóti uradalmi épületei kezdődtek. Itt is messze már a régi, patriarchális kor, mikor az öreg gróf igazságban és rendben tartotta a vagyont: s a nem egészen tisztakezű jószágigazgatót béresekkel rakatta ki az országútra. Ma már nem megy úgy, s tele is van panamahírrel a gazdaság. Az új gróf szocialista vezérekkel tárgyal, és modern politikát csinál... Aközben gyár épül a grófi birtokon is, a Hirschfeld-érdekeltség részvételével. Bizonyos - a következményekből meg lehet ezt állapítani -, hogy Kerboltot két dolog foglalkoztatta ezen a nagy lelkiismeret-vizsgáló sétáján: mert nem felelős-e mindezért, amit lát? A Madár János politikájáért, melynek nagyszerű és ellenszenves hatásait mindenütt érezhette? És ha a kártyavár összeomlik - nem felelős-e ő azért is? Mert oda állt, ahova nem való, s ha azt tette, amit karaktere súgott, vétenie kellett az ellen, amit helyzete parancsolt. Hirschfeldre kellett gondolnia, az ellenségére... De nagyobb ellensége volt: a *genius loci*,[41] aki a Hirschfeldeket szülte. Madár legalább következetes önmagához. Míg ő már létével s ittlétével tragikus. S ha Hirschfeld is elejti most Madárt, felelőssége kiélesedik - gondolhatta. (Bizonyos, hogy Szulimán délelőtti megjelenése nagy benyomást tett rá.) Mily alternatíva! mert ebben az esetben lelke parancsa volt cserben nem hagyni barátját. S akkor mikkel kell megalkudnia! miknek a fedezője lesz! Élete végső büszkesége megtörik. Egy frázis maradt, s már tudta,

[41] *genius loci* - a hely szelleme.

hogy szalmaszál. Ilyenféle gondolatok vihették vissza estefelé Újvárosba, a Hersei-féle fáklyásmenethez, ahova állítólag a Hirschfeld-gyár „éljenautomatái” is kirendelve voltak.

Csakugyan, már öt óra tájban sorba álltak a gyár udvarán a munkások. Farkas mérnök kirendelte az alkalmazottakat. Mind vasárnaposan kiöltözve jöttek: vörös kezek, melyek rolnis mandzsettákból kandikáltak ki; gyűrűk sötétkék zakó, stráfos nadrág. Gyöngyházimitációs mandzsettagomb. Csendesek voltak és komolyak: a forradalom hangulata volt ez, melynek előíze e félhomályos lelkek mindennapi csemegéje. Nem csináltak ők lármát, mint az urak. Hersei, akinek tisztelegni mentek, nem volt közelebb szívükhöz, mint Madár, akit abcúgoltak. De ösztönük súgta, felhasználni minden alkalmat, ahol rontani és buktatni kell.

- Ebben a rohadt kapitalista világrendben. Büdös itt minden. Pusztuljanak a panamások! Fel kéne gyújtani az egész városházát.

- Egyszer már úgyis fölégettük - szívta foga közt egy kurta pipás, vészjósló emberke.

- Ne mondja! - nógatta egy a többségből, akiket a világ négy tájáról szívott ide az életnek ez a szennyes új örvénye, Újváros, hogy soha többé meg ne nyughassanak. A kurtapipásban fölvillant a régi kép: már gyűltek egyszer így... Hideg téli reggel a régi, sárga városháza előtt kucsmában, bekecsben álltak a választók, s zúgott az üvöltés: „Le Madár Jánossal!” És Babay főbíró összegezte: „Mivel más nevet nem hallok, egyhangúlag...”

- Nézze, elvtárs, én nem mondom, hogy nem volt disznóság - magyarázta egy fiatal munkás. - De nem személyről van itt szó, hanem a rendszerről: azt hiszi, ha mást választanak meg, jobb lett volna?

Szulimán, aki csoportról csoportra járt, helyeselt ennek.

- Azt mondják, hogy Kerbolt tanácsos...

- Ugyan, elvtárs, aki egyszer abban a kapitalista légkörben ül... Hálát adok a sorsnak, hogy nem születtem a kizsákmányolók kasztjában.

Farkas mérnök kérette Szulimánt. Szulimán vezérnek érezte magát, holott csak egy szál gyufa volt, mellyel (kissé veszélyes) dinamitot vettek használatba. Ez a hadsereg zsibongva várt soká. Farkas átment az öreg Hirschfeldhez, „Ármin úrhoz”, ahogy itt nevezték. Az még az irodában dolgozott öt óra után is, egész reggeltől. Puritán létére egy tál aludttejből állt a *lunch*-e, ebédelni csak fél hatkor szoktak francia módon. Maga az iroda is puritán volt, tömpe vaskályha, kimustrált, régi íróasztal, a telefon alatt a falra irkált számok; Ármin úr éppen a kagylót tartotta füléhez.

- Nekem nincs vasárnap - szokta mondani. - A munkásaim szórakozhatnak, de nekem dolgoznom kell.

Farkas mérnök megállt, és tisztelettel várt.

26. §. MELYBEN AZ EPOPEIÁHOZ SZÜKSÉGES OLÜMPOSZI TANÁCSKOZÁS FOGLALTATIK

- Azonnal, mérnök úr!... Halló... Újvárosi Villanyosművek?... Rubinek úr?... Kérem... Az én tanácsom az, hogy tessék mindenben a szabályok szerint eljárni... Igen... Igen... Én is sajnálom... Úgysem tarthat soká... Nem... Nem lehet... Majd valahogy csak lesz... Ajánlom magamat...

Ármin úr szembefordult a mérnökkel. Óriás, széles vállú öregúr volt, már nagysága által fölényben mindenkivel; egyébként lekötelezően kedves a beszédben, bizonyos bonhómiával, mely jól illett keleti típusához. Szemeiben okosság s jóság ült. Lehetetlen volt szavában kétkedni: mindenki ösztönszerűen hitt neki. Öltözete gondos volt s elegáns, ami kétszeresen feltűnt ebben a szinte mesterkélten egyszerű környezetben.

- A mérnök úr tudja, hogy én liberális ember vagyok. Én a munkásaim politikai véleménynyilvánítását semmi irányban sem szeretném korlátozni. Tessék szabad folyásra bízni a dolgokat... Kérem, hiszen igaz, a tüntetés az én fiamnak szól: de másrészt mindenki ismeri az én politikai nézeteimet, melyek egyáltalán nem fedik a fiam állásfoglalását, így abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy engedhetem teljesülni a kívánságukat, anélkül hogy bármely oldalról részrehajlással vádoljanak... Sietnem kell, vár a família. Várnak a vendégek. Ez is kötelesség. No, kedves mérnök úr, látom, akar valamit mondani.

- Az íróasztali telefon - mondta a mérnök mosolyogva.

- Hagyjuk azt, mérnök úr, nem árt közbe egy kicsit álldogálni. Elég a kényelemből a pesti bürómban. Itt csak maradjon minden, mint azelőtt. Mi öregek szeretjük, ha a dolgok régiben maradnak. Hogy is mondja Goethe: *Oh süsse Jugendzeit!*[42]

A *diner*[43] vendégei már négy órától kezdve gyülekeztek. Takács Juci érkezett elsőnek, suhogó és merész ruhájában. A háziasszony kissé váratott magára, mert kisebb leányával, a tizenhat esztendős Mauddal együtt pártfogoltjai közt volt elfoglalva. Hirschfeldné jótékonyságát mindenki ismerte. Negyven embert etetett naponta magánál, s ez az ebéd egy kissé későn volt, három óra tájban, mert előzőleg a nemes szívű hölgy a zsidó népkonyhán gyakorolt személyes felügyeletet, melyet egymaga tartott fenn, s ahol nyolcszáz ebédet osztottak ki. A primadonna ráért körülnézni a tágas teremben. Soká szemlélte László Fülöp képét, mely a háziasszonyt fiatalabb korában ábrázolta: de nem annyira a kép művészi kvalitásai érdekelték, mint inkább az ábrázolt hölgy alakja, testi előnyei és toalettje. A művészi értékű miniatűröket, melyek dúsan borították a falakat, „biedermeier" néven könyvelte el. A Buddha-szobrot, mely a dívány fölött emelte égnek tenyereit, csúnyának találta, a dús hímzésű ódon miseruhákat, melyek a nagy fotelok hátát takaró gyanánt borították, kissé kopottaknak. Annál jobban imponált neki a gyönyörű, nagy, nyílt márványkandalló, mely csakugyan messziről látszott, hogy sok pénzbe került. Igen, mindenekfölött imponált a sok pénz; s egy ily ebéd a gazdagság és pompa légkörében életének nagy eseménye volt.

Végre megjelent a háziasszony, ősz, keleti matróna, még mindig szép, nemes vonásokkal. Nyájasan s mindjárt tegezve üdvözölte a vendég nőt, aki a nyert familiaritást sietett kiélvezni a kislánnyal szemben. Maud másliba font hajjal, nagy, okos szemekkel, illedelmesen és hallgatagon ült ott, s tartózkodóan válaszolt a kérdésekre.

- Milyen meseszép dolgaitok vannak! - mondta a művésznő az irigység hangsúlyával, s a társalgás témája a szoba műdarabjai felé fordult. Maud fölényesen állapította meg magában, hogy a híres énekesnők müérzéke s tanultsága gyakran igen csekély. Több ízben összenézett anyjával, akinek szemeiből kiolvasta a leckét, hogy műveltségbeli fölényüket egyetlen mosollyal sem szabad észrevétetniök. Gyakorlati lecke volt ez az úri diszkrécióból és illemből. Közben megérkezett Alice is, a nagyobbik leány, nagy sportlady, most is a lovaglástól kipirult arccal. Jöttek a vendégek is. Karcsa Ferus ezúttal nem az impresszárióval

---

[42] *Oh süsse Jugendzeit!* - Ó, édes ifjúkor!

[43] *diner* - vacsora; estebéd.

jelent meg, hanem Ketykó Máté plébánossal, aki neki atyai barátja volt: a muzsikális hajlamú pap iskoláztatta ki - mondják, az egyház pénzén - a csodagyermeket! Karcsa Ferus, a világhírű művész pózos allűrjével hálás volt iránta, s szeretett vele mutatkozni. A pap jó háttér volt a dekadens ifjúnak. Ketykót a zsidók tették plébánossá. Szabadelvű ember volt, állítólag szabadkőműves. Egyébként kedves, szeretetre méltó világfi, igazi franciás *abbé*, mindig cukorkák voltak a zsebében, udvarolt a nőknek; nagyon sokat költött, üzleteket csinált.

Hirschfelddel majdnem egyidejűleg érkezett meg Czukori, az államtitkár, a család belső barátja, aki szintén újvárosi származás volt, Zucker rabbi fia. Átvonultak az ebédlőbe, s elhelyezkedtek a selyempárnás, keskeny, magas, gótikus támlájú székeken.

- Mi újság Újvároson? - kérdezte Czukori. - Hallom, hogy a polgármester az obstrukció ellen szavazott.

- Nagy hiba volt tőle - felelte Hirschfeld, a levesét kanalazva.

- Mi az, hogy nagy hiba? Bizonyára tudja, miért tette.

- Tudja ám, kedves államtitkár uram! Úgy van az, ahogy mi zsidók szoktuk egymás közt mondani: mit kívánjon az ember tőle, ő is csak egy *gajus*![44]

Nevettek.

- No, nem neheztel a plébános úr - folytatta a gyáros. - Ez nem akar *Beleidigung*[45] lenni: *das hab' ich gesagt auch von Tisza*[46] - fordult Czukorihoz. - *Der ist doch ein grosser Mann.*[47]

- Richtig, igaza van - kommentálta az államtitkár. - Újvárosra talán egy zsidó volna jó polgármesternek. Zsidó ész kell hozzá.

Ketykó nevetett legjobban.

- Hát, amit egy *gaj* tehet, azt talán Madár is megteszi - mondotta azután. - Hisz amit ő csinált ebből a városból, az valóságos boszorkányság. A kvalitásai tagadhatatlanok. - Ketykó sok szállal volt érdekelve a polgármester terveiben és vállalataiban, s ki szerette volna puhatolni Hirschfeld állásfoglalását.

- No, no, nem mondom - felelte a gyáros. - *Ich schätze ihn hoch.*[48] Lábra fog ő állni akárhol. De, mint a vers mondja: *Andres Städtchen, andres Mädchen!*[49] Itt egy vízözön marad utána. Gágognak a ludak: *auch mein Sohn*[50] - tette hozzá, Czukori felé, kedélyesen.

Ketykó arca akaratlan elborult.

- Ha a kormánypártiak melléje állnának... - kezdte próbálgatva.

---

[44] *gajus* - gój.

[45] *Beleidigung* - sértés.

[46] *das hab' ich gesagt auch von Tisza* - Tiszáról (Tisza Istvánról) is ezt mondtam.

[47] *Der ist doch ein grosser Mann* - Pedig ő nagy ember.

[48] *Ich schätze ihn hoch* - Én őt nagyra értékelem.

[49] *Andres Städtchen, andres Mädchen!* - más városka, más leányka!

[50] *auch mein Sohn* - az én fiam is.

- Én nem állhatok mellé - fakadt ki Hirschfeld nyers őszinteséggel. - *Ich kann's ja nicht*.[51] Úgyis eleget kiabálják: Panama! Panama! Politika! Politika! Mindenki azt mondaná, hogy megvettem a szavazatát. *Ich kaufe nichts derlei*.[52]

- Ahá, hát ezért volt hiba - nevetett Czukori.

- *Aber... das ziemt nicht*,[53] politikáról beszélni, mikor művészek ülnek az asztalnál. - Hirschfeld egy önkénytelen fejedelmi gesztussal adta tudtul, hogy a *cercle*[54] e tárgyból véget ért. - Nem kívánhatjuk az én fiatal muzsikus barátomtól, hogy az újvárosi polgármester érdekelje...

- Miért ne? - raccsolt a Karcsa Ferus előkelő, nyújtott hangú leereszkedése. - Reám rendkívül kedvező benyomást tett...

- Ó, aki már a walesi herceg előtt is hegedült! - Maud égő szemekkel nézte az ifjú muzsikust. A társalgás a walesi herceg és más nagy személyiségek felé fordult. Ez a téma familiáris témával érintkezett, s Czukori anekdotákat beszélt el a kóbori Steinerek proccságáról, akik zsúrjaikon „főleg püspököket" szeretnek vendégül látni. Hirschfeld mosolygott, bizonyára ugyanavval a mosollyal, amellyel kóbori Steineréknál is mosolyognak, ha a Hirschfeldék proccságáról hallanak anekdotákat. A valóságban egyikük sem volt „procc"; hacsak a műveltség és szép dolgok iránti őszinte áhítat s a nélkülözött tradíciók s nehezen elért társadalmi emelkedettség igaz megbecsülése nem proccság. Hirschfeldben mindenesetre megvolt az őszsidó egyszerűsége és kedélyessége, mely semmi pompában s úri környezetben sem tagadta meg magát, s nem szégyenkezett magáért.

- *Oh, das köstliche Tier!*[55] - mondta, mikor a sült liba az asztalra került, csak úgy, mint ahogy a nagyapja mondhatta valaha.

- Papa jókedvében van - jegyezte meg Alice kissé gúnyos árnyalattal. A fiatalok közt a nagy zeneszerzőkről folyt a társalgás s a legújabb zenei kísérletekről. A Hirschfeld lányok többet tudtak erről, mint a hegedűs és az énekesnő. Karcsa Ferus iparkodott fölényes maradni - ezt meg ezt itt meg itt játszotta, Párizsban, New Yorkban, s ez bő anyag volt önérzetének - de Takács Juci egyik *bévue*-t[56] a másik után követte el. A feketénél az államtitkár félrevonta gyáros barátját. Arról volt szó, micsoda anyagi és üzleti következményekkel járhat a Madár János bukása. Rendszerváltozást jelent-e ez? Czukori és családja is, újvárosi létére sokféleképpen volt érdekelve. A gyáros tanácsokat adott, jóakarattal és őszintén.

- Kérem, aki homokra épít, számoljon vele, hogy ledől a háza. Azért nem kell hinni, hogy most már vége mindennek. Az sohsem árt, ha a homok között kövek vannak. Legtöbben csak a házat veszik számba; mi üzletemberek megbecsüljük a matériát is...

---

[51] *Ich kann's ja nicht* - Ezt nem tehetem.

[52] *Ich kaufe nichts derlei* - Én ilyesmit nem vásárolok.

[53] *Aber... das ziemt nicht* - De... ez nem illik.

[54] *cercle* - kaszinó; fogadás.

[55] *Oh, das köstliche Tier!* - Ó, a pompás állat!

[56] *bévue* - baklövés; tapintatlanság.

- Bizony - mondta aztán, likőrt töltve a Karcsa Ferus poharába -, boldog művész, akinek sohse fáj a feje. *Dieser junge Mann ahnt nicht, wie er zu beneiden ist.*[57] Nem törődik semmivel, csak szép és *hoch*[58] dolgokkal foglalkozik. Hogy is mondja az a latin poéta?

- *Procul negotiis*[59] - felelt az államtitkár mosolyogva, mert Hirschfeldnek kedves idézete volt ez, de mindig helyette kellett kimondani.

- Igen, igen. Ha tehetném, én is a művészetnek és tudománynak élnék. *Anch' io sono pittore.*[60] - És egy ébenfa könyvszekrényhez vezette a fiatal hegedűművészt, melynek üvegei mögött egyforma chagrinkötésű,[61] pazar kötetek sorakoztak. - Magát bizonyosan érdekelni fogja. Ebből csak negyven példány jelent meg mindössze - magyarázta. - Ez az egyik. Ez a legkomplettebb Goethe. - Karcsa Ferus teljes közönnyel hallgatta.

De Ketykó plébános megpróbálta visszaterelni a szót az előbbi témára.

- Talán az egész válság, a városi ügyekben értem, redukálható egy személyváltozásra.

- Alig hinném - felelte Czukori. - A Caesarok pótolhatatlanok. Ami a Madár János kezében arany, az más közönséges halandó kezében csak üres papír volna. Nekem volt dolgom Újváros pénzügyeivel, van fogalmam róla.

- Engedje meg, államtitkár úr, hogy jó jezsuita módon feleljek - kezdte a liberális pap. - A Caesar maradhat, menjen a kancellár. Minden Caesar mellett áll egy *Prügelknabe*.[62] Kérem, én nem mindenben vagyok Tisza híve, de amit ez az ellenzék csinál, az féktelenség és tekintélyrombolás. Nem csoda aztán, ha még a papok is, kérem, oly izgatásokra ragadtatják magukat, mint az én Kercz káplánom, aki a *Néplap*-ot írja. Újvároson jó talaja van az ilyesminek, jobb, mint tán gondolják. Én pap vagyok, kérem, de épp azért híve a krisztusi türelemnek és ellensége minden fanatizmusnak. Kell, hogy ellensége legyek az obstrukciónak is, mely felkorbácsolja a fanatizmust; s ez Újvároson, e különben is nyugtalan elemek közt, kétszerte veszélyes. Azért én azt mondom: most, mikor az újvárosi polgármester nyíltan fellépett az obstrukció ellen, talán ideje volna Újváros igazgatását oly irányban reformálni, mely ellentéte annak a fanatikus és szónokló ellenzékieskedésnek, amiben eddig minden városi politika kimerült. Akkor pedig nem Madár Jánosnak kell távozni, hanem annak, aki Újvároson mindig az ellenzéki politika fő exponense volt.

- Azt a derék Kerboltot gondolja? - kérdezte Czukori.

- Kérem, nekem nem a személy ellen van kifogásom. De, hogy megint a jezsuiták elvét idézzem, akiknek néha nagyon igazuk volt, inkább a személyt áldozom föl, mint a *salus rei publicae*-t.[63] Ha az a személy mégoly tiszteletre méltó is különben. Egyébként a Kerbolt személye nem mindenkinek rokonszenves. Hisz Ármin bácsi sem éppen jó viszonyban volt vele. Azt hiszem, nem csalódom, mikor azt mondom, hogy szívesebben látná Madár Jánost Kerbolt nélkül, mint Kerbolttal.

---

[57] *Dieser junge Mann...* - Ez a fiatalember nem is sejti, milyen irigylésre méltó.

[58] *hoch* - fennkölt; magasröptű.

[59] *Procul negotiis* - Távol a gondoktól (Horatius: Az epódoszok könyve 2. 1).

[60] *Anch' io sono pittore* - Én is festő vagyok. (Correggiónak tulajdonított mondás.)

[61] *chagrin* - érdes felületűre kikészített szamár- vagy kecskebőr.

[62] *Prügelknabe* - bűnbak.

[63] *salus rei publicae* - a köztársaság boldogsága; az ország érdeke.

- Miért, kérem? - Hirschfeld szeme ugrott, és szakállas arca eltorzult, mint gyakran az élénk beszéd közben. - Én nem haragszom arra az úrra. Sőt senki sem becsüli őt többre, mint épp én. Akkor tanultam meg őt becsülni, mikor egyszer formálisan kiutasított a szobájából. Ne tessék nevetni, kérem. *Er hatte doch vollkommen Recht:*[64] valami engedély ügyében jártam nála, amire szükségem volt, nem akarom magukat untatni vele. Egy *gaj* talán provokálta volna. Én beláttam, hogy igaza van.

Még jobban nevettek.

- *Aber ich sagte zu mir*[65] - folytatta az öreg gyáros: - No ez derék ember! de hát *kinek használ*? Magának, kérem, csak árthatott vele, és nekem is ártott, és nem használt senkinek. *Wozu?*[66] Ha az engedélyt megadta volna, száz meg száz embernek használ vele, mert az én elvem kérem: *leben und leben lassen!*[67] Egy olyan vállalatról volt akkor szó, kérem, amiből sok száz ember nyert volna kenyeret, és a város óriási hasznot; akkor, kérem, én és Újváros: *das war eins.*[68] No, gondoltam, te nem használsz nekem, és magadnak is csak ártasz itt, barátom! Én akkor még küzdő ember voltam; én tisztelem, kérem, az elveket, *ich verehre die Principien*,[69] de nekem először is magamról és a családomról kellett gondoskodni. Gondoltam, csak veszekedjetek és szónokoljatok! Én majd építek és gyűjtök! És igazam lett. Nüná, nem lett igazam...

Kimondhatatlan közvetlenség és *Tüchtigkeit*[70] áradt az erős öreg szavaiból. A *self-made man*-ek[71] büszkesége dagasztotta széles mellkasát. Talán ezek a gajusok megcsinálták volna, amit ő csinált - nélküle? Pedig azt meg kellett csinálni. Ártott ő valakinek? Még Kerboltnak is használt, akit megbuktatott.

- Talán jól érezte magát Újvároson? Ahogy ő itt jól érezte magát! *Ich kenne ihn.*[72] Az ilyen emberek csak falun boldogok. Menj falura! - gondoltam. Egypár boldog esztendőt köszönhet nekem.

Megint nevettek.

- Kérem, mondhatnám, hogy nem én buktattam meg, hanem a városi tanács: de én őszintén beszélek. Ma? Ma nem teszek semmit, *tu' nichts*[73] - mert semmi közöm hozzá. Ma már nem árt nekem. Kérem, én nem vagyok gondviselés, én csak magamat védem. Csak annyit mondok, főtisztelendő úr: ha Kerbolt nincsen itt, az Madár Jánosnak nem használ, hanem árt. Tudja ő, mért kellett neki Kerbolt - *das weiss er schon!*[74] Mondok erre egy anekdotát. Mikor a

---

[64] *Er hatte doch vollkommen Recht* - Hiszen teljesen igaza volt.

[65] *Aber ich sagte zu mir* - De ezt mondtam magamban.

[66] *Wozu?* - Mi célból?

[67] *leben und leben lassen!* - élni és élni hagyni.

[68] *das war eins.* - ez egyet jelentett.

[69] *ich verehre die Principien* - tisztelem az elveket.

[70] *Tüchtigkeit* - derekasság; rendesség.

[71] *self-made man* - önerejéből lett tekintélyes emberré.

[72] *Ich kenne ihn.* - Ismerem őt.

[73] *tu' nichts* - nem teszek semmit.

[74] *das weiss er schon!* - ezt már tudja!

zsidó átvette a régi kocsmát: a kocsma jól ment tovább, senki se mondta, hogy a bora hamis. De egyszer azt gondolta magában: Mit fityegjen a cégéren az elődöm neve? És ráfestette a magáét: *Kohn Náthán*. Ettől fogva mindenki tudta, hogy hamis bort mér. Hát vannak emberek, akik cégérnek születtek. Nem jó levenni a régi cégért.

Ebben a pillanatban Alice, aki a biedermeier ablakmélyedésben csevegett Karcsa Ferussal, megszólalt:

- A polgármester kocsija állt meg a ház előtt.

Egy pillanatnyi csönd támadt, aztán a férfiak egymásra nevettek:

- Na, talán meg vagyunk ijedve!

- Angyal szállt át a szobán - mondta Maud.

Madár János a régi kedélyességgel és grandezzával jött, s csókolt kezet a háziasszonynak, mint megszokott vendég. Hirschfelddel meleg kézszorításban üdvözölték egymást.

- Friss feketét! - súgta Hirschfeldné az inasnak, míg a gyáros valódi havannát bontott ki, a puritán emberek kissé lenéző gesztusával, mert ő csak kurtát szívott.

- Ó, Ármin bácsi mosolyog rajtam, hogy szeretem a jót - mondta Madár János. - De higgyék el, a szegény *Bürgermeister*[75] megérdemel néha egy szép szivart! Milyen kedves ebben a művelt és intim környezetben megpihenni végre, nagy művészek és derék emberek, jó barátok között! Bizony mondom, hogy menekültem ide!

- Még vasárnap is el van foglalva? Akár az én uram - szólt Hirschfeldné.

- Ó, Ármin bácsit irigylem, rendes és szolid üzleti munkát szívesen végeznék magam is; de tessék elhinni, nincs kevésbé szolid üzlet a világon, mint egy város igazgatása.

Ez nagy hatást keltett.

- Most Pestről jövök - folytatta a polgármester -, fáradtan, mert éjjel dolgoztam, nappal nem jutok rá. S ahelyett hogy nyugodhatnék, egy fél óra múlva ott kell lennem rendőri fedezettel a Duna-parti bérkocsiállomásnál, mert egy zsaroló levelet kaptam...

- Ugyan!

- Itt és itt tegyek le estig pénzt, másként bizonyos kellemetlen iratok: No, egy polgármesternek mindig vannak kellemetlen iratai, pláne Újvároson! - Ezen is mulattak. - Épp jókor: az újságok mostanában úgyis nagyon szeretnének valamit ellenem, hát szerezzük meg nekik ezt az örömet! Én szívélyes viszonyt tartok az ellenzéki sajtóval: kölcsönösen szolgálatot teszünk egymásnak. Ilyen ez az én mesterségem: abbul élek, hogy szidnak.

- Akkor ma meg lehetett elégedve - szólt az államtitkár. - Láttam a lapokat: valóságos *campagne*.

- Az is mire volt jó? Panama! panama! kiabálják. A villanytársaság azt hiszi, illik bizalmatlan lenni: rám küldi a hátralékos számlát, avval a fenyegetéssel, hogy megtagadja az áramszolgáltatást...

- Hát igaz, hogy ma este nem égnek a lámpák? - vágott közbe Takács Juci.

- Én is hallottam a fiamtól - felelt kedélyesen a polgármester. - Könnyen meglehet, mert én nem fizettem. Nem is ártana Újvárosnak egy kis sötétség. Hadd bújjanak elő a sötétben

[75] *Bürgermeister* - polgármester

ólálkodók. Soha jobbkor. Az éjjel betörtek Bátoréknál, ma meg én kapom ezt a levelet... Látják, a szegény *podestának*[76] rendőri gondjai is vannak. Minthogy itt jasszkörök, amint látom, nincsenek képviselve - mondta, és tréfásan körülnézett -, elárulhatom, hogy nagy razzia lesz. Erre jó a sötétség s a *campagne*.

- Kár, hogy az én Kossuth-zászlós fiam beleokvetetlenkedik ebbe a sötétségbe!

- Kár! - Madár meglepetve nézett Hirschfeldre, aki a legártatlanabb kedélyességgel mondta ezt, és jónak látta vele nevetni. - No, nem olyan veszedelmes. Ő igazán megérdemli az ünneplést, és én nem sajnálom tőle a fáklyákat, még akkor sem, ha azok engem akarnak egy kicsit megpörkölni. Nekem igazán vastag bőröm van. Én csak örülhetek, ha a képviselőnk részt kér a város ügyeiben. Azt hallom sokaktól: buknom kell! Ha tudnák ezek, mennyire szeretnék én már bukni. Mondják, aki a halált kívánja, az sebezhetetlen. Csakhogy még nem halhatok, mert *noblesse oblige*:[77] a vastag bőr kötelez. Feladatok várnak, amiket vékonyabb bőrrel nem lehetne megcsinálni. Képzeljék el az én kedves barátomat, Kerbolt Gyulát, az ő érzékenységével...

- Ugyanaz, amit előbb Ármin bácsi mondott - szólt közbe Ketykó plébános.

- Azért említem, mert ez izgat most legjobban. Imént beszéltem a feleségével. Kerbolt - aki sohasem étkezett házon kívül - ma ebéd előtt puskával a vállán elment hazulról, és nem látták azóta. Hozzá kell tennem, hogy egész éjjel valami rosszhírű csapszékben ült, mint egy megzavarodott öngyilkosjelölt. A szegény asszony odáig van. A dolgot az teszi súlyossá, hogy Kerbolt melankóliája az utóbbi napokban feltűnően fokozódott, s ma reggel az újságokban velem együtt őt is heves támadások érték, legérzékenyebb pontját, a becsületét érintve. Én megpróbáltam kibeszélni az asszony fejéből az aggodalmat, de bizony magam is aggódom.

- Hisz ez borzasztó! A szegény ember! - kiáltott Hirschfeldné.

- Mindebből csak az a tanulság, hogy mennyire fontos a vastag bőr. Legalább annak a számára, aki mögött nem áll egy nagy és feddhetetlenül szerzett vagyon. Ebben a városban csak egy embert ismerek, aki megengedheti magának, hogy tiszta kézzel és puritán kényességgel belenyúljon az ügyekbe: és ez Ármin bácsi. Ő azt bizonyára meg is teszi...

A gyáros nemet intett a fejével.

- Éppen most akarok visszavonulni. Részt kér helyettem a fiam - tette hozzá mosolyogva.

Madár ismét meglepetten nézett fel. Hirschfeld visszavonul a városi ügyektől? Ez annyit jelent, hogy őt sorsára bízza. Hisz azért jött ide, hogy ezt megtudja: az igazat megvallva, mégis váratlan érte. Készakarva hozta szóba imént a ma esti sötétség hírét, remélve, hogy a gyáros megcáfolja (tudta, hogy a Társaság hozzáfordul döntés előtt, s végeredményben az ő tanácsa lesz döntő). Ehelyett a Hersei-féle fáklyászenére való célzást kapta; most meg Hirschfeld kijelenti, hogy visszavonul a városi ügyektől! Bizonyos, az öreg nem tekinti többé üzletnek az ő rezsimjét támogatni; de mért? Mindenesetre a polgármester jónak gondolta a dolog politikai oldalát puhatolni: ezen a részen erősnek érezte magát, tegnapi szavazata után.

- Őszintén szólva - kezdte -, nem tartom előnyös cserének a városra nézve. Nem mintha nem becsülném sokra az én képviselő barátom kitűnő képességeit. Mert barátok vagyunk, ha a politika el is választ. Lehet, hogy neki van igaza, s én tévedtem, mikor az obstrukció ellen szavaztam - országos szempontból. Egy azonban bizonyos: ha itt Újvároson létesítené valaki

---

[76] *podesta* - polgármester.

[77] *noblesse oblige* - a nemesség kötelez.

azt a parlamentáris szabadságot, amit az obstrukció jelent: itt többé semmit sem lehetne csinálni! Itt minden megakadna. *Entre nous*,[78] valljuk be: van itt oly tiszta ügy, hogy jogosan bele ne lehetne akármikor akaszkodni? Ennek nem mi vagy ti vagyunk az okai, nem egy ember vagy párt, hanem a város természetrajza. Sárra építkeztünk; és kérem, ismerni kell az újvárosi pszichét! Nincs itt egyetlenegy ember, aki ne volna hajlandó magára dönteni a házat, tisztán antipátiából a sár iránt, vagyis inkább azon speciális sár iránt, amelyet nem ő rakott. Nincs itt senki, aki hajlandó volna befogni a száját bármily ügy érdekében. Jerikó ez: szájkosár kell a trombitákra. Lehet, hogy Magyarországra nem veszély az obstrukció: Újvárosra mindenesetre az lenne. Én ugyan azt hiszem, az egész modern Magyarország egy kicsit - Újváros.

- Ebben sok igaz van - szólt az államtitkár.

- De nem gondolja a polgármester úr - szólalt meg most egy sima képű, nagyon elegánsan öltözött, fiatal úr, kóbori Steiner György, aki feketekávéra érkezett, s a család mindennapos vendége volt -, hogy a gyakorlat úgysem fedheti az elméletet: hogy például Hersei Karcsi se venné a levest a szájába olyan forrón, ahogy főzi?

- Ó, ő megtenné - mosolygott az államtitkár. - Ő egy forró fiú.

- Csakhogy az ő privát nézetei már nagyon túl vannak a függetlenségi politikán.

- Igen, éppen ez az - szólt a polgármester. - Az én Hersei Károly barátom egy nagy műveltségű, igazi modern látókörű ember, széles olvasottsággal, ami ritkaság a politikusaink közt; kérem, a szociológiában jártas ez az ember, ismeri a legújabb elméleteket, senki sem tudja ezt jobban értékelni nálam. Nagy és mély eszmék azok, hatalmas rugói a haladásnak - a külföldön, kérem, ahol lassú gazdasági és erkölcsi fejlődés gyökereiből nőttek ki. De, kérem, ha egyszer az újvárosi csibész gondolatkörébe kerülnek ezek az eszmék, ki számítja ki, hogy mi lesz akkor? A függetlenségi párt hajlandó a szocialistákkal szövetkezni, és kérem, talán helyesen: sehol sem hiányzik annyira az a bizonyos szociális olajcsöpp, mint Magyarországon. De Újváros egy káosz, egy forrongó tömeg, melynek vegyi összetétele is ismeretlen; minden erkölcsi támaszték, minden korlátozó és konzerváló érdek hiányzik itt, ahol az emberek úgy élnek, mintha kártyán élnének. Itt semmi sem fog megállni félúton. Ha Magyarországon valaha forradalom lesz, amire hál' isten semmi kilátás, Újváros bizonnyal elüljár...

- De pardon, polgármester úr - szólt most közbe a kóbori Steiner fiú, intelligens fejét fölemelve. - Ha ez a város, amint méltóztatott lefesteni, ilyen abszolút anyagi és erkölcsi konzisztencia nélkül való, nem volna-e éppen egy forradalmi megrázkódtatásra szükség, hogy ezt a konzisztenciát megadja? Új eszmékkel, a vagyon új eloszlásával... Az életnek és ideológiának, hogy úgy mondjam, vallásos karakterű egységesítésével?

- Mindenesetre veszélyes kísérlet lenne - mondta az államtitkár.

- Ha a mai állapot valóban annyira züllött, akkor a változás csak jobbat hozhat. És én azt hiszem, ez így is van, nemcsak Újváros on, hanem az egész Magyarországon. Itt, kérem, ami modern, az ingatag, gyökértelen és bizonytalan, ami pedig régi, az elavult és káros. Nem gondolnám, hogy a forradalom olyan távol van tőlünk, mint a polgármester úr képzeli. A lelkek nyugtalanok. Az európai változásnak egyetlen áramlata kell csak, s benne vagyunk az első sodorban.

- Ó - kiáltott föl a hallgatag Maud, fölcsillanó szemmel -, már csak látnám!

---

[78] *Entre nous* - Magunk közt.

- Hogyan, szeretné? - kérdezte Karcsa Ferus. - Milyen lány! - gondolta magában.

- Isten őrizz! - mondta Takács Juci. - Én meghalnék a rémülettől.

- Én külföldre mennék - mondta Karcsa Ferus.

- Én itt maradnék - mondta Hirschfeld Alice. - Szerepet vállalnék a forradalomban. Az egy nekem való sport lenne: nem riadnék vissza semmitől.

- Vigyázzon, Alice! - fenyegette meg ujjával a kóbori Steiner fiú.

- Nem tudja, hogy a forradalmi vágynak freudi alapjai vannak? Egy freudista orvos könyvet is írt erről.

- Sohasem tagadtam, hogy vannak bennem freudi vonások.

- Ez az oka talán - folytatta a Steiner fiú, nem is figyelve e megjegyzésre -, hogy a mi zsidóságunk mindenütt a fő forradalmi elem. Az egész zsidó faj freudi jelenség, és ha forradalom lesz ma valahol, az a zsidók forradalma lesz.

- Mit szól ezekhez, plébános úr? - kérdezte Czukori, véletlenül rápillantva Ketykóra.

- Én nem vagyok ellensége az új eszméknek, és bízom benne, hogy Krisztus egyháza megtalálja helyét az új világrendben is - felelt a plébános.

- Csakhogy - szólalt meg a polgármester - Újvárosban a forradalom aligha túl nem áradna a zsidók forradalmán. Az urak elfelejtik, hogy *actio reactionem parit*,[79] és itt kérem, ebben a káoszban a reakció együtt készülődik az akcióval. Én, kérem, mosolygok az öreg Tőkéssy antiszemitizmusán, aki a dzsentritípust fokozza újvárosi arányokig: az csak játék, és nem veszedelmes. De megvallom, nem tudok mosolyogni, mikor azt látom, amit most láttam, idejövet. A katolikus templom előtt tolongott a tömeg, verekedtek az ajtóban, mert Kercz káplán úr fog ma este prédikálni. Ez, kérem, plébános úr, nem a vallásosság fellendülését jelenti. Én hallottam Kercz urat beszélni, és olvasom a lapját: mondhatom, hogy a legvadabb szocialista agitáció nem oly durva és nem oly lázító, mint ez az antiszemita izgatás. Újvároson úgyis nagy hajlam van bizonyos csibészantiszemitizmusra, mely nem sokat különbözik a szocializmustól. Azért merem ezeket említeni a plébános úr előtt, mert tudom, hogy nem azonosítja magát velük. Ha ez a mozgalom is megszerveződik, és a két ellentétes izgatás, melyeknek gyökerük és hangulati alapjuk közös, egymást kiváltva és erősítve kitörhet egyszer: oly rázkódtatás állhat be, mely minden egyensúlyt mélyében rendít meg, s a dolgozó emberek vagyonát és munkáját komolyan fenyegeti.

- Kérem - mondta Hirschfeld, érezve, hogy az utolsó szavak feléje vannak irányozva -, nem félünk mi az ilyenektől. Mi az, hogy megrendül az egyensúly? Az én üzleti számláimat és költségvetéseimet még egypár sztrájk vagy egy kis antiszemitizmus meg nem rendíti. Kérem, ezek egymást ütik, és hozzánk fognak fordulni fegyverekért. Miattam akár verjék agyon egymást. Katasztrófa? Kérem, minden a tőkeerőnktől függ. Egy robbanás nagyobb katasztrófa. Az üzlet elkönyveli, és megy tovább.

Kemény, öreg feje szinte fenséges biztonságra vallott: egy élet hasznos munkáján álló biztonságra. A dolgozó nem fél semmitől!

- Ebből látszik - nevetett a polgármester -, hogy egy város mennyivel kevésbé szolid üzlet.

Az utcán zaj támadt.

---

[79] *actio reactionem parit* - a cselekvés ellencselekvést szül; az akció reakciót szül.

- Éljen a nemzetközi!... világot megváltó!... szociál!... demokrácia! - hangzott fel egyszerre egy mély zengésű, érces hang az ablakok mögül, a gyár felől. Alice és a Steiner fiú a biedermeier fülkébe siettek, és kitárták az üvegtáblát.

- Mi az? - kérdezte Karcsa Ferus.

- Ó... a fáklyászene! - felelt Maud, fölbiggyesztve ajkát.

- Hány óra? Hisz akkor nekem szaladnom kell! - a polgármester már csókolta is a háziasszony kezét.

- Maradjon még, polgármester úr! Karcsa Ferus elhozatta a hegedűjét...

- Ez az én tragikumom: mikor a legmagasabb művészi élvezetben lehetne részem, akkor razziára megyek - nevetett Madár János. De már Ketykó plébános is búcsúzott, sima hajlongások közt lebbentve reverendáját.

- Egy Pitt! - mondta Maud, utánuk nézve.

- És egy Richelieu! - tette hozzá Alice.

- Ott lenn pedig egy gyári Dózsa, egy munkás Szulimán! - mutatott a Steiner fiú az ablakra, ahol a fáklyák fénye és füstje derengett. - Ezeké a jövő! - Hirschfeld elgondolkozva nézett a fiatalokra, akik sokkal tudósabbak voltak nála, akiknek a beszédjét nem is értette, de akikben valami neki nem tetszőt érzett. Milyen lesz a jövő? Majd csak lesz valahogy; ő mindenesetre azt teszi, amit jónak lát.

Ott künn a ház előtt a gyülekező és induló fáklya vivők között, igazi Madár János-i tüntetéssel és grandezzával szállott föl a polgármester híres négyesfogatába. Szabó János városházi hajdú megigazította az ülést, s a kocsis a lovak közé vágott. Alig mert elhangzani egy-két félénk „abcúg!”.

De Agamemnónt sötét gondolatok gyötörték.

27. §. MELYBEN A JÁRÁSBÍRÓ POLITIKAI TÜNTETÉSBEN VESZ RÉSZT, S MEGSEBESÜL

Ó, micsoda vasárnap este volt! Mintha a por magába szívta volna a nappali fényt és meleget, és most piszkosan, szürkén, élesen izzadná szét a levegő minden parányából. Máskor a lámpák fényei megáztatják és föloldják ezt a port: most késtek a lámpák, és sem sötét, sem világos nem tudott lenni itt igazán.

- Micsoda fojtó por! - mondta Partos bíró a tanítóhoz, aki ajánlkozott, hogy elkíséri őt a festőékig, mert már vacsoraidő volt. A városházával szemközt, átmenve az egyik aszfalt-csíktól a másikig, bokáig süppedt a megőszült cipő, mintha puha szőnyegen járnának.

- Ó, barátom! az újvárosi por. Azt vegyelemezni kellene! Annak külön természetrajza van! - ömlött ki egy egzotikus lokálpatriotizmus Kovács Endréből. (Mint ahogy más vizét vagy levegőjét dicsérné városának.)

- Szén! - mondta a bíró, s úgy érezte, hogy szennyesen ég ez az egész város. Különös lányok és fiúk álltak és kószáltak a sarkokon, mindenki gyanús volt, a bűn szaga érzett a város közepén. Az alkony sárga csíkokat húzott szét a házak fölött, melyek megragadtak és megfeneklettek a porban, mintha ködbe ragadtak volna. Egy villanyos fürtösen zsúfolva, zajjal és éles fényekkel, vágtatott át a téren.

Egyszerre megállt, s egy pillanatra váratlan csönd lett. Természetellenes. Akkor tárogató harsant föl egy messze udvarról. Valami végzet ült a levegőben. Az emberek a lámpákat lestek, mint ünneplő zsidók a csillagokat.

- Az anyád! - recsegett egy kamaszhang Partos bíró mellett. - Ma sötét lesz, rúzsám!

Ekkor a polgármester négyesfogata robogott el, felhőt verve s megköhögtetve a közelállót. Szembe csapatok jöttek a futballpályáról, meztelen lábszárak és meztelen mellek. Vad vita verte a homályt. Egy éles biciklifény - sicc! Nők, ó, micsoda nők! lábak és csípők vonala, ácsorgó párok, kislányok. Tizennégy éves kislány, vékony lábszárakkal és kihívó szemmel. És rémületére Partos egy kislányban a tanító lányát ismerte meg, összekapaszkodva egy fiúval s bolondos mozdulatokkal táncra dobálva lábát az aszfalton.

A tanító is látta, de csak mosolygott.

- Mi is voltunk fiatalok! - mondta. - Bolond beszéd! Ma is azok vagyunk. Hol járkáltál az éjszaka, kópé? Jó, jó, akárhol járkáltál, jobbféle helyen nem járhattál, mint ahová most mégy. Ajjaj! Újvároson nincs olyan különbség félvilág és úri világ között. Ez a Tőkéssyné - ez egy nagy nő, barátom. Irigyellek. És ezek az Újhegyiék - igazi bohémek! Ott orgiák folynak, orgiák! Arról nem fogsz számot adni a feleségednek, ami ott lesz, kópé!

Partos úgy gondolt a feleségére és gyermekeire, mint valami nagyon távoli dologra, valami áldozatokra, akiket valahol egyszer csúful elhagyott, és akikre jobb nem is emlékezni. Most már minden mindegy! S jobb zajban és kábulatban sodródni a holnap reggelig, amikor a sors eldől, s a Damoklész-kard lecsap! Addig hiába is lenne a tűnődés. A gép elkapta, vitte már, és közel a hely, ahol kérlelhetetlen szétzúzza: de addig is élvezte a szédület mámorát, a kerekek szelét, zenéjét, a géprészek tűnő csillogását. Az utcán előtte fáklyák gyúltak ki, zene zendült az estbe, férfiak éneke és egymás után: nemzeti himnusz és munkás-marseillaise.

- Mi ez?

- Hát a fáklyászene, a Hersei háza! - A ház magas földszintje nyílt, kivilágított ablakokkal nézett reájuk. - Szervusz, skribler! - kiáltott Kovács egy mögöttük loholó nagy alak felé. Partos hátranézett, de ebben a pillanatban egy növekvő és vakító fény csapódott szemébe, egy sziréna hangja, s egy autó vert el mellettük fényes porban és félelmes gyorsaságban, hogy a tömeg meglepve és reflexmozdulatokkal ugrott kétfelé előle.

- Tyuhaj! - mondta az újonjött, utánanézve. Az autóban egy szép hölgy ült, vakító toalettben: Tőkéssyné.

- Ez hamarabb ér oda, mint mi - mondta a tanító. - Mi hírt tudsz, skribler?

- Nagy-Tatár Vilmos, nyugalmazott százados vagyok - mondta az újonjött Partosnak. - Nagy újság! Kerbolt Gyula eltűnt. Nem kacsa. A plébánostól hallom, akinek maga a polgármester mondta. Ebéd előtt vette a puskáját, és...

- Nagy bajok vannak, fiam, nagy bajok!

Ebben a pillanatban a zene elhallgatott és egy erős borízű hang csendült föl:

- Mélyen tisztelt képviselő uram! Szeretett polgártársunk! Midőn az újvárosi független polgárság nevében ablakod alá léptünk, hogy hálánkat és köszönetünket fejezzük ki azon, városunk történetében korszakalkotó elhatározásodért, miszerint kilépve a hazánkat boldogító országos politika virágos mezejéről, Újváros sáros és poros fórumára állsz, hogy miként Herkules, harcolj a kígyókkal, akik minket fojtogatnak...

- Úgy van! Igaz! - kiáltotta egy hang.

- Le a polgármesterrel és csatlósaival! - kiáltott egy másik.

- És kitisztítsd ezt az Augiasz-istállót...

- De hisz ott áll Kerbolt! - kiáltott egyszerre a tanító. És csakugyan, az elveszettnek hitt ember ott állt puskájával, mint egy kísértet, a fáklyászene publikuma között. - Menj, skribler, szólítsd meg! Én? Én nem, én nem vagyok vele úgy (rémlett eszébe az éjszakai, Selig-kávéházbeli jelenet)... De te megteheted, te a nyilvánosság embere vagy! - A tanító lényével és Újváros egész levegőjével ellentétben állott ez a tartózkodás: de Kerbolt tiszteletet parancsolt, mint egy Jókaiból kilépett komoly hős, s komikus és fenséges volt egyszerre, mint egy hazafias frázis. Arca vörös és barna volt, szeme csillogott a fáklyák fényében. És tán valami telepatikus áradt e jelenésből: mert csakugyan a végzet keze ült ezen az emberen. Megjelenése feltűnést keltett, s még maga Hersei is majdnem megakadt beszédében, mikor véletlenül rápillantott. Sohasem látták még ilyen alkalmakon. De ő erről a feltűnésről nem is látszott tudomást venni, s mintha nem is látott volna semmit; csak akkor rázkódott meg, mikor Szulimán, a Hirschfeldék művezetője, emelte föl az ablak alatt vascsengésű hangját.

- Újváros szociáldemokrata munkástömegei nevében - kezdte a művezető - üdvözlünk téged, Hersei Károly! Jól tudjuk, hogy nem tartozol soraink közé, de tudjuk azt is, hogy mindig szíveden hordtad a nincstelenek sorsát, és mindig kész vagy velük harcba szállani azok ellen, akik a szegénység keserves filléreiből raknak palotát maguknak. Esküszünk, hogy erre a harcra a munkásság téged mindig zárt sorokban fog követni! De esküdj meg te is, hogy soha cserben nem hagyod a munkásságot! Éljen Hersei Károly! Éljünk mi, Újváros nemzetközi független szociáldemokrata munkásai!

- Le Madár Jánossal! - zúgott a tömeg közül.

- Le a panamákkal! - zengett a *szinonim.*

De a kiáltó ránézett Kerboltra s torkán fagyott a szó.

- Különös - mondta Nagy-Tatár. - Végre is ő itt jelen nem lehet. Ő a polgármester embere, nem igaz? Azonosította magát az ő politikájával...

- Én beszélek vele - kiáltott egy másik újságíró, Svarc Jenő, aki hirtelen megjelent. - Mennyi szenzáció - mondta visszanézve. - Razziára megyek, holnap nagy leleplezés, titkos levelek a lapban! A futballmeccs alatt...

De míg beszélt, Kerbolt eltűnt a szeme elől.

A hírlapíró utánament, szétnézett a szomszéd utcákon.

- Nincs sehol - jött vissza. - Egy rejtélyes ember! - Már ő is hallotta, a Steiner fiúktól, Kerbolt déli eltűnését. - Megyek, elmondom a polgármesternek! Ó, már ennyi idő! - nézte az óráját. - Csak Szent Pál volt a jó újságíró: aki egyszerre két helyen tudott lenni. Razzia... - S ebben a pillanatban az automobil visszafelé és üresen csapott át az utcán, kissé meglassítva a tömeg előtt. Svarc Jenő, mint egy utcasuhanc, váratlan fölugrott a hátsó lépcsőjére, megkapaszkodott az ülésben, s úgy vigyorgott hátra élénk zsidó arcával a bámulókra: - Hurrá! Mit tudunk mi újvárosiak!

Az automobil elvágtatott.

- Nem lehetne itt átmenni? - kérdezte Partos bíró az oszló, megkavargott tömegre nézve, belső undorral, mert a szocializmus neve is gyűlöletes volt neki. Szerette volna mutatni, hogy nem azonosul az ordítókkal és szövetkezőkkel, mint ez az újságíró, aki a „szocializmus nagy

diadalát" látta a jelenetben. De ekkor új zavar támadt az utcán, lázadt és rekedt kiáltások, lódobogás, csörgés: jöttek a rendőrök.

- Ne hagyd magad, újvárosi független polgárság! - sivított Nagy-Tatár. - Az önkény fegyverét hozzák ellened! - Partos megsiketült a hangtól, egyszerre kard villanását látta, ijedten emelte kezeit, valami nedveset érzett, izgatott futás volt körülötte.

Mikor magához tért kicsit, nevető alakok fogták körül.

- Ez sikerült, ki kellett ugratni végre, épp jókor jött, ez a két perc sokat ért az ellenzéknek, rendőri brutalitás! Ezzel aztán vége Madár Jánosnak! Holnap tele lesznek a lapok... holnap hétfő... Adunk „rendkívülit"... *noch besser*...[80]

De Kovács Endre egyszerre a bíró kezére nézett:

- Mi az, barátom? Hisz te vérzel!... Mutasd a kezedet!... A járásbíró úr megsebesült!... Hallatlan!... Egy királyi járásbírót rendőri kardok vagdaltak össze!... Ez méltó Madár János polgármesterségéhez!... De ez aztán kitöri a nyakát!... Orvost!... Látleletet!...

- Nem olyan nagy dolog... Magam is bekötöm... - kezdte mondani Partos, zsebkendőjével itatgatva a vért. Egyszerre minden rémnél nagyobb rémként meredt föl előtte a nyilvánosság, mely a minisztériumig is följuthat. - Hadd, kérlek... Semmi az egész.

- De nem addig az, barátom! Orvosi kezelésre van szükséged! Nekem baráti kötelességem... Vérmérgezést kaphatsz...

- Nem szeretném - mondta Partos, inkább Nagy-Tatár felé -, ha a dolog a lapokba kerülne...

- Ó - mosolygott Nagy-Tatár fölényesen -, azt itt aligha lehet megakadályozni... Ha én nem írom ki, Svarc Jenő annál inkább... Persze hogy megtudja... egy óra alatt az egész város tudja... De mért kellemetlen ez a bíró úrnak?

Partos kétségbeesve szorongatta véres zsebkendőjét.

- Mégis... Itt szocialisták voltak... Én állami tisztviselő vagyok...

A tanító kirobbant.

- Itt nem szocialisták voltak, barátom, hanem Újváros független polgársága, amely a dolgozók tömegeivel szövetkezett a henyék panamái ellen! A szocializmus pedig nagy és szent eszme, barátom, melynek itt már a tanítóság közt is vannak apostolai. Ezt manapság már senki sem ignorálhatja. De mit törődsz te ezzel, hisz te itt csak közömbös járókelő voltál! Annál vérlázítóbb a brutalitás, hogy az ártatlan közönséget kaszabolta! Te ártatlan voltál: mit csinálhatnak teneked? De próbáljanak meg csak csinálni akármit, olyan heccet csapunk! nem Újvárosban, hanem Budapesten csapunk heccet barátom! Deputációval megyünk a miniszterhez, barátom! Egy város független polgárságát nem lehet csak úgy semmibe venni!

Partos lecsavarta sebéről a kendőt, mely már csurom vér volt, és sápadva állt meg.

- Fölvezetjük Újhegyiékhez! - kiáltott a tanító, Nagy-Tatárra nézve. - A piktornál nagy társaság van: akad köztük orvos. Okvetlen fölvisszük, átadjuk a háziaknak, hisz eldől a lépcsőn. Hallatlan! Te fogd jobbról, én majd balról viszem.

És Partos már kétoldalt fogva és támogatva érezte magát.

- Messze van? - kérdezte.

---

[80] *noch besser* - még jobb.

- Dehogy, itt a sarkon.

- A túlsó sarkon?

- Nem a túlsón: az innensőn.

- De hisz itt egy templom van!

- Ó, hát te nem tudod, hogy a piktorék a templomban laknak? A régi evangélikus templom ez. Az egyház eladósodott, és elárvereztette a templomot. A gazdag pék, Gruber, a festő apósa, árverésen vette. - Nevettek. - Templomot árverésen!

- Micsoda város ez! - gondolta ismét Partos, sebét nyomogatva.

- És azóta mindig avval fenyegeti az öreg a vejét, hogy visszaajándékozza a templomot az egyháznak... De nézd - állt meg hirtelen -, nem égnek a lámpák!

Csak most vették észre, milyen szokatlan homály maradt a fáklyások után.

- Hurrá! Újváros sötétben! A Madár János afrikai éjszakája! - próbálgatta az újdonságfejeket Nagy-Tatár.

28. §. MELYBEN BRILIANT POLGÁRMESTERI ASSZISZTENCIÁVAL KÜLFÖLDRE UTAZIK

Svarc Jenő nyugodtan bemászott az autó ülésére, és megérintette a sofőr vállát. - Pestre? Pestre?

A sofőr összerezzent.

- Mikor ült föl a nagyságos úr?...

Az újságíró előhúzta cigarettatárcáját, és megkínálta a hökkent gépvezetőt.

- Ja, barátom, maga nem ismeri Újvárost! Itt már zsenge gyermekkorunkban gépekre ugráltunk. És ha már a zsenge gyermek merészli ezt, mennyivel inkább még a férfi, akinek fontos és sürgős dolga van. Tegyen le engem, barátom, a bérkocsiállomásnál, és parancsoljon még egy *Memphist*!

- Lám, lám - mondta a polgármester, amint mellette megállt az autó. - Az avult közigazgatás lovakkal jár: a sajtó már a modern gépet használja.

- És elébe vág a közigazgatásnak - szólt az újságíró leugorva.

- Csak utunkba ne álljon - mosolygott a polgármester. - Ismerik egymást az urak?

Az újságíró bókolt a detektívnek.

- A sajtónak ismernie kell a rendőrséget. Mi is rendőrök vagyunk a magunk módja szerint. Az Igazságnak tartunk lámpást, ebben a sötét városban. Apropó, polgármester uram, szabadna meginterjúvolnom a sötétségről?

- Csak semmi interjú! - tiltakozott Madár, s az izgalmas percekre gondolt, amik mindjárt várják a városházán: mert odakéretett néhány embert, még egyszer megpróbálni a világítási botrány elintézését. - Lám, a zsurnaliszta! Egyet mondhatok: a sötétség jókor jön. Most előbújnak a homály férgei: tessék rásütni az Igazság lámpáit! Szívesen látjuk a sajtót.

- Tudom: razzia - felelte Svarc Jenő. - Értesülve vagyunk: zsarolási kísérlet a polgármester ellen. De szabad talán erről valami bővebbet... - S már vette elő a jegyzőkönyvét.

- Lám, a zsurnaliszta! Ha vízbe dobnák, bizonnyal interjút kérne a halaktól.

A vízparton voltak, teljes sötétségben, és a detektív csendet intett. Mélyen álltak; a híd oszlopai eltakarták őket, s innen szemmel tarthatták a bérkocsiállomást. A túlsó parton egy óriás malom, ma az is sötéten eresztette árnyékát a vízbe. A sziget, melyre a híd vezetett, feketén mutatta heveny építkezéseinek sziluettjét. Messzebb egy másik sziget, inkább zátony, egy valóságos senki bozótja, melyet tavasszal el is öntött a víz, néma fákat borzolt az ég felé, s fölötte egy néma csillag égett.

- Ott a tanyájuk - szólt a detektív, s a polgármestert ebben a pillanatban különösen érintette a szó, noha ismert dolgot mondott: mert szeme és lelke elfeledkezve és önkénytelenül éppen itt pihent meg, a senki bozótján, mint egyetlen csöndes, szép, nyugalmas ponton. Az innenső részen, és éppen fölöttük, a bérkocsik lámpája csillogott, Újváros piszkos fénye, ki tudja, mily forrásból szűrődve, villódzott az égen, zavaros hangok bugyborogtak.

Három alak, szorosan összefogózva, egy férfi és két nő surrantak át messzebb a híd alatt.

- Ha a polgármester úr nem mond semmit erről az ügyről - susogta az újságíró -, engedjék meg, hogy én mutassak valamit, ami talán új adat lesz a nyomozás számára... - S már vette elő a nagy borítékot: *Madár János titkos iratai! Felbontandó holnap! Fekete szervezet!*

A csomó azonban már föl volt bontva, és Svarc Jenő színlelt szórakozottsággal huzigálta ki egyes darabjait, a polgármester szeme elé tartva a sötétben.

- A futballmeccsen felém jön egy fiú... - magyarázta.

Madár János érezte, hogy az arcát figyelik, s megszokott önuralommal mosolygott.

- Ó, nagyon kompromittál, ugyebár? Tessék csak bátran közzétenni: egy kicsivel több vagy kevesebb meg se látszik rajtam. Egy polgármesternek elszánt embernek kell lenni. Amint látja, én elég elszánt vagyok. Ha megijedtem volna: nem fordulok a rendőrséghez.

Aztán kedélyes gúnnyal tette hozzá:

- Lám, manapság még a betyárbecsületben sem lehet bízni... Azt ígérik, hogy illő jutalomért megkímélnek ettől a leleplezéstől. Nem is olyan szerény jutalomért... Ezt a jutalmat most kellene elhelyeznem abba a szemetesládába... Talán gyanút fogtak.

- Pszt! - tette ujját ajkára a detektív.

De semmi sem mozdult. A két férfi tűnődésbe merülve állott.

- Ez az ember győzhetetlen - gondolta Svarc Jenő. - Nem veszti el a fejét. A leleplezések súlyosak, de nem teszik tönkre. Volt ilyen már több is. Ő bízik magában. Bizonyára mégis megegyezett Hirschfelddel. Az öreg nagy róka. Ki tudja, mivel érte el ezt Madár? Tán Kerboltot dobja...

De a polgármester nyugalma csak külsőleges volt: megszokás ereje. Lelke elé komoly képek álltak. Két nap óta mintha meg lenne babonázva. A cselekvő ember eleresztette kezéből a politikát, s nem a jövőbe, hanem a múltba nézett. Ezek az iratok, amiket az újságíró kezében látott, eszébe hozták Bontó Vilmát, úgy, amint megpillantotta tegnap, a Kerbolték kertjében. Madár elvesztette belső biztosságát. Igazi nehézségeire nem is gondolt: rejtélyek és kísértetek kísértették. Vilma! Briliant! A múlt ellen nem volt biztosítva: mert egész életét a jövő irányában rendezte be. Most érezte, hogy a múlt nem halt meg. Vilma! Briliant! És Kerbolt! Mit tudhat Kerbolt mindezekről? A puskás ember jutott eszébe, akit asszonya öngyilkosságtól félt...

- Kerbolt bácsit láttam az imént - súgta egyszerre Svarc Jenő, mintha gondolataiban olvasott volna.

- Hol? - neszelt föl Madár, a meglepetés és öröm önkénytelen kifejezésével.

- A Hersei-féle fáklyászenénél. Igen, hallottam én is, hogy eltűnt. Szó sincs róla. Kerbolt bácsi megjelent a fáklyászenén, kifejezést adva evvel igaz függetlenségi érzelmeinek. Őszintén szólva... talán erről méltóztatnék nyilatkozni. Ez a megjelenés különböző kommentárokra adhat alkalmat.

Madár uralkodott arcán, noha meglepetése fokozódott. Hogyan? Kerbolt csakugyan tüntetni akart volna ellene?... Mindegy! jobb szerette így... Küzdeni tud! És szembenézni is tud.

- Tetszett volna meginterjúvolni erről magát Kerbolt urat. Ő szabadon cselekszik, és tetteiért csak maga felelős...

- Ó, Gyula bácsi nem várta meg a kérdést... Úgy eltűnt, mint egy komor szellem. Őt nehéz meginterjúvolni.

- Engem is nehéz - mosolygott a polgármester. A „komor szellem” nem vallott valami heves tüntetőre. - Beszélek vele még egyszer - gondolta.

- *Entre nous*, nem írom meg - faggatózott tovább az újságíró. - Mit tetszik szólni hozzá?

- Én csak azt: örülök, hogy aggodalmaink alaptalanoknak bizonyultak.

- Ó, igazi barát! - Csöndben álltak néhány percig; szél jött; hallották a Duna csobbanását. Újváros fölött porfelleg kavargott. A szemetesládán, mely Újváros történetében szerepet játszani volt hivatva, két bérkocsis kártyázott, a kocsilámpa mellett. A detektív fölment, s valami megbízást adott az egyiknek, hogy gyanútlanul eltávolítsa. A kocsi elrobogott. A szemetesláda megint szabadon állt. Egy részeg hajós vágott át a téren. Vidám leányok vihogva eloszlottak. Zsúfolt villamos kanyarodott Pestnek. Az úgynevezett halászcsárdából nagy éneklés hangzott.

- Talán tényleg neszt vettek, s már nem is jönnek - vélte Svarc Jenő.

- Kár volna, mert nekem sietős - felelt a polgármester. - Utóbb csakugyan megbuktatnak az urak, még mielőtt Catilinát kiirthattam volna a városból. Ha már a bejelentőhivatal utódaimra marad... Ennyi hiúságot egy polgármesternek is meg lehet engedni.

- Pszt! - szólt a detektív.

De semmi sem mozdult.

- Őszintén szólva - kezdte újra az újságíró -, mikor a rendőri készültség zömét ott láttam a fáklyásmenetnél, nem gondoltam, hogy a razzia ily komoly. Ez legalábbis félremagyarázásokra adhat alkalmat. Az ember önkénytelen azt kérdi: olyan nagy a karhatalom Újvároson, hogy egy fontos razzia óráján ekkora személyzetet lehet igénybe venni politikai szolgálatra?

A polgármester őszinte csodálkozással fordult a rendőrség emberéhez.

- Hogyan? Karhatalom a fáklyásmenetnél?

A detektív vállat vont.

- Hiszen maga Svarc úr telefonált be Mosonyi tanácsos úrhoz, hogy valami készül, amiről nem állhatnak jót...

- Igen: kötelességemnek éreztem figyelmeztetni...

- Nagy ganef maga, Svarc! - fenyegette meg ujjával Madár. - De mért nem értesítettek engem?

- Nem volt már idő - felelt a detektív. - Pszt!

A szigetre mutatott, és csakugyan onnan - nem a Hirschfeld-szigetről, hanem túl a Senki zátonyáról - egy kis csónak oldódott feketén és némán a habokba.

- Nagyszerű! - lúdbőrzött az újságíró. - Milyen érdekes! És titokzatos! Egy valóságos detektívregény!

- Pszt! - ismételte a detektív.

A ladik kissé távolabb kikötött, ahol a parthajlás eltakarta. Nemsokára egy suhancforma alak osont föl onnan. Ide-oda lebzselt a téren, mint aki teljesen céltalan. Majd a kocsisokkal kezdett társalogni, s a szemetesládának dőlt.

A leselkedők közelebb vonultak. A detektív alig tudta visszatartani az izgatott újságírót.

- Sípjelet! - súgta Svarc.

- Csönd! - súgta a detektív. A gyanús alak egy hosszúkás csomagot vett ki a szemetesládából. Megforgatta a pipázó bérkocsis szemébe. Aztán zsebre tette.

- Üres - súgta a detektív. - Mi helyeztük oda. Csalétek.

A gyanús alak egyszerre eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. A detektív egy ugrással a bérkocsinál termett; Madár és Svarc vele.

- A villamos után! Mindig szemmel tartva! - mutatta a detektív igazolványát a bérkocsisnak.

Ott, a villamos röpülve lógó emberfürtje között, csodálatosan merész helyzetben kapaszkodott, csüggött, lappangott, röpült az eltűnt suhanc. Svarc meg nem állhatta, hogy meg ne interjúvolja a kocsist.

- Micsoda jasszal dumált előbb maga?

- Tudja Krisztus - lökte rézsút pipáját a kocsis.

- De valami csomagot tartott a kezében.

- Pakétot tanált a ládába.

A Hunyady úton röpültek át. A széles út szokatlanul festett a sötétben. Sehol egy lámpás. Ó, razzia! Csak a vasútállomás villogott előttük. Ott leugrott a suhanc. Egy pillanat alatt eltűnt a tömegben, mely az állomásház piszkos, büdös mellékhelyisége körül tolongott. Utána! A bűz arcukba csapott, s már a peronon voltak. Nagy, izzadt vasárnapi forgatag volt ott. Az esti vonatot várták, mely Pestről jött, s Bécsbe ment. Idegesítő, folytonos csengő szólt. A fejek fölött nagy lepkék verdestek, részegen, hogy néhány lángra leltek a sötét városban. Messzebb egy zöld fény félkörívben lengett. Egy lokomotív nekicsapódott egy veszteglő kocsinak. Zörgés és pöfögés. Füst fojtott pillanatra. Káromkodás. Le a sínről. Egy hang üdvözölte a polgármestert.

- Alázatos szolgája, polgármester uram!

- Alázatos szolgája! Van szerencsém! - Távolról tompa robogás hallatszott. Vasúti alkalmazottak szaladtak a sín mentén. Zászlókat lengettek, lámpákat lóbáltak. A csengő csengett. A várakozók türelmetlen tömege áttörte a kordont. Svarcot erősen meglökte valaki.

- Ott van! - kiáltott a detektív, a suhancra mutatva, aki a sínek elé szaladt.

A vonat berobogott, két nagy vakító fényszemével. Még meg sem állt, már ugráltak le róla rajokban. Újvároson éppoly kevés tekintélye van a vasútnak, mint a villamosnak. Familiárisak az emberek a kerekekkel. A kétfelé rohanó kavargásban a polgármester egy pillanatra megint elsodródott a detektívtől. Egy kiszálló ugrás közben vállának csapódott, aztán fölnézett, és arcába kiáltott:

- Alázatos szolgája, polgármester uram!

- Alázatos szolgája, van szerencsém! - ismételte a polgármester, sztereotip. De a kiszálló, a megérkezés felhangoltságában, nem hagyta annyiban. Az öreg Muki volt, az örök fiatal, jókedvűen, bár még ebéd előtt; mert két hatossal ment be reggel Pestre, hivatal ürügyén, s a kávéházi kibicelésért, mint már annyiszor, megfeledkezett az evésről. - Áh, Muki bácsi! hát még vasárnap is?

- Kit tetszik várni ilyen sötétben, polgármester uram? Szép asszonyokat ilyen sötétséggel fogadnak Újvároson? - kacsintott a mögötte kiszálló Újhegyiné és Kerboltné felé. - S régimódi gavallér létére szavalni kezdett Garaiból:

Szép asszonyért, szép lányért az igazi vitéz
Tüzet-vizet kiállni, halálba menni kész...

- Ó, kezeiket csókolom! - üdvözölte a polgármester a két úrihölgyet. - Nagyságos asszonyt már várják a vendégei! - tette hozzá tréfásan Újhegyiné felé, mintegy szükségét érezve ennek a tréfának, az önuralom régi megszokásával, hogy visszakapja lelki biztonságát ebben a forgatagban... Kerboltnét meglátva, akit Pesten hagyott el, s akiről szinte megfeledkezett az est izgalmai között, megrohanta egy érzés, amit eddig még nem ismert... - Sok! - mondta ez az érzés. - Sok! és nem győzöm már! - mondta az érzés, s talán egyszerűen a könyvelő érzése volt, akinek valamely nap képtelenül sok elkönyvelni- és számbavennivalója akad... De ha csak szám és csak rovat volna!... A gépi cselekvés türelmét megszakította ez a szenvedő arc, mint ahogy egy belehullt könnycsepp kicsordítja a poharat... Már délután idegessé tette... de akkor még inkább Kerboltra gondolt, mint reá... sietett. Ó, sietett, ideges volt, nem jutott érzése szegény Ilona számára... pedig kívánta azt az enyhe félórát... De az asszony csak férjéért aggódott... s könnyei idegesítették... Nyugtatta, csitította, csak mint egy gyereket... S már rohant Hirschfeldhez... otthagyta sírva a hotel pamlagán. Most nem volt ura a gondolatainak... Váratlan látta viszont, mert nem gondolt rá, hogy az esti vonatra fog várni a hazajövéssel... noha máskor is úgy szokta. Váratlan látta meg, miközben szeme a detektívet és a suhancot kereste, s nem szűnt meg keresni most sem, míg a nőkkel beszélt... Ó, szüksége volt a könnyű szóra, a közömbös bókra, hogy a fölényes, udvarias, mindenkivel kedves s úrian egyforma *polgármester* maradhasson.

- Nagyságos asszonyt várják a vendégei, mint a szabadító tündért!

- Ugye rettenetesen elkéstem? Jaj, megsúgom magának: itt a ruhám! Ebben a kis csomagban! Nem volt egy tisztességes ruhám, amiben a vendégeimet fogadjam; mert ugye utcai ruhában mégsem lehet? Tegnapra ígérte a varrónő; nem jön; ma bemegyek délután: képzelje, vasárnap! Szerencsém, otthon csípem: kész! kész! Tessék megvárni! Csak negyedórácska! csak még vasalni...! Aztán itt egy kapocs, ott egy csokor. Remélem, lesz annyi eszük... Jaj, sietek, már itt a villamos... Hüjj, milyen sötét a város!... Jössz velem, Ilonkám? - mondta Kerboltnéhoz. - De csak remélem, a polgármester úrhoz is lesz szerencsénk... Nagyon elhanyagol...

- Jaj, nagyságos asszonyom, én a rabszolgák rabszolgája vagyok - mondta a polgármester, idegesen pillantva a vonatra, ahol ebben a pillanatban egy magas, szép termetű nőt vett észre, nagyon elegáns, modern toalettben, állva az egyik első osztályú fülke ablakában, egy idősebb,

előkelő külsejű, monoklis úr kíséretében, nyilván Pestről utazva Bécs felé. (S aztán, Ilonára tekintve önkénytelen annak a szemében olvasta, hogy nemcsak egymaga volt, aki ebben az elegáns utazó tüneményben megismerte Bontó Vilmát!) - Gyulával nem találkozott? - kérdezte egyszerre Kerboltnétól, minthogyha az csak férjét keresni ment volna be Pestre.

- Nem - felelt az asszony remegve. - Tud valamit róla?

- Hazajött - mondta a polgármester. - Látták - és szeme egyre a feltűnő utaspáron lévén, nézte, amint a suhanc elszalad mellettük, s már nincs kezében a csomag. - Beszélnem kell Gyulával - kiáltott még Kerboltné után, aki izgatottan futott már Újhegyiné nyomában a villa felé. - Tiszteletemet teszem; lehet, hogy kicsit későn; nem baj?

- Kész! - kiáltott egy hang. Fütty szólalt; a jelzászlókat meglóbálták. A detektív sietősen lépett a polgármester mellé.

- Kerestem, nagyságos uram! - Keze a kupéablak felé lendült, mely mögött Vilma és társa ebben a pillanatban tűntek el.

Most pillanatnyi határozás kellett, s a polgármester határozott, ahogy a pillanat érzése súgta neki. (Vilma és Kerboltné egy képben állottak lelki szeme előtt, ahogy tegnap a kertben látta őket.)

- Ó - mondta -, hisz ez Bontó Vilma! A szegény, szerencsétlen teremtés... Nem gondoltam, hogy idáig jutott már... hogy ő maga akarna megzsarolni... Hagyjuk futni szegényt... Visszaveszem a panaszt...

A lokomotív zökkent egyet, rándult, és magával rántotta a guruló kocsikat - Bécs felé.

- Alázatos szolgája, nagyságos uram! - üdvözölte a polgármestert egy elkésett kiszálló, aki az utolsó pillanatban ugrott le jassz módra a kocsi lépcsőjéről. - Engedelmet kérek, nagyságos uram! - Stark Rezső volt, városi hivatalnok, aki tegnap a Selig-kávéházban látta Briliantot, s most nagy hírrel duzzadt. - Briliant itt ült a vonaton.

- Briliant! - kiáltott Svarc Jenő. - Azonnal telegrafálni... Föltartóztatni a vonatot... Személyleírás... Az első állomáson... - S már rántotta a detektív karját.

A detektív a polgármesterre nézett.

- Sok! - nyilallt át a polgármesteren az előbbi érzés, és életében először megmagyarázhatatlan bénaság szállta meg. - Sok! Elég! - tört ki benne. Türelmetlen izgalmat érzett veséjében, már nem bírta tovább. A városházán Rubinek úr s a munkavédelmi osztag parancsnoka vár rá; pénz nincs; Hirschfeld, Kerbolt, a lapok... Hát érdemes-e mindez? Egy pillanatra kiesett kezéből a gyeplő. - Ugyan! - mondta. - Talán nem is ő volt... Az ilyen szélhámost nem olyan könnyű megismerni... Nem szabad blamálni magunkat... - Az elegáns idegenre gondolt, aki Vilmát kísérte.

- De nagyságos uram! - lelkendezett Stark Rezső. - Én láttam az éjjel a Seligben.

- Akkor bizonyos, hogy nem ő volt - mosolygott a polgármester, megtorpanásában is fölénnyel. - Briliantnak van annyi esze, hogy ne hasonlítson a tegnapi formája a maihoz.

De meggyőződés nélkül mondta ezt. Belül különös ösztönt érzett, a cselekvő ember megszokott ösztönét, hogy intézkedjen. Jól érezte, hogy hibát követ el, de váratlan tehetetlensége kényszerítette ragaszkodni kimondott szavához. A makacsság mintegy megfordult benne: aktívból passzívvá.

- Most már úgyis mindegy! - gondolta. Mint a paripa a cél előtt, aki látja, hogy nem győzhet, és megáll... Voltaképp nem volt ok, hogy ez éppen most történjék: csak mint a pohár beteltsége. Megmeredt. Nem tudta végiggondolni (nem is tudott rágondolni), mi lenne következménye a cselekvésnek? Ő egyszerűen: nem cselekedett.

- De polgármester úr! - kiáltott Svarc Jenő. - Ez mégis hallatlan!... Ez botrány!... Már bocsánat!... Így üldözik Újváros Catilinát?!... Megírom a lapban!...

- Csak tessék! - felelt Madár János ingerülten. - Láthatta, hogy nem ijedek meg a zsarolóktól. - Svarc Jenő elfordult, mintha kígyó csípte volna meg. A polgármester a detektívvel nézett össze: - No, kiderül még, hogy Catilina úr megdoppingolt! - S látva, hogy amaz tőle várja az utasítást, akárcsak egy fellebbvalótól: - Sebaj, tartom a hátam! Bár *azt* tudnók kitisztítani, ami a városban maradt! Reméljük, ez a ma esti razzia... De én itt már csak előkelő idegen lehetnék, zsarolási ügyem *ad acta* tétetvén... Még egyszer köszönöm a felügyelő úrnak...

S már el is tűnt, oly hirtelen, ideges sietséggel, hogy csodálkozva és értetlen néztek utána.

29. §. MELY NEM MINDENÜTT TELJESEN ILLEDELMES

De nem ment egyenest a városházára, ahol várták, hanem a Kerbolték felé került.

Mekkora volt a meglepetése, mikor sötét ablakokat látott maga előtt és a kerti házat is sötéten ragyogni üvegtábláival.

Csengetésére álmosan kászolódott ki Zsemlyéné, üngben, ijedt szemmel.

- Nincsenek itthun, senki se.

- A nagyságos asszony sincs itthon?

- Itthun vót, de elment.

- És a tekintetes úr?

- Az is itthun vót.

- S egyszerre mentek el?

- Nem. A nagyságos asszonyom az Újhegyi nagyságával ment el.

- S nem mondta, hova megy?

- De igen: az Újhegyi nagyságáékhoz ment.

Újhegyiékhez? Ilona? Madár nem értette, de látta, hogy több információt itt nem kaphat. Gondolatokba merülve botozott ezüstfejű botjával a városházáig, mely ezúttal sötéten lengette előtte nagy szélházi ablaksorait. Mögötte csillagok és szélkergette felhő, mely tornyát szinte oldalt buktatni látszott, mint a bolognai Garisendát... Madár a lépcsőkön felmenet arra gondolt, minő jelentéktelen okok döntik el néha a csatavesztéseket. Mért sietett az imént, mért volt türelmetlen, s mért szalasztotta el a „catilinai tett” pillanatát? Talán nem legutolsó sorban egy nevetséges testi szükség hajtotta, nyilván az izgalom által kiváltva, mert „a lélek tükre a vese”, ahogy egy híres francia professzor kifejezi. Akkor tudomást sem vett szinte erről; most előtte állott a vasúti állomás bűzös és tócsás illemhelye, ahova kényszerült sürgősen betérni, ácsorgó jasszok és bakák közé... Ó, mily különös állat az ember, milyen disszonáns! komoly és fontos ügyeivel, melyeket kis trágyázó élete fölé sző. Talán nem is olyan fontosak ezek az ügyek, talán csak ostoba, ostobán komonyan vett játék ez az egész híres, komoly élet! Az igazi

élet az állati, amelyet eszünk, talán nem is figyel. Amelyet megvetünk, szégyellünk: amelyet mégis minden pillanatban érzünk, s amely titkon minden mozdulatunkat cenzúrázza. A test bölcsességének élete, mely egyetlen kis szükségletének feláldozná a legfontosabb „ügyeket"; evés, emésztés, szerelem! Talán csak ez fontos, s legjobb volna a többit mind elereszteni, abbahagyni, mint egy rossz játékot... Állatok vagyunk, s Madár János úgy érezte magát, mint egy teljes életében befogott paripa.

De nem tudta levetni járművát még elvben s lelkileg se. Parasztvér folyt ereiben, friss, még ki nem fáradt idegzetet örökölt, erős volt, s ereje nem engedte, hogy szabad legyen! Sőt gyengeség volt már ez az erő is: visszaesés a megszokásba, a gépies küzdésbe, melyből még reményvesztve sem tudott kiszakadni, szegény marionett. Fenn, a polgármesteri szobában, már a világítás dolga miatt összekért emberek vártak rá, izgatott szaladgálások kezdődtek azonnal, tárgyalás, érvelés, alkuvások. A városnak kimutatás szerint *volt* készpénze: de ez a készpénz részben a polgármesternek készpénz gyanánt kezelt nyugtáiból állott: kényes pont volt. Balázsy sötét tekintettel, gúnyos megjegyzésekkel járt föl-alá. Adamec egész lényére kiült a drukk, a szorongás: a felelősség súlyos részben őt terhelte. Fegyelmi, felfüggesztés, család, mint rémigék, kavarogtak agyában. Csak Madár János volt újra a régi, természetes, elfogulatlan, sőt vidám: az izgatott, bonyolult helyzetben visszanyerte erejét, mint a már-már kedvetlen sakkozó egy érdekes húzás előtt. Közel bukásának tudata közönyösséget, s a közönyösség fölényt adott neki. Tojástáncot járt, nem félt a kényes pontoktól. Kimutatta papíron a kp.-t, elhitette, hogy csak presztízsokokból nem hajlandó *ma legalább egyáltalában* fizetni. „Az elv kedvéért nem"; „mert ez zsarolásoknak nyitna ajtót". „Nem szolgáltathat precedenst"; „nem ismerheti el a társaság jogát az áramszolgáltatás megtagadására, semmi körülmények között"; „mert a közönség érdekéről van szó, amelynek ő csekély szolgája"; „bármennyire nagyra becsüli is egyébként a Társaság vezetőit". Politikus volt, s kedves, szellemes; energiája leszerelte az üzlet aggodalmait. A munkavédelmi osztag parancsnoka, egy jovális, derék ezredes, minden szavának helyeselt; valóságos fölháborodás gyűlt a jelenlevőkben a Társaság ellen, mígnem Rubinek úr zavart, mentegetőző magyarázkodásokba fogott. S Madár mintha őt személyileg nem is izgatná az egész ügy, két-két szó között még telefonálgatott, a helyi lapok redakcióit hívta föl, nem is a maga dolgaiban, hanem mert Kerboltnak megígérte, hogy neve a Selig-kávéházbeli eseményekkel kapcsolatban nem jut nyilvánosság elé. Míg nagy ágyúikat szerelték ellene, csodálkozva és szívesen teljesítették ezt a csekély kívánságát, mint egy halálraítélt kívánságát teljesítik. Rokonszenves volt e baráti aggódásban és fölényes. - (Győzött, s éjfél felé kigyúltak a lángok az utcán.)

Ilona csakugyan Újhegyiékhez ment. Túlterhelt idegzete nem bírta már a magányt, s Újhegyiné, aki vajszívével a gyermektelen anyák típusához tartozott, úgy vezette őt, mint egy kis, elveszett gyermeket. Mit csinált Ilona egész délután Budapesten? Maga sem tudott emlékezni reá. Madár oly kevés időt töltött vele... A komoly, hivatalos férfi, súlyos ügyek előestéjén! Sohasem érezte még így Ilona, mennyire kicsiség ő ennek az embernek, mennyire idegen az tőle, egész életével. Egyedül hagyta őt... S a másik vitte baljós puskáját az erdőbe, s hiába várná az üres otthonban! És megborzadott a gondolatra, megint villamoson hajózni vissza, a hosszú, hosszú temetőkerítés mentében! Inkább megvárta a vonatot, s ott találkozott Újhegyinével. Ott, míg az öreg Muki végiggusztálta a vonatot „hölgyek irányában", üdvözölve sorban: „Kézcsókolásomat!", s Vilma és Briliant megtették bécsi utuknak első s legproblematikusabb fejezetét: az anyáskodó Újhegyinének sikerült bizalomra bírni a szegény Ilonát, akinek akkora szüksége volt a panaszkodásra! Elmondta, hogyan aggódik férjéért, s hogyan fél, hogy egyedül kell aludnia, rettegései közt, nagy, magányos házukban. És Újhegyiné hívta hozzájuk... Nem, nem! Most társaságba? Dehogy tudna menni!... De legjobb ilyenkor társaságba menni!... Ilyen vita közt szálltak le, s érte őket Madár, jó hírével, hogy

látták Kerboltot... Ilona izgatottan sietett haza, s az érdeklődő Újhegyiné, akinek útba esett, elkísérte. Kerbolt csakugyan otthon járt, de azonnal megint eltávozott, néhány sort hagyva hátra a feleségének, melyben csak annyi állt, hogy ne nyugtalankodjon, és hogy reggel (ha addig ő haza nem jönne) küldesse el a mellékelt levelet a polgármesterhez. Nem mondhatni, hogy ez az üzenet nagyon megnyugtatta volna Kerboltnét. Legszívesebben azonnal maga szaladt volna a polgármesterhez a levéllel. De Újhegyiné kibeszélte az aggodalmait: hogy hiszen tegnap is egész éjjel nem volt itthon az ura, és hogy a levél valószínűleg csak hivatalos dolgokat tartalmaz, amik nem sürgősek. Mégis azért odavitte volna, ha Madár Jánossal való viszonyának tudata, az úgynevezett rossz lelkiismeret, Újhegyiné előtt meg nem bénítja ezt az ösztönét. Fáradt volt, és képtelen bárminő cselekvésre; gyenge, agyonrémített gyermek, aki meg sem tud mozdulni egyedül.

- Most társaságba? Nem, nem! - mondta ezerszer is az unszoló Újhegyinének: és mégis az lett a vége, hogy mikor igazán egyedül kellett volna maradni, visszariadt ettől, izgatottan szaladt a hálószobába, átöltözködni, és ment Újhegyiné után, mint egy szegény, elhagyott ebecske, aki az első emberi lényhez hozzácsatlakozik. Ment, avval az érzéssel, hogy rosszul teszi, de hogy már most úgyis mindegy, legyen akárhogy!

Gyalog siettek a téren át, ahol a féltornyú templom még mindig kivilágítva tárta nagy kapuja szárnyait a vasárnapi estbe; s Ilona egy pillanatra vágyat érzett, hogy befusson oda, leomoljon egy oltárkép előtt, és az Isten elé tartsa kuszált szívét: talán egy égi kéz lenyúl feléje, és szelíden kibontogatja szomorú csomóit... De a templom tele volt emberrel, s emberfürtök lógtak ki kapuin, mint a zsúfolt villamosok lépcsőin csüggő tömegek; és a nyitott kapun át vad szónoklat szavai hangzottak. „Nem békét, hanem harcot jöttem én a földre hozni!" - kiáltotta egy rekedt hang, és: „Azokkal szemben nincs krisztusi türelem..." És ezután egypár olyan szó jött, hogy Ilona borzadva futott Újhegyinével abba a másik templomba, amit annak az apja, a gazdag Gruber pék, árverésen vett meg.

Újhegyiek lakása fényes volt és meglepő. A vestibulum[81] hallá volt átalakítva; inas fogadta őket szabályszerű ruhatárral; a kórusra, azaz emeletre kanyargó falépcső vezetett föl, s amint Ilona föltekintett, csodálkozva, s kissé megbotránkozva látta, hogy az orgonát le sem szerelték; azt Gruber együtt vásárolta meg a templommal. Újhegyiné előbb egy kis mellékterembe vezette vendégét, ahol apja, a Váci utcai híres *weissbäck*[82] utóda éppen sörösüvegek felbontásával foglalkozott. Gruber, egyszerű és műveletlen ember lévén, sohasem ment a vendégek közé, csak a mellékszobában dohogott, s nagy passzióval nyitogatta a különböző sörös-, boros- és pezsgősüvegeket, példát véve közben a nyomtató lóról. Mikor leányát meglátta, nagy zenebonával támadt reája:

- *Ich bin kein gnädiger Herr* (nem tudott magyarul; nagyságos úr nem vagyok) - mondta -, de a vendégeimet nem szoktam várakoztatni. Hát ezt érdemeltem én, hogy ilyen csavargó lányom lett? Egész életemben tisztességes ember voltam, szereztem nektek pénzt, és most ezt kell megérnem! Már akármit beszélhettek, de aki este tíz órakor jön haza, az csavargó ringyó.

- Ugyan, papa, ne legyen olyan *gemein*![83] - rivallt rá Újhegyiné gorombán.

- Én vagyok *gemein*! te meg egy közönséges ringyó! Ha egyszer megharagszom, visszaajándékozom az eklézsiának ezt a templomot, nem tudom, hol fogtok uraskodni!

---

[81] *vestibulum* - előcsarnok.

[82] *weissbäck* - (Weissbäcker) péksüteményt készítő (finomárus) pék.

[83] *gemein* - közönséges.

- Hallgasson, papa, minek iszik annyit?

- Ittam és *dazumal*?[84] Józanabb voltam, mint az egész cakumpakkod. Kevesebb fogy tán avval, ha nem iszom? A magam borát iszom, ti meg az enyimet! Eredj a vendégeidhez, mind csupa *gnädiger Herr*,[85] válogatott sehonnai, semmirekellő, naplopó! Ne, ezeket a söröket vidd be nekik!

S egyszerre, minden átmenet nélkül, a polgármesterre kezdett dohogni. „Köztisztasági járulék - ki hallott már olyat?" Valamikor boldog volt, ha közéjük ülhetett a Vnukban, ígért fűt-fát az iparosságnak, most a *gnädiger Herr*-ekkel bratyiz, és szórja a pénzt, ennek a vén gazember Tőkéssynek is ezreket fizetett ki megint, sehonnaiak mind, naplopók és ringyók...

Ilona riadtan menekült be Újhegyinével a nagy terembe, s ott különös kép tárult szeme elé. A templom hajója, melynek közepén négy nagy pillér tartotta a boltos mennyezetet, kávéház formára volt átalakítva: apró márványasztalkák álltak rendetlenül, hátrább biliárdterem nyílott, széthúzható, nagy üvegajtó mögött, s a falakra és a pillérekre, kis fogaskampókon, mindenféle újságok voltak fölaggatva. Az egyik fal előtt szabályszerű büfé állt, telerakva hideg frissítőkkel; szemben pedig egy nagy biedermeier *trumeau.*[86] E *trumeau* széles, sárga fiókjai teljes összevisszaságban ki voltak húzkodva, sőt egyikük egészen kiemelve a parketten hevert, s belőlük a padlón mindenfelé széthányva, kidobálva, a különböző csipkés, szalagos és többé-kevésbé pikáns női fehérneműek halmai, tornyai és *échantillon*-jai[87] kandikáltak ki, buggyantak elő, szóródtak szét szemérmetlenül. Ebben a fehér és könnyű romhalmazban, középütt a földön térdelt a szép Tőkéssyné, valami egészen sajátságos toalettben. Estélyi ruhája fölé hosszú, fehér női hálóing volt húzva, és a fején valami keményített fehérneműdarab összegombostűzve lobogott kétfelé, olyanféle, mint a kórházi ápolóapácáknak. Előtte, ugyancsak a földön, törülközőkből és ingekből rakott kolumna tetején, guggolt Partos járásbíró, vérző kezét a szép asszony felé nyújtva, aki azt egy szemmel láthatólag frissen széttépett vászondarabbal kötözgette, rendkívül ügyetlenül s folytonos kacagás közt.

- De tartsa már rendesen! Ne mozgassa! - kiáltott. A kéz alatt egy kidobott lepedő hevert, szépen összehajtogatva, s a közepén egy vércsepp piroslott. Mellettük Újhegyi, a házigazda a *trumeau*-hoz dőlve állt, és nevetve cigarettázott. Körülöttük csoportokban lebzselt a társaság, férfiak és nők, és kacagtak. Kovács tanító, Nagy-Tatárral, a büféhez dülleszkedett, és egy művészies nagy *sandwich*-et majszolt.

- Bocsásson meg, nagyságos asszonyom - szólt Újhegyinéhez, a sonkás falatok közt kissé nehezen forgó nyelvvel -, hogy hívatlanul idetolakodni bátorkodtunk...

(- Nagy-Tatár Vilmos, nyugalmazott százados! - iktatta közbe bemutatkozását az újságíró.)

- ...de arról volt szó nagyságos asszonyom, hogy barátunkat, Partos Kálmán járásbíró urat, aki, íme, aljas rendőri brutalitásnak esett áldozatul, s akiben úgyszólván városi küzdelmeink vértanúját üdvözölhetjük...

- Hoch! hoch! hurrá! - vezényelte háromszor Újhegyi, s valaki föllopózott az orgonához, és tust zendített rajta.

---

[84] *dazumal* - valaha.

[85] *gnädiger Herr* - nagyságos úr.

[86] *trumeau* - falmélyedésbe épített tükrös szekrény.

[87] *échantillon* - minta; mintagyűjtemény.

- Istenem, mi történt hát? - kiáltott Újhegyiné, s olvadásra kész jószívűséggel sietett a vérző Partoshoz.

- Kérem, kérem! csak ápolónőnek szabad hozzányúlni! - emelte föl pecsétgyűrűs ujját a fehér főkötős Tőkéssyné, s erre a háziasszony is elfakadt nevetve.

- Ó, de hiszen még hiányzik a jelvény! - kiáltott, és egy benyílóba rohant, ahonnan egy kis fiókot hozott ki, melynek tartalmát már menet közben dobálta jobbra-balra. - Megvan már! - húzott elő néhány vöröskeresztes karszalagot. - Jelmezbál! - S bolondosan maga is egy üngöt vont magára, s Kerboltnéra is rá akart egyet erőszakolni. - No, muszáj: ez tréfa!

- Boldog vagyok, hogy eljött: maga nem is sejti, miért - szólt Újhegyi, Kerboltnéhoz lépve. - Én már régóta nézem magát, itt és ott, ahol csak alkalmam van látni; nem haragszik, ugye, hogy ezt nyíltan megmondom? Piktornak nem lehet rossz néven venni, ha érdekli egy szép test... És valahányszor látom, tudja, mit mondok magamban? Azt mondom: ez az asszony nem való ide Újvárosba! Maga vidéki lány, ugye?

- Vidéken nőttem fel - felelte Ilona, örülve, hogy valaki különválasztja attól, amit maga körül látott.

A festő gesztusa mérhetetlen megvetést fejezett ki a saját vendégei iránt.

- Én mondom magának: nincs rondább a világon Újvárosnál! Maga persze most azt kérdi, hogy miért lakom akkor mégis itt? Látja, éppen a maga urával beszéltem ma erről: a jövő században, mikor repülőgépek fognak járni mindenfelé, nem lesz szükség városokra: de ma még... Látja, nekem kellenek a fák, azért nem megyek Pestre; de kellenek a szép testek is; vagy egy szép meztelen nő talán kevésbé „természet", mint egy szép fa?

És megint gesztust formált, melyről nem lehetett tudni, a teremben zsibongó félmeztelen nőkre vonatkozik-e, vagy a nagyon is egész meztelen képekre, melyek a hajdani templom falait borították? Ilona zavartan nézett szerte. A szegény Partos körül még egyre tartott a parodisztikus ünneplés.

- Hölgyek, csókot a hősnek! - kiáltott valaki, amerikai szokással érvelve, s az igazságügy-miniszter szeretője már nyújtotta ajkát a járásbírónak.

Öcsényi dr. ügyvéd - ő volt, aki fönn ült az orgonánál - minden csókot csattanó akkorddal húzott alá.

Partos szédült és borzongott.

- Már nem árt, ha kitörik a nyakát! - mondta egyszerre egy hang, az öreg Tőkéssy, s csak később lehetett megérteni, hogy a polgármesterről beszél... Az öregúr a nagy meleg dacára nyitott, prémes kabátban állt ott, mint a régi hadvezérek; szájában vastag, erős szivart tartott, s előkelően vékony, foghíjas ajkai csak úgy a szivaron át szűrték az úri szót. „Kitörni a nyakát": ezt bizonyos kéjjel mondta, öröklött grandseigneuri gonoszsággal, úgy, hogy Partos bíró megborzongott, a tisztviselőtelepi villa fejében befizetett rengeteg összegre gondolva.

- Most már nem bánná a vén csirkefogó - szólta le Tőkéssyné az apósát. - A mór megtette kötelességét, a mór mehet.

- Hogyan? - kérdezte Újhegyi.

- Fölszedte a dohányt a telkekre.

- Ah, vagy úgy!

- De hiszen - kockáztatta a megjegyzést Partos -, úgy tudtam, hogy az öregúr kormánypárti.

- Zsebepárti - felelt a szép asszony, míg a „vén csirkefogó” épp hatodik pohárka konyakot hajtotta fel elegáns egyhuzamra, anélkül hogy prémei azért lekívánkoztak volna.

- Egy senki! - mondta, még mindig Madárról beszélve. - Egy falusi bíró fia!

- Cigányok! - kiáltott valaki; s egyszerre fölreccsent a *Csak egy kislány van a világon*! Újhegyi kérdőleg nézett fel, s egy pillantás az öregúrra megértette vele, hogy ezúttal az ő műve volt a füstös banda megjelenése.

- Pénznél van az öreg - szólt Bátor Mór ügyvéd; Tőkéssy meg is sejtette, hogy rá vonatkozik a suttogás, s egy megsemmisítő mozdulattal hozta köztudomásra, mennyibe veszi a zsidót.

- Pesti banda! - mondta. - Újvároson még a cigány is zsidó. - (Ami igaz is volt, mert Fehér Poldi volt.) - *Hirschfeld!* - kiáltott selymes orosz agarára, mely most is lábainál, idegesen emelte arisztokratikus orrát a zene hangjára, és egyet vakkantott. - *Hirschfeld, couche-toi!*[88] - A jól idomított állat fájdalmas önuralommal fektette vissza állát a parkettre.

Bátor Mór okos gyávasággal átment a terem túlsó oldalára. Újhegyi táncra kérte Kerboltnét.

- Nem, nem! - szólt Ilona. - Ne haragudjon: nem táncolok. Flóra tudja, milyen kedvben jöttem ide: nem is jöttem volna, de valósággal kényszerített.

És elmondta délutáni rettegéseit.

- Ó, hát az uráért aggódik: micsoda asszony! - kiáltott Újhegyi. - De hiszen én is beszéltem az urával délután, és este is látták! És higgye el, az aggodalmak ellen legjobb orvosság egy kis tánc.

Ilona végre felállt, mert mindenhogy rossz volt itt, és elmenni sem lett volna ereje. Öcsényi dr. egy-egy orgonahangot ütött bele a cigánymuzsikába. Partos Bátor Mórt hallgatta, aki a tegnapi betörés részleteit beszélte el.

- Kérem, ezek a közbiztonsági állapotok már igazán botrányosak! Én nem tölthetem otthon az éjszakát, mert kaszinói titkár vagyok...

- Madár fűt-fát ígér: hallom, ma valami razzia lesz - mondta valaki, odalépve.

- Ajjaj, razzia! - ugrált, kacagott egy kis ficsúr, tenyerét az arcába fektetve. - Éppen most beszéltem Svarcikával. A bürgi[89] direkt futni hagyta Briliantot. Nagy muri lesz ebből. Képzelheti: ha már futni hagyta, volt oka rá. Ajjaj, szépen csinál az razziát.

- Csak nem úgy tetszik érteni, hogy a polgármester összejátszanék a betörőkkel? - kérdezte elborzadva Partos.

- *Das kann niemand wissen.*[90] Újvároson minden lehetséges. És különben is volt már eset ilyesmire. Kérdezze meg az öreg Tőkéssytől, hogy ki volt a Fatia Negra.

- És mit felel?

- Hogy ő.

A bíró ámultan nézett az öregúrra, akinek hogy, hogy nem, épp ekkor mutatkozott be Nagy-Tatár.

---

[88] *couche-toi!* - feküdj!

[89] *bürgi* - polgármester.

[90] *Das kann niemand wissen* - Azt senki sem tudhatja.

- Nagy-Tatár Vilmos, nyugalmazott százados vagyok.

- Isten hozta öcsémuramat. A nógrádi vagy a szepesi Tatárokból való?

Ebben a pillanatban egy kis termetű, de szép lábszárú hölgy, akinek meglepően rövid szoknyája alá titkon már eddig is sokszor pillantgatott Partos, hirtelen a magas öregnek nyakába ugrott, és jól felágaskodva úgy belécsimpaszkodott, hogy ama rövid szoknya felhúzódzkodva a lógásban a meztelen comb egy darabját is láttatni engedte.

- Az én nótámat! - sikoltotta.

Tőkéssy felcsapta monokliját, és megnézte a nőt; azután tenyerével „Állj"-t parancsolt a cigánynak, aki hajbókolva lépett hozzá.

- No! - mondta az öreg, s egy ezrest nyomott a markába. Partos felfogta Tőkéssyné pillantását, mellyel ezt a mozdulatot kísérte: olyan volt az, mintha meg akarná gyilkolni az apósát.

A zene megint fölcsattant, és a rövid szoknyás nő most Partos közvetlen közelében egy asztal tetején táncolt közkívánatra az „ajjaj razziás" ficsúrral, aki ismét tenyerébe fektetve az arcát hangsúlyozta, hogy mulat. Partos szédülten ámolygott tova a rugdaló, rakoncátlan lábszárak szomszédságából.

- Ej, sose halunk meg! - kiáltotta a ficsúr.

A tánc egy szünetében Újhegyi fölvezette Ilonát a templom tornyába, amit meghagytak, olyan kilátónak. Egész Újváros éjjeli képe nyújtózott alattuk. Messzebb Budapest fénye derengett. A hűs levegő jólesőn csapott az asszony arcába.

- Égnek a lámpák - újságolta Újhegyi, leérve.

- No végre!

Partos Bátor Mórhoz közeledett, akiben komoly embert sejtett, s ebben nem is egészen csalatkozott, mert az ügyvéd kaszinói titkár és fő-fő kártyaszakértő lévén, kényszerült mindig bizonyos komolyságot megtartani. Partos hozzá fordult az „egy gondolattal", mely szüntelen bántotta: megbukik-e a polgármester, s mi lesz a tisztviselőtelepre befizetett pénzekkel?

- Kérem, minden játék kockázattal jár - felelte Bátor Mór. - Nem tart velem a járásbíró úr? Talán visszanyeri.

És átment a kártyaszobába Tőkéssy után, aki éppen most foglalt helyet nagy, higgadt méltósággal, s Partos csodálkozva látta, hogy a zsidó és az antiszemita gyönyörűen megférnek együtt a zöld asztal mellett.

- Tessék, tessék! - Tőkéssy jobbján Borcsay táblabíró ült le, s Partos nem tudta kivonni magát hivatalfőnökének hívása alól. Már készítette ki aprópénzét (Szakolcán a tízfilléres alap volt divatban), mikor váratlan aranyak és ötkoronások koppanására ijedt.

- Talán egy kicsit hazárd lesz? - mosolygott feléje Borcsay.

- Ó... hát... egyszer... - dadogott a bíró, és restellt visszavonulni. Homlokára izzadság gyöngyei ültek ki. De nemsokára még nagyobb lett az ijedelme, mert minden várakozása ellenére *nyert*. Nyert, nyert, egyre nyert, százasokat, ezreseket, s már a tisztviselőtelepi villára befizetett rengeteg összeg ötszörösen hevert előtte.

A tétek hólabdaszerűen nőttek, és Partos bíró, mint egy hökkent Midás király, elvarázsoltan ült az asztal mellett.

Künn nőtt az orgia. Már kinyitották a vestibulumot, s kitáncoltak az orgona alá, egyik ezt táncolt, a másik azt, a párok összeütköztek, felbuktak s nevettek. Öcsényi dr. válogatott zene-vicceket csinált az orgonán. A szép lábszárú hölgy föltűzködte szoknyáját, és balettfigurákat mutatott, fehér bugyogóját villogtatva. Ilona nem látta ezt, nem látott semmit, újra táncolt, elkapta az örvény, nem gondolt semmire, hacsak nem régi, lánykori báljaira, melyeknek hangulatát alapjában naiv és ártatlan lelke ebbe az orgiába is belebűvölte: néha egy komor, puskás férfialak lebegett előtte, máskor Újhegyi vigyorgott rá, s édes sherryvel kínálta. Újhegyi egyébiránt egy nagy repülőgépmodellt hozott elő, s tudósan magyarázta a hölgyeknek. Aztán a jövő társadalmát fejtegette, s a szabad szerelemre tért át. Kovács tanító, már teljesen elázva, végérhetetlen tósztba keveredett a büfé mellett. Tőkéssyné felcsavarta a repülőgép csavarját, hogy az arcát legyezze vele.

- Melegem van - mondta. - Szabad itt levetkőzni?

- Ó, nagyságos asszony! - nevetett Újhegyi. - Én festő vagyok. Nálam egyebet se tesznek a hölgyek, mint levetkőznek.

A szép asszony még mindig az ápolónőkosztümben volt: a vöröskeresztes karszalagú üngben. Előbb jobb karját, majd bal karját kibújtatta, s visszabújtatta megint, aztán az öve körül oldozott valamit, s lába alá hullt egy csomó selyem, csipke és színes szalagcsokor a fehér üng alól. Továbblökte hegyes cipőjével, a vetkőző Venus mozdulatát mímelve. Az ápolónőüngöt kacéran idomaihoz szorította.

- Monna Vanna!- kiáltott a ficsúr.

Künn az öreg már pezsgősüvegeket bontogatott, olykor elaludt, majd újra fölriadt, s felváltva simpfelte hol a polgármestert, hol meg vendégeit. A szoros dugók szaporán durrogtak. De most a táncospárok hosszú füzérré bomolva úgynevezett „ostort" csináltak, s az ostor vége a gyors hajrában éppen nekicsappant a mellékszoba ajtajának, ahol az öreg volt. Az ajtó kipattant, és a párok betáncoltak a felbontott és felbontatlan pezsgősüvegek glédái közé. A szép lábszárú nő úgy kerülgette a földön szerte álló palackokat, mintha leszúrt kardok közt táncolna, mint egzotikus bajadérok: de csodálatos módon, nagy ívben rántva föl a lába hegyét, éppen egy frissen nyitott *Veuve-Cliquot*-t sikerült felrúgnia, mely az asztal szélén állt, s egyenesen a szundikáló öreg pék nyakába dőlt. Félig öntudatlan állapotban, s eszeveszett dühvel emelte tehetetlen fejét a hideg zuhanyra, és elmosódó hörgésszerű hangon kiáltotta:

- Ringyók! Ringyók!

- Részeg az öreg! - vihogtak a nők és ifjoncok. Néhányan ölre nyaláboltak az arany nyakú üvegekből, ki amennyit látott, s úgy táncoltak vissza a terembe. Durrogtak a dugók, s apró, ezüst szökőkutak habzottak föl. A Tőkéssy agarai vonítani kezdtek. Az orgona tust húzott. Egy ügyetlen fuser egy egész üveget ráöntött Monna Vanna gyolcsüngpalástjára. A fölhevült, szép asszony kéjesen borzongott meg. A vászon áttetszővé vált, és bőréhez tapadt, mint egy habból született szobornak.

- Görög szobrászok - mondta Újhegyi - így nedvesítették meg a modelljeik ruháját.

- Jaj, ne nézzenek ide! - kiáltott Tőkéssyné. - Szégyellem magamat.

- Nincs ok rá - röhögött a monoklis ficsúr.

- Hol a ruhám? Flóra, kérlek, a ruhámat! - idegeskedett Tőkéssyné.

- De nagyságos asszonyom! - kérlelte Újhegyi. - Hiszen maga egy felvilágosult nő. Higgye el, nincs szebb a világon a meztelenségnél. A görög Phrüné például...

De az izgalom fokozódott. Kitűnt, hogy a szép asszony ruhája sehol sem található. Valaki elrejtette. Flóra, Újhegyiné, kétségbeesetten szaladgált ide-oda.

- Ez már mégis rossz vicc! Jaj, megfázol, édesem!

Kendőket és sálokat hozott. De Tőkéssyné már bemenekült a kártyaszobába, s apósának prémes bundáját borította gömbölyű vállaira. Egyben a kártyákba nézett. Tőkéssy valódi angol hidegvérrel dobott éppen egy ezrest a posztóra. A szép asszony megborzongott a prémes bunda alatt. Az öregúr minden pénze a járásbíró előtt hevert. Partos izzadt, lángolt, és merész tekintetet vetett a szép asszony szemébe.

A szép asszony néma jelt váltott az öregúrral. Ekkor kacérkodni kezdett Partos felé. Székét közelebb húzta a járásbíróéhoz. Vállához simult azzal az ürüggyel, hogy kártyáját nézi. Vagy inkább kártyájába lesett azzal az ürüggyel, hogy vállához simul...

S nemsokára fordult a szerencse. A pénzhalmaz kezdett visszavándorolni az öregúr elé. Partos keze remegett, és halántéka lüktetett. Az öreg változatlan flegmával fogadta a nyerést.

- Adhatna, papa, belüle a gyerekeinek! - kacagott a menye.

- Nesze, lányom!

És kék hasú százasokat dugott a markába. A szép asszony nevetve rejtette a bunda alá, mintha csak tréfa volna az egész. Magában átkozta az öreg smucigságát.

Ha csak annyit adna nekik, mint a cigánynak.

A teremben újra kezdődött a tánc.

- Hol van Flóra? - kérdezte Ilona Újhegyit.

Flóra a sálokkal és kendőkkel járt. Újhegyi fölfigyelve nézett Ilona arcába.

- Csak nem akar hazamenni?

- Nem maradhatok tovább! - Újhegyi nevetett.

- Megijedt ettől a mulatságtól. Pedig milyen kár! Maga a legszebb asszony itt. Magának kéne levetkőzni, nem Tőkéssynének. No, no, ne haragudjon azért! Szép asszonynak nem szabadna szemérmesnek lenni. Ezt törvényileg tiltanám meg. Nem haragszik?

- Hagyjon engem, nem nekem való ez! Hol van Flóra?

- Nem magának való, istenem! - ment utána Újhegyi. - Nem magának való a város... Újváros... a kövek, csúnyaságok... a hazugságok és mesterkéltségek... üzletek... De képzelje el künn, a szabad mezőn, gyönyörű meztelen testeket... Látja, ha egyszer így lefesthetném!... Mi van abban? Jöjjön ki a Balatonhoz, ott van a feleségemnek egy villája...

- Nem szégyelli magát?

- Miért? Az én ideálom a természetes élet. Ehhez tartozik a természetes meztelenség. Úgy kellene élnünk, ahogy Isten megteremtett. És nem szabadna szégyellnünk a vágyakat, melyeket maga a természet ojtott belénk. Ez csupa képmutatás. Látja, én nyíltan bevallom, hogy vágyom magára...

- Maga részeg! Mit szólna ehhez Flóra?

- Flóra okos asszony, és nem irigy. Különben is az egynejűség csak társadalmi forma, mely hazugságon épül. Ellenkezik a természetes állapottal. Az Isten a nemi kéjt adta az embernek, mint egyetlen, legfőbb valóságot és kívánatosságot. Ezt nem szabad törvényekbe és

bilincsekbe szorítani. Látja, nekem van egy álmom. Majd ha a repülőgép megsemmisíti a távolságokat, az emberiség szétszóródik a földön, szerelmes csoportokba gyűlve, melyeket nem az érdek és az üzlet fog összetartani, hanem a Kéj.

Ilona szédült és borzongott.

- Ó! Ilyen szép és nagy álmokba ilyen csúnya dolgokat keverni!

Újhegyi szemei megvillogtak.

- Ez a legszebb és legfenségesebb dolog a világon. Hát nem nagy és nemes valami-e a Gyönyör, amelyből az ember élete származik? Ez az, amit mindig elfelejtenek. A legszemérmesebb álszent is csak úgy születhetett meg, hogy az apja meg az anyja disznólkodtak. És nincs olyan szent, aki ne gondolna magában örömmel az ilyen disznólkodásra. Én legalább nyíltan bevallom, hogy mentül többet akarok és nemcsak egyetlen nővel akarok, nohát, ha már így nevezik - s mosolygott -, disznólkodni!

- Ó, Flóra! - kiáltott Kerboltné, észrevéve, hogy Újhegyiné mellettük áll. - Hallod, miket beszél az urad?

- Hadd szórakozzon! - felelt a jó Flóra, s befordult a mellékszobába, ahol apja, az öreg pék, ivott s szitkozódott.

- Látja? - szólt Újhegyi, s hirtelen elborította a forróság. - Adjon most egy csókot! - A volt templom egyik vastag pillére mögött állottak, s a terem forgataga nem vett tudomást róluk. - Adjon egy csókot! - lihegett a festő, átkarolta az asszonyt, és a nyakára tapasztotta ajkát. Ilona sikoltott, és menekült, de nem a forgatag felé, mert restellte volna botrányt csinálni, hanem berontott az öreg pék ajtaján. Gruber különös átmeneti állapotban volt az ébrenlét és az álom között, melyben egy-egy hortyogást egy-egy szitok követett, s ez az állapot azért volt veszedelmes, mert az öreg zsebében volt a pincekulcs s a szobában már csak üres üvegek állottak. Újhegyiné hófehér keze az öreg bagós zsebeiben turkált, s a pék apai karja erőtlenül lökte vissza a tiszteletlen gyermeket, mint egy fölébredt Noé.

- Ringyók! - kiáltotta. - Visszaadományozom a templomot az egyháznak, vissza én! Minek énnekem ház, hogy a ringyók szaufoljanak[91] benne! Minek énnekem ház, hogy az adót fizessem a polgármesternek. Köztisztasági járulékot a ringyóknak! - Egészen összevissza beszélt. - Ringyók!

- De papa, így leinni magát! - kiáltott Újhegyiné a benyíló ajtóra pillantva. De ebben a pillanatban az öreg meglátva Kerboltnét, mint egy apokaliptikus látományra, fölegyenesedett, és fölemelte megnehezült pilláit.

- Polgármester ringyója! - ordította.

Kerboltné hátraalélt, Újhegyi karjaiba. De ekkor egyszerre a vestibulum felől nagy kiabálás, lárma, futkosás hallatszott. A lármát a társaság ifjabb tagjai rendezték, akik friss szagú újságlapokat lobogtatva rohamban szaladtak be a terembe.

- *Újvárosi Friss Újság!* Rendkívüli külön kiadás! - kiabálták. - Szenzációs leleplezések a polgármesterről! A Bontó-ügy részletei! Bontó Vilma és Briliant! Hiteles okmányok! A razzia története!

- Nem megmondtam? A Svarcika kitett magáért! - harsonázta a ficsúr.

---

[91] *szaufol* - vedel.

Izgatottan kapkodták az újságokat.

- No ez a kegyelemdöfés! - kiáltott valaki.

- De Kerboltnak is! - toldta másvalaki.

- Az egész rendszernek.

- Éljen az ellenőrző bizottság! - tósztozott Kovács tanító. - Vége a panamás városi gazdálkodásnak, az ószeres politikának! Eltűnnek Újváros piócái!

Az újságlapok ide-oda szálltak, mint valami fehér lángnyelvek egy kába, mámoros pünkösdreggelen. Mindenki mintha meghatványozódott volna. Diadalmak és aggodalmak keltek ki a másnapos fejekben.

- Mi lesz a vízművekkel? - kérdezte egy hang.

- Én érdekelve vagyok! - kiáltott egy másik.

- A parcellázás... - kezdte egy harmadik.

- Mind csak panama volt! - harsant a negyedik.

- Kampec a tisztviselőtelepnek! - zúgta kárörvendve az ötödik.

- Ó, kampec! - Partos bíró a kártyaszobából jött, és olyan volt, mint egy halálfej. Mindenét elvesztette!

- Te, kérlek, kedves barátom - szólította meg diszkréten a tanítót -, nem tudnál nekem kölcsönadni egy száz koronát?... Csak amennyivel hazautazhatnék Szakolcára... visszaküldeném...

- Bocsáss meg, édesem, de hogy gondolod ezt?... Én egy szegény néptanító vagyok... Minden garasom be van osztva.

- Ó... Ne haragudj, kérlek... A világért sem akartam terhedre válni... - Partos, mint egy megvert kutya, oldalgott el. Gyáván és kétségbeesve nézegette hol ezt, hol azt a vendéget: kihez fordulhatna? Alig volt annyi pénze, hogy Pestig villanyozhasson...

De senkihez sem mert közeledni.

- Ah! - kiáltott Újhegyi. - Itt a *débâcle*! Itt az apokalipszis éjszakája! Minden összeomlik, és egymást esszük meg... És ez így is lesz mindaddig, míg az ember nem fog szállni, mint a madár, és el nem oszlik a szabad mezőkön... Akkor rá fog eszmélni, hogy nem az üzlet és tülekedés az élet célja, hanem a Gyönyör!

Gruber azonban kijött, kezeivel hadonászott, és tagolatlan szavakat rikoltozott, melyekből egy-egy durvaságot lehetett kiérteni. Újhegyiné átölelve kérlelte, és iparkodott visszanógatni szobájába a részeg öreget.

De többé-kevésbé mind részegek voltak, s a mámoros fejekre különös hatást tettek az öreg átkai. Mindenki inkább hökkent volt egy kissé, és akik legjobban kívánták a polgármester bukását, szinte azok ijedtek meg legjobban. Senki sem tudta elképzelni, hogy mi lesz most?

Egyedül az öreg Tőkéssy józanon, az erős és mindent győző öregek fölényével, kárörvendve és duzzadt zsebbel jelent meg az ajtóban.

- Ideje már kitörni a nyakát! - ítélkezett.

Tőkéssyné kitárta a bundát megszáradt ünge fölött: megint melege volt. Mindenkinek melege volt, s hogy már a vestibulumba tódultak az újságok elé, kinyitották a kaput, a nagy templomajtót, s beömlött az utca hidege, a hajnal első lélegzeteivel.

Tőkéssyné a miniszterére gondolt, akivel összekülönbözött, s örült, hogy a polgármester idejében kifizette a pénzt. Ez igazán az utolsó pillanatban sikerült! Az öregtől mégiscsak lehet pumpolni valamelyest.

Ilona egy őrizetlen pillanatban kapta a köpenyét, s kiszökött az utcára. Újhegyi utánament - mert csak nem engedheti ilyenkor egyedül menni haza -, de épp ekkor jött el a ház előtt az első hajnali villamos, megrakva munkásasszonyokkal és a Hirschfeld-gyár kis táskákat cipelő munkásaival: Ilona fölugrott a villamosra. Borzongott a hűvös reggelben, összeszorította köpenyét, és szédülve ült a rossz szagú proletárok között.

30. §. MELYNEK TARTALMA KÖNNYEN ELŐRELÁTHATÓ

A kora reggeli óra Újvároson a proletároké. Gyalog és villamoson, mindenfelé a gyárakba sietők embereket látni, akik közt szórványosan tarkul egy-egy „pancamári", fehér hátibugyrával s az elül rákötözött nagy tejeskannával. A gyárkémények tutulnak, s a fekete hangyaemberek csapatokban viszik-viszik, kis fekete szerszámtáskáikat.

Ilyen gyári munkások látták utoljára Kerboltot is. Rakoncából jött az erdő felől. Hol bolygott egész éjszaka? Az éjjel jó. Elfedi a fű közt heverő gyűrött papírokat és szardíniásskatulyákat. Éjjel még Újváros erdeje is igazi, vad erdő. Éjjel állatok hangjait hallani. Éjjel tanácsot lehet kérni az égtől és a csillagoktól. Mire volt már elhatározva, mire nem? A dilemma még nem dőlt el benne? Ilona sorsán aggódott talán? Bizonyos, hogy minden intézkedést megtett. Írásait már tegnap reggel rendbe hozta. Levele ott volt Ilonánál, hogy átküldje a polgármesternek. Elszámolt mindennel. S aztán - még egy éjjelt töltött a csillagok alatt.

Az éjjel jó.

De a reggel sivár. A reggel hideg: reggel a fű nedves, a föld kemény, derekad fáj, és hátad didereg. A reggel proletár, szürke és füstszagú. A reggel kioltja a csillagokat. Reggel indulnak a villamosok.

Öt órakor megint a rakoncai végállomásnál volt Kerbolt. A sárga kocsi üresen állt: akkor söpörte egy banya. Por, cigarettavégek, gyűrt villamosjegyek kavarogtak ki a hátulsó ajtón. Elül, a vezető helyén, egy kis, csenevész proletárgyerek állt. Alig ötéves. Még hűvös volt. A vezető óriási kesztyűi ott feküdtek a gépszekrényen. A csöpp kölyök fölágaskodott. Apró kacsóira próbálgatta az ormótlan kesztyűt.

- Majd ha vezető leszek - mondta -, nekem is ekkora kesztyűm lesz.

A vezető lenn pipázott, a flaszteren ülve. Itt aszfaltjárda volt az üvegbolt előtt, az alkoholisták szanatóriumáig. A vezető köpött egyet, és úgy felelt a gyereknek:

- Vezető akarsz lenni? Akkor inkább akaszd föl magadat!

Kerbolt egy forintot adott a gyereknek. Ez nagy esemény volt, és a vezető, a söprő banya és a boltosinas, az úgynevezett „vizesnyolcas", aki akkor nyitotta a boltajtót, azonnal tudták, hogy ki az az úr.

A banya visszarakta a farácsos lábtörlőt, a vezető kiverte pipáját, a kalauz előkereste a jegykönyvecskéket, a pancamárik lerakodtak, a csengő megnyikkant, és Kerbolt fölszállt a

kocsiba. A villanyos a tehén bőgéséhez hasonló zajjal kanyarodott be a falu főutcáján. Kerbolt azonban nemsokára megint leszállt, mert gyalog látták Újváros és Rakonca határán, hat óra előtt, mikor a jutagyár munkásai, csupa fiatal leány és asszony, rakoncai lányok, veszekedve, énekelve tódultak a vasúti síneken át. A puskás ember a sínek fölött áthaladó magas hídon állt, és felülről nézte az élénk, tarka képet. A lányok közül sokan még rakoncai viseletben járnak, de a beszédjük - melynek egyes szavai bizonnyal fölhangzottak a hídra már egészen újvárosi jasszbeszéd.

A rácsos cinksorompó lecsapódott, s a tolongó nevetgélő rajnak meg kellett várni, míg a reggeli vonat átrobog az állomáson.

S aztán, míg tolatnak.

Ez néha nagyon soká tart, s a lányok átkiabáltak a pályaőrhöz, durva szavakkal ingerkedtek, szidták... Aztán, nem győzve már várni, csapatokban tódultak föl a hídra, visszamenve nagy kerülővel, s ott özönlöttek el Kerbolt körül. Ebben a tolongásban eltűnt Kerbolt a szem elől.

Bizonnyal ennyi adatot sem mondhatnánk róla, ha nem lett volna ő Újváros szegényügyi osztályának vezetője, úgyhogy a szegény emberek közül sokan ismerték.

Az utolsó adat a levél volt, melyet a polgármesternek címezve a lakásán hagyott, mint reggel átküldendőt, „azon esetre, ha ő addig haza nem tér”.

Az Újhegyiéknél eltöltött lázas éj alatt hányszor gondolt Ilona erre a levélre! S mennél tovább haladt az éjszaka, annál inkább megért benne a gondolat: föl kellett volna ezt a levelet bontani! Mért nem bontotta föl? Ez a gondolat titkos lidércnyomássá nőtt benne, egyre azt az ösztönt érezte: hazaszaladni és fölbontani a levelet! - S mikor megjöttek az újságlapok, mint vészes, nagy, hajnali pillangók, mind a polgármesterről beszélve, és bukásról és bűnről és összeomlásról: akkor nem bírta tovább, szorongva, lihegve érkezett haza, nem is kérdezte Zsemlyénét férjéről... nem is kérdezte, hogy az otthon van-e.

Tudta, úgyis tudta, hogy nincs otthon...

Különös, hogy most milyen biztosan tudta ezt egyszerre, holott egész éjjel azzal áltatta magát, hogy megjön, közben bizonyosan megjön! Mint tegnap is megjött! - S egy kicsit azért is ment el Újhegyinével, azért is maradt reggelig a mulatságban, hogy, ha megjön, *őt* ne találja otthon!... Gondoljon akármit!...

És most tudta, hogy nem jön meg... úgysem jön meg...

És nem is kérdezte, csak szaladt a levélhez, amely ott fehérlett az ura íróasztalának zöld posztóján; torkáig dobbant a szíve, mikor benyitott az ajtón: ott fogja-e látni?... nem tűnt-e el?... nem nyúlt-e le érte a levegőből egy titkos szellemkéz, hogy láthatatlanságába szorítva a szoba mennyezetén keresztül elvigye, mint a moziban látta egy levéllel?... vagy egyáltalán ott volt-e?... nem csak álmodta-e?... De ott volt, s már a kezében forgatta... és akkor egyszerre megint azt érezte, hogy nem bonthatja föl... hogy nem tudja fölbontani... Kerbolt, ez a csupa jellem ember, ennek a végzetes írásnak írója, annyit beszélt neki a levéltitok szentségéről, a másnak címzett levél érinthetetlenségéről, annyiszor tüntette föl mint lehetetlent, azt, hogy ő, úriasszony, fölnyisson egy leragasztott írást, melynek borítékján idegen név áll... És Kerbolt neki apja és nevelője volt, még inkább, mint férje.

És erre a levélre még pecsétet is nyomott... Nem, nem merte... *Érte* aggódva még kevésbé merte fölbontani, mint ha másvalakiért aggódott volna...

És talán e lelkiismereti aggályon és a szigorú nevelő emlékén túl, és öntudatlan, egy más félelem is munkált benne, egy gyöngeség, egy asszonyi félelem! Félelem attól, amit ebből a

levélből megtudhat, amit asszonyi aggodalma ebben a levélben megsejtett... amit jobb talán *tudni*, mint *sejteni*, s amit mégis borzad megtudni, aki sejt... Egészen öntudatlan: mert hiszen ha tudatára ébredt volna ez, annál inkább fölbontotta volna talán a levelet, megelőzni, megelőzni, ha lehet, amitől rettegett!...

Így ott állt Ilona a pecsétes levéllel, és arra gondolt, hogy még csak hat óra... Istenem, nincs több, mint hat óra!... Mit csinál kilencig, amíg Madár Jánost megkeresheti?... *Aludni* úgysem tud... Ó, istenem, aludni, ilyen állapotban!...

De azért ledőlt a díványra, s néhány perc múlva aludt is, végképp kimerülve az izgalmaktól, lidércnyomásos fullasztó álommal, még aközt is kezében szorongatva és gyűrve a levelet. Álma közben minden neszre figyelt, s mind mintha a fején kalapácsolt volna; várt valamit, és félt is tőle, és nem tudta, mi az. S egyszer csengettek, nyílt az ajtó, és Zsemlyéné beszélt valakivel... Akkor erőlködött, hogy fölébredjen; és hányta magát, és nagy súlyok ellen küzdött; de a zaj elhalt, és ő tovább aludt. S akkor azt álmodta, hogy Újhegyi volt, aki kereste; s mintha látta volna is kéjenc vigyorát egy ablaktábla mögött; bújni, takarózni szeretett volna; valósággal meztelennek érezte magát; fázott, de mozdulni nem tudott.

Végre fölszakadt a bűvölet. Ilona megrázkódott, és fölugrott; már kilenc óra volt. Ilona szaladt - a levél mindig a kezében - a tükör elé, rendbe hozni magát. Zsemlyéné jött, és jelentette, hogy a polgármester volt itt; mikor megtudta, hogy a tekintetes úr nincs itthon, és a nagyságos asszony alszik, elment. Ó! hiszen akkor már a városházán van. Ilona sietett, mert tudta, hogy tízkor közgyűlés kezdődik: azontúl már nem férhet a polgármesterhez. Istenem! Mért aludt? Most meg volna kímélve ettől a kálváriától. Utálta a városház folyosóit az ácsorgó és bámész újságírókkal, a szaladgáló és nagyokat köszönő írnokokkal, a várakozó és méltatlankodó polgárokkal. Idegesen kente álmatlanságtól vörös szemére a púdert; rendesen festeni is szokta az arcát, újvárosi módon, s már csak ingerkedésből is, mert az ura haragudott ezért; de ma nem nyúlt a piros pamacshoz.

Madár János eközben már valóságos ostromállapot alatt volt. Kerboltné különös izgalmat talált a városházán. A polgármester előszobája már a kora reggeli órákban megtelt, úgyhogy nem maradt ülőhely; s ami legterhesebb volt Ilonára nézve, ezúttal csupa úriemberek ültek ott, félig-meddig ismerősök, akik kíváncsian nézték őt, némelyik meg is szólította. Ezek a tisztviselőtelep befizetői voltak, akik „csak mint privát ismerősek" barátságos felvilágosítást akartak kérni a polgármestertől, hogy nincs-e veszélyben pénzük, s nem lehetne-e visszakapniok. Siettek, hogy még a közgyűlés előtt beszéljenek vele. Madár eleinte udvariasan fogadta és megnyugtatta őket, de aztán ideges lett, s éppen Kerboltné érkezése előtt kiadta a szolgának a parancsot, hogy senkit se eresszen be hozzá.

- Ne is jelentse be. Maga se jöjjön be. Mondja, hogy hivatalosan vagyok elfoglalva.

A várakozók azonban nem tágítottak, hanem tovább várakoztak. Ilona félénken közeledett az íróasztalhoz, mely mellett a szolga ült, s beszélni akart vele. De ekkor egy tökéletesen részegnek látszó iparosember (Ampenszán volt, a kárpitos és temetőigazgató) házsártosan ugrott föl helyéből. Reggel tért a Vnukból haza (a temetőbe), s látszott, hogy különös dolog esett vele.

- Ezer pardon, de az egyenlőségi igazságosság nevében fogalmazom tiltakozásomat. Fontos temetőigazgatói ügyekben bátorkodom...

S fenyegető mozdulata túlságosan is erős „bátorkodásról" tanúskodott.

- A polgármester úr megparancsolta, hogy senkit se jelentsek be - mondta a szolga, Szabó János. S titkon intett Kerboltnénak, hogy foglaljon helyet.

Ilona leült a fapadra, a levelet kezében szorongatva, várt, várt, és gondolattalanul jártatta szemeit a hivatalszoba sivár bútorzatán. „Temetőigazgatói ügyek! Temetőigazgatói ügyek!" - tért vissza a furcsa szó fejébe vészjóslóan, és a hosszú, hosszú temetőkerítés nyúlt végtelenbe lelki szeme előtt. Valahányszor keresztülment valaki a szobán, iratcsomóval vagy pecsétbélyegzővel, összerázkódott, és hosszasan utánanézett. Várt, várt, és kínlódott.

Madár Jánosnak szüksége volt rá, hogy összeszedje gondolatait a közgyűlés előtt, elkészüljön a támadások nyugodt és méltóságteljes kivédésére. Napóleon volt, s itt állott Waterlooval szemben: még egyszer meg kellett próbálni erejét. Kerboltot kiejtette gondolatából: nyilván nem jelenik meg a közgyűlésen, s ebben az esetben nem veheti hasznát. Még egyszer koncentrálni kellett magát, elzárkózni minden elől, ami nem a közvetlen cselekvés. Előtte hevertek a reggeli lapok, valami öt-hat különböző „rendkívüli kiadás" (mert rendes lap hétfőn nem is volna). Egész éjjel dolgozott; a „leibzsurnalisztájának"[92] maga diktálta le telefonon a reggeli cikket, amit büszkeségből sohasem tett eddig. Kiderült, hogy valaki kihallgatta, s hajnalra már hírül hozták neki egy ellenzéki lap cikkét: *„Hogyan nyilatkozik a polgármester önmagáról?"* Személyesen szaladt a nyomdába, lefogta a kinyomott példányokat, „bármibe kerüljön", új cikket írt, két órát aludt, mint Napóleon Waterloo előtt, majd futott Kerbolthoz. Lapja így elkésett. De itt voltak az ellenzékiek, s Madár unva siklott végig a fáklyásmenet pompázó leírásain, a „rendőri brutalitás" fölötti műfelháborodásokon, frázisokon. A legőrültebb szenzációkat rendezték ellene, és ő sok helyütt nevetett, holott tudta, hogy azok, akiknek írva van, a városfenntartó iparosság, komolyan veszi.

Ampenszán kárpitos, most temetőigazgató, felháborodottan és megsértve távozott a városházáról. - Immáron a tisztességes iparosság be nem bocsátási fumigálásban részesül - monologizált az utcán. - Immáron - kiáltott, és megállt - falatok, illetve hivatalok szájunkba helyezése által szavunkat végképp betömöttnek lenni vélekedik. - Ez a polgármesterre vonatkozott. Így ért az ipartestület épülete elé.

Már a kora reggeli órákban gyülekeztek a képviselőtestület jórészt iparos tagjai az ipartestület helyiségében, hogy onnan mintegy, mondhatni, testületileg vonuljanak a nevezetes közgyűlésre. Az újsághirdetések pünkösdi nyelvei ide is leszálltak közébük, kísérve, mint a görög tragédiák válhatatlan kórusa, Újváros életének tragikus pillanatait. Székeken feküdve, tartókba törve, fogasokon lógva zúgtak, bozsogtak a nyugtalan nyelvek, és a lelkekben éppoly kevéssé volt csönd, mint a levegőben. Mint egy adott jelre jött elő most minden, minden panasz, minden sérelem, az irigységek előbújtak piszkos odúikból, hogy új meg új, apró döfésekkel súlyosítsák a megtámadott Caesar helyzetét, és minden kicsi tőr még egyszer beleszúrjon.

Gyurkovics szappanos a polgármester lapját olvasta tekintélyes pápaszemén át, és nagyokat bólintgatott széles, szögletes fejével:

- Nem tudnak már semmit fölhozni védelmükre.

- Mit is mondhatnának? - volt az egyhangú vélemény.

- Kérem, tessék hallgatni, mit írnak! - És közelebb vitte szeméhez a lapot. - „A függetlenségi kör fáklyásmenetet rendezett Herseinek - olvasta a szöveget, melyet maga a polgármester fogalmazott - azon alkalomból, hogy a vármegyei közgyűlésen az obstrukció mellett, vagyis inkább (vessük le az obstrukciós köpönyeget!) a polgármester ellen foglalt állást... Jelszavakkal és görögtüzes jelenetekkel táplálni ezt a szerencsétlen nemzetet elég volt..." Hát kérem szeretettel, a mi nemzeti küzdelmünk csak jelszó?

---

[92] *leibzsurnaliszta* - házi újságíró.

- Nekik jelszó.

- És aztán, kérem szeretettel, micsoda egy hang ez? „Hersei - keresgélt a szövegben - hadat üzent a városi rezsimnek..., de hogy a Munkapárt annak idején mért nem állított az újvárosi választókerületben ellenjelöltet, arról hallgat...” Hát kérem, az öreg Hirschfeld csak nem állít a saját fiának ellenjelöltet! Aztán kérem: „A polgármesterre ráfogja, hogy... (lehet, kérem, hogy ráfogás ez, de mi ez, semmi, a mellett a töménytelen panama mellett, amiről mindenki tud!)... de nem beszél arról, hogy egy mindnyájunk által jól ismert család... Megemlíti, hogy ő sehol sem igazgatósági tag, de egy arcrándulással sem árulja el afölötti fájdalmát, hogy a parcellázásoknál a polgármester neki semmi tevőleges szerepet nem szánt...” Kérem, csupa vádak!

- Talán nem igazak? - vetette ellen Christián bádogos.

- Kérem szeretettel, nem arról van itt most szó, hogy igaz-e, mi igaz. Mert ki az a Hersei, kérem, ha a személyt nézem, kérem: az csak egy senki, egy zsidó, nem számít! azért személy szerint, kérem, őróla lehet sok mindent mondani. De most itt, kérem, nem a személyekről van ám szó, hanem a mi követünkről van szó; nincs igazam? Újváros független polgárságának képviselőjéről... Arról pedig ne mondjon senki rosszat, mert velem gyűlik meg a baja!

- Mégis kár, hogy zsidó! - próbálta gyöngíteni a hatást Christián bádogos.

- Eh, mi az a zsidó? Semmi! nem számít! - kiáltott a szappanosmester haragosan. - Aztán, kérem, micsoda egy hang ez kérem: „Mindezekből sejthetjük a harctér színhelyét és a fegyverek mineműségét - hang ez, kérem? -, s higgadt mérséklettel várhatjuk a fejleményeket - minthogyha *mi* nem volnánk higgadtak. - Csak személyi harc lesz, az elvi harc indokoltsága megszűnt, mióta az ellenzék országos vezérei is az obstrukció ellen nyilatkoztak.” Hát így kell magyar embernek beszélni, kérem szeretettel? Lám, kérem, az ellenzéki az más hangon beszél, az megmondja magyar emberhez illő nyíltsággal a polgármesterről, hogy „kócevő paktumos labanc vezér”: ez már beszéd!

- Független iparosságunkat sérelem érte csekély személyemben - kezdte elmondani panaszát már harmadszor Ampenszán; szenzációs híre zavaros volt benne, mint egy álom, s esze sehogy sem tudott odáig visszamenni: csak sérelménél maradt.

- De ezt hallgassa meg, kedves Ampenszán úr - szakította félbe Gyurkovics -, hogyan beszél egy jogos érdekeiben megsértett önérzetes magyar iparos. - S egy furcsa közleményt nyomott a kezébe, mely a Borbás mázoló lapjának külön kiadásában az első oldalon jelent meg:

Kiáltvány Újváros polgáraihoz!
Polgártársak!

> Alulírott ezennel kijelentem, hogy Újváros tanácsának és polgármesterének azon intézkedését, mely szerint az Árpád téri illendőségi hely mázolási munkálatait illetéktelen egyénnek juttatta, magamra és a sajtószabadságra nézve sérelmesnek találom, s a megtorló lépéseket haladéktalanul megteszem.
>
> Borbás Emil
> lapszerkesztő, mázoló.

- Éljen! - kiáltott Gyurkovics, amint ezt a kiáltványt végigolvasta.

- Szeretettel hozzájárulok - felelte Ampenszán. - Jóllehet immáron temetőigazgatói életpályám hivatása más terekre szólít, szívem melege Újváros független iparosságával holtig együtt dobog.

A véletlen úgy akarta, hogy éppen ebben a pillanatban toppanjon be Borbás mázoló, akit zajosan megéljeneztek.

- Most már csak szeretve tisztelt elnökünk hiányzik - mondta egy hang, a tekintélyes Gruber pékre célozva, aki még ebben a pillanatban talán az asztalon szétgurult pezsgősüvegek közé leborulva aludt, mindenkitől elfeledve és senkitől sem háborítva, veje pezsgős lakomája után.

- A közgyűlés megkezdődik, és puccsot csinálnak - aggályoskodott valaki, az óráját nézve;

- Kitelik tőle - mondta Gyurkovics is.

- Hogyne, kérem - tódítá Ampenszán -, mikor becsületes független polgárokat kizárva mintegy színe elől, távoltartási erőszak által tündöklik. Ámbátor fontos temetőigazgatói ügyben szíveskedtem fölkeresni. Mert miért mennének, kérem, vadászni a tanácsnok urak igazgatásom alatt álló temetőbe? S noha óvakodtam a tett színhelyére lépni, mégis a szóban forgó csattanós ügyet a polgári rend- és tapintattal meg nem egyezőnek véleményezem. Nézetem szerint súlyos csendbontás eszközöltetett Kerbolt tanácsos úr által. Minélfogva kötelességemhez híven jelentést teendő hivatalos közegemhez fordulni bátorkodtam.

- Jön - kiáltott valaki az ablakon kinézve. - Szeretve tisztelt elnökünk közeledik.

- Tiszta szívvel csatlakozom a küzdelemhez - jelentette ki még Ampenszán. - Ámbátor hivatali emeltetésem koszorúja nevéhez fűződik, van szerencsém kijelenteni Újváros független polgársága nevében, miszerint megvesztegetési eredmény részemről nem létezik. Kérem, én a polgármester kedvéért nem exhumálom magamat.

Az öreg Gruber loholva kövér testével, föl a lépcsőkön, jött már összegombolhatatlan, régi szalonkabátjában, melyet leánya ráncibált rá, amint fölébredt az öreg, hogy mielőbb megszabaduljon tőle; a kabát szárnyai lobogtak utána. Még cilindert is tett ez alkalomra.

Elindultak. Gyalog mentek. Borgőz és a tegnapi Vnuk hangulata kavargott az epikus menet körül. *Polgárok* voltak most, vonulva a Capitoliumra, atavisztikus akcióban, ez *államalkotó* nép igaz gyermekei.

Politikus szavak szálltak a menetből.

A szavak emberei mentek, az államalkotók, az ellen, aki várost és életet alkotott.

Izgatottak voltak. Tíz óra múlt öt perccel. A polgármesterről föltehető, hogy pont tízkor megnyitja az ülést, s távollétükben öt perc alatt letárgyaltatja az indítványt.

Ilona azalatt ott ült a polgármesteri váróterem fapadján. Szabó János szolga megpróbálta bejelenteni, de eredmény nélkül tért vissza. Bezárkózott - mondta. - Engem sem ereszt magához.

- De Szabó bácsi, kérem, legyen szíves, kopogjon be, és mondja neki, hogy én kéretem.

Szabó bácsi csupa izgalom volt. Mi lesz, ha igaz, amit beszélnek, megbukik a polgármester, létszámcsökkentés lesz a városházán, spórolni fognak mindenen: őrá bizonyosan legkevésbé van szükség, mert őt Madár János kizárólag személyes szolgálatára alkalmazta. Öt gyermekére gondolt, s maga is öreg gyermek, epedt a megnyugtató szóért, melyet egyedül a polgármestertől remélt. Örült az ürügynek, hogy megszólíthatja.

- Tessék várni, nagyságos asszony, míg az ülésre megy, akkor szólok neki.

- Mikor lesz az?

- Pont tíz órakor.

Kerboltné visszaült, és az óramutatót nézte, mely lehetetlen lassúsággal cammogott.

Künn, a hivatali szobákban, szorongó izgalom uralkodott. Csak most látták a helyzet komolyságát. Eddig még rá sem gondoltak igazán a katasztrófa lehetőségére: Madár János rendje örökkévalónak tűnt föl előttük, mint az élet az egészséges ember előtt. Madár János bukása mindannyiukét jelentette: nem volt köztük egy sem, aki érdekelve ne lett volna, aki ne exponálta volna magát, aki el ne követett vagy ne fedezett volna valamit, amiről nem adhatott számot másnak, mint Madár Jánosnak. Tömeges elbocsátások s fegyelmi vizsgálatok voltak várhatók. Még az ártatlan írnokok is reszkettek. Aki semmit sem tett, mert kisebb ember volt, hogysem tehetett volna valamit, annak állása volt kétes, mert a polgármester rengeteg embert alkalmazott csupa könyörületből vagy politikából: s a nagy krach után a város nem pazarolhat többé. Reszkettek, mint porszemek a szélben. Stark Rezső nem találta helyét: ha a tisztviselőtelep terve dugába dől, őrá, ki a telep firkáit körmöli, semmi szükség. Mind úgy lesték a híreket, mint a Messiást.

Kerboltné föl-fölvetette a fejét, amint ezek az izgatott alakok benéztek olykor a váróhelyiségbe, mintha türelmetlenségük innen remélt volna valami orvoslást, s aztán csalódottan húzódtak újra vissza.

Tíz óra előtt néhány perccel Balázsy főjegyző - aki magába vonult és otthon ülő ember létére semmit sem tudott a Kerbolt eltűnéséről - nagy sebbel-lobbal áthaladt a szobán, s futtában üdvözölte Ilonát.

- Az urát keresi, nagyságos asszonyom?

- Nem, nem, a polgármestert!

- Ó, most el van foglalva, az ülés végén tessék! - és már nyitott is be.

Partos bíró, aki a többiek közt a teremben várt, meg akarta fogni egy szóra. De Balázsy nem állt meg egy pillanatra sem.

- Bocsásson meg, bíró úr, rendkívül sürgős... - s menekült. A várószobán a méltatlankodás moraja ment végig.

- De sürgős nekik egyszerre az a közgyűlés - mondta valaki.

- Máskor bezzeg nem kezdték ily pontosan.

- Idegesek a jó városi urak, és ez érthető - mondta vigyorogva egy fiatal újságíró, aki nem volt tagja a közgyűlésnek, s így idekint lebzselt hírekért.

- Nem tetszik tudni valamit, kérem - kérdezte Partos -, a tisztviselőtelepi befizetések ügye hogy áll?

A fiú csak egy vigyorral válaszolt, s továbbment.

- Pedig akkor soká fog tartani - aggodalmaskodott egy várakozó, óráját előhúzva -, ha végig kell itt várnunk a közgyűlést.

- Ó, nem, ellenkezőleg nagyon rövid lesz! - kiáltottak mások a folyosóról. Itt Svarc Jenő, Nagy-Tatár és Kovács tanító állt, akik mint bennfentesek jelentek meg, holott az utóbbi nem is volt tagja a közgyűlésnek. Svarc Jenő meg is magyarázta a dolgot.

- A gazemberek számítanak arra, hogy az ellenpárt lekésik, és meglepetéssel akarják a várat bevenni.

- Áh, áh, hát innen a pontosság!

- Csak azt nem értem, hol maradnak - izgatódott Nagy-Tatár. - Tudhatnák.

- Te, ha ez sikerül, ez a puccs - fordult Partos a tanítóhoz -, akkor a tisztviselőtelepi befizetések... akkor a polgármester rezsimje megmarad?

- Persze - felelt Kovács Endre. - Csak egy kis haladékot kapjon, kivágja magát, és az ördög se bír vele többet. Hol késhetnek ezek a címeres ökrök? Megyek, elibük megyek... Úgyis mennem kell az iskolába...

- Én is megyek! - mondta Partos.

De ekkor - pont tíz óra volt - a belső ajtó kinyílt, és Szabó János szolga kiszólt.

- A polgármester úr kéreti Kerboltné nagyságos asszonyt.

Ilona, aki már azt sem tudta, hova rejtőzzék el a kíváncsi tekintetek és sugdosó ajkak közt, felugrott, és remegve lépett be az ajtón.

A nagy tanácsteremben öt-hat ember ácsorgott, látható izgalommal és türelmetlenséggel. Madár, amint meglátta Ilonát, elébe ment, és szobája ajtajáig vezette, de csak az ajtóig.

- Látja - mondta, kissé mosolyogva -, széttépnek. Nincsen egy percem se. Mi újság? Mi van Gyulával? Ó, hát nem jött haza? - S elvonta a száját. - Levél? Adja ide! Várjon addig itt; jó?

S leültette Ilonát ott a tanácsteremben, egy nagy bőrfotelbe. Ilona szerette volna sürgetni: olvassa el a levelet azonnal, mutassa meg neki! de a polgármester mozdulatai oly parancsolóak, oly gyorsak és véglegesek voltak, hogy nem jutott szóhoz. Észre sem vette, s már egyedül maradt: az öt-hat zsakettes úr, élén Madár Jánossal, kivonult a teremből, a várószobán át, nyitva hagyva az ajtót maga után.

Most egy percre csönd volt. Ilona majd elveszett az öblös fotelben, szeme megcsúszott a hosszú, zöld asztalon, feje fölött hangos óraketyegést hallott. Tíz óra múlt két perccel. Ilona egyszerre összerezzent: nem volt kezében a levél. Egy pillanatra úgy rémlett, hogy elveszítette. Aztán eszébe jutott, hogy a polgármesternek adta. Tükröt vett elő, és haját igazgatta - mintegy utólag. Közben figyelni kezdett a beszélgetésekre, melyek a nyitott ajtón a várószobából hallatszottak.

A várószoba is egy darabig csendes volt. A kíváncsiabbak fölosontak a tisztikar nyomában a közgyűlési terem előszobájába, hallgatózni. Ezekhez csatlakoztak csakhamar Kovács tanító és Partos, akik a téren találkoztak az ipartestületből jövő menettel. Néhány perc múlva, az izgalom növekedvén, a polgármester kiüríttette az előszobát. Ekkor a váróterem újra hangos lett.

- Tudja, mi volt a szerencse? - kérdezte egy hang, a Svarc Jenőé. - Az, hogy Kerboltné éppen jókor tartotta fel a polgármestert.

- Hogyne. Ha két perccel korábban jön, az ellenzék lekésik.

- Sose gondoltam, hogy ez a Gyula bácsi ilyen ravasz. Elküldi a feleségét pont az ülés előtt levéllel az elnökhöz, maga meg „eltűnik”, hogy semmi felelősség ne érhesse.

- Hát most már... eszerint... - hangzott Partos bíró remegő hangja.

- Most már, barátom, kampec a tisztviselőtelepnek, kampec a polgármesternek, kampec mindennek!...

- De... még nem ért véget az ülés... Nyugtával...

- Ó, csak ne fájjon a maga feje! Látta azt az impozáns fölvonulást?! A hetvennyolc aláíró egy szálig megjelent.

- Sok ember fogja ma este vakarni a nyakát!

- Gönnolom ezt édes szülőhazámnak, Újvárosnak! Most már agyő vízművek! soká kell várni míg vezetékből ihatjuk a Dunát.

- Még jó egypár tífusz és kolera lesz addig.

- Lám, mennyi bajt csinál egy asszony, ha rosszkor jön.

Kerboltné remegve ült a szomszéd szobában. A képek káosza táncot járt agyában. A végítélet jött el? Minden lépésre megrezzent. Várt és várt... Az óra dobogott fölötte, mint egy szív. És ahogy néha izgatott csuklóját a fotel sima bőrkarjára fektette, a csukló is dobogott, és dobogott az egész fotel, és az egész asszony és az egész terem, mint egy óra.

Madár tíz óra után két perccel vonult be a gyűlésterembe, kezében a Kerbolt levelével. (De ezt csak szórakozottságból tartotta kezében, nem foglalkozott vele, hisz nyilvánvaló, hogy Kerbolt nem fog megjelenni, s ezzel elvesztette egyelőre minden jelentőségét.) Alig néhány ember volt még a teremben, inkább a polgármester személyes hívei, az ellenzéket Hersei képviselte, aki izgatottan nézte az óráját. Madár síri csöndben nyitotta meg az ülést. Bejelentette a hetvennyolc képviselő aláírásával beterjesztett önálló indítványt, mely a város ügyeinek megvizsgálására szűkebb körű ellenőrző bizottság kiküldését javasolja.

Gépiesen nyújtotta a szavakat, s minden szótag mintha egy finom és pontos súlyparány lett volna, melyeket egyenként ejtett egy érzékeny mérlegre. Hidegnek, közönyösnek, szenvtelennek látszott mindez a nagy üres teremben, mint egy megunt hivatalos aktus: de az óra elevenen haladt a falon, és ő volt ezúttal a protagonista.

- Kívánja a közgyűlés, hogy az indítvány megindokoltassék?

Ez fontos kérdés volt, noha az elnök úgy tette föl, mint a legérdektelenebb formaságot: a csönd és a protagonista ketyegése megadták hangsúlyát. Az indítvány megokolásával el lehetett húzni az időt addig a néhány percig, míg az ipartestület polgárai megérkeznek.

- Nem! Nem! - kiáltotta néhány hang a polgármester hívei köréből.

- Igen! - szólt közbe Hersei vastagon. - Szavazzunk.

Itt volt a döntő pillanat. A következő perceknek az elnöki szék szempontjából így kellett volna kialakulni: Hersei közbekiáltását a polgármester hallatlanná veszi, s kijelenti, hogy a többség az indítvány megokolása ellen foglalván állást, magát az indítványt, megokolás nélkül, szavazásra teszi föl. A közgyűlés, melyen Hersein kívül jóformán csak a polgármester emberei voltak még jelen, közfelkiáltással elveti az indítványt. Elnök a gyűlést bezárja.

Jönnek aztán a rekriminációk, semmiségi panaszok, új aláírások. De addig a polgármesternek ideje van megdolgozni a közhangulatot, s mindenben új helyzetet teremteni.

Így történt volna - ha a protagonista mozdulatlan marad. De a percek léptek, s egy menet jött, hasonló azon régi, allegorikus menetekhez, melyeket az ÓRA bocsátott magából, művészibb korokban: középkori mesterek remekei, a vénséges Idő, a Halál kaszával, a Sors és Büntetés. Az újvárosi városház menete nagyobb volt, groteszkebb és még végzetesebb: elül a kövér Gruber pék, feketén lengő szalonkabátjában, utána Ampenszán, temetőigazgatói méltóság, akit Gyurkovics követett, nagy, halálszemű okulárével, és Christián bádogos, születésétől fehér, ősz ember, albínó. És Borbás, a mázoló, lapszerkesztő, egy fejjel nagyobb, mint valamennyien, zord égilajtorja. És így sorban a többiek, mint a római szenátorok.

Az elnök elhallgatott, és megvárta, míg helyeikre ülnek. S amint leültek, a nagy terem elváltozott képpel mutatta a tegnapi hangversenyterem paródiáját. Egy különös opera játszódott le, melyben e felvonulásnak zenei értéke volt.

- Kívánja a közgyűlés az indítvány megokolását? - kérdezte újra az elnök. S mintegy ellenkező varázs alatt, ugyanazok akik előbb a „nemeket", most ezt kiáltozták:

- Kívánjuk! Kívánjuk!

- Minthogy a közgyűlés túlnyomó része az indítványt aláírta, indokolásra semmi szükség - hangzott egy hang az ellenzék felől. De a polgármester ezt nem vette figyelembe.

- Felkérem Hersei képviselő urat az indítvány megindokolására.

Hersei beszédét teljes egészében közölték a lapok: hosszú volt az, s nem lehet megtagadni tőle bizonyos tárgyilagosságot és komolyságot.

- A pártszempontok törpüljenek el! - kezdte. - Mindnyájunk érdeke, megcáfolni végre a pletykákat, melyek Újváros közigazgatásáról kerengnek, vagy szembenézni a vádakkal, ha azoknak valami alapjuk van. - Nagy műveltségű és sokbeszédű ember létére Spencer Herbertet idézte, s kiterjeszkedett történeti ismertetésére annak, hogy az angol közigazgatás egyes hatóságai mily szigorral őrködnek a közélet tisztaságán. Az ellenzéki tagok nagyokat bólogatva hallgatták ezt az értekezést, s a polgármestert nézték, aki komolyan és őszintén figyelni látszott. Bármennyire megpecsételtnek látszott is bukása, ebben a pillanatban valahogy mégsem hittek benne: úgy tűnt föl mindenkinek, mintha valami zseniális sakkhúzást tartogatna még...

Mi volt a sakkhúzás, amit Madár tartogatott, vagy volt-e egyáltalán ilyen sakkhúzás? Talán gondolt arra, hogy Kerbolt neve mégiscsak szóba kerül az ellenőrző bizottság tagjainak összeállításánál, és ha megválasztják, ki tudja, Gyula nem fogja-e az utolsó pillanatban mégis kötelességének érezni, hogy elfogadja ezt a megbízatást? Bizonyos, hogy Hersei egész beszéde alatt a Kerbolt levelét forgatta kezében, mintha nem tudná rászánni magát a fölbontására: s talán az a nagy figyelem, amivel Herseit hallgatni látszott, nem is a közönségnek szánt tüntetés volt, hanem csak ürügy önmagával szemben, amihez kapaszkodva elhalaszthatja még a levél fölnyitását... Így fél óra és háromnegyed óra múlt el, s a titkon túlfeszített izgalmú teremben egyhangúan zengtek a frázisok.

Végre óhatatlan unalom és türelmetlenség fluiduma áradt mindenkiben, s a telepatikus ingerültség egy pillanatában Madár önkénytelen mozdulattal feltörte a levél pecsétjét. Ekkor már a végzet vezette tovább, s nemsokára előtte állott a levél egész tartalma, amely naiv volt, és méltóságos, mint a halálraszánt Jókai-hősöké.

Kedves Barátom!

Csak röviden írok: férfiak közt nincsen helye érzelgésnek. Utolsó beszélgetésünk feltárta előttem helyzetem dilemmáját. Olyan utat kell választanom, mely se elveimet ne sértse, se a lojalitást oly valaki iránt, aki miattam exponálta magát. Ilyen út csak egy van, s az kivezet ebből a városból... Most azt kérem tőled: bármi történjék is, viselj gondot helyettem Ilonára. Hivatali kulcsaimat íróasztalom jobb oldali kis fiókjában találod. - Gondolkozom, mi írnivalóm még: úgy látszik, semmi más. - Sárból csinált gyarló lények vagyunk. - Isten velünk!

Gyula

Madár összehajtogatta a levelet, és szép gondosan zsebre tette. A beszéd utolsó szólamai hangzottak el, és Szabolcs ügyvéd, laptulajdonos, felállt, hogy előterjessze a határozati javaslatot. Szabolcs, aki azelőtt Madár legbuzgóbb emberei közé tartozott, s tegnap még a „nem követjük, de meg sem kövezzük" stílusban tartotta lapja vezércikkét: ma már az ünnepelt Herseit dicsőítette a türelmes kolumnákon, s érces hanglejtéssel iparkodott hangsúlyozni az egyhangú szólamok fontosságát. A polgármester azt a meglepetést szerezte, hogy semmiféle meglepetést nem szerzett. Sokan azt vélték észrevenni, hogy a levél elolvasása után szórakozott lett, és mintha nem is figyelt volna az ülésre. Találgatták, mi van a levélben, s a beavatottak titokteljesen súgták, hogy Kerbolttól jött.

- Kerbolt nincs itt - súgták. - Levelet küldött maga helyett. - Mindenki erre gondolt, s úgyszólván senki se hallgatta a száraz előterjesztést. Minden a sablonok szerint ment: a polgármester mintha csak elnöklő géppé vált volna. A javaslat elhangzott, az elnök felfüggesztette a gyűlést, határozathozatal céljából. Senki sem gondolta, hogy ilyen simán fog menni. A legcsekélyebb diszkusszió vagy akadékoskodás nem esett. Még Madár János személyes hívei is meg voltak lepve. A gyűlés újból megnyílt, s pillanatnyi csönddel, majd lelkes éljenzéssel fogadta az elnöki enunciációt, mely „teljes egészében az elhangzott indítványok határozattá emeléséről szólt".

A jelenvoltak később megvallottak, hogy a tájékozatlanság és szinte ijedtség érzése vett erőt rajtuk: nem tudták, mi lesz most, és nem akarták hinni, hogy ne volna Madár kezében még egy nem sejtett ütőkártya. A főtisztviselők maguk is tájékozatlanok voltak, s izgatottan és zárkózottan viselkedtek. Állásukról volt szó. A jövő gondja ült homlokukon, melyet mostanig nem vettek elég komolyan. Mi lesz? Fegyelmik zuhataga, nyugdíjazások, felfüggesztések... Nézték Madárt, s iparkodtak az ő gondolatát kitalálni. De Madár hallgatott, mint egy szfinx.

Csak a kisebb tisztviselők szaladgáltak, gesztikuláltak a folyosókon és az előszobákban, kétségbeesetten, mint a riadt patkányok. Stark Rezső sipítva kiáltotta az ajtóban:

- Szégyen-gyalázat ezt az indítványt elfogadni! Újváros mindent Madár Jánosnak köszönhet, s nincs itt senki, aki ne volna legalább olyan panamista, mint ő!

Az elnök csöngetett, s újra síri csönd lett. Hersei felállt, és javaslatot tett a bizottság tagjaira nézve. Valaki Kerbolt nevét kiáltotta, s ő is bekerült. Így alakult meg a „kilences bizottság" a város ügyeinek ellenőrzésére.

A gyűlés a határozat ellen esetleg beadandó fellebbezéseket név szerinti szavazással birtokon kívül helyezte. Madár itt is csak az elnöklő gép volt, s a név szerinti szavazás alatt valami aktát írt.

Gyászszertartáshoz illő hangulatban állapították meg a legközelebbi rendkívüli közgyűlés határidejét (melyen a bizottságnak jelentést kellett tenni). Mikor az ügyrend megállapítására került a sor, Madár János néhány szót váltott Balázsyval és a városi tisztikar többi jelenlevő tagjaival, megmutatta az általa imént kiállított okmányt, aztán felállt, és száraz hangon a következő fontos kijelentést tette:

- Minthogy az elfogadott határozatban - mondta - Újváros polgármestere és a tisztikar bizalmatlanságot lát maga iránt, ezennel benyújtja nyugdíjaztatása iránti kérvényét, s kéri a testületet, hogy azt a legközelebbi rendkívüli közgyűlésen napirend előtt letárgyalni méltóztassék.

Mint mikor a nemes vad váratlan hátrálása figyelmezteti győzelmére a támadó csordát, mely maga sem merte elhinni, hogy győzött: akkor vérszemet kapva, hirtelen, újult erővel rohanják meg a szerencsétlen bukottat, hogy szívük és fogaik alacsony dühét rajta kitölthessék: akként harsantak föl a varázs alól fölszabadult ellenzék méltatlankodó fölkiáltásai:

- Hohó! Ohó! Nyugdíjat akarnak!

- Még mit nem?

- Mentik, ami menthető.

- Majd csak a bizottság jelentése után tárgyaljuk.

- Nem elég, amit összelopkodtak?

- Egy krajcárt se többet a város pénzéből, míg nem tisztázzák magukat!

Ez volt az első vihar ezen az ülésen.

Most a sorrend kérdése emelkedett föl, és dominálta a helyzetet: mert a nyugdíj megszavazása igen kérdéses, ha a bizottság jelentése *után* tárgyaltatik; egészen biztos, ha *előtte*. Ez életkérdés volt. Hersei fölkelt, mint nemes ellenfél, s a tisztikar kérelme mellett foglalt állást. Ezúttal a csorda leszavazta vezérét. A hangulat tetőpontjára hágott: ölni, lehetetlenné tenni akartak kímélet nélkül, szadista kéj töltötte be a gyülekezetet.

- Eleget összelopkodtak már!

A tisztviselők sápadtan néztek egymásra. Itt volt a legrettegettebb eshetőség, amelyre talán sokszor gondoltak magukban, de amelynek bekövetkezését sohasem hitték komolyan. Mindenki titkon és pillanatok alatt beszámolt magának: hogyan gondoskodott erről az eshetőségről?

- Nem elég, amit összeharácsoltak!?

Ó, igen, lehetett gondoskodni, Madár nem kötötte be senkinek a száját. S talán ő volt az egyetlen itt, akit ez a csapás anyagilag is súlyosan érintett, akinek a maga és családja megélhetése vált általa problematikussá. Madár mégsem ezekre gondolt, hanem terveire, a Jövő tornyos épületeire, melyek egyszerre összeomlottak, mielőtt még megépültek volna.

Mindegy! a katona harca közben nem tekint a biztos halálra, és nyugodt arccal önt bátorságot vitézeibe. - S vajon az elesettekre tekint-e? - A Kerbolt levele átégett Madár János zsebén, s egyetlen dolog volt fontos előtte e pillanatokban: sietni! sietni! mielőbb túllenni már ezen az ülésen!

31. §. MELYBEN VÉGRE ELÉRKEZÜNK AMA BIZONYOS TEMETŐKERÍTÉSHEZ

- Hát már most hogy lesz, polgármester uram?

- Valahogy csak lesz, mert úgy még sohase volt, hogy sehogy se lett volna.

A polgármester Bánffy Dezső híres mondásával felelt. A levél, melyet zsebében tartott, nagy gyengesége volt, de egyúttal nagy ereje is. Ez segítette *contenance*-át.[93] Mert folyton erre gondolt, meg tudta őrzeni azt a látszatot, mintha a gyűlésen történtek, a bukás, őt nem érintenék, mintha ő mindazon felül állana. Szórakozottan sietett végig a folyosón, s míg párthívei izgatottan vették őt körül, ő a levelet mutatta, s Kerboltra vonatkozó aggodalmairól beszélt a körülállóknak.

[93] *contenance* - tartás; magatartás.

- Szegény Gyula, mély kedély, érzékeny lélek! Nem bírja az ilyesmit. Mi már lerázzuk, mint kutya a jégesőt! - tette hozzá régi modorában. - Komolyan aggódom! - S érzett, hogy igazat mond.

- Mégiscsak derék ember! - súgta mögötte valaki. Stark Rezső közel furakodott a polgármesterhez.

- A tanácsos urat látták ma reggel a rakoncai erdő felé - újságolta Kerboltról.

- Puskával a vállán - mondta másvalaki.

- Komolyan aggódom - ismételte a polgármester. - Légy szíves, kérlek, telefonálj a rendőrségre! Mocsai tanácsoshoz. Igen? Megteszed? Én sietek megnyugtatni azt a szegény asszonyt.

- A rakoncai erdő kedvelt helye az öngyilkosoknak - mondta Balázsy sötéten. - Egyszer hivatalosan voltam kint ilyen esetnél. Még aljegyző koromban. Egy asszony meggyújtotta magát odakint, kivitte magával a petróleumosüveget. Szélesen leégett a gyep körülötte. Büdös volt. Égő emberi test förtelmes bűz.

Stark Rezső elkeseredetten maradt hátra; látta, hogy a polgármesterrel most nem beszélhet a maga bajáról.

- Az okos, aki végez magával! Én már egyszer a szélén voltam... Két kisfiam halt meg a nyomorban. Pfuj! Ki törődik a szegény tisztviselővel, ha Madár János bukik? Nincs rád szükség, mehetsz a fenébe! Éhen dögölhetek családostul.

Leérve a polgármesteri hivatalhoz, izgatott csoportok fogták körül a menetet. Az előszobában várakozók fölálltak, közelebb jöttek az ajtóhoz:.. Partos bíró, aki a folyosóablakhoz dőlve egy kialudt cigarettát rágott, mint valami hajótörött, hirtelen fölugrott, kiegyenesítette magát, mint hajdan, diákkorában, ha a tanárja jött, és nagyot köszönt a polgármesternek.

- Ó, bocsásson meg a bíró úr, most lehetetlen rendelkezésére állnom - szólt Madár János udvariasan. - Egy szomorú expedíció gátol, nézze el ez egyszer!

- Emberéletről van szó! - mondta Balázsy sötéten és félig gúnyosan.

- Öngyilkosság! - mondta másvalaki.

Partos hökkenve tántorult vissza, mint a hajótörött, ha hullát lát úszni a vízen.

Ilona is fölugrott a polgármester hangjára, s az a hallucinációja volt, mintha a férje hangját hallaná. Az ajtóig kiszaladt Madár elé, s akik látták a városzobából, sugdosva fordultak szomszédaikhoz.

- Kedves nagyságos asszony! - mondta Madár tüntetőleg a könnyed udvariasság hangján. - Végtelenül sajnálom, hogy ilyen soká várakozott.

- Mi van az uram levelében? - kérdezte Ilona elfúló hangon.

- Ó, semmi, hivatalos ügyek, igazán semmi sem. Ne aggódjon semmit, nagyságos asszonyom, Gyula jól érzi magát, semmi ok nincs az aggodalomra... Ha az én feleségem is így aggódna értem, mikor kimaradok! - mondta tréfásan a többiekhez.

Aztán megint Kerboltnéhoz fordult:

- Engedje meg, nagyságos asszonyom, hogy hazavigyem. Itt a kocsi? - kérdezte Jánostól, a szolgától. És föladta Ilonára a kabátját.

- A kocsi jön - mondta a hajdú, miután kihajolt az ablakon, s füttyentett a kocsisnak.

- Jöjjön, egész sápadt, le kell feküdnie! - folytatta a polgármester. - Hisz alig áll a lábán. Képzelem, mit állt ki! - tette hozzá részvevően és halkan.

Karonfogva mentek át a fojtva és gyáván méltatlankodó, de visszahúzódó tömegen. A kapu előtt várniok kellett, míg a kocsi előáll.

- A Kossuth utcába, a Kerbolt nagyságos úrékhoz! - mondta Madár a kocsisnak.

Ebben a pillanatban Ampenszán kárpitos, aki sebbel-lobbal szaladt le utánuk a lépcsőkön, lihegve megszólította a polgármestert.

- Nagyságos uram! Nagyságos uram! Némi alázatos figyelemért esdek temetőigazgatói kötelmeim iránt!

Ilona megborzadt a különös és baljós szavakra, s Madár ingerülten fordult a kárpitos felé.

- Bolond maga? - rivallt reá nyersen. - Nem látja, hogy el vagyok foglalva.

- Ó, kérem, én tisztelem a szép nemet - emelte le zsíros, kizöldült keménykalapját Ampenszán -, és szívembe zárom. Nem óhajtanám nagyságos uramat hölgyekkeli tiszteletteljes érintkezésében zavarni. De holott a kötelesség szava szólít, és van szerencsém sürgős temetőigazgatói jelentésemet benyújtani.

- Hát mi vagyok én? Nyújtsa a fenébe! - förmedt rá újból a polgármester.

- Méltóztassék irántam nagyobb alázatossági hangnem útjára térni - replikázott a kárpitos. - A magyar korona egész temetőigazgatói karának méltóságát őrzöm csekély személyemben. Tegnap voltam „Ampenszán barátom”: ma vagyok „bolond maga”! Polgármesteri csekélységed engem hivatal polcára emelt; s ezen ténykörülmény el nem tántorítván honfiúi kötelességemtől, volt szerencsém a mai ülésen csekélységed ellen szavazni. Ennélfogva fokozottabb nyájasságot igénylek, nehogy illetéktelen véleményezések szavazatom és az elhangzott „bolond maga” közt apasági keresetet indítsanak.

A polgármester meg nem állhatta, hogy el ne nevesse magát erre a különös logikára.

- Igaza van, Ampenszán barátom, de talán a mondanivalója mégsem lesz annyira sürgős, hogy holnapig ne várna.

- Minekutána az élők várhatnak, de a halottak nem várnak, sürgősségi indítványt nyújtok be. Temetőigazgatói méltóságomat sérelmezi, hogy az igazgatóságom alatt álló halottakat puskalövésekkel háborítsák. Sürgős intézkedést kérvén a puskalövések tettese ellen, ki is Kerbolt tanácsos úr lévén, polgármester úrhoz fordulni véleményeztem.

- Az istenért!... Gyula!? - kiáltott föl Ilona. - Gyula... A temetőben... Hajtsunk azonnal oda! - S Ampenszánt, mint valami túlvilági kalauzt, mint egy különös Hermészt, maguk közé ültetvén a kisülésre, a négyesfogat útnak eredt a temető felé.

- Az isten áldja meg, Ampenszán, beszéljen rendes emberi nyelven és érthetően! Mi történt? Micsoda lövésről beszél?

- Célját és lényegét illetőleg nincsen tudomásom.

- De azt mondja, hogy a tanácsos úr...

- A fegyverhasználat messziről hallható lévén, igazgatósági figyelmeztetésem megszegése megállapítható.

- De nem *látta*, hogy mi történt?

- Minekutána a tanácsos úr komoly intésemet nyilvánvaló fumigálásban részesítette, a helyszínén megjelenni céltalannak véleményeztem.

- Hajtson, hajtson, János!

Néhány perc alatt a hosszú-hosszú temetőkerítéshez ért a „szomorú expedíció" batára. E váratlan út alatt a polgármesternek alkalma volt még egyszer látnia városát, amely megtagadta. Látta a vigadót, az óriási mozit, a főtéren épülő nagy házat, és messzebbről a víztornyot, melyet tizenhétszer kerülnek meg napjában a munkások. A gép forgott tovább. Ki tudja, meddig és mi végre? Ami megvan, azt már visszacsinálni nem lehet. Ami pedig nincs meg - azt valaki talán jön még egyszer, aki újrakezdi. A természet pazarlással dolgozik, s az élet éppen úgy. Egyre elhullat - terveket, kezdeteket, embereket.

Újváros zaja között robogtak át. Egy motorbicikli e dühös, kis járművek erőszakosságával pöffent el mellettük, egy rikkancs nyávogott egy újságcímet, egy néma koldus bömbölt artikulátlan hangokon. Errefelé is több építkezés folyt, talyiga nyikorgott, pillanatokra megcsapta őket a téglák hűvössége. Egy teherkocsi, szinte kibírhatatlan vaszörgésekkel, súlyosan döcögött át a Temető utca rücskös kövezetén, a villanyos fűrészelő most itt dolgozott, itt hallatszott ki egy udvarból a metsző-éles sivítás. - A gép forog tovább.

A zaj ott sem szűnt meg, a temető mellett, a hosszú-hosszú kerítés mellett, ahol leszálltak a kocsiról. Sőt a kerítésen is áthallatszott az autó tülke, a villamos sivító surranása; s idáig hangzott még a fűrész őrjítő hangja is. Ez ellenszenves élet hangjai közt sétáltak be az ellenszenves halottak városrészébe. Ampenszán, mint egy síri házigazda, szónoklatok között vezette vendégeit. Körülöttük a sírok hiú pompája tobzódott: gazok közt márványok! újvárosi sírok! Madár szeme megakadt egy régi, s már beroskadt kövön, ahol német betűkkel volt olvasható: *Der erste Ansiedler.*[94] Ez Johann Turteltaub sírja volt. Aztán elkalandozott messzebb, a kolerások meszes temetője felé. Ilona roskadozott, meg-megbotlott az elhanyagolt utak göröngyein. Madárban még egyszer felébredt a polgármester: meg nem állta, hogy szóba ne hozza:

- Kárpitozza meg jól ezeket az utakat, Ampenszán barátom! Magának könnyebb dolga van, mint nekem: némileg csöndesebb polgárokat igazgat.

S karjával támogatta Ilonát.

- Ó, kérem, tessék elhinni... - Ampenszán előreszaladt, mint egy kutya.

S egyszerre megállt, mint a kutya, ha szimatot lel, és különös rosszallással fölhúzta az orrát:

- Ámbátor a halottaknak rendeltetési helyét a temető képezi, de nem a föld fölött, hanem a föld alatt - véleményezte. - Sajnos, nincs mód, hogy temetőigazgatói megrovásomat a tetteshez juttassam.

Ebben a pillanatban sikoltás hallatszott. Ilona ájultan zuhant a földre, mint egy bábu.

Körös-körül az újvárosi temetkezés pompája tobzódott: tornyos, emeletes, lehetetlennél lehetetlenebb építmények, obeliszkek, oszlopok, kúpok és kupolák, asszír, babiloni, egyiptomi, szecessziós, egy másik Újváros, elterpedve, ameddig a szem látott, hihetetlen messzeségbe, a hosszú-hosszú sárga kerítésig, a kolerások meszes temetőjéig, egymással versengve, kiabálva, a szolidság nélküli gazdagság lármájával, színesre mázolt kövek, arany mozaikok s stilizált, mezítelen szobrok erdeje: férfialakok, kik szándékosan hangsúlyozott nemiszerveikkel szemérmetlen csúfolták a halált, allegorikus nők, kik még itt a halottak porai fölött is, buján

[94] *Der erste Ansiedler* - Az első telepes.

látszottak kínálni széles és csupasz tagjaikat: hipermodern szobrászok művei. Minden tag kicsavarva, minden arc grimasszal. A halottak már némultan rohadtak föld alatt, de itt még a kövek éltek és rikoltoztak fölöttük, szélhámos címereket és csodálatos felírásokat harsogva egymásra. S a legtöbb síron arckép díszelgett: fotográfia! az allegorikus csupaszságok között, a kövek ablakain furcsa frakkos és ferencjóskás urak fontoskodtak, szecessziós frizurájú hölgyek kacérkodtak ki a világba, a halottak se halhattak itt meg kielégítően; ez az ízléstelen, koszorús sereglet hamisítatlan újvárosi népesség maradt. És kő és por, csupa por és kő minden; alig egy fa; a zöld, falusi temetők bája teljesen hiányzott itt. Újvárosiak nem válnak lombbá és levéllé haláluk után sem: hanem porrá: mely torkot fojt, és a tüdőre száll. Csak a gaz verte ki dúsan az elhanyagolt utakat: a csalán, a lapátfű, a keserűlapu. Egy ciprus ugyan, és messzebb még egy pálma is állt, nagyon otthontalan, porosan, ridegen, igazi újvárosias szélhámossággal tüntetve; ám a gyér, hajahullós fű kopott, szakadt plüsse alól kiáradt a por, a por, a por, a halottak pora! Egy friss, véres holttest - mintha kidobta volna magából a föld (s mint Ampenszán imént találóan megjegyezte, rendellenes és helytelen mód nem alatta, hanem fölötte) - itatta vörös levét a holtak porával.

Talán éppen annak a holtnak a porával, akinek keresztje ott nyúlott fölötte, fehéren, dacosan, magasan, messzi láthatóan; kissé nagyon is modern formájú ez is, mert a karjai nem egyenest ágaztak kétoldalt, hanem rézsút fölfelé, úgy, hogy valami jajveszékelő kísértethez hasonlított. A kísértet fehér hasán széles, arany betűkkel ragyogott a neve.

És Madár Jánosnak, amint erre a névre esett tekintete, az a különös érzése támadt, hogy nem is valóság, ami vele történik, hanem valami balga sablonok szerint megy minden, zsinóron rángatva, s mintha nem is húsból, vérből való ember, hanem holmi olcsó sorssémákban élő-haló báb holtteste fölött állana - aki avval, hogy e sírhoz jött meghalni, elárulta magát.

- Szegény Gyula, ideológ volt - formulázta magában -, Jókai-ember; s úgy halt meg, ahogy élt.

Ilona fölocsúdva zokogott a véres hulla fölött. Azt tette, amit minden asszony tett volna helyében; ártatlan volt újra, a hű és szerető, kétségbeesett nő, aki előtt csak halott férje van. Feloldódott, szinte révbe jutott biztos bánatában. Mindent elfeledett. A Sors engedelmes, síróbabája volt, akinek ez a kegyetlen gyerek egész egyszerű és százszor ismételt mechanizmussal préselte ki naiv könnyeit.

A polgármester leemelve kalapját, maga is bábuként, az imádságot és meghatottságot mímelve állt. Mímelte csak: mert Gyula úgy hevert ott, mint egy elintézett akta, és többé nem lehetett rajta segíteni. Nagy dolgok omlottak össze: ez háború volt, melynek halottja van. Bizonyos értelemben ő is halott volt, s érzésre nem képes, csak gépies mozdulatokra.

- Engedtessék meg, részvétem zálogát forró szavakban átnyújtani - mondta Ampenszán, a leggroteszkebb báb, osztozni kívánván az obligát meghatottságban.

A kőkísértet, rézsút égnek emelt karjaival, jajveszékelt, vagy talán ujjongott fölöttük, míg fehér hasán a déli napban okvetetlenkedve csillantak meg az arany betűk:

BONTÓ MIHÁLY
CS. KIR. CSENDBIZTOS.

- Jöjjön, édesem - szólt a polgármester Ilonához -, magának nem való ez... - és megérintette gyengéden a karját.

- Hagyjon! - sikoltott Ilona, mint egy szobor, akit fölkeltenek; mert ebben a pillanatban az volt az érzése, hogy a temető rettenetes meztelen szobrai közt ő is meztelen áll egy sír fölött, s Újhegyi kéjenc vigyorral bámulja. Egész testében megrezzent, mintha Újhegyi érintette volna. - Hagyjon!

- Jöjjön - ismételte Madár -, jöjjön... hazaviszem...

- Nem, nem! - sikoltott a síróbaba, mint a világ bármely más síróbabája sikoltott volna a helyében. - Nem! nem! nem hagyom itt! - borult a holttestre.

- Ó, őt is hozzák, Ampenszán barátom majd intézkedik - szólt a polgármester. - Jöjjön... vár a kocsi.

A hosszú-hosszú kőkerítés mögött csótáros lófejek nyúltak ki: a polgármester négy lovának feje, és látszott a kocsis, deréktól, ostorral, mint egy bábszínpadon a Vitéz László; és látszott Szabó János városházi szolga a bakon, arcán a bukott ember gondjaival.

Ilona azonban megmeredt, mint egy Medúza: idegenül nézett a batárra, idegenül nézett a fölébe hajoló Madár Jánosra, mintha egy közömbös tolakodó volna, s idegenül nézett a temetőből kivezető útra, amelyen ebben a pillanatban két új alak közelgett.

Künn sivított a villamos fűrész, csengtek a kocsik, valami nagy emberlárma támadt, az ostor megrezzent a fal bábszínpadán, a fehér kőkísértet szinte megmozdulni, karját emelni látszott a déli napfényben.

A két új alak különös esetlenséggel szaporázta lépteit a holtak porában, két új szereplő a bábjátékhoz, két jelentéktelen, de izgatott és álmatlan emberke: az egyik hangos volt, a másik levert.

A polgármester megismerte őket. Az egyik Partos Kálmán, királyi járásbíró, a másik Kovács Endre tanító volt.

Partos bíró a városházáról egyenest a temető felé indult gyalog, ahová könnyű volt eltalálni, csak a pesti villanyos síneit kellett követni. Tudta, hogy Ampenszán kárpitos ott lakik jelenleg a temetőben, s azért ment, hogy visszakérje tőle a bútorok áthúzására adott előleget, visszavonva a rendelést. Persze! most már ilyen luxusra egyáltalán nem telhetik - ez az egyetlen gondolat állt csak tisztán benne. A többi: az újvárosi két nap cikázó emlékei: ó! a könnyelmű pénz, amit lefizetett a házra... telepi házára, mely immár sohasem fog felépülni... a fölvett adósság, mely egész életét nyomni fogja... a terhes és költséges költözködés, amely előtte áll; és hogyan, miből, hova?... ó! fegyelmit kaphat, bizonnyal áthelyezik a tüntetésen való részvétele miatt... és az okmányai! minden okmányát elvesztette! a táskát, melyben életének hivatalos létjogát érezte!... micsoda társaságba keveredett, miken ment keresztül, miket követett el! és szegény felesége várta és sajnálta azalatt... s a nő, akivel tegnap az éjszakát töltötte!... s a pénz, az utolsó pénze, amit ma éjjel a kártyán elvesztett!... a jövő, amit elvesztett!... a felesége, akinek a szemébe kell nézni!... a gyerekek, a családos ember felelőssége!... hogyan mondja el?... és hogyan élje túl?...: ez mind egy káosz volt, háttér volt, eltörpült egyetlen kicsinyes, csökönyös, szükséges, silányka gond előtt! visszakérni Ampenszántól az előleget! Restellte, de muszáj! És pipogya, gyáva drukk töltötte el szívét: mit tesz, ha a kárpitos nem hajlandó a pénzt visszaadni? honnan szerezhet pillanatnyilag máshonnan? kitől kér? mit ad el? micsoda szégyen vár még rá? mert alig volt annyi a zsebében, hogy fölülhessen erre a sárga villanyosra, s kiszabaduljon az újvárosi pokolból. Abban a helyzetben volt, amelyre rendes, józan, beosztó hajlamai mindig a legnagyobb megvetéssel néztek, s amelyet, a közmondás szerint, még a kutyák is megtisztelnek

megvetésük különös jelével. Éppen ezért a végső züllés érzetével, s mintegy szalmaszálba kapaszkodva, indult meg gyalog, álmatlan, fejfájósan és reggeli nélkül a temető felé.

Egy óra felé volt, a nagy, kormos, füstös, kéményes gőzvasút robogott át a főtéren, szénszagot csapva rá; „réz, bútor, ruha, toll, cipő, mindenfélét!" krákogta egy handlé s Újváros legifjabb csibészei töltötték meg az utcát, lóbálva táskáikat a megszabadulás örömével; Partosnak mindenben első újvárosi benyomásai éledtek föl (a *fiú*, aki tegnapelőtt - ó, milyen régen volt! - megérkezése alkalmával rákötötte magát kalauznak); egy óriás, sivár, modern, vörös iskolaépület kapuja egyszerre kirobbant, s egy vadul üvöltő kis indiáncsapat pillanat alatt lesodorta a járdáról a csatornába; s míg, szégyenben e viháncoló apróságok előtt, idegesen veregette durván bekötött sebesült kezével amúgy is alaposan megszenvedett ruhájáról a piszkot, egyszerre csak rettenetes barátja, Kovács tanító állt előtte, szokott nagyhangúságával, mintha ezer szája volna, olyik a gyerekek felé ordítva, akik riadtan kotródtak, más száz izgatottan a hírek elé tátva, amiket Partos a városházáról hozhatott, s az egész ember egy váratlan ujjongássá, egy magánkívüli lúdbőrzéssé alakult a Madár bukásán, végképp elfeledve már az átdúlt éjszakát, mikor barátja utolsó pénzét vesztette el kártyán, és tőle kért kölcsön...

- Megyek, veled! beszélj! megyek veled! - kiáltotta. Ó, mennyire szeretett volna Partos szabadulni tőle! mert sértette hangos ujjongása, s restellte is kissé előtte, hogy a kárpitosnál az ő közvetítésével tett kevély rendelést visszaszívni megy. De a tanító lerázhatatlan volt. És micsoda különös, látványokkal és eseményekkel teli volt ez a néhány percnyi gyalogút Újváros sivár forgatagában! Mikor a Temető utcai nagy építkezéshez értek, egy kiáltást és egy zuhanást hallottak: valami munkás esett le az állványról. Rögtön csődület támadt körülötte, idegen nyelvű szitkozódások és siralmak zendültek. A tanító hangos magyarázgatásokkal kommentálta az eseményt: kiderült, hogy a szétroncsolt munkás olasz volt. Hordágyat hoztak, a tömeg zajongott, egy sötét alak szónokolni kezdett. De már egy másik szerencsétlenség is történt: a villanyos elütött egy kisfiút. Az iskolás könyveket lapokra szétesve lábuk elé dobta a lökés lendülete, az utca porába s a csatorna sarába. Ebben a pillanatban Partosnak is el kellett ugrania egy óriási teherautó kerekei alól, amint a járdára kiszökkent, majdnem nekiütődött a baljós, bádog oszlopszekrénynek, mely keresztbe tett lábszárcsontok között rámeszelt halálfejjel rivallt rá: *Életveszélyes!* Egy izmos lábszárait fehér harisnyában térden felül mutogató leány (akire ráismert, hogy épp tegnapelőtt is látta már az utcán) szemébe kacagott. De már ott voltak a hosszú-hosszú falnál. A bíró majdnem elfulladt valami rettenetes orrfacsaró bűzben, amit hirtelen feléjük csapott a szél.

- A büdös gyár enyvszaga! - magyarázta Kovács. - Büdös ez a város, mint a halál.

- Mit gondolsz - aggályoskodott a félénk Partos -, visszaadja Ampenszán az előleget? Bevallom, neked, hogy...

- Te! láttad volna ezt az Ampenszánt - vágott a szavába Kovács -, láttad volna, itt tettük át a falon... tegnap éjjel, mikor hazahoztuk a Seligből... látod ezt a falat?... a Stark Rezső nyomta föl a lábát... úgy ingott-bingott rajta, nem mert beugrani... istenuccse olyan volt, mint a Vitéz László a lizsében... a végin úgy kellett lelökni, hogy bepottyanjon... Már én nem tudom, mi lett aztán, talán reggelig ott hevert a sírok közt a holdvilágban! De nézd, a polgármester fogata! Ott állt a négyeshintó a kapunál, s Partos szíve fellüktetett, mint a félénk gyermeké, ha tanítóját látja: mindenütt ez az ember! S eszébe jutott, amit a városház folyosóján hallott - a sötét Balázsy odaejtett szava, mikor a polgármester a „szomorú expedícióról" beszélt:

- Emberéletről van szó!

S elfeledve, hogy imént éppen a polgármestert akarta meginterjúvolni, most szinte elijedt miatta, s talán be se ment volna a temetőbe, ha a tanító előtt indokolni tudja hirtelen hátrálását.

- Hát, János, magával mi lesz, ha a polgármester úr megbukik? - kedélyeskedett közben a fölhangolt Kovács a bakon ülő városi szolgával.

- Tessék már mondani valami újságot, tekintetes úr! - izgatódott János, akinek bőrére ment. - A nagyságos polgármester urat nem merem kérdezni...

- Legyen nyugodt, János, majd szerzünk egy pedellusi állást! - hazudta magának a protektor fölényét a tanító. - De mi ez? - kérdezte egyszerre, amint messzebb, az építkezésnél fölharsant a tömeg.

- Az a Szulimán szaval, merthogy egy ember leesett az állványról - felelt Szabó János. - Azt mondják, az urak munkája pusztítja a szegény népeket.

- Ne higgyen ilyen szamárságot, János! - kiáltott vissza Kovács; de már bent voltak a temetőben. Az őrház előtti udvarkán a déli nap fényében hevertek az Ampenszán kárpitosi utenziliái: különös, groteszk és szinte kísérteties tárgyak, melyek itt látszottak igazán helyükön a sírok között: a karszék puszta és meztelen váza, a fölbontott dívány, melyből kilógott a lószőr, és kikarikáztak a rossz rugók, mint egy fölmetszett gyomorból a belek: és még itt is rajta a korhadt pincskalap.

- Kit tetszik keresni? - kérdezte a sovány Ampenszánné gyanakodva Partostól, akit Kovács szokása ellen előrebocsátott.

- Ampenszán igazgató urat - kezdte Partos, de az asszony már megpillantotta a tanítót, és kitört:

- Ó, maga az? maguk azok? Jaj, nekem, hát még itt sem hagynak békét annak a szegény embernek! Maguk miatt vagyok én szerencsétlen, meg amiatt a Madár János miatt, hogy az Isten ne áldja meg soha! Pfuj, hát micsoda tanító az ilyen? tegnap is holtrészegen hozták nekem haza! utolsó krajcárig elitta a pénzét! Pedig éppen nagy rendelésre kapott előleget! anyagot kellett volna rajta beszerezni! Mindig így van! nem csoda, hogy ott kellett hagyni a mesterségét! azért kell a temetőben laknom! Most meg azt hallom, megbukik a Madár; ki tudja, nem csapják-e el innen is?

- Nyughasson, édes Ampenszán néni! Itt a barátom, királyi járásbíró! ő tette azt a nagy rendelést! Ő akar beszélni az urával...

- Ó, kérem nagyságos úr... - juházott meg egyszerre az asszony -, ne tessék haragudni, de ha tudtam volna... Ne tessék úgy venni, amit mondtam... mi asszonyok mindig bolondokat beszélünk, csakhogy szidhassuk a férjeinket... Ó, kérem... tessék... ott az uram a polgármester úrral...

S Partos feszélyezve s akarat nélkül indult meg zsinórbábulépteivel a holtak alléján.

- Ó, barátom! micsoda temető ez - zengett Kovács, az örök *cicerone*. - Nézd, és ott állnak a Bontó sírjánál. Igen, az az orgazda, sikkasztó, s ezt a követ a lánya emelte, kétségkívül szerelmi jövedelmeiből...

- De talán... talán ne zavarjuk most a polgármestert! - mondta Partos, amint a csoportot látta.

- Ó, barátom!... Kár volna meg nem ragadni az alkalmat, hogy beszélhetünk vele!... Hiszen te is beszélni akartál vele... Magad mondtad, hogy beszélni akartál vele... Most beszélhetsz vele a telepről... Követelheted vissza a pénzedet!... Két előleget egyszerre: Ampenszántól és tőle...

És most jut eszembe, te pillanatnyi pénzzavarban vagy... Tudod mit? kérj addig is tőle kölcsön: ő nagyon előzékeny az ilyenekben... no lehet is, eleget összelopott a várostól! Mondd meg neki, hogy vesztettél, hogy haza kell utaznod...

Ebben a pillanatban megállt, mert megpillantotta a véres holttestet.

- Szomorú szerencsétlenség színterére méltóztattak beérkezni - fogadta őket Ampenszán, mint egy vészes kikiáltó. - Éppen hivatalom távbeszélője felé indultam, intézkedési foganatosításokat teendő.

A kőkísértet ujjongott a síron, a gyárból jött irtózatos bűz betöltötte az egész levegőt, a villamos fűrész sivított, az épülő háztól ordító emberek lármája hatott idáig, az utca macskafejes kövezetén süketítő zörgéssel egy teherautó száguldott végig, s amint befordult a hosszú-hosszú kerítés mellett, szívszakasztó sikoltás hallatszott, s aztán kisvártatva még egy, mintha az autó minden fordulónál egy emberi lelket gázolna el, Ilona mereven és sápadtan állt föl, Madár által támogatva, és mintha várt volna valamit, szárogatta könnyét, a zokogás már csak torkában lüktetett. Ampenszán megindult az őrház felé, de amint a temetőkapu közelébe ért, egyszerre meghőkölt, mert a teherautó teljes gyorsasággal egyenesen bekanyarodott a temetőbe, egyenesen neki Ampenszánnak.

Ampenszán éppen hogy félreugrott, és kifejezte temetőigazgatói rosszallását ily járműveknek a holtak birodalmába való behatolása fölött, de nem volt ideje, mert rögtön fordult az autó is, mintha egyenesen el akarná gázolni, úgyhogy Ampenszán kénytelen volt hirtelen beugorni az útról a sírok közé. Az autó azonban oda is követte, átgördült egy síron, és nagyot zökkent rajta, azután egy nagy lapos sírkő jött, azon is végigugrott kerekeivel, hogy majd azt lehetett hinni, összetörik, Ampenszán ijedten szaladt tovább, átugrálva a sírhalmokat, az autó mindenütt utána, mint egy hullámos földön, mint valami hullámvasút, döccenve, zökkenve, iszonyatos töff-töffözéssel, és így végighajszolta a temetőn, többször, körbe-körbe, és főleg elzárva útját a kapuktól. Ampenszán meg-megbotlott, néha majd elesett, de felugrott megint, fürgesége és ügyessége százszorozódni látszott, könnyedén ugrált az autó előtt, pontosan kikerülte. A sírok összevissza voltak már taposva, és az egész temető széthányva. Keresztek eldőltek, márványok sérültek, nagyokat ütődve. A végén a hajsza körei mind kisebbek lettek, s Ampenszán kétségbeesett lihegéssel menekülve odaugrott a karjait égnek emelő kőkísértet elé, ahol Madár, Ilona, Partos és Kovács sápadtan és megmerevedve nézték a különös jelenetet, s majdnem beesett a holttest vérébe. A gépkocsi ebben a pillanatban megállt a riadt csoport előtt, és sofőrje, a normálisnál sokkal nagyobb alak, fekete szemvédővel, mely miatt semmi sem látszott arcából, körülhordozta rajtuk tekintetét, s legalább amennyire ezt fejmozgásából látni lehetett, hosszan időzött a holttesten. Hihetetlen, de látni lehetett, hogy a fehér kőkísértet formálisan megreszket e tekintet súlya alatt. Ampenszán azonban felbátorodva odaállt a különös sofőr elé.

- Temetőigazgatói megrovásom... - kezdte; de ebben a pillanatban a Sofőr egy kissé megemelte szemvédőjét, úgy, hogy Ampenszán, de senki más, megpillantott valamit arcából.

- Nem ismer? - kérdezte.

Ampenszán visszahőkölt, és mozdulatlanná meredt.

- A főnök! - hörögte hivatalosan. A Sofőr a holttest felé intett.

- Be fogjuk csomagolni - mondta. - Tessék elővenni a kellékeket!

Ampenszán szótlanul az autó nyitott tartályához lépett, amelyben különös, koporsó nagyságú skatulyák voltak láthatók, s egy elkerített rekeszéből nagy nemzetiszínű takarót vett elő.

- Begöngyöljük?

- Természetesen.

Ampenszán begöngyölte a holttestet a nemzetiszínű takaróba, kárpitosi pontossággal ügyelve a redővetésre, s aztán fölemelték, ő lábtól, a Sofőr pedig fejtől, és behelyezték az egyik skatulyába. Ilona egy pillanatra fölocsúdva merevségéből mozdulatot tett, és fölzokogott. A Sofőr intett Ampenszánnak.

- Most rajta a sor - mondta.

- Nem vagyok oka semminek! - zokogott Ilona. - Mindig őt szerettem. Nem vagyok oka semminek.

- Nem is - felelte a Sofőr, s hangjában mosoly érzett. - Igazán semminek. - Aztán újra Ampenszánhoz fordult: - Visszakerül a gyárba. Át fogjuk öltöztetni. Kárpitosmunka.

- Jó kárpitosmunka - felelte Ampenszán.

A Sofőr Ilona vállához ért, s Ilona megmerevült, mintha fából volna. Utána Partos következett.

- Erre címzés kell - mondta a Sofőr. Ampenszán hozta a kellékesládából a festékesbögrét és ecsetet, s a Sofőr maga mázolta rá a nagy dobozra a címet: *Nagyságos Partos Kálmánné úrasszonynak, Szakolcán*. - A bélelésen megakadtak.

- Lószőr? Tengerifű? - kérdezte Ampenszán.

- Nem, nem! Mezei fű! Margaréta!

Partos úgy érezte, mikor a skatulyába befektették, hogy ismét gyermek, az öreg pap nagybácsijának kertjében, az illatos margaréták között hever. - Kováccsal hamar végeztek.

- Ez üres - mondta Ampenszán.

- Igen. Hólyagbábu. Úszik a vízen - felelte a Sofőr. Nem is tették skatulyába, csak úgy dobatta rá a kocsira. Aztán körülnézett.

- A zsidók nincsenek itt?

- Nincsenek - felelt Ampenszán. - Azokat nálunk külön csomagolják. - És a távolabb látszó zsidó temető felé mutatott.

- Mindegy - szólt a Sofőr. - Most tánc következik. - A fehér kőkísértet fölujjongott, megrázta karjait, és ugrálni kezdett. A többi sírkövek, a meztelen, allegorikus alakok, az obeliszkek és a kőkeresztek, mind vad táncba fogtak. De a Sofőr szigorúan intett:

- Nem ti! A másik csapat! Ti nem táncoltok soha! - A kövek újból megmeredtek, hanem a föld alól különös tompa tánc robaja hangzott, s a föld szinte emelkedni és porzani látszott, mígnem a Sofőr haragosan dobbantott lábával.

- Nem ti! Nem ti! Ti még nem vagytok készen! A zöld ruhás csapat!

A föld elhallgatott. Hanem szél jött, friss szél, és a füvek és a margaréták és a gazok, csalán, lapátfű és keserűlapu, és künn az utca poros akácai, üdítő, vidám hajlongásba kezdtek. A Sofőr visszaült kereke mögé.

- Nincs semmi baj - mondta. - A bábuk rendben működnek, és a tánc azért nem akadt meg. Ők persze nem tudják, mire való. Mint a fogzás. Elég nagy fogak - pillantott Újváros házaira. - Fogzik ez az ország, s a fogzás lázzal jár. Még jó egypár lázon át kell esni. A fő, hogy a tánc meg ne akadjon. Ezek csak tejfogak; majd jön más, jobb... Nem az én dolgom; az Úr tudja, mit tesz. Én csak igazgatom a bábukat. - Eközben tekintete a megmerevült Madár Jánosra esett.

- Ennek a rugója még nem járt le - mondta a mellette ülő Ampenszánhoz. - Csak megakadt valamiben. Mihelyt kiszabadul, tovább jár.

Ampenszán nem felelt, mert az ő rugója lejárt. A Sofőr megforgatta a kormánykereket, s elrobogott.

A növények táncoltak tovább a sírok fölött, a kövek mozdulatlan álltak, künn pedig Újváros nagy masinája forgott... A zajos utcákon semmi feltűnést sem keltett a Bábjátékos gépkocsija.

ELZA PILÓTA
VAGY A TÖKÉLETES TÁRSADALOM

ELSŐ SZAKASZ
A TÖKÉLETES TÁRSADALOM

TÖRTÉNELMI BEVEZETÉS

Az örök harc negyvenegyedik esztendejét írták.

Mint a rómaiak hajdan városuk alapításától, úgy jelezték már az éveket is: *A háború kitörésétől kezdve*. Épp egy éve, hogy ezt bevezették, a négytizedes évforduló kapcsán: még a fülekbe csengtek a szónoklatok frázisai. A régi keresztény időszámítás ugyan nem ment ki egészen a használatból. A Hivatal a papságra való tekintettel tűrte. De ezzel már csak a konzervatív és egyházi körök éltek.

Így szakadt el az új korszak a régitől, névleg és szimbolikusan is. Lélekben már régen elszakadt. A háború kitörésére csak az öregek emlékeztek. Ez a szó: *béke*, valami történelem előtti világot jelentett. Valószínűtlen mesevilágot...

Mégis az élet folyt tovább, s nem kell hinni, hogy külsőségeiben különösebben megváltozott volna ahhoz képest, amilyen akár e mesés békeévek, vagy régibb, rövid háborúk, például az 1914-18-i úgynevezett *világháború* alatt is lehetett.

A kívül álló szemlélő alig vett volna észre ily változást. Legalább nem a frontok mögött.

A társadalom formái és rétegzettsége, a városok szellemi arca nagyjában a régi maradt. Sőt amint több és több évig tartott a háború, s lassan a békének minden reménye elveszett, a világ folyása egyre nyugodtabb mederbe látszott térni.

Régebbi háborúknak gyakran vetettek véget zavarok, forradalmak. Most erre még gondolni sem lehetett komolyan. Soha oly hatalmasak nem voltak az államok, soha oly félelmes eszközök birtokában. Nemcsak a technikai haladás szolgáltatta a fegyvert. Csalhatatlanabb fegyver volt az a tökéletes szervezettség, melyet a háború előtti hosszú évtizedek kitartó és biztos munkája készített elő, az előző háborúk tapasztalatain s az újkor társadalomtudományának tanulságain okulva. A társadalom katonai megszervezése [...] már a XX. század elején elkezdődött, s lassankint minden államra átterjedt.

- Modern háború nem húzódhat soká! - mondogatták a harcok kezdetén. Ez a prognózis éppoly kevéssé vált be, mint a hasonló jóslatok 1914-ben. És egyáltalán semmi sem vált be, ahogyan képzelték! Sok szó esett például az állófront tarthatatlanságáról is. Pedig a harc, ahelyett hogy kikelt volna lövészárkaiból, még mélyebbre ásta azokat; alagutakká mélyítette, s egymás alá fúrta emeleteit, lefelé, a földbe.

Szóval a modern hadi vívmányok, fokozottabb védekezésre kényszerítve, önmagukat semlegesítették, s nem hozták meg azt a döntő és katasztrofális hatást, amit vártak tőlük.

A XX. század második negyedében, ha a „jövendő háborúja” került szóba, a gázharc rémségeit szerette kiszínezni a megborzadt fantázia. Mérges gázokról beszéltek, melyek a front mögötti lakosság életét éppúgy veszélyeztetik, mint a katonákét, s egyszerre egész városok népességét törölhetik el a föld színéről. Az örök harc első éveiben csakugyan bőven történtek ilyen katasztrófák. Majd minden emberboly emlékezett egy-egy „fekete napra”. Minden metropolis fulladozott már valamely városrészének hullabűzében. De mire vezethetett ez az emberirtás a megtorláson kívül? Hatványozódó arányai és tempója apokaliptikus kilátásokat tártak. A nyolcadik évben egy egész kis ország népességét ölte ki egyszerre a röpülőktől levetett baciluskultúra, mire tüstént az ellenfél legvirágzóbb tartományának pusztulása felelt.

Már-már a háború folytathatósága forgott szóban. A hadviselők végre is belátták, hogy ezt csak a front mögötti részek viszonylagos épsége biztosíthatja. A védekezés technikája fontosabb lett, mint a támadásé; a „fekete napok" megritkultak, s a háború mindinkább a magában is óriás kiterjedésű frontvidékre koncentrálódott. A váratlan támadások mégsem maradtak el egészen. Mindkét fél gondoskodott, hogy egyetlen ellenséges város vagy környék se érezze magát teljes biztonságban. A hosszú kürtös gázmenedékeket s egyéb óvintézkedéseket mindenütt csak szaporítani kellett. Sőt egy idő óta megint sűrűbben visítottak a szirénák vészjelei, nem lehetett tudni, okkal-e, vagy csak próba és gyakorlat gyanánt, vagy épp idegességből.

De hát az élet mégiscsak élt tovább, s noha a frontok évről évre képtelen tömegét ették meg az áldozatoknak, az államilag szabályozott születési statisztika gondoskodott az utánpótlásról. S bármennyire kiterjesztették is lassankint a frontkötelezettséget mindkét félnél, mégis maradt otthon elég rokkant és fölmentett, hogy a békés munka normális folyását is biztosítsák. Ezek immár külön arisztokráciát jelentettek, szellemi és vagyoni előkelőséget. Átlagos élethosszuk körülbelül a duplája volt annak, amit a hadba vonuló ifjúság remélhetett. S ezt otthon és maguknak élhették. Volt idejük pénzt és tudást szerezni.

E különös arisztokrácia elsősorban azokból rekrutálódott, akik valami testi hibával születtek. A hadirokkantakból már kevesebb és csökkenő számban. A modern háború alapos munkát végzett, s nyomorékjait csak akkor engedte ki igájából, mikor már képtelenek voltak pénzkeresésre vagy egyáltalán emberhez méltó életre. De mindenki tudta, hogy van a nyomorékoknak egy harmadik fajtája is, sokkal képesebb a boldogulásra, noha törvénytelen és nem bevallható eredetű. Nem mintha az öncsonkítás jött volna divatba; az öncsonkítók halállal bűnhődtek. Hanem gazdag szülők gyakran vesztegették meg orvosaikat, hogy újszülött gyermekeiken kövessenek el csonkítást. Ezeket már a bölcsőben tették teljes orvosi szakszerűséggel katonai szolgálatra alkalmatlanná. Valódi tudománya s minden nyomozás számára hozzáférhetetlen technikája fejlett ki a csecsemőcsonkításnak. Az orvosok - akik mint sorozók és felülvizsgálók s mint a gázvédelem s hadikórházak vezetői, különben is a front mögi társadalom legnagyobb hatalmasságai, élet és halál urai voltak - hihetetlen vagyonokat szereztek e titkos műtétekből: mint ahogy a XIX. és XX. század orvosai közül nem egy gazdagodott meg titkon abból a tiltott műtétből, amit akkor gyermekelhajtásnak neveztek.

Az állam a csecsemőcsonkítást bizonyos mértékben tűrni látszott. Legalább akkor, ha előkelő orvosok hajtották végre, kiknek tudományával és egymás közti összetartásával szemben úgyis tehetetlen volt. Ezeknek megvesztegetését csak a leggazdagabb családok engedhették meg maguknak (épp azok, kik a közügyek intézésében is a legbefolyásosabbak voltak). Nem lehetett félni, hogy a szokás a hadseregtől nagyobb tömegeket vonna el. Így lett szinte bizonyos értelemben örökletes a rokkantság, s ahogy minden állam elsősorban a saját arisztokráciáját védelmezi, az örök harc állama nem kimondva, de annál hathatósabban képviselte a rokkantak érdekeit akkor is, ha nem a harctéren rokkantak meg.

Az újkor hadászata voltaképp nem indokolta többé a rokkantak kímélését. Testi erőre alig volt szükség a frontokon. Mindent gépek végeztek, s a gépeket gyermekek is kezelhették volna; legfeljebb némi szaktudás és gyakorlat kellett. Aki ezt megszerezte, már elég jó volt arra, hogy előírásosan öljön és haljon, bármily gyenge vagy rokkant is. A fárasztó menetelések, a megfeszített testi teljesítmény, mely a XIX. század katonásdiját jellemezte, rég feleslegessé vált. Mégis a rokkantak hadmentessége megdönthetetlen tradíció maradt: azon a legkisebb rést ütni kegyetlen és ellenszenves gondolatnak hatott volna.

Ellenben hatalmas mozgalom indult meg a nők frontszolgálatának jelszavával.

Ez sokkal nagyobb tömegeket ígért a front számára, és sok szenvedő férfi igazságérzetének megfelelt. Az a hagyományos gyakorlat, mely szerint a nőket csak ápolónői s egyéb segédszolgálatra alkalmazták, s rendes kombattáns csapatokba egyáltalán nem osztották be, nyilván avult copfnak érződött már. S legerősebben lázadozott e copf ellen maga a női nem, mely régtől fogva mindenben egyenjogú volt a férfiakkal (sőt például szellemi teljesítményekben még túl is tett rajtuk). A nő méltán érezhette anomáliának, hogy csak mellékes és megvetett szerep jut neki magából a Harcból, noha már bizonyos lett, hogy a Harc az emberi élet végső értelme és célja.

AZ ANYA

Kamuthy Gézáné nem tartozott e jogokért küzdő, modern nők közé. A kiváltságos osztály tagja volt, idősebb úriasszony, konzervatív hajlamú, s egész lényében élt még valami az eltűnt békeévek „történelem előtti" mentalitásából.

Közvetlen békebeli emlékei nemigen lehettek már, vagy összefolytak azzal, amit gyermekkorában hallott és olvasott. Annál mélyebb benyomást őrzött lelkében a háború kezdő érájának hangulatáról.

Ha nem is történelem előtti, de már történelmi idők voltak azok! Remény és rettegés, zavarok és apokaliptikus sejtelmek évei! Akinek ifjúsága már nem esett bele ebbe az ideges korszakba, alig lehetett sejtelme arról a lelkiállapotról. Azoknak a lelkiállapotáról, akik *még nem vették tudomásul a háború véglegességét és változhatatlanságát.*

Kamuthynéban ez még eleven élmény volt, kislány kori élmény. Egész életének ízét színezte, mint egy beteg nap ízét a reggeli lidércnyomás. És mostanában kiújult a lidércnyomás, teljes erejével.

Ugyanaz a kibírhatatlan feszültség, az a fojtott rettegés és lázongó kétségbeesés! Amiben akkor élt, ő és mindenki! Az egész emberiség!

Megint a jósjeleket számolta, s agyának rejtekeiből föltámadtak régi, apró, titkos babonái, melyeket már-már elfeledett. Pedig azoknak a rabszolgája volt, sok-sok kínos esztendőn keresztül. Amíg a fia a fronton szenvedett, szinte minden lépését valami nyomasztó babona diktálta, amiről még beszélni sem lehetett senkinek. Akármilyen borzasztón hangzik is, szegény Gézuka halálhíre inkább valami megkönnyebbülést, fölszabadulást jelentett. Ez volt az első, nagy, mindent elborító érzése. Nem kell aggódni többet! Nincs akiért aggódni kellene!

Most úgy képzelte, most fog megbűnhődni ezért a bűnös megkönnyebbülésért. Új nyugtalanság korszaka les már rá, a fia vérén nyert nyugalom után. Most a leányát ítélheti halálra minden perc. (S még ha csak halál volna!)

Az új nyugtalanság korszaka, azzal, hogy félt tőle, már meg is kezdődött.

Nyugtalanságot, izgalmakat lehelt körülötte minden. Még a város képe is megváltozott. Az utcai hangszórók körül, melyek a hivatalos hirdetményeket közvetítették, lihegő asszonyi borzongás gyülekezett. Kamuthyné gyűlölte ezeket a kegyetlen, hangos tölcséreket. Régebben még, legalább az előkelőbb, diszkrét utcákon, megelégedtek a vörös plakátokkal: el lehetett őket kerülni, elfordítani a szemet, átmenni az utca túlsó felére. De ki zárhatta el füleit ez elől a szörnyű, recsegő hang elől? Ezek a készülékek mintha még a rádió primitív idejéből származnának. Kamuthynénak, hazafele jövet a kórházirodából, hol kötelező „önkénytes" szolgálatát teljesítette, kerülőt kellett tenni, mellékutcákra menekülni, hogy ne hallja a hangot, mely csak rémhírt hozhatott.

Máskor vészes inger vonta e hang felé, s mégsem mert a terekhez közelíteni. Félt, hogy valami népgyűlésbe vagy nőgyűlésbe botlik, amilyenek most szinte szakadatlan folytak, s a hangszórók minden mondatát körülkommentálták. Vad arcú némber sivított egy-egy középület erkélyéről, s fegyelmezett, taktushoz szokott tömeg üvöltötte a köteles refrént:

- *Éljen a háború!*

- *Éljenek a harcos asszonyok!* - tette hozzá az aktuális lelkesedés különstrófája. - *A női front-harcosok!*

- *Éljen a háború!*

Kamuthyné félt a hangulat terrorától, félt a marcona amazonoktól. - Honnan kerül ez a sok veszekedett nőstény? - Mintha máris valami kaszárnyából szabadultak volna. - A női front-harcosok! - Kamuthyné végigremegett a szóra. Ó, nem, rettenetes volna egy ilyen tömegben állani s együtt éljenezni az éljenzőkkel! - S ha nem éljenezne, mi történne akkor?

Néha szeretett volna odarohanni, közbekiáltani, botrányt csinálni. Csodálta, hogy senki sem teszi ezt - hogy nem akad egy hősnő, egy Corday Sarolta! De hisz éppen arról van szó, hogy a nők is hősök legyenek! Ő maga sem lázadozott volna soha maga miatt, ha csak magára gondolna. Hát nem akad egy igazi, elszánt, kétségbeesett asszony, akinek lánya van, mint neki, szép, tehetséges, finom, gyönge idegzetű gyermek?

Mindez csak álom volt. Nem oly idők jártak, a kétségbeesés is józanságot tanult már, s normális embernek éppoly kevéssé jutott eszébe föllázadni a háborús világrend ellen, mint ahogy nem lázadunk a természet legnyomasztóbb kényszerei ellen, a betegség és a halál ellen. Legfeljebb egyénileg iparkodott ki-ki segíteni magán. Ennek pedig nem épp a legjobb módja volt tüntetni vagy botrányt csinálni. Még egy kétségbeesett arc is föltűnhetett. Kamuthyné sokszor hallotta az ura fontoskodó hangján:

- Kétségbeesés nem visz semmire; nyugalommal és hazafias magatartással mindent el lehet érni. - Mindent; elsősorban jó beosztásokat és fölmentéseket. Gézuka sokáig kitűnő beosztásban volt, és ezt az apja „hazafias magatartásának" köszönhette. Maga Géza pedig, az ő nagy nélkülözhetetlenségével és kis testi hibájával olyan szilárdan ül itthon, mintha hírét se hallotta volna a frontnak.

- Persze, az ő korában most már kihúzhatja végképp - gondolta Kamuthyné egészen elkeseredve. - De a fiát mégiscsak oda kellett adnia előbb-utóbb. - És szavak nélkül tette utána a gondolatai mögött settenkedő rettegés: oda kell adnia a lányát is előbb-utóbb.

Két gyermek! két emberélet! mit jelent az? Ezer és ezer pusztul egyre-másra, és az anyák csak annyit búsulnak, mint a macska, ha elveszik kölykeit.

- Az ember ne legyen önző, és ne gondolja, hogy az ő gyermeke pótolhatatlanabb, mint a másé - vigasztalta magát annak idején Kamuthy úr, mert ez volt a divatos vigasztalás. - A harc megy tovább, és nem áll meg. - Az asszony azonban nem tudott ily könnyen vigasztalódni. Finom, előkelő fajból származott ő s egy olyan társadalmi osztályból, melynek gyengébb idegzetű tagjai még mindig megőrizték az egyéni élet luxusát és a szeretet veszedelmes tehetségét. Mióta fiát elvesztette, ez a múltakba való, atavisztikus érzés egyetlenegy tárgyra, leányára gyűlve, mint napsugarak a lencse fókuszában, szinte szerelem módjára égetett.

Ó, hogy irigyelte azokat a többi gazdagokat, akiknél megnyomorított kisdedek visítottak a bölcsőkben! Ha már a sors az ő lelkébe is beoltotta e fájdalmas lángot, mért nem tudhatott ő is gondoskodni féltett magzatairól, mint mások? Önkínzó érzéssel látogatott meg egy fiatal anyát, egy unokahúgát, aki sírva adta szegény kis csecsemőjét az orvos kegyetlen kezeibe.

- Te nem is tudod, kedvesem, milyen boldog vagy te...

- Nyomorék lesz egész életére! - kesergett a kismama, akit a felvilágosult orvos hiába csúfolt ódivatú érzelmességéért.

- Bár Gézuka is nyomorék lett volna! - sóhajtott Kamuthyné.

- De akkoriban még ki gondolt volna rá, hogy gyermekeinek életét biztosítsa? Mind azt hittük, hogy mire felnőnek, úgyis vége lesz... - S elakadt a hangja. (Ó, a béke, a végső győzelem, amiről még ma is szónokolnak!...)

A fiatal anya fölzokogott.

- Ha béke lenne... és a gyermekem nyomorék!

- Ugyan, ugyan, édesem! Erre magad se gondolsz komolyan... Ha erre lehetne gondolni, az orvosok sem vállalkoznának.

A gyermek sivított, mintha megcsonkított testét kérné számon. Kamuthynénak lelke legmélyébe nyilallt a különös vigasztalás: Sohasem lesz béke! Amit persze társaságbeli rendes polgárasszonyhoz illően igyekezett formulázni. Hiszen igaz, hinnünk kell, rendületlenül a végső győzelemben, de azt nem érik meg sem a gyermekeink, sem az unokáink! - És közben folyton csak egy kérdésre gondolt, amit nem mert megkérdezni: vajon megcsinálták volna-e a műtétet akkor is, *ha a kicsike lány lenne*? Ilyen kérdések izgatták: ezekből szeretett volna következtetéseket vonni az ő leányának sorsára... Vajon elveszettnek tekintik-e már a lányokat is... ha egészségesek? Ó, ha még lehetne valamit csinálni! - Orvossal kellene beszélni - gondolta, mert lelkiismeretét igazában nem a meghalt Gézuka végzete bántotta, hanem az eleven Elzáé, aki az sz-i egyetem legtehetségesebb hallgatója volt. Mégsem beszélt senkivel; csak figyelt.

Mohón szedett föl s raktározott el magában minden kis megjegyzést, jóslatot és rémhírt, amit a nők frontszolgálatának terveiről hallott. Kivált amit suttogva hallott, intim teákon, s ahogyan a híreket kommentálták okos vagy beavatott barátnők:

- Nemsokára - mondták - a nőkből éppen olyan kis százalék fog úgynevezett természetes halállal kimúlni, mint a férfiakból.

- Voltaképp igazság - tette hozzá egy-egy idősebb leány, nagyon elfogulatlanul és fölényesen.

- Igazság! - visszhangzottak a szavak Kamuthynéban. Igazság-e, hogy ha Géza áldozatul esett, essen áldozatul Elza is? De mindjobban érezte a sors kikerülhetetlenségét, az események kérlelhetetlen közeledését. S már-már behunyta szemét, mint akit a sínekre kötöttek...

HANGSZÓRÓK

Mintha igazán a háború régi évei tértek volna vissza. Több mint egy évtizede nem látott már az utca tömeget. Berregő aeroplánok szárnya és árnya alatt, a légibombák üstököse előtt vagy rendőrkordonok seprője nyomában, a nagy sztrájk idején, vacogóvá ürült. Pincék és lakások börtönné zsúfolódtak és siralomházzá. A háború hőskora elmúlt már; sztrájkok és légitámadások elapadtak; de az üresség megmaradt.

Mi célja lehet a kormánynak, hogy egy idő óta így meglazítja a nyomást, mely oly sokáig tett lehetetlenné minden gyülekezetet és szónoklatot? - Bolondság kérdezni is - gondolta Kamuthyné, aki ezt a kérdést sokszor hallotta mostanában az urától - van-e cél és értelem ebben az egész rém világban? Ezek a gyülekezetek csak egyetlenegy véleményt engedtek meg, egyetlen kívánságot hangoztattak, egyetlen ügyért lelkesedtek - éppúgy, mint akkor, azokban a

régi években, A város egyetlen ragályos lobogás volt, egyetlen óriás ölelkezés abban a mámorban, mely a tömegek érzéktelenítőszere szokott lenni, véres kilátások idején.

Csakhogy ami akkor hímnemű lobogás volt, az mostan a nőké. Aminthogy az utca, a város már régtől fogva a nőké.

Kamuthyné nem olvadt föl ebben a lobogásban. Behunyta a szemét, mint a sínekre kötözött a közelgő mozdony reflektora előtt. Már az eseményeket is csak véletlenből, elejtett szavakból tudta meg. Babonásan kerülte a pozitív hírek és hivatalos közlemények forrásait. Ám jöjjön a végzet, ő nem megy elébe! Nem kérdezett senkit. Kikapcsolta a rádiót. Lemondott az újságokról. Már az utcán sem járt. A kis utat a kórházirodától hazáig taxin tette meg, hogy még csak távoli kísértésbe se essék a hangszórók felé közeledni. Lábfájását hozta föl ürügyül.

Legjobban szeretett volna elzárkózni, semmiről se tudni, ki se menni hazulról, lefeküdni az ágyba, beteg lenni, ahogy még az ő fiatalkorában a nőknek legalább szabad volt, lehetett! Az idők megváltoztak, s a nő éppoly rab lett, mint a férfi. Voltaképp máris katona. Mióta kiadták a *front mögötti fegyelem* jelszavát, mindenkinek szüntelen dolgozni kellett, vagy legalább imitálni a szüntelen dolgozást. Kamuthyné sem maradhatott el a hivatalból, még egy napra sem, szigorú igazolás nélkül.

Pedig milyen nehéz „lehunyni a szemet", mihelyt az ember kilép hazulról! Hiába húzódott a kocsi sarkába: még a sofőrtől is híreket kellett hallania. Csupa nő volt a sofőr; ami ezekben a napokban bajtársat jelentett. A női szolidaritás érzése áttört minden társadalmi korlátot. Ahol két nő volt együtt, hogy kifakadt a szó, ellenállhatatlan és ellenőrizhetetlen.

- Nem tetszett valamit hallani? Mikor fognak már sorozni bennünket?

A sofőr olykor fiatal leány volt, akinek szeme türelmetlenül csillogott, s még arca is kipirult, mintegy nagy dolgok előszelétől:

- Ha egyszer a nők fegyvert kapnak a kezükbe!

Kamuthyné félig riadtan, félig valami apokaliptikus reménnyel borzadt végig ilyen szavakra: pedig mit jelentettek ezek? Ilyesmiket mindig mondanak; s a kormány maga szívesen táplált újságjaival valami ködös várakozást a köznép asszonyaiban, hogy nagyobb lelkesedéssel álljanak majd a sorozómérce alá. Ámbár a lelkesedés nem sokat számított, mégis ápolták, valami múlt időkből maradt ideológiával, vagy inkább csak azért, hogy legyen létjoga a propagandahivatalnak, mely jó egypár fölmentett előkelőség menhelye volt.

Kamuthyné azonban, két szótól is fölzaklatva, a lányára gondolt. Torka kiszáradt, s úgy érezte, nem tud egy hangot se kinyögni. Kiátkozott volt, elátkozott, egyedül maradt az általános összeolvadásban és lelkesedésben. S néha mégis - csakhogy ne kelljen szót váltania még egy sofőrrel se - inkább gyalog ment. Néha nem is kapott taxit. A hadsereg csak kevés és rozoga kocsit hagyott meg polgári üzemben. Autóbuszra vagy földalattira, hogy az utasok beszédeit hallja, nem ült volna egy világért. De a sarkokon, ha a hangszórók üvöltését egy-egy pillanatra feléje csapta a szél, rendesen megállt, és iparkodott néhány szót kivenni. Hallgatózott, mintegy titokra, tilosban. Aztán hirtelen rajtakapta magát. Összerezzent.

Szinte szaladt tovább. De az a pár szó, amit kihallott, vele ment, s gyötörte. Ezerféleképpen forgatta magában, kommentálta, találgatta a jelentőségüket. Minden hangfoszlány új rémsejtés, új bizonytalanság volt; babonája tiltotta, hogy kérdezzen valakit, akár az urát is. Égett és tépődött napokig.

Néha nem tudott uralkodni magán: megfordult, közeledett a hanghoz. A rádió újra és újra lepörgette a hivatalos közléseket, mindig kétszer közvetlen egymás után. Akinek az első

hallásra valami elkerülte volna a figyelmét: végighallgathatta másodszor is. Ez idő szerint a harctéri jelentéseknél sokkal érdekesebbek voltak a parlament üléseiről való híradások. A harcterekről régóta csak unalom jött, kilátástalan unalom. A népek réges-rég elszoktak attól, hogy sorsuk fordulását a „front felől" várják. Az események más konyhában főttek, s ennek a titkos konyhának nyilvános tálalóhelyisége volt a parlament.

Az „örök harc" parlamentje - a rokkantak és nők e különös gyülekezete - lényegben nemigen hasonlított ahhoz, amit ez az archaikus szó hajdanta jelentett. De utóbbi időkben megint a régi formákat tartotta. Visszatért a külsőségekhez, akárcsak a névhez. Hosszú üléseivel, szónoklataival, népszerűséghajhászó, teátrális jeleneteivel szinte a propagandahivatal valami nyilvános szervének szerepét vitte. A magánrádióknak leadták a beszédek teljes szövegét, s a távolbaláto előfizetői gyönyörködhettek a csonka kézzel ágáló szónokban is vagy a gyászfátyolos szónokhölgyben. Ezek persze központilag előre megtervezett s megcenzúrázott beszédek voltak.

Az utcai rádióállomások a hivatalos bulletineket közölték. Ez a közlésmód rendkívüli gyorsaságot tett lehetségessé. A parlament határozatai azonnal törvényerőt nyertek, s még abban az órában eljutottak a legutolsó faluba, a legrejtettebb gunyhóba. Sorozások, behívások stb. ilyenformán fantasztikus hamarsággal voltak eszközölhetők, s mégis az alkotmányosság teljes látszatának megóvásával. A parlamenti határozat rádióközlése egyúttal behívóul szolgált, esetleg másnapra, és nagyon sok embernek volt oka, hogy izgatottan lesse ezeket a határozatokat.

Kamuthyné minden hivatalos hirdetményben ilyen határozatot szimatolt. Azok után, amiket átélt már, semmit sem érzett lehetetlennek. Hány ilyen intézkedés csapott már le, hosszú rettegés után s mégis váratlanul, valószínűtlen gyorsasággal, mint a villám. Talán a lányától már holnap, örökre, válnia kell... Kamuthyné félve közeledett s határozatlanul állt meg: mi jobb? tudni vagy nem tudni? Máris megsértette titkos babonáját... Nem jön-e most a büntetés, amelytől rettegett? Mégsem tudott ellenállni; s amint oly közelre ért, hogy a hirdetmény minden szavát jól hallhatta, valósággal gyökeret vert a lába.

A szöveg elhangzott, és újrakezdődött. Az asszony most lázasan figyelt minden szóra, mint a bukástól félő diák valami nehéz képletre, hol minden egy ártatlannak látszó kifejezésen múlhat. A végén föllélegzett. Még mindig nem történt semmi döntő. Még mindig közbejöhet valami csoda. Aztán latolni kezdte a szavakat, a részleteket. Hosszasan fontolta, miben láthat jó jelet, s miben az ellenkezőt. Mire hazaért, már ismét elsötétedett, új aggodalmakkal telt meg, s átkozta gyöngeségét, hogy a baljós hirdetményt meghallgatta.

Így történt még az utolsó napon is. Kamuthyné megint az utcán tudta meg, hogy holnap a döntés... Első pillanatban valami szinte fölujjongott benne: még egy nap, és megszűnik a feszültség, ez a tűrhetetlen állapot. Történni fog valami, akármi! Jó vagy rossz. Élet vagy halál. Élet! élet! most úgy érezte, nem lehet más. S lélegzetfojtva hallgatta a hirdetményt, mely egész kis riport volt, ahogy mostanában szokott lenni, a propaganda felismerhető kompozíciója.

„A férfi képviselők közös határozatot hoztak, melynek értelmében távol maradnak a szavazástól. A nők maguk fognak dönteni a saját ügyükben. Tartózkodik a szavazástól a konzervatív párt is. A miniszterelnök kijelentése szerint, melyet a *Rádióközlöny* tudósítója előtt tett, az ország lakossága nyugodt lehet, hogy a döntés az Örök Harc korának aktív szellemében s az elavult előítéletek nyomásától szabadon fog megtörténni. Hölgyeink hazaszeretetében és áldozatkészségében éppúgy megbízhatunk, mint a férfiakéban, s alig lehet kételkedni, hogy a női nem, mely az új idők szellemi munkájából s világnézetének kialakításából a nagyobb részt

vette ki magának, ennek az új világnézetnek megfelelően fogja megállapítani új jogait és kötelességeit...”

A végső frázisokat már alig hallotta. Figyelmét egyetlen mondat foglalta el: *a nők maguk fognak dönteni a saját ügyükben*. Maguk fognak dönteni, és milyen lehet a döntésük? Hisz anyák vannak közöttük, anyák, mint ő maga... Leányaik vannak, nővéreik és barátnőik! Lehet-e, hogy ne érezzék az ő érzéseit, ne szenvedjék az ő szenvedését? Kamuthyné izgatott szíve valami jós örömben és hálában dobogott föl. A csoda meg fog történni, s az asszonyi lelkek fájdalomtól fölszántott talajából fog kihajtani, mint egy váratlan virág.

A szöveg véget ért, s az öröm és hála helyében valami baljós íz maradt. Mintha a szavak fenekén az édes remény helyett titkos fenyegetés lappangana, amire még jobban rá kell gondolnia, mert maga sem tudta, miben az. S megállt egy helyben csüggve, feszült pózban, mint az anyaszarvas, ha a vadász lépteire vigyáz. Az utolsó mondatok, mint ismétlésre váró szörnyű lecke, echóztak füleiben. De fölhangzott a szokásos dobjel, s utána a jól ismert recsegés más hírt dobott a pillanatnyi csöndbe, melyet észrevétlenül színezett a „zajmentesített” városok örök zenéje: a kerékgumik olajos csusszanása s a repülőgépek immár halk és méla berregése.

Veszteséglajstrom, október 6. - kezdte a recsegés -, *K betű, folytatás...* És Kamuthynénak összeszorult a szíve, szokásból, csökevény reflexből... A veszteséglajstrom az egyetlen fronthír, amire még, egy-egy betűnél legalább, föllihegett olykor a hallgató. Egy-egy betűre tán mindenki érzékeny. De mindenki elfásult már, s talán senkinek sem futott úgy torkába a vér, mint Kamuthynénak, a K betű puszta nevezésére. Pedig az ő fia régen elesett már, míg másoknak eleven kedveseik szenvedtek a fronton. De valahogyan azokat is már halottnak tekintették - halottabbnak, mint az ő halottját.

- Aki egyszer *ott* van!...

Lemondtak róluk, mint a halottakról. Sápadt, elcsigázott arcok szinte csak kegyeletből figyelték a zord felsorolás gyászdobütemét: homlokukra rá volt írva a *mindegy*! Kamuthyné megborzadt: mikor az ő fia volt a fronton, ő még küzdött, remélt, lázongott... Ez nincs többé, ez eltűnt a világból... Úgy érezte, hogy a sötétség tengerének fenekén áll, s a gyász ütemén át már a leánya nevének szótagjai rémlettek.

De hirtelen elcsuklott az ütem, bicsaklón, fülsértőn. Valami iszonyú éles hanggá csuklott; s ez az elképzelhetetlenül éles hang, mintha különös mód kicsapott volna, ugyanakkor fölhangzott kívül is, a rádión kívül, jobbról és balról, közel és távolból, és betöltötte a levegőt; hasított, visított a kora téli szürkület alatt, a sunyító utcákon át. Mintha ezer gyár szüntetné be a munkát, ezer tűzoltókocsi vágtatna, ezer állatkert sivítana...

A gázjelző szirénák szólaltak meg. S az emberek, mint a riadt patkányok, szaladtak szerte, egymásba bukdosva, autók előtt és kocsiutakon át.

Pár perc alatt oly üres lett az utca, mintha egy néhai városé volna valami kihalt bolygón.

LÉGBARLANG

A tetők közül helyenkint hatalmas kémények meredtek ki. Ezek a kémények semmiféle füstöt nem bocsátottak: hacsaknem ezrek lélegzetének füstjét - összezsúfolt ezrek lélegzetét, akik rajtuk át szívták az életet, mikor az utcákon a mérges gáz áradt, lassan elborítva a házakat, emeletről emeletre. Ezek a kémények kötötték össze a szegény, lihegő emberi tüdőket a magasságok tiszta levegőjével.

Még a XX. század első felében kezdtek építeni ily gázmenhelyeket. De igazi formájukat és kifejlődésüket csak az „örök harc” idején nyerték. A nevük *légbarlang* volt; ami eleinte csak légmentesen elzárható, nagy hombárt jelentett, hol veszély óráján pánikszerűen torlódtak össze a menekvők, mint a megrémült nyáj; egymást gázolták le az ajtóknál, melyeket siettek elzárni a gyilkos gáz elől, s mikor ismét tiszta volt a levegő, fürtökben szedték össze körülöttük a megkésettek és be nem jutottak hulláit, ahogy rakásra bukva valósággal eltorlaszolták a kimenetet; borzalmas jelenetek játszottak le azok között, akiknek hozzátartozóik künn rekedtek; jajveszéklés és dörömbözések verték a falakat. A hombárok ritkásan épültek a népesség arányához képest; a tér szűk volt, a levegő kevés; ember ember hátán fulladozva s pici férőhelyekért verekedve bűzben, félájultan várta a tömeg, hogy a veszély elvonuljon, s az ajtókat kitárják.

Máshogy lett azóta; s amint általában az a tendencia nyilvánult, hogy a háborút a front mögötti lakosság részére elviselhetővé s a kultúrélet lehetséges állapotává tegyék, különös gond esett a gázvédelem megszervezésére. A fontos vagy exponáltabb városok fölött mind sűrűbben tüskésedett a kürtőerdő, s akárhol lakott is valaki, az első vészjelre hamar elérhette a legközelebbi légbarlangot. A városi települések új erőre kaptak ezen. A nagyvárosok lakossága, a gyors és olcsó forgalom hatása alatt, már-már a környékekre kezdett szétszóródni. Most újból iparkodtak tömörülni az emberek, a hosszú kürtők szomszédságában. A városok fölfelé terjeszkedtek. A népesség rohamosan szaporodott, a terület lehető szűk maradt. Sz... fellegkaparókkal tornyos boly volt ez időben, míg körös-körül a tanyai falvak kiürültek.

A légbarlang meglapult, és eltűnt a fellegkaparók közt. El kellett tűnnie, hogy igazi védelmül szolgálhasson. Azelőtt a gáztámadást gyakran követték bombatámadások, melyeknek célpontjai a menhelyek kürtői voltak. Aki életveszély közt végre bejutott a hombárba, arra új halál lesett a levegőből. Az összezsúfolt tömeg izgalmait közeli süvöltések és robbanások csigázták végletekig. A pincelejáratok körül őrült csaták dúltak. Oktalanul: mert mit ért a pince? Hisz minden bombarés a fojtó gáznak nyithatott utat, mely elől a pince nem védelem!

Azóta ez a vész is eloszlott s lecsökkent. A kürtők nem adtak immár biztos célpontokat: sűrűségük egyenlőn hálózta be a várost, s az elbútt védházakkal hosszú légcsatornákon közlekedtek. Anyaguk is, a védház ormaival s homlokával együtt, ellenállt a robbanásoknak. Nem „érc és hármas erő” övezte ezeket: a bombák effektusa korlátlanul lévén fokozható, semmiféle érc nem védett volna. De mint a régi lövészárkokban a sárból döngölt sánc s várakban a pince, védett a „földgumi”, ez a tudományosan gyártott puha és tömör matéria, mely oly rugalmas volt, hogy a belőle készített kémények meghajoltak, és lefeküdtek a lövedékek nyomása alatt, aztán lassan újból fölemelkedtek, mint a megdőlt fűszál vagy a híd alól kibukkant hajókürtő.

A másik félelem, mely eleinte a védházakban uralkodott: az elektromos áram kimaradásától való remegés volt. Ez a ventillátorok üzemzavarát jelentette! A ventillátorok adták a levegőt! Ha a ventillátorok elnémultak, az fulladás volt, katasztrófa! De az elektromos művek központjainak modern megszervezése s tökéletes védelme ezt is szinte kizárta már: legalább a nagyobb városokban, melyek megfelelő berendezést tudtak sorompóba állítani.

Veszély és zűrzavar ilyenformán egyre kevesebb lett a gázbiztos épületekben összetömörült lakosság számára. A modern légbarlang megközelítő biztonságot, sőt aránylagos kényelmet nyújtott. A riadalmak óráin kívül is, jól szellőző tágas termeivel, valódi központja volt egy-egy utcakörzetnek: sorozóhelyiség, gyűlésterem... S amikor a szirénák megszólaltak, pontos rend és vasfegyelem biztosította, hogy ki-ki bejut, s helyet talál.

Árny ült itt mégis, és halál ólálkodott körül! A levegő nyomott lett, mihelyt a légzáró kapuk lecsukódtak. A kürtőkhöz vezető nyílások végein hiába vergődtek a kétségbeesett ventillátorok. Ezer ijedt lélegzet lihegett vissza. Kamuthynéban szörnyű órák rémeit idézte ez is - e zsúfolt, fojtó tér, mely sivár volt és gyászos, mint vasúti várótermek nagy katasztrófák napján.

- Első osztály! - kiáltott az őr az asszony jegyére pillantva, mert Kamuthyék drága fülkét béreltek a legelőkelőbb szárnyban; még elzárható rekeszük is volt, melyben párnákat tartottak és takarókat, különböző konzerveket és saját gázálarcokat, minden eshetőségre, ámbár kölcsönözni is lehetett itt, és büfé is volt.

- Milyen jó, hogy nem valahol messze ért ez, idegen városrészben! - gondolta az asszony. Úgy érezte, hogy idegen helyet nem bírna ki! Itt legalább ismerős tárgyak fogadják... és ismerős arcok... Találkozni fog az urával... talán Elzával is! Kezét a szívére nyomta; még lihegett; valami szóváltást hallott maga mögött, és elsápadt. (Hány rémjelenetet élt át valaha e szörnyű ajtók körül!)

- Fölmutatni az igazolójegyet! - üvöltözött az őr.

Egy halálra rémült arc iparkodott láthatatlanná válni.

- Nem hallja? A sárga cédulát! - Sárga cédulát és sárga cédulát! - hangzott mindenfelől. Az Állam mindenkitől beszedte a gázvédelmi adót, s mindenkinek kiadta a sárga cédulát. - Tán otthon feledte? Az íróasztala fiókjában?

Ez tréfának hatott: mert volt-e a szegény féregnek íróasztala, vagy csak otthona is?

- Az ember nem megy az utcára sárga cédula nélkül! Igazolja magát akárhogyan, különben őrizetbe veszem. Egy-kettő. Semmi írása nincs? Ki ismeri magát a körzetben? Mi a neve?

A boldogtalannak arcvonásai, mint túlfeszített húr vagy rossz zsilipek pattantak el, és váratlan kitört a zokogás, gyerekzokogás. Férfizokogás. De a férfizokogás nem volt ritka vagy feltűnő ez időben. Még Kamuthy úr sem találta annak, aki közben megjelent a tömeg között: nejét keresve, s mint mindig, fölényesen.

- Valami nyomorult szökevény - mondta Kamuthy úr, míg a szegény zokogót egy üres fülkébe vezették, hogy majd statáriáliter kihallgassák. - Ideális módja a népesség ellenőrzésének. Valamikor, békében, nem is álmodtak olyan rendről, amilyent a háború képes tartani. Az ilyen alakok százával szaladgáltak. Most magától kényszerül jelentkezni, ha nem akar megfulladni az utcán.

- Ó, a szerencsétlen! Milyen fiatal, szinte gyerek még! - S az asszony megborzadt a kikerülhetetlen dilemma gondolatára. Itt benn a rettenetes Lajstrom, ott künn az utcák néma gázfolyama...

- Agyon fogják lőni - mondta Kamuthy úr hidegen, megszokott és rendes dologról beszélve. Az asszony lelke vergődött, szenvedett. Hát nincs menekvés? A fiatal életnek pusztulni kell, akárhogyan is? Nem lehet megszökni, elrejtőzni?

- Nincs itt Elza? - kérdezte férjétől. - Nem látta Elzát?

És hirtelen felforrt benne a harag az apa ellen, aki hidegen bölcselkedik más ember bajáról, ahelyett hogy a lánya hollétére gondolna, ebben a szörnyű veszedelemben!

- Micsoda apa maga?

- Ugyan mit nyugtalankodik örökké? Elza biztosan az egyetemre ment. Maga jól tudja, hogy az egyetemnek saját külön légbarlangja van. A legtudományosabb biztonságú légbarlang az országban.

Az asszony már nem tudott ráhallgatni. Minden idege az ajtók forgattyúin csüggött. Minden női hangra összerezzent. De nem strázsálhatta soká a bejárást. Az ura sürgetve vonta előkelőbb s nyugodtabb helyiségek felé.

- Jöjjön már! Nem magának való ez. Már hiába ácsorog itt!

Egy-két elkésett alak fulladt be még a forgón, rémülten. Újból visítottak a szirénák. Az ajtókban egyenruhás szórványok jelentek meg: az őrségek posztjai, akiknek utolsókul kellett a veszedelmes utcákon maradni. Zárás! Mint egy pokoli csárda fülhasító zenéjének zuhanya alatt, Kamuthyné szédülten támolygott át a várótermek asztalainak archipelágusán. Az első osztály helyiségei az épület felsőbb emeleteit foglalták el. De hátha Elza a barátnői közt ül, valahol egy másodosztályú csarnokban!

Vannak kollégái, szerényebb sorsúak, akik ebben a kerületben laknak, azokkal ült össze máskor is. Ő olyan hideg és önálló, bizonnyal nem keresi izgatottan anyját, ahogy az őt. Az anya szemei nyugtalan bogarak módjára röpködtek.

Egyszerre majdnem fölkiáltott. Látni vélte Elzát: pedig ez is csak egy hirtelen, éles visszaemlékezés volt. Egy távoli szögletasztalnál, a falhoz támasztott padokon, néhány fiatal leány ült. A másik pillanatban már tudta, hogy egyikük sem Elza. De amint közelebb ért lornyonával: megismerte Elza barátnőit. Akikkel együtt szokott éppen ülni... Akiktől annyiszor irigyelte bizalmas tekintetét, meghitt suttogását...

Háborús fiatalság... Félrebúnak, vihogva, ölelkezve; mi imponál ezeknek? Így nőttek föl, a halál légkörében... Nekik már ez mind természetes. Csak terhükre van, ha aggódnak értük, de ki is aggódik már? Kamuthyné úgy érezte, hogy mindenki csak magával törődik, őt kivéve. Pedig itt, a szirénák fűrészelő kábulatában, mindenki izgatottan futkosott, mindenki keresett valakit; nők, rokkantak, egy-egy szabadságolt... Csak ez a három-négy fiatal leány zárta ki tüntetőleg a külvilágot, elsáncolva a kikölcsönzött gázálarcokkal borított asztal mögé. A fesztelen összefonódás intimségében valami olyan külön levegő vette körül őket, hogy Kamuthyné habozott szólani. Egy új generáció ellenséges titkait érezte, s visszariadt.

De az egyik leány, egy idősebb, aki nem ült a többi között, hanem az asztal mellett állva próbálgatta maszkját, megpillantotta, és köszöntötte.

FIATAL LEÁNYOK

- Nem látta Elzát? - kérdezte az asszony. Kamuthy úr már a felső teremben ült első osztályú zsöllyéjén, nyolc-tízféle legmodernebb védálcát s egy pohár „hadisört” rakatva maga elé. Kamuthyné nem bírt megnyugodni, még jobban izgult, hogy a lányokat meglátta.

- Biztos az egyetemen lóg.

- Mindig magukkal jár.

A leány nevetett.

- No mindig, az sok volna, ilyen csúf barátnőkkel. - Kedélyes, vastag lány volt, ellentéte a szép, egzaltált Elzának. Valami ironikus józanság nem hagyta el még itt sem... Kamuthyné szinte megszégyellte előtte fáradt remegését.

De nem bírt elválni tőle, kezébe kapaszkodott, „édes Margitkámnak” szólította; hátha mégis tud valamit Elzáról.

- Elzának, biztos, jobb dolga akadt...

- Ki tudja? - vihogott egy kicsi, fitoska lány a padról, ahol majdnem eltűnt két másik lány karjai s keblei közt, kéjesen, szinte dorombolva. - Jézus, Mária, Szentlélek, őrizz meg, ha jön a bombázás! Nem bújsz közénk, Margit?

- Nincsen férfi, hát egymáshoz bújnak - nevetett Margit Kamuthynéra: - Hadipótlék...

- Van ilyenkor óra az egyetemen? - kérdezte Kamuthyné.

- Elza a könyvtárba jár. Háború előtti költészetet olvas - mondta Margit némi tiszteletteljes csúfolkodással. - Elég időszerűtlen szenvedély. De mindenesetre veszélytelen. - Elza anyja tudta, hogy az egyetemnek éppen könyvtárrészén vannak a gázmentesen zárható helyiségek. - Elza a legjobb helyen van.

- De hátha sétál? Képes elkalandozni a városon kívül... a töltéseken túl... ahol már az utolsó légbarlang is messzi...

- Nemsokára bakák leszünk, addig csak nem ér baj! Nem ússzuk meg mi ilyen olcsón - viccelt Margit. - Minket már a Seregek Ura tart számon. Vigyáz ránk, nehogy előre kicsússzunk e földi seregek kötelékeiből.

- Elza egész biztosan az egyetemen van - mondta most halkan a kis fitos a szomszédnőjéhez. - Hallottam, amint megbeszélték.

- Kicsoda?

- Hát ő és az a fiú.

- Fiú?

- Fiúval jár.

- Pfuj, fiúval járni! - vonta száját egy harmadik leány, míg a kis fitos tovább pletykázott:

- Igen, a fiú most szabadságon van, és nemsokára visszamegy a frontra, úgyhogy most Elza is folyton a frontról beszél, ő nem bírja már ezt a világot, itthon még sokkal rosszabb, satöbbi, satöbbi.

- Meglássátok, Elza önkényt fog jelentkezni.

- Önkényt, az pleonazmus, mikor úgyis visznek - mondta a negyedik, s ez Kamuthynénak is fülébe csapott, mert épp némi csönd állt be a lármában. A szirénakoncert elhallgatott, s csak a ventillátorok zúgtak. Kamuthyné még mindig nem tudott elmenni... Érezte, hogy a lányok Elzáról beszélnek.

- Igazán nem praktikus: egy fiúba szeretni manapság...

- Választana inkább egy barátnőt! Például közülünk: ugye, Margaréta? - Ez Margithoz szólt, akit Elza rajongójának ismertek. De Margit nem könnyen jött zavarba.

- Már az se használ, fiam! Látod, hogy minket is minden percben visznek.

- Mi lesz hát velünk, gyerekek? - kérdezte most a fitoska, fojtottan és elkomolyodva. - Tudtok-e újságot?

A kérdés úgy jött, mint a tóba dobott kő.

- Már nincs mentség, babuskám, soroznak.

- Hallgattátok a déli rádiót?

- Biztos, leadja a légbarlang is.

Ez a „légbarlang” a gázmenhelystúdiót jelentette. (Ilyen is volt, egy központi légbarlangleadó, a hosszú órákra, sőt napokra bebörtönzött tömeget informálni, kábítani...)

- Holnap gyűlés az egyetemen.

- Ünnepeljük a bakaságunkat.

- Meglátjátok, senki sem mer hiányzani: én sem.

- Nem baj, lányok, legalább nem vesszük olyan tragikusan az ily kicsiséget, mint egy gázveszedelem vagy bombatámadás.

- Én máskor eléggé drukkolok titokban, de ma olyan nyugodtan sétáltam ide, mint egy régi lord a klubjába. Mit nekem, aki nemsokára a fronton leszek!

...Kamuthyné nem bírta már tovább: mintha félne, hogy hallgatása beleegyezést jelenthet a sorssal szemben.

- De, kedveskéim, maguk mindenáron katonák akarnak lenni? Én még nem nyugodtam olyan bizonyosra bele, hogy Elzát odaadjam!

- Mit tehetünk? Minekünk jobb lesz úgy... Mi öröm benne, hogy itthon üljünk, és túléljük a férjeinket! Nem lesz a világon annyi özvegy és annyi búbánat.

- Hallgassatok! Kezdődik! - szakította félbe a kis fitos.

A teremben mindenki izgatottan figyelt. A nyüzsgés megakadt. A ventillátorok peregtek, de ezenkívül csönd volt, az a tökéletes csönd, amit a normális város nem ismer. Az utcákon egyetlen autó nem szaladt, egyetlen üzlet nem nyílt, egyetlen lélek nem járt. A házrengeteg halálos ürességben vette körül az életnek azt a kis szigetét, ami a légbarlang. S ebből a halálos ürességből most egy különös távoli hang vált ki, sivítás és tompa pukkanások, amit robbanásnak is lehetett értelmezni.

A levegőt fülledt várakozás fojtogatta: de a hang nem ismétlődött.

Sem a szűrőkészülékek nem működtek, sem a rádió - mely az eseményeket rendesen regisztrálni és kommentálni szokta - nem adott életjelet.

A nyüzsgés lassan újból támadt és fölerősödött.

- Mindig úgy megijedek - mondta a kis fitos, idegesen nyújtva el a padon nyápic gyerektestét. - Ó! mi lehet még ott künn a frontokon! Én úgy félek, olyan szörnyen félek! - És lázas forrósággal csimpaszkodott a szomszédnője nyakába.

- Ne félj, kicsi! Bújj hozzám, és ne gondolj semmire.

- Csak együtt lehetnénk majd a fronton is!

A harmadik leány száját vonta.

- Együtt? Az isten tudja, kivel lehetünk ott együtt! Talán férfiakkal... csupa műveletlen férfival... akik hivatalból fognak igényt formálni ránk... úgyis muszáj gyereket szülni a hazának, már mindegy... örülni fogunk a szülési szabadságnak... meglássátok, buta kisfiúk fognak nekünk parancsolni...

Erről megint Elza jutott eszükbe. A robbanó zaj nem ismétlődött, s a lányok visszaestek a suttogásba.

- Én nem is értem Elzát, mit találhat egy fiúban.

- Akit csak ölni és halni tanítottak.

- Nem is tudhat mást, mint gyilkolni és gyereket csinálni.

- No nekem épp elég lesz férfiból, amennyi muszáj, hogy szülési kötelezettségemnek megfeleljek.

- Ha katonák leszünk, mentesíthetnének a szülés alól.

- Nem úgy lesz, fiam, hanem, ha szülsz, majd szabadságolnak.

- Ó, gyűlölöm a férfiakat! - sziszegte a kicsi.

Az egyik leány ismerte az Elza barátját. Ez mentegette Elzát: vannak kivételek. Dezső férfi létére szinte műveltnek mondható: komoly tanulmányokkal foglalkozik.

De hát miféle „komoly tanulmányokat" folytathat egy férfi?

- Még ha kémikus volna, hogy hadiszolgálatot tenne, és fölmentenék.

- Ha én fiú lennék, én földhöz csapnék minden könyvet!

- Csaphatod már azokat így is, galambom!

- Hallgassatok ide, gyerekek: ha mi nők is bevonulunk, mi lesz a Vesta-méccsel?

Mind nevettek. A Vesta-mécs egy professzornőjük frázisa volt.

- A Vesta-mécsnek ki kell aludni - mondta az egyik komolyan. - Ideje, hogy eltűnjön a világból a régi, dekadens kultúrának ez a maradéka. Már úgyis csak arra jó, hogy mi lányok játsszunk vele. De mi sem játszhatunk örökké.

- Legalábbis a gyűléseken eleget süvöltjük egymás fülébe, hogy „kinőttünk a gyerekszobából".

- Más szóval megértünk rá, hogy részt vegyünk az öldöklésben.

- Persze, az élet harc, és nem játék.

- De, kedveseim, borzasztó az, amit maguk beszélnek! - Kamuthyné még mindig ott állt Margittal, akitől olyan nehezen tudott elbúcsúzni, mintha Elzájának egy darabjától szakadna el vele. Úgy tett, mintha Margit gázmaszkja érdekelné. Közben telepatikusan fogta körül mindaz, amit a padon ülők mondtak. Végre kifakadt, elárulta magát. Egy más nemzedék gyermeke volt ő, mely komolyabban vette a Vesta-mécseket. Micsoda sötétség ül már a világon! Leányára gondolt, erre az okos és szenvedélyes Vesta-papnőre... A papnőket hadba hurcolják, s a szent láng kialszik: mi marad még?

- Maradnak a kémikusok, akik gázokat készítenek a hadseregnek. Érdemes még filozofálni? Az ember összebújik, és nem törődik semmivel. Margaréta, édes, nem ülnél már ide közibénk?

Ez mentőakció volt... Kamuthyné érezte, milyen terhes idegen ő e lányok előtt, akik fesztelenül és egymás közt vannak itt, összebújva a veszély és félelem ürügyén. Ámbár újabb robbanás nem hangzott, s az előbbinek valódiságában is kételkedtek már.

- Megint csak vaklárma...

- Unalmas ez, gyerekek... Egypár jó pukkanás hozzátartozik...

- Jaj, én úgy szeretek félni!... Ha meghalnánk itt mind...

- Majd a fronton, babám.

- Emlékeztek a múltkor? Igazán azt hittem, vége a világnak.

- Irtózatos szép volt. Elza is velünk volt.

- Gyere, Margitkám, csinálunk itt neked helyecskét... Jó kis összeszorulós hely...

- Jó fülledt és büdös.

- Lányok, van egy kis csokoládém, akartok?

- Te, hanem képzelted volna az Elza mamáját ilyen régimódi szepegős néninek?... Gyere, Margitkám, beszélj nekünk Dezsőről, te jobban ismered... Disznóság, hogy nem szól a rádió, az ember azt se tudja, mi van...

Kamuthyné ment már föl a lépcsőn, férje felé, az első osztályú csarnokok felé - de vissza-visszanézve, irigyen, tétován, üresen.

FEGYELEM, ELSŐ OSZTÁLY

Kamuthy urat semmi szál sem fűzte ahhoz a Kamuthy Farkashoz, aki, ha memóriánk nem csal, a XVII. században valamelyik erdélyi fejedelem udvarában játszott úri és udvaronci szerepet. Sőt meg kell mondani, hogy a Kamuthyék ősei csak a XIX. század második felében jöttek be Magyarországba. Akkor még a *Kamutzer* nevet viselték, s meglehetősen alacsony üzérkedéssel foglalkoztak. Új hazájukban már nem megvetendő vagyonra tettek szert, s tempós gyorsasággal emelkedtek az úgynevezett úri osztályba. Eredetük rokon sok más családéval, mely az „örök harc" korában előkelőnek és törzsökösnek számított. A Kamuthy-vagyon a régi osztrák monarchia összeomlásának idején szerencsétlen tőzsdei spekulációk következtében némileg megcsappant, s az akkori Kamuthyak siettek közhivatalokban helyezni el gyermekeiket. Számos Kamuthy futott meg fényes hivatalbeli karriert. A család ekkor már régi keresztény volt, és *thy*-nal írta nevét.

Így régi gazdagságuk társadalmi fényre váltódott át, mely azóta egyre nemesedett, az emlékek és feledés kettős patinájával. Elza szülei és rokonai egy konzervatív hivatalnokarisztokrácia oszlopos tagjai voltak, ami a háború folyamán előnyös helyzetnek bizonyult, épp ez lévén a kaszt, mely összeköttetéseivel legkönnyebben tudott magának hadi privilégiumokat és könnyítéseket megszerezni. De Kamuthy úr alig élt ezzel közvetlenül és kimondottan. Ő egyszerűen elfogadta, amit a körülmények magától értetően kínáltak. Bizonyos, hogy Kamuthy úr szívgyöngeségét az orvosok nagyobb figyelemmel mérlegelték, mint más közönséges halandóét, s fiára is több tekintet esett a beosztásoknál. Ő mindebben teljességgel passzív szerepet vitt.

- Ha van egy csöpp befolyásom, annak köszönhetem, hogy sohasem kértem semmit, ami gyanús vagy jogtalan - mondta, s ez így is volt. Kamuthy úr méltó öntudattal kelt ki a modern gazdagok ellen, akik mindenféle meg nem engedett úton vonják ki magukat s hozzátartozóikat a frontkényszer alól, s fájdalommal, de büszkén gondolt fiára, aki végül mégis elesett, ezáltal is növelve apja hazafias tekintélyét. A háború adóját éppúgy le kell róni, mint a természet adóját. Kamuthy úr elvileg nem lázadt ez ellen, s voltaképp nyugodt és bölcs gondolkodásmódjának javára írhatta, hogy például itt a légbarlangban is nem kisebb hadi hatalmasság, mint Schulberg professzor, a hírneves orvostanár, baráti közvetlenséggel telepedett mellé fenntartott asztalához.

Schulberg professzor a körzet legfőbb hadiorvosa volt, s ennek a légbarlangnak is orvos-parancsnoka. Hatalmas, hideg úr, konzervatív és begombolkozott, akiről azt mondták, könyvek között él, mint már kevés férfi. Bizonyos, hogy szigorú cölibátust tartott, és senkit sem engedett közel magához, nehogy a társas kapcsolatok ezerféle finom hajszálútjain titkos esengések környékezzék szívét. Mert végső fórumon a körzet emberanyag-utánpótlásáért is ő lévén felelős, mindig maga körül érezte az érzelmeknek azt a nyomott hálóját, mely halálra

ítélt fiatal életek aggódó környezetéből eredve némán fonta be az egész emberi világot. Az orvosnak el kellett zárkóznia a baráti szolidaritás és asszonyi féltések minden szuggesztiója előtt.

Beszélték ugyan, hogy a professzor, rendelőjének párnázott ajtói mögött kevésbé mutatkozott elzárkózónak. De ezeket a néma ajtókat fantasztikus honoráriumok vámjai őrizték. Itt csecsemők s olykor nagy fiúk anyját is tanács és segítség várta, s a hadiorvos működésbe lépett mint önnönmagának antidótuma. A rendelőn kívül annál szigorúbb volt: akár az előkelő kurtizán, aki üzemén túl aggodalmas diszkrécióval viselkedik, s minden bizalmasságot távol tart.

De Kamuthy úr veszélytelennek látszott: tőle nem kellett őrizkednie. S így történt, hogy Kamuthyné éppen azt az embert találta férje asztalánál, akinek neve folyton kísértette, folyton ott ült gondolatainak hátterében. Hányszor tett magának szemrehányást, mért nem kereste föl Schulberget ő maga, ő, mint anya! A férje előtt még csak be sem merte volna vallani, mire gondolt. - „Mit akar? Még azt se tudhatja bizonnyal, hogy egyáltalán sorozzák-e Elzát” - kérdezte Kamuthy úr. - „Akkor már késő lesz! - érezte Kamuthyné. - Most már késő! - kiáltotta némán kétségbeesése, mikor Schulberget meglátta, hogy ott ül férje mellett, szakszerűen magyarázva az új gázálcákat. - Késő már, Elza holnaptól katonaköteles, már nem tudhat, nem merhet csinálni semmit a tanár sem.” - Mégis remegő szívvel lépett az asztalhoz. Mintha a sors rendezte volna ezt a dolgot, a sors akarna valamit...

- Már késő! - ismételte görcsösen, megijedve e váratlan sorsintézkedéstől, mintegy visszahátrálva magában. - Géza előtt nem is lehetne! - S némán nyújtotta kezét a professzor felé, aki a légbarlangok illemkódexének szokott kérdésével ugrott föl zsöllyéjéről:

- Kinek a helyét foglaltam el?

Most szinte jól jött a kisebb félelem, amivel a nagyobbat elleplezhette Kamuthyné! Schulberg Elza helyét foglalta el, s jólesett Elzáról beszélni, másról úgysem tudott volna! Schulberg hosszú előadást tartott az egyetemi légbarlang kitűnőségéről.

- No látja! - mondta Kamuthy úr.

- Ott igazán nincs ok az aggodalomra. A tantermekből a hallgatóság pár perc alatt átvonulhat a könyvtárba, mely ugyanolyan védőberendezésekkel van ellátva, mint a klinikák. - És Schulberg a légbarlangok fenntartásának és ellátásának szörnyű költségeiről kezdett beszélni. Az állam, mely tömegesen kényszerül ezekről gondoskodni, nem áldozhat egyre-egyre annyit, mint a privát intézmények s kisebb jogi személyek, amilyen az egyetem.

- A privát légbarlangokat mégis betiltották - mondta Kamuthyné, mintha egy hatalmassághoz beszélne, amelynél végre panaszkodhatik és reklamálhat. - Milyen más lenne a veszély óráit otthon és családi körben élni át, távol a világ szemétől!

- Ne higgye, asszonyom, rosszabb lenne! Az ember nyugodtabb, ha társaságban van, s jobban uralkodik idegein ha mások foglalják el. Ha idegenekre kell tekintettel lenni...

- De tanár úr, hisz ez borzasztó! - kiáltott Kamuthyné. - Ha én például a gyermekem életét megmenthetném azáltal, hogy egy tökéletesebb légbarlangot építtetek, és a pénzem megvolna rá, és nem szabad...

A férj és az orvos egymásra néztek. Ez az asszony még teljesen a régi kapitalista ideológiában élt.

- A gázvédelemhez szükséges anyagok nem állnak korlátlanul rendelkezésre - szólt Schulberg. - Az állam nem tűrheti, hogy a gazdagok ezeket a saját részükre vonják el. Olyan ez, mint a kenyérjegy.

- Életjegy - mondta keserűen Kamuthyné.

- Ez a helyes szociális politika - hangoztatta Kamuthy úr. - Nem is említve, hogy a privát légbarlangok nem volnának többé ellenőrizhetők. Megszűnne a gázvédelem fegyelmi hatása.

Ó, a fegyelem! Kamuthyné gyűlölte ezt a szót, pedig most minden ennek a nevében történt. Még itt is, az első osztályban, hol a gazdagok gyűlhelye volt, egy szigorú egyenruhás úr járt körül, s azonnal szóvá tette a legcsekélyebb vétséget a légbarlang katonás szabványai ellen.

Nem kell hinni, hogy ezek az „első osztályú csarnokok" valami fényűző és kényelmes helyiségek lettek volna. Kellemetlen, zsúfolt várótermek voltak, s itt sem hiányzott a remegő és folyton csitított gyerekek nyafogása, a zsivaj, szorongás és ételszag. Szennyes és szakadt párnájú padok nyújtottak ülőhelyet, s akik idegen körzetből tévedtek ide, gyakran a padlóra kényszerültek telepedni.

A falakon rendeletek és tilalmak táblái csüggtek. Kamuthyné fájdalmasan érezte a dohányzás tilalmát, mert idegességében egyik cigarettát a másik után szokta színi. A szigorú úr a fülkéket vizsgálta végig. A termet ugyanis fülkék szegélyezték, alvásra berendezve, mint a luxus-vonatok hálófülkéi. Az egyikből keserves vonítás, vinnyogás hangzott ki.

- Kinek a kutyája visít?

- Istenem, már megint Aidát akarják bántani! - kiáltott egy hervadó nő, hisztériás arccal. - Kérem, a fülkét én béreltem, és a kutya a fülkében van...

- Tessék fölmutatni az engedélyt!

A hölgy izgatottan keresgélt ridiküljében.

- És akkor is - folytatta a szigorú úr -, a légbarlang csendjének háborítása tilos. Tessék a kutyát azonnal elhallgattatni!

- Hogyan hallgattassam el?

A kutyás nő tanácstalanul nézett körül.

- Adasson neki egy injekciót! - mondta valaki.

- Hogyisne, a drága orvosi anyagokat pazarolni! - kiáltott másvalaki.

- Mért nem irtják már ki végképp ezeket a nyafka dögöket? - kérdezte egy harmadik, s fejtegetni kezdte, hogy minden kutya az emberek elől fogyaszt étket, és szív el levegőt.

Aida úrnője ideges zokogással merült el a közrészvétlenség árjai közt. Csak Kamuthyné szívében visszhangzott valami...

- Rettenetes! - kiáltotta. - Még egy kutyát sem szerethet az ember! Még azt is folytonos aggódással és fájdalommal kell megfizetni. Hát semmi pénzért ne lehessen szerezni egy kis helyet, ahol eldughassuk a kedves lényeket, akikhez ragaszkodunk? Nincs sehol menekvés, nincs egy zug az egész világon? Jobb volna otthon maradni és meghalni...

- De mi lelte magát? - kérdezte Kamuthy úr. - Hogy lehet így fölizgatódni egy idegen kutyáján?

- Ó, maga! maga persze a saját kutyánkon se nagyon izgatódott.

- Mért? Mert nem engedtem behozni ide, mikor az tilos volt?

- A fülkében nem lett volna tilos.

- Látja, hogy mennyi kellemetlenség van azzal is. Aztán Elza gyermek volt még, csak nem akarta volna, hogy egy szűk fülkében aludjon egy ilyen bolhás állattal? Sokszor magyaráztam már ezt, Lívia, mért hozza mindig elő?

- Kérem, Géza, legyen maga csak önző a saját javára, ne kegyetlenkedjen még a lánya nevében is! Hát nem borzasztó ez, szegény kis Borzasom! Egy ilyen drága csöpp életet föláldozni, csakhogy egypár bolhacsípéstől megmentse a lányát... Vagy inkább magamagát, mert hisz, ami a lányát illeti, maga a lányát is...

...óh, a lánya életét is képes volna föláldozni - fűzte tovább fellázadt gondolata -, csakhogy egy kis kellemetlenségtől megkímélje magát!- De ezt nem mondta már, hirtelen félbeszakította beszédét, és Schulberghez fordult, érezve, hogy az fölemelkedni és búcsúzni készül. Valami ijedt és reménykedő ösztönnel akarta őt mindenáron visszatartani és beszédbe vonni - noha már késő! és noha Géza előtt nem is igen beszélhetne vele! - Ijedt, gyors, ideges csevegésbe kezdett.

KUTYÁK, SZIGETEK, MÉCSEK

- Képzelje, tanár úr, volt egy gyönyörű kiskutyánk, foxi, drótszőrű, ma már alig látni ilyet. Borzas volt a neve. Különösen a lányom védence volt. Ő is siratta meg legjobban! Mikor jött az a tilalom, először nagyon megijedtünk, de aztán megnyugodtunk, hogy bevisszük a fülkébe. Mármost képzelje! az uram ezt alattomosan otthon hagyta vagy visszaeresztette, mit tudom én! Én csak akkor vettem észre, mikor már itt voltunk. Én akkor nem tudtam törődni semmivel. A fiam csak nemrég esett el. Magamat is szinte erőszakkal kellett mindig a menhelyre kényszeríteni. Legszívesebben otthon maradtam volna, hogy megfulladjak... Mikor aztán hazamentünk, a kutyus ott ült a díványsarokban, ahol mindig ülni szokott, csakhogy holtan!... Hát nem borzasztó? Én még kislány koromban, akkor még lehetett utazni, láttam Pompejiben a láva közt megtalált kutyát; de az mégis egész más, mikor az ember a saját kedves állatját látja így viszont. - Kamuthyné nyújtotta elbeszélését, nehogy a professzor rést leljen a távozásra. - És el kell gondolni, hogy ez nem volt az egyetlen, mindenfelé hevertek az utcán és a házakban a kedves állatok hullái... Hány embert vigasztalt ebben a sok szomorúságban egy-egy ilyen megszokott kis kegyenc! És még ezt a csöpp vigaszt is sajnálták! Ó, milyen jeleneteket láttam én akkor, hogy akarták reménytelenül, csomagokban vagy kabát alatt belopni sokan a halálra ítélt kutyust vagy madarat, sokan inkább maguk pusztították el, vagy kiröpítették a veszedelmes levegőbe!

- De hát muszáj volt - mondta a professzor. - Képtelenség volt tovább tűrni már. A légbarlangok valóságos Noé bárkájához hasonlítottak, csupa állatzsivaj és bűz! Mégsem lehetett az állatok kedvéért külön helyiségeket berendezni s növelni a gázmentesített térfogatot, melynek minden köbmétere drága. Egészségügyi szempontból is meg kellett ezt oldani.

- Tetves galambokat hoztak - tette hozzá Kamuthy úr. - Minden vénlány nagy kalitkákkal jött. Az ember nem a bombáktól süketült meg, hanem a kutya-macska hecctől.

- És ma jobb így, mondja? - fakadt ki az asszony. - Azelőtt lovak szaladgáltak az utcán, én még erre is emlékszem. Kutyák ugattak a kapukban, és cicák ültek az ablakokban. Ma olyan ritka a kutya, mintha majom vagy papagáj volna. - És Kamuthynéban fölrémlett ennek az egész világnak különös üressége, melyben az Ember egyedül maradt. - Csak a gazdag

fülkebérlő tarthat még állatot, a háborús demokrácia nagyobb dicsőségére. Az ember kiirtotta a többi fajtákat, csakhogy fesztelenebbül irthassa a magáét.

- Én nem értem, hogy lehet az állatokon siránkozni - mondta Kamuthy úr. - Nem pusztul elég ember napról napra? Valóságos büntetendő cselekmény az ilyen rosszul elhelyezett szánalom. Hát aki a halálos betegét kényszerül hagyni, hogy otthon fulladjon a gázban, mert nem cipelheti ide elég gyorsasággal? De nem is kell betegnek lenni, mindannyiunkat érhet baleset. Csupa harcban és veszélyben élünk, és maga az állatokat sajnálja?

- Saját veszélyét érti - gondolta Lívia: Kamuthy úr minden látszó fölény s kedélyes sörözés mellett is mindig drukkolt egy kicsit a légbarlangban... Mégis az asszony valahogy találva érezte magát férje szavaitól... Elza neve nyilallt a szívébe. Hisz mit neki az állatok, de mit neki az emberek is! Neki csak Elza fájt, minden más csak ürügy volt ajakán.

De Schulberg professzor, udvariasan s egy hadi méltóságnak kissé felelőtlen liberalizmusával, védelmébe vette a gyöngéd asszonyi érzéseket. Az élet harc és veszély; de ki ne gyászolna minden kis eleven szigetet, ami még kívül áll e harcon?... Noha igazában melyik élőről lehet mondani, hogy kívül áll?... Schulberg orvos volt, s világnézete szigorúan természettudományos.

- A legkisebb élőlény is harcol! De az állatok harca még naiv és öntudatlan. A mi szemünkben valóságos békés csendélet az. A mi emberi harcunkról még ők nem tudnak semmit... Ezért üdítő számunkra az állatok társasága, ma, mikor az emberek között már nincsen semleges. Én nagyon megértem azokat, akik egy kedves állathoz ragaszkodnak. Bár mint légbarlangok parancsnokának, sajnos, mindenképp meg kell a dolgukat nehezítenem.

Most jelt adott a rádió, s a suttogás egyszerre elakadt mindenfelé. Noha az előkelőség tízparancsolata a légbarlangok első osztályaiban lehetőleg elfogulatlan klubtónust írt elő, senki sem tudta egészen elrejteni izgalmát. Kamuthy úr nyaka kidagadt, és szemei megmerevedtek. De mindez csak egy pillanatig... A rádió nem hozott semmi újat. Csak a parlamenti híradást darálta le ismét, még egyszer végiggyötörve Kamuthyné idegeit, s leckét adva abból, ami ennek az egész háborús világnak örök penzuma volt: ülni és várni, tovább és tovább szenvedni a bizonytalanságban, szenvedni és aggódni és várni és várni...

A légbarlangbeli emberiség megszokta már ezt a bizonytalanságot, s csöppet sem lepődött meg, hogy új hírek helyett megint csak a női frontkötelezettség jól ismert propagandáját kapta. Ez a téma is elég izgató volt. A társalgás önkénytelen a nők frontjogára fordult. Kamuthyné szíve hangosan dobogott. Most itt az alkalom! Hisz a professzor oly megértőnek, oly liberális gondolkodásúnak mutatkozott! Érthető: idős ember; egészséges férfiban ritkán látni manapság ily haladt életkort. Nyilván él még benne valami a háború előtti ideálokból... Kamuthyné megpróbálta égőbb tájak felé vinni a diskurzust.

- Hát nem borzasztó ez is, tanár úr? Eddig legalább mi nők nem vettünk részt tettleg a harcban. Mi voltunk az a bizonyos sziget! Mi ápoltuk a kultúra Vesta-mécsét! Ha mi is itt hagyjuk...

- Bizony minden játékot itt kell hagyni... A harc nem tűri, hogy valaki mással foglalkozzék.

- Maga beszél így? Hiszen magának is könyv van a kezében. S ez nem valami hadi könyv. Maga is mással foglalkozik.

- Meg kell csalni a légbarlangi „hosszú órákat”...

- De ez nem légbarlangi olvasmány... Nem olyan mai szemét, ami csak arra jó, hogy addig se gondoljunk a bombára. A szolid kötésről látom, hogy háború előtti irodalmat olvas.

- Erről a dekadens kedvtelésről nem tudtam leszokni...

- De... feleljen egyszer komolyan... Hát nem a „kultúra védelmében” harcolunk, „a keleti barbársággal szemben”? Ha már a nők is katonák lesznek, ha senki sem foglalkozhatik mással, mint a harccal: hova lesz akkor a kultúra? Hova lesz az egész híres szellemi műveltség?

A tanár csakugyan komollyá vált.

- Drága asszonyom, az úgynevezett szellemi műveltség csak múló fázisa volt az emberi fejlődéstörténetnek. Aki járatos a XX. század első felének irodalmában, nagyon jól tudja, hogy a kultúra már ekkor elérkezett önmagának bizonyos negációjához. Az emberi szellem, mennél tovább haladt az önismeret útján, annál jobban belátta, hogy fajunk nem a kultúrára született. Mi az a kultúra? Melléktermék. Az erőfelesleg levezetése. Az emberi faj igazi célja, mint minden életé, a cselekvés, a harc, a küzdelem...

- De hát akkor mire való volt minden szellemi erőfeszítés, annyi száz meg ezer éven át?

- Hogy ezt a célt tudatossá tegye. Hogy aztán minden erőt, minden energiát kiszámítottan állíthasson a cél szolgálatába. Mihelyt ez megvalósult, a szellemi kultúra nyilvánvalóan feleslegessé vált.

- Rettenetes elgondolás.

- Nekem is elég lesújtó, asszonyom. Én magam is még abból a régi világból vagyok, mikor az orvosnövendék még azt hitte, hogy nem az öldöklés, hanem az életmentés, nem a harc, hanem az önzetlen tudomány szolgálatára végzi tanulmányait. De hiába, az élet, a fejlődés nagyobb úr. Nevet a mi sajnálkozásunkon.

- És a kultúra védelme?

- Az nem árt... frázisnak. Szellemi fegyvernek a harc céljaira.

ERKÉLY, GÁZJELZŐVEL

Kamuthy Géza nem bírta tovább hallgatni ezt a fejtegetést. A tanár nagyon is tudós volt, s úgy beszélt, mint egy nő. Kamuthy urat nem érdekelték a történeti problémák. Annál inkább érdekelte volna valami hír erről a jelenlegi gáztámadásról. Mint a legtöbb ember az örök harc korában, Kamuthy úr is napról napra s óráról órára élt. Ami holnap vagy holnapután történhetik, nem nagyon izgatta. Besorozzák-e a leányát vagy nem, az a jövő titka volt, s az apa régen megtanulta, hogy a jövőt legbölcsebb a háborús gondviselésre bízni.

Ellenben a jelen veszély nagyon is aktuális. Miért nem érkezik semmi hivatalos közlés? Miért oly csöndes a levegő? Még nem kezdődött meg a bombavetés? Vagy egészen el is marad? Vagy olyan távol van, hogy a zaj nem ér idáig, s csak a néma gáz küldi el hömpölygő hullámhadát? Vagy zajtalan bombákkal kísérleteznek? S egyáltalán milyen gáz folyik az utcákon? Meddig kell szorongva ülniök e bűzben, mely már kezd nyomasztóvá válni? (Mert a légbarlangokban mindig bűz és rossz levegő volt, még az első osztályban is, dacára a szétpermetezett illatszereknek.)

- Nem értem, hogy nem kapunk semmi hírt. Miután a rádió működik, a leadó nem szenvedett...

A professzor óráját nézte.

- Jelentést kell tennem a központnak. Talán sikerül megtudni valamit.

Kamuthyné irigyen látta eltűnni a telefonfülkében. Ő is szerette volna füléhez emelni a kagylót - ó, ha a légbarlangok egymás közt beszélhetnének s ő megtudhatna valamit Elzáról! De csak a központtal volt kapcsolás, s privát beszélgetés egyáltalán tiltva.

Semmiféle információ nem volt lehetséges - hacsaknem hivatalos úton.

Schulberget itt is, ott is föltartották a kérdezősködők. Az orvosparancsnok szigorúan elzárkózott arccal tört utat magának. Kamuthyné az asztalon maradt könyvet lapozgatta. Ez némi remény és zálog volt. Másképp azt lehetett volna gondolni, hogy vissza se jön a professzor: „lekapcsolják útközben", mint mondani szokás...

Kamuthy úr is türelmetlenül várta Schulberget. De ő nem gondolt rá, hogy ne jönne vissza. Látta, hogy a tanár valósággal belemelegedett a feleségével való társalgásba. Vitatkoznak, de megértik egymást. Schulberg kevés emberrel tudott ily közös témát találni. A szó a szótalannak olyan, mint az ital a szomjasnak; s kivált ebben a fojtott miliőben. A professzor mindig egyedül szokott ülni, vagy a parancsnokság tagjai közt, hivatalosan, ami nem számít.

- Nincs barátságtalanabb, mint egyedül ülni a légbarlangban - filozofált Kamuthy úr. - Van-e hír, professzor?

- Jöjjenek - mondta Schulberg, mint egy nyájas fejedelem, titokzatosan. - Jöjjenek egy kis friss levegőt szívni velem.

Liftre szálltak. Óvatosságból hozták a maszkokat is.

Két légzáró ajtón s a köztük levő kis gázkamrán át egy szabad erkélyre értek ki, mely magasan nyúlt a kihalt város fölé. Az utcák messze cikáztak alattuk, mint egy mozdulatlan térkép, vagy mint építészeti rajzok, melyek lakatlan épületeket ábrázolnak. Üresnek hatott a világ, s maga a tiszta levegő idegenül, kissé ijesztően csapta meg orrukat. Körös-körül ritkás távolokban, mozdulatlanul nyúltak égnek szűrősapkáikkal a hosszú légkürtők, amik közül nem lehetett tudni, melyik tartozik hozzájuk.

- Nem kell fölcsatolni - mondta a professzor, amint önkénytelen mozdulattal gázálcáikhoz kaptak.

- Mi van? Mi történik? - kérdezte elfúló hangon Kamuthyné.

- Semmi. Semmi a világon. Meg se kezdődött a támadás.

Fölmutatott a nyílt láthatárra, föl az égre, a földgumiból vont ormokon túl.

- Itt messziről láthatjuk, ha repülő jön. Lesz időnk fölcsatolni vagy visszamenni.

Kamuthyné remegett az izgalomtól. Eszébe jutott a riadt tolongás az ajtók körül a zárás előtt: az elkésett menekvők, kik rémültükben már az utcán fölkötötték a „mackót", s mint ormányos rémalakok jelentek meg a küszöbön. S ők most itt állnak a szabadban, szabad orrlyikakkal, míg ott benn a tömeg reszketve szorong a fulladt levegőben.

- Hátha mégis... hátha itt lep a gáz?... - aggályoskodott Kamuthy úr.

- Akkor is lesz időnk, míg e magasságig fölemelkedik.

- De ha színtelen, honnan látjuk azt?

- Bármely gáz jelenlétét és magasságát konstatálni tudjuk. - Schulberg megnyugtató mozdulattal jelezte az épület falára fölszerelt készüléket. Kamuthy úr bámulta a védelmi technika tökéletességét, s a közvetlen félelem elcsitultával megszűnt a veszélyben való hite is.

- Szóval ma megint elmarad a hacacáré.

- Még nem tudhatjuk. De könnyen lehetséges.

- És nem szokatlan mostanában.

- Tény, hogy többször megadták a vészjelet olyankor is, mikor semmiféle támadás nem következett.

- De hát mért rémítik így a lakosságot? - kiáltott Kamuthyné. - Mért zavarnak el hazulról hiába, mért zárnak ebbe a rettenetes levegőbe, minek ez az egész drága komédia?

- Bizonnyal gyakorlat - szólt a professzor. - Hogy a fegyelem megszokottsága el ne kopjon...

- Vagy lehet politika - tette hozzá Kamuthy úr. - Szükséges intézkedés, de nem külső, hanem belső ellenség ellen. - Az erkélyen nádfotelek voltak, s Kamuthy úr letelepedett az egyikbe, és szivarra gyújtott. - Itt csak szabad? - kérdezte.

- Sőt! - A professzor cigarettával kínálta Kamuthynét, aki mohón kapott érte. Schulberg a gyufát óvatosan a mélybe ejtette, és utánanézett. A fácska égve ért az aszfaltra. - Így puhatolták régen a bányaléget.

De Kamuthy úr témájánál volt s tovább beszélt a „belső ellenségről". Még mindig vannak fanatikusok és kétségbeesettek, akik a háború lehetetlenné tételéről álmodoznak. Szökevények ólálkodnak a sötétben. Némelyek elkeseredett tettekre szánják el magukat, csakhogy a hadi érdeknek árthassanak. Merényletek történnek, amikről a közönség persze nem tud meg semmi bizonyosat. Mégis mostanában megint többet hallani ilyesmiről: s talán ezzel függnek össze ezek a hamis gázriadalmak.

- Az előbb is a kapunál egy jelenetnek voltunk tanúi a feleségemmel...

- Efféle mindig akad.

- De különösebbek is esnek, professzor. Hallottam híreket. Minduntalan hallok. Vannak, akik az utcákon kitörnek, kétségbeesett véleményeket hangoztatnak, megzavarják a gyűlések lefolyását...

- Egy rókusi gyűlésen csakugyan volt valami...

- Én először megakadtam, mikor ez a nagy gyűlésezés megkezdődött... Mért engedik ezt meg? Nem veszedelmes ez? S gondoltam magamban, ahol nőkről van szó, mindjárt vége minden fegyelemnek... Csak most látom, milyen bölcsen volt ez kigondolva.

Kamuthy úr mint egy diadalt jelentette a hadvezetőség bölcsességébe vetett hitének helyreállát. Nyilván igaz, amit szerte beszélnek már.

- Mihelyt valahol komolyabb rendzavarás fenyegetne, megszólalnak a szirénák, és akkor aló mars!...

- Lehet benne valami - mosolygott a tanár.

- Egészen bizonyos. - Kamuthy úr csak azt nem bírta megérteni, hogy még most, az ötödik évtizedben is akadnak, akik nem nyugosznak bele, hogy az Örök Harc korában élünk, és nem vonják le ennek összes konzekvenciáit. Holott nagyon jól tudják mit jelent a legkisebb mozdulat is, mely a háború óriás gépezetével összeütközik! Kész öngyilkosság! Biztos halál!

- Öngyilkosok is mindig akadtak - mondta Schulberg. - S van, aki a haláltól való félelmében lesz öngyilkos. Ez is egyfajta neurózis, s megvan a percentszáma.

Kamuthyné nem bírta ki tovább: minden érzése föl volt zaklatva. - Hát lehet erről ilyen hidegen beszélni? - A haláltól való félelemben?! - De hátha nem a magunk haláláról van szó, hanem másvalakiről, a gyermekünkről, arról a lényről, akiben inkább élünk, mint magunkban, és akit tehetetlenül kell átengednünk a legborzasztóbb szenvedéseknek, szennyeknek és megsemmisülésnek?!

- Én tudom, mi az! Egyetlen fiamat adtam oda! - A lányát nem is említette, nem akarta említeni. Belőle nem a saját aktuális ügye beszélt most, hanem az igazság, minden kétségbeesettek igazságának ügye! Kamuthy úr nagyon rosszallólag nézett, a tanár azonban megértő volt, mint mindig. Bizonyos fokig mindenki neurotikus, még ő maga is! Egészen egészséges az lenne, aki minden idegével bekapcsolódna a nagy kollektív harcba, s nem is élne egyéni életet.

- De amint keményebb és szigorúbb lesz a játék, sokszor bizony szeretnénk már kiállni belőle - mondta, és fölemelkedett, mert hivatalos személy létére nem hagyhatta el soká a légbarlang helyiségeit. - Nem bírjuk idegekkel. Némelyik toporzékol és rugdalózik is. A normális ember a harcra született, s a neurózis tipikus tünete ez a békevágy. Ami néha szintén elég harcias formában jelentkezik.

- Hát csoda? - kérdezte Kamuthyné, s szavai kifakadtak, mint a könnyek: hát már a békére vágyni is betegség? De hiszen mindenki a békére vágyik! A legerősebb harcos is a háború végét kívánja! Éppen azért, mert győzni kíván! Mielőbb győzni kíván! És a győzelem békét jelent. A harcos állam maga is mielőbbi békét kíván! - Kamuthyné valami izgatott logika szavait dobálta; de Schulberg megint csak mosolygott erre, a tények mosolyával.

- Azt alig hinném, asszonyom, arra ma senki sincs berendezve. A béke ma általános fölfordulást hozna...

- Társadalmi bomlást és gazdasági fölfordulást - tette hozzá Kamuthy úr.

- Nincs állam, amelyik ezt kívánhatná - folytatta a tanár. - A harc már oly tökéletesen meg van szervezve: az élet nem térhet vissza primitívebb és szervezetlenebb formák közé. A győztesek lennének legnagyobb zavarban. Az ő vállukra szakadna a káosz!...

- Mégis mintha mindenáron és minél előbb győzni akarnának! Most már a nőket is a frontra viszik... - Kamuthyné rögeszmeszerűen tért vissza egy pontra. De a tanár, elvetve cigarettáját, mint aki siet már, csak annyit válaszolt, hogy ilyesmi nem hozhat fordulatot.

- Minden ilyen intézkedést megtesz egyidejűleg az ellenség is, mind a két fél, s ha nem kezdi az egyik, kezdi a másik. Ez a háború természetes logikája, hogy mindig több és több erőt von magába...

- Egész a végső kimerülésig! - kiáltott Kamuthyné, és szíve elszorult: ó, meg nem áll ez a pusztulás, amíg van a földön pusztítanivaló!

- Kimerülésről nem lehet szó - mosolygott az orvos. - Az régi háborúk frázisa volt, ma már el se képzelhető. - S Kamuthy úr is témájánál volt újra... A mai szervezettség! Ezek a hatalmas szövetségek, amik a fél világot beborítják, s már eleve úgy csoportosultak, hogy semmi szükséges terményben ne lehessen hiány! Az emberanyag kimeríthetetlensége! Az elosztás és utánpótlás matematikája!

- Valóban nincs okunk attól tartani, hogy kimerültség miatt kelljen befejeznünk a háborút.

- Sem nekünk, sem az ellenségnek - tette hozzá gúnyosan a tanár.

- De mégiscsak hinnünk kell, hogy egyszer vége lesz! - kiáltott az asszony. - Mert ha nem hiszünk ebben, ha nem hiszünk ebben... Hisz a gyerekeket is arra tanítjuk: „Hinnünk kell a végső győzelemben s a békében” - rebegte titkosan könyörgő hangján.

- S az utolsó ítéletben s Krisztus országának eljövetelében – tette hozzá a professzor, és óráját nézte. - Muszáj visszamennem, biztosan keresnek már. De maguk maradjanak. Majd értük jövök; semmitől se kell félni! És mégiscsak más itt a levegő!

Kamuthyné azonban izgatottan ugrott föl, mintha attól félne, hogy a tanár elsurran mellőlük, mielőtt még csatlakozhatnának.

- Nem, nem! itt ne hagyjon, az istenért!

S Kamuthy úr is inkább a jó büdös légbarlang mellett döntött. Annál inkább, mert hirtelen erősödő berregés keverte a szürke levegőt, s egymás után két röpülő szegte át a házak fölött táruló égkarajt.

ELSŐ JEGYZET
A KÖNYVRŐL, AMIT SCHULBERG PROFESSZOR OLVASOTT

Ez a történet nem jegyez föl mindent. Délutántól késő éjszakáig hosszú az idő, s mint mondani szokták: „légbarlangi óra duplán számít". Nem állhat itt szó szerint mindaz a beszélgetés, mely Kamuthyék és Schulberg között lefolyt.

Így Schulberg elmélkedéseinek egy része csak zárójelben s összefoglalva kaphat helyet. Ezek ahhoz a könyvhöz fűződtek, melyet Kamuthyné a professzor kezében pillantott meg. Schulberg mindig őrzött olvasnivalót légbarlangi fülkéjében. Gyakran lehetett látni, egy-egy ódon kötetre hajolva, egyedül asztalánál s rezzenés nélkül a legvadabb bombázás közt. (Ilyen látvány különösen imponált az Örök Harc gyermekének.)

A könyv, melyet ezúttal olvasott, csakugyan még a régi békeidőből maradt, s annak szellemét tükrözte. Ez volt az a korszak, melyre Kamuthyné mint az emberi kultúra és boldogság letűnt érájára tekintett vissza. Annál meglepőbb Schulberg okoskodása, aki azt szerette bizonyítgatni, hogy ez a boldog békekorszak - kivált amint a XIX. század már a XX.-ba fordult - oly társadalmi ideálokkal volt tele, melyeket az Örök Harc Kora valósított meg.

- Igen, a mi mai világunk... Annak a sokat bámult kultúrkör szaknak mi voltunk a végső eszménye. A XX. század szemével tekintve az örök harc társadalma: a tökéletes társadalom.

S mikor látta Kamuthyné meglepetését, megpróbálta pontokba foglalni a XX. század békeéveinek vágyait s eszméit, melyeket az Örök Harc Kora beváltott.

1. Ahogy Kamuthy úr megjegyezte, az egymásra utalt nemzetek ideális csoportosulása jött létre. Ez gyakorlatilag megvalósítja a nemzetközi egyesülés gondolatát, mégsem adva föl a harcos nemzeti lét önérzetét sem. A nacionalizmus és nemzetköziség régi ellentéteit sikerült így összeegyeztetni. Ellenségeink nemzetközi jelszóval küzdenek; de mi is vagyunk oly nemzetköziek, mint ők, s (harci egységeik különállásában) ők is vannak oly nemzetiek, mint mi.

2. A hadi érdekek a szövetséges nemzeteket egyetlen gazdasági egységbe, hatalmas szervezetbe kényszerítik. A központi vezetés lehetővé teszi a termények racionális elosztását, s megszünteti mindazokat a bajokat, amik a béke idején az egyes nemzetek gazdasági különállásából következtek. Kamuthy úr erre is helyesen rámutatott.

3. Egyáltalán: a XX. század irigyelt kultúrája a gazdasági kérdést tekintette az emberi boldogság titkának; s mégis egyre távolabb juttatta a megoldástól. Ez a kérdés az örök háborúval a legtermészetesebb megoldását nyerte. A munkanélküliség s a vele járó nyomor megszűnt. Az állam saját érdekében kényszerül katonáiról gondoskodni. S minthogy lassankint az egész lakosság a harcba vonódott: a szocializmus álma valóra vált. Nem mintha éhezés, sőt éhhalál is nem fordulna elő elég. De a harcolónak semmiféle szenvedéstől sem szabad visszariadni. Az éhhalál a hősi halál egy neme lett, amelyért senki sem panaszkodhat...

4. Fölmentve az anyagi gondoktól, e tökéletes társadalom embere minden erejét a közös cselekvésnek szentelheti. Maga a társadalom aktivista, azaz cselekvő, a felfokozott erőknek abban a lázában, amelyet csak a harc jelenthet. Minden ember teljesítőképességének maximumát adja, s energiáit maradék nélkül kiélheti. A nők hadba vonásával végképp eltűnnek azok, akik a háborúban nem cselekvők, hanem szenvedők voltak. Aki marad (mint a Kamuthy úrféle rokkantak): azokat aligha lehet szenvedőknek mondani.

5. A tökéletes társadalom kollektív. Az egyén teljes erejével áll az összesség szolgálatára, s mindenben alárendeli saját érdekeit a közös érdeknek. Ez sohasem valósult meg oly szépen, mint az örök harc korában. Ez a háború az önfeláldozást mindennapi élménnyé tette, és a hősi halált (melyet már a római költő legszebb halálnak nevez) csecsemőktől az aggokig mindenkinek hozzáférhetővé.

6. A cselekvő és kollektív élet kizárja a dekadens kultúrát, mely köztudomás szerint a régi Európa egyik rákfenéje volt. Mindaz, ami az akaratot bénítja, a cselekvést gyengíti, az erkölcsöket rontja, a fantáziát megfertőzi, az egyén önérzését fölcsigázza, az öncélú művészet, a szellemi tudomány, a metafizikai gondolat, az érzelmi komplikációk kultusza, eltűnt, vagy leszorult azzá, ami! Üres játékká, melyet senki sem vesz nagyon komolyan.

- Ismétlem, asszonyom - mondta Schulberg -, én személyileg még a régi, dekadens kultúra gyermeke vagyok. De nézze ezt a régi, békevilágból való könyvet. Egyáltalán nem politikai mű, nem szól társadalmi, gazdasági vagy nemzeti témákról. Egy tudós életrajza, s egy hírhedt tudományos kísérletet ír le. De szerzője, egész magatartásával, ahogyan hősét s magát az önzetlen tudományos kutatást tekinti, elárulja a társadalmi eszményt, melynek ő is szolgálatában áll. Főleg az előszóban. Itt a tudománynak a gazdasági élettől való függését s a társadalmi harcban való szerepét hangsúlyozza, s az igazság kritériumául a hasznosságot hirdeti... - Schulberg föllapozta az előszót, mondatokat idézett, egész bekezdéseket...

A könyv, mely e hosszas fejtegetésekre alkalmat adott, egyike volt azoknak az úgynevezett „regényes életrajzoknak", melyek a XX. század közepén még java divatjukat élték. Hőse egy híres természettudós, kinek nevét egy valóban szenzációs kísérlet s némely különös kaland tette annak idején emlegetetté. Az életrajz írója nem azonosította magát hősével. Inkább bizonyos fölénnyel kezelte, mint egy érdekes kuriózumot. Ahhoz az iskolához tartozott, amely szerette a történelem nagy alakjainak nimbuszát megtépni, s felfedezni bennük a „nagyon is emberit". Hőse, mint biológus, egyike volt az utolsóknak azok közül, akik az élet titkát s az ősnemzés problémáját kutatták. Különös sikere (vagy balsikere) után a kutatásnak ez az iránya teljesen kiment a divatból, annál inkább, mert gyakorlati haszonnal nemigen kecsegtetett, s a tudományos erőket mind kizárólagosabban háborús célok foglalták le. Az örök harc előkészítésének kora volt ez. A fölényes életíró finom iróniával világít rá a disszonáns helyzetre, hogy míg körös-körül óriás népek izgatottan fegyverkeznek egymás ellen, sohasem sejtett emberpusztító gépek épülnek, milliárdok árán, s a városok munkátlanainak éhes tömegei mind fenyegetőbben lepik el az utcát: addig hőse, a tudós, az Isten titkaival játszik, mintha semmi sürgősebb dolog nem volna, s költséges kísérleteket végez, hogy az élet keletkezését e földön meglesse. Ez a tudós inkább Don Quichotte, mint hős; többszörös kudarcai, ámbár véletlen, mondhatnám, kozmikus okokból származnak, a megérdemelt fölsülés benyomását teszik. Életrajzához jól illik előszóul a harc, a cselekvés, a kollektív és materiális érdekek elsőbbségének kifejtése, melyek lépten-nyomon és szükségszerűen megcsúfolják a szellem gőgjét, a békés kultúrakaratot, az elméleti tendenciákat s az egyén lázadó és szeszélyes kíváncsiságát.

Mulatságos volt például olvasni a szavakat, amiket az életrajz tudós hőse egy interjúvoló újságíró előtt mondott kutatásairól. Vezérszólama a régi orosz író híres mondása volt: „Az ember valami nagy." Nem mintha a tudós köteles szerénységét nélkülözte volna.

- Nem énrólam van szó. A tudomány személytelen. Én csak láthatólag illusztráltam azt, aminek elvét és lehetőségét rég tudta már minden szakember. De ez volt az utolsó lépés. Robogunk, röpülünk, a nap rajzol nekünk, a villám világít, nincs távolság. Látjuk és halljuk, ami túl van hegyen és tengeren. A veséket vizsgáljuk, mint az Isten. Tenger alá szállunk, s

biztos utunk van a sztratoszférákba. Ez mind semmi. Ez mind csak külsőség. Csak most hatolunk be a titokba. Az Ember most lett a Természet ura: teremtő.

Joggal is érezhette magát teremtőnek. Mint az Isten, ő sem mindjárt magát az életet hozta létre, hanem az életfeltételeit létesítette, egy valóságos új földet alkotva kicsiben, melynek az életet önmagától kellett kitenyésztenie. Óriási költséggel, s a különböző szakmájú tudósok egész táborkarának közreműködésével dolgozott, geológus, palaeontológus, botanikus és sejtkutató asszisztensek vették körül, s ő maga szinte éjjel-nappal ott ült mozgatható székében, egy különös mikroszkóp előtt, lesve a Kis Föld életjelenségeit.

- Egy egész világ ébredését kell figyelnem - magyarázta. - Ez a miniatűrföld csak a mi szemünknek olyan miniatűr. Voltaképp a maga kicsiségében nem kevésbé gazdag, mint a nagy planéta, amelyiken élünk. Kémiai és geológiai összetétele egészen hasonló. Nedvességi és hőmérsékleti viszonyai ugyanazok. Minden a skálától függ. A legkisebb égitest éppannyi életet és gazdagságot zárhat magába, mint a legnagyobb. Az én kis tekémen minden egy meghatározott mérték szerint sűrűbb és gyorsabb. A Föld egész élete zsúfolódik itt, térben és időben.

- Időben is? - kérdezte az újságíró, kissé elcsodálkozva.

- Természetesen: gyorsabb a mozgás, gyorsabbak a folyamatok. Csak így lehetett elképzelni, hogy bevárható időn belül megjelenjék az élet. Ahogy mappányi területen világrészek férnek, egy nap alatt évszázak gördülnek le. Épp ez teszi a Kis Földet alkalmas tárgyává a tudományos megfigyelésnek.

- Egy mesterséges égitest, egyenesen a mikroszkóp alá - formulázta az újságíró.

- Úgy van. Annál inkább, mert az élet, ami ezen a kis gömbön tenyészni kezd, valóságos mikroszkopikus jelenség lesz. Azért kell ez az új szerkezetű optikai készülék, mely lassítja a mozgásokat, és nőtteti a méreteket.

Az újságíró maga is odaillesztette szemét az úgynevezett kronomikroszkóp fölé. (Schulberg megjegyezte, hogy ennek a szerkezetnek gyártását, hadicélokra nem lévén használható, azóta beszüntették, s elméletét is meglehetősen elfeledték.) Az újságíró gúnyolódva közli, hogy nem látott egyebet, „csak mintha valami nyálkás sár ülepedne". Ez a sár azonban már eleven volt. A földi élet ősjelensége, mely a kellő feltételek beálltával a Kis Föld talaján is megjelent, megcáfolva azt a hipotézist, mintha az élet idegenből, kozmikus erők folytán, a világűrön át hányódó csírákkal hullt volna földünkre.

Schulberg professzort mindez rendkívül érdekelte. Nem éppen tudományos szempontból. Ebben a tekintetben a Kis Föld története valóban csak egy érdekes kuriózum emlékét hagyta hátra. Kamuthyné még emlékezett gyermekkorából a fantasztikus eseményre: mikor a híres üstökös, melynek csóvája abban az időben légkörünkön átvonult, a laza szerkezeten lebegő Kis Földet a saját gravitációs körébe vonta, s mint valami új bolygót, csöppnyi holdat, magával vitte az Űrbe. Harminc év múlva az üstökös még egyszer elvonult a földközelben: ez volt az a megjelenése, melyről a babonás nép még ma is állítja, hogy az örök harc jövetét jósolta meg. A Kis Föld ekkor ismét a megfigyelés távolába jutott. De ez az idő már sokkal nyugtalanabb volt, hogysem tudományos értékű vizsgálatok maradtak volna. A miniatűr bolygóval igazában csak alkotója törődött, ő azonban a háború kitörését megelőző izgatott napokban váratlanul és rejtélyes módon eltűnt, s vele együtt vesztek el följegyzései.

Kamuthyné erre is emlékezett: valami homályos ügyről beszéltek, egy hadi találmányról vagyis inkább tudományos felfedezésről, melynek titkát a tudós nem akarta hadicélokra átengedni; s ezzel függött volna össze eltűnése.

- A harc győzött az elmélet fölött - mondta Schulberg. - Mint mindig. A Kis Föld és megteremtője lassankint a feledés zsákmánya lesz. Ki is érdeklődne még ily régi történetek s tudományos furcsaságok iránt? Hacsak mi nem, asszonyom. Javíthatatlan könyvbarátok. Olvasni mindenesetre érdekes ez a könyv; mulatságos rajzot ad egy régi tudósról, eltűnésének körülményeit új leleplezésekkel világítja meg, s különös alkotásáról, a Kis Földről, minden tudhatót összefoglal. Képzelje, asszonyom! Ezen a kis golyón azóta él az Élet. A földi élethez hasonló. De gyorsított ütemben. E néhány évtized alatt sok-sok ezer év folyt ott le. A geológiai korszakokon keresztül ma már talán az emberig ért. Talán megkezdte a világtörténetet. Talán már el is végezte. Ha igaz, hogy viszonyai és összetétele pontosan másolják a földieket, ez a történet is mása a miénknek. Csakhogy mikroszkopikus kicsiségben. De minden relatív. A mi nagy földünk - ahogy a régi csillagászok mondják - csöppet sem kevésbé mikroszkopikus a világűr távol napjaihoz képest, mint a mi szemünkben ez a kísérleti bolygó, amit játékból alkotott egy avult tudomány adeptusa. S ha egész nemzetek megfulladnak, ha a fél emberiség egyszerre elpusztul a háborúban: az nem fontosabb esemény a világon, mint e mikroszkopikus történelem szenzációi. Olvassa ezt a könyvet, asszonyom. Kölcsönadom.

Kamuthyné alig tudott figyelni ezekre az elmélkedésekre. Mégis hálát érzett: elviszi és elolvassa a könyvet. Ez a könyv mintha összekötötte volna őt Schulberggel, valami kapcsot teremtett közöttük. Ha a légbarlangban nem tudnának is beszélni Elzáról, azt a halvány reményt, amit a professzor látása költött benne, magával viheti haza, mint a könyvet...

Szükséges volt ezeket elmondani, minthogy a könyv még szóba kerül. De Elza is szóba került, még ezen a légbarlangi estén, éspedig - az asszony hirtelen elhatározásából - mindjárt azután, hogy az erkélyről visszajöttek.

MÁSODIK SZAKASZ
ÉLET A LÉGBARLANGBAN

TOBORZÓ

Benn a légbarlang sistergett, mint egy katlan. Nem az a lefojtott nyüzsgés, ami előbb! Nyoma sem maradt a gázmenhelyek ünnepies nyomottságának... Ezt most másfajta izgalom váltotta föl! A feszültség föloldódott, a gázveszélyt szinte elfeledték, a rádió lelkesítő beszédeket adott le a „női frontszolgálatról". A levegő mindig rosszabb lett, a hangulat egyre jobb, mint a szűk kocsmákban. Az alsóbb emeletek felől éles női éneklés hallatszott, belevegyülve a ventillátorok zúgásába. Vad nők italokat követeltek, mint az újoncok. A légbarlang tisztjei kissé tanácstalan nézték ezt a hazafias fegyelembomlást. Schulberget csakugyan keresték már. Körülvették és föltartották. Telefonon titkos utasítás jött: nem zavarni a lelkesedést! Kamuthyék tétován várakoztak, alig tudtak tájékozódni a zűrzavarban. A tömeg a lépcsők körül tolongott, s kíváncsian szívta az alulról fölhatoló lármát. Egy harcias női menet járta be az egész légbarlangot: némely lány katonakabátot kerített, lehámozva a vigyorgó fiúkról. Mások a gázvédő mackót és gumiruhát vették föl, hogy legalább ezzel öltsenek marcona színt. Üvegszemmel jöttek és ércorral, csörtetve, nadrágban. Kamuthyné izgatottan várta Schulberget, képletesen beléje karolt, az egész lelkével, s bátorságot szedett össze, hogy beszéljen, mert itt volt a végső pillanat.

- Egy percre még, egyetlen percre még, professzor! - kiáltott, amint Schulberg nagyúri udvariassággal az asztalukig kalauzolta őket. - Csak egy percre még üljön le itt, vagy jöjjön vissza majd... vagy mondja meg, hol kereshetném föl - ijedt meg, amint a férje rosszalló arcára pillantott -, muszáj, hogy adjon nekem még egy pillanatot! Hisz maga is bevallotta... maga is sajnálja, hogy minden így kialszik... mégiscsak borzasztó ez!... nekem elesett egy fiam, de van még egy lányom! - s már kétségbeesve tette hozzá: - Ebben a lármában nem lehet beszélni!

- Nem, ez igazán nem alkalmas hely erre, Lívia! - szólt közbe Kamuthy úr, férji korholással, mire Lívia még izgatottabb lett, és most már valósággal is megragadva a professzor kezét, a szemébe nézett, mintha a sorssal nézne farkasszemet:

- Csak azt az egyet mondja meg, tanár úr... csak egyetlenegy szót... hisz mindenről szóltunk, csak erről nem... és itt mindenki ezzel van tele... hát olyan bizonyos már?... csak legalább bizonyosra tudná az ember!... - Kamuthyné elfelejtette, hogy maga volt az oka, ha nem tudott többet. Készakarva elzárkózott a hírek elől, s nem értette a jelentőségüket, mert nem kérdezett róla senkit. - Mindenről szóltunk, csak erről nem! - ismételte.

- Nem ám, csak az imént is! - Kamuthy úr nem szeretett a jövő zavaró eshetőségeire gondolni; de az asszony már föltette lelkét egyetlen kérdésében.

- Maga biztosan többet tud, mint mi, professzor úr!

- Én sem tudhatok mást, mint mindenki - utalt Schulberg a lelkes tömegre.

- De mi lesz aztán? Mégiscsak jobban tudja, mi lesz aztán. Hogy hogyan fog ez a gyakorlatban megvalósulni? Mi fog most következni?

A tanár íróasztalának fiókjára gondolt, ahol már készen vártak az erre vonatkozó titkos utasítások és rendeletek.

- Természetesen a sorozások fognak következni.

- De mikor?

- Nagyon hamar.

- Mikor? Mikor?

- Néhány napon belül. - A tanár kicsit bosszús és kegyetlen volt. - Nem lenne semmi célja, hogy meg ne mondjam. Holnap már úgyis megtudja mindenki.

- De hátha a szavazás másképp dől el? Hát ez már lehetetlen? Teljesen lehetetlen?

Schulberg csak mosolygott.

- De hiszen a konzervatív párt ellene volt ennek a javaslatnak! - kiáltott Kamuthyné. - Még az uram is ellene volt... Úgy vélte, túlságos megtiszteltetés ránk, ha meghalhatunk a hazáért!

- No és, nem volt igazam? - pattogott Kamuthy úr. - Alig ment híre, hogy a dologból lesz valami, s már itt a mindenféle lárma, hisztéria, idegeskedés! Micsoda visítások! alig hallom a saját szavamat. És maga is a siránkozásával! Mondhatom, nagyszerű bizonyítványt állítanak ki magukról! Ez az a nyugalom és méltóság, amivel viselkedni illenék azoknak, akik részt kérnek a haza védelmében?

Kamuthyné csak azt a fél mondatot kapta ki, hogy „a dologból lesz valami". Mit jelent az, hogy „lesz valami"? Még nem bizonyos? Már bizonyos? De Schulberg, valami titkos *Wahlverwandschaft*[95] folytán hirtelen ellenszenvet érezve a kitűnő Kamuthy úr iránt, s megsajnálva az asszonyt, intett valakinek, aki el akarta hívni, hogy várjon, s mint aki megbánta ridegségét, egy pillanatra még le is ült az asztalhoz, mintegy nyugodt és humánus akkorddal akarva lezárni a diskurzust.

- Asszonyom, én is a konzervatív párthoz tartozom, nekem se rokonszenves a nők kötelező hadba vonulása. Nem mintha én nem tartanám méltónak a női nemet... Ezek a lányok - mutatta az ölelkező s kipirult amazonok arcát, kik gázsisakjaikat szellőztették - éppúgy meghalnak, ha muszáj, mint a férfiak. De én afféle utolsó mohikán vagyok, és csakugyan sajnálom, hogy „minden így kialszik". Én még könyvek közt nőttem, bennem is dolgozik az a nosztalgia, amiről beszéltünk. A régi, békés kultúra nosztalgiája, aminek maguk az utolsó őrei, asszonyom. A harc önöket is magába szívja. Én szívesen tartóztatnám ezt a folyamatot. Sajnos, reménytelen.

- De hátha mégis! - lihegett az asszony. - Hisz sokan lehetnek, hisz leszavazhatják...

Az ura gúnyosan nevetett.

- Milyen naiv maga! csak nem gondolja, hogy szavazásra bízzák ezt! Rég el van ez döntve: ami muszáj, az muszáj. Kényszerű és halaszthatatlan - gurgulázta bizonyos elégedettséggel. - Az ellenség megelőz bennünket.

- Látja, bele kell nyugodni ebbe is, mint annyi mindenbe! - ragadta meg most Schulberg a Kamuthyné kezét, kedves és vigasztaló fölénnyel, s barátilag, komolyan kezdte magyarázni: az ellenséges rádiók hullámhosszain egymás után jelentkeznek a hírek: odaát már bevégzett dolog ez; ilyenformán a javaslat ellen szavazni nyilvánvaló hazafiatlanság lenne. A konzervatív párt távol marad, politikai illemből...

- De... férfiak egyáltalán nem vesznek részt... - tördelte az asszony, a hivatalos közlés szavaira eszmélve.

---

[95] *Wahlverwandschaft* - rokonlelkűség; vonzódás.

- A nők pedig lelkesen és honleányi közfelkiáltással fognak dönteni. Nézze csak!

Egy fiatal leány, akiben Kamuthyné, mikor marciális[96] toalettjéről arcára pillantott, a másodosztálybeli kis fitost ismerte föl, odalépett az asztalhoz:

- Egy kokárdát, néni!

Azzal a kacérsággal, mellyel e kor leánykái saját nemük idősebbjeivel szemben viselkedtek, maga tűzte az asszony mellére a kokárdát, amit veszélyes lett volna itt el nem fogadni. Kamuthyné áldozatként tűrte, sápadtan s mereven.

- Ó, minket nem visznek el, édesem! - szólt egy élemedett asszony a közelben. - A hazának csak a fiatalja kell!

A nótázás elnémult: az őrök leintették. A rádióból egy nővezér szónoklata hangzott. A lányok, lábukat lógatva, az asztalokon ültek, és nem figyeltek rá: a fiúkkal barátkoztak, s azokat faggatták, mint jövendő bajtársakat. Teljesen fölszabadulva érezték magukat, s főleg azon az ostromon mulattak, amivel az első osztály helyiségeit bevették. A tapadó gumiöltönyt hanyagul kigombolták, sőt már blúzukat is. Kamuthy úr arról beszélt, hogy ki kellene utasítani innen az illetéktelen elemet: ők is rontják a levegőt.

- Elviselhetetlen ez a hőség! Meddig tartanak még itt bennünket? Hisz már nyilván nem történik semmi... Ámbár az imént két röpülő cirkált... - A lányok azonban elvágott jövőjükön tűnődtek.

- No legalább nem élünk vénségig - röhögött az egyik.

- A statisztika szerint - mondta egy másik - a hadba vonult ifjúságnak átlagélettartama harminc év.

- Az sok, az nagyon sok - mélázott a kis fitos. - Még tizenkét esztendő.

- Csak senkinek sem kívánom ezt a tizenkettőt! - motyogta egy szabadságolt fiú.

IDEGEK

Schulberg úgy érezte, hogy ott ragadt a Kamuthyék asztalánál. Imént hívta valaki, de az eltűnt a kavargásban; a személyzet a betódult nőkkel évődött; asztala mellett idegenek ültek; fülkéjébe nem volt kedve elvonulni, szükség is lehetett a jelenlétére. Egy kicsit kiszakadt rideg megszokásaiból; filozofikus hajlamait izgatta az elébe táruló emberi komédia. Érdekelte még Kamuthyné is, ez a remegő lelkű asszony, aki mintha egy régebbi kor érzékenyebb idegrendszerével élte volna e mostaninak végleg beborult életét... Látta szemében a rettegést, hogy eltávozik. Látta, hogy még beszélni akar vele, még egy szót, még egy szót! A „szigorú úr” lépett az asztalhoz, a telefontól jött. (A központi gázfegyelmit hívta föl.)

- Még mindig nem látnak okot beavatkozásra.

- Ki kell kissé engedni a kedélyeket!

Schulberg mosolygott, a szigorú úr kétségbe volt esve. Kamuthyné minden mozdulatot figyelt; szemével lefogta Schulberget. Végül is kifakadt. Nem bírta, nem bírta már! Bár csak őt vinnék hadba, őt ölnék meg! Hát nincsen segítség? Nem, még az öngyilkosság sem segítség itt! Hogy irigyelte ezeket a lányokat! Ha ő meghalna, Elza csak éppen oly veszélyben volna, mint

[96] *marciális* - harcias.

azelőtt... és ő sohasem láthatná többet! Amíg ő él, még mindig tehet valamit... még jöhet valami! Lehetetlen, hogy ne legyen segítség!

- Semmit sem lehet tenni, tanár úr?... Tegyük fel, hogy volna valaki, akiért érdemes... - Valaki fiatal, akiben frissen él még az, amit ők mind a ketten sajnálnak, magyarázta. Schulberg elnézte, míg beszélt: nagy, barna szeme volt és ideges ajka; némi archaikus arisztokratizmus ült ezen az arcon, mely kissé fonnyadt volt és keleti: érzékeny idegek előkelősége. - Nincs magának senkije, akiről nem tudná tűrni a gondolatot, hogy így elpusztuljon? - kérdezte hirtelen. - Ha én férfi lennék, már rég elestem volna... elestem volna a fiam mellett... Ó, ha inkább én, inkább én mehetnék!... nem lehetne ezt megcsinálni, ezt legalább megcsinálni, tanár úr?... Ha én most, azonnal elmehetnék... bevonulhatnék... talán előbb meghalnék, mint a lányom! - kívánta, nem nagyon következetesen. - A fiam elesett, tanár úr, és magamért nem félnék én soha: de ha tudná, mi van a lányomban, mi lakik az én lányomban! - kiáltotta egészen egzaltáltan. - Ha ismerné a lányomat, tanár úr! Mondja, bizonyos, hogy nincsen segítség? - tette hozzá halkan.

- Ugyan, mi lakik a lányában! Nem szeretem ezeket a nagy szavakat - tört ki Kamuthy úr. - A lányában is csak az lakik, ami magában, egy jó adag hisztéria! S ez annak a sok ostoba könyvnek a hatása... Én hatóságilag égettetnék el minden könyvet, ami a háború kitörése előtt íródott!

- No ez nekem is szólt - mondta Schulberg, mosolygó fölénnyel, mint aki messze lakva az emberi érzelmek bolondos hullámverésétől, megengedheti magának a szabad állásfoglalás és megértő liberálizmus fényűzését. - Hadd legyenek a könyvek, úgysem soká lesz, aki olvassa... Mi még, asszonyom - fordult udvarias cinkossággal Kamuthynéhoz, mintegy élét véve az asszony izgatott kifakadásának, s a finom társalgás medrébe kanalizálva azt -, mi még csak hadd szívogassuk a régi ópiumokat, amíg lehet; én magam is, látja, osztakozom, s mint valamikor az ópiumszívók, örülök, ha szenvedélyem társával foghatok kezet...

Még zsivajban kezdte a beszédet, de az utolsó szavakat halálos csöndben mondta. Kívülről, mintegy vattától elfojtva, gyors egymásutánban sorozatos pukkanások hallatszottak. Vad, bár tompa dörej tört nyomukban: robbanás, immár kétségtelen.

Schulberg hangja egy pillanatra sem csuklott el, tökéletes fegyelmezettséggel beszélt tovább, s mondatai csak még kerekebbek s fölényesebbek lettek. Mosolya elégülten nyugtázta, hogy elállt a kavargás, zavartalanabbul lehet filozofálni.

Volt idő, amikor nehezen értették volna meg azt az aránylagos higgadtságot és nyugalmat, mellyel az Örök Harc korának gyermeke vad bombázások zenéje mellett közömbös társalgást tudott folytatni, s legalább az első osztályban etikettes elfogulatlansággal viselkedni. Az illem a veszély lehető ignorálását kívánta: *chic* volt nem beszélni róla, amíg tartott. Az idegesebbek fülkéikbe vonultak, a gyermekeket szintén oda vitték; a férfiak nagy része - Schulberg is, ki orvosi expedíciókban nemegyszer fordult meg a front körül - különbékét élt át a harctéren; s még a nők is kicsi koruktól fogva eléggé hozzászokhattak ilyesmihez.

Mindazáltal csupa izgalom volt a levegő: de ez főleg éppen a lárma elhalkulásában jelentkezett. Aki szólt, önkénytelenül suttogva szólt; s a fülkékből kihangzó sírás és vonítás mintha csak a csöndnek része s barátságtalan háttere lett volna. A fölriadt csecsemők visítottak, s minden robbanásra új üvöltés felelt.

Kamuthy úr nem tarthatott vissza egy rosszalló „Mégis?”-t, mert ez az esemény ellenkezett hipotézisével, s egyébként is kellemetlen és aggasztó volt.

- Legalább nem ülünk itt hiába! - mondta, hogy nyugtalanságát elleplezze. S kifejezte a szokásos kívánságot, hogy a jelenlevők lakásaiban nem esik kár. - Hát maga mit remeg? - riadt a felesége felé.

- Nem kell félni - mondta Schulberg tanár, atyás mozdulattal fektetve kezét a Kamuthyné karjára. - Földgumi burkunk a legjobb összetételű, különben is egészen csekély a percentszám. Vegye úgy, hogy a menny dörög! - De az asszony a mennydörgéstől is reszketett volna. Megviselt idegzete fölmondta a szolgálatot. Elzára is gondolt, és hogy merről jönnek a hangok, s merre lehet az egyetem?... Egészben véve sokkal jobban látszott félni, mint az ura; pedig az félt jobban.

Kamuthy úr föl is használta ezt saját aplombjának erősítésére; mert félelem ellen jó metódus az is, mások félelmét csúfolni. Bezzeg most elhallgatott Lívia! Abbahagyta a jajveszéklést, jelenetcsinálást! Kitűnő gyógyszer a hisztéria ellen! Kamuthy úr szörnyen restellte feleségének idegrohamszerű viselkedését a tanár előtt.

- Maga nem tud behelyezkedni, kedvesem, a mai időkbe. Úgy él, abban az érzelmi ideológiában, amiben a régi, ideges világ élt, amikor még nem volt fegyelem elég, hogy az idegeket kordában tartsa...

- Ma talán jobb a világ! - zokogott föl az asszony. - Maga talán nem ideges!

- Láthatja! Próbáljon meg itt ideges lenni! Idegeskedjen a bombákkal!

De Lívia lázadt, ellentmondott, szinte elfeledkezett a dörgésekről, vitatkozni akart.

- Maga beszélte az imént, mik történnek... a gyűléseken és mindenfelé...

- Én beszéltem? Ugyan mit beszéltem? Azért, mert egypár bolond akad? Egypár bolond mindig akad! Kivált ha a fegyelem meglazul. De azelőtt mindenki bolond volt! Én legalább csak ezt látom azokból a régi, híres regényekből. Ma egészen máshogy van; az emberek komolyan végzik a dolgukat, mert persze muszáj nekik, nem foglalkoznak mindig a saját becses személyükkel, elég foglalkozást ad a háború, nem is érnek rá idegesek lenni...

Kamuthy úr dühösen szónokolt, mintegy önmagából is ki akarva disputálni minden esetleges idegességet. Az orvos, azonban fölkapta a témát: orvos lévén és egyúttal parancsnok, akihez, mint a hajóskapitányhoz, veszély idején, jól illett a tüntető flegma, melyet a nyugodt, bölcselkedő beszéd, kivált erről az orvosi tárgyról, előnyösen hangsúlyozott. Schulberg póza nem éppen Kamuthyéknak szólt, hanem a körülöttük levőknek is. Mindig jó hatást tett, ha a parancsnok társaságban, a közönség közt ült ilyenkor: míg ha fölkel, minden léptét nyugtalanság kommentálta volna... A „szigorú úr" halk jelentései jöttek-mentek; a rádió hallgatott, Kamuthy úr nagy bosszúságára. Schulberg a háború „idegcsillapító" hatásáról tartott előadást, mely kétségkívül megvan: már 914-ben is kitűnt ez. A háború leköti az egyént, és mentesíti a felelősségtől.

- Mint az idegszanatóriumokban, ahogy azelőtt gyógyították az idegeseket, hogy minden percüket, minden órájukat lekötötték valami tennivalóval... Vagy mint a jó kórházi fegyelem alatt, ahol a legmakrancosabb beteg is hagyja magát vinni a legveszedelmesebb műtétekre...

- Mert sokkal fáradtabb, hogysem ellenkezzen! - kiáltott Kamuthyné...

- És belátja, hogy okosabb nyugton maradni s tűrni, hogy történjék vele, aminek történni kell - tette hozzá oktató hangon Kamuthy úr. Ebben a pillanatban szörnyű detonáció rázta meg az egész épületet; hallani lehetett, amint a földgumi burkolat egymás után több ízben belapul, s visszaroppan a mennyezet fölött. Kamuthy úr torkán megakadt a szó; Schulberg mosolygott, és befejezte:

- Úgyhogy bizonyos értelemben csakugyan lehet mondani, hogy az emberek ma nem olyan idegesek, mint az örök harc előtt voltak.

- Akkor annál rosszabb! - kiáltott az asszony. - Mit ér ez a kétségbeesett nyugalom? Ez csak annyit jelent, hogy minden reményt elveszítettünk már! Ez minden idegességnél borzasztóbb! Az idegességben mégis remény van! adják vissza nekünk az idegességet!... Ó, Géza, hát nem látja, nem érzi, milyen rettenetes ez a maga agyonfegyelmezett, idegesség nélküli világa? Én az imént egy utcai hangszóró előtt néztem a hallgatók arcát. A veszteséglajstromot olvasták! - Kamuthyné tenyerébe temette homlokát, és hangtalanul rázkódott, valami távoli exploziók ütemére. - Rettenetes, rettenetes! Ez a maga kedvére való világ! - ütötte föl fejét keserűen.

Kamuthy úr bizonyos megnyugvással figyelte a robajok pillanatnyi távolodását.

- Nézze, fiam, az élet sohasem volt valami nagyon vidám, és elvégre az emberek mindig csak meghaltak valamikor.

És hosszú kortyban fölhajtotta maradék hadi sörét.

FEGYELEM, MÁSODIK ÉS HARMADIK OSZTÁLY

„Az emberek mindig csak meghaltak valamikor!” - Kamuthynét még jobban föllázította ez az egyszerű igazság. Igen, meghaltak, ágyban, betegségben, a természet törvényei szerint, öregkorukban - s szinte sértő szándékkal tette hozzá:

- Ahogy maga fog meghalni majd!

- Magával együtt! - nevetett Kamuthy úr. - Reméljük! mert magát már csak itthon hagyják nekem. Viszont velem is sok minden történhetik még. Látja, milyen logikátlan: ha ez a természetes halál: mért veti szememre? De én azt is kétlem, hogy a természet törvénye éppen az ágyban való meghalást írja-e elő: mit gondol, tanár úr?

Schulberg elismerte, hogy az ember ragadozó állat, s a legtermészetesebb halálnem alighanem a harctéren elhullni... Kamuthyné épp felelni akart: de hirtelen elsápadt s fölsikoltott. Lábánál egy vadállat rohant el, észvesztő vonítással, a teremben mindenki fölugrott, s ugyanekkor új robbanás rázta meg a levegőt. A vadállat Aida kutya volt, aki váratlan kiszabadult fogságából, s kétségbeesett iramban rohant egyenesen a kijárat felé. Mögötte, a nyitva maradt fülke-ajtóban, egy fiatal lány állt, zavartan, mint ki tévedésből nyitott be valahova. Ez a leány azokból való volt, akik imént csoportokban tódultak föl ismeretlen mélységekből ez előkelő magaslatokba, s akik most már megint kezdtek visszaszállingózni, részben önkényt, meghitt helyeiket keresve a remegés óráiban, részint a „szigorú úr” diszkrét figyelmeztetésére, aki az ijedt hangulatot némi rendcsinálásra próbálta fölhasználni.

A rendet azonban Aida kutya nagyon is vad kitöréssel zavarta meg. A leány lélegzetvesztve nézett utána, mint egy rémre, melyet ő maga bocsátott szabadon. A rém visítva rontott ki lábai közt, s majd föl nem döntötte. A zajra kinyílott a szomszéd fülke ajtaja, s egy fiú jelent meg fölgombolt katonablúzban; jelvényei mutatták, hogy már menetszázadba volt beosztva.

- Eltévesztette az ajtót, kedvesem! - nevetett a fiú. Egy gazdag hadigyáros fia volt (az üzleti politika áldozata, mert az ilyen családokban mégiscsak mindig föl kellett áldozni egy-egy fiút). Neki nem imponált a robbanás: élvezte maradék életét! Csuklónál ragadta a leányt, s bevonta magával fülkéjébe.

- Fene ezt a dögöt, hogy megijesztett! - vonta száját a lány, s egy megvető pillantással a tömeg felé, mint aki nem bánja, ha meglátják is, dacosan tűnt el a fiú mögött.

Ki látta volna meg? Minden figyelem az ámokfutó vad kutyára veszett. De Kamuthyné riadt szemét szinte beteges kényszerűséggel vonta magára a fiatal leányalak s a hadba menendő fiú.

- Mit lehetne még ennek a fiatalságnak rossz néven venni?

Aida már az alsóbb osztályokhoz vezető lejárón csörtetett, vadul lihegve és érthetetlen pánikot keltve.

- Utánamenni és elfogni! - rendelkezett a „szigorú úr".

- A fülkében volt! Ki eresztette ki? - tördelte Aida asszonya. Szemébe kiült a borzalom. Aida lázadó volt. Halálra ítélik.

A szolgák liftbe ugrottak, hogy az ebet megelőzzék. Aida most a másodosztály termem vágtatott keresztül-kasul, lépcsőn, csarnokon, folyosókon. Jöttét mindenütt megelőzte zaja, és sikoltások kísérték. Riasztóbb volt a bombáknál, mert váratlanabb. Az emberek ijedten ugráltak föl. Legtöbb nem is tudta, mi történt. A háború hozzászoktatta őket, hogy minden pillanatban új, ismeretlen rémet várjanak. Egy söröskancsó csörömpölve hullott a földre. Egy vak ember fülhasító kiáltásokban tört ki.

És gyermeksírás bömbölt mindenfelől. Az egyik teremben félhomály volt: közmegegyezéssel eloltották a lámpák egy részét, hátha sikerül a kicsinyeket elaltatni. Itt másképp ment, mint az első osztályban. Legtöbb ember nem volt elég gazdag, hogy fülkét béreljen. Padokra, asztalokra hevenyésztek ágyat; s néhány gyermek csakugyan elszunnyadt, a bombák dacára. Ezek most, nyugtalan álmukból riadva, éktelen sivalkodást csaptak. A sötétben még rettenetesebbnek tűnt föl a váratlan zenebona.

- Fogják meg! - kiáltott valaki.

- Fölcsavarni a villanyt! - ordította egy öblös férfihang.

A hirtelen fényben vakon keresték a riadalom okát, mely messze robogott már. Ölelkező párok ijedtek szét, akik idehúzódtak a félhomályba, hogy még fesztelenebbül kábulhassanak egymás melegébe a robbanások rettenete elől. A fölgyulladt lámpa különös dolgokat leplezett le. Ki törődött velük? Alig kevésbé fesztelenül ölelkeztek a világosban is. A rádió éppen *jazzt* zendített, mely hivatva volt a bombák zaját túlharsogni, noha igazában mindent elfödött, csak azt nem. Táncra nem volt hely; de Elza barátnői helyükön táncoltak, egymás karjaiban. Aida, mint a Sátán kutyája, zúgott el mellettük, s mire föleszméltek, már nem is volt látható. Üldözők hajsza töltötte a termet: némelyik azt sem tudta, mit üldöz. A sarokban egy szoptatós asszony csordultig-ért rémülettel ugrott föl; emlője kicsúszott a kicsi szájból.

- Jézus Mária! - sikoltott, s a csecsemő, mint új hangszer az orkeszterben, váratlan skálájú visítással emelte a lárma összhatását. A kiszabadult emlő pedig tejesen csüggve himbált, mint gyümölcs a viharban.

Most megjelent a kutya úrnője, aki a lépcsőkön támolygott le kedves állatáért, kétségbeesve, fulladva.

- Aida! Aida! - lihegte messziről.

S ő is eltűnt, kövér testével, ebe nyomán, egy sötét folyosón.

Margit - Elza alteregója, a kedélyes, csúnya Margit - az egész idő alatt helyén ült, az asztalvégen, és nagy flegmával kézimunkázott, mulatságosan förmedve minden lecsapó bombára: „El ne rontsad a krajzlimat!" De most még Margit is kijött egy pillanatra sodrából: amin utóbb maga mulatott legjobban.

- Szép kis katonák leszünk mi!

- Csakhogy megint lenn vagyunk! - lélegzett föl a kokárdás fitoska. - Itt legalább *sans gêne*[97] ijedezhet az ember. Odafenn mindenki fapofát vág.

Elhallgatott, és kissé elsápadva figyelt a kívülről bezengő hajszára.

- Aida! Aida! - visszhangzott a folyosó felől. Még a szó is idegen volt, barátságtalan, különös...

- Így hívják azt a kutyát - magyarázta valaki.

- Jajgatásnak hallatszott, vagy mintha baj volna...

- De micsoda név is az: Aida vagy Ajda, vagy micsoda?

- Kutyanév - nevetett Margit.

- Valami történelmi név... Valami egyiptomi muzsikát jelent. Elzát kéne megkérdezni.

- Minden egyiptomi zenénél szebben beszél ez a kis *jazz* - nyújtózott a fitoska, ringatózva. - Kár, hogy a légbarlangban nem lehet táncolni. Mindjárt bátorságosabb lenne a hangulat...

- Tudjátok, hogy odafönn lehetne? Ott van egy kis hely az asztalok között...

- Volna jó dolgotok, ebben a melegben?

- Nem a meleg, hanem az a sok első osztályú nyomorék, aki ott látható... Azokkal táncoljunk?

- Egymással! - simult a fitoska szomszédnőjéhez, táncütemben tapadozó testtel. A szót új robbanás zaja fojtotta el. Aida a harmadik osztályban robogott. Itt több besötétített helyiség volt és még nagyobb zsúfoltság. Az emberek szinte egymás hegyin-hátán hevertek: a kutya kettesével-hármasával ugrotta át őket. A bűz sűrű volt, a levegőt „vágni lehetett", Aida úrnője majdnem elájult az undortól, amint ebbe a régióba ért. Minden ventillátor hasztalan vergődött itt. Ebben a bűzben piszkos emberek százai lihegtek, gyermekek, aggok, asszonyok, katonák, félmeztelen, vad éjszakákon át, ellenőrizhetetlen promiszkuitásban, zabáltak, itták a magukkal hozott italokat, óvatlanul szeretkeztek a sötétben, s aludni is tudtak, bután, kábultan, a legszörnyebb zaj és robbanások közt, azzal a közönnyel, melyet a durvaság és megszokás adhat. Aida ráugrott az alvókra, s akik nyugodtan horkoltak tovább, míg házak omlottak, és bombák dörögtek, eszelős ordítással riadtak föl könnyű lábainak érintésére. Kártyázók közé vetette magát, s szétszórta a szennyes kártyákat, melyek rendes napokon talán utcai szemétládák tetején figuráltak. Kiütötte a ponyvaregényt egy suhanc kezéből. Másutt végigbotlott egy vonagló, gyanús embertömbön, mely nem tudott hirtelen kibontakozni a sötétben. Minden fordulását új rémület fogadta, saját okát sem értő izgalom. Egy nőt szülési fájdalmak leptek meg. Jajgatása a kutya állati vonítására még állatibb skálával echózott. Egy hang idegesen reklamálta az illetékes alorvost. Egy öreg zsidónak, ki homlokára csatolt imaszíj alól, keleties hajlongások közt mormolta imáit, torkán akadt a héber szó. Egy idegsokkos katona félelmesen rángatózott s hörgött.

- Elébe! elébe! Rácsukni az ajtót! - kiáltoztak Aida üldözői. De Aida előtt mindenki inkább kinyitotta az ajtókat... Végre túljutott így a közönség számára fölszerelt termeken. Különös mellékhelyiségekbe ért, bizonyos alagsori részbe, mely átmenet volt személyzeti szakasz és valami alacsony rangú iroda közt, a konyhák felé vezető úton, s ahol kaszárnyabüróba illő tintás íróasztalok terpedtek nagy, szürke fűtőcsőnyalábok mellett. Aida egyenesen nekirontott egy őrszemnek, aki egy csukott ajtó előtt állt.

---

[97] *sans gêne* - zavartalanul, fesztelenül.

- Fogja meg, János bácsi! - süvöltötték a szolgák az őrszem felé. Így esett végre foglyul Aida. Harapott, kapálózott, három ember is kellett, míg kezeikkel lenyűgözve ártalmatlanná tehették. Az állat nagy, meredt szemei agonizáló rémületben tükrözték ezt az emberi erőszakot. Vad lelkében őserdők hajszái visszhangoztak. Az első bomba ütése lehántotta róla az emberi nevelés minden fegyelmét; csak a dzsungel remegő atavizmusa maradt, farkasőseinek öröksége, az ismeretlen veszélyek előtt.

- Mi legyen vele? - kérdezte az őrszem, míg a kutya kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy kiszabaduljon.

Közben az alagsori helyiséget izgatott tömeg töltötte meg. Az őrszem tragikus ajtót őrizett, mely mögött azok tűntek el egyenként, akiket a légbarlang belsejében tartóztatott le a katonai kirendeltség. Ezek nem kis számban voltak, s gyakran végképp elnyelte őket a tragikus ajtó; rémlegendák bizonytalan hírei szerint olykor a mérges gázt szándékosan vezették a foglyok kamráiba.

Valamikor a légbarlangok közbiztonsága elég gyenge lábon állt. A zavarban gyakran történtek lopások, bűntények; a gonosztevő kiaknázta a gyenge idegzetű emberek halálfélelmét. Ma a legcsekélyebb zsebtolvajlás is életébe kerül a tolvajnak. Ilyesmi nem is igen történik; de elég egy óvatlan szó, egy elkeseredett megjegyzés, vagy csak a kellő igazolás hiánya is, hogy valaki már a statárium elé kerüljön.

Az izgatott tömeg, mely az alagsor lejáróinál gyülekezett, s az első zavart fölhasználta, hogy letóduljon, e szerencsétlenek hozzátartozóiból állott. Volt közöttük egy rajongó csoport, főleg lányokból és asszonyokból, akik ijedten keresték, s félénken reklamálták valami szentjüket vagy apostolukat... Apostolok minduntalan föltűntek a légbarlangokban, s többnyire azonnal le is tartóztatták őket...

- Ördög tudja, él-e még a maguk apostola - dörmögte az őrszem, a jóképű János bácsi, miközben iparkodott a vergődő Aida állkapcsát hátraszorítani, nehogy az fogaival hozzáférhessen. - Te sem élsz már soká! - mordult a kutyára. - Itt nemigen teketóriázunk, még kétlábúval se!

Aida hirtelen elcsöndesedett, s csak halk, fájdalmas, szűkölő hangokat hallatott, mintegy végső fogyatékán erőinek.

- Maga is az apostolért búsul? - förmedt a bajszos őr egy fiatal lányra, aki a csoporttól kissé távolabb húzódva, láthatólag küzdött magával, hogy megszólítsa.

- Nem, nem! - kiáltott a leány ijedten; s kezét kulcsolva, majdhogy térdre nem esve a sorsot képviselő parasztkatona előtt, hirtelen szenvedélyes kérdésben fakadt ki: - Az isten áldja meg, mi lesz velük?

- Mi lenne?... Háború van... Gondolja, hogy elestek! - felelt a katona. - Mind elesünk, én is...

A felsőbb termekből, lépcsőkön és nyitott ajtókon, tompulva szűrődött le a *jazz*.

VALLÁSTÖRTÉNET

Aida úrnője, miután hiába alkudott, pörölt, jelenetezett, majd könyörögni, majd vesztegetni próbált, beugrott egy liftbe, s visszavitette magát az első osztály helyiségeibe. Ruhája csorgott az izzadságtól. A parancsnokkal akart beszélni, de Schulberg azt üzente, hogy el van foglalva.

- Tessék velem! - mondta a „szigorú úr”.

Milyen más volt itt minden, mint odalenn! Szinte tökéletes csend és nyugalom... Az egyik asztalnál halk kártyajáték állt, egy sarokban sakkoztak, némelyek olvasásba látszottak merülni, itt-ott vacsorát rendeltek, a beszélgetés mindenütt suttogva folyt. Egy-egy robbanásra pillanatonkint megnémultak. Aida elszabadulása, Kamuthyné sikoltásán kívül, alig keltett nagyobb izgalmat. Az előkelő, diszkrét klubhangulat ismét helyreállt, gurgulázó, sötét robajok védnöksége alatt.

A professzor csak azzal volt elfoglalva, hogy Kamuthy urat hallgatta, aki iparkodott a hőst játszani. Hogy lehet így megrémülni egy kutyától! Kamuthy úr a legszemérmetlenebbül visszaélt azzal a körülménnyel, hogy feleségének rémülete magára vonta a figyelmet, s így senki sem vette észre, mennyire elsápadt és megrezzent ő is...

- Lám, ilyenek a nők! - ingerkedett szegény Líviával, aki alig tudott magához térni. - S még maga akarna katona lenni! - Kamuthy úr nem győzött csúfolódni az olyan katonákon, akik „ágyban, párnák közt" tartják a halált „természetesnek".

A professzor látszólag kontrázott neki, de olyan túlzottan, hogy Kamuthy úr gyanakodva pillantott föl: nem őt gúnyolja-e? A legtermészetesebb halál volna, ha most itt becsapna egy bomba, s elpusztítaná valamennyiüket... Ágyban halnak-e az erdő vadjai s a lég madarai?...

Majd elkomolyodott, és hozzátette:

- Bizony a természet élőlényeiből aránytalanul többen vesznek el erőszakos módon, mint máshogyan. Az ember mind hívebben követi, és túllicitálja ezt a hagyományt.

- De itt nem filozófiáról van szó! - kiáltott Kamuthyné, s az urára támadt. - Itt a saját leányáról van szó. Maga mégsem találhatja oly természetesnek, hogy Elzát egyszerűen elvigyék húszéves korában, és ne engedjék élni többet... Mert mit élhet még aztán? Egypár évi piszkos iszonyatot a legjobb esetben. Aztán megölik, kegyetlenebbül, mint a csirkét a konyhában, mert azt mégis kímélik, és befogják a szemét; de ki kíméli a katonát? Ki tudja, milyen új kínzóeszközöket és fegyvereket találnak föl napról napra? Volt idő, amikor borzalomnak minősítették volna a legenyhébbet, amin ma minden katona az első héten keresztülmegy!

- Vigyázzon, Lívia, kész háborúellenes izgatás, amit beszél! Jól tudja, ebből nemcsak magának lehet baja...

- Talán magának?

- Azt hiszi, Elza számára közömbös a katonaságnál, milyen híre van a szüleinek hadhűség szempontjából? Jobb lesz itt meggondolni, amit mond...

Lívia ijedten némult el. Egyik kétségbeesésből a másikba zuhant. De a tanár (hivatalos személy) megnyugtatta.

- Túlságos skrupulus. A harctér borzalmairól beszélni, az még nem izgatás. Mennél nagyobb a „piszkos iszonyat", annál több az érdem, akik elviselik. Rég volt már, hogy a háborúban nemes hőstettek sorozatos ünnepnapjait láttuk. A mai embernek nem ünnep a háború: benne él. S nemcsak dicső halált, hanem piszkos iszonyatot is elvisel a közösségért, amelyhez tartozik. Ez teszi éppen korunkat magasztossá.

- De Elza csak nem erre született! - Kamuthyné nem merte a kor magasztosságát vitatni. De Elzát ő nem így nevelte, nem ennek a kornak szellemében! Úgy nevelte, mintha nem is lett volna háború. A fia elesett, és ő már azt hitte, semmi köze többet a háborúval. Tudni sem akart róla. Ő meghozta a maga áldozatát. Ujjongott, hogy a második gyermeke leány. Elza úgy nőtt föl, mint valaki a régi, boldog, tudós gyermekekből, könyvek között, ős, nagy gondolatok, nemes költészet hatásai alatt. Egészen más, mint ezek a mai, háborús leányok vagy pláne a

fiúk... Elzát sikerült elszigetelni, tudatosan, a háború előtti kultúra légkörében. Talán az egyetlen ő, az utolsó... Talán csak benne él már a régi békevilág egész gazdag lelke... Mikor még szellemibb időket élt az emberiség.

- Ma viszont demokratikus időket élünk, kedvesem - szólt közbe Kamuthy úr. - Az egyéni kiválóságnak nincs sok becsülete. Ki hiszi el, hogy a maga lányának élete értékesebb, mint a másé? Bele kell törődni, hogy mind egyenlők vagyunk, nincs kerék, amely ki nem cserélhető. A mai nagyszerű szervezetek nem szorultak egyes egyének külön kiválóságaira. Az, hogy Elzában még háború előtti mentalitás él, nem is valami jó érv maga mellett. Nem mondom, Elza tehetséges leány, s a szülő nehéz szívvel válik meg gyermekétől. De ez családi ügy, ne terheljük vele a professzort...

Az asszony azonban nem tudott megnyugodni.

- Ha senki sem szükségesebb másnál, mért van annyi fölmentett és nélkülözhetetlen?

- Azok tudnak valamit, értenek valamihez, amire szükség van...

Az asszony keserű megvetéssel vonta száját: mint aki jól ismer egypárat.

- És ezek aztán fontosak valamiért! És Elza nem fontos!

- Ugyan, legyen már esze; hát mit tud Elza? Sajnos, mindig a leghaszontalanabb tudományokkal foglalkozott. Igazi lány volt. Hallani sem akart arról, ami a harc céljaira szolgál! Sokszor megmondtam, hogy okosabb lenne, ha valami technikai vagy vegyészeti stúdiumot választana. Nem hallgatott rám. Most viheti háborúba a testét és vérét, ha a tudományos képességeit másra spórolta.

- Szabad nekem megkérdezni - kérdezte Schulberg professzor -, melyik az a haszontalan tudomány, amellyel Elza kisasszony foglalkozik?

- Kultúrtörténet - felelt Kamuthyné. - És kiváltképpen vallástörténet.

- Azaz a legfeleslegesebb kuriózumok gyűjteménye - interpretálta Kamuthy úr. - Ugyan kit érdekel még, milyen nyelveken beszéltek a régiek, és micsoda ostobaságokban hittek? Régen volt már az, mikor évezredek óta kihalt nyelveket tanítottak az iskolákban! Ma már okosabb és praktikusabb irányt öltött a nevelés. Egyáltalán az egész emberi tudományosság. Igazán csak a nők képesek ilyesmivel foglalkozni, akiknek nincs más dolguk. Én nem fogom sajnálni ezt a kultúrát, tanár úr! Ami pedig a régi vallások és erkölcsök tanulmányát illeti, az nézetem szerint nemcsak felesleges, hanem veszélyes is. Az emberiség nem mindig állt a kollektív világnézet alapján, amelyen ma állunk, s az avult képzelgések és spekulációk még ma is megzavarhatnak egyes gyengébb fejeket. Az ilyenek aztán boldogtalanok lesznek egész életükre, mert gondolkodásuk nem harmonizál azzal, amit a modern élet kíván tőlük. Én csak egyetlen világnézetet akarok ismerni: azt, amely minden célt alárendel, és minden erőt koncentrál a kollektív aktivitásnak, a nagy harcnak szolgálatában!

Míg Kamuthy úr ekként szónokolt, egy kis fekete emberke törtetett a tömegen át a professzor ülőhelye felé, a tábori papok megszokott egyenruhájában. (Ezek meglehetős nagy számban voltak, s többnyire kombattáns szolgálatot teljesítettek. De maradt itthon is, például így a légbarlangba beosztva.)

- Intézkedést kérek - lihegte a papocska. - Az egész lelkészi kar többszörös tiltakozása ellenére ismét profán *jazz* zavarja a gyónásokat. A megtisztulni vágyó lelkek, akik talán, mivelünk együtt, utolsó órájukat élik...

- Hogy intézkedhetnék én ebben, tisztelendő atyám? - mosolygott a professzor. - A rádiót központból adják le, s bizonyára ott tudják, mit cselekesznek.

- De ez botrány... ez nem tartható... - motyogta a fekete emberke, míg visszatámolygott kápolnává szentelt kis fülkéjébe, mindazáltal erősen megjuhászodva, mert a központ emlegetése s a parancsnoki hang megtette hatását. A szellemi felsőség hódolt a világi előtt, mint mindig, de rossz lelkiismerettel és fenntartásokkal, mint mindig...

- A hadi érdek szempontjából nem kívánatos - mondta a professzor -, hogy a légbarlangi időzésnek amúgy is leverő és megfélemlítő hatását még gyónásokkal és utolsó kenetekkel is súlyosbítsák... - Kamuthy úr ezzel szemben a *jazz* hatását dicsérte, mely sokkal üdvösebb.

- Az embernek fölpezsdíti a vérét, és szinte elkábítja, hogy nem is tudna veszélyre gondolni... Én tisztelem a vallást és egyházat; de mit kell itt sok gyónás? Ha van túlvilág, az, aki háborús halált hal, aki életét áldozza a haza és a civilizáció védelmében, bizonnyal nem jut ott rossz helyre!

A professzor nevetett.

- Ez az, amit Elza kisasszony talán a *mohamedánizmus reneszánsz*-ának nevezne... Az ön leánya, asszonyom, érdeklődéssel követheti a vallásos érzés evolúcióját, ahogyan korunkban ez is mindinkább a harc és a cselekvés szolgálatára idomul. A szeretet és béke avult frázisait oda helyezi, ahova valók: a túlvilági ábrándok közé: s még Krisztusban is azt az Istent látja, aki maga mondta híveinek: „Nem békét, hanem harcot hozni jöttem én e földre!”

- Ne gyötörjön, tanár úr, ne gyötörjön! - Kamuthyné nem volt tisztában a professzorral. Egyik pillanatban a művelt, mindent megértő, érző szívű embert látta benne, „amilyen manap már ritkaság”. Másik percben úgy tűnt föl neki, hogy egy szörnyeteg előtt ül, aki hidegen bölcselkedik és játszik egy halálfélelmekben remegő világ szenvedései közt. Ő tudta legjobban, hogy a szeretet és béke avult frázis itt... De nem volt frázis az a szeretet, amely őt a lányához fűzte. Lehet, hogy minden haszontalan, minden értéktelen már ebben a világban, szépség, fiatalság, tehetség, tudomány, tisztelni nem való, pusztulásra ítélt limlom mind, amiknek nincs becse, hacsak nem lehet táplálni tüzükkel az öldöklés lángját - de ez, az anya szeretete és közelsége lányához, ez valóság, ez érték! Ezt magában érzi, ez *van*, vagy *volt* legalább, egyetlen valami! És ha egy-egy élet, a legszebb, a legígérőbb, a leggazdagabb is, semmit sem jelent már a világnak: Elza élete az ő számára mindent jelent, sokkal, de sokkal többet, mint a magáé, mert a világ legnagyobb, leglehetetlenebb kínja valakiért aggódni, valakit elbocsátani és aggódni érte, és elképzelni a szenvedéseit, és nem tudni rajta segíteni, és nem látni többet! És az anyának nem lehet rossz néven venni, ha még egyszer és még egyszer kérdezi, nincs-e segítség, nincs-e segítség? és mi fog történni, mi fog történni?

Ekkor Schulberg professzor lassan ránézett az asszonyra, gondolkozni látszott, és azt kérdezte:

- Hány éves a leánya, asszonyom?

TIZENKILENC

- Tizenkilenc. - Az asszony reményben lihegett föl: talán nem minden korosztályt egyszerre hívnak be! talán még van idő, és akkor még történhet valami! ha idő van, minden lehetséges!

Reménye nem tartott sokáig.

- Sajnos, el kell készülni - mondta a professzor. - Készen kell lenni mindenre. Ahogy mondtam: egész rövid időn belül. Két-három nap alatt...

- De csak... Csak nem annyit jelent ez, hogy akkor rögtön be kell vonulni Elzának?

- A behívás rádión fog jönni, s nyilván másnapra szól.

- De a kiképzés alatt még itthon lakhatik? - A fuldokló a szalmaszálba is kapaszkodna, mely pillanatokkal nyújthatja életét. Kamuthyné a kislányára gondolt, aki felnőttebb és önállóbb volt, mint ő, de mégiscsak kislány volt, és néha odahajtotta anyjához a fejét, és akkor mind a ketten jól tudták egymásról, hogy ugyanazt érzik; amíg két ilyen láng összeborulhat, addig még mindig nem fagy meg minden melegség a földön... De mostanában oly ritkán történt ez!... Elza mindig kevesebbet volt otthon, és mindig kevesebbet mondott el abból, ami foglalkoztatta. Mindez másképp lenne, ha katona volna! és Kamuthyné hirtelen elképzelte lányát, szinte látta, amint hazajön este, fáradtan az egész napi gyakorlatozástól, és ő meleg ágyat vettet neki, és vacsorával várja, és Elza megint a régi kisgyermek, aki elérzékenyülten öleli anyját, és elmond neki mindent a káplárokról és őrmesterekről, mint hajdan a tanárokról és tanítónőkről...

Szinte elfelejtette, hogy mi jönne azután... Szinte kívánta ezt a rövid időt, a kiképzés heteit, ami most utolsó örökkévalóságnak tűnt föl előtte, hosszú életnek, mint aggastyán előtt hátralevő néhány esztendője...

- A kiképzés alatt csak itthon lakhatik! - A kislányokat csak nem választják el rögtön és teljesen a szüleiktől, mint a fiúkat!

- Asszonyom: annál inkább megteszik ezt, mennél jobban hozzá vannak nőve ez idő szerint a lányok szüleikhez. A tapasztalat azt mutatja, hogy jobb egyszerre eltépni minden köteléket, mint teret engedni az érzéseknek, nekifutási időt a fájdalomnak, mely nem enyhül, hanem lavinává nő... - A tanár, finom érzések művelt megértője, s mint ki fogékony hallgatóra lelt, szellemibb korok nyelvén zendített vigasztalást, hasonlatokkal s költői eszmékkel, mint hajdan Cicero vagy Seneca. Jobb nem hagyni megnőni a lavinát; így is nagy fájdalom ez, de mindennek ára van, s az érzésbeli gazdagságot is meg kell fizetni. - Kivált az anyai érzés gazdagságát, amit utánunk jövő korok nem soká fognak ismerni már...

- Hogy mondhat ilyet? - szédült az asszony: hát micsoda tigrisanyák lesznek akkor?...

- A Harc államainak előbb-utóbb a spártai nevelésre kell áttérniök.

- Nem elég spártai még?

- Nem elég kollektív. A jövő kétségtelenül a fokozottabb kollektivitás felé fog fejlődni. A gyermeket már kiskorában elveszik a szülőtől, hogy ne is tudhassa, melyik az övé.

- Jobb is lesz - mondta Kamuthy úr. - Ez a sok sírás-rívás elmarad legalább.

A *jazz* hirtelen megnémult. A csöndben újult erővel zengett föl a ventillátorok zúgása, a kápolnafülkéből kihallatszó egyházi ének és Kamuthy úr hangja. Kamuthy úr, noha egyébként konzervatív, nem volt feltétlen híve a családi nevelésnek. Kész abszurdum, hogy a katonák úgyszólván az anyjuk szoknyája mellől kerüljenek a harctérre... A gyermeket edzeni kell első éveitől...

- Azt hiszi, a maga lányának használni fog az a sok finom babusgatás, amiben otthon volt része? Mindig mondtam, bánjon vele keményebben! De maga, kivált mióta szegény Gézuka meghalt, csupa gyöngeség lett... Most annál nehezebb lesz majd Elzának megszokni...

- Hát bizony pedig sok mindent kell ott majd megszokni! - visszhangzott át egy szomszéd asztal felől. Két idősb hölgy ült ott, akik, föloldódva kissé a robbanások nyomott izgalmából, fölkapták Kamuthy úr szavait maguk közt, mint egy beszédtárgyat. Bizonyos kedvteléssel látszottak célozni mindenféle borzalmakra s a kiképzés durvaságaira.

- A kiképző tisztek szigorú utasítást kaptak, jó forrásból tudom... Semmiféle különbséget sem szabad tenni a nők javára, édesem... Még modor vagy udvariasság tekintetében se... - Közelebb hajoltak egymáshoz, s vaskos kaszárnyaadomákra emlékeztek félhangon. Kamuthyné, mint pokolbeli lángocskákat érezte maga mögött szavaikat, s szörnyű volt Elzát, a nemes, kényes gyermeket, képzelni fényükben. Rettenetes, rettenetes, mi várhat Elzára! Rosszabb, mint a halál, rosszabb akármilyen testi szenvedésnél!

A professzor nem áltatta vigasztalással. Bizony a háború egész embert kíván áldozatul. Nemcsak a testi életéről kell lemondani a katonának. Oda kell adni a lelket is: a férfinak gőgjét, önállóságát; a nőnek ízlését, érzékenységeit, szemérmét...

- De hát mindezek a lelki finomságok úgyis föltartóztathatatlan a múlt lomtárába kerülnek, az egyéni élet egész dekadens kultuszával együtt, amelyből kinőttek. A jövő asszonya már harcosnak születik, s mindig kevésbé hoz magával oly tulajdonságokat, melyek a harcban béníthatnák.

Bánta is Kamuthyné a jövő asszonyát! Minden gondolata csak Elza körül járt. A leány szépsége végzetes színekben tűnt föl előtte: új, szörnyű aggodalom!

- Miknek lehet ott kitéve! Micsoda helyzetekbe kerülhet! Ahol nincs különbség e közt a tiszta lány és az utolsó, erkölcstelen némber között! Összevissza hevernek, egymás hegyin-hátán, férfiak közt, a lövészárkokban!...

A tanár mosolygott.

- Hát a hadvezetőség aligha lehet minden esetben nagyon kényes az erkölcsre és az etikettre. De a mai lányok is mások, asszonyom, mint azelőtt voltak. Mit számít a mai fiatalság előtt ez az egész dolog? A „nemi probléma", amiről valaha annyit beszéltek, ma már nem létezik. A mi ifjainknak komolyabb dolguk van... Erkölcstelen nőkről sem igen lesz szó a jövőben. Minden nő eleget tesz szülési kötelezettségének, s többi idejét a fronton tölti, életét a hazának áldozva. Aki ezeket teljesíti, arról nem mondhatjuk, hogy erkölcstelen. Tökéletes társadalmunk lassankint eltörli az előítéleteket. Ma egyébként a lányok fölényesebbek és felvilágosultabbak a fiúknál: kár őket félteni... Sok minden megváltozott, mióta mi fiatalok voltunk, asszonyom!

- Ha lánya volna, nem beszélne így! - temette tenyerébe zokogását az asszony, ami Kamuthy urat végképp fölidegesítette. Most már erkölcsi és illemkérdéseken fog hisztériázni? Igazán olyan, mint az őskeresztények, akik jobban őrizték a lányaik szüzességét, mint az életét.

- Ez hasonlít ahhoz, mikor a kutyákért vagy a könyvekért sír. Képzelje el, ha a keresztény mama attól féltené a lányát a pogányok közt, hogy meglátják a mellét, vagy hozzányúlnak! Hátha tüzes vasakkal tépik ki! Legjobb nem gondolni erre, belenyugodni, amit a sors végez... Az Örök Harc korában vagyunk, ebben a percben jöhet egy bomba, extraerős vagy extraközei, vagy mondjuk valami új találmány, ami átmegy a földgumin, és akkor oda kell adni az életét is - fejezte be, megnyugodva már magában, hogy ilyesmi ezúttal nem fog jönni. - Hátha magát vinnék el a frontra.

- Mondtam már, hogy azt szeretném legjobban... Tanár úr, az istenre kérem, eszközölje ki nekem, könyörgök, és önkényt fogok jelentkezni, mihelyt lehet, csinálja meg, hogy engem együtt képezzenek ki, és egy helyre osszanak be a lányommal!...

- De egyáltalán nem vesznek föl önkéntest, asszonyom! Már férfiakból sem. Már törvényt is készítenek erről. A modern háborúnak nincs szüksége önkéntesekre.

- A hadsereg nem öngyilkosok Dunája - visszhangozta Kamuthy úr. - Hagyjon föl már az ilyen avult romantikával! És halkabban beszéljen, Lívia!

De Lívia csak annál kétségbeesettebben folytatta:

- Hát nincs menekvés, nincs menekvés sehova? Elza tanult aviatikát: ha egy aeroplánt tudnánk szerezni!

- Ugyan hova menne? Feltéve, hogy Elza egyáltalán hajlandó volna magával tartani, mert ő mégis okosabb. Ne éljen már vissza a tanár úr türelmével! Először is, hogy jut aeroplánhoz? másodszor, a légi szökevényt lekapják az *elektromos kutyák*; biztos halál; de aztán végre is melyik országba menne, ahol nem soroznak?

- Túl a frontvonalon! Kitörni ebből a börtönből! Akárhova! Messze mindentől! Az ellenséghez! Ahova nem szabad! Egyszer kijutni ebből a pokolból és aztán meghalni!

Kamuthy úr először ijedten nézett körül; de aztán nevetnie kellett.

- Jó még, hogy ilyen naiv és bolond, amit beszél! Komoly kellemetlenség lehetne belőle. - A teremben szerencsére valami mozgalom volt, ami a figyelmet elvonta. A bombázás csillapodtával újraéledt a kavargás. A két idősebb nő a szomszéd asztalnál fölállt, és más hölgyekkel csoportosult az asztalsorok közötti kis téren. Kamuthy úr homlokát törölgetve ismételgette: - Uralkodjék magán, az isten áldja meg! - S aggódón pillantott a tanárra.

ORVOSI TANÁCSADÓ

Schulberg azonban nem látszott tragikusan venni a dolgot.

- Honnan akarna voltaképp kijutni? - kérdezte, mint igazi orvos, aki belemegy a beteg téveszméinek komoly tárgyalásába, hogy képtelenségüket megmutassa.

- Ebből a hálóból, amibe bezártak! Ebből a vonalból, amivel a fél földet bekerítették!

- Azt hiszi, asszonyom, csak úgy át lehet röpülni a föld egyik feléről a másikra?

- A modern technika számára nincs távolság - jelentette ki az asszony, makacsul, ahogy még gyermekkorában szokás volt mondani.

- Annál inkább az *ember* számára!

Kamuthynéban szinte fölcsuklott a gyermekkori emlék, keserűen: oly könnyűnek látszott valaha a föld egyik feléről a másikra jutni!

- Hogy megszűkítették a világot!

S döbbenve ismerte meg szavaiban a lánya szavait, mint a megszállott a sugalmazó szellemet. Mennyit beszéltek ezekről a dolgokról a szép, okos, tanuló gyermekkel, akinek friss, fiatal kalandvágya a messzeségekre szomjazott, nem bírt belenyugodni, hogy azokat örökre elvágták előle! hogy azokat csak régi könyvekből ismerheti! (Mert hányan hozhattak hírt odatúlról, mióta a foglyok kicserélése sem divat már?)

- Még ilyet gondolni is, hogy ellenséges területre menjen! - elégedetlenkedett Kamuthy úr.

- Akárhova! mindenütt jobb, mint itt! vademberek közé! vadállatok közé!

- Hol talál ilyeneket? - kérdezte a tanár.

- Csak van egy senki szigete! Van egy Északi-sark! Csak van valami lakatlan hely a földkerekségen.

- Nincs ellenőrizetlen. Drága asszonyom, ha sikerülne is kijutni, ami teljesen valószínűtlen, a frontvonalon túlra, Elza kisasszony sorsán nem javítna ezzel.

- Ott nem sorozhatnák!

- Még sorozhatnák is. A mai fegyelem mellett mindenkiből lehet katona, még az ellenségből is. De én kurtább elbánástól félnék, asszonyom.

- Micsoda elbánástól?

- Ahogy elbánnak mindenütt azokkal, akik nem tudják magukat kellően igazolni. S egyáltalán, akik nem illeszkednek a háborús rendbe. Mint az ura mondta, asszonyom, jaj, aki a nagy masinával összeütközik: erről még ábrándozni is veszélyes! Még beszélni is veszélyes!...

- Az istenért, tanár úr - riadt föl az asszony ijedten -, ne hallgasson rám, ne törődjön azzal, amit mondtam! Magam sem tudom, mit beszéltem! - És hirtelen, mintha elfújták volna lobogását, megtört: egész lényére önvád és félelem ült ki. Valósággal megőrjítette a gondolat, hogy Schulberg ébredni kezdő rokonszenvét a saját vigyázatlan szavai inthetik újból óvatosságra... Szerette volna a fejét az asztalba vágni, annál inkább, mert a termeken átfutó mozgás idegesítette. A tanárhoz is új hírek és jelentések jöttek... Kamuthy úr is, látszott, akárhová kívánta volna a feleségét, majd meghalva a türelmetlenségtől, hogy a gázjelzők állásáról vagy a légiharc részleteiről valamit megtudhasson.

- Úgy látszik, ma itt éjszakázunk - provokálta feszülten.

A terem a kavargó nőkkel mindig fojtottabb lett, mint egy álomkép. Schulberg néhány csöpp frissítőt csöppentett egy üvegcséből zsebkendőjére, s tovább adta az üveget.

- Próbálja meg, asszonyom, kissé fölüdíti. Szigorú kort élünk - folytatta, hallatlanba véve Kamuthy úr közbeszólását -, elég baj ma, akinek egy emberélet fontos, akár a saját magáé, akár másé. Itt van a jelentés előttem: csak ebben a légbarlangban, mióta itt ülünk, tizennégy embert adtak át a statáriumnak. Gyorsabb és biztosabb útja is van a halálnak, mint a fronté.

Az asszony a sápadt alakra gondolt, akit az előcsarnokban fegyveresek közt eltűnni látott. Ó! ez is megoldás - mily kívánatos és egyszerű!

- Nekem a leggyorsabb lenne a legjobb!

- Mégsem szánná ezt a leányának.

- Neki is jobb lenne! - kiáltott az anya végső keserűséggel; de aztán hirtelen észbe kapott: - Nem, nem! azt nem bírnám ki!... Akármit, csak élve maradjon!...

- Mások csak nyomoréknak kívánják a gyermekeiket, maga mindjárt halottnak - mosolygott a tanár. - De Elza kisasszony aligha úszná meg ily könnyen: s egy rossz beosztás a fronton valóban súlyosabb lehet a halálnál.

- Nem, nem! azt sem tudom, mit beszélek! - ismételte Kamuthyné, s újból sírni és könyörögni kezdett: ha büntetés jár meggondolatlan szavaiért, csak őt büntessék, őt és ne a lányát, aki ártatlan!

- Ki törődik azzal, hogy ártatlan? De tőlem ne féljen! Amit előttem mond, attól nyugodtan alhatik. Én egy kegyetlen vén hadiorvos vagyok, s megengedhetem magamnak, hogy néha behunyjam a fülemet. Néha magam is kinyitom a számat. Annyi embert szállítok napról napra a frontnak, hogy úgyis mellékes, amit közben érzek, gondolok, beszélek. Mi voltaképp együtt

érzünk, asszonyom: avult, dekadens, individualista érzések ezek... Se nem szoroz, se nem oszt ma, csak fáj!...

- Adjon legalább tanácsot... Mit tegyek?... Hogy mentsem meg?...

- Mit lehet tenni egy tizenkilenc éves lánnyal, asszonyom? Még ha tizenkilenc hónapos volna...

- Hisz épp ez a rettenetes, tanár úr! ez a megbocsáthatatlan! ez az, amin sohse lehet vigasztalódni! az, hogy tizenkilenc évvel ezelőtt még lett volna mód rá...

- De ki tudhatta azt?

- Ha senki se sejtette is, nekem éreznem kellett volna... Magamnak tehetek szemrehányást... Tudnom kellett volna, hogy mire Elza felnő...

- Honnan az ördögből? - mordult közbe Kamuthy úr.

- Ha másból nem, a maga vicceiből.

- Micsoda vicceimből?

- Nem emlékszik? Folyton azon viccelt, hogy a nők is legyenek katonák... Tudhattam volna, hogy a legrosszabb vicc mindig beválik...

- Ugyan már, Lívia! A fia elesett, és maga...

- Nem elég, hogy a fiamat nem bírtam megvédeni? Hányan és hányan megteszik ezt a gyermekeikkel!... Mindenki megteszi, akinek megvan hozzá a tehetsége... s nekünk meglett volna...

AZ ORVOS DILEMMÁJA

Kamuthy urat szörnyen feszélyezte ez a téma, s hozzá még az orvossal szemben, akit azzal gyanúsított a hír, hogy titkon maga sem veti meg a gazdag szülők erszényeinek kimeríthetetlen pénzbányáját! Kamuthy úr, mióta fia katona lett, s kivált, mióta elesett, ádáz ellensége volt a csecsemőcsonkítóknak, s egyáltalán mindenkinek, aki gyermekét többé-kevésbé törvénytelen utakon ki tudta bújtatni a hadisors kényszerei alól. Másrészt az orvos egyúttal parancsnok. Hivatalos és katonai személy! Szabad-e e helyen s a parancsnok előtt ily nyíltan beszélni? Igaz, erről a visszaélésről mindenki tud, s legtöbben gyakorolják is. De hivatalosan mégis az üldözendő cselekmények sorába tartozik! És hátha meghallja valaki? Kamuthy úr egyre idegesebben törölgette nyakát.

Zavarából ismét a professzor mosolya mentette ki, aki fölényes elfogulatlansággal szólalt meg, s egyáltalán nem kezelte a tárgyat úgy, mint kényes témát szokás.

- Nagyképűség volna ezt az úzust egyszerűen elítélni. Ami ennyire általános, arra biztosan szükség van. - A rideg hatalmasság most elnézőnek látszott mindennel, ami emberi. Ahol emberekről van szó, mindig kell kibúvót hagyni a gyengeségnek, szelepet az érzelmek túlságainak, titkos helyet, hol a nagyon is merev szigor féke észrevétlenül és jótékonyan meglazulhasson. (Aki annyi életet szállított a frontnak, nyilván ezt a véleményt is megkockáztathatta.)

- Sőt, ha pólyás babáról lenne szó, talán magam is azt ajánlanám, persze csak bizalmasan, mint barátja: forduljon egy jó és diszkrét orvoshoz - mondta s szemmel láthatólag mulatott Kamuthy úr megbotránkozásán... (Itt, a közönség szemeinek kereszttüzében, az ellenség alig szünetelő bombáinak kísérete mellett!...) - Egy mesterséges gerincgörbülés, melyet senki sem különböztethet meg a velünk születettől, nem válik javára a szépségnek, de meghagyja az élet

élvezésének minden képességét. Sajnos, Elza kisasszony már kissé távol van attól a boldog kortól, amikor ezek az apró műtétek még különösebb feltűnés nélkül végrehajthatók.

- Ó... tanár úr!

- Ne bánja, asszonyom! Ez úgyis amolyan végső eszköz, amit lelkiismeretes orvos nehéz szívvel ajánl. Az én fiatalkoromban a művi vetélés volt ilyen. Az orvos kétszer is meggondolta, hogy valakit kimentsen az Élet hadseregéből: mint ahogy ma meggondolja az állami hadlétszám kárára való beavatkozást. A törvény a magzat elvételét csak abban az esetben engedte meg, ha az anya életét közvetlen veszély fenyegette. Akkor még nem volt meg a szülési kötelezettség. Az állam joggal féltette e műtétektől emberanyagának utánpótlását. Ma már ezt az utánpótlást szigorú kivetés szabályozza, s az anya, aki kötelezettségének eleget tett, azontúl szabadon rendelkezik testével s a benne csírázó új életekkel. De nem rendelkezik már megszületett gyermekeinek életével.

- Boldog, aki csírában elpusztul! - nyögte Kamuthyné.

- Az orvos dilemmája most más ponton lép előtérbe - folytatta Schulberg a filozofálást, mintha természetes szerepe volna, melyből a bombázás elnémulása éppoly kevéssé hozta ki, mint megindulása. - Szabad-e a régi, individualista világnézet szellemében, a szánalom s az úgynevezett emberiesség érzései szerint eleve elvonni a hadseregtől életeket, gyermekek életét, akiknek akárkik is a szüleik, kollektív fegyelmű világunkban semmi esetre sem lenne igényük arra, hogy a közös háborús sors alól kivétessenek? Nagy probléma, amit nemigen tudunk most itt hirteleniben eldönteni, kedves uram - vetette a szót egyenesen Kamuthy úr felé. - Lehetnek esetek, mikor például a család érdeke a közügy szempontjából is súlyosan esik latba.

- Mért nem mentik föl akkor az illetőt?

- Az ellenkeznék a háborús egyenlőséggel. Ez pedig hadfegyelmi tekintetben is fontos. A XIX. század büszkén hirdette demokráciáját, mely alig volt egyéb léha alkotmányosdi játéknál. Az örök harcnak is megvan a maga demokráciája: s ez már komoly és életbevágó. De akárhogy van is, az ilyenféle műtét nemcsak az orvos számára jár kockázattal s lelkiismereti küzdelemmel. A szülő felelőssége még sokkal súlyosabb. Hisz helyrehozhatatlan lépésről van szó! Gondolja csak meg, asszonyom: a leánya egész életére nyomorék lenne, s valahányszor ránéz, az jutna eszébe: ez az én művem!

A terem másik sarkából ismét valami szónoklatfélének foszlányai hallatszottak. Különös, gyászruhás asszonyok gyülekeztek ott. Kamuthyné türelmét végképp kimerítette a tanár hideg bölcselkedése; nem tudta, mi célra tör.

- Mit tesz az, ha nyomorék? Csak éljen! csak legyen!...

- Csak enyém legyen, csak velem maradjon! - egészítette ki Schulberg, valami enyhe orvosi csúfolódással.

Szemrehányó könnyek feleltek, s bennük csillogott a harctér minden réme. Hisz ha valami hősi kockázat volna csak! ideig-óráig tartó harc!

- Akkor talán én is azt mondanám: inkább a legnagyobb szenvedés és veszély, mint hogy életfogytiglan nyomorék legyen. De nem veszélyről, hanem halálról van itt szó! Kínozzák, kínozzák, s végre is megölik! És mennél később, annál rosszabb! Annál több a kínzás, a borzalom! Csak elgondolni is! - esett vissza saját gyötrelmének önzésébe. - Elviszik, és nem is látom többet! De ha látom is, mennyi időre? Mert megint és megint elviszik, amíg csak egyszer végképp oda nem marad! Mennél később, annál rosszabb! Annál tovább tart az

aggódás! Neki a szenvedés, nekem az aggódás! És tudni, hogy min aggódom, az előbb vagy utóbb kikerülhetetlen megtörténik! Mert előbb vagy utóbb mégiscsak elesik. Régebben is volt háború, de akkor az emberek hitték, hogy annak egyszer majd vége lesz. Mikor még a fiamért aggódtam, titokban mégiscsak remélhettem. Manapság mit lehet már remélni? Százszor inkább legyen nyomorék! Ha vak volna vagy féllábú, vagy félkezű, vagy süket!...

- Hogy mondhat ilyet egy anya? - mordult föl Kamuthy úr. De az asszonyt ezúttal nem lehetett elhallgattatni.

- Mit tetteti magát? Maga is jól tudja, hogy a vak, a nyomorék nem olyan kiközösített, nem olyan rab, mint a katonák azokban a rettenetes vackokban, árkokban és alagutakban! Inkább zuhanna le az aeroplánról, s törné össze magát! - zokogott föl oly hangosan, hogy Kamuthy úr ijedten nézett körül, s tehetetlen ismételte:

- Hogy beszélhet így egy anya?

- Az anyák mind pozitivisták - mondta a professzor. - Őket nem tévesztik meg a frázisok és előítéletek. Ők egyszerűen megcsinálják gyermekeik életének számvetését, és a kisebb rosszat választják. Ki tagadhatja, hogy nyomoréknak lenni az egyén szempontjából kisebb rossz? Ezek alighanem mind így gondolkoznak... ha őszinték - mutatott széles gesztussal végig a termen, amerre egy férficsoportot látott ácsorogni, külön maradva a nőktől.

Oda se kellett nézni: bizonyos volt, hogy e front mögötti férfiak többsége fekete szemüveget vagy mankót hord. A civil kabátujjak és nadrágszárak jó része üresen lobogott, mint a madárijesztők gúnyája.

- Még az életveszélyt nem tekintve is - elmélkedett tovább a professzor-, mi rosszabb: ha a test nyomorék, vagy ha a lélek nyomorodik meg? A lélek pedig óhatatlanul megnyomorodik a harctéren, ahol nincs többé egyetlen szabad gondolata, sem ideje, sem ereje, sem kedve, hogy egyáltalán lélek maradjon... Hogy több legyen a mindennek kitett test kicsiny és nem sokat érő lámpásánál... Én megértem, teljesen megértem... főleg ha Elza kisasszonyra gondolok, aki bizonnyal csupa lélek, tele szomjúsággal... tudásra, kultúrára, ahogy őt az imént lefestette, asszonyom... Ó, értem jönnek! - ugrott föl hirtelen. - Parancs a központból... bocsánat...

S fölugrott, s elsietett, szinte a szó közepén, egyedül hagyva Kamuthyékat.

BESZÉLGETÉSEK ÉS SZÓNOKLATOK

- Úgy látszik, mégsem alszunk itt - mondta Kamuthy úr, kopasz homlokát törölve.

- Miből gondolja? - szipogta az asszony... Ha Kamuthy úr alig várta, hogy kiszabaduljon innét, a felesége viszont ítéletnapig is elült volna, bűzben, hőségben, s akár a legsűrűbb bombázás közt is, türelmesen, míg csak a legcsekélyebb reménye lehetett még egy szót válthatni a professzorral.

- Parancs a központból - fontoskodott a férj -, ez csak a zár föloldására vonatkozhatik. - És óráját nézte. - Pár óra mindenesetre kell, míg az utcákat gáztalanítják. De húsz perce legalább már, hogy az utolsó robbanást hallottuk. Csak egy pincérlányt látnék valahol!

A pincérlányokat elnyelte a szónokló női gyűlés. Kamuthy úr fölkelt felesége mellől, s az ácsorgók felé közeledett.

- Ránk férne egy kis ablaknyitás, uraim! A támadásnak nyilván vége már...

- Ha klór lett volna, rég kinn ülnénk az erkélyen...

- Bár ülnénk! - szólt egy falábas úr. - Szeretem nézni a magasból, ahogy a gázok ülepednek. Szép, sárga, foszladozó felhők a kövezeten...

- S ahogy a halottakat fölszedik a maszkák - tette hozzá egy félkezű. - Legutóbb is halomra hevert a Tank utcán. Némelyik egész meztelen volt, letépte ruháit, és összevissza ütötte magát, csupa vér... De akkor nem klór volt...

- Valami arsin... Attól őrülnek meg...

- Mindnyájunkat érhet baleset - mondta egy vak, elkomolyodva. - Másodperceken múlhatik...

- És annyi minden máson... Az ember mindig el lehet készülve... Mi van például ma? Gyanús, hogy a tetőablakokat sem nyitják meg...

- Valami nem rendes van a dologban - vélte Kamuthy úr. - A professzor nagyon zárkózott.

- Dichlorethylsulfid - mondta a falábú.

- Akkor azért az ablakot hamar kinyithatnák, ha az erkélyt nem is. Sőt az erkélyre is kimehetnénk, csak ne érjünk semmihez, amiben a méreg megtapadhatott.

- Lehet is arra vigyázni! Egy nővérem ma is betege a mustárgáznak. Valahol egy korláthoz támaszkodott, pedig már két hónappal a *raid*[98] után, és végigmarta a karját...

- De nem is kaptunk magasságjelzést - mondta a falábú. - Azt se tudjuk, meddig ér föl a gáz az utcán.

- És micsoda légi ütközet volt ez? - kérdezte egy sovány, beteg fiatalember, a rádióújság munkatársa, akit szolgálaton kívül ért a vészjel. - Én nagyon jól tudom, hogyan megy ez. Nem kell mindent szó szerint venni, amit a rádió bead. A robbanások egyáltalán nem vallottak légi ütközetre! Inkább épületek bombázására. A röpülök ellen szánt lövedékek egész más hangot adnak.

- Azt mondják - tódította a vak ember -, titkos légbarlangot fedeztek föl. Kémek és szökevények tanyáztak benne. Ezt lőtték össze, a légi ütközet csak színlelt ürügy.

- Ezért kellett nekünk itt fuldokolni a bűzben.

- Nagyon könnyen lehet - mondta Kamuthy úr, s beszélni kezdte az iménti erkélyjelenetet, és hogy a gázjelző *egyáltalán semmi* gázt sem mutatott.

- Talán valami újfajta gáz van itt, amit a készülék nem tud konstatálni.

- Akkor a laboratórium konstatálná. El tetszik feledni, hogy a légbarlangnak laboratóriuma is van, s oda minden magasságban vezetnek kémcsövek.

- Úgy van: a modern légbarlang az emberi szellemnek valóságos diadala - echózta Kamuthy úr, beavatottan. - De persze abszolút biztonsággal mégsem véd - tette hozzá, babonás óvatosságból, félvén túlságos elbizakodottnak látszani a sors előtt.

- A frontokon új gázok jelentek meg - újságolta a rádiózsurnaliszta. - Ezek nem anyaguk mennyiségével hatnak, hanem továbbterjednek, mint a baktériumok, megbontva és megfertőzve a levegőt...

- Minden lehetséges - mondta a falábú. - Napról napra várom, hogy a gáz egyszer átmegy a falakon... az eddigi légzárókon... megolvasztja a záróanyagokat...

- Nincs, amit ki nem lehet védeni - nyugtatta meg magát Kamuthy úr. - A háborús technika ma már nem ismer lehetetlent.

---

[98] *raid* - támadás.

- Ez igaz. A fizika megcsinálta a halálsugarak semlegesítését. A kémia sem marad adós a legbomlasztóbb gázok ellenszerével sem.

- De micsoda pusztulás addig is.

- Azt tanultuk az iskolában: Légy kész minden percben a halálra, s ne gondold, hogy nélkülözhetetlen vagy e földön!

- Alkalmas jelszó a hölgyeknek! - vigyorgott a rádiós.

- Hogy bírnak ezek még szónokolni ebben a hőségben!?- mondta Kamuthy úr, a nőkre célozva, akik valóban tudomást sem látszottak venni a fojtó melegről. Egy szürke ruhás, zömök lány beszélt s most jól lehetett hallani minden szavát.

- A női nemet valamikor gyöngébb nemnek szokták csúfolni. Gyengének és gyávának mondtak bennünket, mert csak a durva erőszak s nyers fizikai bátorság imponált. Ma már nem élünk a durva erőszak korában. Mit érnek ma a híres férfierények, asszonytestvéreim? Mivel különbek ők minálunk, a fojtógáz és halálsugár előtt? Előre, asszonyok! A mi időnk erényei asszonyi erények. Kitartás, önfeláldozás, türelem bennünk több van, mint őbennük. Ölni és halni mi is tudunk; s nemünk nagyobb dicsőségére még gyermeket is szülünk magunk helyett. Emlékeztek, asszonytestvéreim, a régi legendára a székely amazonról, aki egy és ugyanazon napon agyonlőtt három török fosztogatót, s aztán bevonulva ágyasházába, napvilágra hozta hármas ikreit? A nő egyformán képes kioltani az ellenség életét, kockáztatni a magáét, s új életeket adni a hazának!

Kamuthy úr a feleségét kereste szemével.

- Maga mért nem tart a többi asszonnyal? Még azt találják hinni, hogy ki akarja vonni magát az általános lelkesedésből, és rontani a hangulatot.

S csakugyan, a szónokhölgy is észrevette az asszonyt, aki egyedül ült asztalánál, távol, kábultan, elmerülve.

- Testvéreim, asszonyok! - kezdte, rögtönző népszónokok kedvelt fogásával, kik szívesen veszik céltáblául a hallgatóság egyes tagjait. - Látom, hogy van köztetek, aki félrehúzódik, s nem vegyült még közénk. Nem tud vagy nem akar kilépni előkelő zárkózottságából? Ha nem akarna, nincsen szavunk hozzá. Majd kényszeríti őt az idők parancsszava! Az nem lesz szelíd szó. Figyelmeztetem, hogy nem olyan kort élünk, amikor az ember büntetlenül a saját úgy-nevezett hangulatába merülhet. Úgy látom, rosszkedvű: talán bánata van. Mindannyiunknak van. Nincs senki közülünk, akinek ott ne hullt volna valakije, a hadak árkában!

- Igaz! - helyeselt egy nevetős képű fiatalasszony.

- Mindnyájan gyászolunk, asszonyok! Másért sem élünk már réges-rég, mint hogy legyen, aki gyászol, és gyászban jár! De mi értelme manap még a gyásznak? Méltó ez az élet mihozzánk, asszonyok? A harcnak nincs szüksége gyászra és gyászolókra. Nekem férjem és két fiam maradt a harctéren.

- Nekem apám és férjem - mondta a nevetős szemű.

- Nekem három férjem - kontrázta egy csöpp hölgy, aki szinte gyermeknek látszott.

- Nekem már négy bátyám. Az ötödikről nincs hír egy év óta - csipogta az a lány, aki a menetszázados fiúval a fülkébe lopózott. Most észrevétlenül előkerült, hajához emelt karokkal nyújtózva.

- Eddig hordtam a gyászruhát, testvéreim - folytatta a szónok. - Ezentúl nem hordom. Nem gyászolunk többé: a mi sorsunk sem más, mint azoké, akikért gyászoltunk. Ez a legjobb

orvossága a gyásznak: egyforma veszélyek, ugyanaz az élet, ugyanaz a halál! Mi is megyünk! Együtt megyünk, és együtt pusztulunk! Vagy ha elválunk, úgy válunk el, mint a bajtársak; egyik sem kockáztat többet a másiknál. Vége a sok sírás-rívásnak, a folytonos búcsúzásoknak, amik annyi asszony fiatal éveit elkeserítették! Én négyszer búcsúztam el a férjemtől, negyedszer nem jött vissza! Négyszer tölthettem vele egypár hetet...Ennyi volt az egész!

- Én két napot az enyémmel összesen - mondta a nevetős.

- Ó, én hányszor éltem át ezt! - mondta az az asszony, akinek három férje esett el. - Az ember hozzászokik.

- Mit affektálnak? - mondta a haját igazító leány. - Ki hiszi el, hogy így búsulnak? Mit lehet búsulni pár napért vagy hétért? pár napi vagy heti valakiért? Mindig akad másik. Persze van, akit nehéz pótolni - kacsintott vissza a katonaruhás fiúra, aki mögötte állt. - De ezek itt! Fogadjunk, mind lánybarátsággal vigasztalódik...

- Más, ha tudom, hogy nekem is menni kell! Minket is széttéphet a gránát, árokba fojthat a gáz: nem kesergünk többet utánuk, asszonyok! Minket sem vár hosszabb élet vagy szebb halál! - kiáltott a szónok. S itt hirtelen megint Kamuthynéra esett a tekintete. Az asszony nem bírta már: azt hitte, elájul. Mindig rájött ez az állapot, hosszabb légbarlangi időzés után. A füle zúgott, szeme előtt elzöldült a világ, hányás kerülgette, és minden forgott vele. Már minden mindegy volt... A terem lármájában, mint valami iszonyú tölcsérben fuldoklott. Ekkor egyszerre mintha megrepedt volna a tölcsér, éles, reszelő hang hasított végig mindenen. Úgy vágta ketté a szónok beszédét, mint a fűrész. Mintha egy csapásra eltűnt volna minden: csak ez a hang maradt.

Ez volt a nyitás első szirénája.

Mindenki várta, s mégis váratlan jött.

Más hang volt, mint ami a zárást jelezte. Ez nem folytonos, hanem szaggatott, s dagadásában és elhalkulásában a szabadulás ígérete zengett. Szabadulni, kilépni innen... friss levegő... maradozó vagy képzelt gázszagok... Kamuthynéval himbált az idő. Görcsösen fogózott az asztalon fekvő könyvbe. Ez még csak az első jelzés volt, még órák is eltelhetnek a zárak végső föloldásáig... A professzor azt mondta, visszajön...

- Oromzati ablakok! - röpült a parancs végig a termeken. Csikorgó, csavaros készülékek léptek működésbe, s a legfelső légzárók lassan széjjelcsúsztak.

Pár perc múlva érződni kezdett a terem megfülledt bűzében valami titkos mozdulás, bujkáló frissülés, mint egy idegen íz. A csoportozatok foszladoztak; sokan besiettek fülkéikbe, hogy holmijukat és gyermekeiket rendbe hozzák, mielőtt a kapuk föltárulnak. Erre ugyan még bőven volt idő, de valamivel csillapítani kellett a türelmetlenséget, mely mindenkit elfogott a szirénajel hallatára.

- Mindjárt máshogy érzi magát az ember! - nyújtózott Kamuthy úr. A rádión egy kábító, hangos győzelmi himnusz zengett, *jazz*ütemben. Egyszerre megjelent Schulberg, a parancsnoki fülke bejáratánál, egyenruhás kísérőktől körülvéve. Kamuthyné szédülten pillantott rá a zsivajon át.

- Jöjjön - mondta Kamuthy úr. - Illik elbúcsúzni a professzortól.

A professzor azonban már jött az asszony felé, hirtelen elválva kísérőitől, mintha nem akarná, hogy azok meghallják szavait.

- Asszonyom - mondta -, nem fejeztük be beszélgetésünket. Szeretném, ha elhozná hozzám Elza kisasszonyt... Szeretném megismerni, akiről annyi szépet hallok... Igen, holnap vagy holnapután... a rendelőórám alatt biztosan megtalál...

MÁSODIK JEGYZET
KAMUTHYNÉ KÖNYVBŐL KÉSZÜL SCHULBERG MEGLÁTOGATÁSÁRA

Kamuthyné csakugyan hazavitte a Kis Földről szóló könyvet. Olvasni is kezdte, noha nehezen tudott e napokban a betűre figyelni. De Schulberg bizonnyal kérdezni fogja benyomásait... Készült, mint aki vizsga előtt áll.

A könyv szövege helyenkint elég talányosnak tűnt föl előtte. A modern tudomány, laikus számára, elképesztőbb a tündérmesénél. Igaz, hogy ez a könyv, mint afféle „regényes életrajz", egyenesen a nagyközönségnek készült, s témájának inkább szenzációs, mint tudományos oldalát fitogtatta. Volt benne valami zsurnalisztikus. Nagyobb felét a különböző „személyes benyomások" és interjúk sorozata töltötte meg. A szerző ezzel tudós hősének eleven alakját iparkodott kirajzolni, s alkotásáról, a mesterséges égitestről, legalább némi külsőleges fogalmat adni azoknak a benyomásán keresztül, akik látták.

A Kis Föld ismertetése kiesik Kamuthyék történetének vonalából. Az elbeszélés menetét megszakítaná a Schulberg könyvéből való idézgetés. Jobb, ha itt, külön, áll néhány lap belőle, lehetőleg szó szerinti fordításban, mielőtt még a légbarlangi éjét követő izgatott napok krónikája megkezdődnék. A következő passzusok leírását adják egy látogatásnak, melyet a könyv szerzője más előkelő vendégek kíséretében a nagy experimentum céljaira fönntartott területen tett, s melyről a személyes élmény emlékét őrizte. A Zoológiai Kert kapui mellett kellett elmenniök, s már messziről látták a keringő nagy gömböt. Egy fiatal százados, a legismertebb arisztokrata családok egyikének tagja, haladt elöl, s a többiek együtt kanyarodtak föl nyomában a Glóbus platójához vezető lépcsőkön, „lesve a tudós szavait, melyek eleinte töredezettek és zavartak voltak, de lassankint fölszabadultak a nagyszerű Mű előtt, s különös zengést nyertek a hatalmas Domborulat echójában".

„A szerény, japános ember hevülten állott a nagy, üveges csillogás dicsfénye alatt, széttárt felöltője lobogott a széltől. Az üvegfény mögött vadul forgott az óriás, barna Gömb. A látvány szédítő volt. Szinte úgy lehetett érezni, hogy a forgás magával ragadja az alkotót is, vagy hogy néma Glóbus, hanem a nézők keringnek... Marianne, a tudós leánya, szeme elé kapta kesztyűs kezét.

- Mindig azt hiszem, hogy rám dől az egész!

A Gömbön így, szabad szemmel alig lehetett kivenni valamit: egyetlen szemvesztő, barna sodródás volt az egész felület. A frivol kíváncsiság hiába kereste rajta az élet megjelent csíráinak friss szenzációját. Annál inkább magára vonta a figyelmet a külső csillogás.

- Az ember nem hinné, hogy nincs üvegburokban.

- Csillog. Tükröz. Kékes.

- Mint egy óriás szappanbuborék.

A tudóst a kérdések mind mélyebbre vitték művének tudományos értelmezésébe; mennél jobban magyarázott, annál kevésbé tudtuk követni. Hangja különben is halk volt, s elveszett a különös echóban. A hallgatók tábora szétesett, s egymásnak kezdtek magyarázgatni, ki-ki a saját nívóján. A Kis Föld csakugyan olyan volt, mintha egy fénylő szappanbuborékba volna bezárva.

- Még forog is, mint a szappanbuborék hártyája!

S valóban, ami szilárd üvegnek látszott első tekintetre, a burok is forgott: lassan, nedvesen, áramlott, örvénylett.

Volt, aki tudni vélte, hogy az megsűrűsödött, folyékony levegő, egy légüres buborék határán.

- A folyékony levegő kékes színű.

- S a léghatár tükrözik, mint a vizek szintje.

- Ez egy örvénylés, mely ürességet csinál magában: összegombolyítja a levegőt, és belül kiüríti. Ahogy az örvényforgó lyukat csinál a vízben.

Voltaképp senki sem értett ebből semmit. Légörvény *és* buborék *laikus képek voltak.*

- Ha a légüres tér van belül, a buboréknak össze kellene roppannia a környező légtenger nyomása alatt…

X., az ismert zsurnaliszta, akinek már több riportját idéztük a Kis Földről, beavatott arccal magyarázta:

- Épp ennek megakadályozására szolgál a mesterségesen előidézett örvénylés. A levegő nyomása, azaz súlya a légmolekulák mozgásaitól függ. Itt a mozgásokat sikerült úgy eloszlatni, hogy azok kivétel nélkül a gömbfelület érintőjének irányában sodródnak, s a nyomás sehol sem irányul a gömb belseje felé... Nagyon egyszerű - tette hozzá.

Kívülről, a Zoológiai Kertből a páva visítása hasított a forgás surranó gépzaján át. Zebrák nyerítettek: mintha csikorgó kútszivattyú skálázna.

Elszántam magam, hogy magához a Glóbus alkotójához fordulok.

- Hogyan is van ez, Eccellenza? A Kis Föld légüres térben kering?

- Levegő nélkül nem képzelhető élet - felelte a tudós. - A mesterséges égitestnek is megvan a légköre, azonos összetételű a mi földünk atmoszférájával. De szükség volt egy légüres rétegre, mely ezt az atmoszférát a miénktől elszigetelje, s annak nyomása alól fölszabadítsa. Szükség volt főleg arra, hogy a Kis Földet és légkörét hőmérséklet tekintetében a környező hőmérséklettől teljességgel függetlenítsük. A hőmérsékleti kérdések az eleven glóbus megalkotásánál a legnagyobb szerepet játszották.

- Akár a melegházi kertészetben.

- Gyakorlatilag azt lehet mondani, hogy a kísérleti földet fagyos védőburok veszi körül. Az űr hőmérséke az abszolút zéró fok. A környező légörvényt komplikált áramlások tartják állandóan a kritikus hőfok alatt. Ez az egész örvénylés a tökéletes zárótok feladatát tölti be; ráhullott esőt, párát azonnal megfagyaszt, s a gömbfelület mentén hó alakjában sodor le, a szélben úszó porral s más idegen anyagokkal együtt, úgyhogy, mint látni lehet, a külső gömb alján havas szemét gyűl össze, s megolvadva, mint sárvíz csorog le a fölfogására szánt csatornába.

Közben, mintegy szavainak illusztrálására és borravaló reményében a szolga egy fecskendőből vizet permetezett a Glóbus felé. A víz csakugyan azonnal hóvá fagyott, és lesodródott az átlátszó külső gömb aljára. Egy látogató összegyűrt villamosjegyet dobott neki a gömbfalnak. A papiros beleütődött az üveges fénybe, és simán lecsúszott.

- S belül, az űrben, forog a kis földgömb! Egy egész önálló hőmérséklet- és nedvességrendszer, csupán a Nap sugárzásától befolyásolva, mely biztosítja a párolgásoknak és lecsapódásoknak ugyanazt a játékát, amit a mi nagy földünkön látunk. Ez a játék a Glóbus élete, s ez teszi rajta lehetségessé az életet. Íme, egy külön kis égitest: külön körútja a víznek, folyók,

áramló tengerek, változó felhőzet, kicsiben! Mikor sorsának indítottam, forrongó, tüzes, káotikus gömb volt. Termékeny hűlések és higgadások, kiszámított geológiai kataklizmák után az új világ térképe most kezd kialakulni.

A fiatal tiszt a glóbusra meredt.

- Az én szememnek éppoly tagolatlan massza most is, mint volt.

- A gyors forgás olvasztja így eggyé. S e célra szolgál éppen a kronomikroszkóp.

- Minő célra?

- Hogy a forgást a szem számára meglassítsa. Einstein óta tudjuk, hogy az idő éppoly relatív, mint a tér. Az időt tehát éppúgy lehet nagyítani, mint a teret. Más szóval lassítani, hogy a két pontja közti távolság megnyúljon. Ez persze sajátságos következésekkel jár az egyidejűség elméletére vonatkozólag, melyeket hosszas lenne most ismertetni. De gondoljunk csak a lassított filmre, s a dolog nem tűnik föl csodálatosnak. A kronomikroszkópon keresztül egy pillantást vethetünk az Új Föld geográfiai formációjára.

A Glóbus körül, tág körben, különös vasszékek álltak, mozgatható állványokon, páros üléssel; Marianne és a fiatal tiszt már föl is telepedtek az egyikre. Az időoptikai készülék az ülések elé volt szerelve. A tudós a magas szék lépcsőjére állt, és beigazította a készüléket. Először az időszabályozót csavarta meg. Érdekes volt látni, amint a nagy Gömb forgása fokozatosan meglassúdott, s egymás után tűntek elő a tengerek és szárazföldek határai, kirajzolódva, mint egy földabroszon.

Marianne már ismerte a szerkezetet, s játékból, hirtelen visszacsavarta, mire a nagy gömb rögtön ismét észvesztő forgásba kezdett.

- Mindjárt szétfreccsen a tenger!

A tudós nevetett.

- Azt a centripetális erő megakadályozza. Nagyobb baj, hogy a nagy Föld vonzóereje érvényesül a kis glóbusszal szemben is, ezt még nem tudtuk egészen kiküszöbölni. Folynak bizonyos kísérletek a gravitációs ernyőkkel; de ennek megvannak a nehézségei. Kívánnunk kell, hogy a kísérletek eredményre vezessenek, mielőtt még a kis glóbuson megjelent élet elszakadna a talajtól, s mozgó, állati létté válna. Egyelőre ezt még egészen kezdetleges organizmusok képviselik. Állati és növényi fejlődés még nem vált külön; röghöz kötött fehérje-masszákról van szó, melyek a földünkön ma is élő baktériumspórákhoz hasonlóak: egyszerű, homogén tömegek az ülepedni kezdő nedvességben, sejtmag nélkül. Mégis ezeknek az alaktalan sejttömegeknek megjelenését túlzás nélkül lehet az emberi tudomány nagy eseményének mondani, mert a legrejtélyesebb kérdést oldja meg mintegy tapasztalati úton, amelyről a Tudás valaha álmodhatott. Aki ezekre veti pillantását, a Teremtés csodáját lesi meg.

A tudós egy emelőgombra nyomta ujját, mely megindította a vasszék szerkezetét. A szék hirtelen fölemelkedett ércállványain, mint egy különös lift, s másodpercek alatt a tiszta, őszi égalj kék magasságaiba lökődött. Csuklókon és karokon fordulva, mint egy élőlény, céltudatosan nyomult a nagy glóbusnak egy meghatározott pontja felé.

- Dubois-Reymond még tizenkét világrejtélyt ismert. Naegeli már Darwin századában kimondta, hogy csoda volna, ha nem volna öntermődés. Most lehullt az utolsó fátyol is. Az ember megszabadult az élet *mitológiájától, s tisztán látja a világ egységes mechanizmusát.*

A kis glóbus hirtelen megmozdult, s nőni kezdett a lencsére tapasztott szemek előtt: a tudós a téri nagyítás csavarát forgatta meg. Marianne szinte azt hitte, ráesik a gömb; oly rohanvást

jött közelebb s közelebb. Már csak a felület egy részét lehetett látni, mindig kisebb részét, mindig nagyobb és nagyobb arányokban. A hegyek és dudorok kirajzolódtak, szembetornyosodtak. A táj fölött felhőrongyok lengtek. A látképet egy foltnyi párolgó nedvesség töltötte be.

- Gőgünkből és méltóságunkból engednünk kell! - kiáltott a tudós. - Testvérei vagyunk a földnek és víznek, s kuzinjai a kőzetnek és fémeknek. Az élet nem külön csoda többé, s az ember egyszerű és alázatos láncszem a fejlődés gépi láncolatában. Ezek a különös és nem nagyon előkelő őslények összekötnek bennünket a sárral, melyből lettünk.

- Apa úgy beszél, mint egy pap - nevetett Marianne. - Porból vagy, s porrá lesz.

- És mégis: nagy az Ember! - folytatta a tudós. - Nincs többé titok előtte, s megérett arra, hogy teremtsen, mint az Isten. Ez a kis föld nem kisebb dolog a világmindenségben, mint a mi nagy földünk, mert a végtelenség előtt minden csak relatív. Egy új égitestet alkottunk, amely, mióta az élet is megjelent rajta, megszűnt játék lenni. A lencsék alatt látható őslényekből kialakul a növény- és állatvilág, s eljön majd az érzés és szenvedés, mely nem kevésbé igazi és komoly érzés és szenvedés lesz, mintha az érző és szenvedő lényeket közvetlenül az Isten teremtette volna. Meg kell születni előbb-utóbb az embernek is, a kis embernek, aki nem lesz kisebb, mint mi: magunkhoz hasonlót alkottunk. Vágy, elégedetlenség, szeretet s gyűlölet, emberi harcok és fájdalmak áramlása fog megindulni. Rövid órákban hosszú esztendők s gazdag életek fognak tömörülni, s pár évtized alatt lejátszódik a világtörténet. Tanúi leszünk Caesar diadalmenetének és Kolumbus hajózásának a mikroszkópon át. S úgy hajolunk a százezerszeresen nagyító lencsék fölé, mintha teremtő istenek hajolnának mindentlátó szemeikkel a világ fölé, melyet megalkottak...

A következő feljegyzések a Kis Föld történetében oly döntő szerephez jutott üstökös első megjelenésének idejéből valók. Nagyrészt a tudós hű asszisztensétől származnak, kit, úgy látszik, eckermanni ambíció fűtött. A Kis Föld iránt ekkor már hanyatlóban volt az érdeklődés. Az újságok tele voltak az üstökössel, sőt a külföldi tudomány is alig foglalkozott mással, mint az üstökös pályájának leírásával, periódusának kiszámításával, a csóva kémiai összetételének megállapításával, régi üstökösök történeti visszatéréseinek kikutatásával. A tudós panaszkodott is erről. Mily méltatlan meghódolás az aktuális előtt!

- Mégiscsak más az, amit mi csinálunk! - tette hozzá, bizonyos nemzeti büszkeséggel, amit az asszisztens kellően hangsúlyoz, hogy védelmezze mesterét a keringő vádak ellen, melyek szerint a Kis Föld alkotója hazafiatlan pacifista, sőt hazaáruló. A tudós neheztelt az üstökösre. A közérdeklődés áramaitól már nem volt független ő sem. Anyagi eszközeit kimerítették kísérletének rendkívüli költségei. Már kényszerült alkotását a nagyközönségnek is hozzáférhetővé tenni, belépődíj mellett. De a közönség mind kevesebbet látszott törődni a nemzeti tudomány diadalával.

- Nincs érdeklődés - panaszkodott az Eccellenza. - Mikroszkopikus jelenségek nem érdekesek a laikusnak. Még ha ráülhetnének, és vele foroghatnának, mint az óriáskerékkel a vursliban.

A Kis Föld platója néptelen volt. Többnyire hármasban ültek a Glóbus előtt, a mozgó vasszékeken: a tudós, az asszisztens és Marianne. Eckermann ezekről az együttlétekről is hű képet adott, lejegyezve a modern „teremtő" beszélgetéseit leányával, melyek ez időben szintén az üstökös körül forogtak.

- Mindennap nagyobb lesz - mondta Marianne.

- Semmi jelentősége - felelte a tudós. - Az én kis földem a maga törpeségében számtalanszor érdekesebb és fontosabb égitest, *mint ez a nagy, híg, lompos kométa. Az újságok telekürtölték a világot, hogy egészen közel súrol bennünket, hogy átmegyünk a csóváján, mit tudom én,*

mérges gázok vannak benne, amik katasztrófát okozhatnak. Ez mind csak tudománytalan kombináció.

- Nincs veszély?

- Praktice nullának mondható. De ha az egész földet elpusztítaná is, mit tesz az? Ennek semmiféle tudományos jelentősége nincs. Kétségkívül sajnálatos epizód lenne, de az emberi ész felsége éppen abban áll, hogy felül tud emelkedni a sajnálatos epizódokon, még ha azok magát az ember életét érintik is, s csupán az örök törvények változhatatlan működését látja bennük.

Marianne a száját biggyesztette.

- Mit ér a törvény, ha az emberiség elpusztult?

- Az emberiség csak epizód - felelte a tudós. - Az emberiség is halandó, mint az egyes ember; de most már hiába halna meg! Győztünk a halálon. A Földnek gyermeke van, kölyökbolygó, mely nem pusztul el vele. Ennek a légkörét semmiféle gáz meg nem mérgezheti, mert nem hatolhat át a környező örvényburkon. Ha mi mind megfulladunk is, a Kis Földön él tovább az élet, s törvényszerűleg megjelenik majd az új emberiség.

- Csakhogy nagyon pici - nevetett Marianne.

- Nincs nagy és nincs pici! - kiáltott a tudós. - Azt hiszed, a mi földünk nem éppoly pici a világűrben? Azt hiszed, számít milliméter és kilométer? Csak egy van a világon, ami nagy: át tudja hidalni a végtelenséget, s világokat teremt és köt össze; ez az emberi ész! Lehet pici a föld: az Ember mégis nagy!"

„Volt valami fenséges ebben a kis, japános emberben, amint soványan s elhagyottan, mint egy mutatványos az üres bódé előtt, de büszkén, nyugton és dacosan nézett szembe egy világ pusztulásának gondolatával" - teszi hozzá az asszisztens. A könyv szerzője gúnyt űz ebből a pátoszból. Mily naiv boldogság: egy üstökössel dacolni s az egekből várni a pusztulást! Mintha nem lett volna nagyobb és közelebb veszedelem. De az ember mindent elfelejt, mindent újrakezd, a tűzhányó oldalán házat épít. Így próbálta meg újrakezdeni életét a XX. században még egyszer. Közben készültek a gyilkos gázok, föld alatti aknavárosok, a bombavető röpülőgépek. A tudós pedig kis földje előtt ült, és dacolt az Üstökössel, mely közelgett már, hogy ezt a kis földet az űrbe ragadja, mint a pelyhet a szél.

Az asszisztens megemlékezik még a Zoológiai Kertből áthangzó folytonos üvöltésekről és vonításokról is. A vadak sohasem voltak oly idegesek, mint e napokban, s még inkább éjszaka, az üstökös szokatlan és egyre növekvő fénye alatt. Micsoda ősi ösztöne a félelemnek szakadt föl ezekben a primitív lelkekben: a rémületnek az ismeretlentől! Ők nem dacoltak az üstökössel! Izgatottan futkostak ketrecükben, mintha menekülni akarnának; egy oroszlán átugrotta a mesterséges árkot, mely az emberi világtól elválasztotta. Aztán hagyta magát elfogni, szelíden, megbabonázva. De akkor már átjutott bokrokon, úton, kerítésen, egész a Kis Föld platójáig, képzelhető riadalmat keltve. (A tudós állítólag a jegypénztárosnő asztala alá bújt volna előle; de az asszisztens cáfolja ezt a pletykát.)

A tudós néha egész éjjel künn ült, mozgatható székén, s hallgatta a sivításokat, bőgéseket. A gonosz csillag pedig ott ült az ég alján, ijesztő fényesen, föltollazva, már-már a holddal versenyezve, a szép, őszi éjben.

HARMADIK SZAKASZ
IFJÚSÁG ÉS KULTÚRA

MARGIT ÉS ELZA

Kamuthy Elza ez idő tájt többször volt látható az egyetem diákgyűlésein.

Azelőtt ezeket fölényes megvetésével tüntette ki. Magyarországon tradíció a zászlókat lengető ifjúság, akár a politikus csizmadia. Mióta főleg lányoké lett az egyetem, ők folytatták ezt a tradíciót. Gyűléseik egyre sűrűbbek s hangosabbak lettek, amint jelszavaikat utca és parlament is echózni kezdte. De Elza minden új gyűlés hírére csak gúnyos szájvonással reagált.

- Megrendelték a libaparlamentet! - Elza utálta a folytonos locsogást, úgyis mindenki csak azt kiálthatja, amit a Háború mitologikus hatalmai súgnak. Szabad és spontán szó úgysem eshetik ma.

Margit viszont csak nevetett mindenen.

- Képzeld el, ha az ifjúság szabadon előadná az igazi és spontán vágyait! A fiúk azt szeretnék, ha valamivel később mehetnének frontra: hogy ne olyan hamar kelljen meghalni a hazáért! Mi lányok pedig, Elzuskám, talán mi sem vágynánk oly sürgősen hadba, ha több hímecske volna itthon. Erről szavaljatok a gyűlésen, ha mertek!

- Én nem szavalok, én el se megyek.

- Jobb lenne pedig néha eljárni, barátom! Furcsa híreket hallok az „ifjúsági hadfegyelmiről". Nyilván tartják a lelkességünket: nem árt azt a keveset, ami van, kirakatba tenni...

- Te beszélsz? Akit minden második szavadért hadfegyelmi elé lehetne állítani?

- És kit nem, manapság? Ha valaki a szavakkal törődne...

- Igazad van: a szó nem számít már.

- Mért mondod ezt olyan melankóliával?

- Senki sem veszi komolyan. Akármit beszélünk: mit változtat? Azon panaszkodunk, hogy nem szabad a szó. Bátran lehetne szabad is. Nem számít. Tele vagyunk háború előtti frázisokkal, amik már úgy elvesztették minden erejüket, mint a kimerült villanytelep.

Margit ezen is nevetett.

- Át kéne alakítani az egész emberi nyelvet, háborús használatra. Például nem szabadna a „régi, boldog békeidőkről" beszélni... Hogy illik ez az örök harc öntudatos gyermekeinek szájába? Pedig ezt még Doby Ágnes is mondja.

Doby Ágnes típusa volt a szigorúan háborús világnézetű kollégának; bennült a hadfegyelmiben is. Ezért mindenki egy kicsit válogatta előtte szavait; csak Margit nem. Sőt, Margit kedvét látszott lelni benne, hogy ellentmondásokat fedezzen fel Ágnes szavai közt. Ilyenkor meginterpellálta, valósággal kérdőre vonta.

- Bizony, a békeidőknek sok öntudatlan csökevénye él még - védekezett Ágnes, összehúzva apró szemeit. - Nyelvben és gondolkodásban egyaránt. - De mindig zavarban volt, mert nem nagyon tudta: komolyan kérdi-e Margit, vagy ugratja?

Margitnál ezt nehéz is volt tudni. Ő felelőtlenül szólt hozzá mindenhez, jókedvű csúnyaságának területenkívüliségében... Őszinte volt és szabadszájú: őrá mégse haragudott senki. Talán mert nem volt rajt mit irigyelni.

Annál több irigyelnivalót találtak társnői Elzában. S Margit nem is volt olyan gondtalan barátnőjére, mint önmagára nézve.

- Legalább a gyűléseiken mutathatnád magad! Lehet, hogy én sokat beszélek: te viszont sokat hallgatsz. Te, Elzuskám, egy sötét alak vagy, nem barátkozol, nem engeded magad a pad alatt simogatni, sőt egy fiúval járkálsz, talán a fiút is irigyeljük tőled. Mindig mondom, hogy férfi kell nekünk, a többi szurrogátum! De a gyűlésekre járj el, Elzuskám! Kezd nagyon ránk fordulni a figyelem, kezdenek számon tartani bennünket, mint a leölni való tyúkokat, mióta szó van, hogy mi is katonák lehetünk.

- Bár az lennék már! - óhajtotta Elza.

- Az sem rossz gondolat. Ha már a fiúkat elviszik, hadd menjünk mi is utánuk. Ki tudja? a harctéren talán még szegény Margitkádnak is jut valami megszorult vitéz. Dezsőnek mikor kell újra bevonulni?

- Elsejére.

- Mind bevonulunk, Elzuskám, és agyő! Én minden gyűlésen ott vagyok, és magam kiabálok legjobban a frontjogokért. Mégiscsak disznóság, hogy nem engednek bennünket igaz honleányok módjára megdögölni az árokban, hanem itt kell gürcölnünk a könyvek fölött. De tréfán kívül: akarsz katona lenni, Elzuskám?

- Mért kérded ezt?

- Tudod, hogy a Doby mit híresztel? Hogy aki nem vesz részt a közlelkesedésben, azt leghamarabb viszik be, külön, mint renitenset.

- Ostobaság... Legfeljebb rosszabb beosztást kap.

- Szóval, akarsz, vagy nem akarsz?

- Én? Ha már kérdezed: igenis akarok! Sokkal őszintébben és komolyabban akarok, mint az összes Doby Ágnesek...

- Akkor, édesem, mi okod van távolléteddel föltűnni? Nyugtasd meg Margitkád barátnői szívét! Eleget megmutattad, hogy nem engedsz a terrornak...

- Én engedek a terrornak! Ennek az egynek engedek, és semmi másnak! Igazad van: elmegyek a gyűlésekre. Együtt fogunk eljárni, Margitom, együtt lelkesedünk a dicső frontjogért!

- Úgy mondod ezt, mintha bomba volna a retikülödben.

- Talán nem tudnám jobb módját az öngyilkosságnak! Akkor már inkább a front! Legalább mozgunk egyet, kimozdulunk innen, mielőtt meghalnánk... Ez a rabság az, amit nem állok...

- Fiam, téged idézni kellene, mint a női állhatatlanság példáját.

- Hogy érted ezt?

- Nemrég még tudni sem akartál háborúról. Háború, front, rád nézve egyáltalában nem létezik! Semmi, ami a XX. század óta lett, nem létezik! Te nem törődsz semmivel, amíg csak nem kényszerítenek rá! Te más világban élsz, a régi könyveid közt! Hagyjanak neked békét! semmihez sincs közöd a könyveken kívül... Mi van a könyvekkel?

- Te mondtad, hogy minden szurrogátum.

- A könyv is?

- Olyan, mint az ablak a raboknak... Jobb nem is látni az ablakot! Én nem vagyok rabnak való. Ha börtönbe csuknak, egy darabig nézem az ablakot: de aztán megszököm, még az életem árán is!

- No szép kis szökés! Szép kis szabadulás! A tunnelekbe,[99] a front árkaiba! Ahonnan aztán nincs több szabadulás, életfogytig!

- Jobb a fronton, mint az árnyékában életfogytig!

- Ott legsötétebb az árnyék, Elzuskám.

- De legközelebb a széléhez. Az ellenséghez, a halálhoz, pokolhoz, mit bánom! A végső dolgokhoz, a háború „végső dolgaihoz"! Tudod, mi az, amit *eschatológiának*[100] neveztek a régi vallástudományban?

- Sejtelmem sincs.

- Mindegy. Én talán nem is megyek lövészárokba, tudok aviatikát. Ha egyszer gépet kaphatok alám, már úr vagyok!

- Ahogy te ott úr volnál, Elzuskám!

- Mikor röpülni tanultam, most két éve, folyton az volt az érzésem: egyszer meg kellene fordítani a kormányt, és elszállni találomra, itt hagyva mindent és mindenkit, valami váratlan irányban, ismeretlen veszélyek felé... Te nem érezted soha ezt az érzést?

- Én, Elzuskám, nem részesültem olyan előkelő sportnevelésben, és nem tanultam aviatikát.

- Én is rég nem ültem kormány mellett. Apám az elsők közt volt, aki beszolgáltatta a gépét hadicélokra. Azóta igazán nem maradt más nekem, mint a könyvek.

- Szóval, neked a könyv is aeroplánpótlék.

- Te nem tudod, mi az: egy szenvedélyes pilóta gép nélkül! Az apámnak divat és proccság volt, hogy én aviatikát tanuljak; de nekem ez volt minden, a legtöbb, amit nyújthatott ez a dicső kor...

- Nagy tettek és feszülő energia kora! Mit szólna Doby Ágnes, ha hallana?

- Barátom, ha Doby Ágnes egy kicsit foglalkozna régebbi korokkal, és nem vetné meg az ilyen tanulmányt, akkor nem bámulná ezt az utálatos és szimplex kort, ahol még a születés és halál is hivatalból és parancsszóra megy! Érdemes itt élni? Innen csak menekülni érdemes, ahova még lehet: könyvekbe, régiségbe vagy a levegőbe! A tiszta és szabad levegőbe, egypár bombával, amit úgy dobnék a földre, mint megvetésemet!

- Kezdesz megijeszteni.

- Inkább megnyugodhatnál. Mától okos leszek. Éljen a frontjog, éljen a háború!

---

[99] *tunnel* - alagút.

[100] *eschatológia* - a halál utáni léttel foglalkozó tudomány.

Margit azonban nem volt nyugodt. Elza eljárt a gyűlésekre, de csak hogy ott Dezsővel találkozzék. Vagy hogy csúfolódjon a szónokokon. Ez nem látszott nagyon alkalmasnak a megnyugtatásra. Elza szörnyen unta a gyűléseket, Dezső ellenben, mint frontra menendő, kényszerült ezeket látogatni, nehogy kellemetlen minősítést kapjon szabadsága alatti magatartása felől. Az egyetemi szervezet ezt szigorúan ellenőrizte, s jelentéseket tett.

Némely napokon azonban Dezsőnek katonai hatóságánál kellett jelentkeznie, s ilyenkor nem mehetett az egyetemre. Ha a gyűlés ilyen napra esett, Elza is elmaradt, s ez különösen aggasztotta Margitot, éppen most, mikor a frontjog ügye fordulathoz ért. A folyosókon nagy plakátok hirdették, hogy az ifjúság azon melegiben állást fog foglalni a parlament döntésével szemben, mely még nem is volt ismeretes. Margit álmos volt és kimerült, mint minden légbarlangi éj után. Fejfájósan hallgatott egy históriai tárgyú előadást, mely önmagát látszott unni, s végül is maga tagadta meg a saját értékét.

- A jövő órára - mondta a tanár, egy finom arcú, disztingvált, idős hölgy - nem csinálunk tervet és szillabust. Kérdéses, hogy mennyien leszünk együtt még, s mily keretek közt lesz érdemes folytatni előadásunkat. A tudomány érdekeit föl kell áldoznunk a harc érdekének, mely mindig az első; s ami különösen a történelem tanulmányát illeti, jövőben bizonnyal egyre kevesebb figyelmet szentelhetünk a múlt kutatásának, mert egyre fokozottabban kívánja minden testi és lelki erőnk koncentrálását a jelen küzdelme. A História szelleme mégsem veszít ezzel. Ami a tudásból és elméleti műveltségből óhatatlanul elmarad s lecsökken, dúsan kárpótolja a tökéletes átélés, amellyel egész lényünk beleolvad az eleven történelem harcos energiáiba. Ne feledjük soha, hogy históriát tanulni szép dolog, de históriát csinálni még sokkal szebb és nagyobb!

És mihelyt csöngettek, szinte a mondat közepén szakítva félbe az előadást, sietett ennek az eleven, aktuális történelemnek hírei iránt érdeklődni hallgatóitól.

- Reméljük, délig megjönnek a hírek! - Fél egyre volt hirdetve a gyűlés, melyen neki is beszélnie kellett. - Addig már biztosan fogjuk tudni, amit most lelkesen sejtünk: ott mind találkozunk...

A hang nyomatékos volt, s mindenki beszélte, hogy a gyűlésen névsort vesznek.

Margit hiába kereste Elzát szemeivel. A várt, ismerős alak sem az órán, sem a folyosón nem jelent meg. De Dezső sem volt látható, s Margit ijedten eszmélt rá, hogy kedd van, s a fiú rendesen ezen a napon szokott jelentkezni a térparancsnokságnál. Margit nyugtalan lett, s az ő nyugtalansága azonnali aktivitásban nyilvánult.

Fürkészve, feszülten ment a lépcsők felé, mint egy szerelmes, aki párját lesi; de ő azokhoz a lányokhoz tartozott, akikben a szerelem is anyai érzés és felelősség formáját ölti föl. Tizenegy óra volt, még éppen annyi idő, hogy eljuthatott Kamuthyékig, s magával hozhatta Elzát. Inkább ezt választotta, mint a telefonon való kapacitálást, mely nem kecsegtetett biztos eredménnyel. Különben is utálta a telefont, ahol minden szót meg kellett válogatni a cenzúra miatt.

Elfulladva állt meg az előszobaajtó előtt. Kamuthyné maga jött ki a csengetésre. Szemhéja vörös volt, szinte megdagadt az álmatlanságtól, hajában a tegnapi frizura nyomai, ziláltan, mintha most érkezne a légbarlangból.

- Rosszkor jövök? - kiáltott Margit kissé ijedten, mert eszébe jutott az izgalom, amivel az asszony tegnap leányát kereste. Margit azóta sem tudott Elzáról...

- A személyzetet el kellett eresztenem valami gyűlésre - hebegte Lívia. - Azért nyitok magam...

- Azt hittem, hivatalban tetszik ilyenkor...

- Ma hivatal sincs... Ott is a frontjogot ünneplik...

- Már megvan a frontjog?

Az asszony sápadtan intett igent. Ő most kapta a hírt a kórházirodából, ahova betelefonált, mert úgy érezte, hogy képtelen megjelenni hivatalában...

- Hát bakák leszünk, annál jobb! - kommentálta Margit. - Mi is ünneplünk az egyetemen.

- Éntőlem nem lehet kívánni... Én... én nem jól vagyok...

- Persze, a tegnapi éjjel után - mondta Margit szánalommal. - Milyen későre nyúlt! - Elza itthon volt már?

Nem, Elza még nem volt otthon, és Kamuthyné reggelig nem hunyta le a szemét. Elza már nappali fényben érkezett meg, s nem volt hajlandó elárulni, hol késett. Kamuthy úr minderről nem is tudott; ő azonnal mély álomba merült, s reggel késetten, riadva, mogorván rohant el.

- Nem kell Elzát félteni - nevetett Margit. - Mi már bakák leszünk, kár velünk törődni! Odabenn van?

- Margitkám! - kiáltott az asszony, váratlan. - Maga a legjobb barátnője!... Magára hallgat, maga tud vele beszélni...

- Faggassam ki? Nekem se felelne. - Margit megpróbált viccelni, kedélyes mackó módra. - Ilyen apró garszontitkokat nem szokás csúf barátnők orrára kötözni.

- Nem, nem, másról van szó, jöjjön! Nem akarom, hogy a hangunkat hallja. - Kamuthyné egy kicsi szobába vonta a lányt, hol a széles sezlongon vetett ágy fehérlett, gyűretlen, ahogy este kibontották. - Ne nézze a rendetlenséget, ma minden csálén megy... Neki nem szabad tudni ezt...

- Miről van szó?

- Tegnap beszéltem Schulberggel... Az orvosprofesszorral... A légbarlangban... Elzáról beszéltem... Maga okos lány, s neki a legjobb barátnője... maga nem fogja ezt elmondani senkinek... Maga tudja, milyen veszedelmes lenne erről szólni... - Kamuthyné úgy érezte, hogy egyre jobban belekeveredik abba, amit közölni akar, mintha szavai elé titkos akadályok tolulnának. Előbb még minden egész egyszerűnek tűnt föl... Hisz voltaképp amit ő és Schulberg beszéltek, azt bátran hallhatta akárki... És mégis most, mindjárt az első szavaknál, mindez egyszerre olyan kényes, tilos és fenyegető lett!... Igazában mit is akart ő Schulbergtől? Még ezt sem tudta pontosan megmondani. Elza nyilvánvalóan sokkal egészségesebb, erősebb, kisportoltabb leány volt, mint Margit. Hogyan vallhassa be Margitnak... hogyan beszéljen egyáltalában Margit előtt... És oly valószínűtlen is volt, sorozáson, felülvizsgálaton, a sokszoros, modern ellenőrzés és repülőbizottságok korában, hogy egy orvos valamit csinálhasson, még ha a leghatalmasabb is! Miről lehetett hát szó? Kamuthyné még azt sem tudta elég érthetően elmondani, miről *volt* szó? Amit Margit kiértett, oly fantasztikusnak látszott, hogy a leány elutasította magától mint hihetetlent. Schulberg magához kérette Elzát a rendelőjébe. Mit jelenthet ez?

- Mire gondol? - Margit önkénytelen elképzelte a sugár alakot, melyet az imént oly türelmetlen várt az egyetemi folyosón... Csak nem lehet ezzel a felnőtt, viruló, ép lánnyal azt csinálni, amit a csecsemőkkel szokás? Margit szíve elszorult a gondolatra, tiltakozott belül, lázadott önkénytelen.

- Ez lehetetlen!... Ez veszedelmes!... Erre Elzát sem lehetne rábírni soha!...

- Csak arról volna szó, hogy eljöjjön velem az orvoshoz... Az orvos várja... Ebben még semmi sincs...

- S nem akar elmenni?...

- Nem és nem! Kijelentette, hogy nem, hát akkor nem!... Olyan, mint egy gyerek... S én hiába beszélek neki, énrám egyáltalában nem hallgat... Ismeri, ha egyszer valamit nem akar...

- Mindig ily makacs volt.

- Én könyöröghetek neki térden állva, kiadhatom a lelkemet: nem és nem!... Pedig ha már saját magára nem gondol, az anyjára gondolhatna.

- Bizony, akiért annyit aggódnak...

- És ő ezt az egyet sem teszi meg!... Reggelig vártam rá, és mit gyötört már azóta is!... Tehetek én róla, hogy egész éjjel kellett várnom?... Még ő haragudna, ő büntetne engem!... Ugye fog vele beszélni? Megígéri? Istenem, talán minden ettől függ...

Margit nyugtatni próbálta, de Kamuthyné csak annál izgatottabb lett.

- Még talán megmenthetném, még lehetne remény, és az ő makacssága és hiúsága nem engedi!... Mit tegyek, mit tegyek?... Maga ráveheti, maga az egyetlen...

- Mit csinál ő most? Hol van ő most?

- Tudni sem akar semmiről. Bezárkózott.

- Szobájába?

- Nincs külön szobája. Most ellenőrzik a lakásrendet... Hármunknak csak három szoba jár, és az övé egyúttal ebédlő. - Szipogva szárította könnyeit. - Folyton zavarjuk és idegesítjük egymást...

Margit a maga anyjára gondolt, az ő szegényes lakásukra. - Háborúban mindenkinek szenvedni kell, a gazdagoknak duplán - mondta a közszólás, egy kissé hazugul.

- Elza szenved ettől legjobban: aki mindig megvetette a gazdagságot. Néha egészen elkeseredik, hogy nincs egy helye, ahol megbúhasson.

- Szerelmeseivel, a könyvekkel.

- Azóta nem is dolgozik itthon, alig látjuk... Képzelje: az ebédlőasztalon! És a könyvei egy sublódba zsúfolva!... Neki, akinek mindent meg kéne adni, mindenre joga volna...

- Bemehetek hozzá?

- Bezárta magát. Ezt még sohse tette. Én nem tudom, mit csinálhat odabenn. Először azt hittem, sír. De nem sír, hanem valamit rendezkedik, rakodik, mindent kirak a szekrényből...

- Bekopogok.

De még mielőtt ideje lett volna, Elza megneszelte a hangokat, és kitárta az ajtót. S Elza ekkor úgy jelent meg a színen, füstfelhőben, mint egy fiatal varázsló, különös romok között. A füst egy óriási fémtálból jött, mely az ablaknál állt, a földön, a fűtőtest előtt, valami ezüst vagy

kínaezüst pecsenyéstál, amit Elza a szoba mélyén terpeszkedő, nagy, régimódi kredencről szerezhetett. A tál fenekén kunkorodó papírkötegek lobogtak, s a tál körül szerteszét rendetlen halmazokban hevertek a romok, könyvek, füzetek, noteszok, szemmel láthatólag mind elégetésre szánva, mint egy földúlt város, mely helyenkint már ég és füstölög. Elza mint a pusztulás nemtője állott a romok fölött, s a kifosztott könyvessublód nyitott fiókjaival tátongott.

A füst a tárt ablakon kavargott ki. A szobában égettpapírszag terjengett. Elza anyja szédülten nézett a jól ismert tálra, melyben ezúttal valóságos papírgaluska párolgott. Margit kíváncsian lépett közelebb.

- Titkaid zavarom?

- Nekem nincs titkom.

- Mégis bezárkóztál...

- Nem akartam, hogy rám nyisson valaki. Nem akartam, hogy lebeszéljenek.

- De hát mit csinálsz itt? Micsoda füst ez itt? - kérdezte Kamuthyné.

És Elza dacosan, mintegy hérosztratészi cselekedet önérzetében fölnyúlva, kiáltotta:

- Elégetem a jegyzeteimet!

ELZA

Egy fiatal leány iskolás jegyzetei! Micsoda különös érték vagy érdekesség?

De hát a kor „szellemi kultúrája” visszamenekült az iskolába, s alig volt már egyéb, mint az ifjúság gyakorlata és játéka...

A „kor kultúrája”! Nem is volt a koré: csak régibb korokból maradt, könyvdohos örökség. Tisztelni az „ősök műveltségét”: így kívánta a frázis, s a meglévő dolgok erejénél fogva tovább léteztek a könyvtárak és egyetemek.

A könyvtárakból ugyan sokat elpusztított a háború, kivált az első időkben. Néhol fanatizmus égette el az ellenséges országok nyelvein írt könyveket. Másutt bombázásoknak estek áldozatul gazdag gyűjtemények. Az egyetemekből viszont lányiskolák váltak. Azok a tudományt is úgy „művelték”: azzal a naiv pedantériával s buzgó önállótlansággal, ami a lánytanulók sajátsága...

Milyen kultúra volt ez? Tökéletesen improduktív! A doktori és egyéb értekezések, melyek nyomtatásban már csak igen ritkán jelentek meg, a régi műveltség emlékeinek egyszerű leírását és magyarázatát tartalmazták. Továbbkutatás csak a háború érdekét szolgáló tudományok területein volt lehetséges. Minden másra hiányzott a pénz! Hiányzott az utazás szabadsága. Könyv is csak az állt rendelkezésre, ami a városban épp található volt. A külfölddel való kapcsolat minimálisra csökkent. Az ellenséges országok szellemi életéről még csak sejteni sem lehetett semmit.

Minden egyetemi városban külön kis lánykultúra alakult ki. Jelentőség nélküli, hagyományos játék, továbbjátszva a könyvek nyomán, melyek véletlenül épp abban a városban akadtak. S e vértelen, iskolás kultúrával szemben állt a véres, háborús! Amely hadigépeket gyártott, gázakat állított elő... Az eleven irodalom és művészet, az egész aktuális szellemi élet, amennyiben egyáltalán még létezett, mind a háború jegyében állt. S a háború cenzúrája alatt.

És mégis: a poros könyvtáraknak, a megvetett tanulószobáknak, az élettelen, régiségen rágódó leánykultúrának is voltak olykor meglepetései. A régi könyvekben explozív anyag volt fölhalmozva! S néha egy-egy lélekben szikrát fogott. Robbant. Világított.

Persze csak helyi tüneményről van szó. A lelki explóziók csak kis körökre vetették fényüket, teljesen ártalmatlan.

Ilyen robbanás volt Elza.

Az ő fiatal tüzében váratlan fények és színek táncoltak ki a száraz, porladt papirosok közül. Milyen gazdagságig tudott bonyolódni valamikor az emberi lélek! Milyen távlatokig emelkedett! Elzának éles szeme volt és visszaütő fogékonysága. Elza ámulattal eszmélt a szellemi élményekre, amilyeneket már csak a múltak emlékei adhattak. Ámulatát környezetének is szuggerálni bírta. Szerette fölolvasni jegyzeteit. Szemináriumok, diáktársaságok eseménye volt ez. Még a kompendium is zengést kapott ajkán. Az excerptumok szinte szárnyra keltek. Elza a régiség adatait friss naivsággal szűrte, válogatta, értelmezte és félreértette. Áhítatában volt valami barbár és gyermeteg. A XIX. századra úgy nézett, mint egy középkori szerzetes a klasszikus időkre. Jegyzeteiben líra volt, több mint korának költőiben, mert azok csak a Harc és Kollektivitás szimpla frázisait zenghették. Az egyéni és öncélú poézis műfajai rég elavultak már. De Elza egyénit szőtt a korok eszmerongyaiból, mint a gyermek, aki tarka rongyokból babát csinál, és művészebb a művészeknél. S Elza minden léptét, abban a kis körben, ahol élt, rajongás, gyanú, értetlenség és bámulat kísérte, mint egy fiatal költő földi útját.

- Elégeted a jegyzeteidet?- kiáltott Margit. - Lányom, megkótyultál? Sohasem tudod őket pótolni.

- Annyi munkád, Elza? Az egész életed! - nyögött Kamuthyné.

Elza még egy füzetet nyújtott föl, s lobogtatta a kezében, mint egy fáklyacsóvát.

- Mi szükség többé rájuk?

- Hazajössz, mondjuk, szabadságra...

- Akkor ne lássam, ami félbemaradt!... Ha én egyszer elbúcsúzok valamitől...

- Hányan hasznát vehették volna az adataidnak! Valóságos bűn ez, Elzácskám!

- Kinek lesz arra még ideje? Aminek meg kell halni, haljon meg. Kész vagyok.

S kabátkáját vette és kalapját.

- Tudom, hogy értem jöttél, Margaréta. Jössz az egyetemre? Gyerünk ünnepelni a frontjogot! - S már zuhantak alá a lift tizennyolc emeletén, s elültek a földalatti vasút pincesuhanásában... Margit csüggedten ült, nem mintha személyileg különösebben gyászolta volna a tudomány veszteségét, de megszokta Elza minden ügyét a magáénak tekinteni, s mennél távolabb állt ő maga az úgynevezett tudományos érdeklődéstől, annál jobban imponáltak neki a híres jegyzetek. A jegyzetek hozzátartoztak Elzához, s a dolog úgy hatott, mintha Elza a haját borotválta volna le tövig, vagy a legszebb ruháját dobta volna tűzbe.

Elza is érezte ezt a hangulatot, és megpróbálta komolyabban megmagyarázni gyermekesnek látszó cselekedetét. Milyen érzés foghatja el a katonát, ha hazatérve egy-egy rövid látogatásra, mint sebesült vagy szabadságos, látja félbemaradt békés foglalkozásait, melyeket már sohasem fejezhet be, szellemi szomjak és lehetőségek dokumentumait, melyek nem teljesülhetnek! Százszor jobb eleve elvágni minden lehetőséget, megsemmisíteni minden kapcsot!

- Föl kellene gyújtani a világ összes könyvtárait! Hogy senki se tudja, mi minden volt valaha! Mi mindent eltűnt a világból! Én nem értem Dezsőt. Én az ő helyében tájára se mennék az egyetemnek.

- Miattad jár oda - mondta Margit.

- Nem! Én csak jel és szimbólum vagyok. Elkésünk, Margaréta.

- A végéhez érünk.

- Dezső is ott lesz már.

- Mikor beszéltetek?

- Ma éjjel.

- A légbarlangban?

- Ott is. Mért kérded?

- Édesanyád nagyon aggódva várt.

- Mit aggódik értem? - kiáltott Elza türelmetlenül. - Aggódjon majd, ha a harctéren leszek! Hagyjon engem a magam útjára! Most is micsoda ötlete van! Ha tudnád, mire akar rávenni!

- Tudom - mondta Margit.

- Én ezt nem bírom ki. Egész gyermekkoromat a bátyámért való siránkozás töltötte be. Most újra akarja kezdeni énértem. Ez anakronizmus. Nem nyugszik bele, hogy a gyermekeket oda kell adni...

- Benned él.

- Látod, ez az, ami megnehezíti az én dolgomat! Nekem elég a magam életét vinni a frontra.

- Mégis megtenném a kívánságát. Legalább megtudni, miről van szó...

- Akármiről. Én megyek a frontra. Ez az egy bizonyos, és nekem nem is jó máshogyan. Pilóta akarok lenni, még előttem egypár nagyszerű légi élmény. Dezső is elmegy a napokban. Te is bevonulsz nemsokára. Maradjak itthon, és lessem a híreket?

- Teérted kár volna, Elzuskám. Magamfajta csúnya lányért nem kár. Mivel jobb neked, ha te is eltűnsz a balfenéken?

- Saját magát nem félti az ember... Saját magával együtt van az utolsó percig...

Margit nevetett. Furcsa altruizmus!

- Szóval, teneked mások fájnak. S az nem fáj, amit az édesanyád áll ki teérted?

- Nem akarom, hogy fájjon! Szabad akarok lenni.

Már az utcán voltak, egy régi bombától fejvesztett szobor mellett, az egyetem kapujánál, mikor Margit hirtelen megkérdezte:

- Mondd csak, Elza, szerelmes vagy te ebbe a Dezsőbe?

- Ha az volnék - felelt Elza komolyan -, sietnék ezt a szerelmet kiélni és elintézni magamban. Szabad akarok lenni!

- És így... Vele voltál egész reggelig?... Igaz ez?

- Vigasztalni kell a frontra menendőket - mosolyogta Elza.

- Magad is frontra mégy, Elzuskám.

- Azt kívánnád, hogy mirtusszal és liliommal menjek?

EGYETEM

A lépcsőházban Dezsőre bukkantak. Margit messziről üdvözölte, mint jövendő bajtárs, imitált katonai tisztelgéssel.

- Nem kell többet hencegni, Dezsőke!

- Biztos? Megjött a hír? - kérdezte Dezső elfulladva.

- Megjött, édesem, és most már nem vethetünk egymásnak a szemére semmit...

Lassan mentek föl a lépcsőkön, úgyis elkéstek már. Dezső komoran haladt a lányok oldalán. Egy nyomorék fiú köszöntötte őket, s hozzájuk csatlakozott. Ő is hírekkel jött, s „hogy ne csak mindig a nőkről legyen szó", az ő hírei a tegnapi gázriadalom körül csoportosultak.

- Azt beszélik, nem is volt gáz... egyáltalán, támadás se történt...

- De hisz hallottuk a robbanásokat. Mifelénk még pánik is volt - nevetett Margit. - Egy kutya elszabadult...

- Itt az egyetemen pedig egy lányon kitört az idegsokk. Keserűmandula-szagot érzett. Megijedt, hogy beszakadt a légkürtő.

A púpos úgy tudta, titkos légbarlangot fedeztek föl és bombáztak össze, mely szökevényeknek és forradalmároknak adott tanyát.

- Azt mondják, több embert végeztek ki tegnap összevéve, mint valaha az egész nagy sztrájk alatt...

- Minek is a frontra menni? - mondta Dezső. - Itthon is szépen eleshet az ember.

- Kivált ha szökevény vagy forradalmár...

- Tiszta gyávaság, ha nem vagyunk mind azok! - kiáltott Dezső, de Margit sietett más irányt adni a beszélgetésnek.

- A légbarlangról jut eszembe, gyerekek! Ki ismeri ezt a nevet, hogy Aida?

- Aida? Wagner egy operája. Vagy nem Wagner? - tűnődött a púpos. - Majd minden híres operát Wagner írt...

- Ezt nem - mondta Elza -, ámbár csakugyan opera.

- Mi is az az opera, gyerekek?

- Régi, barbár színielőadás, ahol mindent énekeltek és muzsikáltak.

- Barbár? - Elza emlékezett néhány adatra. Harminc éve még eljátszottak egy operát Pesten, s akkor sokan nagyon sajnálkoztak, hogy ez a műfaj kipusztul, mert nincs pénz és ember ilyen nagyszabású játékok rendezésére. A népnek már akkor se nagyon kellett, nehéz volt. - Egy opera szörnyen komplikált valami, igen nagy apparátus és sok tanulás kell hozzá.

- Éppen ebben áll a barbársága.

- Valamikor pedig ez a mi modern muzsikánk tűnt föl barbárnak.

- Mert valami néger törzsektől származott... A négert barbárnak tekintették.

- Nekem az a titkos gyanúm - szólt Elza -, hogy csak hallani kellene egyszer egy ilyen régi operát... végigkövetni és megérteni... Ha fogalmunk lenne azokról a harmóniákról... arról a csodálatos szárnyalásról...

- Akkor kellett volna születni, Elzuskám - mondta Margit. - Legalább most nem soroznának... Szívesebben unnék egy hosszú operát, mint egy hosszú bombázást...

- A könyvtárban vannak ilyen operák... vaskos kották...

- Amiket sohsem adnak már elő... Minek őrzik még azokat?

- Egyiknek ez a címe: *Istenek alkonya*. Kár, hogy csak kotta szöveg nélkül, pedig érdekelne a szöveg - szólt Elza - mint vallástörténészt. Olvastam egy könyvet, egy régi filozófus írta, a vallás, zene és színjáték összefüggéséről; ezt is talán én vagyok az utolsó, aki olvastam... *Istenek alkonya*.

- Gyalázat! - kiáltotta Dezső. - Így halnak a legremekebb dolgok. Én, komolyan, nem is azt bánom, hogy mi pusztulunk, hogy minket visznek, és elesünk: az ember olcsó!

- Azelőtt fordítva mondták: vesszen a műkincs, az ember fontosabb!

Közben fölértek a folyosóra s több lány gyűlt köréjük, Elza társasága, mind többé-kevésbé a régi könyvek rajongó kis adeptusai... Ezek kívül szorultak a zsúfolt termen, melynek tárt ajtói felől foszlányokban szűrődött át a szónokok hangja. Egy ablakmélyedésbe vonultak... Az egyik leány egy könyvet mutogatott, egy XIX. századi híres költő művét, melyből nagy nehezen tudott egy példányt megszerezni a városban.

- Sajnos, késő... Nehéz szöveg, és mire megérteném...

Elza fájdalmas érdeklődéssel nyúlt a könyv után, de rögtön visszaadta. Dezső előrement bediktálni az újonjötteket, mert a középső teremajtónál egy lány állt nagy ívvel, s fölvette a névsort.

- Kamuthy Elza és Ágner Margit...

- Ők is elkésnek? - pillantott föl a leány, ívéről. - Nekik nem kellett a térparancsnokságnál jelentkezni...

- Kedves kisasszony - felelt Dezső bizonyos hangsúllyal -, ha majd frontharcos lesz, tudni fogja, hogy harcolni muszáj, de szónokokat hallgatni fölösleges.

- Épp a Frontharcosok képviselője szónokol...

- Tudna ő maguknak olyat mondani, hogy elmenne a kedvük a frázisoktól... Mi célra írja ezt a katalógust?

- Mi köze hozzá? Megbízásból.

- Tessék fölírni Kamuthy Elzát és Ágner Margitot! - követelte Dezső, a frontról jött katona lakonikus felsőségével, mialatt odabenn a Frontharcosok hivatalos képviselője meleg szavakkal aposztrofálta az új, női bajtársakat. - Ez is másképp beszélne, ha őszinte volna! - tette hozzá, visszatérve Elzáékhoz.

- Majd én megmondom, mit szólhatna - mondta a nyomorék fiú.

- Ami ebben a nők ellen megy, az reám is illik...

- Csak bátran! - biztatta Margit.

- Hát ezt: „Negyven évig szenvedtünk, dögöltünk, míg ti kényelmes hivatalokban firkáltatok, vagy jó ételszagú konyhákban főztetek, vagy ágyban, párnák közt...”

- Mit csináltunk ágyban, párnák közt? - kérdezte kihívóan a kis fitos, aki a légbarlangban is együtt volt Margittal.

- Szóval, menjünk és dögöljünk mi is! - mondta Margit.

- Bár mehetnék én is! - mondta a görbehátú. - De énrólam a végzet, vagy tán a szüleim, másként gondoskodtak. Az én sorsom sem élet, sem halál. Nyomorék vagyok, és nem túlságosan tisztelem magamat. Sőt rosszabb perceimben az utolsó csitri lányt is irigylem azért a kellemes kilátásért, hogy elmehet egyszer, és megdögölhet.

- Ne féljen. Az ilyen érzések elmúlnak.

- Elmúlnak, annál rosszabb! Jól tudom, hogy vénkoromra én is éppoly gőggel fogom ég felé tolni a púpomat, ahogy famíliámban a gazdag nagybácsik viselik az életbiztosító nyomorékságot. Ha ugyan addig is méltó megvetésemben nem lököm le Pogány urat (ez a nevem, aki nem tudná) a huszadik emeletről, ahol lakom, s ahonnan remélhetőleg már döglötten érek az aszfaltra, mint egy szélütött macska. Tulajdonképpen disznó tapintatlanság tőlem vénkort emlegetni. Ha minden nyomorék kivégezné magát, most érkeznék a világ abba a dicső stádiumba, ahol már nincs öregség! Most, hogy már maguk lányok se vénülnek itthon! S a harcos emberi faj örök ifjúkor frisseségében váltogatná a generációkat...

- Nem látja, hogy ez mind milyen üres szó? - szakította félbe Dezső. - A tény az, hogy nem magukat púposokat vetik meg, és nem magukat csonkákat veszik csonkaemberszámba, hanem minket... Mi máris halottak vagyunk, ki építene miránk valamit?... Mi csak olyan megvetendő, elfolyó kis hullámok vagyunk, se időnk, se szabadságunk vagy akaratunk semmire, nem számítunk... Annak az egypár embernek, aki ki tudja magát vonni a mi sorsunkból, annak kellene legalább teljes életet élni...

- Teljes életet csonkán?

- Szellemileg... Mit bánnék én egy kart vagy egy lábat, hogyha a lelkem szabad, és ideje van, idő áll előtte, és nem nyomorítja meg a piszok, a kényszer, a félelem!... Különben tényleg csak döglésre való... Örülni kell, ha valaki kivonhatja magát! ezt én mondom, én, aki holnapután megyek...

- Holnapután? - kiáltott Elza.

- Csitt! - szólt a kis fitos. - Hallgassatok! Doby Ágnes beszél.

- A békeidőknek sok öntudatlan csökevénye él még - hangzott ki csakugyan Ágnes éles hangja a teremből. Margit nevetve ismerte meg a szavakat.

- Ennek jó bogarat ültettem a fülébe a csökevényekkel. Azóta másról sem tud beszélni.

- A nők frontmentessége is ilyen csökevény - sivította tovább az éles hang -, aminek korunkban semmi értelme már. Nemünket sértő avult copf, a múlt lomtárába való poros limlom, akár a régi időszámítás.

- Szót kérek! - kiáltott itt közbe egy katonasipkás ifjú; öltözete mutatta, hogy teológiai hallgató és táboripapjelölt.

- Eláll! Eláll! - hangzott mindenfelől. - Le a papsággal és konzervatívokkal!

- Kérem, a vallás nem ellenkezik a háborús világnézettel - vitatkozott a kispap. - Sőt a hit erőt ad a katonának! Erőt ad meghalni!...

- Meghal az anélkül is, ha muszáj - felelt egy katona.

- Csak maguk papok hallgassanak! - nyelvelt egy erős, barna lány. - Akik oly soká kivonták magukat a hadkötelezettségből!

- Nem olyan soká, mint a nők! - vágott vissza a pap.

- Le a papok kalendáriumával! - riadt egy férfihang. - Egységes, modern, háborús időszámítást követelünk!

- Szegény Ágnes, nem is sejtette, mit kavar föl! - nevetett Margit.

- Pedig igaza van - mondta a nyomorék. - A Harc korszaka nem számíthatja a maga éveit annak az istennek vagy embernek születésétől, aki a Béke vallását alapította... Nem vagyunk annyira keresztények...

- Maga beszél? - kiáltotta Dezső. - Hiszen maga tele a legkeresztényibb érzelmekkel! Maga még csak nem is nézheti, hogy mi ilyen kereszténytelenül menjünk és öljünk és dögöljünk; inkább maga is meghalna!... Vagy nem jól hallottam?...

- Ez nem keresztényi érzés - mondta Elza.

- Hát mi?

- Ez? Ez annyi, hogy ilyen világban nevetséges és ostoba volna nyugodtan maradni; mondjuk, szűzen - felelt Elza a divatos lánycinizmus nyelvén. - Ahol ilyen vad játék áll, nevetséges csak úgy kibicelni!

Margit Dezsőt nézte... A fiú elpirult... Látszott, hogy Elza szavai sértették; a szavak is, de még jobban a jelentésük... Hát egyszerűen kibicelésnek nevezte egész eddigi szép, szellemiekbe zárkózott életét, dacos nemtörődését a vad és csúnya játékkal, gazdagabb múltakba való menekvését? Mindazt, ami Dezsőnek annyira imponált, ahogy csak a harctér naiv fiának imponálhatnak a Béke és Szellem dolgai, az elérhetetlenség nimbuszában. A nyugalom és szabadság s a titokzatos, tudós régiség!

- Elza elégette a jegyzeteit! - panaszolta Margit. Most Elza pirult el; egyszerre izgatott csoport fogta körül.

- Ma sok mindennek vége, s új világ kezdődik - visította odabenn a szónok. Elza fölhevülten magyarázkodott. Ha sok mindennek vége, biztosan vége a tudománynak. Hogyan akarják még fenntartani és továbbplántálni azt a sok bonyolult tudást, művészetet, ami a régi korok hagyománya? Szabadságoltak számára adott gyorskollégiumokkal?

- Én levontam a konzekvenciát! Tisztára komikus még minden intellektuális erőlködés!

A legtöbb lány élénken visszhangzott.

- Eddig is komikus volt.

- Ezredrészét sem értjük annak, amit régen tudtak és értettek... Csak morzsákat csipegettünk... kiszáradt morzsákat...

- Azt hitettük el magunkkal, hogy valami nagy és komoly dolgot cselekszünk, ha fenntartjuk az úgynevezett „szellemi kultúrát”! Míg a fiúk a fronton egészen más módon komoly dolgot cselekedtek...

- Pfuj! - vágott közbe Dezső. - Ahogy az cselekvés! Ülni a sárban és várni, hogy az ember megdögöljön.

- Ott mégis az életről van szó! Ölni és halni mindig komoly dolog. Mi más komolyat lehet még csinálni? Játéknak is az komoly, ami elég hazárd! Élet és halál legalább nagy tétel. Igaza van Pogány kollégának: itthon minden csak szégyen és unalom! Az anyák persze jobb szeretnék, ha kezünk-lábunk hiányozna! Az anyák mind kicsinyesek... Mit alkudozni az élettel? Ha már nem lehet egészen az enyém, egészen odadobom!

- Ezt mondom én is! - szólt Pogány, a púpos. - Képzelje, így élni! Az ember nyomorék; de még ezt a nyomorék életét is lopta... Pfuj! Inkább meggebedni a lövészárokban, mint a poshadt légbarlangok padjain fulladozni!

- A hiúság beszél belőle! - fakadt ki egyszerre Dezső. - Nem látják, hogy ez mind hiúság?

- Az ember elsősorban hiú állat.

- Dobja a fenébe a hiúságát! Mit panaszkodik? Szégyellje magát ezek előtt a lányok előtt, akik nemsokára bevonulnak! Itt egy világ, amiből lassanként nem marad más, mint egy nagy sötétség. Nekünk nincs időnk semmit alkotni vagy megőrizni. Potyogunk, mint a legyek... És maga a maga kis hiúságain rágódik! Maga előtt egy hosszú élet áll... Magának valami nagy dolgot kellene csinálni...

- Nekem? - kérdezte a nyomorék fiú, szomorú mosollyal. - Nekem? Nagy dolgot? - És búcsúzásra nyújtotta kicsi s fehér kezét. - No, vége a gyűlésnek, megyek már...

TISZA-PART

Elza, Margit és Dezső szinte automatikus léptekkel kerültek le a partra. A régi, szabad folyó óriási házak árnyában folyt. Nagyon kicsinek látszott, mint egy mély csatorna. Az utcalángok nappal is égtek. Széles, fekete födelű ernyők alól vetették fényüket a vízre. Az ernyők, különböző magasságokban egymás köreit metszették, s fölülről nézve szinte megszakítatlan páncélt alkottak, mely mögül alig siklott ki egy-egy fénysáv, jelpontot adni a röpülőknek...

De túlfelől az újsz...i oldal még mindig nyíltabb levegőt adott. Egy nagy aviatikai park falkerítése fölött jókora darab ég is látható volt. Elza gyakran ment ki ide, egyetemi vagy könyvtári munka után, hogy nyugtalan lelke, a két nagy mágnes, az ég és föld között, lebegő egyensúlyban oldódjék föl. A harci nagyváros gyermeke rendesen csak akkor láthatott eget, ha a földet messze hagyta: röpülőgépről vagy magas erkélyeken s háztetők teraszain. Elza, mióta az aviatikát kényszerült abbahagyni, nagy sétákban keresett üdülést...

Margit különös céllal követte most, noha már megvolt ebédidő, s józansága egyébként az ebéd mellett döntött volna. Margit, amint egyedül maradtak, félretett minden diszkréciót, s leírta Dezső előtt Elzáéknál tett látogatását. Dezső önmagával tusakodott, mindhárman valósággal rohantak izgalmukban, Dezsőt az is izgatta, amit a púpostól hallott.

- Valamennyien gyávák vagyunk - ismételte. - Én sokszor csodálkoztam: mért nem csonkítanak meg minden gyereket? Vagy mért nem lázad föl mindenki? Biztos halál! De hisz a front is sokszor biztos halál! Ki fél a haláltól? Mért nem leszünk mind öngyilkosok, tömegesen? Nem mindegy? Talán a kínzókamara tart vissza! A kínzásbüntetés! Mikor még az öngyilkosság ellen is törvény van, s még a halálnál is rosszabbat tudnak! „A harc érdekében minden eszközt!” És aki a kínzókamara borzalmairól beszélne: XIX. századbeli érzelgősség!

- Szép kis hazafi maga, Dezsőke! - mondotta Margit.

- Hazafi! Éppen az, hogy senki se hazafi! Mi szükség a hazafiságra? Mindenki hazafi! Ahogy a leggyávább is hős lesz a fronton. A háború megölte a hazafiságot és hősiességet.

- Ez is XIX. századi ideológia - jegyezte meg Elza.

Dezső majdnem ugrott és kiáltott erre. Már Elza is így beszél? Igen, XIX. századi ideológia! Éppen Elza az, aki ezeket a régi vallásokat és ideológiákat tanulmányozta. Aki hirdette, hogy meg kell őrizni, legalább emlékben, a sok nagyot és jót, amiről az Ember valaha álmodott. Ez is lázadás! Mi mást lehet még csinálni? Gyalázat, hogy Elza is a frontra menjen. Az ő hivatása különb, nagyobb.

- Már késő - bánta Elza. - Mindent elégettem.

- Nem lett volna szabad! Ha az egész világon senki sem volna már, akit ez érdekelne, akit egyáltalában valami szellemi dolog érdekelne, és maga volna az egyetlen, aki csak sejtene is ilyesmihez, és magának is már csak egy napja volna, hogy ezzel foglalkozzon: akkor is, azon az egyetlen napon is, magának, Elza, ki kellene tartani, mint egy hősnek!

- Te vagy a mi őrszemünk, akinek nem szabad elhagyni a posztot! - visszhangozta Margit, jól ismert frázisokat parodizálva, amiket a női nem „kulturális szerepéről" volt szokás mondani. - Te vagy a Vesta-mécs fő-fő ápolója...

Ezen már muszáj volt nevetni.

De Elza rögtön újra komoly lett.

- Csöpp kedvem sincs ehhez a hősiességhez. Ne akarjatok belőlem hőst csinálni. Dezső a hős, nem én.

- Azért, mert rajtam katonaruha van?

- Nem. Hanem mert ennek a katonaköpenynek könyv van a zsebében.

- Mit ér a könyv az én zsebemben? Engem a harcra neveltek. Csak a legkönnyebb könyveket értem meg. Sohse volt fontos, hogy én tanuljak. Buta copf, hogy egyáltalán betűvel kínoztak. Ágyútölteléknek jó az analfabéta is. Én a fronton voltam, míg te úgy szíttad a tudományt, mintha az egész világ mulasztását kéne kipótolnod. Te magad mondtad így.

- Elég ostoba voltam. Ennek vége, Dezső. Nem fogom a tengert kanalazni. Mit érnék el vele? Én a régi, tudós korok hiteit akartam megismerni. Emberek, akik ezer annyit tudtak és gondolkoztak, mint ma bárki, milyen fogalmat alkottak maguknak Istenről, világról, az ember céljáról és rendeltetéséről? Mire lehet és mire kell jutni e földön? Mennyi minden lehetett azelőtt! Mennyi minden lehetségesnek látszott! - Elza megállt és teljesen következetlenül fölkiáltott: - Ó, gyerekek, ha nekem időm volna!

Margit szemével intett Dezsőnek. Ez fölszólítás volt közös akcióra: hátha most sikerülne rábeszélni Elzát, hogy engedjen az anyai szónak, s mint jó kislányhoz illik, menjen el szépen a doktor bácsihoz... Nehéz lenne pontosan leírni, ami Dezső lelkében végbement. Ezt csak az *örök harc* korának gyermeke értheti meg, kinek szemében a rokkantság, a nyomorék test volt a Hosszú Élet egyetlen árkánuma,[101] amit az orvos már a csecsemőknek osztogatott. Igaz: a felnőtt korban való csonkítás veszélyes, képtelen. De Schulberg neve már elég volt, hogy a megcsonkított csecsemők százait idézze a képzettársítás. A fiatal katona, amint ott látta Elza szép, egyenes alakját kimagasodva a sugaras parton, egy percre valami rettenetes kényszerképzet martaléka lett: mintha hallaná a csontokat törni, látná a tagokat csavarodni. *„És ha a fronton törik kásává?"* - kérdezte hirtelen egy másik gondolat, Dezső megszokott kifejezésével, mellyel a harctéri eshetőségeket a fiatalság erőteljes nyelvén emlegetni szokta. S most, Elzára vonatkoztatva ezt, egyszerre átérezte a fronthalál egész rémét, jobban, mint mikor mellette szakadt be a tunnel, omlott a véres sár, horpadtak papírként az emberi tagok, fecskelt cafatokban a tépett hús... Elza testére gondolva, közelebb jött hozzá ez a rém, mint mikor a magáét fenyegette...

Elza azonban ingerült lett, mihelyt barátnője Schulberget szóba hozta.

---

[101] *árkánum* - gyógyszer.

- Őrültség! Nem élünk nagyapáink idejében! Mikor a sorozó orvos jóakarata tarthatott vissza valakit a fronttól!... Akkor sem rendel magához! Csak gyanús volna, kockázatos...

- De ha az édesanyáddal megbeszélte...

- Nem ülök föl az anyám naivságának...

- Mondhatom, hálátlan vagy! Melyik anya szenved ennyit a lányáért?... Az enyém hazafias frázisokat ír a leveleiben, s a háborús sorsban való megnyugvásról filozofál... Mindnyájan megnyugszunk valahogy, csak a te anyád képtelen megnyugodni...

- Én is képtelen vagyok megnyugodni. De ez egészen más. Az anyám szépen megnyugodna, ha én otthon ülnék. Az ő számára nincs is háború. Azelőtt mindig a békéről álmodott; mikor a bátyám elesett, egyszerre kijelentette, hogy nem lesz soha béke. Ebből pedig azt a következtetést vonta le, hogy nincs is háború.

- Logikus - mondta Dezső.

- Amiben az egész világ élt, az számunkra nem létezett. Front, sorozás, szabadságok, ez elesett, annak a lábát amputálták, gáz, bombák, életveszély... folytonos életveszély. Egyszerűen nem vettük tudomásul. S a haditechnika újabb csodái: amikről az apám szónokolt! Ő csak zavaró idegen volt köztünk. Egymásba kapaszkodtunk, külön életet csináltunk magunknak, rajongtunk mindenért, ami régi, békebeli, kizártunk mindent, ami új és háborús. A régi könyvek és régiségek őrületét oltotta belém legkisebb korom óta. Így lettem én tudós és könyvmoly. De belül egészen más vagyok!

- Egészen más? - ismételte Dezső.

- Ne értsetek félre. Utálom és gyűlölöm ezt a kort, mindent, amit magam körül látok. De nem azért, mintha a könyveket, a száraz tudományt és halott dolgokat többre becsülném az eleven életnél. Hanem azért, mert több szépségre és szabadságra vágyom, mint amit ebben az undok korban találhatok. Több szépségre és szabadságra! Nem rabságra és nyomorékságra a halálra ítélt tudományok között. És nem arra, hogy egy öregasszonynak a siránkozó társa legyek, még ha az anyám is! Sohase volt kedvem bezárni magamat a múltakon való pityergésbe. Amit az anyám csinál, az nem rendes dolog. Ő monomániás. Egy régi eszmekör őrültje. Egymás betegei voltunk, mint a szerelmesek és összeesküvők. Ez valósággal természetellenes már! Nem ihatom örökké az anyám könnyeit! Ki kell törnöm ebből!

- Gondold meg, hogy miattad lett ilyen...

- Mért szeret annyira? Mi lenne, ha minden szülő ennyire szeretné a gyermekét? És egyáltalán lehet valakit ma még szeretni? Nem olyan időket élünk. Mindenki csak magával törődjön; mint a légbarlangban mondják, ha veszély van!

- Ott sem mindenki csak magával törődik... Van, aki még az álarcát is odaadja, és megfullad inkább, csakhogy megmentsen valakit...

Dezső harctéri élményeire gondolt. A front bőven termett különös önfeláldozásokat: szerelmes barátok közt, ahogy ott a fiúk szerelmesek szoktak lenni egymásba.

- Ott kinn mindenkinek van valakije... Akinek semhogy a halálát lássa, inkább meghalna maga!

- Az más, ott másról van szó!... - kiáltott Elza. - De holmi kis szelíd családi érzelmek, mamai búsongás, gyermeki szeretet! Lehet ezt ma? Pityergős kislányok szepegése, akik az anyjukhoz bújnak!

Dezső kissé szégyenkezve, de őszintén ellentmondott. Dezső soha olyan jámbor kisfiú nem volt, mint mióta a frontot megjárta. Soha úgy nem vágyott az anyja szoknyája mellé. Idealista szelídséggel csüggött a családi érzelmeken.

- Hiába csináltak gyilkos masinát belőlünk! - ismételte az ósdi szólamot. - Az emberbe bele van oltva a szeretet ösztöne!

- A régi könyvek és vallások szerint.

- A XIX. századi ideológia szerint! - csúfolta magát Dezső.

- Hát ha ez igaz - fakadt ki egyszerre Elza -, ha bennem is bennem van ez az ösztön: hogy maradhatnék én akkor itthon, mikor ti mind mentek! Az anyámnak nincs más baja, engem félt és sirat. De tirátok ki tudja mi vár! És hogy csücsülhetnék én akkor nyugodtan a könyvek közt? Mikor nem tudom, mi lesz tebelőled, Dezső!

- Mi? Gyilkos masina. Egy nap még az élet...

- Egy nap...

Elza szótlanul kereste Dezső kezét. Bajtársi kézszorítás.

Mind a kettőjüknek egyszerre támadt ugyanaz a gondolata. S Margit felelt rá, pedig ki se mondták:

- Házasodjatok össze, gyerekek! Talán házaspárt együtt osztanak be.

De erre Elza szeme föllobogott:

- Azt már nem! Mielőtt a törvény kötelezne? És hogy azután szülni muszájjon? Azt nem! - kiáltotta. - Majd ha kell, elvégzem ezt a fizikai kötelezettséget egy közömbös emberrel: akinek a gyerekét nem sajnálom a frontra.

AZ UTOLSÓ EMBEREK

- Ha együtt lennénk, ha együtt mehetnénk... - kezdte Dezső. Azt akarta mondani: bármilyen rövid és rettenetes élet várna rájuk a fronton, mégis élet lenne, dac és emlékezés! Ki akar *soká* élni? De hirtelen torkán akadt a szó. Csak nem *kívánja*, hogy Elza is frontra jusson, és elessen?

Margit nézte őket. Szinte valami anyáskodó vénlány fölényével.

- Disznók vagytok, hogy előttem édelegtek. Maga elrabolja a barátnőmet, Dezsőke. De én a rosszért jóval fizetek.

És fölvetette azt az ötletet: Schulberg juttassa Elzát oda, hol Dezső van... Ennyit tán mégis lehet...

- Bolond vagy, lányom, ha nem mégy el hozzá. Úgy látom, egyáltalán nem mindegy, hova osztanak be. Repülőhajlamaidnak akarsz hódolni? Vagy ezt a kisfiút kísérnéd le a tunnelbe? Bízza rám, Dezsőke, én tudom, hogy kell bánni vele...

Elza csakugyan megszokta, hogy a praktikus dolgokban vezessék. Most is előre tudta, hogy rá hagyja venni magát, noha valami belső ellenállás volt benne, maga előtt is rejtett okokból... Úgy érezte, hogy nincs eléggé tisztában magával... Húzódozott, ürügyet keresett.

- Hiszen neked is be kell vonulnod! És magaddal egyáltalán nem is gondolsz, csak az én ügyeimmel foglalkozol?

- Nekem, Elzuskám, tiszta szerencse, hogy be kell vonulni. Már arról volt szó, hogy abbahagyom az egyetemi dicső karriert. Se pénz, se kereset. Most ez megoldódik legalább. Meg kell a dolgokat oldani, barátom! Szóval: most haza, és azután Schulberghez!

- Ma nem. Dezsővel akarok ebédelni.

- Holnap hát.

- Inkább holnapután.

- Persze: a kisfiú még holnap is itt lesz. Igazatok van: ki kell élvezni a végnapokat! Hát akkor én, fiam, most elmegyek anyádhoz, s megmondom neki, hogy bejelentkezhetik a professzornál.

- Olyan sürgős?

- Ne sajnáld ezt tőle. Könnyebben bírja, ha remél és cselekszik. S legalább az én becses társaságomtól megszabadultok, gyermekeim...

Elza és Dezső hallgatva ültek egy padon, szemben a folyóval.

- Holnapután - mondta végre Elza.

- Holnapután - visszhangozta Dezső.

- Jó lány ez a Margit - mondta Elza. - Ti jók vagytok. Én rossz.

Dezső nem hallgatott rá, nem is látta, egy más Elzát látott, próbálta összeegyeztetni ezt a két diszparát fogalmat: Elzát és a frontot.

- Mindenki a fronton lesz... Most már igazán mindenki...

- Csodálom, ki marad a hivatalokban...

- A nyomorékok - szólt Dezső megvetéssel.

- Vagy majd beosztják a szabadságoltakat.

- Igen, még a szabadságot is elveszik. Akkor aztán végleg egy perc sem marad az életből...

- „Mindenre, ami szükséges és hasznos, lesz idő és ember, pontosan beosztva és maradék nélkül” - szónokolt Elza idézőjelek közt. De mi az a „szükséges és hasznos”!

- Ami az életre szükséges és hasznos...

Csakhogy maga ez az élet miért szükséges, és mire hasznos?

- Most úgy érzem, Elza - mondta még lassan Dezső -, hogy mi vagyunk az utolsó emberek a földön. Utolsók, akik még tudjuk vagy sejtjük, mi volt az valaha: embernek lenni!

- Hajótöröttek vagyunk... Maradékok... Le kellene írni és palackba zárni a jövő számára...

- Hol az a palack?... És hol az a jövő?...

Fölkeltek, és megindultak a folyón át a diákmenza felé. Ez vendéglőszerű, kicsi helyiség volt, egy mellékutcában, fehér abroszokkal, ahol mindig éhes lánycsoportok váltották föl egymást, és ritkán lehetett üres asztalt kapni. A lányok közt szórványosan fordult elő egy-egy fiú, s azok egymást keresték, és együvé ültek. Többnyire félkezűek vagy féllábúak. De akadt egészséges is. Katona, mint Dezső.

Egy ilyen nyitott be majdnem egy időben Dezsőékkel. Tétován nézett körül... Dezső az utolsó asztalt foglalta el, s a többieknél csupa lányt látott... Nyilván nem akart lányok közé ülni.

- Fél a nőktől.

- Te is így féltél azelőtt...

- Mint a legtöbb fiú, aki a frontról jön...

- Igen. Csupa megvetés van bennetek irántunk. És mégis féltek tőlünk.

Dezső azonban jól értette ezt a különös, ellentmondó érzést, melytől a katona félszeggé vált a hölgyek előtt... Kínokból szövődött az: szellemi alsóbbrendűség és éhes vágyak kínjaiból. Irigység, gyűlölet megfért benne a vággyal és bámulattal. A két nem alig volt valaha egymástól távolabb, mint az örök harcnak ezekben az éveiben. Férfi a nőt többnyire csak durva kalandokban, futó érzéki őrületekben tanulta ismerni; mert másnak nemigen lehetett nevezni a kötelező házasság rövid heteit sem. Egyébként minden elválasztotta őket! A nők tanultsága, értelmi fölénye... S a férfiak sötét élménye, amit a front adott... Dezső ritka kivétel volt: ő csak lázadó utálattal gondolt erre az élményre, s minden otthon töltött percét oly tanulmányoknak szentelte, amilyenekkel főleg lányok foglalkoztak. (A lányok szinte úgy beszéltek vele, mint maguk közül valakivel.)

- Engem te már átneveltél, Elza.

- Az a fiú ide fog jönni - mondta Elza.

Csakugyan, a fiatal katona némi habozás után engedelmet kért, s asztalukhoz telepedett. Jobban megnézve, nem is volt olyan fiatal: Dezsőnél mindenesetre jóval idősebb. Jobb arcán mély s már nem friss seb nyoma. Szemei koravének, mint a legtöbb régi katonának. Harminc év már magas kornak számított a fronton; pedig az újonjött bizonnyal megvolt annyi. Utcán alig nézték volna diáknak. Mégis az volt, másképp nem ebédelhetett volna a menzán. Dezső szemügyre vette szolgálati jelvényeit.

- Szintén vissza?

- Holnapután...

- Én is. Egy nap megyünk - és kezét nyújtotta az asztalon át, bajtársi részvéttel.

- Nincs kedve még?

- A legcsekélyebb se - nevetett Dezső.

- Mennyi időt töltött odakünn?

- Eddig egy évet. Első szabadságom.

- Még nem lesz utolsó.

- Honnan tudja?

- Még az elején van. Még nem fog elesni. A bizonyosság évről évre növekszik: nálam már sokkal nagyobb.

- Dehogyis - felelt Dezső. - A valószínűségi számítás szerint ugyanannyi az eshetőség az első évben, mint az utolsóban. De én nem félek az eleséstől. Bár elesnék mentül hamarabb!

- Annyira unja az életét?

- Élet az, ami ott van?

- Még nem jött rá az ízére.

Dezső kifakadt: mire lehet itt rájönni? Mi más van a fronton, mint piszok és unalom? Férgek, bűz, reuma, megalázások, koplalás, döglődés... Dezső fölhevült, és kiöntötte szívét. A hosszú

hónapok a sáros barlangokban! A fulladozás a gázálcák alatt, a süketítő, végérhetetlen ágyúzások! S legfeljebb egy-két könyvet vihet magával az ember; s amihez ott cserélgetve hozzájut, az többnyire csak a legalacsonyabb tömegirodalom... - tette hozzá, a műveltségnek azzal a naiv sznobizmusával, mely legáhítatosabb hitvallása volt. - S a főszórakozás és esemény, ha ölsz, vagy ha melletted fölfordul valaki...

- Ez talán nem elég izgató?

- Izgatónak elég izgató.

- De... komolyan mondom... Tudni, hogy ölök, hogy a magaméhoz hasonló életet oltok ki!... Van-e feszültebb érzése az aktivitásnak? Lehet-e nagyobb gyönyöre a hatalomnak? Nem minden kor adta meg ezt a szenzációt mindenkinek... Hátha még az ember láthatná mindig, akit megöl, végignézhetné kínjait... Ha egy bajtársam kiszenved mellettem, arra gondolok, így hal meg az is, akit az én golyóm ért, és akármennyire sajnálom is, be kell vallanom...

- Pfuj! Vadállati dolog! - szakította meg Elza, nem állhatva.

- Az ember vadállat - felelt az idegen, tárgyilagosan. - Csak arról van szó, s annyit jelent a civilizáció, hogy vadságunkat kizárólag az ellenség ellen irányozzuk és lokalizáljuk; s a honfitársakkal és szövetségesekkel szemben lehetőleg korlátok közé szorítsuk. Néha még az is nehezünkre esik. Magam tapasztalásából beszélek... Majdnem mindenkit, aki elég sokáig a fronton volt, elfog néha az ölés vágya itthon is... Szerencsére elég hamar viszik vissza a frontra. Másképp nem tudom, mi lenne... Nem bírnók ki soká. Én bevallom: szinte vágyom vissza oda - fejezte be -, pedig eléggé utálom magam is.

- Rettenetes, amit beszél - mondta Dezső.

- Persze, nem valami jámbor és erkölcsös dolog. De az élet egyáltalában nem jámbor és erkölcsös. Maga még kisfiú, maga nem érti ezt. Olyan ez, mint a dohány vagy alkohol. Aki még nincs igazán fronthoz szokva, nem is értheti azt a leküzdhetetlen szenvedélyt, ami a vén katonát lenyűgözi. Abba, amit maga piszoknak és unalomnak nevez... Mert van valami ebben az unalomban, ami örökké izgat és visszavon.

- Mi vonhat oda vissza? - kiáltott Dezső felháborodva.

- Az, hogy véres. Vérre szomjazunk, és visszavágyunk, ámbár tudjuk, hogy a saját halálunk is ott vár.

- Ez még enyhítő körülmény...

- Maguk nagyon meg vannak botránkozva, hogy ilyen cinikusan beszélek. De nem én vagyok cinikus, hanem az élet és a háború. Nem jobb az őszinteség, mint a frázisok és az álszemérem?

- Kissé különös őszinteség - mondták Dezső szemei, előbb, mint a szája mondhatta volna. De az idegen már felelt is rá. Mert hisz nem valami saját egyéni aberrációjáról rántotta ő le a leplet: amiről ő beszélt, azt minden régi katona nagyon jól ismeri...

- Kérdezzék meg akármelyiktől, igaz-e... Nem volna kibírható a háború, ha nem volna benne szenvedély... ha nem volna benne élvezet is, akármilyen szörnyű ezt hallani. Nem árt talán a nőknek is tudni erről - fejezte be, Elzára sandítva -, most, hogy már ők is közelebbről meg fogják ismerni ezeket a borzalmakat...

- És az egyetemen mit hallgatott, kolléga úr? - kérdezte Dezső, némi szünet után.

- A műegyetemre jártam. Géptechnikai tanulmányokat folytattam. Kicsit vénen...

- Talán műszaki beosztásra pályázik?

- Nem, azt nem remélem. Voltaképp nem is kívánom már különösebben. Rajtam már nem segít.

- Akkor mi célja ezzel a tanulmánnyal?

- Hát... érdekel. A gyilkos gépek érdekelnek. Valamivel csak el kell tölteni a szabadságot. Aztán... megszoktam már a fronton, hogy fiatalok közt legyek... Magamnál jóval fiatalabbak közt... Akár itt...

- Köszönöm szíves előszeretetét korosztályunk iránt - vetette közbe Dezső élesen. - Bizonnyal kedves emlékei vannak róla, hogyan potyogtunk és kínlódtunk odalenn. De ez itt más, itt jóformán csak jámbor lányokat lát.

- Igen... lányokat... - felelt a harmincéves, körülnézve, majd Elza felé lesve, aki teljesen kikapcsolódott a beszélgetésből; sőt tüntetőleg hátat fordított, s a másik oldalon ülő kolléganőkkel diskurált.

- Csakugyan... a fronton eddig nem voltak nők... Itt legalább lányokat látni... Ez némi változatosság - tette hozzá a könnyed férficinkosság hangján.

- De hisz kolléga úr fél a lányoktól - mondta Dezső, valami gyermekes heccelődéssel, s különös módon már titkos fölényt érezve ezzel a tétova s kissé elnyűtt idegennel szemben. - Láttam, hogy nem mert közibük ülni... Nem is szól hozzájuk...

- Mit szóljak?... Elég, ha nézem őket... Én nem értek ahhoz, ami egy nőt érdekelhet. De vannak, akikkel nem is kell beszélni...

Dezső most eszmélt rá, hogy az idegen rég túl van a kötelező nősülés törvényben előírt esztendején.

- Nincsen felesége?

- A feleségem beteg, és a szüleinél lakik... Beteg? Bár én lennék beteg! Neki még mindig sokkal jobb a dolga, mint énnekem a fronton... És ha már az ember szabadságon van, hát élvezze: igaz-e?... De azért furcsa lesz, izgató lesz, ha nők is lesznek a fronton... - mondta, közelebb hajolva. - Képzelje: a lövészárokban... Vagy mondjuk: egy roham, ahol nők is részt vennének... Kár, hogy a rohamok annyira kimentek a divatból... A kemény szurony és a puha lányhús eléggé ingerlő ellentét... Néha, ahogy mondtam, itthon is elfog a katonavadság... az ölés vágya... Hozzáteszem, hogy ez leginkább akkor van, mikor nővel vagyok. A feleségem komolyan félt tőlem.

- Nem csodálom...

- Ne szörnyűködjön, kis kolléga, mit lehet ezen szörnyűködni? Megyünk a frontra, minket is megölnek... És már a nők is mennek, már a nő sem tabu... Ölni szabad. Látja! Csak be kell tartani a játékszabályokat, hogy kit és mikor. A fronton maga is biztosan jó néhány embert megölt már... Akikről nem is tud...

KÉT NAP ÉS KÉT ÉJJEL

Kétszer huszonnégy óra múlt el. Elza a pályaudvarról tért haza: Dezső menetszázadát kísérte ki.

A búcsúnak szívettépőnek kellett volna lenni! Hisz könnyen lehetett végső és végleges! Elza is bevonul! Ki tudja, összeesik-e valaha, ugyanazon időre, a kettejük szabadsága? Még ha mind a ketten élnek és hazajönnek is! S ha különös véletlenből összeesnék: mennyi minden más akadály tolulhat még az ilyen találkozás elé! Az idő véletlenén túl a hely véletlenei!

Városok pusztulhatnak, utak zárulhatnak, hírek apadhatnak, semmi sem bizonyos... Ahol két frontkatona búcsúzik, minden valószínűség szerint örökre búcsúzik.

Hacsak valóban egy helyre nem osztanák be őket...

Mégis be kell vallani, hogy amit Elza érzett, mikor a katonavonat lassan megdöccent s megindult, az nem tisztán a válás fájdalma volt. Inkább valami ellentétes érzés: az egyedül maradás fölszabadulása!... Ha őszintén magába tekintett, nem tagadhatta el, hogy valóságos türelmetlenséggel várta ezt a percet. Megkönnyebbedés volt, mikor a kocsisor mozgása kitépte a fiú kezét az övéből, s Dezső arca nyílegyenes surranással tűnt el a kisebbedő ablakvonal párhuzamosában.

A pályaudvart a búcsúzások hangulata öntötte el. Szülők vezették ki gyermekeiket, asszonyok pár hetes férjeiket, akiket nem fognak látni többé. Mégis, noha ez a válás sokkal reménytelenebb volt, mint régibb háborúk idején, távolról sem látszott, hogy akkora fájdalmat okozna. A megszokás elvette a fájdalom élét.

- Közös sors, és bele kell nyugodni.

Egy gyermekleány, aki nagy szál bátyját kísérte ki, nyugodtan s kissé gúnyosan támogatta könnyező anyját, a meghatódás legkisebb jele nélkül.

- Nemsoká én is megyek - dicsekedett, némi megvetéssel hangjában a nagy melák bátya iránt, aki teljesen elérzékenyedve, föl-fölbuggyanó zokogással lépett a fölhágóra.

Így volt a fiatalabb korosztályoknál: a bús serdülőknél, akik még nem nyugodtak bele, hogy elszakadjanak gyermekkoruktól, a szelíd és otthonos világtól, amelyben felnőttek. De az idősebb katonák legtöbbje már külön életet élt, frontéletet, s e békés világhoz semmiféle belsőbb kapocs nem kötötte. Az egész front mögötti országot csak valami kiránduló- vagy szórakozóhelynek tekintették, ahonnan, néha kissé korán és sajnálkozva, gyakran bizony kedvük ellenére, de mégiscsak hazamentek, mikor a frontra mentek.

Ezek szórakozottan hallgatták a kísérő szülő, rokon vagy feleség obligát kesergését, hangos örömmel üdvözölték a kocsiknál viszontlátott csapattársaikat, s lelkileg máris elutaztak, messze voltak.

- Mennek, mint a birkák - mondta Dezső. De ő is csak ment, mint a birka.

Elza, igazában, alig várta, hogy menjen. Dezső nagyon derék és szeretetre méltó fiúcska volt; mégis Elza túlságosan is fölényben érezte magát vele. Naivsága és egyszerűsége valósággal idegesítette. Ezt a két napot majdnem egyfolytában együtt töltötték. Elzának észre kellett venni, hogy a fiú egyoldalú rajongása s mindig egyforma kifakadásai fárasztják, és türelmetlenné teszik. Noha többnyire a saját szavait és nézeteit visszhangozták...

Egyedül akart volna már maradni. Számot vetni önmagával, reménytelenné vált ideáljaival, fordulóra jutott életével. Önmagára volt kíváncsi, Dezsőt kívülről tudta már... Dezsőt valami romantikus nimbusz övezte: a halálra jegyzett fiatal tehetség, a rosszkor született, kiéletlen és pusztulásra ítélt férfizseni romantikája. Ennek a romantikus varázsnak nagy része szétfoszlott most, hogy Elzának magának is be kellett vonulnia...

És... úgyis válni kell, hát minél előbb!...

Mégis együtt töltötte ezt a két napot a fiúval, jóformán percről percre; éjjel is vele maradt, szinte reggelig... Nem lehetett tudni, mennyi dac volt ebben; dac az anyja ellen; az apja nem számított. Kamuthy úr dohogó, de erélytelen apa volt; kicsiségekért dohogó, de fontosabb és problematikusabb esetekben inkább úgy tett, mintha észre sem vett volna semmit... A lány

úgyis bevonul, s Kamuthy úr szinte már nem létezőnek tekintette, „leírta”, ahogy üzletileg mondják, kihagyta életének számításaiból. Egyszerűen nem vett hát tudomást leányának feltűnő éjszakázásairól, s ha Lívia másnap panaszkodott, könnyű vállvonással ment túl a dolgon.

- Biztosan valami zsúron volt... valamelyik barátnőjénél... Hadd mulasson, amíg itthon van...

- De mért titkolja előlem... az anyja elől? Azelőtt nem szokott zsúrozni... Azelőtt mindent elmondott nekem... - S Kamuthyné egész éjjel ébren várta Elzát, minden figyelmét az előszobaajtó körüli neszekre összpontosítva, olyan szörnyű szorongásban, hogy még Kamuthy úrnak is feltűntek arcán az álmatlanság és sírás nyomai.

- Mit fog majd csinálni, ha katona lesz a lánya? Mikor már egy éjszakai kimaradásától ilyen boldogtalan?...

Nagyobb kegyetlenséget nem is mondhatott volna. Kamuthynét éppen az gyötörte, hogy most, mikor leányától meg kell válnia, talán örökre, még ezekben az utolsó hetekben is alig lehet vele! Még ezeknek az utolsó napoknak óráit sem kapja meg tőle! Még este sem, még éjszaka sem...

Elza azonban nem törődött anyja kínlódásával... Nem sokkal inkább érdemelt-e szánalmat és törődést Dezső?... Dezső, aki indult vissza a frontra... az életveszélybe...

S Elza Dezsőnek adta az órákat, melyeket anyjától megtagadott... Dac volt ez, de egyúttal szánalom, és mégiscsak szeretet... Mégiscsak szerette ezt a kedves és tehetséges fiút, kire a Természet oly rosszkor és hiába pazarolta a szellemi fogékonyság mindig kétes értékű ajándékát, s akinek minden gondolata meleg viaszként az ő lelkének érintései szerint formálódott... Egy kicsit anyja volt neki: ingerült és mégis gyengéd... Bármennyire kívánta a magányt, nem tudott tőle egyetlen percet sem elvonni, sem egyetlen kegyet megvonni...

Az az első emlékezetes éjszaka, mikor Kamuthyné a légbarlangi izgatott est után hajnalig hiába várta haza lányát, sokkal ártatlanabbul folyt le, mintsem Elza sejteni engedte. A két fiatal az egyetemi könyvtár gázbiztos termeiben találkozott, s onnan kiszabadulva, késő éjjel lekanyarodtak a folyópartra némi friss levegőt szívni a nyomasztó órák után. Ott, Elza kedves sétahelyén, az aviatikai park mentében jártak föl és alá, heves filozofálásban elmerülve, míg az ég ki nem világosodott, s az első gyakorlatozók ki nem röpítették a szürkületbe aeroplánjaikat.

A másnap esti együttlét azonban már nem maradt ily ártatlanul peripatetikus. Elza *point d’honneur*[102] gyanánt tekintette, hogy ne álljon ellen a hadba menő fiú naivul szenvedélyes könyörgéseinek, s ne hagyja őt a kielégítetlen szerelem férfiszégyenével bevonulni. Némi habozás és tanakodás után beállítottak egy szállodába, ahol Dezső a zord frontkatona s nőt zsákmányoló hím dupla fölényével nyittatott szobát kettejüknek.

Elza sietve vetkőzött le, Dezső szinte vak lett az izgalomtól. Elfogultan csókolta végig a fiatal, pompás testet; meleg illata átjárta. A lány húsa idegen volt és mégis otthonos, mintha a saját testének egy darabja volna, melytől erőszakkal választották el, s ismét el fogják választani. Mily boldogság lehet ezzel a testtel együtt élni, tökéletes intimségben, napokig, hetekig, hónapokig! Dezső lassan-lassan vált merészebbé. Dezső szenvedélyes és ügyetlen szerető volt, Elza hideg, de gyöngéd. Dezsőt átforrósodó indulatok fűtötték, Elzát csak dacos elvek. S szinte Elza tűnt föl közülük a meggondoltabbnak és tájékozottabbnak; mégis szándékosan

[102] *point d’honneur* - becsületbeli ügy; becsület dolga.

mulasztott el minden óvatosságot, azt kívánva, bárcsak megfoganna ettől az első szerelemtől! - Legalább nem kellene mástól szülni! - Elza elfeledte, hogy nemrégen még éppen Dezsőtől nem akart gyereket (ágyútölteléknek). - Én nem vágyom a szerelemre, Dezső... máséra éppen nem... Legfeljebb formális házasságot kötnék...

Dezső kicsit meg volt botránkozva ettől a hidegségtől; hirtelen valami dühös vágy öntötte el, hogy kigyújtsa Elzát. S volt egy pillanat, mikor dühe túlnőtt vágyán, s úgy megszorította a leányt, hogy az fölsikoltott. Ez a sikoltás teljesen kihozta a sodrából Dezsőt... Egyszerre lehullt róla mindaz a félszeg szemérem, mindaz a kisfiús félénkség, ami eddig feszélyezte Elza csillogó presztízse előtt. Fiatal lelkén kéjesen borzongott át a tudat, a látvány, hogy ez a büszke, intelligens és makacs leány tehetetlenül, szinte megalázva vergődik és kapálózik karjaiban... Szorítása még vadabb lett, dühe valósággal bosszút lihegő... Már nem törődött Elza kiáltásaival, méltatlankodásával... megfeszült mutatóujja mély, lilás gödröt ásott a mell lágy ruganyába... s ebben a pillanatban a hideg és éles szurony acéla villant föl emlékében, melyről a menzán megismert idegen beszélt... Megborzadt, s szörnyű döbbenettel engedte el szorítását, míg Elza sápadtan és ziláltan ült föl, arcba lógó hajjal, tágra meredt szemmel.

- Te is olyan vadállat vagy?...

- Ha tudnám, hogy ilyesmi van bennem - kiáltott Dezső, mert érezte, hogy Elza is ugyanarra gondol, akire ő -, meg sem várnám a fronthalált, hanem azonnal agyonlőném magam!...

HOLNAPUTÁN ÉS AZUTÁN

- Táncoljunk! - mondta másnap este Elza. Egy nagy nyilvános tánchelyiség fényplakátjai estek a szemükbe. (Foszforeszkáló betűk, fénylő, de nem világító reklám, ernyők alatt.) És ez volt az utolsó este.

Dezső kicsit csodálkozott, mert Elza azelőtt mindig megvetőleg beszélt arról a táncdühről, mely a nagyvárosok éjeit elöntötte, s a front mögi ifjúságnak fő részegsége volt. De a lány makacs maradt, mint mindig. Ő éppen Dezső kedvéért kívánja a táncot.

- Legalább az utolsó este szórakozzál... Láss fényt és színeket... Élvezz zenét, ritmust... - És vad kedvvel vetette magát a forgatagba, szegény Dezsőt egészen kifárasztva.

- Reggelig!... - lihegte, hátravetve fejét, félig behunyt szemmel. - A büfében állva vacsorázott. Semmi áron sem volt rá kapható, hogy valami más helyet keressenek, és kettesben, mint tegnap, fejezzék be az éjszakát.

- Nem, ezt nem, akármit, csak ezt ne kívánd, Dezső, nem bírnám!...Együtt maradunk reggelig, és holnap is veled leszek... Ha akarod, haza se megyek aludni... Vagy elmegyek, és reggel megint találkozunk... Mindent megteszek, csak azt az egyet nem...

- De hát miért, Elza?

- Csak. Ne kérdezd az okát... Nem bírnám.

Dezső átkozta magában a menzán megismert idegent, mert neki tulajdonította, az ő hatásának, az ő különös beszédeinek azt a hirtelenjött hangulatot, mely a tegnapi első és utolsó pásztorórájukat megmérgezte. Érezte, hogy nem lehet Elzát rábeszélni, s lelkét elszorította a közeli válás gondolata... Nem lesz hát az övé, igazán és teljesen az övé soha? Egyetlen reménye maradt, valószínűtlen ábránd, mégis már egész lénye efelé feszült... A jövő utolsó ígérete és kilátása... Újra találkozni majd Elzával, a fronton!

- Ha ezt nem remélhetném, el se tudnék menni... nem, nem tudnék elválni tőled, Elza! Hogy veled soha többet ne találkozzam! És téged vigyenek más iszonyatokra, ahol még a kezed se foghatom meg! Viszont a magam csapatánál Vermes úr legyen az, akivel egész biztosan találkozom!

- Vermes úr?

- Akivel a menzán ebédeltünk... Őt ugyanoda osztották be, mint engem, egy napon is vonulunk be. Szép kis kilátások! - S Dezsőt újra és újra elöntötte az elkeseredés arra a gondolatra, hogy Vermes úrral biztosan találkozik, s Elzával talán soha! De Margit ötlete naiv reményeket keltett benne, s Elzának még a vonat hágcsóján is újból és újból meg kellett ígérnie, hogy nem mulasztja el fölkeresni a hatalmas Schulberget s szóvá tenni a beosztást.

- Fölírtad a csapattest számát? A tábori posta számát? - kérdezte minden pillanatban, mert ennyi volt az összes adat, amit jövendőbeli hollétéről nyújthatott. - Ezeket a számokat add át a professzornak! - Szavaiból oly forróság áradt, annyi reménykedéssel festette ki elképzelt harctéri életüket: ha majd megvédheti Elzát a veszélyben, ha megoszthatja vele meleg takaróit, a különböző szeretetadományokat, biztosíthatja neki a legjobb helyet a tunnelben, a legjobb rendszerű gázálcát, annyira beleélte magát az egész légvárba, hogy Elzának nem volt szíve ellentmondani, ámbár magában inkább úgy érezte: jobb volna nem találkozni, ne kösse a jövőt semmi szál a múlthoz! Aztán hátha tényleg aviatikusnak vonulhatna be?

Ehelyett bújjon le a föld alá a kis Dezső kedvéért?

Nem Dezső: hanem az ígérete kedvéért! De hát ez az ígéret úgyis csak akadémikus jellegű... Hol lesz addig a Dezső százada, hozzá lehet-e egyáltalán jutni?

Elza tehát teljes hűséggel, mégis különböző fenntartásokkal jelent meg a professzor váró-szobájában, anyja kívánsága szerint s az ő kíséretében, de övele szemben is kissé zárkózottan, mert államcsínyt és haditervet szőtt. A professzor azonban megelőzte, s maga állt elő egy tervvel, mielőtt az övére sor kerülhetett volna. Ez a terv egész természetesen hajtott ki egy általános társalgásból, mely látszólag a tiszta udvariasságnak tett hódolat volt. A professzor valami intim reverenciával fogadta Kamuthynét, mint régi ismerőst, igen örült, hogy megismerhette Elzát is, sajnálta, hogy oly soká kellett várakozniuk az előteremben.

- Mért nem telefonáltak? - Aztán Elza tanulmányai, olvasmányai iránt kezdett érdeklődni, lévén ő is könyvbarát s háború előtti könyvek gyűjtője. Hosszasan beszélgettek könyvekről, Schulberg mutogatott, előadást tartott. Látható büszkeséggel szedte elő a dohos *bouquin*-eket.[103]

- Korunknak megvan az az előnye a bibliofil számára, hogy a könyvek, a régi nagy írók művei, ma ismét nehezen megszerezhető kincsek. Ahogy hajdan a középkorban volt. Minden példánynak története van, egyénisége, külön értéke...

- Hány ember számára? - kérdezte Elza, kissé támadó hangon, mert Dezsőre gondolt.

A professzor nem vette rossz néven a tónust.

- Bizony korszerűtlen és reménytelen dilettánsok vagyunk - mondta, Elzát is belefoglalva, bizalmasan, mint akivel jól megértik egymást... Kamuthyné mind izgatottabb és türelmet-lenebb lett. Más, fontosabb tárgy felé szerette volna vonni a társalgást. Az előrehaladott órára s a várakozók nagy tömegére emlékezett, akik az előszobában ültek, és bizonnyal éppoly türelmetlen lestek a zöld posztós ajtót...

---

[103] *bouquin* - régi könyv.

De Schulberget egyáltalán nem látszott ez izgatni.

- Hadd várjanak! Az örök harc emberének meg kell tanulni a várakozást... A légbarlangban is várni kell, a harctéren is folyton várni kell... Persze erre azt mondanák, könnyű nekem itt a szépen párnázott szobában beszélni. Igazuk is volna. De a várószobát is, mint látták, elég szépen párnáztattam, s manapság örülhet, aki még csak az orvos előszobájában vár... Egyébként én sem maradok soká itt. - S elmondta, hogy a harctérre készül, rendes inspekciós körútjára, a front egészségügyi intézményeit fölülvizsgálni. Aeroplánon szokta bejárni kijelölt terepeit, s ezzel kapcsolatban, udvarias emberként, ki nem beszél soká önmagáról, Elza sportélete iránt érdeklődött. - Hallom, hogy a kisasszony is foglalkozik aviatikával.

- Ó, már nem, mióta apa beszolgáltatta röpülőgépét hadicélokra, nem volt alkalmam gyakorolni...

- S azelőtt sokat gyakorolt? Mennyit például naponta?

Elza erre nehezen tudott felelni, mert szenvedélyében nem ragaszkodott rendszeres gyakorlóórákhoz. Minden szabad idejét a gépen töltötte. S nemcsak a gyakorlótér fölött keringett, mint ahogy a hozzá hasonló fiatal sportolók szoktak, hanem túrákat is tett, kisebb-nagyobb kirándulásokat. Már amennyire ezt a háborús viszonyok engedték. Röpülőigazolványa csak a város területére szólt.

- Mégis ki mert röpülni?

- Ki. A levegőben rendes körülmények között nem üldözik a békés járműveket. Ez is külön sport volt: ha le kellett szállni, persze igazoltattak, és megbüntettek.

- Meg is történt párszor - mondta Kamuthyné.

- Igen, egyszer le kellett szállnom, mert defektet kaptam. Elkalimpáltam majdnem a város határáig, minden percben a lezuhanás veszélyével, de a végén mégiscsak le kellett szállnom, és fölírtak... Egyszer meg ellenséges röpülőket láttam távolból, s féltem, hogy ha a gázbombákat ledobják, nem tudok leszállni többé, s rajtam ütnek; azért siettem földre érni. Ez jó messze történt. Nagy sokára és nehezen jutottam csak haza, mert tényleg volt gáztámadás...

- Mennyi aggodalmat álltam ki akkor is! - sóhajtott Kamuthyné.

- S mennyit morgott az apám, mert fizetnie kellett! - nevetett Elza, hogy elterelje anyja figyelmét, mert Lívia elsápadt, s szinte alélni látszott a gondolatra: mennyi aggodalmat állt ki, pedig mi ez még ahhoz...!

- Túlságosan érzékeny, asszonyom - mondta Schulberg. - Nincs biztosabb hely itt a front mögött a magas levegőnél, hova sohse jut el a fojtógáz, s Elza kisasszony nyilván jó pilóta...

- Kitűnő! Egyetemi versenyeken is díjat nyert. A gépünk is elsőrendű volt. És én mégis reszkettem, ha egyedül szállt föl, s ha sokáig késett, a perceket számláltam... Pedig ez csak ártatlan, fiatal sport volt, oktalan, gyermekes aggodalom! Ezentúl másról lesz szó, és a perceket is hiába számlálnám, és az órákat, és a napokat, és az éveket is!...

- Hát csakugyan oly kitűnő pilóta Elza kisasszony? - kérdezte a tanár: ez volt a pont, ahol az ő terve bekapcsolódott a beszélgetésbe. Szorgos kíváncsisággal tudakolta a légi tanfolyamot, melyet Elza végzett, a vizsgát, amit letett. Aztán újra Kamuthynéhoz fordult: - Éppen azért óhajtottam megismerni a leányát, asszonyom, mert hallottam, hogy aviatikával is foglalkozott. A körülmények összetalálkoznak. Nekem szükségem van egy hadipilótára, aki hivatalos körutamon mellettem teljesítsen szolgálatot. Az eddigi bizalmas vezetőmet csapatszolgálatra osztották be. Több ok szól amellett, hogy az új kísérőm nő legyen. Elsősorban az, hogy nőket

egyelőre könnyebben nélkülöz, s szívesebben átenged, a hadvezetőség... Mikor Elza kisasszonyról hallottam, mindjárt arra gondoltam, hogy őt osztatom be erre a teendőre. Ez nekem is kellemes lenne, mert mégiscsak kedvesebb egy ilyen művelt fiatal hölggyel utazgatni, mint valami otromba harcfival. A kisasszonynak sincs oka félni tőlem. Ámbár régi nőgyűlölő hírem van, titkárnőm és asszisztensnőm nem panaszkodnak rám. Ami pedig a veszélyeket illeti, asszonyom, higgye el, sokkal kevesebb a veszély ebben a szolgálatban, mint másutt. Ahogy mondtam, fönt a magasságban legalább gázmentesek vagyunk. Másrészt az inspekció sorrendje tőlem függ. Mindig kiválaszthatom azt a frontszakaszt, amelyen éppen a harc szünetel vagy ellanyhul. Természetesen így is fogok tenni... s nem kockáztatom feleslegesen ily ritka műveltségű emberek életét - tette hozzá ironikus mosolyával -, kivált oly értékes fiatal életet, mint Elza kisasszonyé. Legyen nyugodt, asszonyom, jó helyen lesz a lánya. Tekintse ezt is, mint egy nagyobbfajta sportkirándulást. A kisasszony kielégítheti aviatikai szenvedélyét, amit itthon bizony meglehetősen kalitkába csuktak a szabályok és rendeletek. Valószínűleg sok érdekest lát és tapasztal az úton. Úgy ismerkedik meg a fronttal, mint egy panorámával. Remélhetőleg nem kell őt egyhamar elengednem, veszélyesebb vagy kellemetlenebb pozícióba. Persze veszély még így is van. A sport nem teljesen veszélytelen. Bele kell nyugodni, asszonyom, ez az élet, kivált manapság. Valamelyes aggódás vele jár, akinek gyermeke van. Nos, kedves Elza, engedje meg, hogy így szólítsam, mint jövendőbeli bizalmas pilótámat és titkárnőmet: van-e kedve velem jönni erre a kis utazásra?

- Nem tudom - felelt Elza. - Nem tudom, jogom van-e ilyen veszélytelen pozíciót elfogadni, mikor annyi ezer és ezer kortársam...

- Mért ejtesz kétségbe, Elza? - vágott szavába Kamuthyné. - Én hálás vagyok a tanár úrnak, és kell, hogy te is hálás légy! Gondolj a szüleidre, látod, hogy milyen drága az életed nekem... És gondolj a tanulmányaidra...

- Annak már úgyis vége!

- Nem okvetlen, kedves Elza - mondta a professzor, felnézve íróasztaláról, ahol közben néhány szót írt egy papírszeletre. - A front csupa unalom, ha a harc szünetel, s magának pláne semmi dolga, mihelyt egy-egy állomásra megérkeztünk. Hozhat magával könyveket, ha akar...

- Látod - visszhangozta Kamuthyné, betűvel csábítva gyermekét, mint más anya cukorral -, a tanár úr megengedi, hogy vigyél magaddal könyveket...

Schulberg azalatt a papírszeletet, amelyre írt, észrevétlenül átcsúsztatta Elza elé, aki az asztal túlsó oldalán ült. Elza önkénytelen rápillantott; ennyi állt rajta: *„Nem is oly veszélytelen."* Elza úgy érezte, hogy a sors döntött helyette: nem kérheti a tanár pártfogását egy más beosztás érdekében, mikor visszautasítja azt, amit ő kínál. Nem lenne-e bolondság Dezső gyermekes ábrándja nevében elmulasztani a kínálkozó alkalmat, hogy első gondolata szerint az aviatikához juthasson? Nem, nem, ez így a legjobb! Anyját is csak így vigasztalhatta és nyugtathatta meg.

Igen: így a legjobb! Keresztet húzni minden eddigire, és új, légi életre szállani, egész a végső zuhanásig!

- Még hátra van egy rövid kiképzés - mondta Schulberg. - Gondom lesz rá, hogy az már az aviatikánál történjék; egyenesen ehhez a fegyvernemhez fogják behívni, kedves Elza. A legjobb lánypilóta se tudhat mindent, amit a hadiröpülőnek tudni kell... Egy kissé beavatják majd a légi harc és az ellenséges repülők elleni védekezés titkaiba.

Kamuthyné önkénytelenül fölsikoltott a szóra: ellenséges röpülök! légi harc! De a tanár sietett megnyugtatni. Mindezt a haditudományt nem árt megszerezni. Még itt a front mögött is szükség lehet rá, mint ezt Elza tapasztalata is mutatja. De ez csak óvatosság, ami a jelen esetben fölösnek is bizonyulhat.

- Jólesik tudni, asszonyom, hogy ennyire félt bennünket. Ekkora aggódás talán már telepatikusan is távol tartaná a veszélyt. De nincs is kedvünk a veszélyt keresni. Az ég épp elég nagy, még a front fölött is. Nem lévén kombattánsok, majd csak kikerüljük az ellenséget.

- És mikor kezdődik a kiképzés, tanár úr? - kérdezte Kamuthyné visszafojtott lélegzettel, mert ez a kérdés azt jelentette: mikor veszik el tőlem a lányomat?

- Ha nem csalódom - felelte Schulberg -, a rádió már hozza a sorozási behívókat. Jobb, ha nálam hallják meg, mint az utcán.

S egy benyílóba vezette őket, szemben a könyvtárszobával.

- Ez is könyvtár - mondta. - A szobában gramofon volt és mozigép, és lemezkorongok és filmtekercsek és rádió és televizor. - Ez a mai könyvtár, az aktuális, a szemét... Itt az agitatív korongok, itt a technikai filmek... Itt a szórakoztató... Ezen a téren a cenzúra, úgy látszik, csak butaságokat engedélyez. Itt a régi remekírók hangosfilmkiadásai...

- Pfuj! - mondta Elza.

- Hát bekapcsolom az Esti Rádió diktafonját.

Az ellenszenves hangú készülékből csakugyan a sorozási behívó száraz mondatai kopogtak elő.

HARMADIK JEGYZET
SCHULBERG TANÁR FELOLVASÁST TART RÉGI KÖNYVÉBŐL

A látogatás Schulberg professzornál idegesítően hosszúra nyúlt. Ennek Schulberg maga volt az oka, aki az idő nagy részén át közömbös tárgyakról beszélgetett. Így például csakugyan megvizsgáztatta Kamuthynét arról a könyvről, amelyet a légbarlangban kölcsönadott neki. Az asszony kényszerült bevallani, hogy nem olvasta végig.

- Akkor tartsa még magánál, asszonyom. Úgy látom, a legérdekesebb részénél hagyta abba. Kevés embernek adatott meg jelen lenni egy világ születésénél s átélni a teremtés hat napját. A hat nap persze itt sem épp szó szerint hat nap, de mindenesetre aránylag nagyon rövid idő. Már a mi számításunk szerint. S ennek a legérdekesebb része éppen az üstökös izgatott heteire esik. Kár volna nem olvasni tovább. A mesterséges égitest épp az elszállása előtti napokban indult életnek és virágzásnak. Nézze ezt a passzust, asszonyom. Engedje meg, hogy egy lapot fölolvassak. Talán a kisasszonyt sem fogja untatni.

S mit sem törődve az idővel s a künn várakozók sokaságával, Schulberg hosszú, monoton fölolvasásba kezdett. Hanghordozásában volt bizonyos furcsa, imitált kenetesség, mintha valami modern Bibliát olvasna, a teremtés történetének szövegével.

„A napok és hetek gördültek tovább; és a Kis Földön gördültek tovább az évszázadok. A szárazföld és tenger mind szemmelláthatóbban különvált: a teremtés harmadik napja volt. A glóbus színe is változott; a barna kavargásból zöld kavargás lett. A földeket finom, pelyhező moha futotta be; így látszott legalább az időlassító szerkezeten át; nagyítás nem kellett hozzá. Ha a nagyítólencsét is beállították, a moha fűvé nőtt, a fű bozóttá, a bozót őserdővé. Vad, borotválatlan arcot mutatott a serdülő természet. A tudós a geológiai korszakokat tanulmányozta mintegy sűrítve és kivonatban. A tanulmány nem volt oly szenvedélyes, mint várni lehetett volna. A tudós szórakozottnak, nyugtalannak látszott, semmire sem tudta figyelmét koncentrálni. Így maradt a kutatás minden részletfeladata az asszisztensre. Skálákkal és mérési táblázatokkal dolgoztak, hogy a megfigyelteket állandóan a Föld történetének valódi arányaiba transzponálhassák - így mondták, noha a kis glóbus természetesen éppoly valódi volt, mint a Nagy Föld. A másik feladatot a növénytani osztályozás adta. Az asszisztens vad hévvel vetette magát ezekre a számításokra és klasszifikációkra. Ez természetesen a botanikus asszisztens volt (ugyanaz, akinek a Kis Földről szóló adatok nagy részét köszönhetjük); a geológus most ritkábban járt ki; a biológust folyamatok megfigyelése foglalta el. E fiatal kutatókat nem zavarta az üstökös. Tudományukhoz méltón lemosolyogták a tömeg izgalmát. Az üstökös elröpül, és a katedra vár. Mit törődik a törtetés az üstökössel? A botanikus fáradhatatlanul fedezte föl az ismeretlen növényfajokat, jegyzékbe foglalva morfológiai sajátságait s viszonylagos méreteit az őskori plántáknak, mintha csak osztályozni való gazok lennének. A munka rendkívül nehéz volt, mert ez a tenyészet kibogozhatatlan sűrűséget alkotott, s a legtisztább reflektoros lencse sem tudott áthatolni szövedékén. Az összefonódott fű, gyimgyom és burján voltaképp csupa óriás növénymonstrum volt, melyeknek indáin nem sok idő múlva ichtyosaurusoknak kellett majd hintázni, ősmajmok farkának s mammutok ormányának kunkorogni. Most úgy hatottak, mint egzotikus apró dísznövények, s Marianne, a tudós leánya, nem győzte bámulni ezeket a finom rajzú páfrányokat s titkos szelekben hajladozó elegáns pálmákat, ezeket a kúszó liánokat, ezt az egész sohsem látott flórát. Az asszisztens följegyzi, hogy folytonos könyörgésekkel zaklatta őt: nem juttathatná-e valahogy egy kis palántához, amit vázába ültethessen? De itt valóban úgy volt, hogy: minden a szemnek, semmi a kéznek!

- Ezen a burkon, sajnos, nem lehet áthatolni.

- A kedvemért! - ingerkedett a lány. - Hisz még csak nem is üveg, hanem levegő."

A feljegyzéseken érezhető a fiatal asszisztens zavara az Eccellenza leányával szemben, satöbbi, satöbbi. Schulberg továbblapozott.

- Ez már nem érdekes. - Néhány lappal utóbb kezdett el olvasni, eleinte csak félhangon, mintegy magában, keresgélve, át-át szökve egy-egy paragrafust.

„A Kis Föld alkotója mogorván és szótlanul járt föl-alá egész nap... A kész és diadalmas mű nem tudta érdekelni többé. Amint elérte a célt, egyszerre megbomlott benne az akarat, s kételkedni kezdett az eredmény érdemességében. Az eleven földgömb imponáló játék és tudományos Kunststück[104] volt; de mi egyéb? Technikai téren kétségkívül sokat vitt előre. De mi újat vagy lényegeset tudtunk meg? Figyelhetjük a folyamatokat, szaporíthatjuk a grafikonokat és tabellákat. De megleshetünk-e valami igazi titkot? valamit, amit még nem tudtunk? Láttuk-e az Élet születésének pillanatát? Sejtjük-e, hogy mért okok az okok? A grafikon mindig csak szökik valahol, s ki számíthatja ki, hogy hol és mért szökik? S mit ér tökéletesíteni a kutatás technikáját, ha igazi méltó célja úgyis reménytelenül kisiklik? Menni az úton, mely nem vezet sehova?"

A tudós már mindent az asszisztensekre hagyott, satöbbi, satöbbi.

„Csakugyan szégyen volt, mennyire elmaradt a saját művének ismeretében, mennyire tájékozatlanná vált az újabb problémák és fölgyűlt adatok közt. Izgalmát és szórakozottságát háta mögött az üstökösh isztériának tudták be, amely ez időben már valóságos tömegőrület lett, s még azokat is elfogta, akik tudományosan meg lehettek győződve, hogy a rettegett égitest ártalom nélkül fog elsétálni planétánk mellett." Schulberg lassanként magasabbra emelte a hangját, s valóságos szónoki hévvel olvasott. - „Az üstököst már nem lehetett közömbösen nézni. Növekedése egyre gyorsabb és meglepőbb lett. Úgy nőtt, ijesztően, mint egyfélénk robogó gyorsvonat lámpása. Már akkora volt, mint a nap, s elhomályosította a holdat. Uszálya hosszan, fényesen húzódott utána, mintáz égi vonat kivilágított kocsisora. Az éj alig volt sötétebb, mint a nappal, s már csak zárt ablaktáblák mögött lehetett aludni, Az emberek ellepték a dombokat, színházi látcsöveikkel, feketén. A gazdagok garden-partykat rendeztek, ahol megspórolták a világítást. A falvakban titokzatos arccal jártak a javasasszonyok. Egy ember fölakasztotta magát félelmében. A munkanélküliek bűzös kabátjukba csavarták fejüket, úgy aludtak a hidakon, lidércesen. Az üstökös égő keresztet tartott a világ fölé, mint régi kométák, dögvészt, ínséget, háborút jósolva."

- Háborút... - A tanár mosolygott. Édes, naiv békevilág!... Azután folytatta a fölolvasást.

„- Az Isten mutatóujja! - üvöltötték a papok a szentélyben. És vezeklésre intették a népet. A templomok egész éjjel nyitva álltak. A széttárt kapukon be leheteti látni az oltárokig, melyeknek lépcsőin hisztérikus térdeplők vonaglottak. Az énekek és imák kórusa kizengett az utcákra. Ez a szent ének összekeveredett a kocsmákból kihangzó zenével, amelyek szintén napról napra jobban megteltek. Az emberek féltek otthon és magukban maradni, s ki akarták élni életüket... kiélni vagy kiengesztelni. Templomok és mulatók osztoztak a világon. A kicsapongók és örömleányok teletérdelték a hajnali gyónószékeket, s a pap a templomból, átöltözve, egyenesen a bordélyházba ment. Mindenki abban keresett menedéket vagy vigasztalást, amit még nem ismert, ami távol esett rendes életétől; mindenki sietett, hogy valami mást próbáljon, míg lehet; mert ki tudja, mi lesz?

---

[104] *Kunststück* - bűvészmutatvány.

Éj és nap között nem volt már különbség; az üstökös állandóan az égen állt, oly fénnyel, amilyet nem ismert még a világ.

S a nagy fény ellenére a közbiztonság sohasem volt oly bizonytalan, mint ekkor. Az emberek mindent mertek, és semmi büntetéstől sem féltek. Primitív ösztönök kezdtek fölszabadulni. Napirenden voltak a kéjgyilkosságok és az erkölcstelen merényletek. A munkafegyelmet és a hivatali rendet lehetetlen volt megőrizni. A Kis Föld körül is aggasztó tünetek mutatkoztak. A személyzet megcsökkent. Szolga egyre kevesebb volt látható, s az adjunktusok közül már csak a botanikus járt ki. A közönség viszont rakoncátlanul viselkedett. Erőszakos suhancok csapatokban tódultak be jegyváltás nélkül. Maga a Glóbus sem volt biztonságban. Valaki egyszer követ dobott rá, s a nehéz meteor a dobás erejével áttörte a légörvényt, s pusztítva zuhant a friss, telenőtt, buja humuszra, mint egy óriási, égből esett szikla."

- Igen... Itt mondja el azt az estét, amikor kimaradt az áram. - Schulberg ismét továbblapozott a könyvben. - „Mintha valami állati lény mozgott volna az ősvilági páfrányok lombjai alatt; de nem lehetett kivenni, hogy mi... A reflektor nem működik... Az egész városban nincs villany..." - Igen, és itt megint... - „A páfrányok alatt, a sáros, sötét, kövér őserdőben valami élő állatok mocorogtak, fél testükkel az iszapba fúródva; senki sem tudta volna megmondani, mikor, hol, hogyan jelent meg az első..."

„Másnap reggelre a Kis Föld olyan lett, mintha vattával volna leborítva; ködök és felhők fedték, melyeken a látszer nem tudott volna áthatolni..." (A kromomikroszkóp - magyarázta Schulberg.) - „Alig egy-egy csipetnyi helyen bukkant ki, néha csak másodpercekre, a szűz erdőségek lombgerince. A kertben tovább folyt a rend fölbomlása..." Kamuthyné nem merte félbeszakítani a professzort, de percről percre nyugtalanabbul várta a fölolvasás végét. Schulberg azonban semmi szándékot sem árult el, hogy abbahagyja.

- Megjegyzem - mondta, visszalapozva néhány lapot -, nagyon érdekes, ahogy a Kis Föld időjárásának változásait figyelik meg. A telet és nyarat, de tűzhányókat és földrengéseket is, árvizeket, világrészek keletkezését és eltűnését, a jég- és vízkataklizmákat s a rettenetes ciklonokat, melyekből a lencse fölé hajló megfigyelő egy leheletnyi szellőt sem érez... Sajnos, nincs idő most mindent megmutatni... Olvassa el az egész könyvet, asszonyom... Hadd keresem még csak azt az egy helyet, ahol a Kis Föld eltűnéséről van szó; ahol az üstökös vonzóerejénél fogva fölragadja s magával viszi a mesterséges planétát az űrbe. Ez magának a Kis Föld alkotójának kéziratai közt maradt ránk; egy nagyon őszinte naplójegyzet:

„Asszisztensemet nem találom már helyén, az őr is szabadságot vett, a Glóbus teljes elhagyatottságban forog a csodálatos esti fény alatt, mely szinte percenként növekedni látszik. A különös esték szezonja jár; de eddig még egy se volt oly messze minden normálistól, mint ez. Holdújulás lévén, az üstökös egyedül uralkodik az égen. Csillag nem érvényesülhet ebben a világosságban. Nem nap ez, nem is éj. Valami harmadik, egészen valószínűtlen fényszak, mely kékkel húz minden körvonalat, s szinte fölemeli a tárgyakat a földről. Minden úszik, lebeg, s a nagy liget fölrebbenni látszik az üstökös arany legyezője előtt, mint a sínekre hullott lombhalom, melyet a közelgő vonat szele meglegyint. Egy óriás, égi vonat közeledik a Föld felé... A nagy fénylegyező szinte láthatólag nő, mintha zuhanna. Valami isten egy tűzcsóvát hajított a Földre. Itt nincs kitérés, nincs mentség, ha két égitest pályája szeli egymást. Minden csalhatatlan matematika szerint történik. A tudomány törvényt szabott az égnek, s ezt a törvényt nem vonhatja vissza többé. Az engedelmes csillagok a szabott úton forognak.

Egy pillanatra behunyom a szemem, szabadulni akarok a kegyetlen fénytől, mely hetek óta mindennap nagyobb súllyal hull a világra, mint egy gond. De a karikás sötétségen át is látom az üstököst sárga utófényben, s hallom az észvesztő állatkerti kórust: kétségbeesettebben zeng, mint valaha.

- Miért vagyok itt?- kérdezem magamtól. - Az emberek most összebújnak, úgy könnyebb elviselni ezt az izgalmat. - Az állat visít bennünk is, lényünk mélyeiben, s hiába van meggyőződve az ész, hogy az izgalom fölösleges. Mondják, most minden féket elvetett a világ, s mindenfelé orgiák folynak az ablaktáblák mögött. Pezsgőspalackok, meztelen testek és kokaintű... Reám is elragadt a tömegpszichózis? Önkénytelen azt kérdem magamtól: eleget éltem-e?... Ha most az üstökös elpusztítaná a világot, szánalmasan örömtelen halnék, munkában töltött szűzi özvegység után... Nincs senkim, csak a lányom, Marianne... Ő hozzám hasonlít... Ebben a pillanatban szinte egészen előttem áll, ahogy az arca eltorzulna, szép teste fuldokolva vonaglana, a gyilkos csillag gázkörében...”

- Gázhalál - pillantott föl Schulberg, mint mikor egy ismerősről történik említés.

A tudós naplója ekként folytatódott:

„Ostobaság! Hamarabb következhetik be, hogy egy más eredetű gáz fojt meg valamennyiünket, a hadigáz, amit magunk találtunk ki egymás meggyilkolására. Ezek a csillagok akkor is éppoly blazírton fognak nézni... Milyen közel látszik az üstökös!... Mikor szabadulunk meg a látszatok hatalmától, ami erősebb, mint minden tudományos bizonyosság? Mintha már azóta is (míg a szemem csukva tartottam) észrevehető differenciával zuhant volna lefelé. Valósággal szédít ez a hirtelen arany fény! Képzelődés ez? Mintha sodorna... S egy másik sodródás: a Kis Föld zöld színű zuhanása, a kékarany éjben... Minden úszik és lebeg. Hogy bőgnek a vadak a Zoóban! Sakálok csaholnak... A liget száll, a fák röpülnek, a fű mászik... Minden oly valószínűtlen, oly valóságtalan... S a Kis Föld forog, zuhan. Zöld hátán a friss életet viszi. Most mintha meginogna, hajlását változtatná... Holott a tengelye szilárdan rögzítve, s pontos szögben ferdül a földtengely szerint. A sarki lapulások szemnek is világosan mutatják a függélyestől való elhajlás irányát. Most mégis mintha megingott volna ez az irány. Mintha eltörött volna valami láthatatlan rúd...Kísérteteket látok? Érzem, hogy elsápadtam, remegek...”

- Itt egy jegyzet következik, arról a „láthatatlan rúdról”, „ami a forgó és lebegő gömböt fenntartotta, ferdén és szilárdan.” Valami rúd vagy nyél tényleg létezett, csuklón forogva és hatalmas csapágyon, csakhogy ez sokkal gyöngébb volt, hogysem az óriási glóbust a valóságban ez tarthatta volna; csak olyan volt, minta köldökzsinór, mely a fiók-Földet anyjához fűzte, vén bolygóanyjához. A Kis Föld lebegését sokkal komplikáltabb megoldás biztosította, mint egy ilyen tartó lehetett, és sok tudós, fizikában is jártas embernek ez a megoldás éppoly rejtelmes maradt, mint az Iszlám hívőjének a lebegő Mohamed-koporsó. Lebegés? nem is lebegés volt ez, hanem nagyon is szilárdan rögzített szigorú forgás; de most mégis meglengett, és tagadhatatlanul kimozdult tengelyéből. Az, hogy körös-körül minden úszni és szállni látszott, víziószerűvé tette az egészet. Pedig nem volt vízió. A Gömb valóban elfordult, s a tengely kiemelkedett csapágyából. A zöld sodrás irányát változtatta, s a tudós egy pillanatig azt hitte, hogy a nagy Glóbus lezuhan a földre.

„- Valami hiba van a szerkezetben? az erők egyensúlyában? - kérdezem ijedten. De aztán hirtelen fölrémlik bennem az igazság! - Az üstökös vonzóereje! - Igen, már a tengerek árapálytüneményein is konstatáltak bizonyos eltéréseket... Ingakísérleteket is végeztek... A közel tolakodott égitest erősen érvényesíti gravitációs hatását a Földön... - Ez fölborítja az egész számítást! - gondolom hirtelen. A zöld sodrás nagyot kanyarodik... Most önkénytelen

torkomba dobban a szívem... egyszerre tisztán érezem sorsomat: a Gömb rám esik, és a saját alkotásom zúz össze...

...A Gömb nem esett rám, és ez talán még jobban megrémít, mint a halálos veszedelem! Ez csoda... különös, életmentő, ijesztő csoda! Minden emberi számítás szerint le kellett volna zuhannia, mihelyt elvesztette rendes egyensúlyát, megállapított lendületét... Ehelyett nyugodtan sodródva, mint egy orsó, szemmel láthatólag emelkedni kezd... Már teljesen elszakította a köldökzsinórt... Már valósággal lebeg a térben, és emelkedik, emelkedik... Érzem, hogy úgy nézek utána, mint egy őrült...

Fellebb és fellebb emelkedett, és mindig kisebb lett, elszállt a földi szemek elől. És így kezdte meg pályafutását az űrben egy új csillag."

*

- Ez a vége? - kérdezte Kamuthyné, most már fölemelkedve helyéről.

- Nem, az életrajznak nincsen itt még vége. A Kis Föld alkotója azok közé a szerencsések közé tartozott, akik tehetséggel, vagyonnal, összeköttetéssel korán tető alá tudnak hozni egy nagy művet. Mikor a mesterséges planéta elszállt, még mindig fiatal ember volt. És a Kis Föld történetének sincsen itt még vége. Harminc év múlva, az üstökös visszatértekor, még egyszer megjelent, s amint mondják, egész közel súrolta a földet, mint a szakállas csillag kísérője vagy bolygója. Ekkor viszont különös módon nyomtalanul eltűnt a tudós, aki egykor megalkotta, s aki ebben az időben már megöregedett, és lelkileg is megtört. Ez a könyv az ő eltűnését is új világításba helyezi. Még egyszer ajánlom a továbbolvasását.

(Kamuthyné azonban a búcsúzáskor véletlenül ott feledte a könyvet az íróasztalon, és sohasem olvasott többet belőle egy szót sem.)

NEGYEDIK SZAKASZ
ELZA PILÓTA

ELZA PILÓTA

Schulberg különös hatást tett Elzára. Anyjával szemben kicsit cinkosok voltak, ez közel hozta őket. S nem lehet tagadni, hogy a professzor minden mozdulatában kedvesen, rokonszenvesen viselkedett. Mégis volt benne valami idegen és hideg. Mikor elbúcsúztak, Elza hallotta, hogyan adta ki a rendeletet a titkárnőnek, aki kivezette őket:

- Mást ma nem fogadok.

- Annyian várnak odakünn - kiáltott Elza önkénytelen.

- Holnap tovább várnak - felelt a professzor. Elza kicsit elborzadt ezen az egykedvűségen. Tudta, hogy a várakozók csupa függő emberi sors és élet hordozói, s talán minden reményüket a tanár egyetlen szavára vagy elhatározására tették föl. A kiképzés gyors hetei alatt Elza sokszor gondolt erre az emberre, akivel életét bizonytalan ideig meg kell osztania, s nyilván szeszélyei szerint igazodni... Miért választotta ki éppen őt, akit nem is ismert és sohse látott, erre a különös pozícióra, miért mondta, hogy „bizalmas" vezetőjének „több oknál fogva" nőnek kell lennie? Mindegy, akármiért! Elza mindenképpen fog tudni vigyázni magára, és mi rossz történhetik már vele, amitől félni még érdemes volna?

Valami ilyesmit gondolt az anyja is. Az orvosnál tett látogatás kicsit megnyugtatta, de egyúttal föl is izgatta. Leányát másnap már sorozták, s harmadnap mindjárt oda kellett adni. A kiképzés alatt nem lakhatott otthon, csak vasárnaponként látogathatta meg szüleit. Kamuthyné hiába ismételgette magában Schulbergnek azt a szavát, hogy „jó helyen lesz a lánya"... Titkon sokat sírt, s ingerelte férjét, akinek különben nem merte elmondani, hogy a professzornál járt. Gyakorlatilag mégiscsak úgy volt, hogy elvesztette Elzát, és sohasem fogja visszakapni.

Különös fájdalommal érezte ezt éppen vasárnaponként, mikor a leány hazajött. Mert szó sem volt arról az egymáshoz búvó, elérzékenyedett intimitásról, amin Kamuthyné rémfestő képzelete annyiszor enyhülve pihent meg, a kaszárnyából megtérő Elzára gondolva... Ellenkezőleg, Elza idegen lett, külön élete volt, s az otthoni dolgok nem is érdekelték. Még a lányruhát is idegennek érezte, amelybe ilyenkor visszaöltözött; már az első héten elszokott tőle. Elza most az aviatikai parkban lakott, melynek falai mentén annyi és annyi órát töltött el filozofikus sétáiban. A falakon belül egész más világ nyílt. Itt egyformán jártak a férfiakkal; még a hajukat is úgy nyírták; s Elzát ebben a köntösben könnyen valami csinos, villogó szemű fiúpilótának lehetett nézni. A fiúk többségben voltak közöttük; de általában éppen nem ügyesebbek, s erejüket és kitartásukat a lányok nagyobb intelligenciája és női makacssága ellensúlyozta.

Fiatal és gyöngének látszó asszonykák, összeszorított fogakkal és összehúzott szemöldökkel, bámulatos teljesítményekre voltak képesek.

Ámbár csakugyan kijött egy rendelet, mely nőkkel és férfiakkal szemben teljesen egyforma bánásmódot írt elő, szó sem volt arról a durvaságról, melynek érintésétől Kamuthyné annyira féltette leányát. Legalább nem itt az aviatikánál, ahova többnyire a legelőkelőbb lányok jutottak, akik azelőtt is foglalkoztak ezzel a sporttal. A társadalmi és értelmiségbeli fölény kiegyenlítette fizikai erejük fogyatékosságát, s tisztjeik, akik persze mind férfiak voltak,

inkább valami önkénytelen udvariasság hangján bántak velük, noha e korban nem volt nagy divat az udvariasság. S noha sokan dohogtak és morogtak magukban erre az udvariasságra:

- Nem elég, hogy olyan sokáig nősténykedtek a puha zugokban, mint az ölbeli kutyák! Azt hitte az ember, most majd adnak nekik! S ehelyett még itt is úgy kezelik őket, mint a hímes tojást.

De még az ilyen méltatlankodó is lenyelte a vaskosabb trágárságokat, melyek gyakorlatozás közben megszokásból a szájába jöttek. Mit lehet tagadni, ezek a harcfiak egyelőre kissé szégyellősek voltak női bajtársaikkal szemben. Ámbár a férfiruha némileg elmosta a női karaktert, s még a frontról jött, éhes szemű tisztek előtt is meglehetősen közömbössé tette látásukat. Másrészt újoncok közt, s a kiképzés fáradalmaiban, hamar megszűnt minden feszélyező érzése a nemi különbségnek, s csak a bajtársi viszony maradt. A zsúfolt és megfeszített napok a fiatalok minden erejét lekötötték, s egyetlen percet sem engedtek kacérkodásra vagy közeledésre. Este kimerülten dőltek le szerte a föld alatti hangárok padlóján, mint elcsigázott fiatal állatok, gépeik mellé, fölöltözve, olajos nadrágjaikban, s azonnal aludtak is. A nőknek minden hangárban volt egy közös öltözőkamrájuk, ahol mosakodtak, s diszkrétebb toalettügyeiket végezhették; de már értésükre adták azt is, hogy ez a harctéren nem mindig lesz.

A női szépség röviden járt a röpülőtéren. A legkisebb pipereszer alkalmazása, szalag vagy púder, vagy parfüm szigorúan tilos volt; s a tisztek elrettentő például emlegették a híres Miss Quimbyt, az első ismert női röpülök egyikét, aki rózsaszín selyemből varratta pilótakosztümét, s bizonnyal többet gondolt hajcsatjára, mint iránytűjére, mert dicstelen zuhanással végezte.

Senki sem csináltathatott magának különruhát.

- A katonának semmi köze a szépséggel - hangoztatták a fellebbvalók. Eleve megbélyegezték a szerelmeskedést is. - A katona nem ér rá szerelemre. Ha eljön az ideje, eleget tesz utódállítási kötelezettségének, de minden fölösleges érzelmesség nélkül.

Ez volt a sugalmazott, félhivatalos világnézet.

Mégsem minden szépségnek ártott ez a tekintet nélküli fegyelem. Elza pár hét alatt fiúsan kiserdült, és megerősödött. Feszülő formái szinte átégtek a durva egyenruha vízhatlan zsákszövetén. Fiatal szeme úgy villogott ki fölhúzott szemvédője alól a bepólyált áll fölött, mint egy bepólyált lámpás fénye, mely átitatja a pólyát. Elza ügyességével és intelligenciájával hamar kitűnt társai közül, s napjai a sikerét érző erőmegfeszítés lázában teltek el. Néha valóságos megdöbbenéssel eszmélt rá, mily teljesen elvált egész eddigi életétől, s ugyanakkor önkénytelenül és öntudatlanul valami testi büszkeség és öröm is ragyogott benne. Érezte, hogy teste szinte tökéletes szerszámmá hajlékonyodik, és edződik az égő fáradságok poklában.

Este egy-egy lehetetlennek látszó bravúr után félholtan s önmagát csodálva hullt ki gépéből a föld alatti sötétségbe.

- Hol vagyok? Mi lesz velem? - tűnődött még egy pillanatig. Igen, tökéletes szerszám lett belőle - mi célra? Hogy zúzzon, és majd összezúzódjon... Nem ért rá ezen elmélkedni. Mély, álomtalan álomba süllyedt.

START

Egy álcázott tetőablakon kapták a hajnali szürke fényt, s Elza félálmában a gépmadár óriás szárnyát látta kísértetesen elnyúlni maga fölött.

A hangárokat föld alá rejtették az ellenséges repülők szeme elől, s a kivonuló aeroplánt hosszú, sötét alagúton át kellett felgurítani a szabadba.

Elza nem jól érezte magát, női változása volt, mint a holdnak, de rá se gondolt, hogy kényeskedjen s könnyítésért jelentkezzen: keményen állta a fáradalmakat.

Ez nap az ejtőernyővel gyakorlatozott, ami nem volt a legmegerőltetőbb, de nem is a legveszélytelenebb gyakorlat. Nagy magasságokban megszámlált másodpercek alatt rögzíteni az ernyő csatjait, s elrúgva a gépet, pusztán a szelek és vásznak szeszélyére maradottan zuhanni ég és föld között: nem csekély idegelszántság dolga. Legtöbb női újoncnál hisztériás félelmet váltott ki már a gondolat is. Sok leány nem tudta rászánni magát a merész ugrásra, néhányszor erőszakkal kellett lelökni őt a lebegő aeroplánról, míg végre magától is meg merte kockáztatni. Naponta történtek kisebb szerencsétlenségek, lábtörés vagy ficam, mert az ügyetlen, izgatott szökésekben az ernyők nem nyíltak ki teljesen, s az ugrók nem vigyáztak az előírt mozdulatokra a földreszállásnál.

Sőt beszélték, hogy egy lány agyonütötte magát, mert az ernyője egyáltalában nem nyílt ki.

Elza kemény elhatározással ugrott, egyetlen szónyi habozás nélkül, de valamivel előbb, mint kellett volna; ernyője nem volt még teljesen rendben, egy lógó kötél keresztbe akadt rajta, s két egyenlőtlen dagadású cikkre osztotta, aminek az lett a következése, hogy Elza mindenestül sebesen forogni kezdett a levegőben, s forgott mindaddig, míg a földre leért. Kicsit szédülve csimpaszkodott a kötelékekbe; köröskörül a nap vakító fénye ömlött, fölötte a nagy ernyő, mint egy megkergült külön égbolt, s innen meg onnan fölváltva a próbált gépfegyverek kutyái ugattak. A ragyogás és kopogás árja közt Elza egy fehér lapot látott maga alatt lobogni egy kézben; egyenesen ennek a lapnak csapódott neki, s azt magával sodorta a földre, ahol még úgy érezte, hogy tovább kering a porban, összehorzsolva magát, továbbrántva az összecsavart kötelektől, melyekből nem tudott kibontakozni.

Végre felült, egyik kezében a tépett és gyűrődött papírlap, melyen a saját nevét olvasta. Hivatalos telefonüzenet volt, mely tíz perccel előbb jött ki az irodából *sürgős* jelzéssel: *„Kamuthy Elza pilótaújonc azonnal jelentkezzék Schulberg orvoskari tábornoknál, a katonai egészségügyi intézetben”* - utca és házszám, s alatta egy kézzel írt megjegyzés: *„Fölkeresendő, ahol van”.*

- Mért oly sürgős? - kérdezte magában Elza, a hangár felé bicegve, hogy besározott és olajnyomos kosztümét ledobja. A többiek, mintegy elveszítve már egyéni életüket, tüneményként bámulták a bárányt, akit kiemeltek a nyájból. Elza fölhorzsolt térdét fájdította, s kicsit feszélyezve bukdácsolt le a földalatti vasút lépcsőin, a szokatlan, tiszta uniformisban. Ez volt első eset, hogy katonai egyenruhában az utcára lépett. De amint fájó térde kicsit hozzászokott a mozgáshoz, a feszélyezettség helyébe valami tragikus kacérság lépett: - Nézzétek, ez az én sorsom! - Az uniformis a fiatal halál tudatát jelentette. Merészen szembenézve tisztelgett a fellebbvalóknak.

Hosszú várakozás után bocsátották csak be Schulberghez, aki a szigorú katonai fegyelem szabványai szerint fogadta, s egy perc alatt végzett vele. Itt hivatalos helyiségében, s tábornoki egyenruhájában, egészen másnak látszott, mint otthon; noha éppenséggel nem volt barátságtalan.

- Holnap indulunk - mondta.

- De hisz nekem még egy hetem hátravan - felelt Elza meglepetve. S rögtön, mintha arra gondolna, hogy a tanár ijedségre vélheti szavait, hozzátette magyarázatul: - Még nem ért véget a kiképzés.

- Amire szükség lesz, ahhoz eleget tud - intette le Schulberg. - A többit gyakorlatban tanulja meg. Bekértem a jelentéseket, s teljesen meg vagyok elégedve.

- S hol és mikor kell jelentkeznem?

- Most menjen szépen vissza a gyakorlóparkjukba. Ott fogja találni a gépet, amin indulunk. Reggel hétkor útra készen vár vele az első udvaron...

- Nem tudom - tűnődött Elza -, vállalhatok-e nagyobb utat így elsőnek egy idegen géppel, melyet nem ismerek...

- A mai nap folyamán majd még kissé megbarátkozik vele... Kicsit kilovagolja a paripát...

- Alig lesz időm rá.

- Mit akar csinálni?

- Még el kell búcsúznom a szüleimtől.

- Miért? Jobb nem búcsúzni. Kímélje meg az édesanyját a búcsú fájdalmától. Fontosabb, hogy a paripát kilovagolja. Ígérje meg, hogy nem fog elbúcsúzni.

- Azt nem ígérhetem.

- Akkor parancsolom. Parancsnoka vagyok. Nem is búcsúzhat, mert nincsen szabadságon. Tizenöt perc alatt jelentkeznie kell a repülőparkban. Odakísértessem valakivel?

- Köszönöm, nem szükséges - felelt Elza sértve. Hidegen tisztelgett, előírásosan.

- Írjon egy megnyugtató levelet az édesanyjának - mondta a professzor lágyabb hangon. Elza, kissé ironikusan, köszönte a tanácsot, s eltávozott. A parkban szép, vadonatúj aeroplán várta, melyet hivatalosan gondjaiba kellett vennie. Egyebekben egész napra szabad rendelkezést kapott idejével „a repülőtér és tartozékainak területén belül". Elza bosszús volt, s rá sem akart nézni az új gépre. De magányosságot keresett, s nem lelhetett jobb helyet, mint az üres aeroplán kajütjében. Hosszan ült ott a puha ülésen, s térdét fájdította. Bevonulása óta nem volt még ily könnyű s fáradság nélküli napja, s még egy nap sem volt ennyire fáradt. Nemcsak fáradtnak: belsőleg is megtörtnek érezte magát, sírni szeretett volna, mint egy gyerek. Ez nem azért volt, mert holnap el kellett menni. Abban hinni sem tudott igazában! Nem is érezte valóságnak... Sokkal valóságosabb volt az elkeseredése Schulberg ellen!

- Mit gondol ez az ember? Búcsú nélkül, készület nélkül, még csak holmimért sem mehetek haza! Semmivel sem vagyok fölszerelve: annál rosszabb! Pedig ő még könyveket is ígért! Lovagoljam ki az ő paripáját! És írjak leveleket! Nem, azért se nyúlok semmihez! A kisujjamat se görbítem meg!

És sírt és unatkozott. Lassankint mégis kezdte vizsgálgatni az aeroplánt. Nagyszerű szerkezet volt, egészen modern újításokkal, amik Elzát igen érdekelték. Akaratlanul is meg kellett próbálnia működésüket. Nemsokára tökéletesen belemelegedett, és elfeledkezett mindenről. Leült a kormány mellé. A gépnek csodálatosan kevés tér kellett a startolásra, majdnem egy helyből emelkedett föl, könnyen és biztosan. Elza sokáig játszott vele, mint egy gyermek új játékjával, s mikor beesteledett, leszállt, s meggyújtotta a kis kajüt lámpáit. Rég nem érezte magát ilyen egyedül s intimen, mint egy kis szobában. A lecsapható asztalka tasakjában levélpapírokat s tábori postai lapokat talált, s azonnal írni kezdett anyjának, „megnyugtató hangon", ahogy Schulberg elészabta.

„Tudod, mennyire vágytam erre - írta -, utazni, kiröpülni, világot látni! Most teljesedik a kívánság. Ne nyugtalankodj, anyám, kitűnő gépünk van: ha nem tudom, hogy viszontlátsz épségben, akárhogy is hazaszöktem volna, elbúcsúzni!" - Aztán megint kiült a kormány mellé, nézte a csillagos eget. A folyó felől egy keskeny, lenyomott csík jelezte a város álcázott fényeit.

- Most elszállhatnék - gondolta. - Ahogy képzeltem, messze, találomra... De nem, a parkot nagyon is vigyázzák körös-körül. - Majd eltűnődött: ugyan hova is szállna? A gyilkolások színhelyére... a halálba, ahova úgyis megy... Egy bizonyos: az élettől s életének minden tartalmától és gazdagságától, reménytelen elmegy! Még csak egy könyvet sem visz magával... Régi könyvekből tudta, hogy valamikor az emberek, ha a csillagokat nézték, különösen átérezték a fajtájuk különös helyzetét, s magas hivatásról, szívdobogtató lehetőségekről álmodtak számára. Mert ki tudták számítani a bolygók és üstökösök pályáját, nagy csillagvizsgáló intézeteik voltak - (rég hadicélokra átalakítva már!) -, sőt egy időben azt a reményt is táplálták, hogy összeköttetést keresnek távol égitestek lakóival, az egekben utaznak, s „kihallgatják az angyalok zenéjét" - ahogy egy régi költő kifejezte.

Most még a front túlsó felére eljutni is túlságos nagy ábránd; s legfellebb a saját lövedékeik pályáját számítják, s a kémrádiók jelentéseit hallgatják ki.

Az ablakon át a lámpa fénye a hatalmas szárny peremére esett, melyen szép, kék betűkkel volt olvasható a légi jármű neve: ACCIPITER.105

Eljött a takarodó órája. Elza hamar bekapta kincstári porcióját, s összegöngyölte ruháit és fölszerelését. Összes poggyász. Reggel jókor a gépnél volt, az első udvarban. Az ég nem látszott nagyon biztatónak. Az aeroplán testét nedves köd vonta be. A konyhafülkében konzervdobozok oszlopai csillogtak a szekrények dróthálóin át. Jobbról egy bezárt kajüt ajtaja rejtelmeskedett, mint a Kékszakáll tizenharmadik szobája. Lassan szemelni kezdett az eső. Elza ásított, kicsit borzongott. Vajon melyik lesz az ő kajütje? S vajon ki váltja majd föl a kormánynál, míg ő pihen? Vagy ketten utaznak, s éjjelre és étkezésekre leszállnak? Minden csupa köd volt előtte, mint a levegő, melyet át kellett szelnie.

Pontosan hét órakor nagy autó gördült a park elé. A kapukat kitárták, s az autó bekanyarodott. Az első, aki kiugrott belőle, egy öreg katona volt: ritka tünemény. Öreg: azaz negyvenéves. Jóval fiatalabb Schulbergnél. De a szó relatív. Arca, szemei ijesztő idegkimerültségre vallottak; de karja erős fogással emelt át néhány súlyos poggyászt a gyalog gépből a szárnyasba. Utána a professzor kecmergett ki különböző sálok és útiplédek közül.

- Készen vagyunk? - kérdezte Elzát, aki tisztelegve állt előtte.

Elzának némi lámpaláza volt, noha egyelőre igazán nem érezte súlyosnak feladatát. Messze az idő, mikor a köd még komoly nehézséget jelentett a légi kormányosnak.

- Akkor indulunk - mondta Schulberg.

- Irány?

A professzor egy aeronautikai jelzést adott, mely pusztán a vonalat állapította meg, város vagy egyéb földrajzi cél nevezése nélkül. A pompás masina elegáns ívben emelkedett föl a földről, alig valami kifutással, és zúgva surrant neki a mondott égtájnak. Schulberg ledobta sáljait, s elhelyezkedett az asztalka mellett. Az öreg katona a konyhafülkébe fordult, szekrényt nyitott, s abroszt vett elő a reggelihez.

Az esőből hamar kiértek. A táj lesüllyedt alattuk, és tovacsúszott, mint egy szőnyeg, amelyre mappát rajzoltak.

---

[105] *accipiter* - ölyv; sólyom.

VAKRÖPÜLÉS

- Vakröpülés? - kérdezte a professzor, kinyitva a kis csapóablakot, mely a kormányfülkére szolgált.

A vakröpülés olyasvalami volt, amit minden pilótának tudni kellett. Visszatalálni a pontra, ahonnan kiindult, vagy más előre meghatározott pontjára a térképnek akkor is, ha le se néz a tájra, vagy köd vagy sötétség akadályozza látását.

Elza így röpült most: nem is látta a földet. Ülését mesterségesen elzárta a külvilágtól; minden lefelé ható nyílást és tükröt elfedett, s csak az üres leget szemlélte maga előtt.

- Mit nézzek odalenn? Azt se tudom, hova ez az irány.

- Háborúban mindent figyelni kell.

- Messze még a front innen.

- Ellenséges repülők járhatnak.

- Azokat így is látom.

- Kivált, ha nem alatta szállnak el. A hadipilóta legyen egyúttal periszkóp is, Elza. Most pedig adja át a helyét Jánosnak, és jöjjön reggelizni.

- Jánosnak? - Csakugyan kiderült, hogy az öreg harcfi is kiképzett pilóta, aki a komornyik és hadiszakács állásai mellett a pótvezető szerepét is betölthette. - Már reggeliztem - mondta Elza.

- Egy teát csak megiszik? Vagy most is parancsnoki tekintélyemre kell hivatkoznom?

Elza lázongva szállt ki az ülésből. A reggeli abroszon térkép feküdt kiterítve.

- Hát nézze meg, hova visz az irány - mondta a professzor. - Ezt a frontszakaszt kell bejárnom. Itt a csapatok és osztagok jelzései... Melyiket látogassuk meg először?

- Azt nem nekem kell eldönteni.

- Döntse el, kedves. Még most igazán mindegy, merre fordulunk. Melyik tájat szeretné látni legelőször? Ámbár attól félek, nem sokat lát majd akármelyikből, mert alagutakban kell bujdokolni... Mégis: képzelje, hogy utazni megyünk, s a menetrendben dúskálunk, mint a hajdani utazók... Gondolom, ez volna a maga ideálja... Tudom, milyen súlyosnak érzi azt a rabságot, amibe a háború köti a mai embert...

- Ezt az anyámtól hallotta.

- Örülök, hogy hallottam, mert talán megmutathatom, hogy a háború és a mai kor is nyújthat valamit... többeknek, mint azok a régi boldog századok... Mi irigyeljük a régieket, hogy mindenfelé járhattak, az egész földet szabadon láthatták: de hányan?... Milyen kicsi percent?... Ma az utolsó baka is, aki megteszi az utat a frontig, világlátottabb, mint annak a kornak átlagembere volt. Maguk nők persze méltán raboknak érezték magukat mostanig... S nem nagyon örvendetes változás talán, de most már itt ül velem maga is, Elza, és átröpülünk jó néhány országot...

- Hogy aztán alagutakban bujdokoljunk, s még sokkal inkább rabok legyünk, mint idehaza.

A professzor nevetett.

- Maga, velem együtt, nem nagy híve dicső korunknak, Elza. Mégsem tagadhatja legalább az út szenzációit.

S leintett az alattuk táruló látképre, melyet épp most vett birtokába teljes grandezzájában a győztes nap; hegyek kezdtek fölpúposodni a horizonton, s a légi jármű fekete árnya tarka s hullámzó mezők fölé esett, mint egy színes, mozgó térkép közepébe vetített T betű. Elza, noha sokat röpült már, még sohase juthatott ily messze, s a táj karaktere csakugyan új szenzáció volt számára.

Ó! a föld szépségét, és az égét, még nem tudták elrontani.

- Mit ér? - kiáltott Elza. - Mit ér, ha szép az út, mikor az ember rabon járja, és nem mehet, amerre szeretne! Mikor egész életemben csak parancs szerint kiszabott vonalon röpülhetek, és sohasem fordíthatom a kormányt úgy, ahogy nekem tetszik!...

- Sajnos, bizony, rég túlnőttünk a naiv individualizmus korszakán, amikor mindenki azt tette, amit akart... Bele kell nyugodni, hogy az egyén minden mozdulata egy nagyobb közösség érdekeinek van alávetve...

- Nem nőttünk túl az ilyen frázisokon is, tanár úr? - kérdezte Elza, kihívóan, egy leány bátorságával, aki megszokta a saját szellemi fölényét, s még nem akar ismerni katonai fegyelmet.

Schulberg ismét nevetett, őszintén mulatva. De aztán komolyan válaszolt:

- Mi ketten mindenesetre. De hát az egyéni szabadság frázisain nem nőttünk túl, Elza? Nem kell törődni a frázisokkal! Itt van alattunk a föld, kiterülve, az egész végtelen kerekség; mi kell több? Röpülünk rajta olyan sebességgel, amiről azok a régi boldog korok nem is álmodtak. Mi más a szabadság?

- Szabadság? Ami elől a fél föld úgy el van zárva, mintha más csillagon volna?

- A röpülő oda is eljuthat.

- Bombával.

- Annál több hatalom.

- Milyen hatalom, még csak le se szállhat! A lábát sem meri letenni a földre! Én csodálom, hogy nem szállnak le, mégis! Micsoda veszély vagy félelem tarthatja vissza őket, mikor úgyis csupa veszély között élnek! - Elza, mint egy dacos *enfant terrible*, nézett szembe a teáscsésze fölött tábornokával. - Leszállni ellenséges területen, az már valami lenne, élmény, mint hajdanában az Északi-sarkon!...

- Szóval - nevetett Schulberg - itt a felelet kérdésemre! Ha azt kérdezem: melyik részére kíváncsi a frontnak, ő az ellenséges oldalra kíváncsi! De mivel oda úgyse mehetünk, legalább az én beleegyezésemmel aligha - folytatta, mintegy tréfás vonást húzva a párbeszéd ábrándos kitérései alá - talán állapítsuk meg inkább a végleges és reális útirányt; maga pedig mindjárt visszaül a kormány mellé.

S a térképre mutatott, ahol külön kék ceruzával jelölte meg a frontszakaszt, amelyet végig kellett járniuk. Meghúzta a keleti irány vonalát, melyen megindultak, s mely a megjelölt frontszakaszt körülbelül középen metszette.

- Maradjunk hát ezen a vonalon?

- Mindegy az! - akarta mondani Elza, tovább dacoskodva. De amint szeme önkénytelenül a mappára esett, a megjelölt frontszakasznak egyik szögletéből egy nagy T betű ugrott ki, s a T után egy vonal és egy szám - ismerős szám és ismerős kombináció, mely valósággal megdobogtatta szívét, mert szóról szóra azt hordozta ő is magával, a noteszába jegyezve, szíve

fölött, mint egy elmulasztott kötelességet... Egyszerre érezte is a notesz nyomását katona-blúzának sportzsebében, puha leánykeblén: halk volt, de folytonos, mint az önszemrehányás...

Ez a betű és szám a Dezső osztagát jelentette! Szegény kis Dezsőét. Akinek annyira megígérte Elza, hogy találkoznak a fronton! Hacsak egy lehetőség is adódik...

- Rajta hát, kedvesem! - biztatta Schulberg, mint egy kisleányt a kirakat előtt. - Árulja el, ha van valami kívánsága...

- Találkozni szeretnék valakivel - felelt Elza engedelmesen és őszintén. Dacának egyszerre vége volt: Schulberg fölénybe került, mint egy okos és jóságos apa. Nem sokat faggatta a leányt; egykettőre kivette belőle a T betűs számkombinációt, és kiadta az útirányt mint parancsot. Elza szót fogadva, jó kislány módján, s némileg szégyenkezve, de egyúttal dühösen, önnönmagára dühöngve, ült vissza a kormányhoz, hogy fölváltsa Jánost, akinek az ebédet kellett előkészíteni. Az idő most már megbízhatónak látszott. Odalenn napban úsztak a végérhetetlen, kihalt mezők és hegysorok. Helyenként egy-egy fekete páncélváros tornyosodott. Mert a falvak e korban szinte teljesen eltűntek már, s a városok és nagyobb gazdasági telepek páncél alá bújtak, gyakran a föld alá, hogy féltett pontjaikat elrejtsék a légitámadók szemétől. A lombozat némely város és telep körül sajátságosan kék-sárga színt öltött: betegség, melyet bizonyos fajta mérges gáz lehelete okoz. Az utak üresek voltak; olykor egy-egy hosszú tehervonatot lehetett látni; lokomotívja mögött páncélos kocsi légzárakkal a személyzetnek; s a szerelvény minduntalan alagutakba bukott le, melyekben szükség esetén elrejtőzve védelemre találhatott; így biztosították a szállításokat. A személyforgalom majdnem kizárólag a levegőben folyt. Autók úgyszólván csak a városokban közlekedtek. De röpülőgépek és léghajók elég sűrűn tűntek fel, s a tájnak legelevenebb pontjai a röpülőterek voltak, ahol még mozgást és embereket is lehetett látni.

- Hogy tetszik? - kérdezte a professzor, mikor az ebédnél megint találkoztak.

Elza a megtört dac csüggedtségében szótlan engedékenységgel ült le parancsnoka kitüntető asztalához, mint egy áldozat, aki föladta ellenállását, vagyis inkább meg hagyta vásárolni, s most alázatosan állja az alkut, de azontúl nem enged, s bezárkózik.

- Most is visszakívánja a vakrepülést? - folytatta a tanár.

- Vissza! - fakadt ki Elza egyszerre. - Jobb lenne nem látni ezt a kihalt természetet, ezt a bujdokló emberiséget! Ezeket a páncélos városokat! - S Elza emlékében régi nyájas tájak képei tűntek föl, amiket régi könyvek illusztrációiból, itt-ott található régi képekből ismert.

- Bizony azokban az időkben élénkebbnek és tarkábbnak tetszhetett ez a táj! - mondta a professzor, aki érzelmileg teljesen egyetértett fiatal pilótájával. - Akkor még veszély nélkül lakhatott a földművesnép künn a mezőkön, falvakban! Kényszerült is ott élni a földjei mellett. Nem hitték, hogy valaha aeroplánon fognak kiszállni, s kémlégművek védnöksége alatt, kilesve, sebtében végzik majd a termelés szükséges munkáit.

Elza fájdalommal gondolt a falu költészetére, a parasztromantikára, amelyet régi versekből és regényekből ismert, s amely nyilván végképp eltűnt a földről. A szétszórt nyaralók és villák elhagyottan álltak, vagy lehordva az építőanyag kedvéért. Hisz egy-egy légi portya egész országrészeket kiirthatott, s az álarcok nem nyújtottak elég biztos védelmet. A nyaralók is légbarlangok körül csoportosultak s páncélok alá bújtak. A vidék vidám, eleven örömét hiába kereste a szem.

- Mennyi gyönyörűség volt és lehetne még, és az ember mindent elront - mondta Elza.

- Maga vallástörténetet tanult, Elza - felelt a professzor. - Maga tudhatja, hogy az ember mindig alkot magának isteneket, akiknek hajlandó mindent föláldozni...

Ez a hamisítatlan XIX. századi aforizma rendkívül megnyerte Elza tetszését, akinek mindennél jobban imponált az intelligencia, s kivált ily szabad és merész, s kivált egy férfiban, egy katonában, tábornokban! Elza védelmébe fogta a régi isteneket, de annál inkább szabadon eresztette teljes megvetését a jelenkoriak iránt, s azontúl oly bizalmasan s egyetértő elvtársak módjára filozofálgattak a tanárral, akárcsak Dezsővel. Ámbár Schulberg sokkal cinikusabb és kiszámíthatatlanabb vitatárs volt, mint az ájtatos Dezső. Schulberg azt a véleményt vallotta, amit Margit: hogy beszélni akármit lehet, a szavak nem számítanak.

- Egy régi német költő azt mondja: a gondolatok vámmentesek Ma már a szavak is azok: így haladunk a szabadság felé... A mi szavaink közömbösek a kor isteneinek, Elza.

- Én pacifista vagyok - mondta Elza.

- Én is! Szíve mélyén ma tán mindenki az. Mindenki az volt már jóval előbb, mint a háború megkezdődött.

- Már a XX. század elején.

- Igen. De mondja: hisz benne, hogy valaha vége lehet?

- Nem.

- Vagy hogy lehet tenni valamit arra, hogy vége legyen?

- Nem vagyok oly naiv.

- Akkor mit jelent a pacifizmus? Ha egyszer úgyse tehetünk semmit ez ellen az isten ellen, akinek mindent áldozni kell, vagy legalábbis az életünket...

- Lázadhatunk ellene, és átmehetünk a másik istenhez, aki szemben áll vele.

- Hogy érti ezt?

- Úgy, hogy például átröpülünk és leszállunk ellenséges területen - mondta bátran Elza. - Ahol nem úr a nemzetiszín isten

- Mindegy a szín, Elza. De tudja, mi történik a foglyokkal az ellenséges területen? Tudja, hogy nincs már fogolykicserélés? És egyik isten se teketóriáz azzal, aki az ellenségtől jön. Ott éppen úgy kivégzik a foglyot, mint minálunk, ha egyéb hasznát nem vehetik A foglyok ellátása pénzbe kerül, s az drágább az emberéletnél.

- Gyalázat!

- Miért, Elza? A harc érdeke előbbre való az egyén életénél. S ha egyszer oda kell adni az életet, nem szabad válogatni, hol és hogyan. De ránk meglehet, hogy szükség lenne odaát is: mint orvosra vagy pilótára. Szóval mint katonára. Ne higgye, hogy istent cserélhet. Az isten csak egy, akármilyen színűre van festve. Ez az isten a harc. A legrégibb és halhatatlan.

- Kis hija pedig, hogy nem detronizálta őt az ember - mondta Elza, a vallástörténész. - Sok évszázadon át küzdött ezért. A kereszténység a Béke vallása.

- De a Hadisten visszakapta a trónt. Végleg és örökre.

- Énbennem nem! - kiáltott Elza heroikusan. Akármennyire megérteni látszottak is egymást Schulberggel, ezek az elméleti diskurzusok nem adták vissza bizalmát. Ha pihenni vonult fülkéjébe, jelentős félénkséggel zárta magára az ajtót. Ki elől? Körülöttük csak a végtelen légtenger zúgott, s János a kormánynál ült.

SCHULBERG ÉS ELZA

Eddig a lehető legsimább volt minden; estefelé azonban foszladozó sárga klórfelhőket láttak maguk alatt, és jobbról távoli bombázás zaja hallatszott. A kormánynál ekkor ismét Elza ült; Schulberg felkattintotta a csapóablakot.

- Egy gázportya vonalán megyünk át. Tartson kissé balra, de ne veszítse el az irányt. Úgy látszik, csakugyan rászorulunk a vakrepülésre. Legalább ha a gázköd odalenn sűrűsödik. Jánost kiállítom megfigyelőnek, maga csak a kormányzással törődjön, ahogy én bemondom.

Elza kicsit sértve érezte magát, hogy irányítják és ellenőrzik. De nemigen ért rá ezzel gondolni. Most balról tűnt föl egy fekete szúnyograj, amiről sejteni lehetett, hogy elsötétített röpülőgépekből áll.

- Jobbra! - súgta a professzor.

- Ezt magamtól is tudnám - gondolta Elza. Egyszerre a szúnyograj vakító fénybe került, egy reflektor sugárkévéje esett rá, tisztán kivehető volt a gépek formája. A fény becsapódott az Elzáék ablakain is, megaranyozta gépük szárnyát; kajütjeik egészen kivilágosodtak, noha ők is kioltottak minden lángot. Elza önkénytelen mozdulattal kapcsolta be a teljes sebességet, hogy mielőbb kijusson a fénynyalábból. De még mielőtt kiérhetett volna, váratlan nappali világosság öntötte el az egész tájat.

- Villógáz - mondta a professzor. S egymás után robbanások és omlások zengtek föl balfelől. Az aeroplán most teljes fényben úszott. Elza összeszorította a fogát. Érezte maga körül a veszély légkörét, de nem volt ideje, hogy rágondoljon.

- Kikerülni a várost! - parancsolta Schulberg. Egy baljós, fekete páncéltömeget hagytak balra. Néhány légágyú zúgott föl. - Csak nem tüzelnek ránk a gazemberek! - morogta Schulberg.

Hirtelen megint a legvakabb sötétségbe hulltak. A szúnyograj már messze eltűnt, balról; a sötétség akkora volt a fény után, hogy Elza a saját kezét sem láthatta. Nagyon messze, mintha egy mezőség égett volna, ez volt egyetlen világos pont a horizonton. A XIX. századi emberiség nehezen képzelte volna azt a sötétséget, amibe az örök harc kora borította az éjszakai földet.

Elza fölgyújtotta kis lámpáját, s megint hallotta maga mögött a csapóablak kattanását.

- Bravó - mondta a tábornok. - Nagyon szépen kivezette a gépet.

- Irányítva és ellenőrizve - felelt Elza kissé ingerülten. - Ezt így János is megcsinálta volna.

- János nem tanult vakrepülést.

- Akkor tovább is reám lesz itt szükség. Ebben a sötétségben.

- Ó, most már egész egyszerű a feladat. Az irány adva van, s nem változik, a sors újabb intézkedéséig. Vacsorázunk.

A veszély kerülése kivitte a gépet a megadott irányból, s némi időveszteséget okozott. Schulberg nem bánta az időpazarlást, sőt még nagyobb kerülőt tervezett, hogy minden esetleges légi portya útjából kitérhessenek.

Egyébként valósággal büszkélkedett Elza ügyességében.

- Veszélyben megbecsülhetetlen az intelligens ember önfegyelme - filozofált a vacsoránál. - Minden idegességével, vagy épp azért, nagyobb koncentrációra képes, és gyorsabb reagálásra másnál. Mikor az édesanyjának megígértem, hogy kerüljük a tüzet - tette hozzá -, nem

gondoltam, hogy az események ily hamar rám cáfolnak. De talán jobb is így. Előbb-utóbb nem kerültük volna el.

- Mért nem engedett elbúcsúzni az anyámtól? - fakadt ki Elza, akiben rég forrongott ez a kérdés. Szemei szinte ellenségesen szegültek parancsnokára.

- Mi célja lett volna? - felelt Schulberg a katona-agglegény szigorúságával, aki liberális és jóindulatú, de elvszerű ellensége minden fölösleges siránkozásnak. - Az ő idegeit túlságosan is fölizgatta volna a búcsúzás. Talán még magát is fölizgatta volna.

- Ez az én privát ügyem! - Elza hangjában egy újdonsült hős gőgje érződött.

- Téved, kedvesem: egy katonának nincs privát ügye. Tapasztalhatta, hogy a pilótának minden hidegvérére szüksége van; nem szabad érzelmes jelenetekkel izgatnia magát az indulás előtt. Ezt a fellebbvalónak meg kell akadályozni - folytatta, már kissé tréfára fordítva a dolgot -, hadi érdekből is. De én nem mint fellebbvaló tettem, Elza: hanem mint jó barát, baráti jognál fogva... Látja, hogy nem úgy beszélek magával, mint alárendelttel...

Elza nem szólt semmit, s egy darabig kerülte a személyes témákat: társalgása arra szorítkozott, hogy a professzor által fölvetett tárgyakról dacos nyíltsággal mondta el véleményeit. Sőt maga is támadólag vetett föl elvi kérdéseket; megkérdezte például, valósággal számon kérő hangon, mit tart a professzor a kínzásbüntetésről. Hogyan igazolja az Örök Harc korának dicső szelleme ezt a középkori borzalmat?

- Maga tudja, Elza, hogy a középkort rég rehabilitálta a történelem - felelte Schulberg. - De tréfán kívül: a kínzást csak ott alkalmazzuk, ahol a harc érdeke elengedhetetlenné teszi, s ilyenkor nincs helye aggálynak. Kémek és forradalmárok eredményes vallatása elképzelhetetlen volna a kínzókamrák nélkül. Vagy hogyan lehetne az öngyilkosságra szántakat megfélemlíteni? A kínzásbüntetést legalábbis oly jól lehet indokolni, mint a XIX. század „humánus" büntető módszereit. A társadalomnak nem lenne védelme az egyén lázadása ellen, ha nem alkalmazná a kínzókamrát. Képzelje a gazembereket: nem félnek a haláltól!

Nevetett, s Elza akaratlanul is vele nevetett. A filozofálás megint közelebb hozta őket. Véleményeik alapjában nem különböztek. Szavaik egy régi és szabadabb kultúra szavait visszhangozták. S a professzor szinte valami cinizmussal nyitott meg minden ajtót Elza fiatal és lázadó szelleme előtt. Elza csodálatosnak találta ezt az embert, aki voltaképp megértő és nyájas barát módjára viselkedett. Még a katonai, előírásos megszólítást sem tűrte, ha egyedül voltak.

- Nincs ennek közöttünk értelme, Elza. A helyzet nagyobb bizalmasságra kötelez.

- Én csak egyet nem értek - mondta Elza.

- Mit nem ért, kedvesem.

- Azt, hogy hogyan kerültem éppen én ebbe a helyzetbe? Miért éppen engem választott ki a tanár úr? - Hangján megérzett, hogy ezt a kérdést is rég forralja: a szavak mélyén az egyszerű kíváncsiságnál nagyobb nyugtalanság égett. - Hiszen nem is ismert, sohse látott! - Szeme kutatva s bizonyos számonkéréssel nézett Schulbergre. - Mért mondta, hogy oka van erre a pozícióra nőt kívánni?

- Megmondjam? - mosolygott a tanár. - Legyek magához őszinte? Ha már így vallat, őszinte leszek, Elza. Lehet, hogy egy kicsit meg fog botránkozni. Nekem rossz hírem van.

- Erről nem tudok semmit - szólt Elza, egyszerre bezárkózva.

- Ne ijedjen meg, kedves. Ez a rossz hír nem árthat magának. Ahogy az édesanyjának volt alkalmam mondani, nincs oka félni tőlem. Azt is mondhatnám: nőkre nem vagyok veszedelmes. Nem a korom miatt, noha elég vén vagyok már. Sok időt töltöttem a fronton. Megvallom, nem a legveszélyesebb pozíciókban. Orvos voltam, és ez nagy előny ma. Mért nem lett maga is orvos, Elza?

- Nem akartam a háborút szolgálni.

- Ó, persze, a mama és a régi könyvek!... Hát én orvos voltam. Fiatal koromban hosszú évekig fogolytáborok és vesztegzárak parancsnoka, mint később a légbarlangoké. Akkor még fogolytáborok is léteztek. De különösen súlyos volt a vesztegzár a frontvonalon. Én fiúk közt éltem, és esztendőkig nem láthattam asszonyt. Házassági kötelezettség és nősülési szabadságolás nem létezett még akkor. A nagy ragály uralkodott, amit kissé kegyetlen eszközökkel küzdöttünk le. A fiúk, akik körülöttem éltek, nagyobbrészt függtek tőlem, élet-halál ura voltam köztük. De én, asszony híján, még inkább függtem őtőlük. Meg van botránkozva?

- Tudom, hogy ez így szokott lenni a harctéren.

- Ne higgye, hogy visszaéltem volna hatalmammal. Ahhoz, hogy az embernek rossz híre támadjon, nem kell sok visszaélés. S akinek hatalom van a kezében, nincs is szüksége visszaélésre. A hatalomnak meghódolnak akkor is, ha nem gyakorolja az ember. S a hódolók bosszúja: a pletyka és rágalom. Ennek sohse volt jobb fészke, mint a fogolytáborok s vesztegzárak. Ahol minden poshad! - Schulbergen érzett, hogy fölényéből veszít kissé bizonyos emlékekkel szemben; egy pillanatra vénes panaszkodás akcentusa siklott a hangjába. - Csúnya dolgokba kevertek be, Elza!

- Hogy lehet törődni azzal, amit az emberek beszélnek?... Vagy igaz, vagy nem igaz!...

- Sok van *igaz* és *nem igaz* közt, Elza. Mikor fiatal voltam, nem törődtem semmivel. Engem még nem az igazi háborús világnézet nevelt, tele voltam a régi, úgynevezett dekadens ideálokkal, rajongtam a szépségért, magas szerelemért, barátságért... Orvos voltam, szabadgondolkodó, túl minden előítéleten. Nők nélkül is meg tudtam teremteni magam körül a szépség és eksztázis világát. Imádtam a fiatalságot! Megvetettem azokat, akik csak megölni tudják, szeretni nem.

- Mért nem vetette meg a beszédjüket is?

- Megvetettem azt is, ameddig magam is fiatal voltam. De lassanként fölhalmozódott bennem az utálat, magam és mások iránt. Hisz nemcsak én voltam, mindenki így élt ott! De én hatalom voltam, s természetesen reám tapadtak a vádak. Irigység és aljas történés hálója szőtt be mindenütt. Bizonnyal nem voltam tiszta és szent. Még a magam mértéke szerint sem. Magam sem tudhattam, mennyire fogott meg a szenny, mi az, ami még a cinikus morálta-lanságtól elválaszt. Ámbár ebben a világban mit lehet még a végső cinizmusnak is szemére vetni?

- Semmit! - kiáltott Elza.

- Így fulladoztam én, Elza. Piszkos és szomorú dolog, ha a szépség és barátság dolgaiba kényszer, érdek és halálfélelem keveredik. Nálam arról volt szó minduntalan, hogy barátaimat ne engedjem, vagy magam küldjem a halálba. Rettenetes dilemma, korrupt bujtatójuk vagy gyilkosuk lenni! Ki mondja meg, melyik nagyobb szégyen, fájdalom, önmegvetés? Öröm és hatalom egyformán meg volt számomra mérgezve. A végén eltompultam, és már csak azzal törődtem, hogy hideg fölényben álljak az emberek előtt. Kiszáradtnak, sivárnak éreztem magamat, rendes emberi viszonyokra képtelennek. Néha kombattánsnak szerettem volna beosztatni magam, bár nem is voltam kiképzett katona; máskor azt hittem, jobb lesz, ha

megszabadulok a front környéki szolgálattól. De otthon is minden társaságot kerülnöm kellett, semmi befolyásnak nem engedni, ha karrieremet kockáztatni nem akartam. Ez volt minden már nekem, így lettem a szigorú, bezárkózott tanár. Egyetlen ambícióm maradt, egyetlen titkos örömöm és lázadásom: lazítani rejtve, ahogy lehet, a háború szörnyű halálterrorán, segíteni a gyermekeiket féltő anyákon... Magának ezt is elárulom, amit nyilvánosan tagadnom kell...

- Tudom - felelt Elza.

- De ezt is csak úgy tehetem, ha karrieremet a rágalom minden hadjáratában is megőrzöm, és mindig magasabbra viszem. Öreg is vagyok már, mindjobban utálom azokat a dolgokat, amikbe belesodródtam, unom a szenvedélyt, elhatároztam, hogy mindennel szakítok. Mindentől megszabadulok. Már tiszta vagyok, Elza, s csak egy régi énem rossz hírét örököltem. Nincs szükségem többé csinos pilótafiúkra, s ha valakivel jót teszek, önzetlenül és nem szenvedélyből teszek jót. Azért kerestem egy ilyen tiszta és ártatlan leányt, egy rendes úrilányt, mint maga, Elza, akit önzetlenül tarthatnék távol, mentül tovább, a nagyobb veszélyektől, és semmit se várnék cserébe... legfeljebb művelt, intellektuális társalgást, amit a fiúktól nemigen kaphatok, s ami nekem, vén platonikusnak, több is már, mint a testi szenvedélyek... Undorodom magamtól, aki kéjben, fölényben, gazdagságban kerengek e fölött a szörnyű világ fölött, ahol a fiatalság és szépség piszokban pusztul napról napra, ezerszám...

- Miért mondja ezt el nekem? Miért ilyen bizalmas énhozzám? Miért avat bele a legféltettebb lelki titkaiba?

- Nem tudom, Elza. Talán valami gyónási ösztön, tán az öregedés, a hideg és magányos ember vágya, hogy egyszer fölengedjen... Talán rokonszenv és szeretet is maga iránt, Elza...

- Ha rokonszenvet érez irántam, hagyjon engem meghalni a harctéren! - kiáltott Elza. Dezső jutott eszébe, aki talán minden pillanatban fölfordulhat sáros alagútja mélyén, míg ő ennek a vénembernek konzervkülönlegességeit fogyasztja, a fényűzéssel fölszerelt aerofülkében...

- Gondoljon az anyjára, Elza!

- Szélbe kerültünk! - mondta most a leány, egyszerre fölfigyelve.

Az orvos lenézett az izgatott tájra, ahol az erdők nyakba kapott köntössel látszottak futni, mint menekvő karavánok, s föl a titokzatos felhőkre, melyek kergették őket.

- Úgy látszik, mennél közelebb jutunk a fronthoz, annál inkább elmarad tőlünk a szép idő. Látja, milyen szükség van most magára. Rossz időben kétszeresen fontos az intelligens pilóta, aki bizonyos kisebb matematikai rejtelmekben is jártas. Közeledünk a cél felé, Elza. Ne szaladjon azért. Ráér még. Eddig nem veszedelmes...

De Elza már fölugrott, s a kormányhoz sietett, hogy fölváltsa Jánost. Figyelemmel tanulmányozta a szél irányát, a felhőket, széles pillantást vetett az elboruló földre. Ez már front menti vidék volt, teljesen elhagyott és vad túrásokkal, ahol már megszűntek a városok s az agrikultúra nyomai. Valami baljós kietlenség volt ebben az üres égben-földben, melyet a vihar sejtelme töltött be. Mi volna jobb: lezuhanni a viharban, elégni valami villám tüzében, vagy itt ülni s föl nem kelni az ülésből, míg el nem érik a harcvonalat?...

Vajon megtalálják-e Dezsőéket azon a helyen, ahol a térkép jelezte?

A professzor is fölállt s a front felé eső horizont kezdte kémlelni látcsövével.

- Talán jól választottuk a leszállóhelyet - mondta, mikor ismét találkozott Elzával. - Semmi nyoma aktív harci tevékenységnek ezen a részen.

- Nagy urak vagyunk - mondta Elza keserűen.

- Ne féljen - felelt Schulberg. - A front elég riasztó akkor is, ha nincs harc.

AZ ELSZÁLLT LEÁNY ÁRNYA

Kamuthyné csak napok múlva értesült Elza hirtelen távozásáról.

A leveleket a kiképzőhelyen egy nagy postaszekrénybe gyűjtötték, mely a portásház bejáratánál csüggött. Elza is ebbe dobta a magáét.

Nem gondolt rá, hogy a postaszekrényt minden héten csak egyszer nyitják ki: vasárnap. Hétköznap tilos volt a levelezés, és hétköznap nem is vittek ki levelet a parkból.

Elzának ez csak már útközben jutott eszébe, s kissé nyomasztó érzéssel döbbent rá, hogy ő már két napja száll messze tájak fölött, és anyja még mindig azt hiszi, hogy egy város legét szívja vele.

- Mért ne legyen boldog ebben a hitében? - mondta erre Schulberg. S csakugyan ez a két nap, ha nem is boldogságban, valahogy még eltelt Kamuthyné körül, akár az eddigiek.

Így kell mondani: körülötte, mert ő nem vett részt semmiben. Minden gondolata, egész lelke a vasárnapot várta. Élete szinte teljesen ebbe a várakozásba gyűlt. Napi munkáit gépies pedantériával végezte, hogy az időnek lehetőleg minden percét kitöltse velük; a kérdésekre szórakozottan felelt; a hivatalban a bevonuló kolléganők gazdátlan aktáit intézte el; otthon nagytakarításokat rendezett, Elza holmijait rakta szekrényekbe; kifárasztotta magát, s álmaiban a vasárnapot előlegezte.

Erős akart lenni! Amíg a lánya még itt van a városban, amíg nem kell őt félteni nagyobb veszélyektől, amíg hetenkint egyszer legalább viszontláthatja: addig semmit sem akart engedni életének tartalékaiból. Addig szüksége volt minden képességére, hogy e ritka találkozások óráit, perceit és pillanatait fenékig szürcsölhesse, kiélvezze s emlékezetébe elraktározza. Azután?... Hogy mi lesz azután, arra egyelőre nem gondolt. Még azt sem merte megkérdezni magától, bízhatik-e Schulberg ígéretében, hogy Elzát lehetőleg távol tartja a harctér rémeitől?

De mikor megjött a vasárnap, végképp elhagyta minden nyugalma. Már korán reggel olyan izgatott volt, hogy Kamuthy úr nem fojthatta vissza csúfolódását.

- Mit fog még csinálni, ha majd a frontról várja vissza! Mikor már most is alig bír magával!

Lívia minden ajtónyitásra, minden csöngetésre elsápadt. Mikor fog jönni, meddig váratja még, mért nem röpül az első kapunyitásra ahhoz, aki szülte s akit nemsokára örökre elhagy már? Mindig késett, és minden késés egy kis végtelenség volt. Lívia haraggal, elkeseredve várta, s ezerszer is elképzelte, mit fog majd mondani neki, s hogy fog ez az elkeseredés föloldódni a találkozás örömében! De a találkozás rendesen csalódást hozott, s a várva várt nap estjén az anya kisírt szemekkel, üres lélekkel ült ágya szélén, hogy másnap reggel már újra megkezdje az egész hétig tartó várakozást és vágyakozást.

A csalódás már azon kezdődött, hogy Elza nem akart megegyezni egy pontos órában, amikor anyja várhatja, vagy - amit legjobban szeretett volna - érte mehetne, legalább a park előtti sétányig. Elza érthetetlen makacsságból nem akarta ezt.

- Fáradt vagyok - mondta -, és vasárnap kialhatom magam. Nem tudhatom előre, mikor kelek föl.

De érezni lehetett, hogy az igazi ok nem ez. Ugyanilyen makacsságot tanúsított Elza az érzelmi kitörések elhárításában is. Az anya sohasem mondhatta el, amit akart, és sohasem kaphatta meg azokat a szavakat, amelyekre vágyott. De még mindig volt előtte egy vagy két

találkozás; s így halasztotta mindig a következő hétre azt a percet, melyet életének talán utolsó vigasza, utolsó kincses emléke gyanánt akart megszerezni és megőrizni... Mert ha egyszer elmegy a leány - és ha a legveszélytelenebb részre is -, nem jobb volna-e, ha tudna úgy gondolni rá, mint akit nem lát többé soha?

Egy vagy két találkozás... s talán ez lesz az utolsó! Talán már azzal a hírrel fog belépni Elza, mely végképp elvágja ezeknek az izgatott napoknak fonalát: azt a gyötrelmes, de makacs szálat, amivel még az életen csüggtek... Rettegett a leány jövetelétől - s éppen azért soha így nem vágyott rá, soha így nem készült rá! Ha utolsó ez az alkalom, akkor mindent meg kell adnia... minden várakozást be kell teljesítenie... hogy méltó legyen egy élet végső kincsévé válni...

És egyszerre, mint egy sötétből föltámadó rém, állott elébe a gondolat: ha Elza nem jönne el!... Mit lehet itt biztosan tudni, mire lehet feltétlen számítani? Néha az utolsó pillanatban, és minden ok nélkül, megtagadják a rendes szabadságot, csak azért, hogy a rekruta hozzászokjon zúgolódás nélkül tűrni az ilyesmit. Kamuthyné sokat hallott erről... Ha ez most megtörténne...

- Nem bírnám ki! - gondolta; de közben azt is érezte, hogy ezt belül maga is csak valami babonás, indokolatlan aggályoskodásnak ítéli... Hiszen semmi ok sincs erre a feltevésre! És nagyon is valószínűtlen volna, túlságosan démoni véletlenség, hogy éppen most történjék, amikor... Voltaképp nem is tudta megmondani, miért, de túlságosan démoninak érezte a gondolatot *éppen most*...

Nem, nem: ez a gondolat csak elhárító babona lehet. A dolgok nem *éppen akkor* szoktak beteljesedni, amikor az ember ilyen nagyon fél tőlük... Kamuthyné elbocsátotta ezt a félelmet, annál inkább, mert csöngettek, és futott az ajtó felé. (Ismét maga futott, mint mikor a női frontjog megszavazásának napján Margitot beeresztette. A cselédei bevonultak, s úgy látszott, hogy a polgári háztartásoknak, még a tehetősebbeknek is, cseléd nélkül kell berendezkedniük.)

De nem Elza állt az ajtó előtt, csak egy hatósági küldönclány, aki figyelmeztetőt hozott a hadbavonultak civil ruháinak beszolgáltatásáról. Minthogy Kamuthyné már a másodszori rádiófölszólításra sem adta be a központi ruhatárba Elza fölöslegessé vált öltönyeiből azokat, melyeknek anyaga katonai célokra használhatónak minősíttetett: most személyre szóló figyelmeztetés jött, szigorú fölhívás, határidővel és büntető szankcióval.

Lívia gondolattalanul állt az ajtóban, az összegyűrt cédulát szorongatva. Ó, hát még az emlékeit, ruháit is el akarják venni, amiket szinte fétisként rakott a szekrénybe... S Elza nem jön, nem jön! Kamuthyné egyedül volt a lakásban. Föl és alá járt, ezerszer is, az ajtóig és vissza. Nem bírt a türelmetlenséggel, hogy fölöltözzön, és kimenjen az utcára; de akkor elkerülhette volna! Izgatott határidőket szabott az óramutatónak. Úgy érezte, meghal, ha öt perc alatt meg nem érkezik, akit vár! De az öt perc elmúlt, és Elza nem érkezett, és Kamuthyné még mindig élt. Ha ugyan élet volt ez!

Végre mikor már végképp azt hitte, hogy lemondott minden várakozásról, s megtörten és kibuggyanó könnyekkel rogyott le egy karszék mélyére: ismét megszólalt a csengő. Zsebkendőjét szemére nyomva s kétségbeesett szigorral tiltva szívének a reményt, támolygott az ajtó felé. Csak mikor az új csalódás két-három másodperc lefolytával tudatossá vált benne, akkor vette észre maga is, mily éles volt mégis tudat alatt ez az üldözött reménység. Az első pillanatban lányát vélte látni, noha már a homályüveg mögött fölrémlő alak is jóval alacsonyabb volt Elzáénál. S mikor rájött, hogy Margit áll előtte, aki vasárnapi szabadságainak néhány óráját mindig barátnőjénél szokta tölteni, valóságos gyűlölettel nézett a derék, hűséges leányra, aki katonás bricseszében még vastagabbnak és alacsonyabbnak festett, mint azelőtt.

- Nem, nem, lehetetlen! - vigasztalta Margit a síró asszonyt. - Senkit sem visznek frontra, mielőtt a kiképzése befejeződnék... És lányokból még nem is vittek frontra senkit...

- Baleset érhette a gyakorlatoknál! - sírt föl Kamuthyné, hirtelen megdöbbenve, hogy erre a lehetőségre még nem is gondolt, ettől még nem is féltette eddig Elzát!

- Akkor jött volna értesítés. Nem lehet nagyobb baja... Beteg talán... De akkor ő írt volna... Inkább valami büntetést kaphatott... Szobafogságot... - találgatta Margit, mintegy maga is aggódva Elza elmaradásán, s a sok lehetőség fölvetésével még jobban szuggerálva az anya aggodalmát. - Ez a legvalószínűbb.

- Ettől félek! - kiáltott Kamuthyné, és egészen elsötétedett vele a világ. - Hisz olykor egyetlen szóért is kivégzik a katonát... És Elza oly makacs... oly lázadó... Ő nem katonának nevelődött... Iszonyúkat képes mondani!... Én magam neveltem így! - tette hozzá, mészként elfehéredve az önvád lázában. - S talán példát akarnak mutatni, hogy nem tesznek kivételt az úrilányokkal sem.

- Ugyan már!... Elza okos és józan lány... Én jól ismerem. Mindig ellene volt az éretlen lázongásnak... És hátha még megjön... Még megjöhet... - biztatta Margit, nem nagyon nagy meggyőződéssel.

Mintha a sors akarna válaszolni, megint csöngetés hallatszott az előszoba felől. Margit visszatartotta Kamuthynét, s maga sietett ki. De csak Kamuthy úr érkezett meg; valami fontos minisztériumi tanácskozásról jött, melyet a vasárnap dacára megtartottak.

- A harc embere nem ismer ünnepet és vasárnapot. Az örök harc örök készenlét. Emberi energiáink megsokszorozása! - Kamuthy úr bizonyos kedvvel és lelkesedéssel zengette vissza a közkeletű frázisokat. - Ezt most már a nők is érezni fogják! Mi férfiak szüntelen érezzük, itthon úgy, mint a fronton... Hol van Elza?

Mikor megtudta, hogy Elza nem érkezett meg rendes vasárnapi látogatására, Kamuthy úr arca nem mutatott különösebb elszomorodást. Sőt aki lelkébe nézett volna, talán még valami titkos föllélegzést észlel: mert Kamuthy úr számára katona leányának jelenléte mindig eleven szemrehányás volt, maga sem tudta, miért. Arra, hogy Elzának baja eshetett, pillanatra sem gondolt.

- Elza katona, és nem lóghat mindig itthon.

- De vasárnap van, Géza, vasárnap!

- Háborúban nincsen vasárnap! Nekem sincs vasárnap... A fronton se lesz vasárnap!... Örüljön, hogy még nincsen ott a lánya, nem kell veszedelemtől félteni...

Lívia nem merte bevallani, hogy ő még itthon is félti, s a gyakorlótér balesetein is izgul. Inkább azt az aggodalmát fejezte ki, hogy Elza büntetést kaphatott, s fogságban van...Vagy ki tudja, mi történhetett vele. Hisz „egy szóért képesek valakit kivégezni”...

- Aki bűnös, az megérdemli... Még az ártatlannak is oda kell adni az életét... - dörmögte Kamuthy úr, nem nagyon vigasztalón.

Ez a rosszhiszemű asszociáció végképp elkeserítette Líviát. Ártatlan életeket kioltani az ellenség dolga; de valóban, amiért a katonai kivégzések esnek, az nem a bűn, hanem csak az úgynevezett „hadi érdek”.

- Maga jól tudja, kedvesem - felelte Kamuthy úr-, hogy a hadi érdek mindennél előbb való. Ez már így van, ezen nem lehet okoskodni. Nincs emberi élet, melynek föláldozásától vissza szabadna riadni, ha a hadi érdek úgy kívánja. Ezért vagyok én híve a „hasznavehetetlen életekről” szóló törvényjavaslatnak. Épp egy ankétról jövök, melyet ebben az ügyben

tartottunk a minisztériumban. Kár, hogy nem volt jelen, látná, milyen keveset számít egy emberélet. Az egyén élete nem öncél, csak addig fontos, míg a kollektív harcnak hasznos tényezője. Aki nem használ, az árt. Ezért meg kell adni a katonai és polgári hatóságoknak a fölhatalmazást mindazon egyének kivégeztetésére, akiknek akár politikai megbízhatatlanságuk miatt, akár más okokból, a harcos állam hasznát nem veheti.

- Rettenetes! - nyögött föl Kamuthyné.

- Mit szörnyűködik? Lényegben már régen így van ez. Az egész újítás az indokolás könnyebbsége. Eddig minden ilyen intézkedés pozitív indokolást kívánt. Ezentúl elég indok a negatív „hasznavehetetlenség". Felesleges mondani, mennyi előnnyel jár ez - fejtegette tovább Kamuthy úr, visszaesve a lezajlott ankét frázisaiba. - Az állam egész foglalkozási ágakat a leghathatósabban ellenőrizhet hasznavehetőség szempontjából; sőt megszabadulhat a rokkantak egy részétől is, akiket már semmi polgári munkára sem lehet alkalmazni. Azokat, akik a harctéren rokkannak meg ily mód, egyszerűen kivégzik a hely színén; nem kell bajlódni a szállításukkal, ápolásukkal, ami ma még oly komplikált szervezetet igényel. Bizonnyal sok erő felszabadul így. A hatóság csak ezzel lesz igazán élet-halál ura, s a fölös létszám csökkenésével a közélelmezés is javulni fog...

- És mikor lép életbe ez a gyönyörűség? - kérdezte Margit, kedélyes stílusában.

- A fronton már életbe is lépett. Legalábbis a rádiók szétvitték minden harctér irányában a parancsot. Idehaza a napokban kerül a javaslat a parlament elé, ezt készítjük most elő az ankéteken...

- No éppen jókor leszünk mi katonák - mondta Margit. - Ezt a kegyetlenséget is nekünk találták ki.

- Miért kegyetlenség? Nem szabad ilyen hangon beszélni, kedvesem. Aki megbízhatatlan, és emiatt hasznavehetetlen, azt senki sem sajnálja. Akik pedig például rokkantak, önhibájukon kívül, azok így mégis, akárcsak egy katona, hősi halált halhatnak a haza könnyebbségére. Azt hiszi, kedvesem, olyan irigylésreméltó a rokkantság? Persze, aki ép, erős, és friss kedvvel készül a harctérre, mint maga, az nem is tudhatja, micsoda kereszt ez! Mondhatom, én is szívesen alkudnék meg a lábam merevségével az életem árán! De én még tudok némi hasznos és talán nem is jelentéktelen munkát teljesíteni. Aki tud és akar dolgozni a közösség javára: annak élnie kell! Mi baja magának? - kérdezte egyszerre a feleségétől.

- Hát nincs semmi remény? - kiáltott Kamuthyné. - Hát még rokkantan, még nyomorékon sem kerülhet haza Elza? Ha épségét, egészségét odaadja, akkor jutalmul és ráadásul még meg is ölik?...

- Ugyan, Lívia - nyugtatta Kamuthy úr -, maga tudja legjobban, hogy Elza megközelítően biztos helyzetben van. Elzát Schulberg barátom veszi magához, és jobb patrónust el sem lehetne képzelni. Elzát egyelőre semmi veszély sem érheti. Fogadjunk, hogy később jut ki a frontra, mint mások; Schulberg mostanában, úgy lehet, egyáltalán ki se mozdul Sz...ről...

S talán ebben a pillanatban volt az, hogy újra csöngettek, és megérkezett Elza levele, melyet elindulásakor a kiképzőhely postaszekrényébe vetett, s annak rendes postájával együtt vittek ki. S ebből a levélből kiderült, hogy Elza már a fronton is van. Ámbár Kamuthy úr továbbra is mindent elkövetett, hogy egész útját „kéjröpüléssé" degradálja, melynek veszélytelenségéből önmagának font érdemkoszorút. Schulberg az ő barátja! Nyilván az ő kedvéért tette ezt! De Kamuthyné szemében Schulberg is már valami gonosz, kárörvendő, semmi bizalmat nem érdemlő hatalom volt. Hogyan is lehetne bízni még valakinek ígéreteiben s jóakaratában, aki a leányt nem engedi elbúcsúzni az anyjától?

NEGYEDIK JEGYZET
MÉG EGY BESZÉLGETÉS SCHULBERG ÉS ELZA KÖZT

Közölni kell itt még egy beszélgetést, amelyet Schulberg Elzával folytatott, mielőtt még a T betűs frontszakaszhoz érkeztek volna. Az út nem volt rövid, noha aeroplánon elvileg a világ minden részébe nagyon rövid idő alatt el lehetett érni. De ebbe nem volt beleszámítva a sok habozás, visszafordulás, várakozás, kerülő, amit minden front környéki repülőtúra, de főleg a finis, a leszállás szükségessé tett.

Egy ízben, amint magasra emelkedtek, s a táj térkép módra tárult ki előttük, miniatűr hegyek, bolynyi városok és kacskaringós folyók: Schulberg megjegyezte:

- Mintha csak a Kis Földet látná az ember...

- A Kis Földet?

- Igen, amiről egyszer beszéltem... Amiről fölolvasást is tartottam maguknak... Emlékszik még, Elza? Itt van, ez az... A Kis Föld, amint harminc év múlva visszatér az üstökössel, melynek kísérőjévé szegődött, s egészen közel száll...

- Csakhogy alattunk van és nem fölöttünk.

- Ez végre is mindegy. Egy úgynevezett műrepülő, ha salto mortálét csinál az aeroplánnal, feje fölött láthatja mint valóságos égi tüneményt.

Elza letekintett.

- Sajnos, ezt nem lehet összetéveszteni a Kis Földdel.

- Gondolja?

- A Kis Föld vad volt és szabad... A Kis Föld vidám volt és diadalmas. Borzas volt, sötétzöld, csupa életerő és termékenység. Nem ilyen lekopasztott. Nem ilyen modern, üres, szürke és hadi...

- Ki tudja?- felelte Schulberg. - Az akkor volt... Ki tudja, milyen a Kis Föld azóta?...

- Ezredévek kellenének, hogy ilyenné legyen.

- És ha azt mondanám, hogy ezek az ezredévek már lefolytak?

- Hogy értsem ezt?

- Ami számunkra csak néhány évtized, az a kis csillagon talán sok ezer évnek felel meg...

- De itt nem a forgások gyorsaságáról van szó. Nem a napok és évek hosszúságáról. - Elza azt akarta kihozni, hogy ez lassú geológiai fejlődés dolga, földek és tengerek alakulásáé, fajok váltakozásáé, az emberiségnek meg kellene születni ehhez a kis bolygón is, hogy így el bírja rontani a földet, egy kicsi emberiségnek. - Sőt a világtörténelemnek le kellene zajlania előbb.

- Ez mind megtörtént talán. Minden relatív, Elza. Bizonnyal néhány évezred kell hozzá, hogy a föld fokozatos csuszamlása egy világrészt tenger alá juttasson. De egy hangyabolynyi területnek elég ehhez egypár óra. Minden relatív, de semmi sem annyira, mint az idő.

- Igen, a külső idő. Amiben mi élünk. De van egy belső idő is, ami bennünk él... Mihelyt állati fejlődésről vagy emberi történetről van szó: ez a belső idő lépett színre...

- De ez is relatív. Ahol a fizikai folyamatok gyorsabbak, ott gyorsabb a lélek működése is. Az is csak folyamat: amit a természet szinkronizált a fizikai idegfolyamattal, mint a hangosfilm a

beszédet a képpel. A Kis Föld nemcsak a teret sűríti, hanem az időt is. Ahogy az álmodó néha percek alatt esztendőket él át... Egyáltalán nem valószínűtlen, hogy a Kis Föld is, néhány potom évtized alatt, keresztülesett nemcsak a geológiai korszakokon, hanem az emberi történelmen is. Ami különben a geológiai fejlődéshez képest csak elenyészően csekély időt jelent.

Kicsit megállt, aztán hozzátette:

- Maga tanult leány, gondolkozzon csak erről!

- De mire való ez a filozofálás? - fakadt ki Elza idegessége, melyet hatalmas parancsnokával szemben sohsem tudott soká leküzdeni. - Akármi van is a Kis Földön, ki látja azt valaha? Ki ellenőrizhet? Lehet, hogy a Kis Föld is már éppen olyan undok, mint ez itt alattunk. Lehet, hogy ott is örök harc van.

- Bizony az könnyen lehet, Elza. A mesterséges planéta, az ő sok ezerszer gyorsabb ütemével, már meg is előzhetett bennünket, a történelem vívmányaiban.

- Akkor az apró emberek is ölik egymást szakmányba. Mi közünk hozzá? Mit tudhatunk róla? Ezt mind a két dicső égitestnek magában kell elintézni.

Schulberg nevetett.

- Csakugyan. Hogyan irtjuk egymást, ez a mi legprivátabb ügyünk. De azért mégsincs egészen igaza. Volt valaki, aki a Kis Földet későbbi fejlődésében is látta, megfigyelte, ellenőrizhette...

- Kicsoda?

- Az, aki alkotta. Ne feledje, hogy az üstökös visszajött, és a Kis Földet is visszahozta.

- Persze - mondta Elza. - De hiszen akkor akárki tehetett megfigyeléseket...

- Csakhogy ki törődött már ezzel az égi kuriózummal? Az elméleti érdeklődés korszaka lejárt. Akkor már nagyban alakították át az obszervatóriumokat katonai és más praktikus célokra. Különben is a Kis Földet nem volt oly könnyű megfigyelni.

- Nagyon is kicsi volt?

- Az nem lett volna akadály. Hisz egészen közel jött. Szinte súrolta bolygónkat. S óriás teleszkópjaink megvoltak még.

- Tehát a forgás gyorsasága volt akadály?

- Úgy van. Nemcsak a teret kellett nagyítani, hanem az időt is.

- Szóval az a bizonyos készülék kellett...

- Igen, a kronomikroszkóp. Ez a ma már szinte ismeretlen, régi műszer, mely nyilván a lassított film elvén alapult. Tény az, hogy a Kis Föld alkotója, bár akkor már öreg és beteges ember, a kronomikroszkóppal fölszerelve arra a vidékre utazott, ahol a visszatérő Kis Földnek anyját, az öreg Nagy Földet, legközelebbről kellett súrolnia. Itt történt rejtélyes eltűnése. Az a könyv, amiből múltkor néhány részletet megmutattam, pontosan tájékoztat a körülményekről. Meg lehet állapítani, hogy a megfigyelésnek minden feltétele adva volt. A Kis Föld okvetlenül szelte légkörünket, s azon a helyen, perigeumának órájában, alig lehetett messzebb talajunktól, mint mi vagyunk ebben a pillanatban, Elza...

- S maradt valami följegyzés a megfigyelésekről?

- A tudóssal együtt eltűntek följegyzései is, sőt érthetetlen módon a kronomikroszkóp is vele veszett. Éppen ez vall ellene a közkeletű feltevésnek, amely szerint a Kis Föld alkotója öngyilkos lett volna. A holttestet sohasem találták meg. És a műszert sem.

- De, gondolom, volt szó valami homályos ügyről - emlékezett Elza. - Valami haditalálmány vagy hazaárulást pör, úgy rémlik...

- Igen - felelt Schulberg. - Beszéltek arról, hogy a Kis Föld alkotója nem volt hajlandó tudományos szolgálatait a hadügyi kormánynak rendelkezésére bocsátani. Ezért hazafiatlanság vádja érte, s ez kergette volna a halálba. Bizonyos, hogy a nacionalista újságok sokat támadták és gyanúsították. Azt is beszélték, hogy valami hadicélokra értékesíthető találmánya lett volna, amelynek preparátumait később elrejtette, és letagadta a katonai bizottság elől. Állítólag mikor bizalmas emberei a preparátumok hollétéről faggatták, azt felelte: „Még csak nem is üveg őrzi őket, hanem levegő, s mégis biztosabb helyen vannak, mintha gyémántzárak őrzenék." Ilyen adatok és mendemondák vezették életíróját arra a fantasztikus föltevésre, mellyel eltűnését magyarázza.

- Csak nem, hogy a Kis Földre menekült?

- Puszta öngyilkos szándékból alig vitt volna kronomikroszkópot... Igaz, hogy ez is egy módja lenne az öngyilkosságnak...

- Miért? A Kis Földön megvannak „az élet feltételei" - nevetett Elza.

- Sem a levegő, sem a táplálék nem futná sokáig egy olyan óriásnak, amilyen az alkotó lenne, mint saját alkotásának lakója. De ez a halálnem méltó volna egy tudóshoz. Kezében a műszerrel, sikeres kísérleteinek eredményeit regisztrálva...

- Tündérmese!

- Nekünk való tündérmese, Elza.

- Detektívregény! Igen, ugyanaz, ami a fronton szenvedőknek egy érzelmes ponyvahistória a békeidőkből.

- De ez a tudomány tragédiájához tartozik...

- Tudományos tragédia! - ismételte Elza megvetően. - Mintha azt mondanám: szerelmi tragédia. Egyik olyan avult és komolytalan, mint a másik. A mai valóság túl van ezen.

- Pedig, kedves Elza, ez a tündérmese egészen jól szimbolizálja a mai valóságot. A mi személyes valóságunkat. Én néha úgy érzem magam, mintha én volnék az a tudós, aki idevetődött a Kis Földre, melynek megfigyelője, lakója és áldozata egyszerre. Nézze, itt van a Kis Föld alattunk. Nem vagyok óriás, s mégis fölötte lebegek. Nem én alkottam, s mégis felelősséget érzek mindenért, ami itt történik. De segíteni nem tudok semmin. És nem is menekülhetek semmitől. Ide vagyok kötve, mint az a régi tudós, az ő kis glóbusára. Fogságban vagyok, tömlöcfal kerít. „Nem üveg, csak levegő, mégis erősebb, mint a gyémántzárak." Ha elpusztulok, itt marad a Kis Föld, nélkülem, a maga kicsiségében és sötétségében.

Elza lenézett a mélybe.

- Igaz - mondta. - A Kis Föld fölött vagyunk.

Schulberg egyszerre elnevette magát.

- Tudja, mire gondolok? Hátha ez valóban a Kis Föld, szóról szóra. Egy nagy kísérlet, tudományos játékszer, miniatűr próba. Pontosan az, amit a régi tudós csinált, akiről olvashatunk. Szó szerint és nem szimbolikusan. Tudja, hogy ebben nincs semmi lehetetlen?

- De hiszen azt a kis glóbust éppen a mi földünkön csinálták! - kacagott Elza. - Ezt a hipotézist éppen az a könyv cáfolja meg, amely sugallta.

- Szó sincs róla. Gondoljon csak arra, hogy a Kis Földön ismétlődik a fejlődés, a világtörténelem, pontosan úgy, ahogy az öreg, nagy planétán lefolyt. Akkor pedig ott is kell születni egy tudósnak, egy csöppke tudósnak, aki egy még kisebb planétát állít elő. Végtelen sorozat, Elza. S mi jelentéktelen kis epizód vagyunk, ki tudja, hányadik az unalmas sorozatban. De ha alkotónk, a Nagy Föld tudósa, visszakerülne hozzánk: keserű tanulságot vehetne rólunk, s különös híreket küldhetné vissza bolygóhazájába.

ÖTÖDIK SZAKASZ
A FRONT ÉS TÚL A FRONTON

A NAGY RÓKALYUK

Elzát mintha valami rossz álom kapta volna el.

A táj elborult, a szörnyű, sivár, ember nélküli táj, izgatott szél közt vergődött az aeroplán. Elzának minden figyelmére szükség volt. Az iszonyú zúgásban egyetlen szót sem lehetett érteni. Lenn gáznyomos, sajátságos színűre aszalt fák kapkodták fejüket. Sehol semmi nyoma az emberi életnek! Mégis érezni lehetett, hogy ez alatt a pusztított, elhagyott, terméketlen föld alatt különös, vakondokszerű élet rejtőzik... Néhol óriási földomlások, túrások ásítottak, fekete barlangok, törött gépalkatrészek, gigászi vastömegek. S érezni lehetett a láthatatlan sugarakat is, láthatatlan fényű fényszórók sugarait, kémsugarakat, melyek bizonnyal keresztülkasul szelték itt a teret, kémlelve minden érkezőt, rejtett készülékekbe jelezve a jöttét, sötét sugárzással... Remélhetőleg egyelőre még nem az ellenségnek (amely még messze volt). Mégis mintha ideges borzongással töltötték volna a levegőt rövid hullámhosszú elektromos rezgéseik...

- Alacsonyan szállni, egész alacsonyan! - üvöltötte Schulberg. Elza csak a szájmozgásról találgatta... Félelmes idő volt, megmagyarázhatatlan, nappali sötétség, a vadsárga fák forogtak a szélben... Így röpültek, már rejtett periszkópok között, a kihalt, holdbeli tájékon, keresve a fronthangár alagútját, amit a tábornok térképe jelzett, s amihez csak térkép és iránytű vezethetett, mert szemnek biztosan el volt álcázva jól, s Elza már szinte súrolta a talajt, de semmi sem árulta el a nyílás közellétét. A pilóta már-már kételkedni kezdett.

- Továbbmozdították a frontot? Vagy csak a hangár elhelyezése változott meg?

Mégis, pontosabban kiszámítva a térkép jelölte helyet, rájöttek az eltűnés okára. A keresett ponton földomlás volt, a hangárt nyilván bomba pusztította el, s Elzának itt ismét magasabbra kellett emelkedni, mert az előállt szakadék fölött sárgás gázmaradék terjengett, jeléül annak, hogy néhány órával ezelőtt klórtámadás folyhatott le.

- Nem kell megijedni - mondta a professzor. - A hangárokat gyakran elpusztítják, az nem sok kárt jelent. A nagy rókalyuknak ezer bejárásából elromlott számunkra egy. Marad kilencszázkilencvenkilenc. A baj inkább ez a fölröpülés. Kérdés, nem jutunk-e így az ellenség periszkópjainak látókörébe? Vagy a távozó röpülők pillanthatnak meg. Mindegy: ezt kockáztatni kell.

- Kockáztatni kell! - visszhangzott a szélben, különös búgással, mert Schulberg most a hangtölcsért használta, másképp nem is lehetett volna érteni a szavát.

- Merre fordulunk? - kérdezte Elza inkább jelekkel: minden figyelme a kormányon csüggött. Elza tökéletes sportlady volt, s amellett ambíciózus növendék, aki a rábízott feladatot kifogástalanul teljesíti. Schulberg a legközelebbi barlanghangár irányát jelölte meg, de már messziről láthatták, hogy a gázfelhők arra még sűrűebbek. Egyelőre itt sem szállhattak le. Schulberg a szikratávíró-készülékhez fordult. A megállapodott jel segítségével hamarosan megkapta a választ. Pár másodperc múlva már alant siklottak, egy épen maradt műbarlang szádja felé.

A szél most elállt, az aeroplán zúgása is halkult, fojtó csöndesség nyomta a levegőt. Messze a nehéz felhők alatt, valami esetlen, szárnyas lény kalimpált: nem lehetett tudni, légjármű-e

vagy eltévedt keselyű. Ezenkívül élőlénynek nyoma sem volt a láthatáron. A földet sár fedte és vigasztalan, szakadékos buckák. Oldalt, egy beomlott árokba félig besüppedve, nagy tank sötétlett, árván, rézsút dőlve, s talányosan, mintha elveszett legénységét rejtegetné. Ki tudja, mióta? Talán gázálcás csontvázak hevertek belsejében. Ezek a felszín alatti alagutak egyenesen a tankok elsüllyesztésére épültek. Ember sehol sem látszott, de mindenütt az emberi pusztítás intőjelei. A fák többnyire csonkák voltak, s letarolva, mintha villám sújtotta volna őket. S a horizont legvégén, a fulladozó, kékesszürke viharhangulatban, egyszerre egy fény gyúlt ki, szinte elviselhetetlenül fényes csillag, ami forogni kezdett, őrült sebességgel, nyújtott árnyakat rezgetve mindenfelé, s aztán hirtelen eltűnt, mintha elfújták volna, s dupla sötétséget hagyott maga után.

Az aeroplán oly észrevétlenül ért földet, mintha nem is volna különbség a rögös felhők és rögös mező közt. A talaj egyenetlenségei éppúgy zökkentették a gépet jobbra-balra, mint előbb a szél okozta ingás. Elza, noha gyermekkora óta edzett aeroplánhajós, attól félt, hogy a légibetegséget kapja meg abban a pillanatban, amikor már a földre száll. Nehézségekkel sikerült bekormányozni a kimért barlangnyílásba; a hangár legénységéből azonnal egy tiszt került elő, akinek bemutatták igazoló irataikat.

A tiszt egy föld alatti folyosóba vezette őket, mely a hangárból nyílt.

- Ezek új tunnelek - magyarázta -, a hangár is új. A leszállótér még nincs kiképezve; bizonnyal nem volt kellemes a begurulás. Emerre most fúrják a járatokat - utalt egy lefelé nyíló tárnára, honnan pislogó fény és kavargás hatott feléjük.

Elza csak most ébredt tudatára, hogy ez a gépzaj leszállásuk óta szünet nélkül körülötte zúgott, mintha az aeroplán zúgásának folytatása volna, mellyel úgyis tele volt a füle. Különböző irányokból jött, hol erősödve, hol gyengülve, s elfojtva a puha föld pincés visszhangjával. Amint benézett a nyíláson, egy éles, apró kovaszilánk csapta meg a szemét, szúró fájdalommal.

- Vigyázni kell - mondta a kalauz tiszt. - A tunnelfúró visszadobja a kőmorzsát.

Elza szédülten állt ott és vakon az émelygéstől s szemének fájásától, a vájó vas és zúzott kő szörnyű csikorgásában.

- Sziklába ért - mondta a tiszt. - Ez kicsit primitív gép, vaskörmökkel dolgozik: innen a csikorgás.

- Tudom: a régi *Cleveland digger* utóda - felelt a professzor, aki mindenben tájékozott volt. - Hogyan boldogulnak vele?

- Nehezen, tábornok úr. Civil használatra kellene már ezeket kitenni. Ma egész más módszerek vannak a kövek szétporlasztására.

- Ez így veszélyes is.

- Ó, ami azt illeti, puha földben még nagyobb a veszély. A tunnelfúró lerakja ugyan maga mögött a kimerevítőlemezeket, hogy a föld be ne omoljon: de a lemezek igen gyakran gyengéknek bizonyulnak. Viszont nagyszerű gyorsaságot tudunk elérni; a gép sebesebben halad, mint az emberi léptek; mögötte egyfolytában szerelik az elektromos huzalokat az izzólámpákkal; azok nyomán úgy mehet az ember fennakadás nélkül, mint akinek léptei előtt megnyílik a föld...

A tiszt Elzának beszélt, mint újoncnak; noha ő egészen elsüketült a föld alatti zajban, s alig értette szavát. A tiszt oldalt pillogatott rá, szemmel látható érdeklődéssel, s Elza más tekinteteket is érzett magára tapadni, különös villogással, a sötét zugokból.

- Női csapatok még nem érkeztek ide - mondta a tiszt, mintegy magyarázatul. Aztán a professzorhoz fordult: - Ha mernék egy ilyen most készülő utat indítványozni... Az legrövidebben vezetne a célhoz... - Tompább kavargás, ezúttal kavicsmentes, dőlt az egyik oldalbarlangból. Mintha valami por kavargott volna; s e poron át sorban csillagok gyúltak volna a sötét folyosóból a szem elé: az elektromos izzólángok. - Csak persze egy kicsit kényelmetlen...

- Menjünk! - mondta a professzor. S már indult is be a keskeny alagútba, ahol csak egyenkint mehettek, mert szélességének felét az automatikusan lerakott vályúkon kinyomódó földtömeg foglalta el. A levegő csakugyan fullasztó volt, majdnem kibírhatatlan. A nedves por szinte behavazta ruhájukat, mintha csokoládéesőben jártak volna.

- Katonának meg kell ezt szokni - szólt a tiszt Elzához, nyilván mindenképp társalgást keresve. - Sáros egy mesterség. - Befogta száját, s marka mögül beszélt. - Néha egész csapat megy ily frissen tört úton, és fölkötik a gázálcát, hogy ne legyen tele földdel a szájuk... Meg kell szokni... Már aki élve marad addig, hogy megszokhassa... De mi tíz perc alatt célnál leszünk...

Egyszerre fölnevetett, idegesen, mint aki észreveszi, hogy szava baljós irányban félremagyarázható.

- Ó, nem kell megijedni... Itt egyelőre igazán nincs semmi veszély. Ez még a legfelsőbb emelet, mindjárt a tanksüllyesztők alatti szint: ezen a részen csak most kezdjük építeni a hálózatot. Egyelőre nem kell mélyebbre mennünk, nincs veszély, hogy az ellenség alánk fúr. Nem kezdődött még az az utálatos verseny, a modern vakondháború szörnyű játéka: Ki tud mélyebbre fúrni?

- Mint ahogy a légi harcnál: ki tud magasabbra szállni?

- Légi harc? Ne is említse a levegőt... Én sohse fogok a levegőre jutni... Itt fogok megfulladni... A legszörnyűbb, hogy a technika fejlődése nem tart lépést a harc fejlődésével... Alig vájunk négy-öt emeletet egymás alá, kimerevítőlemezeink már nem bizonyulnak elégségesnek. Így fulladunk meg... agyonnyom a föld... és mindig csak ezeket a nedves, undok földfalakat látjuk magunk körül... folyton érezzük magunkban, hogy fognak majd hidegen, puhán összelapítani... mert itt van idő erről elmélkedni... egyebet sem lehet tenni ebben a lármában, ebben a ködben, ebben a sötétben...

Sötétnek csakugyan sötét volt. Az izzólámpákat csak igen nagy távolságokban kapcsolták be a barlangfalon vont sodronyba, s a kavargó sár miatt különben is alig lehetett nyitva tartani a szemet. Inkább a hang, mint a fény után mentek. Elzának homályos rém gyanánt tűnt föl a csillaggyújtó árny, akit messze maga előtt sejtett haladni a gépzajban... Közvetlen előtte s olykor feje fölött a professzor vastag árnyéka imbolygott a friss boltozaton, oldalt pedig a fiatal tiszt vakondszemét érezte folyton magán csüggni, aki, meghazudtolva karjának rangjelzését, valami ügyetlen bizalmaskodással kalauzolta.

- Mindjárt vége lesz... Persze ilyenkor az ember mindig drukkol egy kicsit, nemcsak az omlás miatt, amit a két tárna találkozása okozhat, hanem azért is, mert sohse lehet tudni, mi történhetett a túlsó oldalon, mióta onnan az utolsó hírt vettük. Lehet, hogy a nyíláson mérges gáz tör ki, s egy pillanat alatt elborítaná az innenső járatokat is; szerencsére a földnél nincs jobb gázszűrő, s mihelyt a meglazult falgát elárulja a túloldali gáz jelenlétét, időnk van a fúrást beszüntetni. De megesik, hogy a fölszerelt, gázálarcos ellenség töri át ilyenkor a falat. Máskor bombák vagy védőaknák várnak a végső fúrólökésre. Most szerencsére semmi veszély nincs. Most csak Vermes százados úr vár, aki különben szintén eléggé félelmes...

- Vermes százados úr?

- Ismeri? A napokban jött vissza szabadságról, s ugyanakkor érkezett meg századosi kinevezése is. Most, hallom, nagy fölzúdulás van ellene...

- Persze - nyögte Elza; de hamar észrevette, hogy a fiatal tiszt nem érti, és nem osztja ellenszenvét Vermes úr iránt.

- Ó, az ilyen beszédek semmit sem számítanak - mondta, mikor néhány szóból megsejtette, miféle oldalról ismerhette meg Elza ezt a Vermest. - Mi mindannyian beszélünk ilyeneket. Egészen másról van szó; tulajdonképpen neki igaza van... Pfuj! - kiáltotta hirtelen, mert sáros nedvesség röpült a szájába. - Még csak ez kellett!... Talajvíz?... Nem lehet beszélni...

Néhány lépést szótalanul mentek, eltakarva szemüket, ruhájuk csupa sár lett, lábuk alatt vízerecske futott, melyet a fúrógép vályúja lövellt ki, s azonnal csatornába medrezte, ebbe a kis erecskébe, melyet kezdettől fogva e célra vájt oldalt. A többi zajhoz most még a vízzúgás járult. A tiszt újra beszélni kezdett, de csak minden ötödik-hatodik szót lehetett érteni.

- Vagy van fegyelem, vagy nincs... Én is pajtáskodom, mindannyian pajtáskodunk, tisztek és legénység... másképp ki se bírnánk ezt az unalmat ebben a sötétségben... De ha a parancs úgy szól, a legjobb barátot sem szabad kímélni... Háborúban mind az életünket hozzuk, nincs részvét vagy barátság... S a nyomoréknak jobb, ha pusztul... Én is pajtáskodom, de ha valaki nem teljesítené a parancsomat, habozás nélkül agyonlövetném.

E meg nem értett szavak sáros rémálmából egy negyedórán belül a Vermes százados úr eleven arca mosolygott ki.

HALÁL A FÖLD ALATT

Vermes úr arca a folyosó túlsó oldalán jelent meg az átfúrt nyílás sárkoszorújában, míg kétoldalt sugarakban ömlött hátra a vastag föld, messzebb még zúgott az elfogyott talajvíz, s a fúrógép derengő világosságot tágított maga körül. Schulberg és akik utána jöttek, egészen közel értek már a géphez, amely megállt, s üresen cikákolt, mint a kávémasina, ha már az utolsó szem kávét is megőrölte. A bőrpáncélos gépész álarcát szellőztette, s a csavarokat igazgatta, hogy megfordítsa a gépet.

- Hova lesz ez a rengeteg föld? - kérdezte magában Elza, s eszébe jutottak a rögös és elhagyott földormok, amiket odakünn mindenfelé látott a hangárok körül elszórtan.

- Mosdóvizet parancsol, tábornok úr? - kérdezte Vermes mosolyogva. - Vízben egyelőre itt nincs hiány. - Vermes hivatalosan fogadta Schulberget, akinek érkezését a telefon már jelezte.

Egy közlegény kiöblített csajkában tartotta a sártól sárgás vizet a tábornok-orvos álla alá.

- Ezt már meg kell szoknunk, kedves Elza - nevetett Schulberg. - Pilótám és titkárnőm - tette hozzá Vermes számára.

A százados szinte megrezzent, s egyszerre mint valóságos villanyos ütést érzett két villogó szemet kivakítani a sáros alakból. Eddig, kecses mozdulatairól, fiatal fiúnak nézte őt.

- Az első női katona, akit látok. Ily hamar megtörtént a kivégzés?

- Kivégzés?

- Ó! *kiképzést* akartam mondani: bocsánatot kérek a nyelvbotlásért. Egy ostoba ügy itt folyton eltereli a gondolataimat...

Elza feszesen tisztelgett a százados előtt, és katonásan bemutatta magát.

Schulberg ismét nevetett a pislogó fényben. Elza tisztelgő sárszobrán nevetett, mely a névtelen „fiatal katonát” ábrázolta, akiben alig lehetett volna Kamuthyné lányát fölismerni.

- Nem fog ártani, kedvesem, ha maga is kissé megmossa az arcát.

Elza, bármennyire vágyott is némi tisztálkodásra, látható kényszeredettséggel hajtotta nyakát a mosdócsajka fölé: de amitől félt, az nem következett be. Vermes kissé elmosolyodott, amint a sárálcájától megszabaduló szép arcot vizsgálta; de semmivel sem adta jelét, hogy mint ismerőshöz akarna az arc tulajdonosához közeledni. Mosolya két finom és ellenszenvesráncot rajzolt sovány szája köré. Aztán hirtelen elkapta a szemét, mintha félne, hogy tekintete nagyon is észrevehető szatíréhséggel csügg a szép leány vonásain.

Schulberg hangja riasztotta föl, aki a frontszakasz helyzetéről akart informálódni. A fronton nem sokat adtak a formaságokra. A tábornok fesztelenül kérdezősködött, mint egy átutazó idegen, s noha küldetése csak egészségügyi térre szorítkozott, minden érdekelte.

- Látom, a harc e részen szünetel.

- Új állásainkat építjük ki. Egyelőre kicsit primitíven.

- Az ellenség nem mozdul?

- Másutt van lekötve. A múltkor mégis kaptunk egy erős tanktámadást.

- Tanktámadást?

- Valami értesülést nyerhettek odaát süllyesztőárkaink elhelyezéséről... Tény, hogy tankjaink csodálatos biztonsággal hatoltak egészen az utolsó vonalig.

- Mégis vannak kémek?

- Talán egy foglyot vallattak ki. Ilyen célokra ma már szabályszerűleg a kínvallatást alkalmazzák, nálunk is. Értesülésük szerencsére nem terjedt ki az utolsó vonalra, mely újabban épült. Itt a tankok egy része megfeneklett, a többit gáztámadással kényszerítettük gyors visszavonulásra.

- Mikor volt ez?

- Már egy hete.

- S azóta akadálytalanul folytatták a tunnelépítést?

- Azóta egész új vonalat építettünk ki. Új a hangár is, ahol leszállni méltóztattak.

- S mire szolgál ez a nagyarányú építkezés?

- Nem tudom. Általában ez a tendencia mindenütt...

- Hát ez elég természetes tendencia - mosolygott a professzor. - A frontárkok a földkerekségnek mindig nagyobb és nagyobb övét borítják be. Mennél nagyobb ez az öv, annál lehetetlenebb a frontáttörés.

„És a győzelem és a béke!” - tette hozzá gondolatban Elza, aki, kissé fölfrissülve a mosakodástól, kíváncsian hallgatta a beszélgetést, mint egy tanulmányúton levő ifjú, idegen tudós. Most világosan látta, mi a világ tragédiája: mindenki kívánja a békét, mint a paradicsomot, s mégis kényszerül megtenni mindent, hogy ez a paradicsom meg ne valósuljon. Ezért rohadnak itt a sárban.

- Most legalább lesz ember rá elég - folytatta a százados. - A fúrógépek kezelését talán majd nőkre bízzák. A női csapatok töménytelen embert fognak fölszabadítani.

- Elég sok nő él otthon haszontalan - szólt közbe a fiatal tiszt, aki Schulbergékat idáig kísérte, mintegy bele akarva vegyülni fellebbvalóinak fesztelen társalgásába. Vermes a saját barlang-

fülkéjébe vezette vendégeit, hol pokróccal letakart földkupacok szolgáltak ülőhelyül. Azonban rögtön Schulberg lett a házigazda, amint egy közlegényt visszaszalasztott a hangárhoz, ahonnan jöttek, hogy pár doboz konzervet hozzon ki számukra Jánostól, aki az aeroplán mellett maradt.

- Üljön le ön is, hadnagy úr! Maga is, kedves Elza! És kérem az orvos urat és az összes tiszt urakat.

Négy-öt tiszt gyűlt be. Elza észrevette, hogy mind különösen feszélyezettek voltak, kivált Vermessel szemben, és sűrűn nézték órájukat. Elza majdnem elájult a vastag, áporodott férfiszagtól, mely ezt az oroszlánbarlangot betöltötte.

- Milyen az élelmezés? - kezdte a professzor, saját kezűleg bontogatva konzerveit.

- Most akadálytalan - felelt a tunnelkörzet fiatal orvosa. És óráját nézte, mintha abból akarná megtudni, meddig marad még az.

- Tán a női szájak konkurrenciájától félnek? - tréfált a professzor. - Vagy a támadás megismétlődésétől? - tette hozzá komolyabban.

- Szigorú parancsok jönnek - mondta a százados. - A tunnelépítkezést erőltetett ütemben kell lefolytatnunk. Az urak ezt jól tudják. Tudják azt is, hogy utasításom van a legszigorúbb hadi fegyelmet mindenáron, s ha kell, végletes eszközökkel is fenntartani.

Csönd lett. A tábornok körülhordozta szemét a sűrű bűzben komoran guggoló alakokon.

- Ez nagyon helyes - mondta. - De addig is, így szolgálaton kívül legalább, föl szabad függeszteni kissé ezt a legszigorúbb fegyelmet. Úgy gondolom, a fronton, a közös sors előtt, és eltekintve a szolgálattól, mindannyian egyenlőek és jó barátok vagyunk.

S pohárral intett a gyülekezet felé, melyben kívüle, a tábornokon kívül, százados és még kisebb tiszt, sőt Elza személyében rangjelzés nélküli egyén is volt.

- Szeretem - folytatta, mikor ez a köszöntőféle kötelességszerű, de kissé mogorva visszhangra lelt - így poharazás közben szerezni meg lehetőleg hivatalos információim egy részét is. Hadd kérdezzem meg hát mindjárt a kolléga úrtól - fordult a fiatal orvoshoz -, hogy állunk egészség dolgában? - S mosolygott, mintha azt mondaná, mint a kártyázók: Gyerünk, amiből élünk! - Milyenek a körzet egészségügyi viszonyai?

- Jelenleg nincs beteg - felelt a körzetorvos, változatlanul kötelességtudó mogorvasággal.

- Bravó, ezt már szeretem hallani. És hogyan érték el ezt a kitűnő eredményt? Persze, nincs harc, nincsenek hullák, tiszta a levegő. - Mert a tunnélek egészségügyének legnagyobb veszélyei a hullák voltak, melyeket néha nem lehetett oly gyorsan eltemetni, hogy az amúgy is rossz levegőt meg ne fertőzzék; s még szinte temetve is fertőztek.

„Tiszta levegő” igazán különös paradoxon volt itt.

De ezt a bűzt a tunnel lakói már alig érezték. Schulberg szavain mégis mindenki elkomorodott.

- Hulla van elég - mondta a fiatal orvos egy kis idő múlva.

- A betegekkel - kezdte most Vermes százados - a „hasznavehetetlen életekről” szóló rendelet értelmében kellett elbánnunk. Utasításom volt, hogy a rendeletet a legmerevebb szigorral alkalmazzam. E szerint jártam el.

- Természetesen - mondta a professzor, ismét némi kínos csönd után. - Betegekre nincs szükség a harcban. A beteg csak fölösleges teher. Útban van. Akadály. Ha a harc érdeke kívánja, habozás nélkül föl kell áldozni az életüket: ez is egy neme a hősi halálnak. De nem lehetett volna a könnyebb betegeket elszállíttatni?

- Jórészt a tanktámadás sebesültjeiről van szó - felelt a százados. - Az ellenség tankjai voltak körülöttünk. Ellenséges röpülök cirkáltak. S a betegek gátolták a csapatok mozgását a tunnelekben.

A bejáratnál egy idegen csapat egyenruhájába öltözött tiszt jelent meg. Vermes órájára nézett.

- Kész minden? - kérdezte.

- Kész. Fegyveresen várunk a beomlott hangárban.

A százados fölállt.

- Bocsánatot kell kérnem a tábornok úrtól. Itt egy fegyelmi ügy van folyamatban. Súlyos fegyelmi ügy. Nem tűr halasztást vagy kíméletet - mondta, s érthetetlenül Elzára esett szeme. - A büntetés foganatosítása fél órán belül esedékes. Az urakat most elbocsátom - fordult tisztjeihez. - Tizenöt perc múlva gyülekezés a beomlott hangárban. Aki késik, vagy elmarad: annak számára már csak egy hely jut. *A halálsugár kévéjében.*

- Mi történt? - kérdezte a professzor, amint egyedül maradtak.

- Ó, semmi! Jelentéktelen. Úgy hallom, mindenütt, ahol a „hasznavehetetlen életekről" szóló rendeletet alkalmazták, előfordult ilyes. A kezdet nehézségei. De kezdetén kell megalapozni a fegyelmet, s szigorú utasítás van erre is.

- Megtagadták az engedelmességet?

- Nem épp ily kereken. De senki sem akart a betegek kivégzésére vállalkozni.

- A régi szentimentális ideológia dolgozik bennük - mondta a professzor. - Nem tudnak a közérdeknek arra a magaslatára emelkedni, ahova egy hangya tud. - Elza e pillanatban gyűlölte Schulberget. - És most mi lesz?

- Idegen csapatokat kaptam. Teljes fölhatalmazást. Emberrel nem kell ma takarékoskodni. Nemsokára jönnek a nők - szólt Vermes, és megint Elzára tekintett.

A professzor a fiatal orvos iménti szavait ismételte:

- Szóval: hulla van elég.

- Lesz. Minden tizedik ember hulla lesz.

Elza újból a két különös mosolyvonást észlelte ajka körül. Elza elsápadt, úgy érezte, nem bírja tovább ezt a levegőt. A professzor kutatva nézett a százados szemeibe.

- Barátom - mondta. - Maga élvezi ezt.

Most Vermes idézte a professzor szavait: „Ez is egy neme a hősi halálnak." A hadvezér ezreket öl meg egy tollvonással a táborkari asztal mellett... És ebben is lehet bizonyos élvezet.

- Én mindig a legjobb viszonyban voltam alárendeltjeimmel. Nem tartok formaságokat. De nincs jogom tűrni, hogy az engedelmességet megtagadják. Én korrektül járok el. S az emberi élet ma úgyis rövid... és meglehetősen mindegy.

- Igaz - mondta Schulberg.

Aztán megrázta bő köpenye ujjait.

- No, szép kis dologba csöppentünk itt bele, kedves Elza. Elsápadt, szedje össze magát - szólt rá a leányra. - Katonák vagyunk, az ilyesmit meg kell szokni. Most menjen valahova, amíg én a hivatalos láttamozásokat elvégzem... valahova, ahol se nem lát, se nem hall ezekről a dolgokról. Én hamar megleszek. Aztán röpülünk tovább; jó?

- Nem, nem! - sikoltott Elza. - Nem tudok így elmenni.

- Ó, persze! - mondta Schulberg. - Hiszen magának ismerőse van itt. Látogassa hát meg: ennyi engedélyt talán kieszközölhetek a százados úrnál. De nyugodtan, Elza! máskülönben szó sincs engedélyről. Talán nem is lesz búcsúlátogatás; de hát katonának mindig készen kell lenni, hogy odaadja az életét, ha a hadi érdek vagy akárcsak fegyelmi okok úgy kívánják. Maga művelt nő, Elza: ne hozzon szégyent a műveltségre, úgyis elég szégyenben maradt már.

- Nyugodt vagyok - mondta Elza, s könnyek nélkül indult a sötét folyosóba, hova a külső hangárbeli tiszt önkényt ajánlkozott kísérőnek. A bűz itt még sűrűbb volt s Elza nem bírta már rosszullétét; a tiszt pedig folyton beszélt.

- Nem irigylem ezeket... Ámbár ugyan mindegy! Az embert mindig érheti valami. Én egyszer beszorultam egy tunnelbe, már láttam messziről felém hömpölyögni a zöld gázt! És ki tudhatja, nem robban-e a következő másodpercben alatta egy akna, amit frissen fúrt alá az ellenség? Előbb-utóbb ilyesmi lesz a végünk, és az se rosszabb, ami ezeket éri, minden tizediket. Sőt még jó, aránylag; nincs szenvedés, kivéve a drukkot. Persze, most éppen, nem cserélnék velük.

Bemutatott a különös barlangokba, ahol odúnként egy-két ember kuporgott vackán, mint megannyi vadállat, nyirkos és büdös sárban, rothadó rongyok közt, sűrű cigarettafüstbe burkolva. Minden harmadik-negyedik ilyen cella előtt pislogott egy szegényes izzóláng. „Itt se lehetne olvasni!" - gondolta Elza. Az egyik üregből rádió harsogott ki. A zugokban itt-ott emberi hulladékok bűzlöttek. Elza most értette meg, mért oly büdös és cinikus legtöbb férfi. „S itt élnek egész életükben!" - gondolta. - „Országok és országok távolságaiban... Az egész emberiség így fog élni. Mi is..." És aztán Dezsőre gondolt, és elszorult a szíve.

- A hazáért ezt is el kell tűrni - mondta a kísérő tiszt, mintha gondolatára felelne. - És mit érne nem tűrni? Jön a szövetséges csapat, még a nyelvedet sem érti, és lepuffant! Vagy jobb, ha az ellenség puffant le? Pedig nincs már fogoly, mindenkit lepuffant. „Lepuffant": ez csak olyan régi szólásmód, mert ez a híres „sugár" éppoly kevéssé puffan, mint ahogy nem sugárzik: sötét csöndben végez az emberrel. A hazáért ezt is el kell tűrni, és Vermes százados úrnak igaza van, mert ha fölbomlik a fegyelem a körzetében, akkor őt végzik ki. Nem úgy van, mint rég, amikor még úgy bántak az emberi élettel, mint valami kinccsel: no de mit is ér már az élet ebben a bűzben? Ez a legrémesebb, hogy a szellőztetés megoldhatatlan! Persze nem is igen vesződnek megoldani! Csak jóléti kérdés, nem hadi érdek! Pedig ez még a legfelsőbb emelet. Mi van még lejjebb, azt nem képzeli, aki nem volt benne...

Elza nem bírta tovább: a falhoz dőlt, hogy megkönnyebbüljön. A tiszt vigasztalta és bátorította. Ezen keresztül kell menni, először mindenki így jár itt.

- Mindenki megfizeti az adóját. - Elza azonban nem lett jobban. A világ elsötétült előtte, a feje rettenetes lüktetéssel fájt, úgy érezte, hogy le kell dőlnie, oda, a sárba, a rondaságba, akárhová, és behunyni a szemét örökre! Valószínűleg le is dőlt, legalábbis innen kezdve egy darabig semmire sem emlékezett. Valami nyálkás és pislogó érzése volt, s közben mintha Dezsővel beszélt volna, aki azt mondta neki:

- Ez legalább komoly dolog, Elza... Ölni és halni mindig komoly dolog... Itt nagy játék folyt: itt az élettel lehetett játszani...

Sohasem tudta meg, vajon igazán beszélt-e Dezsővel? Arra eszmélt föl, hogy imbolygó alakok állnak körülötte, akik föltámogatták fektéből.

- Schulberg... - nyögte. - Schulberg professzor pilótája vagyok... - És kissé eszelősen erősködött, hogy vezessék őt Schulberghez, mintegy védelmet keresve, szárny alá akarva röpülni, ha mindjárt Schulberg aeroplánjának szárnya is az.

- A tábornok úr most el van foglalva - mondta az őrök egyike. Valami más századhoz tartozhattak, s eleinte azt sem akarták tudni, kiről van szó. - Jelenteni fogjuk a százados úrnak - mondták végre mégis, és elindultak, a folyosó egy elkanyarodó ágában, melynek bejáratát őrizték. Elza utánuk indult, kissé ijedten, hogy ismét magára marad; a tiszt, aki az imént kísérte, nem maradhatott vele, ő bízta az őrökre, hogy támogassák az ájultat, akinek megvolt egyelőre az az érdekessége a tunnelben, hogy a művelt és finom nőnemhez tartozott. A tiszt erős fenyegetéssel bízta rájuk, s különös érzéssel hagyta ott, mint egy őzikét az oroszlánveremben; de ezek a legények ügyetlenek, mogorvák és szótlanok voltak. Elza kissé támolyogva loholt hosszú lépteik után, olykor szinte nekiesve a nyirkos sárfalnak, majd megint meggyorsítva lábát, idegesen, hogy el ne maradjon. Micsoda izgatott ösztön vezette itt Elzát? És micsoda szadista ötletből üzente neki Vermes, hogy várakozzon a folyosó bejáratánál, ahonnan mindent láthatott? Egyelőre csak azt tudta, hogy fájó fejét mindig frissebb és frissebb lég csapja meg; sártól és szennyektől nedves pilótablúza jóleső hűvösséggel tapadt melléhez. Mohón lélegzett, és ez a megkönnyült fizikai érzés nem hagyta el a következőkben sem, akármilyen szörnyű kép volt az, ami elejébe tárult. Csak a barlang szádjából nézte a kiszélesedő teret, mely fele részében a szabad ég alá nyúlt; egyik sarkában tört aeroplánok roncsai: ez volt a beomlott hangár. Schulberg a térség túlsó szélén állt, Vermes mellett, s köpenye ujjai lobogtak. Vermes most nem mosolygott, de ajka körül a két ránc élesen kiképződött, mintha mosoly volna, és szeme villogott. A térség közepét sorakozó csapat töltötte meg, fegyvertelen; távolabb, az omladék közt, hadtest jelvényeit viselő két fiatalember kezelésében volt fölállítva a gép, mely egymaga elég, hogy nagy seregeket sakkban tartson. Ez nem a XX. század első felében már ismert módja volt a „halálsugár" előállításának, hanem annál sokkal modernebb és praktikusabb szerkezet, mely ez időben főleg a lázadások elnyomására szolgált. Valóban nem számít a tömeg, és nem képzelhető lázadás, ahol ily gép létezik, s egy-két ember elbánhat ezrekkel.

- Lépjenek elő! - kiáltott a százados, Vermes százados úr... Szeme Elzát kutatta, akit észrevett a sötét barlangnyílásban s két ránc egy pillanatra megint mosolynak, sőt vigyorgásnak hatott. Az első, aki előlépett, Dezső volt.

Úgy lépett föl, mint egy diák a vizsgaemelvény pódiumára. Arca nem sápadt, hanem piros, és főleg a fülei piroslottak. Kikötést nem kellett alkalmazni. Dezső mereven és dacosan megállt a szabadon hagyott tér közepén, a fekete ernyő előtt, amelyről Elza is tudta, hogy ez a halálsugár ernyője és szigetelője. Úgy tetszett, mintha mondani akarna valamit; de már a térde megcsuklott, szája hirtelen leesett, az egész alak összecsukódott, és halomba hullt, mint egy elromlott csuklós szerkezet, a láthatatlan sugarak nyomása alatt.

ELZA IRÁNYT CSERÉL

- Ó, szegény leány, maga! - kiáltott a professzor, amint megtalálta Elzát nedves és sáros ruhájában, halálsápadtan. - És maga végignézte ezt a cécót! Remélem, a maga ismerőse nem volt köztük?

- Köztük volt - felelte Elza vészjóslón, dacosan. Ő nem siránkozott. Ő nem siránkozott, senkiért! Amit látott, inkább fölzaklatta és forradalmasította. Már a szabadban álltak, s a friss szellőtől visszatért ereje, dacossága, izgatottabb és sötétebb árnyalattal. Az imént rosszul volt, de ez már elmúlt, mint a tengeri betegség, csak némi lázízű bágyadtságot hagyva maga után.

- Ehhez is hozzá kell szokni, kedvesem! - mondta a professzor, kutató szemmel nézve a leányra.

János közben áthozta az aeroplánt a beomlott hangár elé, ahol némi sík mező terült el. A gáztámadásnak végső nyomai is eltűntek e tájról. Kétoldalt ormótlan, kitúrt földhalmok emelkedtek. Már estefelé volt, kicsit késő is útnak indulni. De nem nagy út állt előttük. Schulberg frontkerülete, amit be kellett járni, nem volt olyan nagy egészben sem, legalább így aeroplántávlatból gondolva.

- Öltözzön át, kedvesem - folytatta a professzor. - Jobb innen elmenni, mentül hamarabb. Most egyedül megyünk. Bele kell törődnie, hogy kettesben lesz velem ezen a félórás úton. János búcsúzik: őt ugyanis kölcsönadtam. Itt most van egypár idegen tiszt, akik aeroplánon jöttek, és a pilótájuk szerencsétlenül járt: akna robbant föl alatta. Jánosnak most őt kell helyettesíteni egy rövid utacskán, mert a tiszt uraknak nincs kedvük a föld alatt kutyagolni haza. Majd aztán visszaküldik nekünk Jánost a következő állomásunkra. Addig ketten leszünk. - Schulberg, mint jó pszichológus, bő szavakkal akarta ellensúlyozni a hatást, amit az átélt szörnyű jelenet Elza idegzetére tehetett. - Menjünk hát? Nem fáradt nagyon? Elbírja ezt a kis utat? Az est gyönyörű, szél nincs... Tud jönni?

- Tudok - mondta Elza, és úgy érezte, hogy nem is fáradt... Nem fáradt, csak reszket az izgalomtól... Nem fáradt, csak elszállhasson innen... Reszket egész testében, de mi történhetik?... Legfellebb lezuhannak mind a ketten!

- Jólesik ez a friss levegő, ugye? - beszélt tovább Schulberg. - Az ember mindjárt jobban érzi magát, amint kilép az ilyen büdös barlangokból. S most, úgy látszik, a veszély is épp minimális, Elza. Ez oly szempont, amit az édesanyja méltányolna. Az ellenség visszahúzódott a tanktámadás óta; hallom ettől a Vermes századostól, hogy szinte gyanús is ez a visszahúzódás... No, gyanús! lehet, hogy készül valami, de egyelőre nem várnak újabbat... semmi sem vall erre. Inkább mintha a mieinket akarnák csábítani a támadásra. Valósággal nyitva hagyják a frontot. Így hallom Vermestől.

És balra mutatott, amerre az ellenségnek lenni kell... Az aeroplán lassan emelkedett föl az óriás vakondtúrások közt, melyek valami bánya kihányt salakjaira emlékeztettek. A hold elbújt az égen, éppen az ellenséges égtáj felé.

- Ott valami nagy szakadék van - kezdte magyarázni Schulberg. - Onnan legalább nem lesnek periszkópok. Itt csak a levegőből figyelhetnének meg, a levegő pedig, amint látja, tiszta!.. Szegény gyermek, sajnálom! éppen most nem lehet fölváltani magát! - mondta, amint látta, hogy Elza sápadtan s makacs szótlansággal szorítja össze fogait, s szemmel láthatólag nem is figyel rá... amit ő fáradtságra és szomorúságra magyarázott. - Sajnálom, hogy magának kell vezetni a gépet, de ott maradni még rosszabb lett volna. - Schulberg maga is fáradt volt, öreges álmosság fogta el. Lámpákat, óvatosságból, úgysem égethettek. Schulberg Elza mögé ült, a leány vállain át nézte a tájat. - Nagyon szomorú az ismerőséért? - kérdezte egyszerre, s Elza karjára tette a kezét; de a pilóta idegesen rázkódott meg, s úgy tett, mintha nagyon kellene a kormányzásra ügyelnie, holott ez időben és ilyen nyugodt körülmények közt egy aeroplán kormányzása kevesebb figyelmet igényelt, mint hajdan egy autóé. - Persze, persze... Rettenetes lehet ez magának, elképzelem... Még nincs hozzászokva, hogy az embereket meghalni lássa... Majd megszokja, akár a tunnelek bűzét. Katonák vagyunk, és ahogy mondják, a hazáért van ez is. Jók ezek a szavak. Az ember nevet ad az istennek, akinek minden jót föláldoz; és aztán csak megnyugszik, mert mi ördögöt tehetne mást...

- A haza valamikor szép és tiszta érzelmeket is jelentett, s nemcsak egy gyilkos és ostoba istent - mondta Elza.

És aztán többet nem is szólt. Nem felelt semmire, s annyira nem nézett rá Schulbergre, hogy az végül is vállát vonta, s bevonult az utasfülkébe, ahol félig leheverve, elbóbiskolt. Elza

akkor vette ezt észre, mikor hátrafordult egy csapat dögmadár után; amiknek a faja nagyon elszaporodott ez idő tájt, és sötét felhőben csaptak el az aeroplán mellett. Ekkor meglátta a csapóablakon át, a bujkáló holdfényben, hogy a professzor alszik. Egy darabig tartotta az irányt. „Itt egy hangárnak kell közel lenni valahol" - gondolta, a térkép nyomán. De a sötétben nem látta a hangárt. Egész alacsonyra kellett szállnia. A nagy vakondtúrások közeledtek alulról feléje, mintegy szemébe nőttek... Túlnőttek rajta, s körülvették. Csak egyfelől látszott az út szabadnak: az ellenséges front irányában.

- Ha arra mennék! - gondolta Elza. - Ahol a földnek másik fele kezdődik. Ahol nem isten ez az isten! - Idegesen villogtak benne a gondolatok, míg aeroplánja szinte körben tévelygett. Ez öngyilkosság; de mit ér az élet? Elza Dezsőre gondolt, s egyszerre úgy megtöltötte a keserűség, hogy ölni szeretett volna... Az egyik pillanatban, csak hogy tegyen valami kétségbeesettet, majdnem leállította a motort. Legalább zuhannának... Hirtelen egyet siklott, aztán ijedten ismét meghúzta a magassági kormányt, puszta életösztönből. Aggódva pillantott hátra, de a professzor nem mozdult. Elza egyedül volt, ég és föld között. Már rá se gondolt a parancsban megadott irányra, melyet követve, egyórányi távban egy másik barlangrendszer központi hangárbejárata várta volna. Elszórták a magyarokat, mint minden nemzetet, végig a fronton... Csomónként, idegenek között. Fegyelmi okokból... Elza most teljesen felelőtlennek érezte magát. Ha bombát szórhatna, bombát vihetne!... Nem, nem bombát! Szebb így, bomba nélkül... Hirtelen rántással megfordította a gépet.

Ó, röpülni, még egyszer, szabadon, játszani az élettel, látni, tilosba menni, át a Vonalon, mely jobban kettévágja a földet, mint az Egyenlítő, s leszállni, mint aki a holdban szállna le! Megtudni, amit senki sem tudhat ma: milyen a világ két oldalról nézve? És aztán... meghalni!

Az aeroplán gyorsan, nyílegyenesen és alacsonyan, szinte súrolva a földet, melyhez szárnya színe, mint a hadigépeké általában, bizonyos mimikrivel tudott igazodni, megindult az ellenséges front irányában.

TÚL A VONALON

Elza sokkal izgatottabb volt ebben az órában, hogysem a bombavetők prakszisára gondolt volna, mellyel frontátröpülés alkalmából az ellenség légi őreinek figyelmét el tudják kerülni. Mégis szinte akadálytalanul jutott át a frontvonalon. Épp az segítette keresztül, ami legjobban megijesztette útközben. Mert jobb kéz felől, messze, egyszerre csak röpülőgépek jelentek meg s gyűltek össze, mint a felhők; viharfelhők, melyekből villám tüzelt, és dörgés zengett ki. Ez elég ijesztő volt, de éppen ez volt a szerencse. A levegő minden kémjének figyelmét lekötötte ez a szárnyas csetepaté, s Elza gépje észrevétlenül szállhatott, távol, a magányos sötétség védelme alatt.

Először azt hitte: ez az egész ágyúzás neki szól! Egy pillanatban majdnem visszafordult... De akkor úgy tűnt föl, mintha egy másik légi harcvonal csoportosulna a háta mögött... Később rájött, hogy miről van szó: hogy ez a harc nem irányul ellene. Gyanús, zöld fényeket észlelt maga alatt: mintha különös folyókban tükrözne a hold (holott a hold, hál' isten, elbújt már). Ez gázát jelentett.

Éppen a nagy szakadékon röpült át ekkor. Lenn a mélyben, és magas partok közt, folyt a zöld folyó. Elza azon tűnődött, vajon elpusztul-e mind, aki a Vermes tunnelében gubbasztott? vagy fullasztó földsáncok, mint legjobb gázszűrők, megvédik életüket? Az árkon túl nem változott semmi. A frontvonal éppoly kevéssé jelentett külső színváltozást, mint az Egyenlítő. Ugyanazok a nagy, emberi vakondtúrások, ugyanaz az elhagyott, holdbeli táj... S ugyanaz a bujkáló sejtelme a rejtett, barlangos életnek... Ez a föld széltében-hosszában alá volt aknázva... Elza

úgy érezte, hogy a kihalt és megműveletlen talajnak szemei vannak; a sárkéreg alatt, a bűzhödt folyosók lefelé terjedt emeletein, emberek élnek a tunnelek piszkában, s a kérgen átfúrva rejtett periszkópok vizsgálják a tájat. Mégis alacsonyan szállt, még jobban félve a röpülök szemétől, s hogy a légi harcba keveredik.

Izgalma legyőzte fáradtságát: minden erejét lucidus éberségbe koncentrálta. Minden percben várta a katasztrófát, s nem mert hátrapillantani Schulbergre. Némi lelkifurdalásai voltak. Mintha fordult volna a helyzet, most ő érezte magát felelősnek a tanár életéért. De csak annál inkább növelte sebességét, hogy szinte lihegett a gép. Schulberg eleget élt, egy ilyen öreg ember! Különben is a legjobb meghalni. Bolondság az élettel csak kicsit is törődni. De tudattalan ösztöne, fiatal fizikuma mégiscsak azzal törődött: az élettel! Hátha egy *electric dog* jönne?... Ez a veszedelmes légitorpedó, melyet az üldözött aeroplánok után küldenek... S amely elől nincsen menekülés: mert az aeroplán fordultával automatikusan fordul a torpedó is, makacsul követve áldozatát, mint a sors.

A gép is lát, üldöz és fordul, mint egy eleven ember: szeme, harckészsége, fordítóereje az elektromosság.

De ezeknek a mérges kis hadigépeknek nyilván más volt a tennivalójuk, mintsem hogy Elzára lessenek... Szerencsére a hold egészen eltűnt, s mindent eltakart a megsúlyosbodott sötétség. Oltott lámpák mellett, találomra tartotta az irányt. Mikor már azt hitte, hogy egészen kiért a veszedelmes zónából, néhány lövést hallott maga alatt a mélységből: nem tudhatta, nem az ő gépét célozzák-e. De csodálatos módon jobban félt attól, hogy a lövések zaja fölébreszthetti Schulberget, mint a komolyabb veszedelemtől. Ismét növelte a sebességet, hogy szinte úgy látszott, nem bírja ki a gép... De nemsokára túl van a lövések körén, s amint a hold megint kisütött, látta, hogy a terület, amely fölött röpül, immár nem az eddigi elhagyott, holdbeli táj: a földet sínek és utak szelik át, s növényzet borítja be.

Bizonnyal tépett s elkékült növényzet - de ezt most nem láthatta.

Most magasan röpült, hogy a földről meg ne figyelhessék; s nem tudta, merre tartson. Tulajdonképp egészen mindegy volt. Ha le akart szállni, itt éppen úgy leszállhatott, mint bárhol másutt. De egyelőre nem mert leszállni. Egyrészt mert idegesen félt a professzor fölébredésétől; másrészt így éjszaka nem választhatta ki a leszállóhelyet. Egy város fényeit látta csillogni a távolban, azt messze kerülte, hogy a bombavetővel való hasonlóságot még gondolatban is eltávoztassa. Mit tegyen? Most, a közvetlen veszély elmúltával, ismét rájött a fáradtság. Azt hitte, elalszik ő is, ott a kormány mellett... Mit tegyen? Az az öreg ember, mintegy ringatva a röpülés megszokott ütemétől, a zajban talán szörnyeket álmodva, lihegett karosszékén, egy makacs lidércnyomás igézetében. Ez így tarthat reggelig, s reggel mégiscsak le kell szállni... Valaminek mégiscsak történnie kell...

S ekkor maga sem tudta, hogyan, akaratának minden tudatos ténykedése nélkül, egyszer csak hirtelen leereszkedni kezdett, szinte lecsapni, mintha kényszerleszállást végezne. Az esést nem számította ki, sem a helyet, ahová érni fog. Minden egyszerre jött, s olyan rázkódással, hogy Schulberg hökkenten nyitotta ki szemét, s úgy nézett Elzára s az ismeretlen tájra, mintha a lidércnyomás folytatása lenne...

- Mi az? Mi történt? - hörögte. Elza, mint egy iskolás lány, akit valami csínyen leptek meg, első riadt ösztönével szinte vissza akarta volna csinálni, amit tett. Fejvesztett vadsággal csavarta a kormányt, de már semmi sem sikerült. A gép nagy ütődéssel nekivágódott valami magas póznának, amelyről kiderült, hogy éppen egy megfigyelőállomás szikratávírójának póznája volt. Elza tetőpontra ért izgalmában nem látott, vagy nem vett figyelembe semmit.

- Mit csinál, szerencsétlen? - riadt a professzor, most már egészen fölébredve, aztán kifakadt, mint egy dühös állat. Vad káromkodással, mintha nem is tábornok volna, hanem őrmester, kaszárnyai szitkok özönével öntötte el a reszkető leányt.

A lezuhant röpülőgépet azonnal hivatalos emberek, a megfigyelőállomás alkalmazottai vették körül.

Schulberg nagyon szerencsétlenül esett. Csontjai fájtak, s mérge csillapultával teljesen elgyöngültnek látszott. Szemét lehunyta, nehéz testtel feküdt, és nyögdicsélt. De aztán megint fölemelte pilláit, s körüljártatta tekintetét az ellenséges közegeken. Most már intelligenciája működött. Az adott helyzetet mérlegelte, próbálta megérteni az összefüggést, s tapogatni a menekvés útját... És már jelekkel s megértésre nem számító szavak hangsúlyával kezdte magyarázni, hogy nem támadó szándékkal jöttek, nem is tartoznak a kombattáns csapatokhoz, s nem hoztak bombákat...

- Én orvos vagyok... Társnőm pilóta... Tessék átkutatni gépünket... - S azt is meg tudta értetni, hogy ők mind a ketten hajlandók bármilyen szolgálatra. Igen, bármilyen szolgálatra! - S Elzára nézett, mintegy csúfondárosan s mégis némi szorongással kutatva a leány tekintetét: Mi sokkal fölvilágosodottabbak vagyunk, hogysem ne ismerjük az élet értékét. Bármilyen más viselkedés azonnali halált jelentene. - Tessék minket ellenőrizni! Kontroll! Kontroll! - kiáltozta, bízva, hogy ezt a nemzetközi szót megértik. - Így is jó, Elza - mondta aztán, mialatt a helyszínre érkezett katonai bizottság csakugyan átkutatta a röpülőgépet, s egyelőre ővelük nem törődtek. (A motozáson átestek már, fegyvertelen álltak, s az „örök harc" kora sokkal kevésbé érzett fontosnak vagy félni valónak egyént vagy kémet, vagy egyes ellenséget, mint régibb háborúké.) - Itt van a kaland, amit maga annyira kívánt, Elza! Lám, lám, kedves Elza... már most mentsük, ami menthető - folytatta, visszaesve filozofikus cinizmusába. - Amint mondtam, nem a haza az isten, hanem a harc. A harcnak muszáj szolgálni tovább is, itt vagy ott, mindegy, hogy hol, aki élni akar... Így is jó, Elza, most mutassa meg, hogy előítélet nélküli kultúrhölgy. Itt vannak a maga emberei, akik nem ismerik el a „pusztító nacionálizmus" világnézetét... Mondja, maga hozta ide a gépet, akarattal?

- Akarattal! - felelt Elza sötéten s őszintén.

- Akkor beszéljen velük! Maga érti a nyelvüket, maga tudós nő! - gúnyoskodott tovább a tábornok. - Nem restellte ellenségeink nyelvét tanulmányozni: talán már erre a kirándulásra készült... Ha hazajutna még, fölakasztanák ezért... Itt talán ez ment meg mind a kettőnket: rajta!

De ekkor őrök jöttek, s félbeszakították a beszélgetést.

AZ ANTIPÓDUSOK KÖZT

Elza dacosan állt az őrök mellett, s legjobban szerette volna, ha rögtön agyonszúrnák. Amit tett, azt megtette... Az örök harc kora kevés izgalmat ismert, az állandó halálveszély izgalma is elkopik lassanként... Mi izgathatja még nagyon azt, aki mások halálát nemigen sajnálja, s a magáétól már alig fél? De most itt többről volt szó, mint halálról. Elza szíve hangosan kattogott; itt állt, azon a földön, amelyet csak a bombavető szokott meglátni, messze a magasból... Borzadály fogta el: mi lesz most? Oly országba jutott, mely messzebb és titokzatosabb volt a túlvilágnál. Itt van körülötte, közvetlen és emberformában az Ellenség, aki tagadja a Nemzet nevét... Ő maga hazaáruló... A haza mindennél szentebb... Azt az öreg-embert is ő juttatta ide... De ő csak egy gyerek, egy leány, mit akarnak tőle!... Az anyjára gondolt, s egyszerre majdnem sírva fakadt. Nem, nem szabad sírni... Most megölik, és akkor mindennek vége... Ez a Kaland, a nagy Kaland, amit ő maga kívánt. A hazáért mindent föl

kell áldozni... Igen, életet, szépséget, kultúrát, szeretetet, erkölcsöt, emberiességet, mindent! (Tört föl benne egyszerre, lázadva.)... És itt állnak körülötte azok, akik tagadják ezt a bálványt... Meg fogják őt ölni... Ő a hazának vértanúja lesz... Vértanú, micsoda frázis, mikor minden ember vértanú itt... Egyszerre megint dac fogta el. Szeretett volna beszélni velük, odamondani nekik: igen, ő érti a nyelvüket! Nem tökéletesen, mert csak könyvből tanulta, s most, amit egymás közt beszéltek, abból, akárhogy hegyezte a fülét, egyetlen szót sem tudott kivenni... De ő mindenesetre meg tudja velük értetni, amit akar... Egy pillanatra úgy érezte, hogy ő egy egész világ egyetlen követe egy másik világba, két világ megértése rajta múlik; de nyomban utána már sarokba állított gyermek volt, aki dacos mondatokat fogalmaz magában, szemébe vágni a hatalomnak... Hirtelen szeretetet és szolidaritást érzett elhagyott világával, fölháborodott a professzor cinizmusán, kedve lett volna kiáltani: „Öljetek meg, a hazámért halok!" De rögtön ismét érvelt magában, vitatkozott a titokzatos ellenséggel: „Ti ellenségei vagyok hazának, nemzetnek! nektek más bálványotok van! más szó, aminek mindent föláldoztok! Áldozzatok hát neki igazán föl mindent! Ne csak magatokat, egyenkint, fejenkint: áldozzátok föl államaitokat, nemzeteiteket! Mit nektek a *nemzet*! s tán ez a szó nálunk is már csak tibelőletek és ellenetek él! hisz mi is egyek vagyunk ellenetek! Tegyétek le a fegyvert, és győzni fogtok, mert megöltétek a *nemzetet*, s megvalósítottátok álmotokat, az *emberközösséget*! Talán ez a megoldás, ez a világ megmentése! Nép, legyetek a népek megváltója, mint egy ember volt hajdan az embereké, átadva magát ellenségeinek, hogy egy akol maradjon, egy pásztor, egy szövetség!" Elza lázasan szónokolt magában, míg körülötte mással foglalkoztak, várni hagyták. De mindjárt nevette is magát: micsoda gyerekesség, egy egyszerű pilóta, fogoly, akit úgyis lepuffantanak, valami honleányi Judit, ostoba!... Meddig hagyják még itt állni? A haját szél borzolta, éppen olyan szél, mint amilyenben otthon kócoskodott, a repülőtéren, és ezek az emberek is éppen olyan formájúak voltak, a föld színét utánzó egyenruhájukban, mint az otthoniak... A Kor nem ismert megkülönböztető köntöst és jelvényeket. Ellenség és barát egyformák voltak, mint a házak, mint minden. A háború nemzetközivé mázolta a világot. Az embereket csak a szavak különböztették meg; a bálványok, akiknek áldoztak. A „nemzet" és az „emberközösség".

Amit Elza a tilos és „halálnál idegenebb" világból látott: az csak éppen olyan volt, mint amit otthon is láthatott volna. A csoda megint csak az volt, hogy nem történt csoda; a nagy kaland semmibe, sárba foszlott szét. Schulbergtől azonnal elválasztották. A professzort két őr fogta közre; eszük ágában sem volt, hogy a foglyokat egymástól elbúcsúzni hagyják. Schulberg lemondó kézmozdulattal intett Elza felé, s eltűnt egy rabszállító autó ajtónyílásában. Egy kórházba került, ahol szigorú bizottság vett vizsgát orvosi képességeiről és háborús használhatóságáról. Tábornoki rangja mit sem imponált. Laboratóriumi munkákat végeztettek vele: ebben aztán kitűnően bevált, s azonnal alkalmazták is, mint hajdani népek egy tudós rabszolgát.

Elzát még sokáig hagyták állni egy helyben, rá se néztek. Beszorított foggal állt, most már gondolattalanul, csak nagyon fáradtan. Egyetlen vágya volt, hogy változtathasson helyzetén, s ne kelljen itt állni. Valami barakképületeket látott, s egypár nyárfát, elváltozott színű, kékes levelekkel. Messzebb egy kisváros lehetett, melyből a légbarlang nagy kéménye nyúlt ki. Egyébként semmi, pusztaság. Lassankint ébredt tudatára, hogy a lába sűrű, tapadós sárban motoz. Az anyjára gondolt, és könyveire a sublódfiókban. Aztán megint fogalmazni kezdte az ellenségnek mondandókat, ha majd kihallgatásra kerül a sor... Csak talán kihallgatják... Végül az őrök közrefogták, és kísérni kezdték a város felé. Ekkor kezdte sejteni, hogy az „emberközösség" embereivel nemigen sok alkalma lesz beszélni. Kérdést akart tenni, de a könyvből tanult nyelv úgy jött a szájára, mint valami latin vagy ógörög. Az őrök csak

egymásra néztek, de nem feleltek, s Elza érezte, hogy szép mondatait más sem igen fogja végighallgatni, végigvárni.

Egy aviatikai táborba vitték. Egyelőre oly összetörtnek látszott, hogy a kihallgatásával sem vesződtek, hanem bedobták valami üres kamrába, ahol lerogyott a földre, és aludt, míg föl nem költötték. Akkor kikérdezték; csak arra voltak kíváncsiak, honnan jön, és mit tud. Aztán rövides avitikai próbát tartottak vele, s miután Elza használható pilótának bizonyult, végre enni adtak neki, s még néhány napig elzárva tartották.

Most már nem egyedül volt, hanem egy tucat piszkos, részben bricseszes, részben szoknyás nővel, egy alacsony, földszintes barakkba zárva, melyet folytonos, sipítozó lármával töltöttek meg. Elza egy szót sem értett. Valami ismeretlen tájszólásban beszéltek. Elza sohasem tudta meg, mifajta nők ezek, katonaszökevények vagy bűnösök. Néha egyet elvittek, és az többet nem jött vissza. Nemsokára másik jött helyette.

A nők körülfogták Elzát, sikongtak körülötte, megbámulták, mint egy állatot, majd fogdosni és csókolgatni kezdték. Testük körül megsűrűsült a rossz szag, mely az egész helyiséget betöltötte, ámbár a rácsos ablakok mindig nyitva voltak. Elza kézzel-lábbal védekezett közeledésük ellen; ökölcsapásokkal és rúgásokkal. Ekkor hátat fordítottak, és szemérmetlen részeiket mutatták neki. Elza kinézett az ablakon, a sivár udvarra, ahol mindig látszott egy-egy fegyveres őr.

Éjjel is az ablak felé fordult. A többi priccseken vihogások, birkózások, gyanús hempergések hallatszottak. Az egyik nő folyton jajgatott, a foga fájt. Elzát most általában békén hagyták. Az őr megfenyegette őket. Elzához nem szólt senki, az őr legkevésbé; úgy látszik, szigorú parancsa volt erre. Az Örök Harc fegyelme tökéletes pszichológiával dolgozott. A lélektani technika a XX. század békés évtizedeiben magasra fejlődött, mint minden technika. Az emberi lélek is puszta szerkezet, mint a test. Ezt a szerkezetet úgy kell preparálni és beállítani, hogy az ember a harc céljaira alkalmassá váljék. Elza egyedül volt, és mégsem volt egyedül. Gondolkoznia nem lehetett. Mégis a gyengítő s elernyesztő magány munkált benne. A halálra el volt készülve. Mindig várta, hogy kiszólítják, és viszik. De amint társnőit egymás után vitték el, s látta azoknak vacogó félelmét és kétségbeesését: lassankint idegei kerekedtek felül. Egy tömegrémületet is át kellett élnie. Egy délután megszólaltak a szirénák, s a földszinti barakk lakói közt valóságos pánik tört ki. Mindig kérdés volt: elkísérik-e őket a legközelebbi légbarlangba, vagy ott hagyják pusztulni, ahol vannak?

A gázriadalom szerencsére oktalannak bizonyult, s másnap az őr csakugyan Elzát vitte el. Egy tiszt elé vezették, aki, ezerszer is ismételve, lassított kiejtéssel, de egyébként minden kerülgetés nélkül, megmagyarázta neki, hogy repülőgépre fogják ültetni, egy bombavető pilótája lesz, mellette fog ülni egy másik pilóta, aki fölváltja és ellenőrzi, és ezzel a géppel oda kell röpülnie, ahonnan származik, és kiindult, Magyarországra, Sz...re. Minden félreértés elkerülése végett még le is írta egy papirosra az ország nevét és a városét: *Sz...* A feladat helyi ismeretekkel bíró vezetőt kíván.

- Legalább a mi szent ügyünkért fog majd elesni s nem a kicsinyes nemzeti pretenciókért - mondta bizonyos jóakarattal. De aztán nagyon kategorikusan a száraz hivatalos hangon tette hozzá a végső szót. Választhat: ha ezt a megbízatást nem fogadja el, egy negyedórán belül kivégzik.

- Foglyokat nem tartunk - mondta háromszor is. Tehát: kivégzik. Ha pedig elfogadja a megbízást, és nem teljesíti abszolút hűséggel és pontossággal, ha a legcsekélyebb ellenkezést vagy lázadó hajlamot tanúsítaná: akkor sokkal rosszabb vár rá a halálnál... Sokkal rosszabb. Ne gondolja, hogy valami kétségbeesett cselekedettel véget vet mindennek. Egy percig sem

lesz egyedül, szakember figyeli meg, s az első szabályellenes mozdulata a kínzókamrába vezet.

A tiszt éles, kutató tekintetet szögezett Elzára. Egy lány, éspedig nyilván jobb osztályból... Lány így még nem került elébe. Bizonnyal nem beszélt volna minden fogollyal ilyen hosszasan. Önkénytelenül iparkodott műveltnek, intelligensnek tűnni föl előtte: ami persze egyáltalán nem jelenthetett különbséget vagy kíméletet.

- Ismeri a mi modern eszközeinket, melyekhez képest a régi középkor úgynevezett borzalmai csak könnyed gyermekességek voltak. Valamikor babonák tiltották az ilyesminek alkalmazását. De harcunk érdekében, s kivált egy ellenséges egyénnel szemben, akit el kell rettentenünk, hogy ügyünknek árthasson, természetesen semmi célravezető eszközt sem mellőzünk. Aminthogy nem mellőznek önök sem, odaát. Ezt vegye tudomásul. Bombát önöknél nem találtunk; de még mindig fennforog annak a lehetősége, hogy rejtett szándékkal jöttek. Nekünk mindegy, s érzelmeikkel nem törődünk. Mihelyt ártalmatlanná tettük önöket: szándékaik tovább nem izgatnak. Hajdan a kémet kivégezték. Ma a foglyot is kivégezzük, ha a magunk céljaira nem használhatjuk, s akár az ördögöt is fölhasználjuk, ha hasznát vehetjük. Önök intelligens s nagyon is használható emberanyagból jöttnek látszanak. De ha csalódunk: pusztulni fognak!

AZ ANYA

Kamuthy úr hiába vigasztalta nejét. Lívia úgy érezte, hogy nem bírja tovább a remény és várakozás kilátástalan tortúráját. Úgy érezte, hogy jobb, okosabb, hogy egyetlen lehetséges élet az ő számára a végső lemondás. Hátha sohasem lett volna leánya! Akkor nem érezné ezeket a borzasztó kínokat... Még az is jobb lenne, ha már meghalt volna... Ezt nem mondta ki önmaga előtt, de határozottan érezte, s mikor sötéten eltökélte, hogy kitiltja szívéből a reményt, ez azt a kívánságot jelentette lelkének mélyében: bár már holtnak tudhatná Elzáját!

Igen, úgy viselkedik, mintha halott volna: nem beszél róla, nem les levelet többé, s akkor minden legcsekélyebb hír, minden sor írás váratlan meglepetés, tiszta öröm és nyereség lesz... Sőt nem... nem... még jobb volna, ha nem is kapna többé hírt vagy levelet... Az inkább fölszaggatása lenne kínjainak: meggyőződni róla, hogy a leány még él, még minden rossz megtörténhet vele, még nincsen túl semmin... Rettenetes, rettenetes, nem szabad rágondolni! Az idő elmúlik, és hátha már elmúlt volna, Elza már meghalt volna, és akkor már nem szenvedne többet, és nem is halna meg többet... Gézuka szenvedett, és meghalt, és most már aztán örökre rendben van vele. Hány ezren és millión szenvedtek, és meghaltak a háborúban, és aki meghalt, annak jó, de aki még előtte van... Ami volt, az nincs, és ami nincs, az nem fáj.

Kamuthyné szerette volna magát kívül helyezni az időn, a jelenen; de ez persze nem sikerült. Hiába határozta el, hogy nem vár levelet, voltaképp máris csak az éltette, a legelső levél, amit Elza útjáról fog kapni... Úgy képzelte, ahogy Gézánál volt, aki minden pihenőről, minden állomásról azonnal írt, s szinte naponkint, kétnaponkint életjelt adott magáról, egész a végső, nagy elhallgatásig... Elza elutazása óta már napok múltak el, mikor Kamuthyné az első hírt kapta róla, s úgy számította, hogy most már minden pillanatban megjöhet a második, az első állomásról keltezett levél. Ha csak egypár sor is... Az ilyen pár sorok pillanatnyilag mindig csökkentik az aggodalmat, így volt Gézánál is...

- Mikor ezt írta, még élt, aránylag veszélytelen helyzetben volt, pillanatnyilag nincs ok aggódni - nyugtatgatta magát a fiú minden levele után. Maga a kedves kéz írása, az ismerős betűk látása kiállította a fájdalmat, mint az erős rum, melyet a fájós fogra csöpögtetnek. Az öröm a legjobb fájdalomcsillapító... egy-egy pillanatra. A kételyek csak a következő percben

kezdődtek újra. Kamuthyné tudta, hogy minden ilyen megnyugvás csak pillanatnyi, hogy a kétely újra kezdődik, hogy abban az órában, mikor az örvendetes levél kezéhez érkezik, aki írta, már halott is lehet. Mégis vágyott erre a pillanatra, mint a fogfájós a rumcsöppre. Titokban már egész életét erre tette föl. Hogy mi lesz azután, azzal nem törődött, csak ezt az egy pillanatot, az első levelet akarta megérni, szinte boldog volt a várakozásban...

De ez mélyen a tudat alatt volt, ezt nem vallotta be magának. Tudata, a *hivatalos* tudat (hogy így mondjam) még mindig tartotta azt a fikciót, amely szerint: lemond a reményről, nem vár sem hírt, sem levelet, úgy viselkedik önmaga előtt, mintha lánya már halott volna, el van készülve a legrosszabbra... Már csak babonából is: mert amit az ember nagyon vár, az nem teljesedik be. De magában már azt is nagyon jól tudta, hogy ez a fikció nem tartható sokáig, hogy nem bírja sokáig...

Borzasztó volt az első reggele, az első öntudatra ébredése, Elza távozása után. Ahogy lassan kivilágosodott benne az emlékezés, s egyszerre, mint mikor a szürkület után hirtelen kidugja fejét a véres nap: fölvérzett benne a tudat, hogy Elzát nem fogja látni többet! Vagy mint egy állandó és kínzó fájdalom, mely ébredés után lassan jelentkezik... Mint valami, amit egy percre elfeledett: egyszerre előtte állt boldogtalansága. Ó, istenem, milyen más volt még a tegnap reggel, mikor azzal ébredt, hogy pár óra múlva megszólal a csengő, s meglátja leányát... Most már tudja, hogy nem látja meg soha. Talán soha. Soha. Legjobb lenne azonnal meghalni.

Majd hirtelen megdöbbent, vére összefutott, még a szíve is csaknem megállt, mint aki rajtakapja magát egy pillanatnyi ellanyhuláson, mely katasztrófára vihet, talán nem is tehető jóvá... Nem, nem szabad ellanyhulni egy pillanatra sem. Nem szabad elengedni az életet, az akaratot, hátha ez az akarat tartja, titkos erővel, a leánya életének szálát, ez a feszültség tartja egyensúlyban az egész ellenséges sorsot, s amint ez ellanyhul, abban a perben Elza élete a közömbös, mostoha erők zsákmánya lesz... Egy pillanatra sem szabad lemondani. Egy pillanatra sem szabad elereszteni a reményt és aggódást. Talán már maga az, hogy volt egy perc, amikor lemondásra gondolt, amikor elfáradt, és menekülni akart a tűrhetetlen feszültségtől, akár a kétségbeesésbe is: talán már ez is végzetes hiba volt. Talán már ez is szabad utat nyitott az ellenséges erők játékának, melyek minden pillanatban megölhetik Elzát. Nincs joga a fáradtságra, nincs joga letenni lelkéről a szörnyű rettegést, melyet olyan hatalmas erőnek ismert magában, hogy nem csodálkozott volna, ha hegyeket mozdít.

Másrészt mégsem hitt ebben az erőben: nem mert hinni. De nem hinni se mert. Ki mondhatja teljes bizonyossággal, hogy nincsen telepátia, s nincsenek távolba ható lelki feszültségek? Ha csak egy milliomodrész lehetősége is van, hogy az anyai lélek gyötrelmes reménykedése hozzájárul Elza életének óvásához: már megbocsáthatatlan vétek volna kiejteni szívéből ezt a reménykedést.

Reménykedés pedig rettegést jelentett.

Így jutott odáig Kamuthyné, hogy a rettegést kötelességévé tette, s a nyugodt várakozást és a megnyugtató kétségbeesést egyformán megtiltotta magának. Minden utat, mely tűrhetetlen állapotából kivezethette, elzárt maga előtt. Várakoznia kellett remény nélkül, és reménykednie hit nélkül. Százszor jobb lett volna meghalni; de elítélte magát, hogy meg ne halhasson, és mégse élhessen. Elítélte magát, hogy tovább is lesse az előszobacsengőt, mint a halálharangot.

Nehéz volna napjait leírni. Legboldogabb még a gyűlölt, sivár hivatalban volt, ahol most, a fiatalabb nők bevonulásával, kétszeres munka szakadt rá, s ez jó volt, ez volt a jó, mert minden percét lefoglalta, s nem engedte gondolkozni. Itt nem kellett a csengőn minden pillanatban összerezzennie. Ámbár itt is összerezzent a telefon csengőjén, s itt sem volt védve

a harctéri hírek elől, melyek mindannyiszor fölzaklatták fantáziáját, s a lehetséges borzalmak egész sorozatát idézték föl benne. A kórházirodában, ahol dolgozott, állandóan nyilván tartották az érkező sebesülések nemeit, amik természetesen mind könnyebbek és gyógyíthatók voltak, hisz a halálosan sérülteket a „hasznavehetetlen életekről" szóló törvény értelmében a helyszínen kivégezték. A kórházba érkezők irigyelték mellettük kivégzett bajtársaikat, akiknek nem kell meggyógyulni és visszamenni a frontra. S Kamuthyné újra és újra gondolhatta, hogy Elza még mint nyomorék sem kerülhet haza a frontról, mert a nyomorékokat kivégzik; ha pedig mint könnyű sebesült hazakerül, annál borzasztóbb lesz visszamenni.

Néha azt sem tudta, mit kívánjon inkább: halálát-e vagy hazatértét?

- Hősnek kell lenni a fronton, és hősnek kell lenni a front mögött - mondta Kamuthy úr. Kamuthyné hősiességét leginkább azok az órák próbálták ki, melyek a posta érkezését közvetlen megelőzték és követték. Ez mindennapi tragédia volt; napirendszerű megrendülése teljes életének. Ilyenkor nem figyelt semmire, nem tudott beszélni senkivel, élet és halál óráit szenvedte. Rettenetes függés, s aztán még szörnyebb örvénybe zuhanás. Mindig egész lelkét tette föl egyetlen kockára. A levél nem jött, és nem jött. Már nem is Elza sorait várta, hanem halálhírét. Ettől annyira félt, hogy valóságos öröm fogta el, ha az öreg postásasszony messziről intett ablaka felé, hogy megint nincs semmi. Csak utóbb érezte meg a csalódást, a kétségbeesést azon, hogy megint nem tud semmit leánya sorsáról, a szörnyű kilátást, hogy a feszültség megmaradt, s a tragédia a legközelebbi postánál ismétlődik.

Szinte kívánta Elza halálát, hogy ő is meghalhasson.

Belső égése a legnyugalmasabbnak látszó órákban sem szűnt meg. Kamuthy úr most fokozottabban el volt foglalva; különben sem bírta az otthoni nyomott hangulatot. Így Lívia majdnem mindig egyedül volt. Olvasásról, elszórakozásról nem lehetett szó. A lelki élet tragikus törvénye szerint csak az tudta érdekelni, ami fájdalmát érintette. Könyvekben, társaságban azonnal megkapta minden, ami a harctér borzalmaira vonatkozott. Minden más látvány, könyv vagy szórakozás csak azt a kérdést keltette benne: hogyan hatna ez Elzára? Vagy azt a titkos fájdalmat: milyen kár, hogy Elza nem látja! Hosszú éveken át megszokta, mindent csak Elza szemével nézni, csak Elza kedvéért olvasni. Most, mintha a lelke fél szemre megvakult volna. Már csak félig volt önmaga.

Mihelyt egyedül maradt, fantáziája kezdett el dolgozni. Minden legkisebb szót, amit a harctéri dolgokról fölszedett, továbbszőtt magában eszelős képekké, melyekben mindig leánya volt a főalak. Néha azon kapta magát, hogy szinte kedvteléssel színezte ki a legborzasztóbb lehetőségeket, a testi és lelki tortúrák válogatott fajait, nélkülözéseket és undokságokat s a legiszonyatosabb halálnemeket... Elszórakozott velük, mint ahogy semmi mással nem tudott szórakozni, egészen belemerült ebbe a szadisztikus képzelgésbe, megrezzent, ha félbeszakították gondolatait. Egyetlen szóból, amit hallott vagy olvasott, egész novellát csinált magának, iszonyodva, de ellenállhatatlanul vérbe és sárba keverve fantáziájában a finom, szép gyermeket, akit a széltől is óvni szeretett volna...

S ha végre, végképp kimerülve, elaludt, álma folytatta a fantazmagóriát.

Átizzadva és rémülten ébredt, izgatottan dobta magára ruháit, elkésve rohant a hivatalba. (Ha így folytatja, megvonják az élelmiszerjegyét...) Gyalog ment, taxit már egyáltalán nem lehetett kapni, rohant... De a sarkon mégis meg kellett állania, amint az utcai hangszóró hirtelen megszólalt, rekedten a rekedt reggelben, kezdve a tegnapról folytatott jelentést:

„Veszteséglajstrom, K betű..."

UTOLSÓ FEJEZET

A kínhalál és középkori borzalmak, amiket Kamuthyné leányára gondolva elképzelt, csakugyan ott álltak Elza előtt, nem mint rémálom, hanem mint reális fenyegetés! Iszonyú fenyegetés, ami ellen a kényes gyermek teste és lelke, minden idegszála tiltakozott.

Csak tőle függött, hogy a fenyegetés valóra válik-e.

Elza a kereszténység régi vértanúira gondolt... A nemzeteknek is voltak vértanúik, akik a legszörnyebb fenyegetésnek is ellenálltak, s a legválogatottabb kínzásokat elviselték, inkább, hogysem hűtlenek legyenek.

De ez már csak történelem volt. Történelem és irodalom.

Manap már nincs szükségük harcoló nemzeteknek és hiteknek ezekre az önkénytes vértanúkra! Hűség, önfeláldozás, kín és halál könnyű vállalása: mindezt ki tudják ők kényszeríteni azokból, akikből fontos vagy akarják... S erejük és biztonságuk nem épült oly bizonytalan alapon, mint az emberek önfeláldozása és érzelmei.

Ezeknek a modern isteneknek nem kellenek a vértanúk. Nem vértanúk: áldozatok kellenek! De Elza nem is tartozott e modern vallások hívei közé. Bárcsak volna egy másik vallás, valamennyi fölött, a Béke vallása, ahogy hajdan a kereszténységet nevezték! Vallás ellen csak vallással lehet küzdeni! Ha volna egy vallás, mely mindenütt érvényes, és nemcsak itt vagy ott... Régente ábrándoztak ilyen vallásokról, s vértanúk ezren és ezren sorakoztak értük...

De Elza micsoda vértanú lenne itt! Ő, aki gyűlölte a harcot, amelyért halnia kellene; szánalmas, kicsi, hitetlen vértanú, s kárba ment vér... Meghaljon hát? Vagy menjen, röpüljön még egyszer, akárhogy, s dobja le, ahogy megálmodta egyszer, „megvetésének bombáit" akár szülőhelye fölött is? Mit használ, és mit árt? Érzelmei nem számítottak itt; a „választás" csak retorikai figura volt. Tenni kellett, amit tétettek vele, s nem hagytak időt a gondolkodásra. Ha ő el nem viszi azt az aeroplánt, elviszi más. Egészen mindegy. De ha egyszer megint aeroplánra ülhet, akkor minden lehetséges... Talán leereszkedhet az övéi közt; visszaszállhat... Nem, nem, vissza soha!... És ott is kivégeznék... fölakasztanák, ahogy Schulberg mondta. A legjobb lenne kiugrani a repülőgépből, lezuhanni... Vagy lezuhanni a géppel együtt s magával vinni a halálba őreit is.

A gép, amire Elzát ültették, ugyanaz volt, amelyen idejött. Az ACCIPITER, a Schulberg gépe, melyet elkoboztak, s kissé átalakítottak, harciasabb s nevének megfelelőbb célra. Ugyanaz. Csakhogy Elza mögött ezúttal nem a professzor ült, hanem egy morc, gyanakvó fegyveres, aki minden mozdulatára vigyázott. Kívülük még csak a bombavető utazott a gépen, aki az aviatikához is értett, de csak olykor-olykor, s rövid időre váltotta föl Elzát. A bombavető fiatal volt s csinos; de az egész úton egyetlen tekintettel sem fordult Elzához. Beszélgetésről szó sem lehetett. Amit egymás közt beszéltek, Elza nem értette. Őhozzá csak a morc hadfi szólt néha, egy-egy szükséges szót. Elzában egy pillanatra megmozdult az ős ösztön, hogy nő voltával hasson. De azonnal megszégyellte magát emiatt. Megint összeszorította ajkait, már reflexszé vált arcizommozgással, s csupán a gépre figyelt. Alig is látszhatott nőnek. Ruháit elvették, s valami durva, bő kosztümöt adtak rá, mely eredetileg nyilván férfikatonára volt szánva. Nemigen lehetett megismerni a pilótaköntösében is kecses, karcsú Elzát.

Az ellenséges terület fölötti röpülésnek külön technikája volt, melyet Elza csak most kezdett igazán megismerni. Papírra vetve kapta a rövid parancsokat a bombavetőtől. Nagyon magasan szálltak. A városokat messze elkerülték; kivéve azokat, melyek a bombavető *raid* tervébe sorakoztak. Itt visító szirénahang messziről jelezte jövetüket. A városokban folyvást működtek a láthatatlan fényű fényszórók; amint bejutottak egy ilyennek a sugárkévéjébe, a röpülő-

gépről visszavert sugarak érzékeny készülékeket hoztak működésbe. Ezek automatikusan megszólaltatták a szirénákat. A szirénák visítottak, a gépmadár föl- és lecsapott a magasságokban, a bombavető egy különös szerkezettel pontosan irányítva ejtette le gázpalackjait. Külön elektromos örvényeket hoztak működésbe az elektromos kutyák elhárítására. Elzának halálos pontossággal kellett dolgoznia, minden lélekjelenlétére szükség volt, s zárt kalitkájában, fegyvertelenül a fegyveres őr mellett, sem ideje, sem alkalma nem lehetett valami kétségbeesett gondolat végrehajtására, vagy akárcsak megfoganására.

Így volt ez akkor is, mikor Sz...-re értek. Először nem is tudta átérezni, hogy szülővárosa az, mely alatta reszket a mélységben, páncéljaitól védve. E páncélos városok oly egyformák voltak... Pontosan s szinte hivatalos közönnyel végezte a szükséges mozdulatokat, ugyanúgy, mint másutt: míg a mögötte ülő harcos levetette a bombát, mely úgysem árthatott azoknak, akik a biztos légbarlangban húzódtak meg... Vagy legalább (ahogy Schulberg bátorította valamikor Kamuthynét) csak igen csekély percentszám valószínűséggel.

Elza anyja azonban mégis egy ilyen gáztámadás áldozata lett. Talán nem ugyanazé, amelyben Elza is részt vett. Remélni kell, s kerülni, még fantáziában is, a felesleges és rikító borzalmakat. Ez a történet a közvetlen valószínűségekhez tartja magát. Kamuthyné fantáziákban és borzalmakban élt; de ilyen borzalom még az ő izgatott agyában sem fordult meg.

Különben ekkortájt már valami jótékony fásultság kezdett leereszkedni rá. Végsőkig feszített idegei fölmondták a szolgálatot. Bábu módjára járt, gondolattalanul, s csupán a posta ideje, a csengetések, a telefon és a rádió hangjele tudták kirezzenteni kába álomjárásából. Ezek fölidézték benne az izgalom, a várakozás, a rémület, a kétségbeesés arcjátékát és mozdulatait: de már majdnem színészi játék volt ez, mintegy kötelességszerű és babonás viselkedés, belső tartalom nélkül.

Aznap épp ebéd közben szólaltak meg a szirénák. Kamuthynéra úgy hatott ez a hang, mint valami hívás vagy idézés: fölkelt, mint a hipnotizált. Járműveket kapni ilyenkor pláne reménytelen volt: mindenki idegesen és gyalog rohant a legközelebbi légbarlang felé, s kivált a szegényebb néposztályokban, akik távolabb laktak a légbarlangoktól, sok szerencsétlenség történt az elkésések miatt. Kamuthy úr nem lakott távol, mégis idegeskedett, dühöngve, hisztériásan kereste a kulcsokat, s botladozott le a lépcsőn.

Már az utcán mentek, közel a gázbiztos épület kapuihoz, mikor elfúlva, izzadtan hátranézett. A sánta háztartási alkalmazott, akit mostanában szerezni tudtak, nagy igyekezettel bicegett mögötte, kezében különböző csomagok, élelmiszerekkel. Ő vitte a család gázálcáit is. Ezeket mindig magukkal cipelték: hátha már az utcán szükség lenne rájuk.

Lívia hátrább látszott, egészen elmaradva, mintha nem jól bírná magát. Kamuthy úr bosszúsan kiáltott rá:

- Siessen, Lívia, egy kicsit, az isten áldja meg, még künn éri a gáz, ha így kényelmeskedik. Én nem várom.

S csakugyan nem várva, benyitott a légzáró ajtón. Kis idő múlva aggódni kezdett, hogy az asszony nem jön utána. Kiment ismét az ajtók elé, átfurakodva a betóduló tömegen; de nejét sehol sem látta.

- Lívia! Lívia! - kiáltotta. Ekkor a szirénák újból megszólaltak, zárást jelezve, s Kamuthy úr ideges sietséggel ugrott be az ajtón.

Lívia már néhány utcával messzebb járt; a szembejövők utánanéztek, de sokkal inkább el voltak foglalva a maguk mentésével, hogysem törődjenek vele. Lívia visszaindult lakása felé, hogy ott haljon a dívány sarkában, ahol a kiskutyáját találták meg hajdan... De még félútra

sem ért el, mikor eszébe jutott, hogy a kulcsok nincsenek is nála, hanem azokat férje tette zsebre. Ekkor céltalanul kezdett járni a végképp kiürült utcákon, a végtelenül csöndes városban, kezét szívére szorítva a bombák hangjának hallatán; míg egyszer csak különös ízt érzett, szédült és émelygett, s nekidőlt a falnak.

Az üres utcákon egyetlen lélek sem járt. Messzebbről néhány robbanás hallatszott, de Lívia már nem gondolt semmire. Felfordult gyomra s hasító főfájása mindent elfeledtetett. A test önző, s ha a maga baja foglalja el, nem hagyja szóhoz jutni a lelket.

Körös-körül halálos csöndben állt a város. Némán várta az újabb bombákat.

A földgumiból készült kémények, mint óriási, rideg növények, fantasztikusan hajlongtak a robbanások utószelében.

Ezt a látványt Elza is sokszor szemlélte a magasból, kényszerű körútján. Onnan felülről még érdekesebb volt.

ÖTÖDIK JEGYZET
SCHULBERG TALÁLKOZIK RÉGI KÖNYVÉNEK SZERZŐJÉVEL

Ahogy már szó volt róla, Schulberg egy kórháztelepen nyert elhelyezést, ahol alacsonyabb rendű laboratóriumi munkákra alkalmazták. Itt már egyáltalán nem állt őrizet alatt, szökésről úgysem lehetett szó. Egy reggel a kórházudvaron áthaladva, különös égi tüneményt látott. Az égnek egyik felét mintha különös fekete felhő fedte volna, amely egyre közelebb jött, s nem is ködökből, hanem valami szilárd tömegből alkotottnak látszott. Az ég tetejéről egész a földig ért, szokatlan gyorsasággal mozgott, s különböző színű tagoltságokat mutatott. Alakját nehéz lett volna valamihez hasonlítani; annál inkább, mert folyton változott. De óriási és tömör voltával az eget szinte elsötétítette.

Sohasem ismert csillagászati konstelláció uralkodott ez időben, s kár, hogy a hadban álló nemzetek mással voltak elfoglalva, mintsem az egek változásait vizsgálják. Ez a mérhetetlen s áthatolhatatlan sűrűségű felhő nem az első csodálatos tünemény volt, melyet az égi jelenségek kutatója megfigyelhetett. Az Örök Harc planétája ebben az időben haladt el egy aránytalanul nagyobb s eddig ismeretlen égitest kellős közelében, amelyről a legkezdetlegesebb eszközök is megállapíthatták, hogy tömör anyagokból áll, noha a háború előtti tudomány vélekedése szerint a messzeségben fénylő csillagok között csak igen kevés tömör halmazállapotú feltételezhető. Schulberg, még fogságra jutása előtt sokszor elmélkedett ezen.

- Íme - mondta -, ez a tömör és bolygónknál sok ezerszeresen nagyobb égitest egészen közel érint bennünket, s már óriási holdtányér gyanánt világol egünkön. Valamikor az ártalmatlan, híg üstökösök jövetelét is vad rémület fogadta, még ha jóval nagyobb távolban maradtak is. Ma közönnyel és nyugalommal látjuk ezt a sokkal veszedelmesebb csillagvendéget. Az emberiség felnőtt, s túl van a gyermeki ijedelmeken. Tökéletes társadalmunk tökéletes fegyelemmel képes minden emberi erőt és figyelmet az emberi harcra koncentrálni, s nem hagyja magát zavartatni holmi fantasztikus égi tüneménytől.

Nem lehet tudni, ugyanilyen nyugalommal fogadta-e maga Schulberg azt a különös, tömör; fekete felhőt; melynek egy ága minthogyha egyenesen a feje fölé ereszkedett volna. Határozatlan, furcsa, kemény, lógó tömeg; alsó vége szinte földöntúli fényben csillogott, amint a reggeli nap átellenből reátűzött. Schulberg szeme már nem bírta a csillogást, amely közeljött... mindig közelebb... egész közel. Noha természettudományos műveltségű, egzakt gondolkodású ember volt, mégsem tudott ellenállni valami misztikus érzésnek, valami eksztatikus elragadtatásnak. Így szállt le a ragyogó ég, fekete felhők közt, a régi szentekhez.

De hamar fölülkerekedett benne a megfigyelés szenvedélye. Konstatálta, hogy a leereszkedő csillogás kemény és domború. Olyan, mint egy óriás konvex üvegfelület. Természetesen nem érinthette meg, de maga a fény mutatta a keménységet. S ekkor támadt föl Schulbergben először a gondolat, hogy lencse alatt van, éspedig a kronomikroszkóp lencséje alatt.

De ezt talán szubjektív lázálomnak, fantasztikus ötletnek is lehetne gondolni. Ez a könyv nem fantasztikus regény, s nem célja összefüggéstelen tényekkel ejteni bámulatba olvasóit. Szerencsére az írónak egyéb források is állanak rendelkezésére, mint az Örök Harc planétájáról való néhány feljegyzés. Abban a palackban, melyben ezek a följegyzések a világűr tengerén át földünkre kerültek, s melynek tartalma jelenleg itt hever asztalomon, Schulbergnek és a történet néhány más szereplőjének jegyzetein kívül helyet foglaltak a Kis Föld alkotójának, a tragikus végű tudósnak jegyzetei is. Ezek az előbbieket több tekintetben kiegészítik és megvilágítják.

Mindezeket egybevetve meg lehet állapítani, hogy a Kis Föld - vagy, mondjuk, a végtelen sorozat Kis Földek egyike, amelyről Schulberg Elzának beszélt - csakugyan azonos az Örök Harc planétájával, amelyen Schulberg, Elza és Kamuthyné éltek. Ezt az egész világot nem az Isten teremtette, hanem a modern ember, a modern ész ereje hozta létre. Meg lehet állapítani azt is, hogy a különös felhő, amelynek egyik nyúlványa csillogó üvegfelülettel ereszkedett Schulberg fölé, nem egyéb volt, mint maga a Kis Föld alkotója, a tudós, aki, mint Schulberg megsejtette, a kronomikroszkóppal kezében hajolt a számára mikroszkopikus kicsiségű világ fölé.

Hogyan jutottak a Kis Föld alkotójának írásai a Kis Föld lakóinak írásaival ugyanazon nagyságban, egyazon palackba (vagy inkább dobozba), s hogyan jutott ez a doboz szokatlan éteri utazás után földünkre: erről talán leginkább adhatnak sejtelmet maguk a mesterséges égitest alkotójának jegyzetei, melyekből néhány szemelvényt e történet függeléke gyanánt szükségesnek látszik még idecsatolni.

„...Ma érkeztem a Kis Földre. Az átkelés simán ment, úgy, ahogy terveztem. Miután számításaim szerint a Kis Földnek a M...-hegy déli csúcsát kellett súrolnia, e csúcshoz utaztam, ahonnan aeroplánon szándékoztam a miniatűr bolygó közelébe férni. Az aeroplánra nem volt szükség. A mesterséges égitest oly közeljött, hogy az átkelés a hegycsúcs talajáról is végrehajtható volt. Először műszereimet és élelmiszercsomagomat dobtam át a kis planéta vonzáskörébe, azután magam vettem az ehhez szükséges lendületet. Sikerült a kellő másodpercben átvetni magamat jói megkapaszkodva a Kis Föld szikláiba és meredekeibe. Pár másodperc alatt már messze jártunk az űrben, kicsiségünk miatt rövid idő múltán már a legjobb földi látcsövek sem tudtak volna bennünket utolérni.

...Itt vagyok hát, túljutva nemcsak földi hazám vonzáskörén, hanem a földi érdekek, harcok és babonák rettenetes körén is, mely már-már hálójába vont, és szétzúzással fenyegetett... Tudom, hogy amit tettem, egyenlő az öngyilkossággal. Öreg testem nem bírná a kalandot és megerőltetést, még ha élelmem és levegőm elég volna is, hogy életemet egynéhány hónapig eltengessem. Így valószínűleg csak hetekről lehet szó. De ez elég. Az űr magányát és sivárságát úgysem állnám ki soká. A földön pedig úgyis csak az öngyilkosság volt hátra számomra.

Mielőtt meghalnék, látni akartam még egyszer alkotásomat, a Kis Földet. Utoljára az üstökös bűnlajstromán szerepelt, áradások és légörvények s egyéb kisebb-nagyobb károk és változások közt... A nevezetes üstökös bűnlajstromán, amely elvitte és visszahozta... A közbeeső idő alatt, számításaim szerint, hatalmas fejlődésen kellett átmennie. Talán eljutott az emberig, s megkezdte a világtörténetet. Nem hevít az a vulgáris kíváncsiság, mely fajunk múltját vagy jövőjét szeretné fürkészni, mint egy kicsinyített mintán. De szeretném kísérletem főbb eredményeit levonni s lehetőleg közölni is a tudományos világgal. E célból a következő műszereket hoztam magammal:

1. a kronomikroszkópot, mely a megfigyelést lehetővé teszi;

2. fényképezőgépet nagyítószerkezettel;

3. egy ballisztikus készüléket, amely képes lesz jegyzeteimet dobozba zárva meghatározott szög alatt a világűrbe röpíteni, legyőzve a Kis Föld gravitációs vonzását (amihez valóban igen csekély erő elégséges). A kellő s mindig könnyen kiszámítható szög pontos beállításával sikerülni kell lövedékemet oly irányban indítani útnak, melyen (ha kozmikus erők ki nem térítik pályájából) okvetlenül a naprendszer földjének (az úgynevezett Nagy Földnek) felületére kell csapódnia.

...Megkezdtem megfigyeléseimet.” (Itt tudományos észleletek következnek, melyeket e helyen nincs terünk ismertetni. Azután így folytatja): „Természetesen nem mellőzhettem vizsgála-

taimban a Kis Föld emberi faunáját sem, mely a mienkhez hasonló kultúrát tudott e csöppnyi területen kifejleszteni. A mikroszkopikus ember is társas lény, aki, úgy látszik, a hangyáéhoz hasonló tökéletes társadalmi szervezetet épített föl... Tömegmozdulataik céltudatosak és fegyelmezettek. Haditechnikájuk valóban bámulatos, ámbár meg kell jegyezni, hogy műszereimnek bolygójukra való lezuhanása, s nekem magamnak minden egyes óhatatlan mozdulatom több egyedüket pusztítja el, mint hadseregeik legbámulatosabb teljesítményei. Jelenleg földjükön jelenlétem miatt, minden fegyelem fölbomlóban van. Egyéneiket kevésbé tudtam megfigyelni, ezekből naponta generációk pusztulnak el, s a kronomikroszkóp nem tudja szavaikat s cselekedeteik indokait utolérni. De sikerült fölfedeznem s mikroszkopikus kicsiségéből fényképezőgépem segítségével fölnagyítanom egynéhány írást és jegyzőkönyvet, melyekben e kicsi lények némelyike pár órányi sorsát (ami náluk persze éveknek felel meg) följegyezte. E nagyított fotografikus másolatokat idecsatolom."

(Itt következnek Schulberg jegyzetei, melyeket már mint fogoly, a kórházban vetett papírra; s még néhány napló és levél a kicsiny emberek tollából. - Ezután még néhány sor, ideges, alig olvasható írással, két-három egymás után következő napról):

„...Élelmiszerem elfogyott, s napjaim meg vannak számlálva. A Kis Föld növény- és állatvilága alig ad annyi táplálékot, hogy pár órával nyújtsa életemet. Főleg a szomjúság gyötör: folyóikat kiittam, s tengereik nem üdítenek.

...Egy puhazöld hegyre hajtom fejemet, már nagyon gyenge vagyok. Bordám alatt valami kemény és éles törmelék gyötör (talán egy város fellegkarcolóinak betonromjai); de annyi erőm sincs, hogy fekvésemet változtassam. Vajon él-e még valaki a mikroszkopikus lények közül, akik ezt a csöpp planétát benépesítették?

...Rémálmokból ébredek, közömbös csillagok alatt. Egy hitvány világ istene voltam, s éhen kell vesznem teremtményeim közt.

...A Kis Föld szinte teljesen kihalt már. Egyedül vagyok a sivár, végtelen űrben. A levegő is kimerült... fulladozom."

-&-